

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-İkinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

Sempozyum Başkanı
Prof. Dr. Seyit Aydın
(Kastamonu Üniversitesi Rektörü)

Sempozyum Koordinatörü
Prof. Dr. A. Rafet Özkan
(Kastamonu Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Düzenleme Kurulu
(Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burhan Baltacı
Yrd. Doç. Dr. Gülten Küçükbasmacı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özdemir
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Çekin
Öğr. Gör. Yudum Kırmızı
Öğr. Gör. Burcu Öztürk
Öğr. Gör. Ahmet Yaşar Zengin

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. A. Rafet Özkan (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Aliya R. Massalimova (Al-Farabi University, Kazakistan)
Prof. Dr. Bilal Kemikli (Uludağ Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İsa Çelik (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nagima Baitenova (Al-Farabi University, Kazakistan)
Prof. Dr. Nurullah Altaş (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Osman Türer (Kilis Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sabri Hizmetli (Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Sadettin Ökten (Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Cengiz Gündoğdu (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ekrem Demirli (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Sever (Gazi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Naile Süleymanova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Sultanmurat Abzhalov (Al-Farabi University, Kazakistan)
Doç. Dr. Tudora Arnaut (Taras Shevchenko University, Ukrayna)
Yrd. Doç. Dr. Emin Işık (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Hayri Kaplan (Çukurova Üniversitesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı (Gazi Üniversitesi, Türkiye)
John Currey, Ph. D. (University of Nevada, Las Vegas, ABD)
Dr. Semih Ceyhan (İslam Araştırmaları Merkezi, Türkiye)
Ömer Tuğrul İnançer (Araştırmacı, Türkiye)

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Burhan Baltacı **Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özdemir**
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Metinlerin her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
Eserdeki bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
Prof. Dr. Seyit AYDIN.....	9
ÖMER EL-FUÂDÎ VE MUSLİHU'N-NEFS'İNDEKİ TASAVVUFİ	
UNSURLAR	11
Doç. Dr. Ahmet Cahid Haksever.....	11
ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ'NİN HALİFELERİNDEN İSTANBUL SOFU	
MEHMED PAŞA DÂRÜLHADİSİ MÜDERRİSİ ŞEYH MUHARREM	
EFENDİ (ö. 983/1575-76)	31
Doç. Dr. Bekir TATLI.....	31
ÇERKEŞİ MUSTAFA EFENDİ VE “RİSÂLE FÎ TAHKÎKİ'T-	
TASAVVUF” ADLI ESERİ	53
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL	53
ŞEYHÎ / ŞEVKÎ MEHMET EFENDİ'NİN KİTÂB-I ŞEYHİYÂ'SINDA	
ŞEYHLİK ve DERVİŞLİK ÜZERİNE	63
Yrd. Doç. Dr. Hidayet ÖZCAN.....	63
BÜYÜK HAT ÜSTADIMIZ HATTAT MEHMED ŞEVKÎ EFENDİ	
(1829-1887)	87
Yrd. Doç. Dr. Yusuf BİLEN.....	87
HALK BİLİMİ PENCERESİNDEN ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ Hz.(1471–	
1512)	101
Dr. Yaşar Kalafat.....	101
TÜRBE ZİYARETLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ (ŞEYH	
ŞABAN-I VELÎ TÜRBE Sİ ÖRNEĞİ)	115
Prof. Dr. Kamil KAYA	115
Semra YILMAZ	115
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ ÖRNEĞİNDE KASTAMONU	
YATIRLARININ SOSYAL BÜTÜNLEŞMEYE ETKİSİ	
(SOSYOLOJİK ARAŞTIRMA)	133
Necati KERTİŞ.....	133
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TÜRK KÜLTÜRÜ VE DİNİ TURİZM	
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	151
Doç. Dr. B. Ünal İBRET	151
Mustafa UĞURLU	151
Hüseyin GÜMÜŞ	151
A. ABDÜLKADİROĞLU'NUN BİR ÇALIŞMASI HAKKINDA: ŞEYH	
ŞA'BÂN-I VELÎ VE KÜLLİYESİ	167
Dr. Mustafa GÜNEŞ	167
Kübra YILDIZ.....	167

HALVETİYE-ŞA'BANİYE PİR-İ SÂNİSİ ÇERKEŞİ MUSTAFA EFENDİ'NİN TORUNU MUHAMMED TEVFİK EFENDİ VE HEDİYYETÜ'S-SIBYAN ADLI ESERİ.....	179
Prof.Dr. Muhittin Eliaçık.....	179
ŞABÂNÎ AZİZLERİNDEN İBRAHİM HÂS'IN MEKTUPLAR'INDA, KENDİNİ “KİM OLABİLECEKSEM OYUM” ŞEKLİNDE TANIMLAYAN VARLIK'IN FENOMENOLOJİSİ.....	187
Doç. Dr. Cafer Şen.....	187
HAYATI VE GÜNÜMÜZE MESAJLARI İLE ŞEYH ŞABAN-I VELÎ DERGÂHI POSTNİŞİNLERİNDEN ZİLELİ ABDURRAHMAN EFENDİ.....	211
Fatih ÇINAR.....	211
HASAN ÜNSÎ ŞÂ'BÂNÎ (ÜNSÎ HASAN EFENDİ 1055/1643–1136/1741).....	225
Savaş UZUN.....	225
KASTAMONULU BİR GÜLŞENÎ ve ŞA'BÂNÎ ŞEYHİ LA'LÎ MUHAMMED FENÂYÎ'NİN <i>TERCEME-İ ATVÂR-I SEB'A</i> RİSÂLESİ.....	239
Doç. Dr. Selami ŞİMŞEK.....	239
HALVETİ-ŞÂBÂNÎ ŞEYHİ MUSTAFA KEMÂLEDDİN BEKRÎ VE HEDİYYETÜL-AHBÂB ADLI ESERİ.....	255
Yrd. Doç. Dr Halim GÜL.....	255
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TAKİPÇİLERİNDEN ŞAİR ŞEYH İBRAHİM ŞEVKİ EFENDİ VE BİR CÖNKTEKİ 16 ŞİİRİ.....	275
Nail TAN.....	275
19. ASIRDA BOLU ŞEHİR HAYATINDA ŞABANİLİK: MUSTAFA SAFİ EFENDİ VE AKTAŞ DERGÂHI.....	289
Doç. Dr. Hür Mahmut YÜCER.....	289
SON DÖNEM ŞABÂNİYYE TARİKATI POSTNİŞİNLERİNDEN NEVREKOBLU ŞEYH AHMED RİF'AT EFENDİ VE <i>MU'İNÜ'L-MÜRÎD</i> ADLI ESERİ.....	309
Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK.....	309
GÜNÜMÜZ HALVETİ-ŞÂBÂNÎ POSTNİŞİNLERİNDEN KASIM YAĞCIOĞLU HOCAEFENDİ.....	333
Arş. Gör. Mehmet Özturan.....	333
MEHMET DUMLU HOCA EFENDİ, HAYATI VE TASAVVUFİ DÜŞÜNCELERİ.....	345
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur SIR.....	345
İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTERMİŞ HALVETİ-ŞÂBÂNÎ TEKKELERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU.....	363
Mehmed A. KÖSEOĞLU.....	363

KASTAMONULU ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ HAZRETLERİNİN TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	381
Kamil Şahin	381
Prof. Dr. Fuad Yöndemli	381
HALVETİ ŞA'BÂNÎ TARİKATINDA KULLANILAN TÂC-I ŞERİF VE DİĞER CİHÂZ-I TARİKAT VE SEMBOLİK ANLARI	387
Oğuzhan KANTAR	387
TASAVVUF FELSEFESİNDE ZİKİR KAVRAMI.....	395
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kasım Özgen	395
MUSTAFA KEMÂLEDDİN BEKRÎ'YE GÖRE BENLİK DÖNÜŞÜMÜ	409
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Işıtan.....	409
EDEBİYATIMIZDA ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ.....	431
Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL	431
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ÇOCUKLARA ANLATMAK	449
Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL	449
KENT, KİMLİK VE SUFİ	457
Doç. Dr. Musa Şahin	457
KAZAK KÜLTÜRÜNDEKİ AHMET YESEVİ DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN YERİ	467
Prof. Dr. Aynur KURMANALİYEVA	467

GİRİŞ

Prof. Dr. Seyit AYDIN

Kastamonu Üniversitesi Rektörü

Hız. Pir Şeyh Şaban-ı Velî, şehrimizin manevi mimarlarından dır. Ünu Türkiye'nin sınırlarını aşmış, bütün İslam âlemini etkilemiş büyük bir gönül insanıdır. Yüzlerce insana yol göstermiş, ışık tutmuştur. Pek çok âlim ve ârifin istifade ettiği Allah dostlarından biridir. Tarih boyunca ve günümüzde geniş kitlelerin sevgi ve saygısına mazhar olan Hız. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî; Hacı Bayram Velî, Hacı Bektaş Velî ve Hız. Mevlâna ile beraber Anadolu'nun dört manevî direğinden birisi olarak kabul edilmektedir

Bu sebeple, Kastamonu'nun yetiştirdiği önemli mutasavvıflarımızdan biri ve aynı zamanda çağlar üstü tesire sahip olan Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama Sempozyumu tertip etmiş bulunuyoruz.

Bu sempozyumda Hız. Pir'in hayatı, eserleri ve düşünceleri bilimin ve bilim insanların katkılarıyla ortaya konularak gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması sağlanacaktır. Halvetiliğin Şa'bâniyye kolunun mümtaz şahsiyetlerinin eser ve görüşleri de Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin günümüzdeki tesirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı için sempozyuma dâhil edilmiştir.

Üniversite olarak Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi anma, anlama ve dünyaya tanıtmanın yanında Amerika, Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan, Fas, Tunus ve Cezayir dâhil olmak üzere geniş bir coğrafyadaki bilim adamlarının hakkında çalışmalar yaptığı Hız. Pir'in doğduğu belde olan Kastamonu'muzu bu vesileyle cazibe merkezi haline getirmeyi, Kastamonu'nun gelişmesi için yapılacak çalışmalarda lokomotif olmayı, ilmi destek vermeyi ve şehrimizin önünü açmayı hedefliyoruz.

Sempozyumun ve sempozyumda tebliğ edilip metinleri bu kitapta basılan eserlerin bu sahada yeni ufuklar açması dileği ile sempozyuma katılan bütün akademisyenlerimize ve Üniversitemizden emeği geçen mesai arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

5 Mayıs 2012 Cumartesi
14:00-15:30
III. OTURUM
Şeyh Şa‘bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı
Doç. Dr. Mustafa Sever (Gazi Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler
Doç. Dr. A. Cahit Haksever (Hitit Üniversitesi, Türkiye)
“ÖMER EL-FUÂDÎ VE MUSLİHU’N-NEFS’İNDEKİ TASAVVUFİ
UNSURLAR”

Doç. Dr. Bekir Tatlı (Çukurova Üniversitesi, Türkiye)
“ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ’NİN HALİFELERİNDEN İSTANBUL SOFU
MEHMED PAŞA DÂRÜLHADİSİ MÜDERRİSİ ŞEYH MUHARREM
EFENDİ”

İbrahim Akyol (Çankırı Belediyesi, Türkiye)
“ÇERKEŞÎ MUSTAFA EFENDİ VE “RİSÂLE FÎ TAHKÎKİ’T-
TASAVVUF” ADLI ESERİ”

Yrd. Doç. Dr. Hidayet Özcan (Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Türkiye)
“ŞEYHÎ / ŞEVKÎ MEHMET EFENDİ’NİN KİTÂB-I ŞEYHİYÂ’SINDA
ŞEYHLİK ve DERVİŞLİK ÜZERİNE”

Yrd. Doç. Dr. Yusuf BİLEN (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
“BÜYÜK HAT ÜSTADIMIZ HATTAT MEHMED ŞEVKİ EFENDİ”

ÖMER EL-FUÂDÎ VE MUSLİHU'N-NEFS'İNDEKİ TASAVVUFÎ UNSURLAR

Doç. Dr. Ahmet Cahid Haksever
Hitit Üniversitesi, Türkiye

Özet

Ömer el-Fuâdî (1046/1636) Şabanî Dergâhı postnişinlerinden olup otuza yakın eser vermiştir. Tebliğimize konu olan Muslihu'n-nefs adlı eseri, Şeyh Şaban-ı Velî Dergâhı onüçüncü postnişini Mustafa Vahdetî Efendi'nin halifelerinden Yusuf Bahrî tarafından 1195/1781'de Çankırı'da istinsah edilmiştir. Eser, nesih hatıyla toplam 40 varaktan müteşekkil olup Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi 786/4 demirbaş numarada kayıtlıdır.

Ömer el-Fuâdî, nefsin mertebelerine tahsis ettiği bu eserinde, her mertebenin övülen ve yerilen özelliklerini belirtmiştir. Beden, ruh ve nefis üçgeninde yer alan insanın Rabbini bilmesinin yolu, kendini bilmekten geçmektedir. Beden, ruh ile nefsin birbirleriyle hakimiyet mücadelesine girdikleri bir alandır. İyi ile kötünün bir ömür boyu süren bu mücadelesinde nefsi terbiyenin yolu, onu tanımaktan geçmektedir.

Tarikatlar, müridin seyr ü sülûkunda kullandıkları yöntem itibariyle ruhani ve nefsanî tarikatlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ruhani tarikatlar, ruhun güçlendirilmesi talimleri yaparken nefsanî tarikatlar nefsin terbiye ve tezkiyesi üzerinde dururlar. Ömer el-Fuâdî'nin de temsilcisi olduğu Halvetîlik, nefsanî tarikatlar kategorisindedir. Dolayısıyla Fuâdî'nin Muslihu'n-nefs adlı eseri, tarikatın temel karakteristiğini yansıtmakta olup Fuâdî'nin ifadesiyle nefse dair en kapsamlı çalışmalardan biridir.

Abstract

Omar al-Fuadi is one of the shaikh of Sabani's dervish lodge. He has got approximately thirty book and booklet. Muslihu'n-nefs that our subject in this study is copied by Yusuf Bahri in Cankiri at 1195/1781. This copy is formed from 40 papers in Hasan Pasha Libray of Corum.

This booklet is about the flesh and its stages, glorified and criticized specialities. In the idea of Omar al-Fuadi; if human, composed from body and soul and flesh, want to be Gnostic he must to be identify himself and his flesh. The body of human is an arena of soul and flesh. This war on the body continues all the life of human.

Tariqas are different from in respect of their education method. Some of them take cognizance of soul's education and the others cognizance of flesh's education. Khalvatiyyah is one of the tariqas that cognizance of flesh.

Accordinly the booklet of Omar al-Fuâdî's, Muhlisu'n-Nefs, one of the most important booklet about the flesh and its stages.

Giriş

Tebliğ konusu olarak belirlediğimiz Ömer el-Fuâdî'nin Muslihu'n-nefs adlı eserine ve tasavvufi görüşlerine değinmeden önce, konu bütünlüğü açısından Fuâdî'nin hayatı, tarikâtı ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum.

Ömer el-Fuâdî'nin yaşadığı dönem (966/1560-1046/1636), Osmanlı'nın coğrafi olarak en geniş sınırlarına ulaştığı, ama aynı zamanda devlet otoritesinde çözümlerin de kendini hissettirdiği bir evreye rastlamaktadır. Zira onun yaşadığı dönemde altı padişah; III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet, I. Mustafa, II. Osman ve IV. Murat tahta geçmiştir. İçteki istikrarsızlığın neticesi meydana gelen bu değişim, doğal olarak devletin dıştaki otoritesini de sarsmıştır. Ticaret yollarının yön değiştirmesi iktisadi açıdan Osmanlı'yı etkilerken, Anadolu'yu uzun süre etkisi altına alan Celali İsyancıları da bu dönemin tarihi olaylarındandır.

Siyasi ve sosyal açıdan bu sıkıntılar yaşanırken şiir ve edebiyat alanında ise önemli gelişmelerin yaşandığı eserlerin verildiği bir dönemdir aslında Ömer el-Fuâdî devri....

Toplumun dini-manevi hayatına baktığımızda ise tarikâtların tesirini en çok hissettirdiği bir dönem olarak temayüz eder. Bunda, Şeyhül-islam Kemalpaşazade'nin vahdet-i vücud düşüncesinin meşruluğuna dair fetvası önemli bir etkidir.

Ancak tarikâtlara yönelik baskılara da şahit olunmaktadır. Zira IV. Murat devri vaizlerinden Kadızade Mehmet Efendi'nin (1045/1635) takipçilerinin, cehri zikir gibi bazı tasavvufi uygulamaları bid'at olarak nitelendirip şiddet olaylarına kadar varan tepkileri de bu döneme rastlamaktadır.

Ömer el-Fuâdî'nin yaşadığı döneme dair bu kısa girizgâh sonrası şimdi de onun hayatına değinelim.

Doğumu, Ailesi ve Manevi Terbiyesi

Ömer el-Fuâdî, 966/1560 yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Ömer, onun asıl adı olup kalbî, yürekten anlamındaki "Fuâdî" ise mahlasıdır.¹

Tasavvufu iç içe bir ailede yaşayan Ömer el-Fuâdî'nin babası, Şeyh Şaban-ı Velî'nin (ö. 4 Mayıs 1569) müritlerinden Himmet Dede'dir.² Fuâdî'nin ilk hocası Şeyh Şaban-ı Velî'dir. Çocukluk dönemini onun sohbet halkalarına katılarak geçirmiştir.³ Fuâdî dokuz yaşındayken Şeyh Şaban-ı

¹ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî", *DİA*, c. 34, ss. 61-62.

² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. 1, s. 118; Asuman Ünal, *Ömer Fuâdî'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s. 6.

³ Ünal, *Ömer Fuâdî'nin Risale-i Virdiyyesi*, s. 7.

Velî vefat etmiş, bundan sonraki süreçte özellikle zahiri ilimlerde eğitim görerek kendisini yetiştirmiştir.⁴

Zahiri ilimlere meyli dolayısıyla bir dönem tasavvufî eğitimine ara veren Ömer el-Fuâdî, yirmi yedi yaşında Şa'bân-ı Velî'nin halifelerinden İskilipli Abdülbâki Efendi'ye (ö. 996/1589) intisap etmiş, kendi ifadesiyle "Mekteb-i aşkda yine tekrar elifden" başlamıştır. Abdülbâki Efendi'nin vefatı ile yarım kalan seyr ü sülûkunu, onun haleflerinden, Küreli âlim Muhiddin Efendi'den (1013/1604) tamamlamıştır. Muhiddin Efendi'nin 1013/1604'te vefatıyla Şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhı postnişini olmuş ve bu görevini otuz üç sene sürdürmüştür.⁵

Ömer el-Fuâdî, dergâhtaki postnişinliği yanında, Şeyh Şaban-ı Velî Camii'nde halka vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunurken medrese talebelerine de fıkıh, tefsir ve Hadis dersleri vermiştir.⁶

Ömer el-Fuâdî'nin mensubu bulunduğu Şabanilik, Şeyh Şaban-ı Velî'ye nispetle bu adı almış olup o da Halvetîliğin Cemalî kolundandır. Tarikatın Halvetilik adıyla anılması, kurucusu olarak kabul edilen Ebu Abdullah Siracuddin Ömer b. Ekmeleddin el-Lahcî el-Halvetî'nin (ö. 750/1349 veya 800/1397), bir manevi terbiye metodu olarak halvet uygulamasına çok yer vermesinden ötürüdür.

Halvet, sözlükte yalnız kalmak bir tenhada ibadet, zikir ve riyazet ile meşgul olmak anlamındadır. Tasavvuf literatüründe, bir şeyhin gözetiminde hücreye çekilerek vaktini ibadetle geçirmesi demektir.

Ömer el-Fuâdî halveti, Sevgili Peygamberimiz de dâhil olmak üzere tüm peygamberlerin yaptığı bir uygulama olarak takdim eder. Halvet uygulamasının ruhbanlardan geçtiği şeklindeki iddiaları da reddederek onların, Allah'ın helal kıldığı bazı şeyleri kendilerine haram kıldığını belirtir. Et yememek,⁷ toplumdan sürekli uzak kalarak riyazetle meşgul olmak, kadınlara yaklaşmamak gibi...

Ruhbanların sürekli inziva uygulamasından farklı olarak halvet, müridin seyr ü sülûku esnasında belirli bir süre yalnız kalıp ibadetle meşgul olmasıdır. Nefsânî, ruhun tasfiyesinden önce nefsin tezkiyesini esas alan tarikatlardan olan Halvetîlik, etvar-ı seb'a⁸ denilen nefsin yedi hali ile kötü yönlerinin terbiyesi üzerine yoğunlaşır. Tarikatın bir diğer seyr ü sülûk yöntemi, deveran da denilen cehri zikirdir. Âyin boyunca yedi isim, la ilahe illallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kahrî zikri çekilir.

⁴ Bütün hayatını Kastamonu'da geçiren Ömer el-Fuâdî'nin, Osmanlı Müellifleri'nde "Kalbî" isimli âlim ve şair bir oğlundan bahsedilmektedir. Bursalı Mehmed Tahir, *age*, c. 1, s. 119.

⁵ Ünal, *age*, s. 7.

⁶ Aynı yer.

⁷ Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesi'nin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2000, c. 39, s. 539.

⁸ Etvar-ı seb'a denilen yedi tavir şunlardır: Nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i radiyye, nefs-i mardiyeye, nefs-i kamile...

Aslında halvet uygulamasıyla tarikat, modern çağın en temel sorunlarından biri olan yalnızlık korkusuna farklı bir boyut sunmaktadır. Günümüz insanının önemli bir sorunu olan yalnızlık, istemsiz yalnızlıktır. Böylesi bir halet-i ruhiye içindeki insan, kendine ve topluma yabancılaşma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Halvet uygulamasındaki yalnızlık ise bilinçli bir yalnızlık olup kişinin iradesiyle gerçekleşir, yani istemli bir yalnızlıktır. Bireyin, belli bir süre insanlardan soyutlanarak kendini inşa sürecidir. Zira kişi kendi başına yalnız kalamıyorsa, başka bir ifadeyle kendine katlanamıyorsa başkalarından kendine katlanmasını beklemesi de abestir. Dolayısıyla önemli bir tarihi geçmişi olan halvet uygulamasının, modern çağın yalnızlık, yabancılaşma, depresyon gibi sorunlarına çözüm üretebilecek kapasitede bir tasavvufi uygulama olduğu söylenebilir.

Halvetiliğin bir diğer özelliği, Osmanlı'nın son dört yüz yılındaki en yaygın tarikatlardan biri olmasıdır.⁹ Osmanlı sultanlarının yirmi birinin Halvetiliğe mensup oluşu, 19. yüzyıl boyunca İstanbul'daki en fazla tekkenin Halvetîlere, yetmiş civarındaki Halvetî tekkeleri içinde de yirmi beşinin Şabanîye koluna ait olması, tarikatın nüfuzunun tezahürlerindedir. Şabanilik, İstanbul dışında Kastamonu ve çevresi merkez olmak üzere Kuzey Afrika'ya kadar tesir sahasını genişletmiştir.¹⁰

Tarikatın nüfuzunun artmasında Şeyh Şaban-ı Velî kadar, haleflerinin de önemli tesiri vardır. Şeyh Şaban-ı Velî'den Ömer el-Fuâdî'ye kadar postnişin olan zatlar şunlardır: Şeyh Osman Efendi (ö. 976/1570), Şeyh Hayreddin Efendi (ö. 986/1579), İskilipli Abdülbaki Efendi (ö. 997/1589), Şeyh Muhiddin Efendi, (ö. 1013/1604) ve Ömer el-Fuâdî (ö. 1046/1636).

Bütün yaşamını Kastamonu'da geçiren Ömer el-Fuâdî, 1636'da, 76 yaşındayken vefat etmiştir. Kabri, Şa'bân-ı Velî türbesi içinde kütüphaneye bitişik olan duvarın yanındadır.

Tesirleri

Bir tarikatın kurumlaşmasındaki en önemli âmillerden biri, o tarikatın nispet edildiği kişi için inşa edilen türbedir. Bu noktada Ömer el-Fuâdî, önemli bir görevi yerine getirmiştir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesi, onun postnişinliği döneminde inşa edilmiştir (h.1020/1611). Kendisi, türbenin inşa sürecini satırlara da aktarmak suretiyle tarikat tarihinin önemli bir evresi hakkında ilk elden bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Ömer el-Fuâdî, tarikatın yayılması ve kurumlaşması yanında eserleriyle de kendinden sonraki sürece olumlu yönde tesir etmiştir.

Eserleri

Zahiri ilimlerde iyi bir eğitim alan Ömer el-Fuâdî (1046/1636) lisanı selâsede, manzum ve mensur olmak üzere otuza yakın eser kaleme almıştır.

⁹ Aşkar, "Halvetiyye Silsilesi'nin Tahlili", *AÜİFD*, c. 39, s. 536.

¹⁰ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetiliğin Şa'bâniye Kolu, Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*, Ankara 1991, s. 26; Aşkar, a.g.m., *AÜİFD*, c. 39, s. 550-551; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999, s. 6.

Şeyh Şaban-ı Velî'nin hayatını ve menkıbelerini içeren Menakıb-ı Şa'ban-ı Velî, Türk Edebiyatında 16.yy.dan itibaren yazılmaya başlanan ve az sayıda bulunan Gül ve Bülbül içerikli mesnevilerden Risale-i Bülbüliyye, Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi'nin inşa sürecini anlatan Türbename ile Aseliyye, Beyanu'l-esrar, Güllâbiyye, Halvetiyye, Hayatiyye, Makale-i Ferdiyye ve Risale-i Viridiyye, Mecmua-i İlahiyyat, Divan, Müsellesat-ı Tasiyye, Pend-nâme, Ravzatu'l-ulema, Risale-i Devran, Risale-i Dürriyye, Risale't-tasavvuf, Risale-i Tevhidiyye, Risale-i Zikr, Sadefiyye, Silsilename, Şerh-i Risale-i Zenbilli Ali Efendi fi Hakki Deveran-ı Sufiyye, Şerh-i Vird-i Settâr, Şevkiyye fi hakki deveran-ı sufiiyye, Tarifat-ı ilm-i nahv, Terceme-i mi'yarü't-tarika, Tevsikiyye, Vakıat başlıkları altında eserleri bulunmaktadır. Eserlerinin bir kısmı, günümüz araştırmacıları tarafından ele alınıp incelenmiştir.¹¹

Ömer el-Fuâdî'nin tebliğimize konu olan Muslihu'n-nefs adlı eserine gelince...

Ömer el-Fuâdî, nefsin yedi mertebesinin hallerini ele aldığı eserinde nefsin sadece yerilen vasıflarını değil, seyr ü sülûkta ilerledikçe nefsin kazandığı güzel vasıfları da ele almıştır. Eserin temel referansı, Şeyh Şaban-ı Velî'nin konuya dair bir şiiridir. Nefsin yerilen özelliklerine değindikten sonra, terbiye edilmediği takdirde hangi kötü vasfın diğer vasıfları beraberinde getireceğini birbiriyle irtibatlı bir şekilde ele alınıp incelemiştir. Bu konumuyla eserin öğretici yönü ön plandadır.

Çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan eserin tebliğimizde esas aldığımız nüshası Hasan Paşa Kütüphanesi 786 demirbaş numarada kayıtlıdır. Bu eseri, Şeyh Şaban-ı Velî Dergâhı on üçüncü postnişini Mustafa Vahdetî Efendi'nin halifelerinden Yusuf Bahrî, 1195/1780'de Çankırı'da istinsah istinsah etmiştir. Eser, nesih hattıyla yazılmış olup toplam 40 varaktır.

Şimdi, Muslihu'n-nefs'deki tasavvufi unsurlara değinelim.

Muhlisu'n-nefs'de Tasavvufi Unsurlar

Ömer el-Fuâdî, nefsin hallerini ele aldığı eserini yazış gayesinin, seyr ü sülûka yeni başlayan müritlere, “nefsini bilen Rabbini bilir” rivayeti çerçevesinde, nefsin hallerine dair genel bir malumat vermek ve maneviyat yolunda onların işlerini kolaylaştırmak olduğunu belirtir. (31a, 34b, 49b)

Ömer el-Fuâdî, nefis hakkında bu kadar çok eser varken kendisinin de bu konuda bir eser yazma sebebini şöyle açıklar. Yahya Şirvani'den itibaren ki eserler, etvar-ı seb'ânın altı tanesini –emmâre, levvâme, mülhime ya da mülheme, mutmaine, raziyye, merziyye- incelemişler ancak bunda da metodik davranmamışlardır. Açıklamalarda kendi tercihlerine göre bazılarını ağırlık vermişler, nefsin tavırlarının tamamını ayrıntılı bir şekilde

¹¹ Yazar, *Ömer Fuâdî*, s. 6, 18; Mustafa Tatçı-Mustafa Sever, *Divançe-i İlahiyât*, Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, Ankara 2012, ss. 17-21.

ele almamışlardır. Kendisi de bu altı tavrı incelemiş, ancak nefsin sadece yerilen değil, övülen sıfatlarına da eserinde yer verip, bunları ayrıntılı ve metodik bir şekilde açıklamakla diğer çalışmalardan ayrılmıştır. (34b, 35b.)

Zira Ömer el-Fuâdî'ye göre seyr ü sülûkun ilerleyen aşamasında nefsin bahsi geçen ilk konumdaki kötü halleri, iyi hallere dönüşmekte, yedinci tavrında ise ruhla "ittihad kesb idüp halleri ve muktezaları bir" olmaktadır. Bu sebeple "nefs" kelimesiyle değil "ruh-ı kudsî" ibaresiyle zikrolunmaktadır. Nefsin bu kötü ve iyi halleri talip tarafından bilinmedikçe, "men arefe nefsehu" sırrı gerçekleşmeyecektir. 35b

İnsanın yaratılış gayesi, şeriatla amel, tarikata sülûk etmekle de "tecelli-i ef'âl, tecelli-i sıfat ve tecelli-i zât ile tekmil-i marifetullahtır".(31a) Yani insanoğlunun kendisinde kontenjan olarak bulunan Hakk'ın sıfatlarını fiile dönüştürmektir. İstidat ve kabiliyetine göre herkesin bunu gerçekleştirmesi kendi üzerine farzdır.(35a)

Allah (c.c.) nefis ile insanı imtihan etmekte olup herkesin nefis-i emmâresi birbirinden farklıdır. (31b) Dolayısıyla kulluk yolunda nefsin özelliklerinin bilinmesi herkes için elzemdır.(32a)

Marifet adı verilen bu hale kavuşmak için temel iki şart vardır. Bunlar: Sâliğin marifet yolunda samimi niyet ve arzusu ile onu nefsin menzillerinden geçirecek olan kâmil mürşittir.(31a) bu sayede insan, kendini dünyaya bağlayan tılsımın anahtarını elde edebilir. Yani esmâ ile iştilal ve mürşid-i kâmilin irşadıyla keşf-i manevi gerçekleşebilir, gizli hazinenin mahiyetine vukuf kesbedebilir. (35a)

Ömer el-Fuâdî nefsin sıfatlarına dair eserini, Şeyh Şaban-ı Velî'nin şu şiiri üzerine inşa ettiğini belirtir:

Nefs-i emmâre sıfatı heftdir
Kibr ü hırs u hased, şehvetdür.
Dördü bu, üçünü dahi dinle
Buhl, hikd ü gazab, hiddettür

Vasf-ı levvâme yedi, eyle fikr,
İşret, ucb ve heves dahi mekr,
Dördü bu, üçünü dahi dinle,
Ki temenna eyle, levm ile kahr.

Mülhime vasfı yedidir cânâ,
İlm ü tevazu ve tahammül sehâ,
Dördü bu, üçünü dahi hıfzet,
İstikametle kana'at, sabr.

Mutma'inne yedi, ey sâfi gönül,
Cûd u gam, zühd, şükür ve hem tevekkül
Beşi bu, ikisini dahi işit
Ki ibadât-ı Hüdâ ile tezellül.

Yedidir razıyye ey merd-i fenâ,
Zıkr ü ihlâs, ver'a dahi rızâ,
Dördü bu, üçünü dahi belle gör,
Ki riyazetle kerametle vefâ.

Yedi merzıyye dürer eyle nigâh,
Bu makam ehl-i görür zâtu'llah
Biri terk-i beşeriyettir ânın
Ve tahallukda bi-ahlâki'llah

Birisi dahi tefekkür fi'llah,
Bir seyyide safâ fi'nûri'llah,
Ve takarrubdur ila'llah birisi,
Ve telattufda 'alâ halki'llah.

Altısın eyledinse tekmîl
Ki nasib ola likâ zati'llah.(32a)

Ömer el-Fuâdî, seyr ü sülûka yeni başlayanların bu ve benzeri kitapları okumak suretiyle seyr ü sülûkta daha çabuk mesafe kat edeceklerini belirtir. (32b) Ancak nefsinin bilme yolunda çaba harcayan kimsenin sadece okumakla mesafe kat etmesi zordur. Nasıl kâl ilmi olan nahiv için bile bir hocaya ihtiyaç duyuluyorsa insanın varoluş gayesini öğrenmesi için bir bilene haydi haydi ihtiyacı vardır. (33a)

Ömer el-Fuâdî, kendi yazdığı Muhlisu'n-nefs de dâhil olmak üzere bu tür kitapların, insana kendini tanıma yolunda sureten fayda sağlayacağını, nefsinin gerçek manada tanımanın yolunun ise bir müridin önünde diz çökmekten geçtiğini belirtir. Ona göre, bu gibi hallerin isimlerini ezberleyip bu konulardan bahis açanlar, ancak kendileri gibi işin kıl ü kâlinde kalanlara bir şeyler söyleyebilirler. İşin künhüne vâkıf olmaksızın kıl ü kâlde kalmanın ise kişiye hiçbir faydası yoktur". (33a-b)

Kâlin ötesinde hâli öğrenmek isteyene rehberlik edecek kişi ve yöntemi de önemlidir. Şaban-ı Velî ile onun halefleri Abdülbaki ve Muhyiddin Efendilerin irşat metodu yaşayarak öğrenmedir. Yani marifet konusunda her bilgiyi doğrudan vermek değil, kimi zaman bunların keşfi için müridin kalbî olgunlaşmalarını beklemek ve bu gibi halleri kendilerinin keşfetmelerine imkân sağlamaktır. (33b)

Buna örnek de veren Ömer el-Fuâdî, Şeyh Şaban-ı Velî'nin, mürit murakabede bir süre kaldıktan sonra bir miktar hakimane sözler ettiğini, bu söz üzerine tefekkür eden müridin marifete dair sözleri zamanla kendi keşfedip hâline aksettirdiğini belirtir. (34a)

Ömer el-Fuâdî, eserinin başında da ifade ettiği üzere bu kitabı mübtedî sâlikler için yazmıştır. Kâmil ve mükemmilin, bu ilimleri öğrenmesi için kitaba ihtiyacı yoktur. Yaşayarak öğrenmekte ve öğretmektedir o. Bu gibi

zatların kitaba bakmaları, kendileri gibi benzer halleri yaşayanlarla âlem-i manada musahabe edip ruhanîyetlerinden istifade amacıyla dır.(34a-34b).

Bu girizgâh sonrası nefsin hallerini açıklamaya geçen Ömer el-Fuâdî ilkin nefs-i emmâre konusuna değinir.

Nefs-i emmâre: Yedi sıfatı bulunmaktadır. Bunlar: Kibir, hırs, haset, şehvet, cimrilik, kin ve öfkedir. 35b-36b.

Nefs-i emmâreyi terbiye metotlarından biri az yemektir. Vücudun dört unsuru ateş, hava, su ve topraktır. Az yemek suretiyle bu dört unsurdan ateş galip gelir. Böylece derviş, âlem-i tecrid ve mücahede de İlahi aşk ateşi ve ruhani tecelli ile hararet-i beşerîyyesi artar. Çok fazla yemek, nefsin iştahını artırırken aşk-ı ilahinin azalmasına sebep olur. 37a

Nefsin eğitiminin beş yönteminden ikincisi az konuşmaktır. Aksi durumda zihin, zulmet-i efkara boğulur.37b.

Üçüncü yöntem, az uyumaktır. Çok yiyip içmek düşünceyi körelttiği gibi uykuyu da artırır. Çok uyku ise kalpte gafletin galip gelmesine sebep olur. Dervişin dimağı zayıflar ve kemâlât yolundan geri kalır. Safa-yı ruhani meydana gelmez. 37b.

Dördüncü yöntem ise halka karışmayıp uzleti tercihtir. Zira halka karışmak aşırı yemeyi ve gereksiz konuşmayı, çok yemekse uykuyu beraberinde getirir. Malayani sözler, kalbin safâsına engel olup günahlara kapı açar. (37b) Bu ise ayna hüviyetindeki kalpte kasvet ve keder meydana getir. Bu bakımdan uzletin faydası çoktur. (38a)

Nefsi terbiye metotlarından beşincisi ise talibin her anında zikre devam etmesidir.(38a)

Talibin zikri konusunda devreye mürşid-i kâmil girmektedir. Kâmil ve mükemmil şeyh, dervişin bütün hallerine muttali olup zikrin nasıl yapılacağını ona öğretir. Mürit de her halinde mürşide teslim olup itaat eder. 38b

Susmak, açlık, seherlerde kalkmak, uzlet ve zikir kötü sıfatların izalesine, güzel sıfatların kazanılmasına vesile olmaktadır. Dolayısıyla tasavvuf, uygulamalı bir ders gibidir. Sadece okumakla marifet gerçekleşmez. Bütün tasavvuf kitaplarını okusa bile kişi, içinde bulunduğu sorunu bu yolla çözemez. Tasavvuf yolunda mürşid-i kâmile teslim olmak bu bakımdan elzemdır.38b

Kaldı ki herkesin tasavvuf yoluna girmek gibi bir zorunluluğu da bulunmamaktadır. Zira tasavvuf yolu, bir kabiliyet işidir ve her müminde bu yönde bir kabiliyet bulunmayabilir. Onların şeriatla amel etmeleri kendileri için yeterlidir. Ancak mümine yakışan, sadece bu mertebede kalmayıp “bilinmeyi istedim ve mahlûkatı yarattım” hadis-i kutsisinde belirtildiği üzere yaratılış sebebi olan marifetullah-ı İlahinin kemaline ulaşmaktır. 38b Bu mertebeye ise fiil, sıfat, isim ve zat yönünden şühuda ermektir.39a.

Böylesi bir mertebeye mürşid-i kâmilsiz, sadece Kur’an’a ittiba ve zahir ilimle ulaşmak çok zordur. Mürşid-i kâmilsiz bunu gerçekleştirebilmek için kişinin Muhammedî meşreb olup Hakk Teâlâ’dan feyze kabiliyeti, enbiyanın

ve evliyanın ruh-ı mukaddeslerinden ilhama kabiliyeti olması ve Kur'an'a tam ittiba ile amel etmesi gerekir.39a. Böyle kimseler ise nevadirattandır.

Necmüddin er-Razi (k.s.), Mirsadu'l-ibad'ında sâlikin, mürşid-i kâmil olmadan yetişmeyeceğini şu örnekle açıklar: Nasıl ki bir tıp doktoru olmak için kitaplardan tıp okumak yeterli değilse ve muhakkak başka bir doktordan eğitim almak, hastalara ilaç hazırlamak için uygulamalı eğitim gerekiyorsa sâlikin de bunu kendi başına gerçekleştirmesi çok zor bir ihtimaldir.39a

Bir tıp ilmi için bu geçerli olursa, nefsin ve insanın manevi hallerinin öğrenilmesinde -ki marifetullahın yolu buradan geçmektedir- mürşit çok daha elzemdir. Mürşitsiz bunu gerçekleştirmeye çalışanlarda genellikle meczubane haller görülür. Mürşid-i kâmiller, müritlerindeki bu halleri izale ederler. (39b)

Konuyla ilgili bir diğer örnek, Kuşeyri'nin hocası Ebu Ali Dekkak'tan naklettiği şu benzetmedir. Bir fidan kendi başına büyürse dalları dikenli olur. Meyve verdiğinde meyvesi küçük ve acıdır. Aşılı ağacın ise hem dikenleri olmaz hem de meyvesi tatlıdır.39b

Kişinin şühûda kendi çabasıyla ulaşmasındaki bir diğer engel, nefsin kötü sıfatlarıdır. Bunlar, şeytanın vesvesesi gibi karanlık gecede kara karıncanın ayağı gibi gizlidir. Dervişin ise nefs konusunda feraseti gelişmemiştir, gafil meşreptir. Bu durumda, kendi helakine sebep olabilir. Örneğin hiç yılan görmemiş bir kişi düşünün. Rehber, hayvanın ne kadar zehirli olduğunu bilip bunu o kişiye öğretir ve böylece yılanın kişiye zarar vermesini engeller. Ama bu konuda bilgisi olmayan bir insan gidip de yılanın üzerine bassa, onun ısırtığından elem ve azap duyacak, zehrin şiddetine göre belki de hayatını kaybedecektir.40a

Nefs-i emmâre sıfatlarından kibir: Saliki yoldan en fazla çeviren sıfatlardan olan kibir yok edilmezse huşu, tevazu gibi övülen vasıflar gerçekleşmez. Derviş, nefs-i emmârenin şerrinden ve fesadından kurtulamaz. Zira kibir ve gurur, reddin kapısıdır. Redde müstehak olan ise şuhud-ı marifetullah'a layık olamaz. Şeytan, mukarrebinden iken Hakk katından kovulmasına sebep, onun kibir ve gururudur. 40b

Kimileri, mütevazı kişilerin hor ve hakir görüldüklerini ileri sürer ve bu vasıftan uzak durmaya çalışırlar. Hâlbuki mütevazı olanı Hakk Teâlâ yüceltir, (40b) o kişiye yardımcı olur. Bir kişi mütevazı davrandığı halde halk tarafından hor ve hakir görülüyorsa bu, tevazusunda samimiyetsizliktendir. Zira sıdk ve ihlâsla tevazu eden elbette izzet ve rif'at bulur.41a

Nitekim hadis-i şerifte de "kim tevazu sahibi olursa Allah onu yükseltir, kim de tekebbür ederse Allah onu alçaltır." buyrulmaktadır. (41a) Derviş, hor ve hakir görülürüm endişesiyle, yani nefsinin arzusu ve dünyaya meyli dolayısıyla avamın adet ve örfüne tabi olursa esas hakarete ve zillete o zaman düşer. Bunun örnekleri çoktur. Sâlike yakışan, Hz. Peygamber'i tevazuda örnek almaktır.41a.

Tevazu konusunda Hz. Musa'nın şu kıssası anlatılır. Hakk Teâlâ, Hz. Musa'dan Tur Dağı'na gelirken en çok hor ve hakir görülen bir şeyi yanında getirmesini ister. Hz. Musa arar arar, sonunda herkesin uzak durmaya çalıştığı uyuz bir köpek bulur. Boynuna bir ip geçirerek Tur Dağı'na doğru yola çıkar. Allah'ın irade etmesiyle köpek lisana gelir ve Hz. Musa'ya, "beni nereye götürüyorsun" diye sorar. Hz. Musa Tur Dağı'na diye cevap verince köpek tekrar, "Ya Kelimallah, bu hor ve hakir hâlimle, beni ol âli dergâha ve huzur-ı Rabbu'l-âlemine nice alır gidersen?" deyince Hz. Musa kendi nefesine ve haline nazar eder. Başına geleceği bilip bu hali düşünerek köpeğin boynuna taktığı ipi çıkarır ve kendi boynuna takar. Tur Dağı'na vardığında Hakk Teâlâ'ya, "benden hor ve hakir yoktur" der. (41b)

Talibi yoldan alıkoyan bir diğer nefis hastalığı hırstır. Hırs giderilmedikçe mülheme sıfatlarından sabır ve kanaat kulda yerleşmez. Hırs, kişide bulunduğu sürece nefs-i emmârenin fesadından kurtulamaz. Hakk'ın verdiği kanaat etmeyip daha fazlasına meyleder. Hadis-i Şerifte, "kim tamah ederse zelil olur, kim kanaat ederse doyar" buyrulmaktadır. Bu hadis gereğince tamahkâr olmayıp bu hali terk ederek kanaatkâr olan kimse, kalp ve ruh âleminde manevi zenginlik tahsil etmekle gözü ve gönlü tok olur, "kanaat sona ermeyen bir hazinedir" haline ulaşarak Hakk'tan başkasına ihtiyaç arz etmez. Kanaatkâr değil de haris olduğunda ise bu dünya kendine verilse bile gözü ve gönlü doymayacağı gibi şükür nimetinden de mahrum kalır. (42a)

Nefislerini ilahi aşkla bu tür kötü sıfatlardan temizleyen dervişler, hakaret görmezler. Mevlana Mesnevi'de "her kim aşk ateşine düştü, hırstan ve bütün ayıplardan temizlendi" demektedir. (42b)

Talib, kendindeki bir diğer nefsanî özellik olan hasedi gidermediğinde mülheme sıfatlarından sabır ve istikameti kendisinde kemal derecesinde gösteremez. Derviş suretinde görünse bile nefs-i emmârenin şer ve fesadından kurtulamaz. (42b)

Haset, bir kişinin, bir başkasında gördüğü nimet, mal ve iyi hali görüp kendisinde de o nimetin gerçekleşmesini arzulaması, ulaşamadığında ise o nimetin ve halin o kişiden gitmesini veya o nimetin zayı, sahibinin helak olmasını istemesi, nimetin kendinde değil de o kişide bulunmasından üzüntü, ızdırap duymasıdır. (42b)

Başka birinde gördüğü nimetin, ondan zail olmaksızın kendisinde de bulunmasını istemesi ise gıbtadır. Bu hüsn-i hale yakındır. Ancak, bir nimet ya da halin bir başkasında bulunup bulunmadığına bakmadan ve asla elem ve ızdırap çekmeden o nimet ve halin tahsili için çalışıp elde etmeye de gayret derler ki işte bu, övülen bir tutumdur. (42b) Bundan dolayı arifler hasede sıfat-ı zemime-i nefsanîye, gıbtaya sıfat-ı hamide-i ruhaniye, gayrete de sıfat-ı latife-i Rabbaniyye derler. (43a)

Arifandan birisi şeytanla sohbet ederken, "mahlûkat içinde senden yaramaz biri var mı?" Diye şeytana sorar. Şeytan, "benden yaramazı da vardır" diye cevap verir. Bu cevaba şaşırarak arif, "kimdir bu" diye merak

eder. Şeytan, şöyle açıklar. “bir kimsenin ineği vardı. Ama komşularından bir gayretsiz kimsenin hiç ineği yoktu. Ona merhameten sabah akşam sadığı sütün yarısını, ineği olmayan fakir komşuya verirdi. Ehl-i evladı ile yeyip mahrum olmasın derdi. Meğer ineği olmayan fakir aile hasetçi imiş... Şeytanın dediğine göre o kadar hasetçi imiş ki komşusunun ineğini uçurumdan atmayı düşünür ama insanların töhmetinden korktuğu için bunu yapmaya çekinirmiş. Ben ona, “ey hasetçi ona niçin kötülük düşünüyorsun, onun ineği ölürse sana süt veremez, ehlin ve evlâdın safa bulamaz” diye sorduğumda o inatçı hasetçi, ‘bana hiç süt vermesin mühim değil, ama bende inek yok, onda da olmasın’ şeklinde cevap vermişti.’ Dolayısıyla bu gibi hasetçiler benden yaramazdırlar” dedi. “Hasetçilerin hali ve sonu hayır değildir”. “Hasetçi için rahat yoktur” denilmesi bundandır. Zira sürekli bir elem, ızdırıp ve hasret içindedirler. (43a)

Talibi seyr ü sülûkta alkoyan bir diğer sıfat şehvettir. Şehvet sıfatı ifna edilmediğinde, yerini mülheme sıfatlarından sabır, kanaat; ile raziye sıfatlarından veraa bırakmaz. (43b)

Bazı meşayih-i izam şehvetin, nefsi emmârenin diğer sıfatlarının aslı ve en büyüğü olduğunu söylerler. Zira kibir, haset, hırs ve diğer kötü sıfatların hepsi de nefsin arzu ve şehvetinden zuhur eder. Derviş, yemeye içmeye dikkat etmezse nefsi emmâre kuvvetlenip her nesneye meyletmeye başlar. Neticede helal ve haramı, şariat ve tarikatı göz önünde bulundurmayıp şehvetinin peşinde koşar. Bu durumda da cennetten mahrum kalır, cehenneme girer. Konuyla ilgili Rasulullah (s.), “Cennet, nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennem ise şehvetlerle gizlenmiştir” buyurmuştur. Dolayısıyla bir kişide şehvet galebe çalarsa her türlü kötü vasfı üzerinde taşır. (43b)

“Kim bu dünyada âmâ olursa, ahrette de âmâ olur”. Yani dinin emirlerine karşı kör kalan, ahrette de âmâ olarak haşrolunacaktır. Eğer talip şehvetine tabi olursa kalp gözü ve can gözü görmez olup kalbinde kasvet meydana gelir. Bâtını âlemini zulmet, şehvet, kötü düşünceler kaplar. Bu durumda ise amel-i salihlerden, mücadele-i riyazetten zevk alamayıp tarik-ı Hakk’a sülûkta (43b) gerekli olan tezkiye-i nefsi ve tasfiye-i kalp ve tecelli-i ruh gerçekleşmez. (44a)

Bundan dolayı tarikatta sıfat-ı celale mazhar olup âlem-i vahdette tecelliyatla zuhur iden safa-yı sıfat-ı cemalden mahrum olmakla ortaya çıkan kesrette nefsin hevası, şeytanın saptırması ızdırabının azab ve cezasına düşer olur. Nitekim Hz. Yusuf (a.s.) köle iken Mısır’a sultan olmuş, Züleyha da Mısırlıların eşrafından azizin karısı iken Yusuf’un aşkının tesiriyle zillete düşmüştür. Saltanat, şevket ve yüksek mevkiyi kaybolmuş yol üzerinde Yusuf’a hitab edip ya Yusuf, şüphesiz hırs ve şehvet kralları kula çevirir. Sabır ve takva ise kulu hakiki kula çevirir” demiştir. (44a)

İbn Arabî Fusûsü’l-Hikem’de, Hakk Teâlâ’nın melekleri şehvet-i nefssiz safi akılla, hayvanatı akılsız safi şehvet-i nefisle, insanı ise hem nefisle hem akılla yarattığını belirtir. Eğer insanın akli şehvetine galip gelir de şehvetine

uymaz aklına uyarsa o kimse melekten hayırlıdır. Bunun aksine insanın şehveti aklına galip gelir de nefesine tabi olursa o kimse de hayvandan aşağı seviyededir. “Onlar hayvanlar gibidirler, hayır daha da aşağı” âyeti bu manaya delildir. (44a)

Nakledilir ki, Hacı Bayram-ı Velî bir ruhbana rastlar. Onda iman kokusu alır ve bu durumun, nefesine muhalefetten kaynaklandığını anlar. Rabbine, “ya Rabbi, bu ruhbanın imana gelmesine beni vesile eyle” diye dua eder. Ardından ruhbana tevhidi telkin eder ve ruhban da kabul eder. Dolayısıyla sıdk ve ihlâsla nefse karşı muhalefet, başka dinden de olsa insana imanın kapısını açmaya, takva ve kemâlâta vesile olabilmektedir. (44b)

Talibi, yoldan alıkoyan bir diğer sıfat, cimriliktir. Cimriliği gidermedikçe müritte mülheme sıfatlarından cömertlik ve istikamet ortaya çıkmaz. Derviş suretinde bile olsa o kişi, nefs-i emmârenin şer ve fesadından kurtulamaz. Bu sebeple derviş görünüş, mana, fil ve söz olarak kendisinde ihsanı (44b) gerçekleştirilmelidir.

“İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır” fehvasınca insanlara faydalı olmaktan uzak durmamalıdır. Buna göre kendi nefesine faydalı olmak, başkasına faydalı olmaktan evladır. Zira bir kişi kendi nefesine cimrilik etmeyip “...vetteka ve saddeka bi’l-hüsna” fehvasınca ehl-i takva olup malen ve amelen infakta bulunsa, bezl ve isar etse Hz. Ebu Bekir Sıddik gibi mürşid-i kamillerden olup hem nefesine hem de başkalarına ihsanda bulunmuş olur. Ama bir kimse, “kim cimrilik etti ve güzelliği yalanladı” manasınca her hangi bir yardımda bulunmayıp cimrilik nefsinde galebe çalarsa, bu durumda Ebu Cehil gibi zararlı, mütekebbir, inatçı yapısıyla sadece nefesine karşı değil Müslümanlara ve hattâ ehl-i dünyaya keder ve zararı dokunur. (45a)

Cömert ise Allah Teâlâ’ya, müminlere ve cennete yakın, cehennemden ise uzak olur. Bu sebeple sadık talibe gereken, zahiren ve bâtinen kötü bir sıfat olan cimrilikten uzak kalmaktır. Nitekim Hz. Peygamber, “cömert cahil, cimri âlimden hayırlıdır” buyurmuşlardır. (45a)

Talibin sakınması gereken bir diğer sıfat, kindir. Salikten kin gitmedikçe nefs-i mülheme sıfatlarından sabır ve tahammül onda gerçekleşmez. Kulun gönlünde kin oldukça feyz-i İlahi’den mahrum kalır.46a

Berat gecelerinde Hakk Teâlâ’nın rahmeti sonsuz bir şekilde akar. Layık olan müminlere bu rahmet ulaşır. Ancak gönlünde kin olanlar bu rahmetten mahrum kalırlar. Marifetullaha ulaşamazlar. Saffan b. Ümeyye, Ebu Süfyan, Haris b. Hişam Mekke’nin fethedildiği gün (46a) yaptıkları onca kötülüğe rağmen Hz. Peygamber tarafından affolunmuşlardır. Hz. Peygamber, intikam isteyen Hz. Ömer’e ise Hz. Yusuf’un kardeşlerini affetmesini hatırlatmıştır.46b

Dolayısıyla sâlik, hıkd ve kini kendinden giderdiğinde enbiya ve evliyanın sıfatıyla sıfatlanmış demektir. Rasulullah (s.) kendisine yönelik haset ve kin besleyenlere “kininiz ve gazabınızla ölü” demiştir. Zira kin,

zaten kişi için büyük bir marazdır, böyleleri ahrette olacakları gibi dünyada da bir elem ve ızdırap içindedir. O yüzden mümin ne kendisine kin besleyenlere karşılık verecek ne de bir başkasına haset ve kin güdecektir. Şeyh Sadi de “hasetçinin hasedine hasetle, kindarın kinine kin ile mukabele etmeyip sabret. Böylece onun mekr ve zararından halas olursun” demiştir. (47a)

Talibin uzak durması gereken bir diğer kötü sıfat gazaptır. Nefs-i emmârenin bu sıfatı giderilmediği sürece nefs-i mülheme vasıflarından tahammül ve sabır zuhur etmez. (47b)

Hız. Musa'nın kıssası bu gazab haline ve gazab sıfatının mücadele ile giderilebileceğine işaret eder. Naklölüğüne göre Hız. Musa, peygamberliği öncesi çok gazaplı olup Mısır'da Kıptilerden birini öldürmüş ve Şuayb (a.s.)'ın şehrine kaçmıştır. Onun yanında gazabı gidererek kemal sıfatları tahsil etmiştir. (48a) Konuyla ilgili Hız. Peygamber, “gazab, akli giderir” buyurmuşlardır. (48b)

Nefs-i Emmârenin sıfatlarını ele alan Ömer el-Fuâdî, bundan sonraki bölümde nefs-i levvâmenin sıfatlarına yer verir.

Vasf-ı levvâme yedi eyle fikr.

İşret, ucb, heves, mekr, kahr, 49b

Derviş, nefs-i emmârede olduğu gibi nefs-i levvâmenin sıfatlarını da kendi vücudunda bilip her birini ayırt etmelidir. Eğer bu sıfatlar, Şeyh Şaban-ı Velî'nin üçüncü kıtada zikrettiği ilim, tevazu, tahammül, cömertlik, istikamet, sabır sıfatlarıyla yer değiştirmezse levvâme sıfatlarının elem ve kederinden kurtulamaz. Zira levvâmedeyken de nefs-i emmârenin şer ve fesadından korkmalıdır. (49b)

İşret sıfatı; Derviş, nefs-i emmârenin kötü sıfatlarını giderip vahdeti ve uzleti talep etmesi gerekirken dostlarıyla, zevk ve sefa ehliyle yiyip içmek, arkadaşlık etmek anlamında kullanılan bir tabirdir. Bu durumda derviş, yalnız kalmakla elde edebileceği marifetullahı, işret halindeyken vâsıl olamaz. (49b)

İşret durumunda; nefsin kemali için lazım olan tasfiye-i kalb ve tecelli-i ruh hâsıl olmaz. Bu durumda hakiki tevhid ile halen ve zevken şuhud-ı meratib-i aliyeye vâsıl olamaz. Seyr ü sülûk esnasında dervişlerin birbirleriyle bile sohbetleşmesine dikkat etmeleri gerekir. Zira “söz sözü” açar prensibince araya şeytan girip kişileri malayaniye ve vesveseye düşürebilir ki işretin sakınılması gereken yönü de budur. Uzlet ve sessizlikten uzaklaşınca kalpte kasvet ve zulmet ile ruhda hicab ve fetret hâsıl olur. Şeyhin izniyle hizmet ve maslahat için sohbet lazım gelirse bu durumda da gaflete düşmemek gerekir. (50a)

Ucb sıfatı: Ucb, dervişin riyazat ve mücadele ile nefsin kötü sıfatlarını giderip yerine övülen güzel sıfatların kazanması aşamasında bazı hallerinin ve amellerinin kendisine hoş gelip ilmüne mağrur olmasıdır. Bu ise hodbinliği beraberinde getirir. Kendi ayıp ve noksanını görmeyip hata ile ucbaya düşer. (50a)

Ucb sıfatı kibirden doğar. Bundan dolayıdır ki her kimde kibir ve ucb sıfatları bulunursa şeytanın vesvesesi de o kişiye yol bulur. “Şeytan, onlara amellerini güzel gösterip Allah yolundan alıkoyar” hükmüyle o kimse kendini ve amelini beğenir. Bu ise gurura ve amellerinin zayı olmasına sebebiyet verir. Hz. İsa, ümmetinden havarilere hitaben, (50a) “ey havariler, nice mumlar vardır, rüzgârın esmesiyle söner, nice abidler de vardır ucbları onları fesada sürükler” demiştir. Görüldüğü üzere Hz. İsa, havarilerini ucb sıfatından sakındırmakta ve rüzgârın mumu söndürmesinden misal vererek ucbum, nice ibadet ve mücadele ehli Hakk yolucusunun amellerini ifsad edip boşa çıkardığını, vusulden mahrum bıraktığını belirtir. (50b)

Konuyla ilgili Seri es-Sakati şöyle der: “Şayet kul, kendisinin ihsanda bulunan birisi olduğunu zannederse o kötü amelle müzeyyendir”. Başka bir ifadeyle kendi ayıp ve noksanını bulmayıp kendini hüsn-ü halde gören, her halinin ve amelinin iyi ve kemâlde olduğuna inanan kişi, kendini beğenmişlerden yani sıfat-ı zemime ehlinden olur. Dolayısıyla derviş, Hakk Teâlâ’nın şanını ve azamet-i kibriyasını, kendinin de acziyet ve zaafını bilip O’na layık ibadete ve marifete kadir olmadığını bilirse işte o zaman Hz. Peygamberin, “seni Hakkı’yla tanıyamadık” dediği hale ulaşır. Kalbinin derinliklerinde sürekli zikir halindeyse Makbul-ı Hakk ve feyz-i ilahiye mazhar olur.(50b)

Ancak bunun aksine ucba düşerse Hakk kapısından kovulur, helak olur. Hz. Peygamber, “kişinin helaki, nefsine karşı aciz olması, amelini çok görmesi ve ahrette günahlarını karşısında bulmasıyla meydana gelir” buyurur. Ucb sahibinin bir diğer özelliği, meşayihın sözüne teslim ve tabi olmayıp kibir, inat ve büyülenmesi, kendi noksanlarını ve hatalarını bilmediği için de ıslah ve iflah olamamasıdır. (50b-51a)

Heves sıfatı: Noksan akıl ile şeriata ve tarikata layık olmayan abes ve faydasız bir şeylere meylettir. Hırs ve tama’, dünyaya muhabbetten doğan kötü sıfatlardır. Dolayısıyla dervişin kendisine faydası olmayan nesnelere meyledip kendine bir hususta faydası olmayan sefahatle ilgilenmemesi, kendisine faydası ya da zararı konusunda bilgi sahibi bulunmadığı şeylerle ilgilenmeyip uzak durması gerekir. Eğer derviş, kalbinden bu tür heva ve hevesi gideremezse, marifetullahı eriştiği uzlet ve vahdet safasına, tefrid ve tecrid haline ulaşamaz. Bu heves ile kesrete ve fetrete düşer. Dervişte heves olup olmadığını belirtisi, tarik-ı hakk’a süluk edip dereceler, mertebeler kat ederken kalbine tembellik gelmesidir. Seyahat arzusu doğar, afakın ve sair nesnelere sîretine yaşantısına meyleder. Maalesef böyle salıklar çoktur. Bunların kimi eski haline döner kimi de bu gördüklerine hayran kalıp safâ-yı vahdetten mahrum kalır. Sadık dervişe bu durumda gereken durumunu gizlemeyip müridine halini bildirmesi, onunla müşavere etmesidir. Mürid-i kâmil, ona lazım olan işaret edecektir. (51b)

Mekr sıfatı: Anlamı, başkalarına karşı kötü niyetli olmaktır. Mekr sıfatı, kin sıfatından doğar. Bu vasfı taşıyan kişinin takvası zayıf olup tarik-ı Hakk’ta lazım olan sıdk ve istikametten (51b) noksandır. Zira Hz.

Peygamber, “kendi için istediğini mümin kardeşi için istemeyen gerçek manada iman etmiş olmaz” buyurmuştur. Eğer derviş mekr sıfatıyla mübtela olur da başkalarına tuzak ve hile kurarsa, “yehadi‘unallahe vellezine amenu ve ma yahdeune illa enfüsehîm ve ma yeş‘urune...” mefhumunda kazdığı kuyuya kendi düşer. Bu sığata sahip olanlar kemâlât-ı İlâhiyeyi tahsilden mahrum kalırlar.

Temenna sıfatı: Dünya işlerine muhabbettir. Dünyalığa ulaşmak için Hakk Teala'nın gayrisından makam beklemektir. Bu da hırs ve şehvetten doğar. Bu sığata mübtelâ olup halktan recâ ve temennâda bulunan dervişte, mülheme ve mutmaine sıfatlarından olan tevekkül ve kanaat sıfatları zuhur etmez. Mürşid-i kâmillerimizden şöyle işitmiştik. “Bir derviş, makam-ı kanaat ve terfide ve tevekkül mertebesine ve tecride geçip ancak Hakk'ın verdiği kani ve razı olmaz, her işinde tefviz-i ilallah etmeyip nefsanî arzularına tabi olur ve dünya hususunda halktan bir şey reca ve temenni ederse, can ve dilden çalışıp tahsil ettiği güzel halleri gönlünden uzaklaştır ve amelleri zayı olur.” (52a)

Derviş, bu beklentisini zahiren dile getirmeyip temenni etmese de kalbinden, “bana falan nesne gelse ya da o nesneyi bana falan kimse verse” diye geçirse, onu bile mücadele ile defetmelidir. Zira kul, Hakk Teâlâ'dan başkasından reca ve temennada bulunmaz. Halka tenezzül, Hakk ile farka sebep olur. (52b)

Levm sıfatının beyanı: Bazılarını halinden ve kalinden ötürü ta'n etmek, kınamaktır. Bu sıfat kibir, ucb ve gazab sıfatlarından doğar. Dervişe gereken, bir aybı gördüğünde kınamak değil, onu örtmektir. Hz. Peygamber, “dili tatlı olanın kardeşi çok olur” buyurmuştur. Ancak dili tatlı da olsa yalancı ise bu tatlı dilinin ona hiçbir faydası yoktur. (53a)

“İnsanda bir et parçası vardır, o iyi olursa bütün beden iyi olur, o fasid ise bütün beden bozuk olur” hadisinde de belirtildiği üzere derviş, başkalarının ayıbını görüp de ona levîm etmesi, aslında aynı ayıbın kendisinde de olmasındandır. Zira hadis-i şerifte, “mümin, müminin aynasıdır” buyrulmaktadır. Dolayısıyla dervişe lazım olan, başkasını değil kendi ayıbını gözetmektir. Nitekim Hz. Peygamber de “başkasının değil de kendi ayıbıyla meşgul olana ne mutlu!” buyurmuştur. 53b

Kahr sıfatı: Başkasına galebe edip hor görmektir. Bu da kibir, gurur ve gazap sıfatlarından doğar. Dervişin büyüklenme sıfatı gitmediği için istemediği ve bulunmasından hazzetmediği kişiyi hor ve hakir görmek suretiyle ona galebe çalmak ister. Burada dervişe gereken, Hz. Musa'nın köpeğe tavrı gibi hor ve hakir görmeyi kendi nefesine yöneltmesidir. (54a)

Dervişe gereken, yeyip içmek, gönlünce yaşamak suretiyle nefsinî azdırmak değil, mücadele ile nefsin kötü huylarını temizlemektir. Zira bu türlü şeylerle nefsinî canavarlaştırırca onunla mücadele etme imkânı da kalmaz. O yüzden gerek nefs-i emmârede gerekse nefs-i levvâmede olsun derviş, mürşid-i kâmilin hizmetinde canla başla çalışmalıdır ki nefsinî terbiye edebilsin. Bazı dervişler böyle canla başla çalışmayıp, “şeyhim

himmetiyle beni kemale erdirsin, ben onun kapısına gelmişim, kemal ehliyse beni böyle de yetiştirir” derse bu, tembellikten kaynaklanan tarikat âdâbına aykırı bir sözdür. Kur’an’daki, “bizim yolumuzda çaba harcayanları yollarımıza iletiriz” âyetinin manasına aykırıdır. (54b)

Şunu unutmamak gerekir ki dervişin hidayete erip ermemesi mürşidin elinde değildir. İnsanı hidayete erdiren Allah’tır. Allah, Bari sıfatıyla kişiyi doğru yola iletir, ancak bu sıfatını herkese teşmil etmek gibi bir mecburiyeti yoktur. Hal böyleyken enbiyanın ve evliyanın himmeti, Allah dilemedikçe bir fayda sağlamaz. Aksi olsaydı enbiya ve evliya, himmetiyle herkesi ehl-i İslam, ehl-i takvâ yapardı.(55a)

Üçüncü Fasil: Nefs-i mülheme 55b.

Mülheme vasfı yedidir cana,

İlim, tahammül ve tevazu ve seha,

Dördü bu, üçünü dahi hıfzet.

İstikametle kanaat sabra ey talib-i sadık. (55b)

Bundan önce nefs-i emmârenin ve levvâmenin dervişi yoldan alıkoyucu yedişer sıfatını ele aldık. Bu bölümde ise nefs-i mülhemenin futuhat-ı İlahiyyeye yol açtığı güzel sıfatlarına değineceğiz. Ancak öncelikle şunu söylemek lazımdır ki, üçüncü tavra gelmekle kesb kapıları açılmaz. Yani evvelki tavırda seyr-i ilallah, üçüncü tavırda seyr-i alallah, dördüncü tavırda seyr-i lillah manası dil ve can âleminde teşhis edilmedikçe keşf-i manevi gerçekleşmez. Dördüncü, beşinci ve altıncı tavrılarda seyr-i fillah, seyr-i anillah ve seyr-i billah edevat ve elfâzında olan manaların dahi onlar gibi hal ve şuhud-ı dille teşhisi ve tekmili lazımdır. (55b)

Dolayısıyla talip, sadece üçüncü ve dördüncü tavra vasıl olmakla birden bire ehl-i hâl ve ehl-i kemâl olamaz. Bunu açıklamamızın sebebi, dervişin her tavra ve makama vasıl olsa bile derûnunda hâl ve şühûda kast ve azimet etmesi gereğine işarettir. Tasavvuf binasının temeli ve aslı muhkem olup kemâlât yolunda ilerlemek için sürekli çaba harcamak gerekir. Zira Allah’a giden yollar insanların nefesleri adedince ve bir tavra ulaşmakla nihayete erilmez. (55b)

Derviş, tehlikeli olan bu yolda, daha evvel geçmişlerin rehberliğinden uzak kalırsa nadan olur. Zira bu yolda ilerlediğinde nefs-i mülhemenin ilim sıfatına erişir. İlimden kasıt, nefsi bilmektir. Nefsini bilen ise Rabbini bilir. Nefsini bilmeyen ise noksan kalır. Şeytanın karşısına nerede çıkacağını, onun tuzaklarını bilemez. Bu durumda derviş, gafil ve cahiller gibi azizlerin yanında rusvay olur. (56a),

Tevazu sıfatının beyanı: Tevazu iki türlüdür. Biri zahiri, suri tevazudur. Hâlinde ve fiilinde rıfk ile muamele ve söyleşidir. Hz. Ali, “dili yumuşak olana muhabbet vacibdir” buyurmuştur. Tevazuun alametlerinden biri, büyük küçük herkese selam verip selam almaktır. 56a.

Tevazu, ehline gösterilmelidir. Zira kibir ve ucb ehli, tevazuu yanlış değerlendirebilir. (56b) Günlük hayatta tevazu yolunu tutmak, amellerde tevazuya dikkat etmek, surî tevazua girer.(57a) Tevazuun efdali ise kendini

başkalarından faziletli ve kâmil görmemektedir. Böylesi bir manevi tevazu kalp, ruh, ve sır âleminde olur. Tevazu-ı manevi gerçekleştirilince, tevazu-ı sûri onu zaten takip eder. Aksi halde tevazu-ı arızî hükmünde kalır. (57b)

Tahammül sıfatının beyanı: Bundan kasıt, nefs-i emmâre ve levvâmenin (57b) kötü sıfatlarını yok edip güzel sıfatlarıyla değiştirmeye azmetmesidir. Dervîşi dövseler de sövseler de asla alınmayıp mukabele ve cidal etmemesi, öven ile yerenin, lutfeden ile kahredenin, yanında bir olmasıdır. Nitekim bu durumla ilgili Kur'an'da, "Allah yolunda çaba harcarlar ve kınayanın kınamasından korkmazlar" buyrulmaktadır. (58a)

Tahammülün en efdali ise Hak Teala'nın kaza ve kaderine, kahır ve musibetine canu gönülden sıdk ile sabır ve tahammül etmektir. (58b)

Seha sıfatının beyanı: Cömertlik sadece malla değil, sözle fiille de olur. Suri ve manevi cömertlik tahsil eden dervîş, Muhammedi meşreptir. Ancak sehası olmayıp buhl sıfatında kalanlar (59a) tahsil-i fenâ edemediklerinden makam-ı bekâya ve kemâlâta vasıl olamayıp haline ve talebine göre fani ve beyhude şeyleri talep etmekle, talebine hırs ve tama karışmakla nakıs ve pişman olurlar.

Beyan-ı sıfat-ı istikamet: İstikamet iki türdür. Biri dervîş ile Hakk Teâlâ arasında, diğeri de dervîş ile halk arasında olur. 59b

60a. Dervîşin halk ile istikameti, mü'min kardeşiyle yaptığı sözleşme ve va'de sadık kalmaktır. Enbiya ve evliya bu konuda çok hassas olup her zaman bu hali gözetmişlerdir. Mü'minin zahiri batınına, dili kalbine, fiili kavline muvafık olmalıdır. Zira âdemoğlu üç türdür. Biri zahiri iyi olup batını yaramaz, biri hüsn-i halde batını zahire, zahiri de batına muvafık; dili kalbine, kalbi diline muvafık olur. Sonuncusu ise zahiri güzel görünmeyip batını iyi olandır. İlki, münafıkların halidir. İkincisi âşık-ı sadıklara ve halis ve muhlislerin halidir. Üçüncü ise nefsi tezkiye ve talibi tasfiye ve ruhu tecelli bulup kuvvet-i hâliye ve sıddıkiye ile riyasız bir şekilde kemal-i hâle vasıl olan ariflerin halidir. Hakk Teâlâ ile muamelesi zahir olmayan evliyâullah hâlidir. Bir kimsenin zahiri iyi ve dili tatlı olup ancak nefsi ve kalbi, âleminde nefs-i emmâre kuvvetiyle hâsıl olan kötü sıfatların getirisi olarak batını yaramaz olsa Hz. Peygamber'in, "âhir zamanda ümmetinden bazı kavimler ortaya çıkacak ki bunlar üç hal ile muttasıftırlar. Birincisi halka dindarlık ve halini düzeltmeyi gösterip bu yüzden tahsil-i dünya için dini hümayunlarını dünya-yı devlete hile ve sebep eder. İkincisi, halleri keçi derisinden olan yünü suf edip sufiyanelik gösterip suf giyerler ama şanlarında fen-i suri ve manevi olmadığından ötürü sufilik etmezler. Üçüncüsü halleri sözleri zahire baldan tatlı, şekerden lezzetli olup halka lutf-ı halâvetle (60a) kelimeler ederler. Ancak nifak sıfatıyla kalpleri kurtlar gibi yaramazdır. Bunlar ikiyüzlü yalancılarıdır. Dünyaya rağbet, hürmet, izzet ve saadet, ahrette rahmet cennet, rif'at ve selamet bulamazlar. (60b)

Beyan-ı sıfat-ı istikamet: Kur'an'da, "Rabbimiz Allah'tır derler ve istikamet üzere olurlar" (60b- 61a) buyrulmaktadır. İstikamet belli bir vakti olmayıp her daim farzdır. Dervîşin kâlf ve hâli birbiriyle uyumlu

olacak, en azından derviş bu yönde gayret sarfedecektir. İstikamet sadece kâlde olursa bir kuru davadan ibaret kalır. (62a)

Kanaat sıfatının beyanı: (62b) Dervişin nefs-i mülhimeye geldiğinin alametlerinden biri kanaat sahibi olmasıdır. Kanaat, dervişin yemesinde, içmesinde ve giymesinde kifayet miktarıyla yetinmesidir. (62b)

Sabır sıfatının beyanı: (63a) Talibte bulunması gereken en önemli vasıflardandır. Sabır sahibinde dünyaya ait gam, tasa keder bulunmaz. (63a)

Dördüncü Fasl: Nefs-i Mutmainne (63b):

Mutma'inne yedi, ey sâfi gönül,

Cûd u gam, zühd, şükür ve hem tevekkül

Beşi bu, ikisini dahi işit

Ki ibadât-ı Hüdâ ile tezellül. (63b)

Tâlipler, nefs-i mutmainne evvelindeki nefs-i mülhimenin sıfatları üzerinde tekrar tekrar tefekkür etmelidirler. Böylece nefs-i mutmainneye de zemin hazırlamış olacaklardır. (64a)

Cûd sıfatının beyanı: (64a) Mülhime sıfatlarından sehanın manasına yakındır. Ancak daha ileri derecedir. Zira seha ve kanaat, dervişte yerleşmiş bu makamda aşk ateşinin de etkisiyle kalbinden her şeyi çıkarmış, elindekileri bezletmiş, bir başına kalmıştır. (64a) Ölmeden önce ölüünüz sırrına erdiği için nefs-i raziye yolunda ilerlemektedir. (64b)

Gam sıfatının beyanı: (64b) Muhabbetullahın bir neticesi olarak aşk-ı hakiki cezbeleri meydana gelen bir haldir. Bununla ilgili “senin mahzunun olmak, bana şadan olmadan yeğdir” denilir. (65a)

Zühd sıfatının beyanı (65a): Hz. Peygamber (s.) “Allah katında en efdal ibadetlerden biri dünyada zühddür” buyurmuşlardır. Bundan kasıt, sadece dünyalığa ait olanları terk etmek değil, aynı zamanda kalpte dünyalığa yer vermemektir.(65b)

Şükür sıfatının beyanı (66a): Hamd üç çeşittir, hamd-i ef'âlî, hamd-i sıfatî, hamd-i zâtî... Şükretmenin efdali, başına gelen musibetleri Hakk'tan dervişe gelen bir nimet bilmektir. (66a) Şükür ile ilgili şöyle bir hikâye anlatırlar. Belh şehrinde bir derviş, hacca niyetle yola çıkar. Bayezid-i Bistami'ye konuk olur. Derviş tevekkülden sorar. Bayezid de “bulursak yeriz, bulamazsak dağıtırız der. Derviş, bunu Belh'in köpekleri de yapıyor” der. Bayezid bu sefer dervişe “siz ne yaparsınız?” diye sorunca derviş, “bulursak dağıtırız, bulamazsak şükrederiz” der.(66b)

Tevekkül sıfatının beyanı (66b): Derviş-i sâdik, nefs-i mülhimenin sıfatlarından sabır, kanaat, seha ve istikameti zevk ve şuhud ile ilm-i yakın ile bilirse nefs-i mutmainneye erdiğinde tevekkül sıfatı zuhur eder.(66b)

İbadet sıfatının beyanı (67b): Nefs-i mutmainnenin ve sıfat tecellilerinin makamıdır. Derviş bu makamda müşahade-i rububiyetle ubudiyette itminan kazanır. (67b)

Tezellül sıfatının beyanı (68b): Tezellül, huşû ve hudû anlamındadır. Bu makamdaki zahiri anlamda bir tezellül değildir. Zira derviş, mülheme makamında sıfat-ı tevazuun manasını ve halini tahsil etmekle tezellül-i

zahiriye ve suriye gerçekleştirmiştir. Nefs-i mutmainnede ise tezellülü bâtına aksettirmiştir. (68b)

Beşinci Fası: Nefs-i raziyye ve Merziyye(70a): Nefs-i raziyyenin sıfatları zikir, ihlas, vera', rıza, riyazet ve vefadır. Nefs-i merziyyenin sıfatları ise

Yedi merziyye dürer eyle nigâh,
Bu makam ehl-i görür zâtu'llah
Biri terk-i beşeriyettir ânın
Ve tahallukda bi-ahlâki'llah

Birisi dahi tefekkür fi'llah,
Bir seyyide safâ fi nûri'llah,
Ve takarrubdur ila'llah birisi,
Ve telattufda 'alâ halki'llah.

Altısın eyledinse tekmîl
Ki nasib ola likâ zati'llah

Bu sıfatlar tekmil edildiğinde nefis-i raziyyenin sıfat-ı ruhaniyyesi ve nefis-i merziyyenin sıfat-ı rabbaniiyesi daha önceki üslub üzere şeriat ve tarikat hasebinde tahkik boyutunda kişide gerçekleşir.(70a)

SONUÇ

Ömer el-Fuâdî, Osmanlı'da tarikatların sosyal ve siyasi ortamda tesirini hissettirdiği bir dönemde yaşamıştır. İçinde bulunduğu aile ortamı, tasavvufi iç içe olmasını sağlamıştır. Tahsil hayatı sonrası yöneldiği tasavvuf yolunda ise sadece Kastamonu ve civarında değil, İstanbul'da ve Osmanlı'nın Kuzey Afrika'ya kadar uzanan topraklarında uzanan Şabaniliğin temsilcisi konumuna gelmiştir.

Ömer el-Fuâdî'nin postnişinliği döneminde Şeyh Şaban-ı Velî türbesinin inşasının gerçekleştirilmesi, tarikatın kurumlaşmasındaki önemi açısından dikkate değerdir. Kendisi, eserleri ve halifeleriyle de tarikatın kendisinden sonraki sürecine olumlu yönde tesir etmiştir.

Ömer el-Fuâdî Türkçe, Arapça ve Farsça otuz kadar eser te'lif etmiş olup bunların bir kısmı günümüz araştırmacıları tarafından da incelenmiştir. Tebliğimize konu olan Muslihu'n-nefs adlı eseri ise etvar-ı seb'anın sıfatları hakkındadır.

Mübtedî salıkların, seyr ü sülûklarında kolaylık sağlamak için yazılan eser, öğretici niteliktedir. Ancak kitaptan öğrenilen bilgiler ancak sûrî yani yüzeysel nitelikte olacaktır. Önemli olan, nefsin kötü sıfatlarını iyi sıfatlara dönüştürmektir.

Ömer el-Fuâdî'ye göre nefis, ilk tavırda her ne kadar kötülüğü emredici olsa da aslında Allah'a yaklaşmasında insana yardımcıdır. Zira nefisine mağlub olmamak suretiyle meleklerden de daha üst seviyeye çıkabilecektir.

Ancak bunun için zorlu bir süreçten geçmesi gerekmektedir. Mevlana'nın ifadesiyle "kanlı bir yol olan" seyr ü sülûk, tâlibin bir mürşid-i kâmil ve mükemmilin rehberliğinde katedilmelidir. Aksi takdirde mürit, şeytanın iğvasına ya da meczubane hallere düşebilir.

Ömer el-Fuâdî nefsin mertebelerini ve her mertebenin sıfatlarını kategorik bir biçimde ele almıştır. Buna göre nefs-i emmârenin sıfatları kibir, hırs, haset, şehvet, cimrilik, kin ve öfke; nefs-i levvâmenin sıfatları iştret, kendini beğenme, heves, mekr, levm, kahrıdır.

Bu kötü vasıflar az yeme, az uyuma, az konuşma gibi nefse zor gelen riyazetlerle iyi huylara tebdil edecektir. Bu durumda ise nefs-i mülhimenin ilim, tevazu, tahammül, sehâ, istikamet, kana'at ve sabır; nefs-i mutma'innenin cömertlik, gam, zühd, şükür, tevekkül, tezellül; nefs-i razıyyenin zikir, ihlâs, ver'a, rızâ, riyazet, keramet, vefâ; nefs-i merzıyyenin beşeri noksanlıklardan arınma, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma, Allah'ı tefekkür, O'na yaklaşma ve O'ndan lütuf görme sıfatları ortaya çıkar.

Kaynakça

Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetiliğin Şa'bâniye Kolu, Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*, Ankara 1991.

Asuman Ünal, *Ömer Fuadi'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.

İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

- "Ömer Fuâdî", *DİA*, c. 34.

Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesi'nin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2000, c. 39.

Mustafa Tatçı-Mustafa Sever, *Divançe-i İlâhiyât*, Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, Ankara 2012

**ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ'NİN HALİFELERİNDEN İSTANBUL
SOFU MEHMED PAŞA DÂRÜLHADİSİ MÜDERRİSİ ŞEYH
MUHARREM EFENDİ (ö. 983/1575-76)**

Doç. Dr. Bekir TATLI

Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu çalışmamızda, Süleymaniye Camii'nin ilk vaizi ve Şeyh Şâbân-ı Velî'nin cenaze namazını kıldırarak meşhur Osmanlı hatibi Kastamonulu Ebû'l-Feyz Muharrem b. Pîrî Mehmed'in (ö. 983/1575-76) hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuş, son bölümde de bazı menakıbından söz edilmiştir. Şeyh Muharrem Efendi, aynı zamanda İstanbul Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi'nin hocalarındandır; bu nedenle söz konusu dârülhadisin diğer medreseler arasındaki konumu ve payesi hakkında da bilgiler verilmiş, ayrıca bu dârülhadiste okutulan dersler ve hadis kitapları üzerinde de durulmuştur.

***Anahtar kelimeler;** Şeyh Muharrem Efendi, Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi, Şeyh Şâbân-ı Velî, Kastamonu, Süleymaniye Camii.*

Sheikh Muharram Efendi who was One of the Caliphs of Sheikh Shaban Veli and Istanbul Sofu Mohammad Pasha Dar al Hadith's Professor (d.983/1575-76)

Abstract

In our article we have dealt with the well known Ottoman orator Abu al-Fayd Muharram b. Pîrî Mohammad al-Kastamoni (d.983/1575-76) who was the first preacher of the Suleymaniye Mosque and made to people pray of funeral's Sheikh Shaban Veli in point of his life, his scientific identity and works and in the last chapter we have talked about his some virtues. At the same time Sheikh Muharram Efendi was the one of the Professors of Istanbul Sofu Mohammad Pasha Dar al Hadith; therefore we have informed about this Dar al Hadith's location and value between the other madrasas and additionally we have described the lessons and books were taught in this Dar al Hadith.

Keywords; *Sheikh Muharram Efendi, Sofu Mohammad Pasha Dar al Hadith, Sheikh Shaban Veli, Kastamonu, Suleymaniye Mosque.*

GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddin (ö. 672/1273), Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 738/1338) ve Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1429) ile birlikte Anadolu'nun dört büyük manevî direğinden (evtâd-ı erbaa)¹² biri olarak kabul edilen **Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri'nin (ö. 976/1568-69) cenaze namazını kıldırın** Süleymaniye Camii meşhur vaizi, eşsiz hatip ve müderris, ömrü ilim tettebbuu, tedrisi ve telifi ile geçmiş büyük ilim adamı Şeyh Muharrem Efendi...

Şunu açıklıkla belirtmek gerekir ki, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin ilmî derinliği ulemadan birçok kişinin kendisine intisap etmesinde etkili olmuştur. Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi'nin (ö. 992/1574) yakın arkadaşlarından olduğu belirtilen Süleymaniye Camii vaizi Kastamonulu Muharrem Efendi de bunlardan biridir. Muharrem Efendi, **Şâbân-ı Velî'den hilâfet almış**, vaizliğin yanı sıra İstanbul'da şeyhlik ve müderrislik yapmıştır.¹³

Muharrem Efendi'nin bizzat kendisine ait *Terğîbü'l-müteallimîn* adlı eserinin ilk satırlarında müellif “eş-Şeyh el-Vaiz Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî” diye tanıtılmıştır.¹⁴ Kâtip Çelebi ise Muharrem Efendi'nin nesebini eserinin bir yerinde, “Muharrem b. Pîr Mehmed b.

¹² Tasavvuf tarihinde “evtâd-ı erbaa” tabiriyle çok farklı içeriklerin kastedildiği olmuştur. Mesela Seyyid Şerif Cürçânî bu terimin “Konuuları, âlemin dört rûknü olan doğu, batı, kuzey ve güney şeklindeki köşelerine karşılık gelen dört ricâlî”ni ifade ettiğini söyler. (Bkz. Cürçânî, Ali b. Muhammed, *Ta'rifât*, “evtâd” md., Beyrut 1405. Diğer kullanımlar için ayrıca bkz. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “evtâd” md., İstanbul 2010). Terimin bizim burada kastettiğimiz anlamda “Mevlâna, Hacı Bektaş, Hacı Bayram ve Şeyh Şâbân” için kullanımı ve Anadolu'nun evtâd-ı erbaası ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Küçük, Hasan, *Tarikatler, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri*, s. 175, İstanbul 1985.

¹³ Fuâdî, Ömer, *Hz. Pir Şâbân-ı Velî- Menkıbeleri*, s. 107-108, sadeleştiren: Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul 2011; Tatçı, Mustafa-Kurnaz, Cemal, “Şâbân-ı Velî” md., *DİA*, XXXVIII, 209, İstanbul 2010; Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî-Osmanlı Ünlüleri*, I, 1097, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul ts. Muharrem Efendi'nin şeyhliği hakkında kesin bilgi olmadığı yönünde bazı kayıtlar da vardır. Bkz. Gökteş, Vahit, “Halvetiyye'nin Şâbânîyye Ekolü ve Kolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2011/1, sayı: 26, s. 137, ss. 133-162, Isparta 2011. Halbuki Atâî, Muharrem Efendi'den söz ederken “meşâyih-i kirâmdan Muharrem Halife nam vâiz ve müfessir” diyerek onun meşâyihinden olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bkz. Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmilâti's-Şekâik*, s. 426, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

¹⁴ Muharrem Efendi, *Terğîbü'l-müteallimîn*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane, 06 Mil Yz. A 7020/2, istinsah tarihi: 1135/1722, 63a; a.mlf., *Terğîbü'l-ilm ve 'l-amel*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 69/1, 1b. Söz konusu eserin Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan diğer bir nüshasında da müellifin ismi “eş-Şeyh el-Vaiz Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Zeyn el-Kastamonî” olarak kaydedilmiştir. Bkz. Mektebetü Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, No: 6455, f 6/1310, 1a.

Mürîd el-Kastamonî¹⁵, bir yerinde “eş-Şeyh Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî¹⁶”, diğeri bir yerinde ise biraz daha uzun şekliyle “eş-Şeyh el-İmam Ebû'l-Feyz Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd” olarak kaydetmiş ve vefat tarihini de 983 hicrî (1575-6 miladî) olarak vermiştir.¹⁷

Hemen dikkat çekeceği gibi Şeyh Muharrem'in dedesinin ismi çoğu zaman “Mezîd” olarak yazılmışken, bazen de “Mürîd” şeklinde imlâ edilmiştir. Açıkça anlaşılacağı üzere, iki yazım arasındaki fark, biri noktalı diğeri noktasız yazılan مزید “Mezîd” ve مرید “Mürîd” kelimeleri arasındaki imlâ benzerliğinden neş'et etmektedir. Noktalama ve harekelemenin şimdiki gibi yaygın kullanılmadığı eski metinlerde sıkça karşılaşılan bu durum muhtemelen müstensihlerden kaynaklanmakta olup, şimdilik hangi yazımın doğru olduğunu ortaya koyabilecek yeterli verilere sahip değildir.

Muharrem Efendi hakkında *el-İkdu'l-Manzûm* müellifi Ali b. Bâlî'den (ö. 992/1584) öğrendiğimize göre; eş-Şeyh Muharrem b. Mehmed, güzel edası ve akıcı anlatımıyla vaaz ve öğüt meclislerinin meşhur vaizlerinden biri olup, Kastamonu'da doğmuş, orada yaşamış, asrının âlimlerinden ve önde gelenlerinden ilim öğrenmiştir. Bu meyanda Molla İsrâfîlzade¹⁸, Molla Çivîzade¹⁹ ve Molla Sa'dullah²⁰ gibi isimlerden istifade etmiştir. Akabinde tasavvufa ve bâtını tasfiye (manevî temizlik) işine önem vermiş, bu maksatla çeşitli beldeleri dolaşmış, ilk olarak da Halvetiyye şeyhlerine bağlanmıştır ki Şeyh Sünbül Sinan bunlardan biridir. Daha sonra pek çok Bayrâmî meşayihine hizmet etmiş, onlar vasıtasıyla arzularına ulaşmış ve ne elde etmişse onların yanında nail olmuştur. Bayrâmî Şeyhi Samî Efendi ona icazet vermiştir. Onların nurlu yolundan elde ettiği hayır neticesinde vaaz ve Tefsir mesleğini yol edinmiş, bunun için çeşitli beldelerde ilim meclisleri kurmuş, nasihat vermiş, anlatmış, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i anil-münker görevini üstlenmiş, sonra da İstanbul'a dönmüştür.²¹ Burada şöhreti artıp adı

¹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 400.

¹⁶ Kâtip Çelebi, *Age.*, I, 888.

¹⁷ Kâtip Çelebi, *Age.*, II, 1362-1363.

¹⁸ İsrâfîlzade, âmil ve fâzıl Molla Fahreddin b. İsrâfil olup, 943/1536 tarihinde ölmüştür. Bilgi için bkz. Taşköprizâde, İsmâeddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 480-481, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

¹⁹ Çivîzade diye meşhur olmuş bu kişi âlim, âmil, fâzıl ve kâmil vasıflarıyla anılan Molla Muhyiddin Şeyh Mehmed b. İlyas'tır (ö.954/1547). Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, s. 446-447.

²⁰ Muhtemelen kastedilen “Sa'dî Çelebi” denmekle maruf âlim, âmil, fâzıl ve kâmil Sa'dullah b. İsa olup, aslen Kastamonuludur, hicrî 945 (1538) senesinde vefat etmiştir. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, s. 443-445, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

²¹ Muharrem Efendi'nin İstanbul'a gelişini Ali b. Bâlî, (عاد الى قسطنطينية) demek suretiyle “dönüş” olarak tabir ederken (*el-İkdu'l-Manzûm fî zikri efâdili'r-rûm*, s. 478 (Taşköprizade'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye* adlı eseriyle birlikte), nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975); Nev'îzâde Atâî (...استابوله دعوت اولونوب...) diyerek “davet” olarak adlandırmış ve onun bazı bilâd-i İslâmiyye'de “va'z u tezkir”, “nakl-i hadis” ve “tefsir” etmekle kavuştuğu şöhret sonrasında davet üzerine İstanbul'a geldiğini belirtmiştir

dillerde dolaşmaya başlayınca günlük 30 dirhem/akçe maaş karşılığında İstanbul Sofu Mehmed Paşa Medresesi'nde²² tedris (öğretim) vazifesiyle görevlendirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı meşhur Süleymaniye Camii tamamlanınca (Zilhicce 964/Eylül-Ekim 1557), oradaki vaaz kürsüsü günlük 20 dirhem/akçe karşılığında ona tevdi edilmiştir. Muharrem Efendi bazen ders verir bazen de va'zederdi, böylece *Bezzâvî Tefsiri*'ni ve *Keşşâf*'ı defalarca bitirmiş, fazilet sahibi geçmiş âlimlerin yolunu ihya etmiştir. Nihayet 983 senesinin Cemaziyelâhîr (1575-76 Ağustos/Eylül) ayında yaklaşık 80 yaşında vefat etmiştir.²³ Şeyh Şâbân-ı Velî'nin Kastamonu'daki beşinci postnişini ve ölümünden sonra onun menâkıbını yazan Ömerü'l-Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) beyanına göre Muharrem Efendi, halen Süleymaniye Camii Şerifi yakınında bulunan mimarbaşı (Mimar Sinan) türbesinin yanında medfundur.²⁴

İstanbul'un büyük şeyhlerinden olan ve "Muharrem Halife" namıyla da anılan bu zat, Halvetiyye tarikatının ulularından Kastamonulu meşhur velî Benli Sultan/Benli Muhyiddin Efendi'nin (ö. 971/1563)²⁵ de müridi olmuş²⁶, onun ölümünden sonra ancak Şeyh Şâbân-ı Velî'ye intisap etmiştir.²⁷

Muharrem Efendi adına Kastamonu'da yaptırılmış bulunan bir mescit bulunduğu şer'iyye sicillerinden anlaşılmaktadır. Cebraîl Mahallesi Sucuoğlu sokağında milâdî 1557'den sonra, 1582'den önce yaptırıldığı tahmin edilen "Muharrem Efendi Mescidi" ile ilgili olarak 1115/1703 tarihli şer'iyye sicilinde "Vakf-ı Mescid-i Muharrem Halife" şeklinde bir kayıt bulunmakta olup, aynı mescitten 1170/1756 tarihli şer'iyye sicillerinde ise

(*Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, s. 355, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989). Şayet "avdet" kelimesinin yanlışlıkla "davet" şeklinde yazılması/okunması sonucu bir hata meydana gelmemiş ise, bu durumda Muharrem Efendi'nin daha önce de İstanbul'da yaşadığı sonucunu çıkarmak gerekecektir.

²² Atâî'nin kaydına göre burası bir "Dârülhadis" (hadis medresesi) konumundadır. Bkz. *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355.

²³ Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-manzûm*, s. 478. Ayrıca bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355, 426; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, 1097; Baltacı, Câhid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri-Teşkilat-Tarih*, s. 601, İrfan Matbaası, İstanbul 1976; Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, s. 326, Zafer Matbaası, Ankara 2004; Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 170, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

²⁴ Bkz. Fuâdî, Ömer, *Menâkıbnâme-i Şa'bân-ı Velî*, 94b, Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, no: 4679- 2/998 f; a.mlf., *H. Pir Şâbân-ı Velî Menkıbeleri*, s. 155; Yazar, L. Nihal, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu- Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, s. 208, Mas Matbaacılık, Ankara ts.

²⁵ Benli Muhyiddin, Ebû Şâme ve Benli Sultan denmekle meşhur, Kastamonulu ârif-i billah Şeyh Mehmed/Muhammed'in hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Karagöz, Nail-Karagöz, Adil, *Gönüller Sultanı Benli Sultan- Hayatı, Külliyesi ve Menkıbeleri*, Ekrem Matbaası, Adana 2011.

²⁶ Bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355, 426; Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu* s. 326.

²⁷ Kankal, *age.*, s. 326; Çifci, Fazıl, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 129-130, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000.

“Saray Camii” olarak söz edilmektedir.²⁸ 1965 yılında vakıfların kaydına geçen caminin bu tarihten itibaren bir süre aynı dairenin idare binası olarak kullanıldığı, ayrıca caminin bulunduğu mevkide tekke, imaret, medrese vb. sosyal ve ilmî tesislerin bulunduğu, bu meyanda 1334/1915 yıllarında Göbelek Tekkesi adıyla Nakşibendî, daha sonra da bir müddet Sâdî dergâhı olarak vazife gördüğü de dile getirilmiştir.²⁹

Muharrem Efendi tarafından bir de hamam inşa ettirildiği, “Saray Hamamı” adı verilen bu binanın Saray Camii’nin vakfı olduğu ve 1575 yılından önceki bir tarihte yaptırıldığı; binanın günümüzde, çatıdan kalan kısımların çökmesiyle birlikte içine rahat girilemeyen dört duvardan ibaret bir harabe halinde bulunduğu ifade edilmiştir.³⁰ Ancak Ahmet Kankal, Kastamonu ile ilgili hiçbir eserde hamamdan bahsedilmediğini ve Saray Hamamı’nı Muharrem Halife’nin yaptırdığı hususunun yanlışlıkla söylendiğini belirterek bu iddianın doğru olmadığını savunmuştur.³¹ Bununla birlikte Kankal’ın da kaynak gösterdiği üzere 1703 tarihli sicil kaydında: “Muharrem Halife **Mescidi** ve **hamamı** evkâfının mütevellisi el-Hâc Mustafa vefat ettiğinden, yerine oğlu Davud Halife’nin 3 akçe vazife ile tayin olunduğunun”³² yazılmış bulunması, her hâlükârda Muharrem Efendi adına yaptırılan bir hamamın mevcut olduğunu ortaya koyar mahiyettedir.

Şeyh Muharrem Efendi hayatının önemli bir kısmını İstanbul Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi’nde vazifeli olarak geçirmiştir. Dolayısıyla bu medreseyi daha yakından tanımak ve orada okutulan dersleri görmek, gerek bu dârülhadisin eğitim-öğretim hayatındaki konumunu gerekse Muharrem Efendi’nin ilmî seviyesini anlayabilmemize yardımcı olacaktır.

İSTANBUL SOFU MEHMED PAŞA DÂRÜLHADİSİ

Bânisi, Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden Sofu Mehmed Paşa’dır (950/ 1543’ten önce).³³ Dârülhadisin bulunduğu mevki, İstanbul Vilayet binası bahçesinin Ankara Caddesi’ne açılan Paşa Kapısı yanında, Nallı Mescid’in³⁴ karşısında bir yer olarak tarif edilmekte ve bugün mevcut olmadığı belirtilmektedir. Mimar Sinan’ın eseri olan bu dârülhadisi, *Şekâyık* mütercimi Mecdî Efendi’nin ifadesiyle “ekâbir-i vüzerâdan Sofu Mehmed Paşa merhumun, mahmiyye-i Kostantiniyye’de, Tefsir-i Şerif ve Hadis-i

²⁸ Bkz. Kankal, *age.*, s. 326-327. Ayrıca bkz. Çifci, *age.*, s. 129-131.

²⁹ Bkz. Çifci, *age.*, s. 130-131.

³⁰ Bkz. Çifci, *age.*, s. 291.

³¹ Bkz. Kankal, *age.*, s. 372.

³² Bkz. Kankal, *age.*, s. 371-372.

³³ Bkz. Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâiku’ş-Şakâik*, s. 507, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989. Sofu Mehmed Paşa, Kanuni devri vezirlerinden olup Enderûn’dan yetişip 941/1534-35’te Rumeli Beylerbeyi, 944/1537-38’de vezir, sonra ikinci vezir, 952/1545-46’da Bağdad Beylerbeyi, 954/1547-48’de Bosna Beylerbeyi, 958/1551’de Budin Beylerbeyi olmuş ve aynı yıl orada vefat etmiştir. Sofya’da cami ve medresesi ve İstanbul Paşa Kapısı’nda Dârülhadisi vardır. Bkz. Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 129.

³⁴ Nallı Mescid için bkz. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III, 475-476.

Münif naklolunsun deyû bina ettiğî”³⁵ yani tefsir ve hadis okutulmak üzere yaptırdığı söylenir. Sofu Mehmed Paşa Medresesi'nin inşa tarihi kat'ı olarak bilinmemekle beraber ilk müderrisi olan Aydınli Bedreddin Mahmud Efendi³⁶ 950/1543-44'te vefat ettiğine göre bu tarihten önce yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Paye bakımından Dârülhadisin konumunun 964/1556-57 tarihinden önce “otuzlu”³⁷ olduğu ve 1060/1650 yılında “ibtidâ-i hariç” payesine yükseltildiği kaydedilmiştir.³⁸

Bu anlatımda geçen “otuzlu” ve “ibtidâ-i hariç” payelerinin ne anlama geldiğini daha iyi kavramak için, kısaca Osmanlı medreselerinin teşkilat yapısından bahsetmek de faydalı olacaktır. Medreseleri ilk teşkilatlandırma faaliyeti Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanında gerçekleştirilmiş, teşkilat faaliyetleri Fatih döneminde yeniden ele alınmıştır. Buna göre Osmanlı medreseleri aşağıdan yukarıya doğru Hâşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih, Hariç, Dâhil ve Sahn-ı Seman olarak teşkilatlandırılmıştır. Daha sonraları ise ana teşkilatta bazı değişiklikler yapılarak Hariç, Dâhil ve Altmışlı medreseler İbtidâ ve Hareket adları ile ikişer kısma ayrılmış, ayrıca Mûsıla-i Süleymaniye ile Süleymaniye arasına Hâmise-i Süleymaniye adı ile yeni bir paye eklenmiştir. Bu düzenleme ile medreseler, Hâşiye-i Tecrid, Miftah ve Telvih medreseleri derecelendirme dışı bırakılarak, aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde teşkilatlandırılmıştır:

1. İbtidâ-i hariç	7. İbtidâ-i Altmışlı
2. Hareket-i hariç	8. Hareket-i Altmışlı
3. İbtidâ-i dâhil	9. Mûsıla-i Süleymaniye
4. Hareket-i dâhil	10. Hâmise-i Süleymaniye
5. Mûsıla-i Sahn	11. Süleymaniye
6. Sahn-ı Seman	12. Dârülhadis-i Süleymaniye. ³⁹

³⁵ Mecdî, *Hadâiku 'ş-Şakâik*, s. 507.

³⁶ Dârülhadisin ilk müderrisi olarak Aydınli Bedreddin Mahmud Efendi'nin ismi zikredilir (Bkz. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 601; Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 170). Bedreddin Mahmud Efendi'nin vefat yılı olarak 950/1543-44 tarihi verilmekte ise de (Bkz. Baltacı, *age.*, s. 601; Gül, *age.*, s. 170), Taşköprizâde onun 956 (1549-50) senesinde Vezir Mehmed Paşa Medresesi'nde müderris olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, s. 305. Dolayısıyla 950/1543-44 tarihi doğru olmasa gerektir.

³⁷ Adından da anlaşılacağı üzere “otuzlu”, müderrislerinin günlük 30 akçe aldığı medreselerdir. Osmanlı medreselerinin hiyerarşisi müderrislerin bir günde aldıkları ücretlere göre düzenlenmişti. Buna göre medreseler “yirmili, otuzlu, kırklı, hariç, dâhil” şeklinde derecelerle anılmaktaydı. Medreselerin en düşüğü “yirmili” adını almış, en yükseği ise Kanuni dönemiyle birlikte “Dârülhadis” olarak belirlenmişti. Bkz. Hızlı, Mefail, “Eğitim-Öğretim Kurumları”, *İslâm Kurumları ve Medeniyeti*, s. 170, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.

³⁸ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 601; Yardım, Ali, “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler”, s. 87 (Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Hatıra Kitabı* içinde, ss. 59-119, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995); a.m.f., “Dârülhadis” md., *DİA*, VIII, 531, İstanbul 1993; Gül, *age.*, s. 170.

³⁹ Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, s. 19, Akçağ Yayınları, Ankara 2002. Ayrıca bkz. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 49; Hızlı,

Bu şekildeki derecelendirme aynı zamanda müderrislerin atanma ve terfilerinde de esas alınmış; bütün bu esaslar Tanzimat dönemi de dâhil Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar özellikle müderris atamaları sırasında geçerliliğini korumuştur.⁴⁰

Osmanlı devrinde hassaten hadis öğretimi yapılan müesseseler dârülhadislerdi. Fakat bu müesseselerde tatbik edilen programlar ve okutulan eserler hakkında ayrıntılı diyebileceğimiz ölçüde bir malumat yoktur. Bununla birlikte medreselerde öğretimi yapılan eserlerin dârülhadislerde daha detaylı olarak okutulmuş olması muhtemel görünmektedir. Çünkü bu müesseseler Osmanlı medrese hiyerarşisinin en üstünde yer almakta ve medreselerden sonra ihtisas kurumları olarak kabul edilmekteydi. Dolayısıyla dârülhadislerde uygulanan eğitim-öğretim programlarının, medreselerdekilerin devamı niteliğinde ve daha üst düzeyde olduğu düşünülebilir.

Genel olarak medreselerin programları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değilsek de, özelde Fatih medreselerinin kuruluşundan itibaren devamlı bir programın kabul edilmeye başlandığı görülür. Hatta burada kabul edilen programlar bazı değişikliklerle beraber uzun müddet de devam etmiştir.

Hadis ilmi, medreselerde talebelerin belli bir seviyeye geldiklerinde okudukları bir ders idi. Talebenin medrese eğitiminde okuduğu kitapların ilk sırasını sarf, nahiv ve mantık almakta, bunları takiben âdâb-ı bahs, vaz', belağat, kelâm, hikmet, fıkıh, ferâiz, akâid ve usul-i fıkıh gelmekte, en son olarak da hadis ve tefsir bulunmakta idi.⁴¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla medreseler ve dârülhadislerde usul-i hadis, hadis ve siyer alanlarında okutulan bazı eserler şunlardır: *Ulûmu'l-hadîs* (İbnu's-Salâh), *Nuhbetü'l-fiker* (İbn Hacer), *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Hatib-i Bağdâdî), *Elfiye* (İrâkî), *Risâle fî usûli'l-hadîs* (Birgivî), *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim*, *Câmiu'l-usûl* (İbnü'l-Esîr el-Cezerî), *Mesâbihu's-sünne* (Beğavî), *Miškâtü'l-Mesâbih* (Hatib-i Tebrîzî), *Meşâriku'l-envârî'n-Nebeviyye min sıhâhi'l-ahbârî'l-Mustafaviyye* (Sâğânî), *Mebâriku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriki'l-envâr* (İbn Melek), *Şifâ-i Şerif* (Kâdî İyaz), *Kitâbu'l-erbaîn* (Nevevî), *Meşâriku'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr* (Kâdî İyaz), *İnsânu'l-uyûn fî*

“Eğitim-Öğretim Kurumları”, s. 171-172; Cihan, Sadık, “Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercüme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, s. 128, ss. 127-136, Erzurum 1975; Taşkın, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, s. 353-354, Bahar 2008.

⁴⁰ Zengin, II. *Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, s. 19-20.

⁴¹ Bayram, Hülya Mercimekçi, *Taşköprizade'nin eş-Şakaiku'n-Nu'maniye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye Adlı Eserinde Adı Geçen Muhaddislerin İncelenmesi*, s. 10, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. SBE., Konya 2006.

sîreti 'l-Emîni 'l-Me'mûn (Halebî), *Şemâil-i Şerif* (Tirmizî), *Delâilu'n-nübüvve* (Beyhakî).⁴²

Dârülhadislerin gerek öğretim ve gerekse hocalarının maaşı bakımından diğer medreselerin üstünde olduğu hususunda bazı misaller vermek gerekirse; mesela Osmanlı devrinde Sultan II. Murad tarafından Edirne'de kurulan ilk dârülhadis (838/1475) bu devirde medreseler arasında en mühimiydi. Edirne ve Bursa'da dârülhadislerin açılmasından sonra İstanbul'da ilk dârülhadis Sultan Süleyman tarafından 964/1556 yılında açılmıştır. Sultan tarafından kurulan ve kendi ismiyle anılan medreselerden dördü matematik, biri hadis, diğeri de tıp için tahsis edilmişti. Dört medrese ve tıp medresesi hocaları günde 60 akçe alırlarken, dârülhadis hocaları günde 100 akçe alıyorlardı. Dârülhadis hocaları protokol bakımından da diğerlerinden önde geliyordu. Sözelimi, Sahn-ı Seman hocaları Şeyhülislâm'ı ziyaret etmek istedikleri zaman kendileri için tahsis edilen bir odada beklerken, Mûsıla-i Sahn hocaları bir koridorda oturuyorlar, bu esnada dârülhadis hocalarından biri hepsi namına konuşuyordu.⁴³

Bu bilgiler ışığında Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'nin görev yaptığı Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi'nin sıradan bir medrese olmayıp bir ihtisas medresesi olduğunu, özellikle 1060/1650 yılında "ibtidâ-i hâriç" payesine yükseltildikten sonra üst düzey medreselerin başlangıcı seviyesine eriştiğini, dolayısıyla orada görev yapan müderrislerin de üst düzeye yakın bir mertebede yer aldıklarını rahatlıkla söyleyebilme imkânına sahibiz. Ayrıca yukarıda adlarını kaydettiğimiz hadislerle ilgili eserler de, medrese ve dârülhadislerde görev yapan hadis hocalarının ilmî seviyelerini tahmin etmemize imkân verebilecek bir mahiyet arzeder. Çünkü bunca eseri okutabilmek için gerçekten de üst düzey bir hadis birikimine ihtiyaç duyulacağı muhakkaktır. Tahminlerimize göre Şeyh Muharrem Efendi de bu bilgi birikimine sahip sayılı hocalardan biri durumundadır.

MUHARREM EFENDİ'NİN ESERLERİ

Eşsiz bir hitabet gücüne sahip olduğu anlaşılan Şeyh Muharrem Efendi, aynı zamanda ilmin inceliklerine vâkıf bir âlim olarak da tanıtılmaktadır.⁴⁴ Onun bazı eserleri olduğuna dair çeşitli değerlendirmelere de rastlamaktayız. Mesela Ali b. Bâlî (ö. 992/1584), Muharrem Efendi'nin bir takım eserleri olduğunu sarîh olarak söylemektedir.⁴⁵ Değerli araştırmacı İhsan Ozanoğlu da Şeyh Muharrem Efendi'nin eserleriyle ilgili olarak: "Bu kıymetli âlimin *Terğîbu'l-müteallimîn* nam eserinden başka maalesef diğer telifâtı henüz

⁴² Bkz. Cihan, *agm.*, s. 127-130; Bayram, *age.*, s. 10-13; Hızlı, Mefâil, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, s. 36-37, 45, Bursa 2008.

⁴³ Bkz. Cihan, *agm.*, s. 128. Ayrıca bkz. Bayram, *age.*, s. 10.

⁴⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, 1097.

⁴⁵ Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-manzâm*, s. 479.

elimize geçmemiştir.” demek suretiyle Muharrem Efendi'nin bazı eserleri olduğuna dair net ifadeler kullanmıştır.⁴⁶

Tespitlerimize göre Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'nin aşağıdaki eserlerin sahibi olduğu belirtilmiştir:

1. *el-Kavlü'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'* (القول البديع في الصلاة على (الحبيب الشفيح):

Kâtip Çelebi, Şeyh Muharrem Efendi'ye ait kimi eserlerden söz ederken, vefat tarihini 983 hicrî (1575-6 miladî) olarak verdiği eş-Şeyh el-İmam Ebû'l-Feyz Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd'in *el-Kavlü'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'* isimli⁴⁷ bir eseri olduğunu belirterek, bu eserinde müellifin 40 hadisi bir araya getirdiğini, eserin başında şeyhlerinden birisi olarak Vaiz Molla Arab'dan⁴⁸ söz ettiğini kaydetmiştir. Kâtip Çelebi'nin belirttiğine göre söz konusu eser:

الحمد لله الذي أغنى قدر حبيبه إلى أوج الكمالات الخ

“Habibi (Muhammed)in derecesini kemâlâtın zirvesine çıkararak Allah'a hamd olsun...” cümleleriyle başlamaktadır.⁴⁹ Eserin günümüze ulaşmış ulaşmadığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

2.1. Risâle (رسالة):

⁴⁶ Bkz. Ozanoğlu, İhsan, *Biyografik Risaleler Serisi: Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar (Şeyh Muharrem)*, s. 5, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959.

⁴⁷ Aynı isimde bir de Şemseddin Muhammed b. Abdîrahman es-Sehâvî'ye (ö. 902/1496) ait bir eser vardır, fakat o daha geniş hacimlidir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1362; Manisa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 45 Hk 1084, istinsah tarihi: 871/1466 (189 yaprak). Muhtemelen müellif ismi belli olmayan şu yazmalar da es-Sehâvî'ye aittir: İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, arşiv no: 34 Fe 1305, istinsah tarihi: 1020 (203 yaprak), arşiv no: 34 Fe 1306, istinsah tarihi: 879 (276). es-Sehâvî'nin eseri üzerine Halis Aydemir bir doktora çalışması yapmış ve eserin tahkikli neşrini gerçekleştirmiştir. Bkz. *es-Sehâvî'nin (902/1496) el-Kavlü'l-Bedî' fî's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şefî' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Uludağ Üni. SBE., Bursa 2004.

⁴⁸ Yavuz Sultan Selim Han devri âlimlerinden Molla Arab (ö. 938/1532), el-İmam el-Âmil el-Vaiz gibi vasıflarla nitelendirilen Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antâkî er-Rûmî el-Hanefî olup, Fıkıh ile ilgili *en-Nihâye* ile *Tehzibu's-Semâil* ve tasavvufa dair bir kitabın müellifidir. (Bkz. İbnu'l-Gazzî, *Divânu'l-İslâm*, s. 80 (Şamile-2 programı içinde); Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 515, II, 1989; Furat, Ahmet Suphi, “Üsküp Medresesi'nde Hocalık Yapmış Osmanlı Âlimleri”, *Güneşdoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, s. 92, ss. 89-94, İstanbul 2010).

Molla Arab'ın, Halvetîlerin uyguladığı devranı tasvip etmediğinden, onların aleyhinde konuşmalar yaptığı, İstanbul'da mukim Halvetî meşâyihini tebliğ ve ikaz sadedinde devranın haram olduğuna dair bir de risale kaleme aldığı belirtilir (Bkz. Kemikli, Bilal, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Sema' Türü ve Gaybi'nin Konuya İlişkin Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, s. 449, ss. 443-460, Ankara 1997). Burada söz konusu edilen “devran”, Hû-Hû, Ya Hayy, Ya Hû vs. diyerek dönmek anlamına gelir ve tasavvufa Kâdiriye, Rifâiye, Halvetiye ve Mevleviye gibi cehrî (açık) zikri esas alan tarikatların toplu veya ferdi olarak döne döne yaptıkları zikir, sema ve tarikat ayini için kullanılır. Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 138-139, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

⁴⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1362-1363.

Kâtip Çelebi'nin söz konusu ettiği diğer bir eser *Risâle*'dir. Onun kaydettiğine göre eş-Şeyh Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî'ye ait olan bu eser on konuyu içermekte olup, müellifi o konuları insanları ilme teşvik etmek ve amele/eyleme yönlendirmek gayesiyle Tefsirlerden ve meşhur kitaplardan bir araya getirmiştir. Eser şu cümlelerle başlamaktadır: *الحمد لله الذي علم القرآن الخ* “*Kur'ân'ı öğreten Allah'a hamd olsun...*” Kâtip Çelebi bu risâleyle ilgili bilginin, ismi “tâ” harfi ile başlayan eserleri ele aldığı kısımda, *Terğîbu'l-müteallimîn* adlı eserden söz ederken geçtiğini dile getirmiş ve ayrıntıları oraya havale etmiştir.⁵⁰

Kâtip Çelebi'nin buradaki ifadelerinden, *Risâle* ile *Terğîbu'l-müteallimîn*'in farklı değil aynı eser olduğu anlaşılıyor.

2.2. *Terğîbu'l-müteallimîn* (ترغيب المتعلمين):

Az önce bahsi geçen kısımda Kâtip Çelebi, Kastamonulu vaiz Şeyh Muharrem b. Pîr Mehmed'in *Terğîbu'l-müteallimîn* (Öğrencileri Teşvik) adlı eserin sahibi olduğunu net bir ifadeyle haber vermektedir. Kâtip Çelebi'nin açıklamalarına göre müellif, muhtasar olan ve “*Kur'ân'ı öğreten Allah'a hamd olsun...*” şeklindeki cümle ile başlayan eserini insanları ilim ve amele teşvik için Tefsirlerden ve meşhur kitaplardan cem ederek on konu halinde tertip etmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir: İtikâdiyyât, İlimin Fazileti, Öğrencinin Fazileti, İlim ve Hoca Seçimi, Derse Başlangıç, Tevekkül, Ciddiyet, Vera', Hafızayı ve Unutkanlığı Doğuran Şeyler, Rızık ve Ömrü Artıran Şeyler.⁵¹

Terğîbu'l-müteallimîn'in Kastamonulu Muharrem Efendi'nin bir eseri olduğuna dair daha pek çok kayıt vardır.⁵² Yukarıda da İhsan Ozanoğlu'nun

⁵⁰ Kâtip Çelebi, *age.*, I, 888.

⁵¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zumûn*, I, 400 (ayrıca bkz. 888). Kâtip Çelebi'nin metni tam olarak şöyledir:

للشيخ محرم بن بدير محمد بن مرید القسطنوني الواعظ أوله : (الحمد لله الذي علم القرآن مختصر ترغيب المتعلمين الثاني في فضل العلم الأول في الاعتقادات ورتب على عشرة مطالب الخ) جمعه : لترغيب الناس إلى العلم والعمل السابع في الجد الخامس في بداية السبق السادس في التوكل الرابع في اختيار العلم والأستاذ الثالث في فضل المتعلم العاشر فيما يزيد في الرزق والعمر التاسع فيما يورث الحفظ والنسيان الثامن في الورع

⁵² Mesela bkz. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 26 Hk 561/1, istinsah tarihi: 1094/1682, 1a-16b (başı eksik); İstanbul Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 07 Tekeli 854/3, istinsah tarihi: ?, 119b-126a; İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, arşiv no: 34 Ae Arabi 4349/2, istinsah tarihi: 1325, yaprak: 3-11; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, arşiv no: 42 Kon 660/4, istinsah tarihi: ?; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 19 Hk 4353/4, istinsah tarihi: ?, yaprak: 54b-74b (müellifinin ismi yanlış bir şekilde “Muhammed b. Muhammed b. Müzeyyid Kastamonî” olarak kaydedilmiş; doğrusu: “Muharrem b. Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî” olmalıdır. Ayrıca yine Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2198/2, istinsah: 1114/1701, yaprak: 25b-33a şeklinde kayıtlı olan ve müellifi bilinmeyen eserini yazarı da aynı kişi olsa gerektir.); Karatay, Fahmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, III, 729, no: 6988 (Ahlâk, Siyasiyat), I-IV, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1966; Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan, *Mu'cemu't-târihi't-turâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem*, V, 3642, no: 9889, I-V, Mektebe Yayınları, Kayseri ts.

Muharrem Efendi'nin eserleriyle ilgili olarak: “Bu kıymetli âlimin *Terğîbu'l-müteallimîn* nam eserinden başka maalesef diğer telifatı henüz elimize geçmemiştir.” dediğini⁵³ zikretmiştik.

Bununla birlikte, Kâtip Çelebi ve Ozanoğlu'nun bahsettikleri *Terğîbu'l-müteallimîn* adlı eserin, incelemekte olduğumuz Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'ye aidiyeti konusunda tereddüde düşürecek kimi bilgilere de rastlamaktayız. Yani adı geçen eserin sahibi olarak kaydedilen Muharrem Efendi'nin, Süleymaniye Camii meşhur vaizi ve Sofu Mehmed Paşa Dârülhadisi müderrisi Şeyh Muharrem Efendi ile aynı kişi olmadığını düşündüren bazı değerlendirmeler yapıldığı da olmuştur. Nitekim Bağdatlı İsmail Paşa, Kehhâle ve benzeri bazı isimlerin kaydettiği hususlar, konuyla ilgili kafa karışıklığını ortaya koyacak mahiyettedir.

İsmail Paşa, “es-Sivâsî” (Sivaslı) nisbesiyle tanıttığı bir kişiyle ilgili olarak verdiği bilgide onu “Muharrem b. Ebû'l-Berekât Muhammed/Mehmed b. el-Ârif b. el-Hasen ez-Zîlî es-Sivâsî sonra el-Kastamonî Ebû'l-Leys el-Vâiz el-Hanefî el-Halvetî” diye kaydetmiş, onun hicrî 1000 (miladî 1592) senesinde öldüğünü söylemiş ve tasnif ettiği eserler arasında şunları zikretmiştir: *İ'râbu'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye* (el-Câmî'nin (ö. 898/1492) nahivle ilgili eseri üzerine), *Tercemetu Nefehâtu'l-üns* (el-Câmî'nin *Nefahât*'ının Arapçaya tercümesi), *Terğîbu'l-müteallimîn*, *er-Radâ' muharrimu'l-cimâ bi luzûmi'l-inkitâ'*, *el-Kavlul-bedî' fî's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'* (40 hadis), *Künûzu'l-evliyâ ve rumûzu'l-asfiyâ*, *Hediyyetu'-su'lûk şerhu Tuhfeti'l-mulûk* (furû ile ilgili).⁵⁴

Aynı şekilde Ömer Rıza Kehhâle de muhtemelen Bağdatlı İsmail Paşa'dan alarak Muharrem Efendi'yi, Muharrem ez-Zîlî* başlığı altında ele

⁵³ Bkz. Ozanoğlu, *Şeyh Muharrem*, s. 5.

⁵⁴ İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, II, 5. Ayrıca bkz. a.mlf., *İzâhu'l-meknûn fî'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunûn*, II, 728, I-II, Beyrut ts.; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 868 (*Risâle fî enne'r-radâ' muharrimu'l-cimâ' mülzimu'l-inkitâ'*); Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatu, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX/2, s. 3, ss.1-43, Sivas, Aralık 2005. Bağdatlı İsmail Paşa, diğer bir bahiste az önce adı geçen *Künûzu'l-evliyâ ve rumûzu'l-asfiyâ*'nın müellifinden söz ederken de onu, “Ebû'l-Leys Muharrem b. Ebû'l-Berekât Muhammed/Mehmed ez-Zîlî el-Vâiz el-Hanefî” şeklinde tanıtmış ve vefat tarihini yine 1000 (1592) olarak kaydetmiştir. Bkz. *İzâhu'l-meknûn*, I, 389.

* Her ne kadar Ömer Rıza Kehhâle'nin eserinde الزيلي kelimesi harekeli bir şekilde الزيلي “ez-Zeylî” olarak kaydedilmişse de (*Mu'cemu'l-müellifîn*, III, 17, I-IV, Beyrut 1414/1993), doğrusu Tokat/Zile'ye nispetle “ez-Zîlî” (Zileli) şeklinde olmalıdır. Çünkü bu Muharrem Efendi Zileli'dir (Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 21, I-IV, İstanbul 1333 h.) ve Ebû'l-Leys Muharrem Efendi'nin babası Ebû'l-Berekât Muhammed de, Horasan taraflarından Zile'ye gelmiş birisi olarak tanıtılmaktadır (Bkz. Aksoy, *agm.*, s. 2; Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûr-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 66, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE, Ankara 2004). Hayreddin ez-Ziriklî'nin, الزيلي nisbesini الزيلي “ez-Zeylî” biçimindeki imlâsı ise tamamen temelsiz görünmektedir. Bkz. *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, V, 274, I-VIII, Beyrut 2002.

almış ve tam adını şöyle kaydetmiştir: Muharrem b. Muhammed/Mehmed ez-Zilî es-Sivâsî sonra el-Kastamonî el-Hanefî el-Halvetî Ebû'l-Leys. Kehhâle'nin beyanına göre bu zat 1000/1592 yılında vefat etmiş fakih, nahivci ve çeşitli ilimlere ilgi duyan bir kişidir ve şu eserlerin sahibidir: *Î'râbu'l-fevâidi'z-ziyâiyye* (nahve dair), *Hediyyetu's-su'lûk şerhu Tuhfeti'l-mülûk* (Hanefî furû-i fikhına dair), *Künûzu'l-evliyâ ve rumûzu'l-asfiyâ*, bir de Ebû Hanife ve iki talebesi Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasen'in menâkıbına dair bir kitap.⁵⁵

Açıkça gördüğümüz üzere, Kâtip Çelebi'nin Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi'ye nispet ettiği *Terğîbu'l-müteallimîn* ve *el-Kavlu'l-bedî' fî's-salâti ale'l-Habibi'ş-Şefî'* adlı eserleri Bağdatlı İsmail Paşa, Zileli/Sivaslı Ebû'l-Leys Muharrem b. Muhammed'in telifâtı arasında saymıştır. Bağdatlı'nın aksine Kehhâle'nin bu eserleri Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî'nin telifâtı arasında zikretmemesi de oldukça dikkat çekicidir.

Bu açıklamalara göre *Terğîbu'l-müteallimîn* adlı eserin müellifinin Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî olması kanaatimizce zayıf ihtimaldir. Kütüphanelerdeki verilerin ve eserin ilk sayfasındaki müellif ismi kayıtlarının ortaya koyduğu yaygın kanaat onun Muharrem b. Pîri Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî'nin eseri olduğu yönündedir. Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zilî ise aslen Sivaslı/Zileli olup 1000/1592 yılında⁵⁶ hayata veda etmiş ve muhtemelen sonradan Şeyh Muharrem Efendi ile karıştırılarak yanlışlıkla “el-Kastamonî” nisbesiyle anılmıştır.⁵⁷ Çünkü Bursalı Mehmed Tahir'in de kaydettiği gibi Ebû'l-Leys Muharrem, Zileli'dir ve Zile'de âhirete irtihal eylemiştir.⁵⁸ Onun “sonradan Kastamonulu” nisbesini almasını gerektirecek bir sebep gözükmemektedir. **Şeyh Muharrem Efendi** ise aslen Kastamonulu olup 983/1576-6 senesinde ölmüştür ve dolayısıyla birbirlerine

⁵⁵ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, III, 17-18. Ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 955 (*Zelleu'l-kârî* müellifi olarak kaydeder.); Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 21.

⁵⁶ Kâtip Çelebi, *er-Radâ' muharrimu'l-cimâ mülzimu'l-inkutâ'* adlı eserden söz ederken bunun müellifi Muharrem b. Mehmed b. Ârif ez-Zilî'nin vefat tarihi olarak hicrî 971 (miladî 1563) senesini vermiş (*Keşfu'z-zunûn*, I, 868); Hayreddin ez-Ziriklî ise Ebû'l-Leys b. Ebî'l-Berekât şeklinde kaydettiği ve eserlerini sıraladığı bu müellifin 1010/1601 senesinden sonra öldüğünü belirtmiştir. Bkz. *A'lâm*, V, 274-275. Bursalı Mehmed Tahir de hicrî 1000 tarihini benimsemiştir. Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, II, 21.

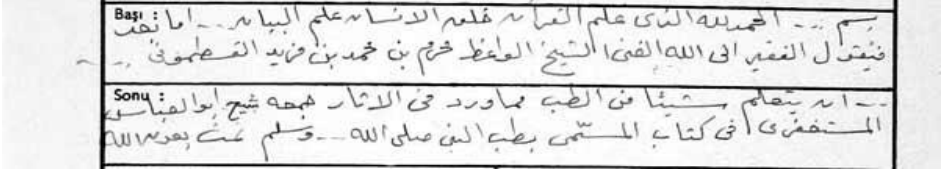
⁵⁷ Ebû'l-Leys Şeyh Muharrem Efendi, *Menâkıb-ı İmam A'zam* sahibi meşhur mutasavvîf müellif Şemseddin Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) ağabeyi ve hatta hocasıdır ki kendisi hakkında Şemseddin Sivâsî şu beyitleri serdetmiştir: “*Hakîriçün birâder var mükerrrem, ki üstâdumdurur nâmu Muharrem, uludur her cihetten bizden ol şân, odur ilm ü amelde fahr-ı akrân.*”; “*Karındaşım var-ıdı adı Muharrem, Hüdâ itsün anı dâreynde hürrem, hem üstâzım idi hem ulu kardaş, gamumda gam-küsâr yolda yoldaş.*” Ayrıca Şemseddin Sivâsî, ağabeyinin velûd bir müellif olduğunu da şu dizerlerle dile getirmiştir: “*Yazupdur Tuhe'ye bir şerh-i sâfi, Hediyye'dür adı maksûda kâfi, Dahi Türkîce yazmış çok resâil, ola tâ ümmete hayre'l-vesâil.*”. Şemseddin Sivâsî'ye ait eserler arasında zikredilen “*Menâkıb-ı İmam A'zam*” da Ebû'l-Leys Muharrem Efendi'nin arzusu üzerine yazılmış bir eserdir. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Aksoy, *ağm.*, s. 3, 20, 31; Öztürk, Ali, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*, s. 133, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara 2003.

⁵⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 21.

yakın dönemlerde yaşamış olmaları hasebiyle (ikisinin vefat tarihleri arasında 16-17 yıl kadar bir süre vardır) ikisinin karıştırılması anlaşılır bir şeydir. Her ikisinin de **Halvetî** oldukları beyan edilen Ebû'l-Leys Muharrem ez-Zîlî daha çok nahivci ve fakih kişiliğiyle; Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi ise etkili hitabet gücü ve vaizliğiyle ön plâna çıkmış görünmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında Kâtip Çelebi ve İhsan Ozanoğlu'nun beyanları istikametinde bizce de *Terğîbü'l-müteallimîn* adlı eserin müellifi Zileli Ebû'l-Leys Muharrem değil Kastamonulu Ebû'l-Feyz Şeyh Muharrem Efendi'dir.

Resim 1: "*Terğîbü'l-müteallimîn*'in Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Nüshasının Başı ve Sonu

Resim 2: "*Terğîbü'l-müteallimîn*'in İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nüshasının Başı

بسم ... الحمد لله الذى علم القرآن خلق الانسان علم البيان

2.3. *Terğîbü'l-ilm ve'l-amel* (ترغيب العلم والعمل):

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bu eserin müellifi olarak da Muharrem b. Pirî Mehmed el-Kastamonî gösterilmektedir.⁵⁹ Giriş cümlelerinden açıkça anlaşılacağı gibi muhtemelen bu da *Risâle* ve *Terğîbü'l-müteallimîn*'in aynı olup farklı bir eser değildir. Nitekim eserin başlangıç cümleleri şöyle verilmektedir:

محرم بن پیری محمد قسطمونى
بسم ... الله الهادى وبه اعتمادى الحمد لله الذى علم القرآن ... اما بعد فيقول ... الشيخ
الواعظ محرم بن پیری محمد ...

“*Hidayete erdiren Rahman ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle... Dayanağım O'dur. Kur'ân'ı öğreten Allah'a hamd olsun. Allah'ın kulu ve O'na muhtaç olan eş-Şeyh Vaiz Muharrem b. Pirî Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî diyor ki...*”⁶⁰ Bu giriş cümleleri eserin önceki ile aynı olduğunu göstermektedir.

2.4. *Faziletü'l-ilm* (فضيلة العلم):

⁵⁹ Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 10 Hk 69/1, istinsah tarihi: 1119/1706, istinsah yeri: Kırım, 1b-8b.

⁶⁰ *Terğîbü'l-ilm ve'l-amel*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 69/1, 1b.

Milli Kütüphane’de yer alan olan bu eserin müellif ismi de Muharrem b. Mehmed b. Mezid el-Kastamonî şeklinde kaydedilmiştir.⁶¹ Kanaatimizce bu da farklı bir eser olmayıp, bizzat *Terğîbü’l-müteallimîn*’in aynısıdır. Nitekim belirtilen yerdeki nüshanın bir sayfasında müellifin “...ve onu *Terğîbü’l-müteallimîn* diye isimlendirdim.” şeklindeki ifadesi de bunun bir ispatıdır.⁶² Eserin konusu olan ilmin fazileti, kataloglama esnasında yanlışlıkla bu eserin ismi olarak kaydedilmiş olmalıdır.

2.5. *Ta’lîmü’l-müteallim* (تعليم المتعلم):

Bu eserin müellifi de Muharrem b. Pîr Mehmed b. Mezîd el-Kastamonî er-Rûmî el-Osmânî olarak kaydedilmiş ve yaşadığı dönem hicrî 12-13. asır olarak tahmin edilmiştir. Kastamonulu Muharrem Efendi’nin vefat tarihinin 983/1575-76 olduğunu daha önce zikretmiştik; dolayısıyla müellifin yaşadığı dönemle ilgili bu tahminin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Ta’lîmü’l-müteallim’in eğitimle ilgili ve baş tarafının eksik olduğu belirtilmiştir.⁶³ Bu eserin de *Terğîbü’l-müteallimîn* ile aynı olduğunu düşünüyoruz.

2.6. *Ta’lîmü’l-müteallim li terğîbi tâlibi’l-ilm* (تعليم المتعلم لترغيب طالب العلم):

Müellifi eş-Şeyh el-Vaiz Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Zeyn el-Kastamonî olarak kaydedilen⁶⁴ bu eser de *Terğîbü’l-müteallimîn* ile bire bir aynıdır. Elimizdeki nüshaların karşılaştırılması sonucu bunu net bir şekilde görmek mümkün olmuştur.

3. *Mültekadât* (ملتقادات):

Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi’nde bulunan bu eserin ismi “*Mültekadât*” ve müellifi “Muharrem b. Pîrî b. Muhammed b. Mecid el-Kastamonî” şeklinde kaydedilmiştir.⁶⁵ Doğrusu başlığımızdaki gibi *Mültekadât* ve Muharrem b. Pîrî Mehmed b. Mezid/Mürîd el-Kastamonî olsa gerektir. Eserin günümüze erişip erişmediği ve içeriği hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

ŞEYH MUHARREM EFENDİ’NİN BAZI MENAKIBI

el-İkdu’l-Manzûm müellifinin beyanına göre Şeyh Muharrem Efendi yakışıklı, güzel ahlâklı, anlatım kabiliyeti yüksek ve Tefsir ilminde derinlik sahibi bir kişiydi. Hafızasından Kur’ân’ı okur ve sağlam bir şekilde müfessirlerin sözlerini aktarır, bu esnada sâlihlerin ve meşâyihin menkıbelerini, fazilet sahibi kişilerin, isyankâr nefisleri etkisi altında bırakan güzel öğütlerini anlatır ve kaskatı kalpleri yumuşatırdı. Meclislerine avam ve

⁶¹ Milli Kütüphane, arşiv no: Yz. A 7020/2, istinsah tarihi: 1135/1722, 62b-103b.

⁶² Milli Kütüphane, Yz. A 7020/2, 64a.

⁶³ Karabulut, *Mu’cemu’t-târîhi’t-turâsi’l-İslâmî*, V, 3642, no: 9889. Söz konusu kitabın Mektebetü’l-evkâf el-âmmе (Musul), 2/4819 numarada bulunduğu işaretlenmiştir.

⁶⁴ Mektebetu Câmîati’l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, No: 6455, f 6/1310, 1a-26b.

⁶⁵ Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi, arşiv no: 42 Yu 423/4 (Arapça ve nesih hattıyla yazılan eserin istinsah tarihi ve sayfa bilgileri verilmemiştir).

havastan pek çok kişi iştirak eder, onu dinlemek için izdihama sebebiyet verir ve ondan istifade ederdi.⁶⁶

Muharrem Efendi, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin cenaze namazını kıldırmıştır. Onun o gün toplanan muhteşem kalabalığa irad ettiği vaaz uzun yıllar dillerden düşmemiştir.⁶⁷

Şâbân-ı Velî'nin halifesinin halifesi olan ve onun menâkıbını yazan Ömerü'l-Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) naklettiğine göre, Muharrem Efendi, Hz. Aziz (Şeyh Şâbân-ı Velî)'nin, cehennemden kurtuluş ve rahmete vesile olan cenaze namazlarında imamlık yapmışlar; bunca mukaddes ruhlar, cinler, insanlar ve hesaba gelmez melekler de ona uyup namazını kılmışlardır. Ömerü'l-Fuâdî o günkü atmosferi şu şekilde satırlara dökmüştür: *"Bu sırada orada bulunanların da bildiği gibi halka öyle bir manevî vecd ve hal geldi ki, hiçbir şekilde onun anlatılması mümkün değildir. Allahu ekber kebîrâ! Hatta hakir o zamanlar buluş çağına yaklaşmış bir çocuktum, hâlâ o manevî hali düşündükçe, içime o an sanki oradaymışım gibi vecd ve hal gelir."*⁶⁸

Şâbân-ı Velî'nin vefatının ardından her tarafa haber verilmiş ve gelebilecek olan dervişler ve sevenleri gelsinler diye cenaze namazı Cuma namazından sonraya bırakılmış, uzaktakiler gelinceye değin iki namaz arasında bekletilmişti. Muharrem Efendi de camide halka vaaz u nasihatte bulunmuş; bu münasebetle tarikatın faziletinden ve velîlerin menkıbelerinden bahsetmiştir. Muharrem Efendi, söz konusu vaazında Şeyh Şâbân-ı Velî hakkında şu açıklamalarda bulunmuştu: *"Müslümanlar! Şâbân Efendi Hazretleri, Peygamber Efendimizden bugüne kadar gelen, velâyet ve kerametleri bilinip Tezkiretü'l-Evliyâ isimli kitapta ve başkalarında kendilerinden bahsedilen, manevî hal ve kerametleri anlatılan mana sultanlarından biriydi. Ata binip 'Falan yerde ilahî vuslata ermiş bir velî ve kâmil bir mürşid varmış' diyerek aranıp bulunacak ve Hak yolunda irşâd etmesiyle nasiplenilecek ve murada kavuşulacak bir mana sultanı idi. Ne yapalım ki kıymetini bilemedik! Yazık ki bunun gibi bir kâmil mürşidi elden çıkardık!"* Muharrem Efendi böyle söyleyerek bütün tâlibler adına üzüntüsünü dile getirmiş ve kendileri de Hz. Aziz'e yetiştiği ve muradına erdiği için Allah'a hamd ü sena etmiştir.⁶⁹

Şeyh Muharrem Efendi, halka hitabında Şâbân-ı Velî'nin cenaze namazını kılmanın sevabını anlatmış ve bu konuda da şu menkıbeyi aktarmıştı: *"Hacı Bayram-ı Velî (k.s.) Hazretleri vefat ettiği gün, çiftçinin biri Ankara'ya saban demiri yaptırmaya geldi. Çarşıya varınca gördü ki dükkânlarda kimse yok. Meğer herkes Hacı Bayram-ı Velî'nin cenaze namazını kılmaya gitmiş. Çiftçi de saban demirini kuşağına koydu ve Hacı Bayram'ın cenaze namazına katıldı. Cenaze namazından sonra saban*

⁶⁶ Ali b. Bâî, *el-İkdu'l-manzûm*, s. 478. Ayrıca bkz. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 355.

⁶⁷ Çifci, *Kastamonu Camileri*, 129-130.

⁶⁸ Fuâdî, Hz. *Pir Şâbân-ı Velî- Menkıbeleri*, s. 163; Yazar, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu*, s. 215.

⁶⁹ Fuâdî, *age.*, s. 156-157; Yazar, *age.*, s. 209-210.

demirini yaptırmak için demirciye gitti. Demirci demiri ocağa koydu ve bir müddet ısınmasını bekledi. Çok vakit geçmesine rağmen demirin ısınmadığını gördüler. Bunun üzerine şaşırıldılar ve kadı ve müftüye durumu bildirdiler. Ancak bu halin hikmetini açıklama konusunda kadı ve müftü de âciz kaldı. En sonunda Hacı Bayram Sultan'ın halifelerinden ledünnî ilim sahibi ve "...tarafımızdan ona bir ilim öğrettik." (Kehf, 18/65) âyetine mazhar olan Hızır Peygamber'in (a.s.) sıfatında olan bir kıymetli şahsa durumu bildirdiler. O aziz de çiftçiye: 'Saban demirini nereye götürdün?' diye sordu. Çiftçi de demir yanındayken Hacı Bayram-ı Velî'nin cenaze namazına katıldığını söyledi. Bunun üzerine o hal ehli kıymetli şahıs da bu karışık işi çözdü ve 'Bu durum tertemiz bir inançla Hacı Bayram-ı Velî'nin cenaze namazını kılan kimsenin, onun hürmetine cehennem ateşinde yanmayacağına işaretidir.' dedi." Muharrem Efendi bu menkıbeyi anlattıktan sonra, "Ey Müslümanlar, işin aslı da böyledir." diyerek halkı Hz. Aziz'in cenaze namazını kılmaya teşvik etti. Kastamonu halkının hepsinin daha buluşa ermemiş çocuklarını bile cenaze namazına getirmiş olmasına rağmen Muharrem Efendi'nin bu sözleri onları daha da teşvik etti. Hacı Bayram'ın ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin cenaze namazı gibi izdiham oldu.⁷⁰

Muharrem Efendi ayrıca vaazında Şâbân Efendi Hazretleri'nin nâşını taşımanın ve cenaze namazını kılmamanın faziletinden ve sevabından da bahsetmiş, bu konuyla alâkalı olarak velîlerin menkıbelerinden uygun olanları nakletmiştir. Muharrem Efendi onlardan birisini şu şekilde anlatmıştır: "Müslümanlar! Böyle bir sultanın cenazesini taşımanın çok sevap ve fazileti vardır. Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) Hazretleri vefat ettiği gece, Ebû Musa Hazretleri vâkıalarında (rüyalarında) Arş'ı taşıdığını gördü. Ebû Musa uyandığında bu rüyanın tabiri konusunda şaşkınlığa düştü. Allah'ın ilhamı ile aklına bu rüyanın tabirini Bâyezîd-i Bistâmî'ye sormak geldi. Ebû Musa bu rüyayı tabir ettirmek için Bistam'a geldiğinde Bâyezîd'in vefat etmiş olduğunu gördü. Cenazeye katılan Ebû Musa, halkın cenazeyi taşımaya rağbeti ve izdihamdan dolayı Bâyezîd'in tabutunu tutamadı. Sonunda tabutun altına girip, başı ile tabutu taşıdı. Ebû Musa dedi ki: 'Bâyezîd'in cenazesini başımın üstünde taşıyordum. Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri bana tabutun içinden seslendi ve 'Ey Ebû Musa! Rüyanda gördüğün Arş benim, ki şu an beni başının üstünde taşıyorsun.' dedi. Ebû Musa'nın anlattıkları ile bilindi ki, Şâbân Efendi gibi büyüklerin cenazesini taşımak, Allah'ın Arş'ını taşımak gibi faziletlidir."⁷¹

⁷⁰ Fuâdî, *age.*, s. 159-160; Yazar, *age.*, s. 211-213.

⁷¹ Fuâdî, *age.*, s. 158-159; Yazar, *age.*, s. 210-211. Burada anlatılan olayın (mevtânın tabutun içinden seslenmesi, kendisini Arş olarak tanıtmaması, konuşması vs.) rüyada gerçekleşmiş olması veya cenazeyi taşıyan kişinin kalbine o türden düşüncelerin gelmiş olması muhtemeldir. Bâyezîd-i Bistâmî gibi Allah'ın velî kulları son derece tevazu sahibi insanlar olup, kendilerinde bir benlik görmeyen ve her şeyi Allah'tan bilen ululardır. Buna karşılık bu tür hâdiselerin rüya âleminde yaşanabileceğini yahut bunların sembolik anlatımlar olduğunu, dolayısıyla doğrudan gerçek hayatla ilgisinin kurulmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Muharrem Efendi Hz. Pir'in vefatından sonra şöyle bir anekdot/fıkra anlatmıştır: “İstanbul'a gitmek için kendisinden izin istediğimde bana 'Muharrem kardeş, birkaç gün daha buralarda eğlen, namazımı kıl sonra git' dedi. Hakîr de, 'Hasta değiller ki vefat etsinler, ancak yaşlılıktan gelen zayıflık yüzünden savmaadan (hücrelerinden/inzivadan) çıkamamaktadır.' dedim ve kastettikleri şeye de ihtimal verdim. Yirmi gün geçmeden bu hal ortaya çıktı. O keramet kaynağı sultanın kastettiği şeyin ne olduğu şimdi kesinleşti. Onlar size emanet, bize Kastamonu'da durmak artık haram oldu.” Muharrem Efendi bundan sonra halkla vedalaşmış, halk ise bu hâdise üzerine koyun kuzu gibi ağlaşmıştır.⁷²

Şâbân-ı Velî dergâhı son postnişini Atâ Armay şöyle rivâyet etmiştir:

“Aziz efendilerimizden menkul olduğu üzere Şeyh Muharrem Efendi, Benli Sultan Hazretlerinin müridi ve Cenab-ı Pir **Şâbân-ı Velî'nin medrese arkadaşı** idi. Benli Muh(y)iddin Hazretleri her ikisinden de yaşlı idi. Bu zatın çok yaşayanlardan biri olduğu mervidir. Muharrem Efendi öyle bir hatib-i edib idi ki, eşini göstermek muhaldir. Nutka başladığı zaman sâmiîn akıl ve şuur kesilir, feyz almayan kimse kalmazdı. Zaman olur cemaatini ağlatır, mest ü beyhuş eder, sırası gelir güldürür ve çok defa herkesi olduğu yerde uyuştururdu.”⁷³

“Hz. Pir Efendimiz kendisini Kastamonu'ya davet etmişti. O zaman Süleymaniye'de bir gün Tefsir okutur, bir gün Hadis, bir gün de mev'iza verirdi. Şeyh mezunen baba yurdu Kastamonu'ya hem Cenab-ı Pir'in davetine icabet, hem de sila yapmış olmak için geldi. İki dost bir hafta hembezm-i sohbet oldular. Kendilerinden müstefiz olmak için hanekâhın her tarafı âşıklarla dolu idi. Muharrem Efendi'nin kürsiye çıkacağı şayi olunca etraftan binlerce cemaat tehacüm gösterdi. Ders günü cami, bahçe ve sokaklar dolu idi. Şeyhin feyiz ve neşve dolu va'zını dinleyenler dergâhın civarından ayrılmadılar; pervane gibi dolaştılar. Onu bir kere daha dinlemek bahtiyarlığına mazhar olabilmek için dergâhtan çıkmadılar.”⁷⁴

“Bir Cumartesi gecesi idi, yatsı namazını edadan sonra Hazreti Pir (Şeyh Şâbân-ı Velî) ve ders şeriki Muharrem Efendi istirahat mahalline çekildiler. Muharrem Efendi, Pir'den avdet için müsaade rica ediyordu. Şâbân-ı Velî Hazretleri: 'Son vazifenizi de ifa ettikten sonra avdetiniz daha isabetli olur.' diyordu. Muharrem Efendi bu manidar söz üzerine derin bir tefekkür ve murakabeye vardı ve yüreğine düşen ateşin alevi gözlerinden beyaz yüzüne ve gümüş sakalına doğru damla damla uzanıyordu ve artık dudaklar kımıldamadı, lisan hareket etmedi; gönüller dile geldi, perde, hicap, asvat ve elfaz kalktı. Ruhlar ayrılığın potasında kaynıyor, gönüller kucaklaşıyor ve ebedi hicretin gölgesi altında maddi varlıklar birer birer siliniyordu. Filhakika şafak sökerken Hazreti Şâbân-ı Velî, yavaş yavaş velayet

⁷² Fuâdî, *age.*, s. 157-158; Yazar, *age.*, s. 210.

⁷³ Ozanoğlu, *Şeyh Muharrem*, s. 6.

⁷⁴ Ozanoğlu, *age.*, s. 6.

semasından üfûl ediyordu. Muharrem Efendi zaten ta be sabah uyumamıştı. Bir gûna rahatsızlığı görülmemesine rağmen bu irtihalden duyulan hayret ve istiğrabı Muharrem Efendi izale etti:

- “Maşuk, âşıkını isteyince vasıta ve illete lüzum yoktur. Gel deyince icabet için mariz olmak gerekmez. Hayretiniz beyhûdedir. Ölüm bir sırdır. İdrâk olmayınca derk olmaz. Ölüm bir lezzettir, tatmayınca mahiyetine şuurun lâhık olması müşküldür. Hüküm kaza edilmiş, irade yerine gelmiştir. Sabırlı olunuz, feryad ü figân etmeyiniz.”

“Gasıl için icab eden hazırlıklar ikmal edilmişti. Pir’in na’ş-i pâkini Muharrem Efendi dökülen sulara gözyaşlarını katarak yıkadı. Kefenleyip tabutu musallâ taşıma koyduktan sonra etrafı ilan edilip mev’iza dinlemeye ve Pir’in namazını kılmaya halk davet olundu ve Muharrem Efendi öğleden evvel hanekâhın bahçesine hazırlanan kürsüye çıkarak öyle bir vaaz verdi ki, on binlerce dinleyiciyi yaktı, yandırdı, yere serdi. Bilhassa Hz. Pir’in tabutunu göstererek:

- “Öksüz kaldınız ihvan! Öksüz kaldınız. Bu öyle bir hasret ki ayağınıza demir çarık giyip diyar diyar gezeniz bir daha bulamazsınız. Küçük bir tabuta sığdırdığımız bu manevî cihan, tecelligâh-ı Rabbânî, Hazreti Pir-i Şâbânî...”

diye hitabete başlayınca âşıklar arasında niceleri sayha edip beyhuş oldu, niceleri hay diye nara urup can verdi... Müezzinin Allahü Ekber nidası, hatibin lisanından akan cavidanî lav seylabesini durdurdu. Cuma namazını müteakip Pir’in namazı eda olunarak Hazret, merkad-i mübarekine tevdi olundu. İşte gerçek hatip Şeyh Muharrem Efendi böyle harika bir varlıktı. Cennetmekân...”⁷⁵

KAYNAKLAR

Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX/2, s. 3, ss.1-43, Sivas, Aralık 2005.

Ali b. Bâlî, *el-İkdu'l-Manzûm fî zikri efâdili'r-rûm*, s. 478 (Taşköprüzade'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye* adlı eseriyle birlikte), nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, s. 426, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

Aydemir, Halis, *es-Sehâvî'nin (902/1496) el-Kavlü'l-Bedî' fi's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şefî' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Uludağ Üni. SBE., Bursa 2004.

Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III, İstanbul 1973.

Baltacı, Câhid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri-Teşkilat-Tarih*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

⁷⁵ Ozanoğlu, *age.*, s. 6-8.

Bayram, Hülya Mercimekçi, *Taşköprizade'nin eş-Şakaiku'n-Nu'maniye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye Adlı Eserinde Adı Geçen Muhaddislerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. SBE., Konya 2006.

Baz, İbrahim, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE, Ankara 2004.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-IV, İstanbul 1333 h.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Cihan, Sadık, "Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercümeleler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, ss. 127-136, Erzurum 1975.

Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Ta'rîfât*, Beyrut 1405.

Çıfci, Fazıl, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000.

Fuâdî, Ömer, *Hz. Pir Şâbân-ı Velî- Menkıbeleri*, sadeleştiren: Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Menâkıbnâme-i Şa'bân-ı Velî*, 94b, Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, no: 4679- 2/998 f.

Furat, Ahmet Suphi, "Üsküp Medresesi'nde Hocalık Yapmış Osmanlı Âlimleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, ss. 89-94, İstanbul 2010.

Göktaş, Vahit, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2011/1, sayı: 26, ss. 133-162, Isparta 2011.

Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 17, sayı: 1, Bursa 2008.

-----, "Eğitim-Öğretim Kurumları", *İslâm Kurumları ve Medeniyeti*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.

İbnu'l-Gazzî, *Divânu'l-İslâm*, (Şamile-2 programı içinde).

İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, İstanbul 1951.

-----, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunûn*, I-II, Beyrut ts.

Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Zafer Matbaası, Ankara 2004.

Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan, *Mu'cemu't-târihi't-turâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem*, I-V, Mektebe Yayınları, Kayseri ts.

Karagöz, Nail-Karagöz, Adil, *Gönüller Sultanı Benli Sultan- Hayatı, Külliyesi ve Menkabeleri*, Ekrem Matbaası, Adana 2011.

Karatay, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I-IV, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1966.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu 'z-zunûn*, Beyrut 1413/1992.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu 'l-müellifîn*, I-IV, Beyrut 1414/1993.

Kemikli, Bilal, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Sema' Türü ve Gaybi'nin Konuya İlişkin Görüşleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, ss. 443-460, Ankara 1997.

Küçük, Hasan, *Tarikatler, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri*, İstanbul 1985.

Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâiku 'ş-Şakâik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

Muharrem b. Pirî b. Mehmed b. Mezid el-Kastamonî", *Mültekadât*, Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi, arşiv no: 42 Yu 423/4.

-----, *Terğîbü 'l-ilm ve 'l-amel*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 10 Hk 69/1, istinsah tarihi: 1119/1706, istinsah yeri: Kırım, 1b-8b; Mektebetu Câmîati'l-Melik Suûd, Yazmalar Bölümü, No: 6455, f 6/1310, 1a-26b.

-----, *Terğîbü 'l-müteallimîn*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane, 06 Mil Yz. A 7020/2, istinsah tarihi: 1135/1722, 63a; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 2396/2, 94a; Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 26 Hk 561/1, istinsah tarihi: 1094/1682, 1a-16b (başı eksik); İstanbul Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, arşiv no: 07 Tekeli 854/3, istinsah tarihi: ?, 119b-126a; İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu, arşiv no: 34 Ae Arabi 4349/2, istinsah tarihi: 1325, yaprak: 3-11; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, arşiv no: 42 Kon 660/4, istinsah tarihi: ?; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 19 Hk 4353/4, istinsah tarihi: ?, yaprak: 54b-74b.

Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku 'l-hakâik fî tekmileti 'ş-Şekâik*, nşr. Abdülkâdir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1409/1989.

Ozanoğlu, İhsan, *Biyografik Risaleler Serisi: Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar (Şeyh Muharrem)*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959.

Öztürk, Ali, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*, Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE., Ankara 2003.

Sehâvî , *el-Kavlü 'l-bedî' fî's-salâti ale 'l-Habîbi 'ş-Şefî'*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, arşiv no: 45 Hk 1084, istinsah tarihi: 871/1466 (189 yaprak).

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani- Osmanlı Ünlüleri*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul ts.

Taşkın, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, Bahar 2008.

Taşköprizâde, İsmâmeddin Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1395/1975.

Tatcı, Mustafa-Kurnaz, Cemal, “Şâbân-ı Velî” md., *DİA*, XXXVIII, 209, İstanbul 2010.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

Yardım, Ali, “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler” (Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Hatıra Kitabı* içinde, ss. 59-119), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995.

-----, “Dârülhadis” md., *DİA*, VIII, 531, İstanbul 1993.

Yazar, L. Nihal, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu- Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara ts.

Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, I-VIII, Beyrut 2002.

ÇERKEŞÎ MUSTAFA EFENDİ VE “RİSÂLE FÎ TAHKÎKÎ'T-TASAVVUF” ADLI ESERİ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye

ÖZET

ÇERKEŞÎ MUSTAFA EFENDİ VE “RİSÂLE FÎ TAHKÎKÎ'T-TASAVVUF” ADLI ESERİ

Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatının “Pîr-i Sâni”si ve Çerkeşiyye kolunun kurucusu olan Çerkeşî Mustafa Efendi, Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde doğdu. Şeyh Mehmet Zoravî'den hilafet almıştır. Padişah, II. Mahmud'un isteği üzerine “Risâle-i fî tahkîkî't-tasavvuf” adlı eserini yazmıştır. Eserde, ulema ile mutasavvıfların arasındaki ihtilafın mahiyeti ve çözüm yolları gösterilmektedir. Çerkeşî son olarak şunu söyler: “Ulemâ ile meşayih arasındaki ihtilaf lafzîdir, aralarında manada ve özde ihtilaf yoktur.” Mustafa Efendi'nin bu tavrı dönemin aydınları üzerinde tesirli olmuş, bazıları da onun tarikatına girmişlerdir. Çerkeşiyye kolu günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Çerkeşiler adında bir de ulema ailesi oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şa'baniyye, Çerkeşiyye, Padişah, Ulema, Meşayih

ABSTRACT

MUSTAFA EFENDI FROM ÇERKEŞ DISTRIC AND HIS WORK ENTITLED “PAMPHLET ABOUT MYSTICISM RESEARCHES”

Mustafa Efendi from Çerkeş who was the second spiritual guide of “Halvetiyye-Şâbâniyye” religious order and founder of “Çerkeşiyye” branch was born in Çerkeş district of Çankırı province. He was authorized by Sheikh Mehmet Zoravi. He published “pamphlet about mysticism research” in respect to wishes of Sultan Mahmud the second. It was about the conflict among Sufis and its solutions. Çerkeşi finalizes his words like “conflict between scientists and sheikhs is literal, and no conflict in the meaning and essence.” This behavior of Mustafa Efendi influences the intellectuals in that time and some of them joined his religious order. “Çerkeşiyye” branch has come to nowadays. In addition, scientists' family has been formed under the name of “Çerkeşiler”.

Kew words: Şa'baniyye, Çerkeşiyye, Sultan, Scientists, Sheikhs

Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatının Çerkeşiyye kolunun kurucusu olan Çerkeşî Mustafa Efendi, Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde doğdu. Babasının adı Hacı Ali, dedesinin adı ise Vehbi Sultan'dır. Vehbi Sultan'ın Horasan'dan

gelip Çerkeş'e yerleştiği rivayet edilmektedir. Mezarı da Çerkeş mezarlığındadır.

Mustafa Efendi'nin doğum tarihi konusunda klasik kaynaklar farklı bilgiler verirler.⁷⁶ 19. yüzyıl şairlerinden ve Çerkeşî Mustafa Efendi'nin müridlerinden olduğu tespit edilen Âkif Paşa (1787-1845) bir tarih mazumesinde bu duruma açıklık getirmiştir. İlgili tarih manzumesi şudur:

Kutb-ı âlem Çerkeşî eş-Şeyh el-Hâc Mustafâ
Kim tarîk-i Halvetî'de olmuş idi reh-nümâ

Pertev-i nur-ı kemâli şöhre-i âfâk olup
Dergeh-i vâlâsı oldu ehl-i hâle mültecâ

Sû-be-sû yenbû-ı feyz-i himmetin icrâ ile
Eyledi onbir halifeyle cihâna es-salâ

Yetmiş üç yaşında emr-i "irci'î" vârid olup
Edicek ârâmğâhın gülşen-i mülk-i bekâ

Düşdi bir târîh Âkif bendesinin kalbine
"Hû deyüb Firdevs-i vasla irdi pîrim Mustafa"

Bu manzûmeye göre Şeyh Mustafa Çerkeşî 1229/1814'de 73 yaşında vefat etmiştir. Buna göre doğum tarihi de 1156/1743'tür. Kabri, Çerkeş ilçesinde halk arasında "Pîr-i Sâni" diye bilinen caminin bitişiğindeki türbesindedir. Caminin haziresinde Çerkeşîler ailesinden muhtelif kişilerin kabirleri bulunmaktadır.

Çerkeşî Mustafa Efendi, Hz. Peygamber'in neslinden bir seyyiddir. Torunu Çerkeşîzâde Mehmet Tevfik Efendi bir na'tında bunu şöyle dile getirir:

Bâ-husûs olmuş iken Zât'ına vâsıl nesebim
Ne revâdır olayım sen var iken ben nâ-kâm⁷⁷

Mustafa Efendi, bugün Karabük'e bağlı Zopran –eski adı Zora- köyünde yaşayan Halveti-Şabanî şeyhlerinden Hacı Mehmet Zoravî'ye intisap etmiş, seyr ü sülûkunu tamamlayarak ondan hilafet almıştır. 1785 Hacc'a gitmiş, bir müddet orada kalmış, sonra manevi bir işaretle doğrudan Kırım'a giderek Müftü İsa Efendi ile görüşmüş ve müftü ile birlikte Çerkeş'e dönerek hayatının kalan yıllarını Çerkeş'te irşad ile geçirmiştir. Çerkeş'teki sohbetlerine her taraftan insanların geldiği ve onun sohbetiyle irşad oldukları bilinmektedir.⁷⁸

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Azamat, "Çerkeşî Mustafa Efendi" TDVİA, c.8, s.272

⁷⁷ Mehmet Tevfik, Kasâid-i Tevfik, Mihran matbaası, İstanbul-1304, s.20

⁷⁸ Nakşibendi-Halidiye kolunun meşayihinden olan Kastamonulu Ahmet Siyâhî (ö.1294/1874) medrese tahsilinden sonra Çerkeş'e gidip Şeyh Mustafa Çerkeşî'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Çerkeşî'nin "Senin feyzine sebep olacak olan zâtın adı Hâlid olacak. Onu ara." Tavsiyesi üzerine yaya yola çıkıp Şam'da Mevlana Halid-i Bağdâdî'nin

Çerkeşi Mustafa Efendi'nin Mehmed, Mesud ve Osman Vehbi adlı üç oğlu bulunmaktadır. Osman Vehbi Efendi'nin soyundan İstanbul'da Çerkeşizâdeler adı verilen bir ulemâ ailesi meydana gelmiştir. Osman Vehbi Efendi Ankara'da müftülük yapmış ve 1277/ 1860'da vefat etmiştir.⁷⁹ Osman Vehbi Efendi'nin Mehmet Refi adlı oğlundan olan torunu Halil Halid Bey ise Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında tanınmış ilim ve fikir adamlarımızdandır.⁸⁰ Osman Vehbi Efendi'nin oğlu Mehmet Tevfik ise, hem ulemadan hem de şuaradan bir kişi olup aynı zamanda mutasavvıf bir kişidir.⁸¹ Mehmet Tevfik Efendi'nin oğlu, Ahmet Muhtar Efendi ise nâkibü'l-eşraf olarak görev yapmıştır.⁸² Bugün de bu aileden yetişip Türk kültür ve irfan hayatına hizmet eden çok kıymetli insanlar bulunmaktadır.

Çerkeşi Mustafa Efendi, mensubu olduğu Halvetî-Şa'bânî tarikatındaki 20 şartı 3'e indirerek "Tarikatımızın üç şartı vardır." buyurdularından dolayı "Pîr-i Sâni" (ikinci pîr) olarak kabul edilmektedir. Bu üç şart da şunlardır: 1. Bir mürşid-i kâmile biat edip ona teslim olmak 2. O mürşidden tevbe ve telkîn almak 3. Mürşid-i kâmilin tarif ettiği zikre devam etmektir.⁸³

Çerkeşi Mustafa Efendi'nin, Akif Paşa'nın yukarıdaki mersiyesinde onbir, bazı halvetiyye silsilelerinde ve Hüseyin Vassaf'ın "Sefîne-i Evliya"sında onüç, özel bir silsilede ise onsekiz halifesi olduğu yazılıdır. Bunlardan 11 zatın isimlerinin hizasına "tekmil" iki zatın isminin hizasına da "mim" işareti konmuştur.⁸⁴ Tekmil işareti konulan zâtlar şunlardır:

1. Buharalı damadı Şeyh İbrahim Efendi (Dergahta medfundur.)
2. Aliözü şeyhi Şeyh Mustafa Efendi (Çerkeş-Aliözü köyünde medfundur.)
3. Ladikli Şeyh Hacı İsa Efendi (Amasya'da medfundur.)
4. Karaşeyh Mehmet Efendi (Çerkeş'te Aşağı Tekke'de medfundur.)
5. Şeyh Hacı Halil Efendi (Gerede'de medfundur.)
6. Semercizâde Hacı İbrahim Efendi (İstanbul-Zeyrek tekkesinde medfundur.)
7. Beypazarlı Şeyh Hacı Ali Efendi (İstanbul Kocamustapaşa Beşikcizâde tekkesinde medfundur.)

müridi olmuştur. Bkz. Abdurrahman Memiş, Halid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Halidilik, İstanbul-2000, s.187

⁷⁹ Osman Vehbi Efendi'nin mezarı, Ankara'da Topraklık semtindedir. Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Haz. C. Kurnaz, M.Tatçı, (Tıpkıbasım) c.1, Ankara-2000, s.270

⁸⁰ Bkz. Çerkeşşeyhizâde Halil Halid, Türk ve Arap, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul-2005

⁸¹ Muhittin Eliaçık, "Çerkeşizâde Muhammed Tevfik Efendi ve Şiirleri" Doğumunun 100. Yılında Zeki Ömer Defne ve Çankırılı Şairler, Sempozyum Bildirileri, Çankırı-2004,s.155-223Hür Mahmut Yüceer, "Çerkeşizâde Mehmet Tevfik Efendi ve Levâyihu'l-Kudsiyye Fî fedâilî's-Şeyhi'l-Ekber" adlı eseri, Tasavvuf Dergisi,yıl:9, S.21, s.331-351

⁸² İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, cüz:10, İstanbul-1970, s.1874

⁸³ Muhammed İhsan Oğuz, Hazreti Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi, İstanbul-1995, s.90

⁸⁴ Muhammed İhsan Oğuz, a.g.e. s.76-78

8. Şeyh Hacı Kadı Efendi (Kastamonu'da Hz. Pir'in türbesinin bahçesinde medfundur.)

9. Şeyh Çorumî Efendi (Amasya'da medfundur.)

10. Şeyh İmam Hüseyin Efendi (Ankara'da medfundur.)

11. Diyarbakırlı Şeyh Hacı Mustafa Safiyüddin Efendi (Bolu'da medfundur.)

Pîr-i Sâni Çerkeşi Mustafa Efendi'nin tarikat silsilesi, halifelerinden Geredeli Şeyh Hacı Halil Efendi vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmaktadır.⁸⁵ Çerkeşi Mustafa Efendi'nin ilmî ve tasavvufî dirayeti dönemin aydınlarının da dikkatini çekmiş, bundan dolayı Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Şeyhülislam Mehmet Sadeddin Efendi, devrin tanınmış alimlerinden Mehmet Zihni Efendi, kelamcı Abdüllatif Harpûti, şair Akif Paşa gibi şahsiyetler onun tarikatın intisap etmişlerdir.

Çeşitli kaynaklarda ona atfedilen şiirler de bulunmaktadır. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin şairlik yönü ayrı bir inceleme konusudur. Şiirlerinden en çok bilineni ise mi'râciyesidir.

Mi'râciye⁸⁶

Ka'be-i sadrında nefsim bana çok ân eyledi
Hak Te'âlâ lutfedip Pîrimle ihsân eyledi
Kalbimin kudsine rehber olubun azmeyledim
Ol dem ervâhı benimle cümle yârân eyledi
Vahdet-i fi'liyyesi mi'râcıma basıp kadem
Murg-ı rûhum pes semâvât üzre tayrân eyledi
Kevser-i aşkın şarâbından içüben bir kadeh
Âşıkâne sâdikâne azm-i Mennân eyledi
Vahdet-i vasfiyyesi bağında güller açılıb
Bülbül-i sırrım o demde türlü efgân eyledi
Görmegi işitmegi sevmegi terk idüb (?)
Bî-dil ü bî-cân olub sırda cevelân eyledi
Vaslının sevdâsına azmeyleyüb Arş üstüne
Ol zamanda varlığını cümle vîrân eyledi
Ol vakit envâr-ı zâtın Mustafâ'ya getirüb
Cümle âlem içre ânî özge sultân eyledi

Risâle Fî Tahkiki't-Tasavvuf: Eser, Sultan II. Mahmut'un (1785-1839, saltanat yılları; 1808-1839) isteği üzerine, ulema ile mutasavvıflar arasındaki tartışmaların giderilmesi için kaleme alınmıştır. Çerkeşi Mustafa Efendi, İstanbul'a gitmemiştir. Ancak bu durum onun ilim ve irfan seviyesinin, İstanbul'a kadar gittiğinin göstergesidir.

Araştırmalarımızda risalenin Osmanlıca olarak üç defa basıldığını tespit ettik.

⁸⁵ Hikmet Özdemir, Pîr-i Sâni Seyyid Mustafa Çerkeşi, tarihsiz-Çerkeş, s.7

⁸⁶ Muhammed İhsan Oğuz, a.g.e. s.181-182

1. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, İstanbul 1290 Hicri / 1873 Miladi, Mekteb-i Tıbbiye şahane matbaası, 7 (ÖZEGE;16863 –TBTk;7843, Menâkıb-ı Şerif Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliye-i Halvetiyenin sonunda)

2. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, İstanbul 1300 Hicri/1883 Miladi, Mekteb-i Tıbbiye Şâhâne matbaası, 4 (ÖZEGE; 16863-TBTk;7844, Tenbîhü'l-gabi fî rü'yet-i'n-nebî ve diğer risalelerle beraber)

3. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, Eskişehir, Matbaa-i Ticaret 1331 Hicri / 1913 Miladi

Yazma olarak da şu nüshaları tespit etmiş bulunuyoruz:

1. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, Ankara-Milli Kütüphane, Yazmalar koleksiyonu, Arşiv No: 06 HK 2747/2, Yaprak: 39b-40b

2. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, Ankara-Milli Kütüphane, Yazmalar koleksiyonu, Arşiv No: 06 Mil Yz A 3362/2, Yaprak: 24b-25b

3. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Arşiv No: 23/3, Yaprak: 42b-43a, İstinsah Tarihi: 1281 Hicri / 1864 Miladi

4. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Arşiv No: 59/4, Yaprak:80b-81b

5. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Arşiv No: 1079/2, Yaprak:41-44

6. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Arşiv No: 1585

7. Risâle-i fî tahkîki't-tasavvuf, Şeyh Mustafa Halvetî el-Çerkeşî, Mısır-Kahire Milli kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, Arşiv No: Talat-71, Yaprak: 111-115, İstinsah tarihi: 1324 Hicri / 1906 Miladi

8. Çankırı-Çerkeş ilçesi, Pîr-i Sâni Camii içinde levha halinde olan nüsha.

Çerkeşî Mustafa Efendi bu risalede tasavvuf tarihi açısından dikkate değer önemli tesbitlerde bulunur. Eserin içeriğine bakarak, ona bazı soruların sorulduğunu onun da bu sorulara cevap verdiğini söyleyebiliriz. Risale'de şu soruların cevapları bulunmaktadır:

1. Tasavvuf erbabının vasıl olmaya çalıştığı hangi hal ve makamlardır?

2. Bunların halleri hak mıdır, bâtil mıdır? Nasıl tefrik edilebilir?

3. Melâmilerîn halleri nedir?

4. Nebîler ile velilerin vazifeleri arasında fark var mıdır?

5. Ulemâ ile meşâyih arasındaki ihtilafların mahiyeti nedir?

Bu sorular ve cevaplarının tasavvuf tarihi açısından önemlidir. Özellikle tarihte yaşanan Kadızadeliler ve Sivasiler tartışması gibi ulema ile meşâyih arasında yaşanan tartışmalar gözönünde bulundurulduğunda bu risalenin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Çerkeşi Mustafa Efendi'nin birkaç sayfalık bu risalesini günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş olarak takdim ediyoruz.⁸⁷

Tasavvuf Araştırmaları Hakkında Risâle

Şeriat alimleri ile tarikat şeyhleri arasında geçen sözlerin, ihtilaflı hallerin ve mananın hakikatı nedir diye Sultan'ın emri ile sorulunca Efendimiz, Âriflerin kutbu Halveti şeyhi Çerkeşli Mustafa Efendi (Sırrı takdis edilsin ve Allah onu mükafatlandırсын) Hazretleri iki tarafın durumunu ve doğru olanı açıklayıp ortaya çıkarmak için cevap olarak yazdıkları ve gönderdikleri hoş ve güzel risâle. (Doğru, en doğruya tâbî olmaktadır.)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Malum olaki, gönül ehlinin eğitimi ve eğitimde emek harcayıp çalıştıkları tasavvuf, üç halden ibarettir ki [bunlar] fiillerin tecellisi (tecellî-i ef'âl), sıfatların tecellisi (tecellî-i sıfat) ve Zât tecellisi (tecellî-i Zât) diye ifade olunur. Lakin ifade edildiğinde üç halin sahipleri, hallerinden dolayı üç batıl gruba benzerler: Bunlar fiillerin tecellisi sahipleri Cebriyye'ye⁸⁸, sıfatların tecellisi sahipleri Hulûliyye'ye⁸⁹ ve Zât tecellisi sahipleri ise İttihâdiyye'ye⁹⁰ benzer görünürler. Fakat onlar, cebriyye, hulûliyye ve ittihâdiyyeden uzaktırlar. Bu üç tecelliye nâil olan şerefli kimseler ile adı geçen üç grubu birbirlerinden ayıran Muhammedî şeriat (Kur'an-ı Kerim) ve Ahmedî esaslardır.(Sünnet) Eğer bir kimse şeriat dairesinin içinde ve istikamet merkezinde sabit olup üç makamdan ve adı geçen tecellilerden konuşur ise onun sözleri İlâhî irfan ve Rabbânî sırdır. Ondan meydana gelen olağanüstülükler keramettir. Lakin [bu durum] Allah, Resûl ve mürşid katında yerilmiştir ve edebe uygun değildir. Eğer şeriat dairesinin dışına [çıkarmak] ve takvanın merkezinden zerre miktarı sapar ise kendisi [haktan] sapmış, sözleri de inançsızlık ve bozgunculuk [olmuş olur]. Meydana gelen olağanüstülükler ise, sihir ve istidrâcdır.⁹¹

Amma sûfilerden Melâmî⁹² olanlar, halkın ve manevi hallerden nasibi olmayanların yanında açıkça şeriata aykırı sözler, fiiller ve tavırlar ile

⁸⁷ Merhum Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu (1944-2006), iki matbu ve bir yazma nüshayı esas alarak risalenin tenkitli metnini yayımladılar. Bkz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Şeriat Uleması ile Tarikat Meşayih İhtilafı ve Tekke ve Zaviyelere Tayinler Hakkında İKİ VESİKA" Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, c. XXVIII, s.344-348, Biz bu çalışmamızda risalenin tenkitli metnini yeniden oluşturmak yerine sadeleştirmeyi uygun bulduk. Zira bütün yazma ve matbu nüshalara dayanarak yapılacak yeni bir tenkitli metinde çok ciddi bir değişiklik olmayacaktır. Bu vesileyle merhum Abdulkerim Abdulkadiroğlu Hocamızı rahmetle anıyoruz.

⁸⁸ Cebriyye: insanlara ait fiillerin, kendilerinin hiçbir etkisi olmaksızın yalnız ilâhî irade ve kudretin tesiriyle gerçekleştiğini ve insanlann gerçek anlamda herhangi bir fiil sahibi olmadıklarını iddia edenler.

⁸⁹ Hulûliyye: İlâhî varlığın insan bedenine girdiğine inanma.

⁹⁰ İttihâdiyye: Allah'ın bir kısım varlıklara hulul ederek onlarla birleşmesi

⁹¹ İstidrâc: Allah'ın makbul bir kulu olduğunu iddia eden bir kafirden veya gay-ı müslimden iddiasına uygun harikulade hallerin meydana gelmesi.

⁹² Maide suresinin 54. ayetindeki "kınayanın kınamasından korkmazlar" ifadesiyle insanlar nazarında kınanmayı göze alıp iç dünyalarında samimiyetin en üst derecesine ulaşmaya çalışanlar. Melamilik, tasavvuf ekolü olmaktan ziyade bir yaşam biçimidir.

görünürlerse de, araştırılıp incelendiğinde kesinlikle [onların] İslam şeriatına kıl kadar muhalefetleri yoktur. Ancak onların tabiatlarında sırdan ve gizlilikten hoşlandıklarından insanlara göre onların halleri şeriatın görünüşüne ters, hakikatına [ise] uygundur. [Onların] sözleri, fiilleri ve tavırları [şeriate] uygun olup kendilerini örtüp gizlerler. Bu kendini gizleyen grup kâmidirler, [fakat] kemale erdirici değildirler, nefislerinde râşiddirler, [fakat] mürşid (irşad edici, doğru yolu gösteren) değildirler. Onlardan dua isteme, Hak yolunu göstermeyi talep etme doğru değildir. Zira nefislerini temizlemek isteyenleri tereddüt ve şüphede bırakırlar. İrşâd, tereddüt ve şüpheye düşürmek değildir. Bilakis bütün insanların kalplerinden şüpheyi, zannı çıkartmak ve [onları] ortadan kaldırmaktır.

İrşâd görevi, Allah u zü'l-Celâl Hazretlerinin ezeli bir ihsanı ve Rabbânî bir yardımudur. Bir kulunu fiilleriyle, sıfatlarıyla ve Zâtıyla kendine çekip ve bir süre cemâl sarayında misafir ve vuslat tahtında oturtuktan sonra tamamıyla doğru yolu göstermek için beşeriyet makamına indirip üç gruba -ki onlar kafirler, halk ve seçkinlerdir- irşâd için gönderir. Kafirleri, küfürden imana; halkı, günahdan itaata, seçkinleri, mâsivâdan (Allah'ın dışındaki herşey) [kurtarıp] [Allah'a] kavuşmaya davet ile görevlendirilmiş, Rahman tarafından hilafet ile yardım edilmiş ve güçlendirilmişlerdir. O kul, peygamberlerden ise “nübüvvet-i teşri'iyye”⁹³ velîlerden ise “nübüvvet-i ta'rifîyye”⁹⁴ olarak adlandırılır. Kâmil mürşidlerin ve [insanları] Hakk'a ulaştırın mürebbilerin nübüvvetin hakikatından hisseleri vardır. Peygamberler farzlar, vâcibler, sünnetler, müstehaplar vesair şeriatın hükümlerini insanların arasında [onların uymaları için] açıktan yerine getirmeleri hususunda görevli oldukları gibi; mürşidler dahi virdler,⁹⁵ zikirler, halvet,⁹⁶ uzlet,⁹⁷ farzlar, nafileler vesair tarikatların esaslarını müridlerin ve diğer insanların arasında [aynı] maksatla açıktan ve gözönünde yerine getirmeleri için görevlidirler. Onların suçlanacak şeylerden sakınmaları gerekmektedir. İbadet ve itaatlerinde Hz. Muhammed'in (AS) sünnetine, yüksek ahlak ve vasıflarına bağlılıklarında asla kibir ve gösteriş olmaz. Onlar öyle bir topluluktur ki “Görmediğim

⁹³ Nübüvvet-i teşri'iyye: Kendisi bir şeriat getiren veya kendinden önce şeriat getiren peygamberlere tâbi' olmayı bildiren nebî, peygamber.

⁹⁴ Nübüvvet-i ta'rifîyye: Velîlerin ledünnî ve ilham yoluyla elde ettikleri bilgileri insanlara haber verme hali. Şeyh Şaban-ı Velî'nin menâkıbını yazan Ömer Fuâdî Hazretleri, “Levâiyhu'l-Envâr” şerhinde konuyla ilgili olarak şöyle der: Bilinmelidir ki kâmil ve vâsıl ârifler nübüvveti, “nübüvvet-i ta'rifîyye” ve “nübüvvet-i teşri'iyye” şeklinde ikiye ayırırlar. Bu husus ehline bilinmektedir. Velîler “nübüvvet-i ta'rifîyye”ye ulaşırlar, nübüvvet-i teşri'iyye”ye vâsıl olamazlar. Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliya, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, c. 5, İstanbul-2006, s. 83

⁹⁵ Vird: Belli zamanlarda okunması âdet olan Kur'an-ı kerim, dua ve zikirler

⁹⁶ Halvet: Şeyhin müridini, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması, tek başına yaşayıp topluma karışmaması

⁹⁷ Uzlet: Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivaya çekilmek

Rabb'e ibadet etmem"⁹⁸ ikramıyla şereflenmişlerdir. Onların sözleri tevhidin, fiilleri de ihlasın ta kendisidir. Fakat mülhidler⁹⁹ zâhîrî ibâdetleri "iyilerin hâli", bâtînî ibadetleri "Allah'a yakın olanların" hali diye inandıkları için sapıklık ve küfürdedirler. Zahirî ibadetleri terk dinsizliğin kendisidir. Kalp sayfaları da dinin doğruluğundan ve tasavvuf noktasından uzaktır. Dillerinde nice hurafeler, uygunsuz ve kapalı sözler bulunmaktadır. Onlar dinin yardımcısı ve açıklayıcısı olan müttakî alimlere düşmanlık ederler. Marifet ve tasavvuf iddiasında olup tarikatı şeriatı ayırarak bir yol kabul ederler. Velilerin hal ve zevk durumunda ortaya çıkan sözlerini dile getirip kendilerine mâl ederler. Meşayih ile alimlerin üzerinde ittifak ettikleri ibadeti, riyazeti ve mücahedeleri terk edip ihtilafı olan fiilleri vacip mertebesine çıkarıp kendilerine adet ve hal edinmişlerdir. Günahı işlemeye de vesile kılmışlardır. Tasavvuf ve marifet, o dalâlet zümresinden ve hüsrana uğrayanlardan uzaktır. Bu yüzden halef ve selef alimlerinin bazıları araştırarak ve bazıları da taklit ederek o mülhidler zümresine [sapık ve bozuk inançlarını] yasaklama ve engelleme hususunda ârif ve kâmilî ayırt etmeyip genel ifadelerle nice risaleler ve haşiyeler yazdılar.

Lakin ârifi sıradan insanlardan, kâmilî noksandan ve makbûlü reddedilmişten ayırt etmediler. Yasaklama ve reddetme emrine itaat etme [zorunda] olmadıklarından bu konuda tasavvuf büyükleri dahi nice kitaplar ve risaleler yazdılar. Alimler ile şeyhler arasında olan tartışmalar sözde olup manada birdirler. Sözleri çok olup manada birliği anlayamayan edepsizlerin kavgalarına ehlullah razı olmazlar.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

Abdulkadiroğlu, Abdulkarim, "Şeriat Uleması ile Tarikat Meşayih İhtilafı ve Tekke ve Zaviyelere Tayinler Hakkında İKİ VESİKA" Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, c. XXVIII, s.344-348,

Azamat, Nihat, "Çerkeşî Mustafa Efendi" TDVİA, c.8, s.272

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Haz. C. Kurnaz, M.Tatçı, (Tıpkıbasım) c.1, Ankara-2000, s.270

Cebecioglu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara-1997

Çerkeşşeyhizâde Halil Halid, Türk ve Arap, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul-2005

Eliaçık, Muhittin, "Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi ve Şiirleri" Doğumunun 100. Yılında Zeki Ömer Defne ve Çankırılı Şairler, Sempozyum Bildirileri, Çankırı-2004, s.155-223

Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliya, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, c. 5, İstanbul-2006

⁹⁸ Hz. Ali'ye (RA) ait bir söz.

⁹⁹ Mülhid: Dinsiz, Hak yoldan sapmış olan

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, Son Asır Türk Şairleri, cüz:10, İstanbul-1970, s.1874

Mehmet Tevfik, Kasâid-i Tevfik, Mihran matbaası, İstanbul-1304, s.20

Memiş, Abdurrahman, Halid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Halidilik, İstanbul-2000, s.187

Oğuz, Muhammed İhsan, Hazreti Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi, İstanbul-1995, s.90

Özdemir, Hikmet, Pîr-i Sâin Seyyid Mustafa Çerkeşi, tarihsiz-Çerkeş, s.7

Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul-1997

Yüceer, Hür Mahmut, "Çerkeşîzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Levâyihu'l-Kudsiyye Fî fedâilî's-Şeyhi'l-Ekber" adlı eseri, Tasavvuf Dergisi,yıl:9, S.21, s.331-351

ŞEYHÎ / ŞEVKÎ MEHMET EFENDİ'NİN KİTÂB-I ŞEYHİYÂ'SINDA ŞEYHLİK ve DERVİŞLİK ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Hidayet ÖZCAN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

Özet:

Kitâb-ı Şeyhiyâ isimli dinî, tasavvufî bir divanı bulunan Şeyhî Mehmet Efendi, 19. yüz yılda Kırşehir / Mucur Geycek köyünde yaşamıştır. Şiirlerinden İyi bir dini eğitim aldığı anlaşılan Şeyhî Mehmet Efendi, Halvetî Tarikatının Çerkeşîye kolu kurucusu Şeyh Mustafa Çerkeşî'ye bağlanmak suretiyle tarikata intisab etmiştir. Tahsilinden sonra Geycek köyüne yerleşen ve burada evinin bir bölümünü medrese ve kütüphane olarak kullanan Şeyhî Mehmet Efendi, burada ilim ve tarikat faaliyeti ile meşgul olmuş, öğrenci yetiştirmiştir. Tebliğimiz Giriş, iki alt başlık ve bir EK'ten oluşmaktadır. Girişte Şeyhî Mehmet Efendi hakkında kısa bilgi verilecek. Birinci alt başlıkta Kitâb-ı Şeyhiyâ tanıtılacak, ikinci alt başlıkta ise Şeyhî ve Şevkî mahlaslarıyla tertip ettiği Kitâb-ı Şeyhiyâ'daki şiirlerinden hareketle onun şeyhlik / dervişlik tanımları üzerinde durulacak, Ek'te ise şeyhlik ve dervişlik temalı şiirlerine yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Şeyhî Mehmet Efendi, Halvetîlik, Çerkeşîlik, şeyhlik / dervişlik, şiirler.

Abstract

Şeyhi Mehmet Efendi, who has an Islamic Sufism book called Kitâb-ı Şeyhiya lived in Mucur Geycek village Kırşehir in the nineteenth century. Şeyhi Mehmet Efendi, who got a good education as it is understood from his poems, attended a religious sect by following the way of Şeyh Mustafa Çerkeşî, who was the founder of the Çerkeşîye subsection of the Halveti sect. After completing his education, he settled down his willage and used a part of his home as a library. He educated students and carried out his religious practices there. Our paper has headings including Şeyh Mehmet Efendi's identity / personality, his definition of sheikhdom / dervish and poems whose theme is sheikh / dervish.

A. GİRİŞ:

ŞEYHÎ MEHMET EFENDİ

Doğum ve ölüm tarihlerini kesin olarak tespit edemediğimiz Şeyhî Mehmet Efendi, 19. yüz yılda Kırşehir Mucur / Geycek köyünde yaşamıştır. Asıl adı Mehmet, mahlasları Şeyhî ve Şevkî,'dir. Çevredeki ünvanı Efendi, ailenin bilinen şöhreti Hocalar'dır. Bu sebeplerden dolayı biz onu Mehmet

Efendi olarak tanıyor mahlasından dolayı da Şeyhî Mehmet Efendi adıyla tanıtıyoruz. Mucur'a bağlı Kurugöl köyünden Esmâ ile evlenen Şeyhî Mehmet Efendi'nin bu evliliğinden biri kız beşi erkek altı çocuğu olmuştur.¹⁰⁰

Şeyhî Mehmet Efendi'nin babası Ömer Koca'dır. Ömer Koca'nın mezarı Mucur'a bağlı Obruk köyündedir. Mucur'a bağlı köylerin büyük çoğunluğu 1700-1850 yılları arasında teşekkül etmiş olduğundan¹⁰¹ insanlar geçimlerine elverişli köylere yerleşmişler, bazı aileler çeşitli sebeplerle ilk yerleştikleri köyleri değiştirmiş, bazı ailelerde ise bölünmeler meydana gelmiştir. Buna benzer sebeplerden dolayı kardeşlerin yahut baba ile oğulun mezarları farklı köylerde olabilmektedir.

Şeyhî Mehmet Efendi, iyi bir medrese eğitimi almış, Halvetîliğin Çerkeşiye kolu kurucusu Şeyh Mustafa Çerkeşiye¹⁰² bağlanmak suretiyle tarikata intisap etmiş, Geycek köyüne yerleştikten sonra buradaki evinin bir bölümünü medrese ve kütüphane olarak kullanmış, vefatına kadar eğitim ve tarikat faaliyetiyle meşgul olmuştur. Hac farizasını yerine getirmiş. Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Veli ile Çankırı Çerkeş'te medfun şeyhi Şeyh Mustafa Çerkeşi'nin kabirlerini ziyaret etmiştir.

Şeyhî Mehmet Efendi vefat edince, vasiyeti gereği Geycek köyündeki evinin bahçesine defnedilmiştir. Kendisinden sonra vefat eden çocuklarının da buraya defnedilmesiyle bahçe bir aile mezarlığına dönüştürülmüştür. Çocuklarının evlenip evlerini farklı yerlere yapmalarından dolayı boş kalan evi 1960'lı yıllarda tamamen yıkılıp mezarlığın bir parçası haline getirilmiştir. Halen aile mensuplarının defnedildiği bahçe, torunlarının üzerine müşterek tapulu bir özel mülkiyettir.

Şeyhî Mehmet Efendi'nin çocuklarından Ömer, Kayseri medreselerinde, Mustafa ve Şih Mehmet ise Ürgüp'te okumuşlardır. Ömer ile Mustafa medrese tahsilinden sonra Geycek köyüne dönüp burada yaşamışlar; Şih Mehmet ise zamanla Mucur'a göç etmiş ve orada vefat etmiştir. Hakkı ile Sadık ise genç yaşta vefat etmişler, geriye her ikisinin de birer kızları kalmıştır.

Şeyhî Mehmet Efendi'nin, hem kendi imkânlarıyla hem de bağış yoluyla oluşturduğu kütüphane, vefatından sonra oğlu Ömer'e, Ömer'in vefatından sonra oğlu Zekeriya'ya, Zekeriya'dan kardeşi Ahmet Bican'a, intikal

¹⁰⁰ Zeliha: 1852 Ömer (Yıldız, Tuğbay, Sapmaz) 1855 –1.8.1923, Mustafa 1858-1925, Şih Mehmet (Aydemir) 1866 6.9.1938, Hakkı (genç yaşta ölmüş olup 1317 doğumlu Senem adlı bir kızı kalmıştır), Sadık 1878-1908 (Sıddık adıyla bilinmekte, şehit olduğu söylenmektedir).

¹⁰¹ Korkmaz, Zeynep (1977). *Neşehir Yöresi ve Ağzları 1*, A.Ü. DTCF. Yayınları, Ankara; Eken, Galip (1997). "Osmanlılar Döneminde Sosyal ve Ekonomik Açından Mucur", *Tarihten Günümüze Mucur*, Ankara, s.2-27.

3. Şeyh Mustafa Çerkeşi için bkz. Oğuz, Muhammed İhsan (1993), *Hazret-i Şa'bân-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yayınları, İstanbul, s.73-202; Öztürk, Yaşar Nuri (1982), *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul, s. 24; Azamat, Nihat (2000), "Çerkeşi Mustafa"(1993), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.8, s. 272-274.

etmiştir. Kitaplarla Ahmet Bican'dan ziyade oğlu Niyazi Sapmaz ilgilenmiştir. Niyazi Sapmaz, kendi gayretleriyle öğrendiği okuma-yazma bilgi ve becerisiyle kitapların muhtevasını, ehemmiyetini kavrayamamış bazı kitapları çevreden gelip isteyenlere emanet olarak vermiş, bu kitaplar, o kimselerde kalmıştır. Geriye kalan dört sandık dolusu kitabı ise Niyazi Sapmaz -kendi ifadesine göre- 1971 yılında Ankara'ya göç ederken Kayseri'de bir Kur'an kursuna bağışlamıştır. Kütüphane ve kitaplar adeta yağmalanmıştır. İlerleyen satırda belirtileceği üzere H. Vahit Bulut'un bahsettiği divanın bir nüshası da emanet alınıp geriye verilmeyen kitaplardan yalnızca bir tanesidir.

A. KİTÂB-I ŞEYHİYÂ HAKKINDA

Şeyhî Mehmet Efendi, dinî tasavvufî şiirlerini halen yazma halinde bir divanda toplamıştır. Divandan ilk defa Mucur'da yayınlanan Mucur gazetesinin 27.06.1960 tarihli nüshasında, "Naatlar Koleksiyonu" üst başlığı altında yer alan bir na't vesilesiyle haberdar oluyoruz. Burada şâirin kimliği ve na'tın alındığı divanla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Na'tın sonunda "(Şeyhî Divanı: s.6) Şevki" şeklinde bir kaynak bilgisi yer almaktadır. Gazetenin sonraki sayılarında konuyla ilgili bir başka yayın yapılmamıştır.

Şeyhî Mehmet Efendi ve divanıyla ilgili ikinci ve önemli bilgiyle H. Vahit Bulut'un Kırşehir Halk Ozanları kitabında karşılaşılıyor. H. Vahit Bulut, kitabında "Âşık Mehmet Şeyhî" başlığı altında şu bilgilere yer vermektedir:

"XIX. Yüzyıl halk ozanlarımızdan olan Âşık Mehmet Şeyhî'nin doğum yılı kesin olarak bilinmiyor. Ancak elde bulunan tek yazma divanında adının Şeyhî Efendi ve Mucur'a bağlı Geycek köyünden olduğu yazılı. Ayrıca divanın başında hicri tarihe göre sıralanan kızı Zeliha, oğlu Ömer, oğlu Mehmet Mustafa, oğlu Mehmet Sadık, oğlu Mehmet Hakkı ve oğlu Şeyh Mehmet yer alıyor. İlk çocuğunun doğumu hicri 1269 olduğuna göre Mehmet Şeyhî'nin milâdî 1815'lerde doğduğu sanılıyor." (Bulut, 1983, 37)

H. Vahit Bulut, kitabında divandan "Uyan gözlerim" redifli bir de şiirine yer vermektedir.

Kitâb-ı Şeyhiyâ'nın iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi H. Vahit Bulut'un bahsettiği nüshadır. Hem Şeyhî Mehmet Efendi'nin hayatına hem de divana dair açıklayıcı bilgi vermeyen Bulut: "Divanda ozanın tasavvufî şiirler yazdığı ve Halveti tarikatına mensup olduğu anlaşılıyor. Ayrıca divanda 204 Şeyhî ve 119 Şevki takma adları kullanılmış." (Bulut; 1983, 37) demektedir.

Vahit Bulut'un kitabında geçen bilgilerden yola çıkarak yaptığımız araştırmalarda divanın ikinci bir nüshası da biz bulduk. Bizdeki nüshanın zahriyesi, temellük, sima ve mukabele kaydı yoktur. Mihrâbiyesinde "Haza Kitâb-ı Şeyhiyâ" yazısı vardır. Toplam 77 varaktan oluşmaktadır. Elif be sırasına göre tertip edilmiş olan divanda peltek se harfinde bir varak

noksandır. Bir şiir baştan bir şiir ise sondan yarım olmak üzere 317 şiir bulunmaktadır. Bunların 29'u münacat, 21'i na't, 35'i ise şeyhlik-dervişlik üzerinedir. Kendi şeyhi Şeyh Mutafa için yazdığı şiirler dışında Şeyh Şaban-ı Veli, Mevlana, Seyyid Ahmet er-Rifaî, Seyyid Ahmet Bedevî, ve Hazret-i Sadi için de birer şiir yer almaktadır.

Şiirlerinde aruz veznini kullanan, Şeyhî Mehmet Efendi'nin dili açık anlaşılır sadeliktedir. Şiirlerinde ayet, hadis, kelâm-ı kibar, atasözü ve darbimesellere yer veren Şeyhî Mehmet Efendi, kelimeleri dikkatle seçer ve bunu da bilinçli bir şekilde yaptığını birkaç şiirde de ifade eder. Bu şiirlerden birkaç beyit şöyledir:

Süren esmasını gâfil olursa ger müsemmeden
Lafız manâ ile bir olmayınca hiç eser etmez.

**

Kendinden yüz bin maâni hâsıl olsa bir lafız
Nakıs olmasa felekte kâmil olsa bir lafız

Lafzatullah'dır benim zikrettiğim acep midir
Anınla Şeyhî Hakk'a vâsıl olsa bir lafız.

**

Gerek âyet hadis olsun ifâde eylemek lazım
Güzel bir hüsn-i tâbir ile sanat-ı elfaz.

B. KİTÂB-I ŞEYHİYÂ'DA ŞEYHLİK VE DERVİŞLİK TANIMLARI

ŞEYH: Şeyh, “şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde derin bilgiye sâhib olan, nefis hastalıklarını, âfetlerini, bela ve sıkıntılarını bilen, bunların devâ ve şifâlarından haberdâr olan ve bu hastalıklara yakalananları tedâvi edip şifâyâ kavuşturabilecek gücü olan insan-ı kâmidir.” (Kâşânî, 978) Şeyh, “Mürîdlerin ve irşâd edilmek isteyenlerin nefsinin tedâvî eden”dir. (Kalem yayınevi, 973) “Sufî ıstılahında şeyh, sırrın babasıdır.” (Kalem yayınevi, 978) Şeyh, tarikata giren kimseyi terbiye eder, yetiştirir. Şeyh, keşif ve keramet sahibidir. (Uludağ, 330)

Derviş: Farsça bir kelime olan derviş, sufi, mutasavvıf, mürit ve müntesip manalarına gelir. (Uludağ, 103) Arapça bir kelime olan mürid ise, bir şeyhe bağlanmak suretiyle ondan tasavvuf bilgisi ve usûl öğrenen kimsedir. “İradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan. Kendisine semanın kapısı açılan ve isimle Hakk'a erenler arasına katılıp ona eren. Tarikate giren ve şeyhe bağlanan, derviş, bende” (Uludağ, 260) “Mürîd, başlangıç hâli sağlam, ismi Allah'a yönelenlerin arasına girmiş, irâdesinin doğruluğuna sâdıkların kalblerinin şahidlikte bulunduğu ve henüz hâl ve makamlara erişmemiş olan kimsedir. Mürîd, irâdesiyle henüz seyr hâlinindedir.” (Kalem yayınevi, 978)

Hicri ikinci asrın sonlarında ortaya çıkan tasavvuf, hicri altıncı asırda tarikat halini almaya başladığında (Aşkar 2001: 15) Türkler, müslümanlığı kabul etmekle kalmamış temsil mevkiine yükselmişler, hatta Müslüman olmalarından önce yaşanmış hadiselerin en çözümsüzlerini bile sahiplenmişlerdi. Din ilminin tahsiline ait zorluklarına mukabil tarikat öğretilerinin kolay öğrenilebilirliği atalarımızın bu yola meylini kolaylaştırdığı söylenebilir. Türklerin tarikatlara olan ilgisinde mensuplarına toplumda gösterilen itibarın da bir payı olduğunu düşünüyorum. Toplum, kendisini yönetenlere karşı nasıl bir bakış açısı geliştirmişse tarikat mensuplarına karşı da benzer bir bakış açısı geliştirmiştir. Müslüman olmalarından 20. yüz yıla kadar Türk sosyal hayatında tarikatlar kadar etkili başka bir sivil organizasyondan herhalde bahsedilemez. Türkler nereye bir çadır kursa ikinci çadır, nereye bir temel atsa ikinci temel ya bir şeyhin, ya bir müridindir. Bizim tebliğimizde adı geçen Şeyhî Mehmet Efendi de tam bu tanıma taşıyan biridir. Kolonizatör denilen türden bir derviş, bir mürid. İradesini kullanırken bir şeyhe danışma ihtiyacı duyan bir mürid. Şeyhe danışmak kendini kurtarmanın bir yoludur Çünkü şeyh de bir başka şeyh tarafından yetiştirilmiştir. Şeyhler şeyhi ise Hz. Peygamberdir. Şeyhî Mehmet Efendi bu hususu bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

“Bir ismi Muhammed biri Ahmed biri Mahmud

Peygamberimiz hazret-i sultân-ı meşâyih.”

Şeyhî Mehmet Efendi, 35 şiirinde doğrudan şeyh / derviş tanımları yapmaktadır. Biz onun şiirlerindeki şeyhlik/dervişlik tanımlarını nesir cümlesi haline getirmeye çalıştık. Bunu yaparken tekrarı atmayı tercih ettik. Yine de tekrar veya benzer tanımların olacağını ifade ederek burada onun tanımlarını veriyoruz:

Şeyh, âlim, fâzîl ve iman-ı kâmidir. Lisân-ı mübarekleri tevhid ile meşguldür. Kalpleri envâr-ı füyûzat ile dopdoludur. Tavırları gafillere benzemez. Onun yemesi, içmesi, yatıp uyuması bile ibadettir. İlim ile irfânı cem eyleyicidir. Mürşid-i kâmil, ârif-i billâhdır. İhsan edici, fazilet sahibidir. Veliyyü'l-ebşârdır.

Şeyh, müridin kusurlarına bakmaz. Bendesine “âli himmet eyler”. “Gece gündüz hak yoluna gayret eyler”. Şeyh, dervişe ebeveyninden bile şefkatli olur. Dervîşi tarika girmeye, tövbe ederek yeni bir hayata başlamaya davet eyler. Şeyh, “ıyâli akribâsın vakt olur kim hâtıra almaz”ken müridi için “her nefeste Hakk’a dâimâ minnet eyler”. Müridlerine “yana yana hizmet eyler”. Müridin fehmedemediği şeyleri fehmeder. “Ondan alâ dikkat eyler”. Şeyhi kabullenmek imandandır. İnkâr eden kendine yazık eder. Çünkü onlar şeriatla amel ederler. Onların yemesi içmesi, yatması uyuması ibadet gibidir. Allah’ın rahmeti onların yüzü suyuna iner. Mübarek lisanları tevhit ile meşguldür. Kalpleri feyzin nuruyla dopdoludur. Herkese sırlı söz söylemezler. Mürşidin terbiyesi ruhânîdir.

Şeyh Mustafa, bu özellik ve güzelliklerin sahibidir. Şeyh Mustafa, “Halvetî dervişlerinin piri”dir. “Hünkâr-ı meşâyihdir.” Şeyh Mustafa’nın

“medfen-i latîfleri” Çerkeş’dedir. Şeyh Mustafâ “tarikleri tecdid eden”dir. Kendisinden himmet istenendir. Âmil ve kâmidir. “Nihân iken ayân, ayân iken nihân olan”, “kırk yıl tabîb-i zamân olan”dır. “Nefs-i emmâre öldüren, gönüllere nur dolduran, ağlayanları güldüren”dir. İhsân edicidir. Şeyh Mustafâ, “bir özge sultân”dır. “Şeydâları derde salan”, “Şevki’nin aklını alan”dır. “Sözleri sahîh”, “kelamı fasîh”, dili daima tevhîdli, temcîdli ve tahmîdlidir. “Muhammed sevgilisidir.”

DERVİŞ: Derviş, dünyaya meyletmez. Bilir ki dünya insanı aldatır. Hakk’a doğru gitmenin yolu nefisle savaştan geçer. Nefisle savaş, “cihâd-ı ekber”dir. Derviş kin tutmaz, kimseye hoşlanmayacağı söz söylemez, seher vakti kalkar, ibadet ve zikirle meşgul olur. Vurana elsiz, söğene dilsiz, derviş gönülsüz olur. İradesini gönlünün hizmetine vermez. Gönülde nefis olduğunu bilir. Derviş ölmezden önce ölmedikçe diri kalamayacağını bilir. Kalbi mahzun, sinesi nar-ı firkatle dağlıdır. Kalbini mesrur, kabrini nûr, dünyasını mamur etmek için tevhid eder. Nimete şükreder, mihnete sabreder. Dervişin, sözü hikmetli, gözü yaşlı, özü yanık olur. Derviş, gece gündüz Allah’ı zikreder. Hâl ehlidir. Aşık-ı müştâk-ı cemâldir. Aşk-ı Hudâ ile doludur. Muhabbeti Mevla’yadır. Her dem eşyâda tecellî-i Hakk’ı görür. Sevdası cândandır. “Şerîattan ser-i mû inhirâf etmez”. Takvâ sahibidir. İki âlemde de Hakk’a teslim olmuştur. İradesini Mevlâ’ya vermiştir. Cân ile başını Hak yolunda feda kılar. Derviş, aslı olmayan davâları terk eder. Riyâ ile ibadet etmektense soyunup yatar. Önceki bildiklerinin cümlesini unuttur.

Derviş, dergâha gider, şeyhinin sözünü işitir, halvette olur. Dünya nimetleri karşısında tamahkâr değildir. Kanaat onun en büyük hazinesidir. Kullukta ölçüsü sıdk ve ihlastır. Nefsine karşı savaşır. Yüreği firkat ateşiyle dağlıdır, bu ateşi ancak vuslat söndürebilir. Hak derdiyle dertliyen dermandan bahis açmaz. Öldükten sonra dirileceğini aklından çıkarmaz. Cennet-i Tübayı, huri ve gulmanı değil, rü’yet-i Mevlâ’yı arzular. Cahiller dünyayı da ahreti de doğru bilemez, onu ancak ârifler anlar. Bunun için de cehaletle savaşır. İlim ile irfânı cem eylerse mecma-ı bahreyn olacağını bilir. Kur’an ve hadis öğrenir. Din zevkini tatmadıkça kâmil bir mümin olamayacağını bilir. Derviş için dünya, âdetâ zındandır. Dünya sevgisinden kendisini esirgemesi için Allah’a yalvarır. Vücudunu aşk ateşiyle yakar. Cihad-ı ekberin nefisine karşı yapılacağını bilir. Asla şöhret peşinde koşmaz. Malayani sohbetle vaktini zayi etmez, zikirle meşgul olur. Hakk’a yakın olmak için halktan uzak durması gerektiğini bilir. Derviş sözünde duran, gözleri kanla dolan, diyecek sırları kalan, şeyhini göresi gelen, firkatiyle dertli olandır. Derviş, “matlab-ı a’lâ” bir isteği olduğunda bütün bildiklerini unutarak mürşidine gider. Onun sözünü tutar. mürşidini imtihan etmeye kalkmaz. “Hevâ-yı nefsi terk edip rızâ-yı Hakk’a tâlip” olur.

Derviş, nefsini haklamak için ne gerekiyorsa yapar. Asılsız kavga peşinde koşmaz. Yaptıklarını halka göstermek amacıyla yapmaz. İstikameti doğru olduğunda Allah'ın kendini kollayacağını bilir.

Sâlikin menzil-i maksudu vahdet sarayına girmek olmalı, bu amaca ulaşmak için seherde kalkıp gözlerinden şebnemi akıtmalı, bağ-ı tevhidin gülünü dermeli, seyf-i zikrullah ile nefsin askerini kırmalıdır. Hitab-ı ırcîyi işitmek isteğinde acele etmemeli, sabırlı olmalıdır. Derviş bilmelidir ki, sır kendini birden ele vermez.

Erbabını bulup ehline teslim olan sufînin kalbinde tarikiyle ilgili zerre miktar şüphe bulunmamalıdır. Nefsinin insan etmek için bir ârif-i billaha ihtiyaç olduğunu bilen sufî, yola çıktığı zaman Mevla'nın da kendisine ihsan edip ihtiyacına cevap vereceğine inanmalıdır. Sufilikde şüpheye yer yoktur. Şüphe kalbi harap eder. Sufî, üzerine farz olan bir ibadetin bir cüzünü bile yer ile gök arası kadar altınla değişemez. Her fırsatta ibadet etmenin sorumluluğunu ve mükâfatını bilip bunun idrakine varsa, helak oluncaya kadar nafilâ ibadet eder. Dünya orucu tutan sufî ahrette gam çekmez.

Sufî, zühd ve takva sahibidir. Şeriattan kıl kadar ayrılmaz. Dünya onun için gurbettir. O da bu dünyanın garibidir. Vücuduyla vâsıl-ı mahbûb olamayacağını bilir. Benliğini terk eder. Varlığını Hakk'a verir. Bu yolun evliyaların yolu olduğunu bilir. Varlığını, sultanla kulun bir olduğu gün için sarf eder. Gece gündüz rahatı terk eder. Hakk'ın lütfu onu şereflendirir. Bu şereflenme akılla ve ilimle bilinmez. Bunu bildiği için kendini bir kâmile mevta gibi teslim eder. Fikrini mahlûka değil Hakk'a verir. Böylece hem iki cihânı kazanır hem de Vahdetin bağına girip vuslatın gülünü derer.

Derviş, beşer sûretlidir amma melek sûretli olmak için çalışır. Nefsinin rûh eyler. Tevhîde devam eyler. Esmâyı zikreder. Sarây-ı vahdete girmek için çalışır. Mürşidin sözünü cân u gönülden tutar. Hakk'a teslim olur. Benlik perdesinin gönlün gözünde siyâh bir nikâb olduğunu bilir.

Derviş dâimâ halvette, uzlette, vahdette, taatte olur. Sohbet ve kesrette olmaz. Râhatlığın tââtına mâni olduğunu bilir. Her ne olursa olsun sözünden rücû etmez. Niyetiyle bütün fiillerini ibadete dönüştürür. Kimseyi bilmek istemediği gibi kimsenin de kendisini bilmesini istemez; Hakk'ın bilmesini yeterli görür. Şöhret peşinde koşmaz.

Sözümüzü onun zühdle ilgili bir dörtlüğüyle bitirmek istiyoruz:

“Zühd ü takvâ enbiyâ vü evliyânın yoludur
Zühd ü takvâ asfiyâ vü asdikânın yoludur
Zühd ü takvâ etkıyâ vü eshiyânın yoludur
Bal şirindir zâhirâ baldan şirin zühd ü vera.”

ŞEYHÎ MEHMET EFENDİ'NİN ŞEYH DERVİŞ KONULU ŞİİRLERİ

Evliyâların ser-tâcı
Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ
Dertli dillerin ilâcı

Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ
Sözlerinde sahih olan
Kelamında fasih olan
Hem ashâb-ı tercih olan
Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ

Daim dili tevhid eden
Temcid edip tahmid eden
Tariklerince tecdid eden

Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ
Nihan iken ayân olan
Ayân iken nihan olan
Kırk yıl tabib-i zaman olan
Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ

Nefs-i emmare öldüren
Gönüllere nur dolduran
Ağlayanları güldüren

Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ
Âmil ü kamil insandı
Kavli fiili ihsandı
O bir özge sultandı
Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ

Gül gibi açılıp solan
Şeydaları derde salan
Şevki'nin aklını alan
Çerkeş şeyhi Şeyh Mustafâ

Bu bendene himmet eyle
Ya hazret-i Şeyh Mustafâ
Kerem et inâyet eyle
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ
Dergâhına gitmez oldum
Sözünü işitmez oldum
Halvetinde yatmaz oldum
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ

Gözlerim kanla doldu
Diyecek sırlarım kaldı
Seni pek göresim geldi
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ
Hakk bana tecellî eder
Derdim gene artıp gider
Beni kim teselli eder
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ

Hiç hatırımı yıkmadın
Kusurlarıma bakmadın

Bir gün gönlümden çıkmadın
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ
Acep seni nerde bulsam
Çok ağlarım gayrı gülsem
Tek ölsem de vâsıl olsam
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ
Şeyh kâmili seni buldum
Tez yitirip yavı kıldım
Firkatinle dertli oldum
Yâ hazret-i Şeyh Mustafâ

İlâhî ver nasîbim bu azizden
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Ne lütf eylesen eyle bu yüzden
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Bulunmaz Hakk rızâsı kande gitsem
İbâdâtım kabâhâtım her ne etsem
Eğer ednâdan ednâ benden isem
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Gönül bende oldu zülf-i halvetine
Gınâ yok halvetinin lezzetine
Muhammed Mustafa'nın hürmetine
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Senin ism-i şerîfin çünkü Rahmân
Kerem kıl lütfunla eyle ihsân
Benim şeyhim bana bir özge sultân
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Benim hâlimi bilin beni yorma
Günahıma tevbe ettim gayrı sorma
İki âlemde şeyhimden ayırma
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Olurum nâ-tamam iki cihânda
Kalır maksûd u matlûbum hizânda
Bu kemter bendeni koyma yabânda
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç
Gerekmez Hızır u kavs ü kutb-ı aktâb
Virân kalbi bu mimariyle yap
Ricâsı Şevkî'nin senden bu yâ-Râb
Beni bir gayrı şeyhe etme muhtâç

Acâyip bendesi olanı âli-himmet eyler şeyh
Anın için gice gündüz Hakk yoluna gayret eyler şeyh

Kişinin şeyhi şefkatli olurmuş vâlideyninden

Görünce hak tarika dervişin daveti şeyh

Bakin kâmillere kim nefsine çok itibar etmez
Nasıl muhiblerine izzetiyle hürmet eyler şeyh

Iyâli akribâsın vakt olur kim hâtıra almaz
Senin'çin her nefesde Hakk'a dâim minnet eyler şeyh

Umûrunda tekâsül eyleme âkil isen yahu
Müridlerine nice yana yana hizmet eyler şeyh

Çalışsan nefsin içindir çalışmasan ne var şeyhe
Çalış diye kaçan gördükde dâim şiddet eyler şeyh

Sana lâzım olanı Şevkiyâ sen fehm edemezsin
Yürü teslim olagör senden alâ dikkat eyler şeyh

Tevhid ile bu kalbini görür ise o şeyh
Kasvet ile kalb gider ise yöran dûzah

Re'yin ile zâhid yanılıp eyleme ezkâr
Kомуşlar anın yoluna pençe pençe berzah

Lisanını sen sakla kalbine uydurmayı bilmen
Zakir olur bir kişi çeker ise minfah

Yaydan çıkan ok gibi eğer gitse de sûfi
Menzil alamaz alsa da yüz bin dahı fersah

Şeyhi neye gerek bâb-ı zikirde dedilerse
Bu söz gibi söz sâlike illâ bir manend-i yah

Erbâbını bul ehline teslim olagör var
Muhâlefet etme demesinler sana küstah

Şeyhî seni teneffür edenin sözüne bakma
Söylerler ise etme kabul ümmün ebün ah

Bendesine oldu çok inâyeti hazret-i şeyh
Biliriz güneş gibi kerâmeti hazret-i şeyh

Ona teslim eyledim olanca bunca varımı
Farz gibidir dervişe itâati hazret-i şeyh

Hazret benzerdi demi hem kuvvet-i kudsiyesi
İttifâk-ı nâs ile velâyeti hazret-i şeyh

Geceler uyumaz idi sakaleyne şeyh idi
İns ü cin şüphesiz velâyeti hazret-i şeyh

Bir seneden bir güne dek mevtini verdi haber
Göz göre der Hakk bilir selâmeti hazret-i şeyh

Hakk'a malum bâtın zâhirde şöyle göçtü kim
İçti şirin şerbeti şehâdeti hazret-i şeyh

Rihletinden sonra zuhur etti çok kerameti
Şeyhî teselli eder nihayet hazret-i şeyh

Cem eyleyici ilm ile irfânı meşâyih
Hem gösterici cânib-i hüsni meşâyih

Uşşâka salâ eyledi bu günde veliler
Himmat dilebân işte bu meydanı meşâyih

Subh ile mesâ okunur adıyla usûlî
Seniyeleri pür-nûr eder erkânı meşâyih

Sohbeti kûş eyleyigör cân u gönülden
Talim edici canlara izânı meşâyih

Sâilleriyiz derviş-i bîçâreleriyiz
Me'mûlümüz eyler bize ihsânı meşâyih

Dertlilere dermân verilir yareye merhem
Gözüyle görmüş gibi lokmanı meşâyih

Mihnet-i elem himmetiyle gam bârını çekmiş
Hezâr Bihter ez-çille-i merdân meşâyih

Bir ismi Muhammed biri Ahmed biri Mahmud
Peygamberimiz hazret-i sultân-ı meşâyih

Lutf eylesi Şeyhî sözü kimyâ-yı saâdet
Yerine döker dür ile mercânı meşâyih

Kâmil imândan imiş ikrâr-ı meşâyih
Yazık eden adamlara inkâr-ı meşâyih

Müminleri tebşir eder envâi makâmdan
Şer‘ ile eder herkese enzâr-ı meşâyih

İçse yese yatsa uyusa cümle ibâdet
Hakk ile olur her nefes inkâr-ı meşâyih

Anlar yüzü suyuna iner rahmet-i Mevlâ
Aynı bergâhı bir yere emvâr-ı meşâyih

Lisân-ı mübârekleri tevhit ile meşgûl
Gâfillere benzer mi gör etvâr-ı meşâyih

Envâr-ı füyûzâtıyla dopdolu kulûb
Her adama söylenmez esrâr-ı meşâyih

Çerkeş’te olur medfen-i latîfleri yahu
Şeyh ona Şeyh Mustafa hünkâr-ı meşâyih

Hakk’a doğru kim gider

Tevhîdi okuyanlar

Tahsîl-i irfân eder

Tevhidi okuyanlar

Nefse gâlip olurlar

Türlü safâ bulurlar

Ölmezden ön ölürler

Tevhidi okuyanlar

Kâmil sözün tutdular

Ma‘nâyı fikretdiler

Doğru yöne gitdiler

Tevhidi okuyanlar

Kör derviş gibidirler

Her nefes kâr ederler

Îmân ile giderler

Tevhidi okuyanlar

Vakti zâyi etmezler

Yanlış yola gitmezler

Allah’ı unutmazlar

Tevhidi okuyanlar

Bu gâfiller n’olurlar

Sonra pişmân olurlar

Ecrini çok bulurlar

Tevhidi okuyanlar

Şevkiyâ oku her dem

Görmeyesin gâmi hem
Âlemde çekmez elem
Tevhidi okuyanlar

İbâdet etmek içindir geldi dünyâyâ dervişler
Anın'çin çalışır hep rûz-ı şeb esmâyâ dervişler

Sivâyı terk edip dilden rızâ-yı Hakk isterler
Anın'çin bakmadı dünyâyla ukbâyâ dervişler

Tecellî-i Hakk'ı eşyâda görürler hâl ile her dem
Anın'çin düştü cândan böyle bir sevdâyâ dervişler

Hemân kalbe bakarlar kalbe bakmayıp anlar
Anın'çin bir bakar ednâ ile a'lâyâ dervişler

Şerîattan ser-i mû inhirâf etmez sülûk ehli
Anın'çin yapışırklar zühd ile takvâyâ dervişler

İki âlemde Hakk'a şöyle teslîm oldular Şeyhî
Anın'çün verdiler irâdesin Mevlâ'ya dervişler

Size dedim berduşlar
Hakk yolunda yoldaşlar
Tövbe olsun kardaşlar
Dervişlik böyle olmaz
Derviş seherde kalkar
Gözlerinden yaş döker
Herkes güzel bakar
Dervişlik böyle olmaz

Çok söyler az çalışır
Dünyayla buluşur
Herbir şeyi eyleşir
Dervişlik böyle olmaz
Dâim haramı yersin
Yine dervişim dersin
Mevlâm insâflar versin
Dervişlik böyle olmaz

Yatmaktan usanmazlar
Uykudan uyanmazlar
Allah'tan utanmazlar
Dervişlik böyle olmaz
Bilmezler eyvallahı
Unutmuşlar Allah'ı

Şeyhî der ki vallâhi
Dervişlik böyle olmaz

Tarîk-i Hakk'a giden âşikâne rehnümâyız biz
Bu denli sâlikân-ı sâdikâne pişvâyız biz

Bizi her kim görürse zâhirâ kendi gibi anlar
Velî bâtında hâss-ül-hâss-ı evliyâyız biz

Duâsında recâsında bize kim ilticâ eyler
İki âlemde matlûbuna ersin mültecâyız biz

Bize kim uyarsa doğru gider dergeh-i Hakk'a
Cemâlullaha müştâk olana çün muktedâyız biz

Derûn-ı derd ile sad-pâre olmuş kimseler kanda
Hakikat hasta-dîl olanlar için şifâyız biz

Biz ol esrâr-ı Hakk'a vâkîfız bî-gâne zannetmen
Elest bezminde ol sırr-ı Hüda'ya âşinâyız biz

Görenler sûretâ hiç kadrimiz yok bî-bahâ anlar
Muhammed sevgilisi vâris-i Şeyh Mustafâ'yız biz

Uyan gafletten yatma kak çalış esmâna hey derviş
Bu gidişle derdine derman bulunmaz ey derviş

Senin kayd-ı kuyudun yok mu âlemde murâdın hiç
Bulunmaz dâr-ı dünyâda sana bundan büyük bir iş

Ölüm geldiği hengâmde kubur ehli olup çok yat
Uyanma var kıyâmet gününe kadar uyu yaz kış

Heman esmâyı zikr eyle müsemâyı tefekkür et
Göreni işiteni söyleyeni eyleme teftîş

İbâdet başka âdet başka sûr-ı manevî başka
Bu bâbda ehl-i dikkat olana bu söz verir endiş

Melek gibi Hüda'ya tâat etmeklik gıdân olsun
Sana tâat-i Mevlâ bes gerekmez Şeyhî gayrı iş

Dâvet-i Hakk'a icâbet eyleyen ebrâr imiş
Zikri fikri dost olanın kalbi pür-envâr imiş

Hep erenler yolu hak lâkin tarîk-i Halvetî
Cümle erkânı şerîat üzre hoş etvâr imiş

Yüreğim yarası bağrım yaşı hûn olmuş akar
Gözlerinden dökülen nem katre-i enhâr imiş

Yâr olan yârinde bir leke görürse demeli
Kişinin aybını görüp söylemeyen agyâr imiş

Bir ilim ki bî-ameldir bir amel ki bî-ilim
İkisi de meyvesi yok bir kuru eşcâr imiş

Meyveli ağacı herkes görse taşlar Şevkiyâ
Ehl-i tarîk olanın bahçesi bir esmâr imiş

Âdem âlemde nesin
Sen Hakk'a âyînesin
Eller ne derse desin
Derviş olagör derviş

Her nefes anlarısan
Nasîhati dinlerisen
Eğer söz anlarısan
Derviş olagör derviş

Var git yolundan kalma
İsyâna dalma
Hiç bir kimseye gülme
Derviş olagör derviş

Câhil ol var âlim ol
Bulagör bir doğru yol
Hakk'a makbul bir kul ol
Derviş olagör derviş

Şeyhin sözünü hakla
Sırrını elden sakla
Kendi kusurun yokla
Derviş olagör derviş

Sen ne için halk oldun
Niçin isyâna daldın
N'oldun hay adam n'oldun
Derviş olagör derviş

Derviş olunca kadar
Lisanı tevhîd eder
Şeyhî bunu der gider
Derviş olagör derviş

Oruç tutmasa nâfile yere söz tutsa bir derviş
Nefsi haklasa kendin tek denize atsa bir derviş

Yürü dervişlik eyle dâra eşliğı yeter ettin
Çü bâri aslı yok davâları terk etse bir derviş

Ne denli itâat eylerse umûmen gösterir halka
Riyâyıla çalışmaktan soyunup yatsa bir derviş

Înâyet ettiğini de istikâmet eyler ise
Sâhilin olur dün ü günü katsa bir derviş

Müridin bildiğiyle yol bulunsaydı ne lazım şeyh
Ne ise bildiği cümlesini unutsa bir derviş

Tasadduk verilir bir dervişe dervişken Şevkî
Yoluna münharif gitme doğru gitse bir derviş

Sâlikâ menziline maksûduna er yavaş yavaş
Ol sarây-ı vahdet mihmâna gir yavaş yavaş

Gözlerin şeydâ gibi döksün seherde şebnemi
Bağ-ı tevhîdin gülünü uyuma der yavaş yavaş

Seyf-i zikrullah ile âheste-beste yürüyüp
Gecede bas nefsin askerini kır yavaş yavaş

Cennet-i irfâna erdi hep erenler sabır ile
Tiz-reftâr olmağa hiç var mı yer yavaş yavaş

Ol hitâb-ı irciî iştmeğe olma acûl
Gûşuna esrâr-ı Hakk erer o seyr yavaş yavaş.

Şevkiyâ bu yol teenniyle gidenin harcıdır
Himmat eyler sana da hazret-i pîr yavaş yavaş.

Dergeh-i meşâyih biz gibi mi geldi selef
Eyle insâf sen gibi ben hay oldu selef

Nefsinin yularını verdi aziz eline
Her neye bağladıysa orada kaldı selef

Söz tutup hizmet edip çok istikâmet eyleyip

Anın'çin sonra kendin evliyâ buldu selef

Özünü adam değil bir şey'i yerine koymayıp
Nefsinin miktârını vazîfesin bildi selef

Sanat öğrenir gibi her tekke tekke gezmedi
Bir kapıya bend olup himmeti aldı selef

Hizmeti her ne ise leyl ü nehâr terk etmedi
Baştan ayağa anın'çin nûr ile doldu selef

Şevkiya dervişlik eyle devre işlik eyleme
Şimdi bilmen rûz-ı mahşerde bilin n'oldu selef

Eğer derviş isen al eline tesbih ile misvâk
İkisini de terk etmesi fikr et nice hâtır-nâk

Begin farz olsa bir tâat edâ etmesi bir kimse
Onun ziyânını âkil olan kişi olur derrâk

Yer ile göğün arası dolu olur ise altın
O farzın birini iskât edemez eyle gel idrâk

İbâdet nâfile olsa neler ihsân eder Allah
Anı bilsen servilikten ederdin kendini ihlâk

Hüdâ'ya dâimâ kulluk edenin kadrini fehm et
Yarın rûz-ı kıyâmette olar olmadılar gam-nâk

Sivâ savmını tutanlar visâl-i ıydını gözler
Çün iftâr etmemişlerdir edeliden beri imsâk

Deni dünyâyı zikr etmez durup ukbâyı fikr etmez
Hüdâ'nın derdi gibi Şeyhî bulunmadı tiryâk

Sâlikleri dirildi

Halvetî dervişinin

Zikirleri soruldu

Halvetî dervişinin

Hazır olun âşıklar

Hakk yolunda sâdıklar

Kalbi manâ sayıklar

Halvetî dervişinin

Tekkesinde kalaydım
Şeyhine kul olaydım
Ah biri ben olaydım
Halvetî dervişinin
 Can kulakları sakdır
 Hem matlapları Hakk'ır
 Gâyet iyisi çoktur
 Halvetî dervişinin
Gündüzleri sâimdir
Geceleri kâimdir
Zikirleri dâimdir
Halvetî dervişinin
 Makamları vâlâdır
 Birbirinden alâdır
 Yardımcısı Mevlâ'dır
 Halvetî dervişinin
Devletlidir serleri
Cennet olsun yerleri
Şeyh Mustafa pîrleri
Halvetî dervişinin

Tevhidi zikret
Sonra cürmünü fikret
Var yoluna doğru git
Derviş olayım dersen
 Bir kâmil şeyhi ara
 Niçin gezen âvâre
 Hemen söz tut bîçâre
 Derviş olayım dersen
Her yere ayak basma
İhsândan elin kesme
Çok söze kulak asma
Derviş olayım dersen
 Rüyâna yalan katma
 Elden söz alıp satma
 Vakt-i seherde yatma
 Derviş olayım dersen
Gaflet ile çalışma
Çok gezmeye alışma
Hiçbir şeye ilişme
Derviş olayım dersen
 Hak söze inât etme
 Refiksiz yola gitme
 Eyvallahı terk etme

Derviş olayım dersen
Şeyhinde kusur görme
Meclisinde çok durma
Nâfile yere yorma
Derviş olayım dersen
Haram lokmayı yutma
Bir kimseye kin tutma
Şevkî bunu unutma
Derviş olayım dersen

Zikri cehrî etmek ile herkese ilân eyledik
Bu keremi fehm edene lütf u ihsân eyledik

Âleme ibretle baktık cümle gördük âşinâ
Görmedik bîgâne hiç nazar-ı imân eyledik

Zâhidâ kendin gibi nâ-puhte nâdân belleme
Nefsimiz terbiye edip kâmil insân eyledik

Biz metâ-ı âhireti aslâ ziyân etmeyiz
Her nefeste hele seyret kâr-ı isnân eyledik

Ârif-i billah olan bir mürşide teslim olup
Vâsıl-ı irfândan ön tahsil-i izân eyledik

Bunda geldik kim bekâ iklimine gitmek için
Bir iki gün bu fenâ âlemde iskân eyledik

Ahd-i mîsâk eyleyip bezm-i eleste Şeyhiyâ
Hakk'a ve resulüne ol günde imân eyledik

Sen niçin evrâd ü ezkâr eylemezsin ey gönül
Ne sebepten Hakk'ı efkâr eylemezsin ey gönül

Sen müsemâyı severim diye davalar eden
Ya niçin ismini tekrar eylemezsin ey gönül

Nûr-i Hakk sana tecellî eylemez gâfil iken
Zulmetini külli envâr eylemezsin ey gönül

Sünger-i tevhid ile levh-i dili silip müdâm
Kalbini mir'ât-ı didâr eylemezsin ey gönül

Vakt-i seherlerde kalkıp derd ile kan ağlayıp

Gözlerin yaşını enhâr eylemezsin ey gönül

Nice bir sivâ ile meşgûl olun leyl ü nehâr
Gayrıdan kendini bîzâr eylemezsin ey gönül

Şeyhî-veş bîçâresin sūdûrunda gayret yok mudur
Sîneni mahzen-i esrâr eylemezsin ey gönül

Tarîk-i Nakşibendî takınırlar kemendi
Yoktur misli mânendî gel onlara sâlik ol

Mevlevî âşıkâne Hakk şemine pervâne
Üveysî nâdirâne gel onlara sâlik ol

Kâdirî merdanları gâliptir irfânları
Tarîkin sultanları gel onlara sâlik ol

Bütün cilve saîde hep cünbüş Rufâî'de
Cümle sır Bedevî'de gel onlara sâlik ol

Celvetîler cilveli onlarda çoktur velî
Bir acâip Şâzeli gel onlara sâlik ol

Halvetî bir nâzik yol tarîk-i müstakîm ol
Şeyhî olmuş ona kul gel onlara sâlik ol

Âlimler hem âmillerdir fâzıldır kâmilidir
İhsânları şâmildir gel onlara sâlik ol

Özbek Hindî canları Acem zendeğânları
Meczûbîn erenleri gel onlara sâlik ol

Ruşenî kurar bazar Gülşenîler eder kâr
Uşşâkî Sünbülî var gel onlara sâlik ol

Melâmîler gizlidir harâbâtî sözlüdür
Bekrî kulu nazlıdır gel onlara sâlik ol

Bayrâmî de bir kuldur himmetleri pek boldur
Lâkin sakalı yoldur gel onlara sâlik ol

Tarîk çok cümlesi hak yakın ol olma ırak
Umumuna yahşî bak gel onlara sâlik ol

Erbâbını yok sanma aramaktan usanma
Minkirlere inanma gel onlara sâlik ol

Tut Şevkî'nin sözünü yüzüne sür yüzünü
Dinle sözün özünü gel kardaşım sâlik ol.

Eğer söz anlar isen
Gel kardaşım derviş ol
Nasîhat dinler isen
Gel kardaşım derviş ol
Bakma münkir sözüne
Himmeti yok özüne
Er söyler er yüzüne
Gel kardaşım derviş ol

Erenler bağına gir
Açılmış güllerin dir
Himmet etsin sana pîr
Gel kardaşım derviş ol
Gel kabul et himmeti
Peygamberin sünneti
Muhammed'in ümmeti
Gel kardaşım derviş ol

Südü pâk peser isen
Tâlib-i hezâr isen
Allah'ı sever isen
Gel kardaşım derviş ol
Derviş olursa bir kul
Hakk'a gider doğru yol
Dünyâ ahret rahat ol
Gel kardaşım derviş ol

Şeyhî'nin sözüne bak
Aç gözün yüzüne bak
Sen sözün özüne bak
Gel kardaşım derviş ol

İtikâdı berk eyleyip
Gelin Allah'a gidelim
Mâ-sivâyı terk eyleyip
Gelin Allah'a gidelim
Şerîat bağına girip
Tarîkat güllerin derip
Sarây-ı vahdete erip
Gelin Allah'a gidelim
Hakîkat bahrine dalıp

Marifet dürlerin alıp
Mürşid-i kâmilî bulup
Gelin Allah'a gidelim
 Dünyâ tâlibinin olsun
 Ukbâ râğbının olsun
 Âşık maşukunu bulsun
 Gelin Allah'a gidelim
Zaman âhir zaman oldu
Cihân fitne ile doldu
Hakk'a giden pek az kaldı
Gelin Allah'a gidelim
 Kârbânım yüklendi durmaz
 Son pişmanlık ele girmez
 Refiksiz yola gidilmez
 Gelin Allah'a gidelim

Nefsin hevâsına uyman
Bu günü yârına koyman
Bize söylemedi demen
Gelin Allah'a gidelim
 Muhammed yoluna girin
 Rûhun gıdâsını verin
 Allah'ı seven buyurun
 Gelin Allah'a gidelim

Salâdır ehl-i irfâna
Götürsün cânı kurbâna
Şeyhîyâ işbu meydâna
Gelin Allah'a gidelim

Ey dirîğâ şeyhimiz âlî nazarmış bilmedim
Manevîde kutbumuş sûrî gezermiş bilmedim

Hızır ile hemdem dem-i Îsâ'ya hem mâlik idi
Nutm-ı pâki mürdeler ihyâ edermiş bilmedim

Ehl-i himmet fi'li sünnet kavli hikmet idi
Levh-i mahfûza bakıp okur yazarmış bilmedim

Sözleri elmâs cevâhir zi-kıyem yâkut idi
Sohbetine dürr ile mercân düzermiş bilmedim

Dâimâ bend-i nasîhat edici zât bir cân idi
İyi kötü kişi kendiye edermiş bilmedim

Çok aradım bulamadım akrânını emsâlini

Bu cihanda sağlığı bize yetermiş bilmedim

Sehv ile çok münharif yollara gitdin Şevkiyâ
Eserine doğru giden Hakk'a gidermiş bilmedim

Uyanık olurlar derviş olanlar
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim
Tâat ile buldu Hakk'ı bulanlar
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Seher vakti kalkan işin işledi
Evrâd ile şeytânları taşıladı
Cümle kuşlar ezkârına başladı
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Seher vakti olur hak ile pâzâr
Seher vakti âlimler okur yazar
Karıncalar bile uyanık gezer
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Seher vakti melekler nidâ eder
İşiten âşıklar cân fedâ eder
Ne ederse kuluna Hüdâ eder
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Seher vakti vakitlerin şahıdır
Arşa çıkan âşıkların âhıdır
Vakt-i seher Hakk'ın nazargâhıdır
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Seher vakti gâfiller gibi yatma
Hakk'ın ihsânını yabana atma
Sen âsî kulların ettiğın etme
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Şeyhî âşık isen uykudan uyan
Gerçek sâdık isen aşk oduyla yan
Gafle başı gitdi kaldı uyuyan
Vakt-i seher oldu uyan gözlerim

Dervişe ta'n eyleme
Sen derviş olamazsın
İnsana söz söyleme
Sen derviş olamazsın

Hakk'a doğru giderler
Mâsivâyı niderler
Onlar cihât ederler
Sen derviş olamazsı
Kalbinde kin tutmazlar
Kimseye söz etmezler
Seher vakti yatmazlar
Sen derviş olamazsın
Hikmetdir her sözleri
Yaşlı olur gözleri
Yanık olur özleri
Sen derviş olamazsın
Vurana elsiz olur
Söğene dilsiz olur
Derviş gönülsüz olur
Sen derviş olamazsın
Âkıbet kâr n'olurlar
Onlar velî olurlar
Ölmezden ön ölürler
Sen derviş olamazsın
Bak Şeyhî'nin sözüne
Uyku dolmuş gözüne
Hitâp eyler özüne
Sen derviş olamazsın

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak Kâşânî (2004), *Tasavvuf Sözlüğü* (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Aşkar, Mustafa (2001), *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara.
- Bulut, H. Vahit (1983), *Kırşehir Halk Ozanları*, Filiz Yayınları, Ankara
- Eken, Galip (1997). "Osmanlılar Döneminde Sosyal ve Ekonomik Açıdan Mucur", *Tarihten Günümüze Mucur*, Ankara, s.2-27.
- Korkmaz, Zeynep (1977). *Nevşehir Yöresi ve Ağızları 1*, A.Ü. DTCF. Yayınları, Ankara.
- Oğuz, Muhammed İhsan (1993), *Hazret-i Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Dr. Yaşar Nuri (1982), *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul.
- Subaşı, Muhsin İlyas (1995), *Kayseri'nin Manevî Mimarları*, Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayını, Ankara.
- Uludağ, Süleyman (2001) *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı, İstanbul.

BÜYÜK HAT ÜSTADIMIZ HATTAT MEHMED ŞEVKİ EFENDİ (1829-1887)

Yrd. Doç. Dr. Yusuf BİLEN
Atatürk Üniversitesi, Türkiye

1. Hayatı

Kastamonu pek çok âlim, velî ve sanatkârın yetiştiği, ülkemizin kadim ve güzide şehirlerinden birisidir. Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu vesilesiyle ele alacağımız Hattat Mehmed Şevki Efendi, aslen Kastamonulu olup, daha sonra İstanbul'a yerleşmiştir.

Şevki Efendi, 1244/1829 yılında Kastamonu'nun Seyyidiler (Seydiler) köyünde doğdu (1967'de belde olan Seydiler, 1991 yılında Kastamonu'nun bir ilçesi olmuştur). Babası tüccardan Seyyid Ahmed Ağa, annesi Nefise Hanım'dır. Şeceresi 17.yy.'ın büyük mutasavvıflarından Şemseddin Sivasî'ye dayanmaktadır. Dedesi Küpeli Osman Ağa, III. Selim'in (ö.1808) kurenâsından (sultanın yakını, mabeyinci) olup, aynı zamanda II. Mahmud'un (ö.1839) hizmetinde bulundu. Bilahare Kastamonu Mukassemliği Valiliği'ne tayin edildi.

Henüz üç yaşında iken dayısı ve hat hocası Mehmed Hulûsi Efendi (ö.1291/1874), Şevki Efendi'yi annesi, babası ve kız kardeşleriyle birlikte İstanbul'a getirip burada mükemmel şekilde yetiştirdi. Padişah şehzâdelerine yazı hocası olacak kadar büyük bir hattat oldu.

Şevki Efendi, Aksaray'da Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi'nde okudu. Mukaddemât-ı ulûmu (ilk tahsilini) Ragıp Paşa Kütüphanesi birinci hâfız-ı kütübü Hulûsi Efendi ve damadı Hoca İshak Efendi'den yaptı. Birçok hattat yetiştiren ve feyizli bir hoca olan Hulûsi Efendi (ö.1874), aynı zamanda Nusretiye Camii'nde kürsü şeyhi idi.

Mehmed Şevki Efendi, sülûs ve nesih yazılarını dayısı ve hocası olan Hulûsi Efendi'den meşk etmiştir. Menşe-i Küttâb-ı Askerî'de rik'a yazı hocası olan Şevki Efendi'nin rik'ayı kimden öğrendiği belli değildir. Muhtemelen Hulûsi Efendi'den veya eski ustaların yazılarını taklitle kendi öğrenmiş olabilir. Hulûsi Efendi, Mahmud Râcî (ö ?) ve Ali Vasfî Efendilerin (ö.1837) talebesidir.

Şevki Efendi, Mehmed Hulûsi Efendi'den sülûs ve nesih yazılarını meşk ederek 1257/1841 senesinde on iki yaşında iken icâzetnâme aldı.

Şevki Efendi, Harbiye Nezareti'nde tercihen hattatların tayin edildiği Mektubî-i Seraskerî Odası'nda (Genelkurmay Başkanlığı Mektupçuluğu) Mart 1848'de memuriyete başladı.

Daha sonra Askerî kâtiplerin yetiştirilmesi için Bayezıt'ta 1875'te açılan Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'de rik'a hocalığına tayin edildi ve vefatına kadar her iki görevini de sürdürdü.

Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'de hüsn-i hat hocası olan Şevki Efendi'nin vefatı üzerine irâde-i seniyye ile yerine Muhsinzâde Abdullah Hamdi Bey (1832-1894) tayin edildi. Padişah tarafından kendisine Reisü'l-Hattâtın unvanı verilerek Şifâ-yı Şerif yazmakla görevlendirildi.

Şevki Efendi, II. Abdulhamid'in (1877-1909) tahta çıkışından sonra Yıldız Sarayı'na bağlı olarak açılan Mekteb-i Şehzâdegân'da 25 Ekim 1877 tarihinde Başmabeyinci Osman Bey'in vasıtasıyla hat hocalığına getirildi.

Bu mektebe bir müddet sonra padişaha yakınlığı olan has bendegânın çocukları da "zâdegân" (mevki sahibi insanların çocukları) ismi altında kabul edilmeye başlandı. Şevki Efendi burada iki buçuk sene yazı öğretti, birçok şehzâde ve beyzâdenin hocası oldu. Sultan V. Mehmed Reşad (ö.1918)'a da yazı hocalığı yapmıştır.

Şevki Efendi'ye 1883'te rütbe-i sâniye, sınıf-ı mütemâyizi ve üçüncü rütbeden mecîdî nişanı verildi.

Mehmed Şevki Efendi, hem anne tarafından hem de baba tarafından seyyiddir. Baba tarafı âlim, fâzıl, kıymetli insanlar olduğu gibi, anne tarafı da mübarektir. Şevki Efendi Kur'ân-ı Kerim yazarken annesi de oğlunun yazdığı Kur'ân'ların kâğıtlarını aherler ve "Bu işin sevâbı da benim olsun" dermiş.

Hattat Hulûsi Efendi, Şevki Efendi'nin hem hocası hem dayısı hem de babası yerindedir. Seyyid Mehmed Hulûsi Efendi, Kastamonu'da Seyyidler köyünde doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Küpeli Osman Ağa (1752-1834), İstanbul'a gelerek II. Mahmud'un hizmetine girdi. Bu zat, Kastamonu'da ilmiye sınıfına mensup fertlerinin çokluğu ile bilinen Şemseddin-i Buharî silsilesindedir. Bir rivâyete göre de Hulûsi Efendi'nin babası İbrahim Ethem Kâmyâb Efendi'dir. Hulûsi Efendi, Davud Paşa Medresesi'nde dinî ilimler tahsilinin yanı sıra Şevki Efendi'ye verdiği icâzetnâmeden de anlaşılacağı gibi önce Hattat Mahmud Râci Efendi'den daha sonra ise Aliyyülvasfî Efendilerden sülüs ve nesih yazılarını öğrendi.

Celî yazıları az olmakla beraber, daha çok kıt'alar, dualar ve meşkler yazmıştır. Hat sanatındaki yeri orta derecede olmakla birlikte birçok hattat yetiştiren feyizli bir hoca idi. Yazı çalışmasını Ahırkapı'da rast geldiği feraset sahibi bir hamalın tavsiye ettiği rivayet edilmektedir.

Resim 1. Hattat Mehmed Hulûsi Efendi'ye Ait Sülüs-Nesih Kıt'a (SK., Dosya No: 8).

Şevki Efendi, hayırsever, kâmil bir insan olma özelliğiyle anılmaya değerdir. Çünkü yazılarından elde ettiği kazancı tamamen fakir fukaraya tahsis eden bir hattattı. Yazıdan çok büyük geliri olmuş ancak maddiyatı bir hedef değil bir vasıta telakkisiyle, yazıdan aldıklarını özel defterine kaydederek başta kız kardeşi Hafıza Hanım ve akrabaları olmak üzere muhtaçları ne miktarlarda aylığa bağladığı vefatından sonra ortaya çıkan defterinden anlaşılmıştır.

Ayda otuz kişiye akrabası da dâhil olmak üzere maddî yardımda bulunurdu. Kazandığı paraların bir altınını bile ailesine, çocuklarına harcamamış, İstanbul başta olmak üzere, Kastamonu, Şumnu, Diyarbakır, Mekke, Medine ve pek çok yerde bulunan ihtiyaç sahiplerine paralar gönderdiği terekesinden çıkan mektuplardan anlaşılmaktadır. Yazıdan para geldikçe; “*Cenâb-ı Hak benim elimden ihtiyaç ahabına dağıtmama vâsıta kıldığı nâçize yine vazife düştü. Bunlar benim için olmayan ve hak etmediğim paradır. Hepsini yerli yerine vermem lâzımdır*”, dermiş.

Mehmed Şevki Efendi, tamamı tespit edilememekle beraber onlarca (50 talebesi tespit edilmiştir) talebe yetiştirmiş ve günümüze çok sayıda eser bırakmıştır. Bunlar arasında Filibeli Bakkal Ârif Efendi, Hafız Mehmed Fehmi Efendi, Kızanlıklı Mehmed Hulûsi Efendi, Ahmed Vehbi Efendi, Mehmed Rıfat Yazgan ve Ziyaeddin Efendi hat sanatımızda daha çok meşhur olmuş ve eserleri bilinen sanatkârlardır.

Tesiri, talebeleri Yusuf Resâ, Mahmud Aziz, Seyyid Sıdkî ve talebesinin talebesi olan Aziz Efendi gibi sanatkârlar yoluyla İstanbul sınırlarını aşmış, Mısır ve Suriye'ye kadar ulaşmıştır. Son yıllarda düzenlenen uluslararası hat yarışmalarının da tesirleriyle hat sanatında, Osmanlı Mektebi, ortak bir zevk olmuştur. Günümüzde tüm dünyada sülüs, nesih ve icâze hatlarında, tamamen Şevki Efendi'nin meşklerinden istifade edilerek hüsn-i hat öğretilmekte olup, her talebesine özenle hazırladığı sülüs-nesih meşkleri gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışındaki birçok özel koleksiyonu, müze ve kütüphaneyi süslemektedir.

Hulûsi Efendi ve Şevki Efendi, Kastamonulu olmalarının da tesiriyle Şeyh Şa'bân-ı Veli'ye ve bu zattan hareketle Kuşadalı'ya intisab etmişlerdir. Ancak, Şevki Efendi'nin terekesinden çıkan cevap niteliğindeki mektuplarda “Şeyhiniz Abdullatif” diye imza atan Şumnulu Şeyh Abdullatif Efendi'nin hangi tarikata mensup olduğu ve Şevki Efendi'nin bu zata intisabının olup olmadığı tam tespit edilememiştir.

Şeyh vadisinde, Hafız Osman, İsmail Zühdi ve Mustafa Râkım'dan sonra gelen Mehmed Şevki Efendi, sülüs ve nesih yazılarına en güzel nispetleriyle son şeklini vermiştir. Harf bünyelerindeki vuzûh, üslûbunun en önemli vasıflarından biridir. İbnülemin, “*Son Hattatlar*” isimli eserinde Şevki Efendi'nin sanatını şöyle değerlendiriyor: “*Asrının en ileri gelen hattatlarından ki, 'hattat-ı hatîr' (büyük, hatırı sayılır hattat) unvanına lâyıktır. Âsâr-ı nefîsesi, erbâbı indinde hâiz-i kıymettir. Pek çok şakirdi vardır. Ellerde hilyeleri, levhaları, kıt'aları ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde 1284-1300'de yazdığı sülüs ve nesih yazıları mevcuttur.*”

Şevki Efendi, ömrünü gıpta edilecek manevî bir huzur ve gönül rahatlığıyla geçirmiş, “*Sanat âleminin derinliklerindeki şiirli âlemin feragatli sihri içinde en büyük yazı üstadlarının menakıbını zikrederek mütevazı köşesinde mesut bir ömür sürmüştür.*”

7 Mayıs 1887 Cumartesi günü (25 Nisan 1303/13 Şaban 1304)'te Haseki'deki evinde felçli olarak vefat etti. Cenazesi tekbir ve tehliller eşliğinde Sümbül Efendi Camii'ne getirilerek cenaze namazı kılındı ve Merkez Efendi mezarlığına defnedildi.

2. Sülüs ve Nesih Yazıları

Sülüs, nesih ve rika' yazılarda kendinden sonra gelen hattatlar tarafından örnek alınan Şevki Efendi, 25 tane Mushaf, sayısı tespit edilememekle beraber onlarca hilye ve kıt'a yazmıştır. Her talebeye aynı titizlikte yazmış olduğu meşklerin bir kısmı günümüze kadar ulaşarak tespit edilmiş, bir kısmının ise zaman içerisinde tespit edilebileceğini düşünmekteyiz.

Resim 2. M. Said Bey Tarafından Yazılan Şevki Efendi'nin Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki Mezar Taşı.

Hattat Mehmed Şevki Efendi, sülüs, nesih, rika' ve rik'a yazılarını fevkalâde yazmış olmakla beraber, asıl nesih yazıda mektep sahibi bir üstattır. Sanat hayatı boyunca yirmi beş mushaf yazmıştır. Şevki Efendi'yi mektep sahibi bir üstad seviyesine ulaştıran Osmanlı'da "Hâdim-i Kur'ân" diye vasıflandırılan nesih hattıdır ki, bunun da en büyük icra sahası Kur'ân-ı Kerimlerdir. 14 Kur'ân-ı Kerim'i tarafımızdan tespit edilmiştir.

Şevki Efendi, birçok *Amme cüz'ü*, *Delâilü'l-Hayrât*, *En'âm* ve *Mevlevî Evrâdı* gibi dua kitapları yazmıştır. Bunların başında *Amme cüz'ü* ve *Mevlevî Evrâdı* gelir. Şevki Efendi'nin maharetinin, sanatının ve kendine has üslûbunun, mektebinin özelliklerini tam manasıyla aksettirdiği sanat eserleridir denilebilir. Süleymaniye Kütüphanesi 1117'de kayıtlı olan 1277/1861 tarihli *Mevlevî Evrâdı*, Şevki Efendi'nin en güzel nesih yazılarından biridir.

Bakkal Ârif Efendi'nin çıraklarından Tantâvîzâde İzzet Bey'in siparişi üzerine Şevki Efendi bir *Mevlevî Evrâdı* daha yazmıştır. Muhtemelen bu *Mevlevî Evrâdı*, Şevket Rado Koleksiyonu'ndadır.

Resim 3. Şevki Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Mevlevî Evrâdî'ndan Örnek.

3. Celî Yazıları

Şevki Efendi'nin mektep sahibi olduğu sülüs ve nesih kadar olmasa da fevkalâde başarılı celî sülüs yazıları vardır. Fatih Camii'nde bulunan zerendûd Kelime-i Tevhîd, Aksaray Vâlide Sultan Camii'nde bulunan celî sülüsle 1291/1874 tarihinde yazdığı Kehf sûresi 39. âyeti ve 1275/1858 tarihinde tetâbuklu olarak yazdığı güzel ahlâkla ilgili hadis-i şerif oldukça başarılı istiflerdir. Harflerin nispetleri ve istif kaideleri (teşrifât, âhenk, denge, tenâsüp) açısından mükemmel eserlerdir. Karagümrük Pertevniyal Vâlide Sultan Çeşmesi kitabesi ve onlarca mezar taşı kitabesi yazmıştır.

Şevki Efendi, Mustafa Râkım Efendi'nin ve onun mütemmimi olan Sami Efendi'nin celî sülüste yakaladığı harflerin hoş, pürüzsüz ve sağlamlığını sülüs yazıda yakalamıştır. Râkım'ın celî sülüs yazılarında bulunan kuvvet, kıvraklık, metin içinde parça veya bütün olarak duruşu, harflerin mukavemeti gibi hususiyetleri Şevki Efendi sülüs yazıya kazandırmıştır. Şevki Efendi, pek çok celî sülüs yazı yazmış olmakla beraber Sami Efendi mertebesine ulaşamamıştır. Çünkü celî yazı ayrı bir emek ve resmetme kabiliyeti gerektiriyor.

Resim 4. Şevki Efendi'nin Tetâbuklu Yazdığı 1275/1858 Tarihli İstifi (SK. no: 95).

Şevki Efendi'nin henüz 29 yaşındayken tertip ettiği levha (Bkz. Resim 4) Arapça'da 'güzel, güzellik' manasına gelen 'Hasen' kelimesinin birkaç defa tekrarlandığı bu ifadeye "ha" harfleri hep "küplü" olarak kullanılıp, "ha" başından da birinci satırda üç kere "ayn" harfi çıkartılmıştır. Ayrıca "hasen" in "nun" u, "an" ın sonundaki "nun" harfi yerine de geçmektedir. "Elif" gibi, "lâm" gibi dikine yükselen harfler istifin câzibesini artırırken, birinci satırın üstünü saran "keşideli harfler" de güzelliği tamamlıyor.

Levhanın okunuşu şöyledir:

"Rave'l-Hasenu, ani'l-Haseni, an ebi'l-Haseni, an cedi'l-Haseni: İnne ahsene'l-haseni el-huluku'l-haseni".

Bu hadis, Peygamberimiz'in torunu Hz. Hasan'dan, Hasenü's-Seymitî isimli bir zatın rivâyetiyle geldiği için, evveline "hasen" kelimesinin tekrarlandığı bir ibâre eklenmiş: 'Hasen yani Hasenü's-Seymitî, Hasen (Hz. Hasan)'den, O da, Hasen'in babasından (Hz. Ali), O da Hasen'in dedesinden (Hz. Muhammed) rivâyet etti. *"Muhakkak ki, güzelliğin en güzeli, huy güzelliğidir"*.

Resim 5. Şevki Efendi'nin 1290/1873 Tarihinde Yazdığı Celi Sülüsle Bir Âyet İstifi.

Şevki Efendi'nin olgunluk dönemi eseri olan ve 1290/1873 tarihini taşıyan dairevî istif (Bkz. Resim 5), harflerinin nispetleri, olgunluğu ve teşrifat açısından pek muvaffakiyetlidir. İstif âhenk ve denge yönünden, tezyînî unsurlar ve hareketler dikkate alındığında her şeyin yerli yerinde olduğu dikkat çekmektedir. Yazıyı siyah zemine zerendud olarak tatbik eden müzehhip bilinmemektedir. Levhada Hûd Sûresi 88. Âyeti yazılıdır.

4. Kıt'aları

Hat sanatında belirli ölçülerdeki dikdörtgen kâğıtlara sülüs-nesih, muhakkak-reyhânî, nesta'lik, tevki', rika' hatlarıyla yazılmış yazılar bu adla anılır. Kıt'alar, yazımında kullanılan hat cinsine göre isim aldığından sülüsle yazılmış kıtaya sülüs kıt'a, sülüs-nesih birarada kullanılarak yazılana sülüs-nesih kıt'a, nesta'likle yazılmış olana da nesta'lik kıt'a adı verilir.

Şevki Efendi, öncelikli olarak sülüs ve nesih yazı ile uğraştığı için daha çok bu yazı çeşitlerinde eser vermiştir. Bu eserler arasında kıt'alar önemli bir yer tutmaktadır. Kendinden önceki hattatları takliden eserler vermiş ve kendi eserleri de sonraki hattatlar tarafından taklit edilmiştir. Düz satır halinde ve mail olarak yazdığı kıt'alarda üslûbunun özellikleri bâriz bir şekilde ortaya konulmuştur. Boru kâf ve keşidelerle vuzûh içinde yazılan nesihleri, letafeti,

nârinliği ve suhuleti ile dikkat çekmektedir. Kıt'alarının ekserisinde tarih atmayan Şevki Efendi'nin eserlerinin değerlendirilmesinde *boru kâf*, *sin dişleri*, *lafza-i Celâl*, *alâ* kelimelerinin yazılışı gibi harflerin tekâmülünden hareketle yaklaşık olarak yazılış yılları tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Resim 6. Şevki Efendi'nin 1294/1878 Tarihli Sülüs-Nesih Kıt'ası (TSMK, GY-192-5a).

5. Meşk Murakkaaları

Şevki Efendi, her talebesine dikkat ve itina ile meşkler yazmış ve günümüze birçok murakkaası gelmiştir. Bunlar içerisinde talebesi Bakkal Ârif Efendi'ye yazdığı meşk ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan meşk murakkaası en kıymetlileridir.

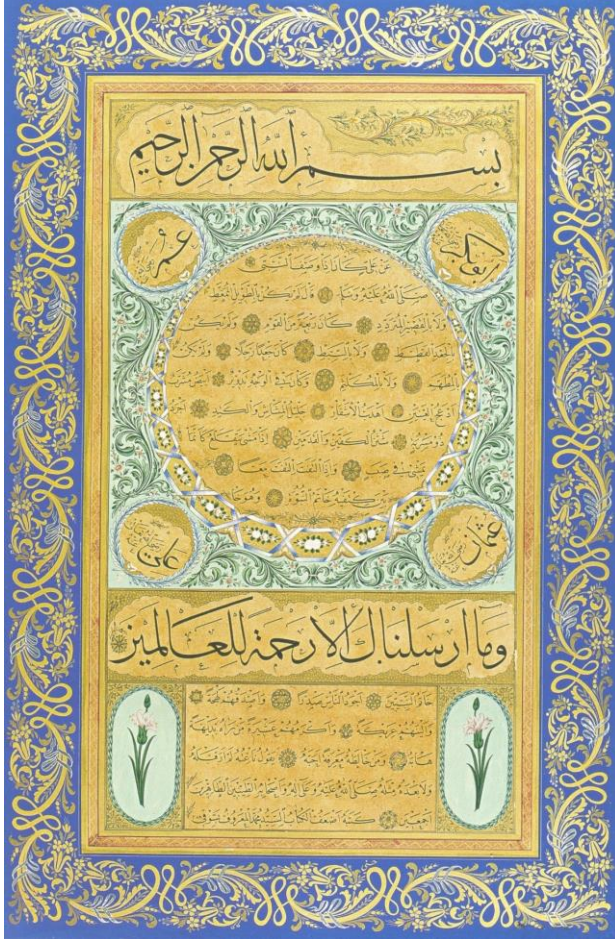
6. Hilyeleri

Sözlükte “süs, ziynet, kolye” gibi manalara gelen hilye, mecazen “yaratılış, sûret ve güzel vasıflar” demektir. Kelime Osmanlı kültüründe Resûl-i Ekrem'in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır.

Hattat Mehmed Şevki Efendi çok hilye yazan hattatlarımızdandır. Şevki Efendi'nin yazmış olduğu hilyeler yazısı itibariyle kendisinden sonra pek çok hattatı tesiri altında bırakmış ve bu tesir günümüzde de devam etmektedir. Tespit edebildiğimiz hilyelerin tamamı sülüs-nesih, muhakkak-sülüs-nesih yazılarla yazılmıştır. Celî sülüs-sülüs hilyeye rastlanmadığı gibi böyle bir bilgiye de ulaşamamıştır.

Şevki Efendi, sabahleyin güneş doğmadan kalkar ve sabah namazından sonra kalem vaktine (Harbiye Nezareti Mektûbî Kalemi'ne işe gitme vakti) kadar yazı yazar ve bu esnada kimseyle görüşmezdi. Senelerce bu vakitlerde çoğunlukla hilye, bazı zamanlar ise Şifâ-yı Şerif yazdığı nakledilen Şevki Efendi, neden bu kadar çok hilye yazıyorsun diye sorulduğunda “*Hilye-i Şerif yazarken Peygamber Efendimiz'i görüyorum*” cevabını vermiştir. Şevki Efendi'nin ekseriya yazılarında görülen tarih atmama özelliği

maalesef hilyelerinde de devam etmiştir. Yazılarındaki harf bünyelerinden hareketle yaklaşık bir tarih tahmin edilebilir.

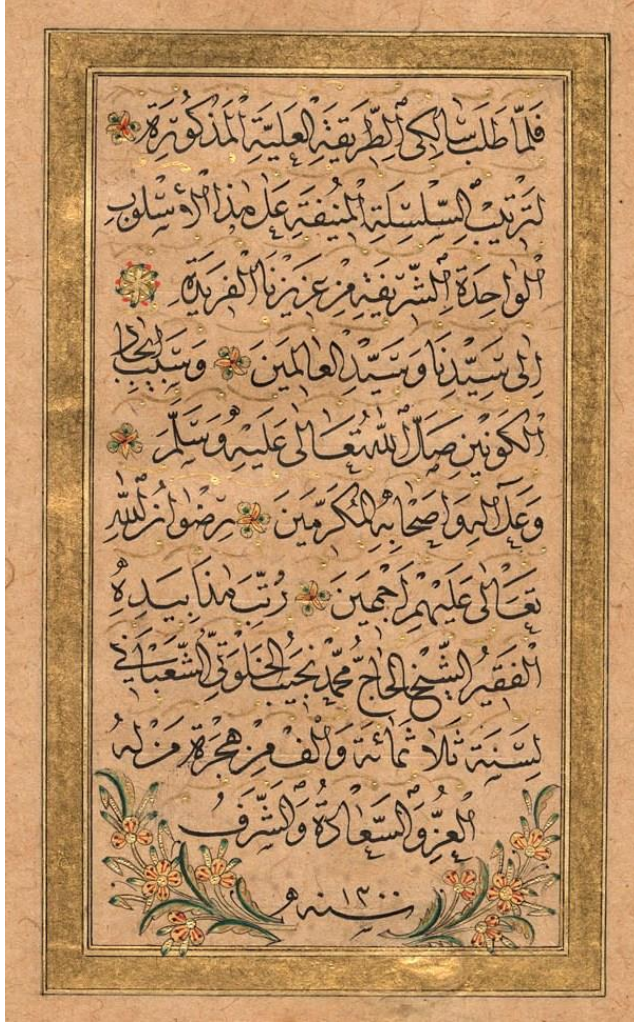
Resim 7. Şevki'nin TSMK-GY-327'de Bulunan 1289/1872 Tarihli Hilyesi.

Şevki Efendi'nin tespit edebildiğimiz en küçük sülüs-nesih hilyesi (Bkz. Resim 2. 104), yazılı kısmı 7.2x5.3cm ve etrafındaki halkârla beraber 16.5x14cm ebadındaki hilyedir. Muhteşem bir incelikle yazılan hilye, Gülbün Mesara Koleksiyonu'nda olup, tezhibi Şevki Efendi'nin torunu Süheyl Ünver tarafından yapılmıştır. Hilye tarihsizdir.

7. Rika' (İcâze) Yazıları

Rika' yazı XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarına kadar tam bir disiplin altında yazılmamıştır. Rika' yazıya harf bünyelerinin şekli ve nispetleriyle en güzel kıvamı Şevki Efendi vermiştir. Öncelikle harfleri rastgele yazılmaktan çıkararak oranlarda muvazene yakalamıştır. Nesih

harflerinde tatbik ettiği harflerin kıvamlarını aynen tekrar etmedeki başarısını bu yazıda da göstermiştir.

Resim 8. Şevki Efendi'nin 1300/1883 tarihinde yazdığı Şa'baniye Tarikati Evrâdı.

Sülüs ve nesih yazıda meşk murakkaaları rehber durumunda olan Şevki Efendi, rika' yazıda da rehber durumundadır. Rika' yazısını meşk etmek isteyen bir hattat veya öğrencinin müracaat edeceği ilk kaynak, Şevki Efendi'ye ait icâze numuneleridir. Günümüz hattatları rika' (icâze) yazıyı hemen hemen Şevki Efendi yazılarından istifade ile öğrenmektedirler.

Şevki Efendi'nin 1300/1883 tarihinde yazdığı Şa'baniye Tarikati Evrâdı (Bkz. Resim 8.), Şeyh Hacı Mehmed Necîb eş-Şa'bâni el-Halvetî tarafından

tertiple edilmiştir. Zeki Cemal Özen Koleksiyonu'nda yer alan bu evrâdın rika' yazıları numune niteliğindedir.

8. Sanatı

Şevki Efendi'nin, XIX. yüzyıl hat sanatının en büyük hattatlarından olduğu ve sülüs-nesih hatlarındaki kudreti bütün hattatlarca teslim edilmiştir. Elden düşmeyen meşkleri, günümüz hat sanatının ilk müracaat kaynağını teşkil etmektedir. Şeyh vadisinde, Hafız Osman, İsmail Zühdi ve Mustafa Râkım'dan sonra gelen Mehmed Şevki Efendi, sülüs ve nesih yazılarına en güzel nispetleriyle son şeklini vermiştir. Harf bünyelerindeki vuzûh, üslûbunun en önemli vasıflarından biridir. Şevki Efendi'nin en güzel yazıları tekrar tekrar yazdığı yazılarıdır. Bunların başında Mushaf, hilye, kıt'a ve meşkleri gelmektedir. Şevki Efendi sülüs ve nesih Hafız Osman'ın harflerini alarak taklit etmiş ancak kendi üslûbunu katarak yazıya işlek ve dinamik bir yapı kazandırmıştır.

Resim 9. 1 Hakkâk Azmi Efendi Tarafından Hakkedilen Şevki Efendi'nin 1285/1868 Tarihli Mührü (Gülbün Mesara Koleksiyonu).

9. Sonuç

Bu çalışmada, XIX. yüzyıl Osmanlı hat sanatında sülüs ve nesih yazılarda ekol olan Hattat Mehmed Şevki Efendi'nin hayatı, sanatı ve eserleri araştırma konusu yapılmıştır. Şevki Efendi'nin biyografisine ait bilgiler netleştirilmeye çalışılmıştır. Hocası ve talebelerinin biyografileri ve eserleri tespit edildi.

Şevki Efendi'nin sanatının kıymeti ve sülüs-nesih hatlarında ulaşılmış olduğu seviyenin takdiri ve sonradan gelenler tarafından taklit edilerek istifade edilmesi XX. yüzyılda olmuştur. Vefatından sonraki dönemlerde talebeleri başta olmak üzere birçok hattat tarafından eserleri taklit edilerek, Şevki üslûbunda yazılmaya gayret edilmiştir. Bakkal Ârif Efendi, Kızanlıklık

Mehmed Hulusi Efendi, Fehmi Efendi, Ahmed Vehbi Efendi vb. hocalarının yazılarını taklit ederek yazmışlar ve Şevki Mektebi'nin yaygınlaşmasında büyük bir rol oynamışlardır. Nazif Bey, Kâmil Akdik, Neyzen Emin Efendi, Aziz Efendi, Mustafa Halim Efendi, Hamid Bey gibi XX. yüzyılın birçok hattatı sülüs ve nesih hatlarında Şevki Efendi'nin eserlerinden istifade ederek, Şevki üslûbunun revaçlanmasını sağlamışlardır. Şevki Efendi Mektebi'nin yaygınlaşmasında kendisi sülüs ve nesih hatlarıyla az eser vermiş olmasına rağmen talebelerine ve diğer hattatlara Şevki Efendi Mektebi'nin takip edilmesini tavsiye eden Necmeddin Okyay da mühim bir pay sahibidir.

Şevki Efendi'nin talebesi Bakkal Ârif Efendi'nin talebesi olan Aziz Efendi, sülüs ve nesih Şevki Efendi ekolünü takip edenlerdendir. Mısır'da hat hocalığı yapan Aziz Efendi vasıtasıyla Şevki Efendi üslûbu bu ülkede yaygınlaşmış ve sonraki zamanlarda Arap dünyasında yaygınlaşmıştır.

KAYNAKÇA

Bilen, Yusuf, Hattat Mehmed Şevki Efendi ve Sülüs-Nesih Hat Ekolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.

5 Mayıs 2012 Cumartesi

16:00-17:30

IV.OTURUM

Şeyh Şa‘bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Nükhet Tör

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Dr. Yaşar Kalafat

(Araştırmacı, Türkiye)

“HALK BİLİMİ PENCERESİNDEN ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ”

Prof. Dr. Kamil Kaya-Semra Yılmaz

(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)

“TÜRBE ZİYARETLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ (ŞEYH ŞABAN-I
VELİ TÜRBESİ ÖRNEĞİ)”

Necati Kertiş

(Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye)

“ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ ÖRNEĞİNDE KASTAMONU
YATIRLARININ SOSYAL BÜTÜNLEŞMEYE ETKİSİ (SOSYOLOJİK
ARAŞTIRMA)”

Doç. Dr. Ünal İbret-Mustafa Uğurlu-Hüseyin Gümüş

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ’NİN TÜRK KÜLTÜRÜ VE DİNİ TURİZM
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ”

Dr. Mustafa Güneş-Kübra Yıldız

(Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)

“A. ABDÜLKADİROĞLU’NUN BİR ÇALIŞMASI HAKKINDA -
ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ VE KÜLLİYESİ-”

HALK BİLİMİ PENCERESİNDEN ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ Hz.(1471–1512)

Dr. Yaşar Kalafat
Araştırmacı, Türkiye

HALK İNANMALARI PENCERESİNDEN KIYAFET-ŞEKİL ÂLEM DEĞİŞME

Özet

Bu bildiri; Kastamonu ve çivarından 100 kadar Evliya Ulah, Şeyh Şabanî Veli Hz. merkeze alınmak suretiyle onların menkıbevî hayatları etrafında oluşmuş halk inançları incelenmiş, halk inançlarının karşılaştırmalı çözümü ve yorumu yapılmıştır. Kült oluşturmuş bu verilerden hareketle halk tasavvufu-mitoloji bağlantısı üzerinde durulmuş örneklemeler yapılmıştır.

Halk inançları arasında yer alan hayatın muhtelif dönemlerinden seçilmiş çeşitli kansız kurban olarak tanımlanan saç türleri ile hayır-hasenat bağlantısı üzerinde durulmuş, buradan hareketle bid'ad anlayışı irdelenmiştir.

Taş kesilme, Don değişme, Kalp gözü açıklığı, Kesik baş olma, Üryanlık, Keşif sahibi olma, Zamandan ve zeminden münezzehlik gibi kült oluşturmuş inançlar Şeyh Şabanî Veli Hz. ve Kastamonu velilerinin hayatlarından hareketle irdelenmiş halk tefekküründeki yerleri açıklanmıştır.

***Anahtar kelimeler:** Veli, Üryanlık, Kalp gözü açıklığı, Âlem değişşi, Asa suyu*

PROMPT PUBLIC BELIVE CHANGE CLOTHES-FIGURE ALEM

Summary

In this paper, Kastamonu and its regions up to 100 saint vlah, Sheikh furrowed Parent The Prophet formed around the center of folk beliefs were examined by taking the lives of their epic, folk beliefs and interpretation of the solution were compared. Created a cult-mythological connection mysticism focused on these data were carried out at the people movement. Selected from various periods in the life of the People's beliefs are defined as a variety of hair types bloodless sacrifices connection with the no-hasenat, focuses on the concept discussed here outdated traditions movement.

Stone cutting, Don changes, heart eye opening, the head being cut, nude less, Discovery, ownership, time and created a cult beliefs, such as Sheikh

furrowed ground is free less Parent The Prophet. In contemplation folk movement places the lives of their parents were examined and explained in Kastamonu.

Keywords: Parent, nudeless, Heart opening eyes, The world does not change, scepter water

GİRİŞ:

Biz bu bildirimizde Kastamonu ve yakın civarında yatmakta olan Evliyauallah'ın çevresinde oluşmuş halk inançlarına kısaca değindikten sonra Türk halk sufizminde Şeyh Şa'bân-ı Veli Hz.'nin ve yörenin diğer bazı velilerinin etrafında oluşmuş halk inanmalarına halk bilimi penceresinden bakarak açıklamalar yapmaya çalışıyoruz.

Açıklamalarımızda kısaca bid'ad, hurafe ve şirke değindikten sonra Bid'ad-ı hasane ile bid'ad-seyyie kavramlarına alanımız itibariyle açıklık getirip inanç tabakalaşmasında Bid'ad-ı hasanenin oluşma şekline ve onun halkın inanç dünyasındaki önemine yer veriyoruz.

Dine aykırı inanç ve uygulamalarla din adına mücadelede, halk inanmalarının tasnif edilip ayıklanmalarında, sosyal antropolojinin önemini Şeyh Şa'bân-ı Veli Hz. merkezli Kastamonu'daki Allah dostları'ndan hareketle izaha çalışıyoruz. Halk tefekküründe batıl da olabilenlerle, hak olana inanç katmanlaşmasından hareketle işaret etmeğe önem veriyoruz. Bu itibarla **adak, nezir, tavaf** ve benzeri inanç ve uygulamalara açıklık getiriyoruz.

METİN:

Kastamonu ve yakın çevresi Ulucanları etrafında oluşan hak inanmalarını Diyanet İşleri Başkanlığı arşiv kayıtlarından yararlanarak bilgi verirken bu zatlarla ilgili halk inanmalarına dair bazı karşılaştırmalar da yapmıştık. Anılan çalışmamızda; **Hz. Pir Şeyh Şabanî Veli'nin yanı sıra İsmail Bey, Hatun Sultan, Adilbey, Benli Sultan, Atabeygazi, Müfessir Alâeddin Efendi, Karanlık Evliya, Aşikli Sultan, Deveci Sultan, Nevruz Sultan, Akçakoca/Alacagöz, Kızlar, Hasan Şeyh, Çayırılı, Kurt Şeyh/Tekke, Saraşoğlu, Sünnet, Düğün, Fakir Dede, Hamza Dede, Baki Sultan, Seyyid Zülfikar, Şeyh Hüsamettin Bey** gibi azizlerin; türbe mimarileri varsa kitabeleri, yaptırıcı ve bakıcıları, ziyaret günleri ziyaretçi miktarları, ziyaret amaçları ve biçimleri gibi konularda bilgi vermiş kısa değerlendirmeler yapmıştık¹⁰³. Türbeler, içerisinde yapan ulu zat veya zatların fikir amelleri ile hatıralarını ebedileştiren yapıtlardır. Bu zatlar sadece din bilgini olmakla kalmamış devlet ve **Macit Efendi** örneğinde olduğu gibi edebiyat adamı da olmuşlardır.

Bu çalışmamızda anılan şahıslara ilaveten Şeyh Şabanî Veli Türbesinde yapmakta olan diğer 16 zata, Abdal Hasan, Abdurrezzak Efendi, Abdülgaffar Efendi, Abdüllatif (Pamuk Kadı), Abid Çelebi (Abdülaziz),

¹⁰³ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar**, Berikan, Ankara, 2011

Ahmet İsamüddin, Ali Şerve (Acı Çorba), Akkaftan, Ali Alaeddin el Atvel Efendi, Ali Asgar Efendi, Arif Mehmet Efendi, Aşıklı Sultan (Yanık Evliya), Bayraklı Dede, Bektaşoğlu Safiyüddin Efendi, Benli Sultan Efendi, Cecelizade İbrahim Nureddin Efendi, Celal Zâde Mustafa Çelebi, Cünü Baba, Çevkâni Efendi, Çorumlu Şeyh İsmail Kutsi Efendi, Daî Sultan, Dayı Sultan, Dede Sultan, Deli Eşraf /Hacı Eşref, Deveci Sultan (Yusuf el Horasânî), Dursun bin Hacı Murad, Ferraş Sultan, Geyikli Sultan, Gümüslü Sultan, Hacı Abdullah, Hacı Baba Tosyavi, Hacı Ramazan, Haddadd zade Demircioğlu (Şeyh Ahmet Siyahî), Halife Sultan, Hz. Abdülhalim bin Ali (Halim Çelebi), Hamza Baba, Haraçoğlu, Hasan Ünsî Hz., Hayreddin Halil bin Kasım, Hayreddin İbnî Evhad, Haraçoğlu (Sadedin Horasânî), İsa Dede Efendî, İshakbey, Kara Mustafa Paşa, Kalender Dede Efendi, Kaysü'l-Hamedâni Asgar Hz., Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Kesikbaş, Kirişçi Hoca Mehmet Efendi, Kız Evliya, Maden Dede (Ebu Salih el Münci), Mecit Efendi, Mehmet Feyzi Efendi, Mehmet Zühtü Efendi (Büyük Çelenli Efendi), Halime Hanım, Menfi Hoca (Hacı İsmail), Molla Said Efendi, Musa Fakih (Zihni Zâde) Efendi, Muslihuddin Tavail, Müfessih Alâeddin Hz. Muhammed Nasûhî Üsküdârî, Nevruz Sultan, Ömerü'l-Fuâdî Efendi, Da'dî Çelebi, Samur Dede, Seyyid Ali Danişmend, Seyyid Zülfikâr Hz., Sırtlı Hoca-Senâi Ali Efendi, Sanâi, Sükutî Sultan, Şeyh Mustafa Çerkeşi, Şeyh Abdullah bin Mehmed, Şeyh Abdullaj Geredevî, Şeyh Abdullah Rüşdi Mudurnuvî, Şeyh Abdurrahman Efendi, Şeyh Abdülbâki Efendi, Şeyh Ahmet Efendi-Gölköy, Şeyh Ahmet Rıfâi Efendi, Şeyh Aki Ali Baba, Şeyh Hacı Dede, Şeyh Hacı Halil Geredevî, Şeyh Hacı Mehmet Zoravî, Şeyh Hafız Ahmet bin Muslihiddin, Şeyh Hafız Ahmet Said, Şeyh Hafız Mehmed Efendi, Şeyh Hafız Mustafa Efendi, Şeyh Halil Rahmî Mudurnuvî, Şeyh Hayrettin Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh İbrâhim Efendi (Hafız), Şeyh İbrahim Şevki Efendi, Şeyh İsmâil Kudsî Çorûmî, Şeyh İsmail Rumî, Şeyh La'li Mehmet Efendi/Lâlî Muhammed Fenaî Efendi, Şeyh Mehmed Efendi (Saçayaklı Sultan), Şeyh Mehmetbin Hafız Ahmed, Şeyh Mehmed Lütfi Devrekânî, Şeyh Muhiddin Efendi, Şeyh Mustafa (Resül Zâde) Efendi, Şeyh Mustafa Çerkeşi, Şeyh Mustafa Diyarbekrî, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mustafa Efendi (Kara Şeyh), Şeyh Mustafa Efendi (Pisküri zade Şeyh Mustafa Efendi), Şeyh Mustafa Musihuddin Çorûmî (Şeyh Mustafa Çelebi Efendi), Şeyh Mustafa Vahdetî, Şeyh Nasuh Efendi, Şeyh Osman Efendi, Şeyh Said Efendi, Şeyh Seyyid Ahmet Hicabî Efendi, Şeyh Şanı Efendi, Taşköprülü Mustafa bin Halil, Yılanlı Dergâhı ve Abdülfetteh-ı Velî, Zileli Şeyh Abdurrahman Efendi¹⁰⁴, gibi hak kişilerinden varsa etrafında oluşmuş halk inançları üzerinde duracağız. Evvelce bu bölge erenleri ile yapmış olduğumuz çalışmadan farklı olarak türbe mimarileri veya müştemilatlarından söz etmeyeceğiz.

¹⁰⁴ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

Bu zatlardan büyük bir bölümünün kabirleri şu veya bu şekilde ziyaretgâhtır ve etraflarında meydana gelmiş halk inanmaları bir bütünün parçalarını oluştururlar.

Miktarları 140'ı bulan zatlardan etrafında oluşmuş halk inançlarından ak, kara, siyahî renklerle ilgili inançlar, **Dede, Baba, Şeyh, Seyyid, Sultan** statü ile **Çerkeşî, Üsküdarî, Rifaî gibi olanlar mensubiyet ile Horasan Eri, Geyikli, Kesikbaş, Kız Evliye** gibi olanlar ise kült oluşturmuş inançlardır.

Kastamonu'da bulunan **Mevlevî, Celvetî, Rufaî, Kadirî, Nakşî, Sadî, Bayramî** dergâhları doğal olarak bunların şeyhleri ve şeyhlerin ve türbelerinin etrafında da halk inanmaları oluşmuştur. Bu vasatlar halkbilimi çalışmaları için halk inanmaları itibariyle önemli kaynaklardır.

Halk inançları şüphesiz halk biliminin diğer dalları ile yakın ilişkisi bulunan ana dallarındandır. Halk inanmalarına aşağı yukarı aynı olan birçok tanımlama getirilmiştir¹⁰⁵. Bunlardan, “Toplumsal hayatın bünyesinde meydana gelen sosyal bir hadise, geçen tarihi süreç içinde keyfiyet olarak tamamen unutulmuş, gayba ait bir durum olarak kalmış ama onun zihinlerde ve vicdanlarda bıraktığı izler daima yâd edilmiş ve öylece kabul edilmiştir. Zamanla içinde Halk İnançlarını oluşturan keyfiyet olarak yerini almıştır.”¹⁰⁶ “Yani adet ve gelenek olarak görülen bir takım tatbikat, folklorik uygulamalar belli bir inancın yansıması olarak değerlendirilebilir.”¹⁰⁷ Hadiselerin öyle olmalarını zorunlu kılan, geri planda duran inançtır.

Halk inançları tamamen ve mutlaka kitabî din değillerdir. Ancak bir veya birkaç semavî dinden taşımakta oldukları inançlar düşünülünce, dinin tamamen dışında da değillerdir¹⁰⁸.

İnanç üst başlığı halk inançları veya inanmalarını da kapsadığı itibariyle açıklanması gerekli bir sorun içermektedir. İnanç konusunu “tebliğ yolu ile” olan inançlar ve “telkin yolu ile” olan inançlar şeklinde ele almak karmaşayı giderebilir. Bunlardan ilki tamamen beşeri ve diğeri ise ilâhî kaynaklıdır.

Halk inanmalarında telkin yoluyla topluma mal olanlar arasında inanç tanımlamaları arasında aslı olmayan inanç unsurlarının dine inanç adına girmiş olması vardır ki, bu hal hurafe¹⁰⁹, dinde olmayan inançların dine mal edilmiş inanç biçimleri ki bunlar bid'ad ve mutlak olana ortak koşma şeklinde gelişen inançlar ki bunlar şirklerdir. Halk inanmalarını halk bilimi adına incelerken bu üç husus, keskin dönemeçler olarak sık sık karşılaşılan hususlardır.

¹⁰⁵ Yaşar Kalafat, “Halk İnançları Penceresinden Türk Halk Bilimi Çalışmaları Kurultayı'na”, **Türk Halkbilimi Çalıştay Kurultayı, 16-17 Eylül 2011 İstanbul**

¹⁰⁶ Ali Çelik, **İslam'ın Kabl veya Reddettiği Halk İnançları, Hicaz Bölgesi, Beyan**, İstanbul, 1995, s. 18

¹⁰⁷ Ali Çelik, a.g.e.

¹⁰⁸ Yaşar Kalafat, “Halk İnançları Penceresinden Türk Halk Bilimi Çalışmaları Kurultayı'na”, **Türk Halkbilimi Çalıştay Kurultayı, 16-17 Eylül 2011 İstanbul**

¹⁰⁹ Mehmed Şemseddin (Günaltay), **Hurâfeden Hakikate, Hurâfeler ve İslam Gerçeği**, Yayına Haz. Ahmet Gökbel, Marifet Yayınları, İstanbul 1997, s.291

Kastamonu çevresi velî türbeleri etrafında oluşmuş **taş yapıştırma, çaput bağlama** gibi hurafe türünden kabul edilen uygulama nerede ise sifıra yakındır. **Çorumlu Şeyh İsmail Kutsî Efendi** gibi birçok Evliyauallah keramet izharından çok çekinir ve sakınırlardı.¹¹⁰ Şaban'ı Velî Hazretlerinin Allah'tan istediği 3 şeyden birisi “Tarikatı salıkların cin ve peri tasallutundan, bilhassa sihir yapıcılarının sihirlerinden muhafaza olunması”dır.

Cin ve **peri** ile ilgili inançlar halk inanmalarında geniş yer tutar. **Sihir** konusu da bazen tamamen ve bazen de kısmen halk inanmaları konu kapsamına girerler. Giderek azalmış olmasına rağmen Anadolu kırsalında sık görülen yatırdaki zattan talepte bulunma uygulamasının önünü kesen girişimler arasında hazretin “üç yüz altmış zata hilafet duası yaptığı” “üç yüzüne ben dua ettin altmışına Sutan-ı Embiya” gibi sözleri de vardır¹¹¹.

Şeyh Şa'bân-ı Velî menkıbelerinde yer alan kerametleri arasında gelecekte olacak bazı olayları bilmek, **İlhamî Rabbani** ile insanların gönlünden geçeni okumak, duası ile şifa dağıtmak, hayvanatla rızkı paylayarak nefse yenik düşülmemesi gerektiğini örneklemek gibi hususlar vardır. Keza insanat cemadat ilişkileri itibariyle örnek olabilecek bir bulguda da ateşin yanabilmesi için icazeti gerekmiştir. Cemadat insanat ilişkilerinde su-velî münasebetini “**asa suyu**” örneğinde de görmekteyiz. Halkın zezem suyuna benzettiği bu suyun çıkışı ile ilgili halk anlatısına göre susuzluk çeken Kastamonu halkına Haç'tan dönen hazret bastonunu vurarak çıkardığı bu suyu armağan eder. Kastamonu evliyalari ile ilişkilendirilen başka asa sulari da vardır. Taşköprü ilçesinin **Abdal Hasan** köyündeki Asa suyu, ayrıca bastonunu vurmak suretiyle koyunları için su çıkaran çoban efsaneleri de bilinmektedir.

Halk tasavvufunda da geniş yer tutan ateşe hükmetme, ateşin yakma gücünü aşabilmiş olmak suya sele heyelana hükmetmekten farklı değildir. Ateşin üzerinde yürüyebilmek ile yangını durdurabilmenin ortak yanı açıktır. Bu özellikler Şamanizm'de de vardır ve Şamanizm birçok inanç ve düşünceden de esinlenmeler içeriyordu.

Şamanın Müslüman Velî kültürüne dönüştüğü teşhisi Hikmet Tanyu'da da vardır¹¹². Dedem Korkut, tam bilici, ne derse olan gaipden haber veren “Hak Telanın gönlüne hükmettiği kimse idi. Bu kimseler hayatta ve öldüklerinde türbe olarak bilinen mezarlarında da keramet gösterebiliyorlar menkıbe olarak bilinen efsaneleşmiş hikâyelerden izlenebiliyorlardı.¹¹³

¹¹⁰ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003 s. 110; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280.

¹¹¹ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

¹¹² Hikmet Tanyu, **Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri**, Ankara 1967, s. 325

¹¹³ Ali Köse-Ali Ayten, **Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları**, Timaş, İstanbul, 2010, s.14, 18

Abdal Hasan'ın Asa Suyu'nun anlatısında, II. Beyazıt'ın konuşamayan kızının dilinin çözülmesine, konuşabilmesine vesile olduğu inancı da vardır. Bu velinin kerametleri arasında ayrıca kemikleri kırılmadan pişirilip yenilen kuzunun kemiklerine okuyup onların yeniden canlı kuzuya dönüşmesini sağladığı da vardır.

Bu keramet birçok veliye isnat edilerek de anlatılır veya birçok velinin ortak kerametleri arasında bu husus da yer alır. Türk kültüründe kemiğin yerini anlatan inançlar arsında yer alan bir husustur¹¹⁴. Bize göre keramet inancın irdelemesi yapılırken “**beden değişme**” inancı ile olan bağlantısı atlanmamalıdır. Esas olan ruhtur. Bedenlenen canlının ruhu ete kemiğe bürünür şu veya bu canlı olarak görünür. Bu gerçek Yunus Emre'nin şiirlerinde dillendirilmiştir. Doğuştan beden değiştirme yeteneği donatılmış canlılar vardır. İlgili edebiyatta Kara iye olarak bilinenlerin halk inanmalarında “iyi saatte olsunlar” şeklinde tanımlanan varlıklar bunlardandır¹¹⁵. Bazı örneklerde belirli bir metreye geldiğinde onlara başka bir dona veya donlara girebilme yeteneği verilebilir. Hacı Bektaşî Veli'nin güvercin donuna girmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu tespiti daha ziyade insanattan örnekleyebiliyoruz. İnsanat ve hayvanat arasındaki bu geçiş hali insanatla cemat arasında da yaşandığı gösteren halk inanmaları vardır. “**taş kesilme**” bunlardandır¹¹⁶. İnsanlar, hayvanlar ve nebatlar daha ziyade insanlar duaları kabul olduğu için kurtulma adına taş veya kuşa dönüştürülmüş olabilmektedirler. Bazen uygunsuz davranışları onların cezalandırılmalarını gerekli kılar ki, bu bir lanetlenme türüdür. İlk örnekte **taş beden** ziyaret yeri oluşturur. İkinci örnek ise ibret olayı olarak yâd edilir. Kerametteki tekrar etlenen kuzu kemikleri belirli bir statü edinmiş kişiye, veli kişiye Allah vergisi olarak düşünölmelidir. Yanılmıyor isek beden değişme yeteneği ile zamandan ve zeminden bağımsız olma yeteneği özellik itibariyle yok farklı değildiler. Bir başka bedene girebilme ile bir başka yerde zaman faktörünü aşarak tekrar kendi bedenine girebilme ilişkili olmalı.

Abdal Hasan'ın efsanesinin bir varyantında da konuşamayan sultanı getiren alay kekliklerin ötüştüklerini duyar, görür ve yolculuğa mola verip avlanırlar. O esnada dili açılan **Dilsiz Sultan** avlanılmış keklikler bakarak “İnsanların selameti dilini tutmasındadır” der.

Abdal Hasan'ın türbesinin içerisinde **Geyik Kafası** boynuzu ile ve ayrıca kapısında 4 boynuzlu **koç kafa kemiği** vardır¹¹⁷. Halk inanlarında

¹¹⁴Yaşar Kalafat, “Kızıltepe Yöresinin ‘Sofrada Kelle’ Geleneği ve Türk halk Kültüründe Kemiğin yeri”, İ. Özcoşar, **Makalelerle Mardin III, Eğitim Kültür Edebiyat**, İstanbul, 2007, s.414-425

¹¹⁵Yaşar Kalafat, “Doğu Anadolu’da Kara İyeler ve Onlara dair Halk İnançları” VIII. Milletlerarası **Türk Halk Kültürü Kongresi, 21-24 Kasım 2011**

¹¹⁶Yaşar Kalafat, “Ağrı Dağı ve Yakın Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Taş Kültü” **III. Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2010 Ağrı**, İstanbul 2011, s. 359-370

¹¹⁷ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

bitkilerden dikenli olanların ve hayvan kafa kemiklerinden de boynuzlu, sivri boynuzlu olanların görünmeyenlere karşı koruyuculuğuna inanılır. Koç ve öküz boynuzları ev ve ahır kapılarına bu amaçla çakılır. Ancak geyik boynuzunun farklı bir izah şekli daha olmalıdır. Türkmenistan'da birçok türbede¹¹⁸ ve kuzey batı Anadolu'da Safranbolu gibi yörelerde Geyik Boynuzu evlerin iç ve dış duvarlarına asıldığı gibi ocak başlarına da asılır¹¹⁹. Türk kültür coğrafyasında özellikle Anadolu'da çok sayıda **Geyik Baba, Geyikli Baba, Geyiğe Binen Baba** efsaneleri ve yatırları vardır. Geyik, tasavvufî hayatla daha sıkı ilişkilendirilmiştir. Birçok menkıbede yer alır. Donuna en kolay girilen varlık olarak bilinir¹²⁰.

Doğu Anadolu'da anlatılan bir **Kınalı Keklik** ile ilgili bir anlatıda ise kınalı keklığın avlanması doğal ve fakat kınalı olmayanların avlanması günah sayılır. Bu durum kınalı keklığın ayaklarındaki kınanın Hz. Hüseyin'in şehit kanı olduğu, keklığın çıkardığı ses ve ayaklarına bulaşan kan ile şehidin yerini düşmana haber verdiğine inanılır¹²¹.

Geyikli Sultan, Kastamonu Akyaka Geyikli köyünde yatmaktadır. Zaviye binası ve camiini geyikleri kullanarak inşaa etmiştir. Halkın inancına göre burada yatan zat birçok tabii afetin çevreye zarar vermesine mani olmuştur¹²². Halk inançlarında ulu kabirlerin yangının, selin, heyelanın yönünü değiştirdiğine yayılmasına engel olduğuna dair inançlar vardır. **Gümüslü Hoca**'nın kerametle sel suyunun yönünü değiştir olması bu türdendir. Bu örnekler Allahu Taala muhabbeti ile yanan insanoğlu'nun aynı muhabbetle yanan ateş¹²³, su¹²⁴ ve benzerlerinden daha farklı bir konuma sahip olduğunu gösterir mi? **Seyyid Zülfikar Hazretleri** ile ilgili olarak anlatılan menkıbe de bu tema itibariyle önem arz etmektedir. Seyyid Zülfikar hazretleri 3 kardeşirler. Bunlardan birisi ağaca, diğeri taşta binerler üçüncü kardeş onları seyreder¹²⁵. Bu bulgu insanatın cematat ve nebatata manevi mertebe olarak hükmedebilecek konumda olduğunu gösterir mi? **Yanık**

¹¹⁸Yaşar Kalafat “ Aşkabat ve Çevresinde Metfun Türkmen Uluları” **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Mart 1996 S. 111, sh. 16–23

¹¹⁹Yaşar Kalafat “ Safranbolu ve Yöresinde Türbeler” **I. Ulusal Tarih içinde Safranbolu Sempozyumu (4–6 Mayıs 1999)** Ankara 2003, sh. 31–41

¹²⁰Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Hayvan”, **Av. Süleyman Kazmaz Armağanı**, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, Ankara, 2009, s.261–293

¹²¹Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Hayvan”, **Av. Süleyman Kazmaz Armağanı**, **Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı**, Ankara, 2009, s.261–293

¹²² Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279–280

¹²³Yaşar Kalafat, “Akşehir Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Od/ateş/Ocak İyesi” **I.Uluslar arası Selçuklu'dan Günümüze Akşehir Kongresi ve sanat Etkinlikleri (20–21 Kasım 2008)**, Ed. Y.Küçükdağ-M.Çıpan, Konya, 2010, s. 121- 139

¹²⁴Yaşar Kalafat, “Ağrı Yöresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda ‘Su Kültü’” **II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu 08–10 Ekim 2008** Doğubayazıt-Ağrı

¹²⁵Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 180

Evliya olarak bilinen **Âşıklı Sultan**'ın türbesinin yanmaya başlaması ve valinin **rüyasına** girerek ondan yangın konusunda hizmet istemiş olması gibi tespitler ise mesaj itibarıyla farklılık arz etmektedir.

Evliyauallah'ın düşünce tarzının esaslarını oluşturan hususlardan dünya malından arınarak, “Üryan gelinip üryan gidileceği” hususu doğal olarak Şeyh Şabani Veli Hazretlerinde de vardı. **Üryanlık** inancı, arınmışlık içerikli olup Anadolu velilerinin birçoğunda görülmekte ve çok kere de şiirleşerek yansımaktadır.¹²⁶

Bölge velilerinden **Abdüllatif Efendi (Pamuk Kadı)** için anlatılan rivayetlerde de gözünden gaflet perdesinin kaldırıldığı keramet bağı ile keşif yapabildiği dile getirilir.¹²⁷ Bunların arasında ne zaman öleceğini bilmek gibi hususlar da vardır. Halk tasavvufunda bu tür kimseler için “**kalp Gözü Açık**” denilmektedir. Bu tür kimseler kalp gözleri olmuş ve olacak olayları görebilmekte, bilebilmektedir.¹²⁸

Allah'ın evliya kullarından olduğuna inanılan **Ahi Şorbe (Acı Çorba)** ilkelerini İslamî kaynaklardan alarak esnaf yapılanmasını şekillendiriyordu.¹²⁹ Ahi veliler evliyaların esnaf zeminindeki tezahürü olarak bilinir. Anadolu Türk kültür coğrafyasında **Ahi türbeleri** hemen hemen her ticaret merkezinde görülebilirler.¹³⁰ Bunlar “**Meslek Pirleri**” olarak bilinmektedirler.

Musa Fakih (Zihnzade) Efendi ile ilgili olarak sabah namazlarını Kâbe'de kıldığı şeklinde inançlar vardır.¹³¹ Zamandan ve zeminden münezzeh olma Allah'ın evliya kulalarına verdiği bir özelliktir. Bilhassa çoban velilerin efsanelerinde hacdaki ağaya helva götürme şeklinde anlatılır.¹³² **Abdurrahman Efendi (Zileli)** örneğinde olduğu gibi Evliyauallah hacca zahirî ve manevî olarak gidebiliyor. Manevî hacca

¹²⁶Yaşar Kalafat, “Bitlis-Bingöl Yöresi Gönül Erleri ve Üryanlık” **I. Bingöl Sempozyumu, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi yayımları**, Bingöl, 2007, s. 165–171

¹²⁷ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003, s. 85; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları (...)**, İstanbul, 2004, s. 279–280

¹²⁸Yaşar Kalafat “Türk Kültür Coğrafyasında Sır İnancı veya Türk Kültürlü halklarda Sır İnancı” 38. **ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışanları Kongresi, 10–15 Eylül 2007**, Ankara; Yaşar Kalafat, “Alevi-Bektaşî Halk İnançlarında Gönül”, **II. Türk Kültür Evrelerinde Alevilik Bektaşîlik Bilgi Şöleni**, 17–19 Ekim 2007, **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi**, s. 1389–1407

¹²⁹ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003 s. 89; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları (...)**, İstanbul, 2004, s. 279–280

¹³⁰Yaşar Kalafat “Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları” **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Niğde 2003 Güz, S.14 sh. 177–186

¹³¹ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003 s. 169; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları (...)**, İstanbul, 2004, s. 279–280

¹³² Yaşar Kalafat, “Karadeniz Yöresi kültür Tarihinde helva İnancı” **Türk Kültürlü halklarda karşılaştırmalı Halk İnançları**, **Kodlar-Kültler-1** Berikan, Ankara, 2009, s. 159-175

yolculuk yaptırabiliyor.¹³³ Bunlar Allah yolunda “**gayret kemerini**” 7 yerden kuşananlardı. Talebelerinden birisi Şeyh Şabani Veli'den kendisini de hacca götürmesini ister. Hz. Pir ona gözlerini kapatmasını söyler. Gözlerini açınca hacda olduğunu görür. Diğer öğrencisi de aynı istekte bulununca bu kez Hz. Pir asasını yere vurur ve oradan su çıkar. Bu suyun **Zemzem Suyu** olduğunu söyler¹³⁴.

Kesikbaş Tosya'da yatmaktadır. Bu zatın **Benli Sultan**'ın kardeşi olduğu buraya kadar savaşarak kellesi koltuğunda gelip burada ruhunu teslim ettiğine inanılır.¹³⁵ Kesikbaşlar Türk İslam kültür coğrafyasına sık görülen bir şehit türüdürler. Kesik Başlık, Allah yolunda ölebilmenin, ölmeden ölebilmiş olmanın anlatımıdır. Bunlar, gerçekte ölmediklerine inanılan ulu zatlardır¹³⁶.

Kastamonu halk inançlarında yağmur duasının da doğal olarak yeri vardır. Halk yağmur duası için **Nevruz Sultan**'a gider burada adaklar adanır kurbanlar kesilir¹³⁷. Bazı kesimlerin halk inanmalarında adak, Allah'la pazarlık anlamında yorumlanmakta uygun bulunmamaktadır. Adak, yemin, söz vermiş olmak halk inançlarında içerik olarak aynıdır

Ben'in, **Hâl**'in da halk inanmalarında belirli bir yeri vardır. Halk inanmalarında “**Türbe hali**” olarak bilinen ben türü bize göre aidiyeti anlatır. Hamile hanımın türbeye gitmesi ve orada vücudunun bir yerini kaşınması halinde, dünyaya gelecek bebeğin vücudunda, annenin kaşınan yerinde bir ben çıkacağı inancı vardır¹³⁸.

Kastamonu manevi mimarlarının arasında Sultan'lar, Baba'lar, Dede'ler gibi Horasan erleri de vardır. Bunlardan Deveci Sultan/Yusuf El Horasanî, **Haraşoğlu/Sadededdin Horasanî** bunlardandırlar. **Horasan Eri** olmakta halk tasavvufunda bir statüdür. Yakın çevresi ile Anadolu, Kafkasya ve Balkanların dönemlerinin Türk kültürüne açılmasında önemli rol oynamışlardır.¹³⁹ Bir anlayışa göre Anadolu erenlerinin kaynağı

¹³³ Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

¹³⁴ Ali Köse-Ali Ayten, **Türbeler Popüler Dindarlığın Durakları**, Timaş, İstanbul, 2010, s.265

¹³⁵ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003 s. 148; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

¹³⁶ Yaşar Kalafat, “Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları ve Kesik Baş Motifi” **Geçmişten Uluslararası Günümüze Siirt Sempozyumu** (Siirt Eylül 2006)

¹³⁷ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

¹³⁸ Yaşar Kalafat, “Aşiretlerimizde Hal/Hâl//Ben//Dövme/Damga/Dak/Veşm İle İlgili İnançlar” www.yasarkalafat.info

¹³⁹ Yaşar Kalafat “Horasan Eri Olarak Bilinen Yatırlarla İlgili Halk İnançları ve Dini Pratikleri” **Prof. Dr. Necati Öner Armağanı, İlahiyat Fakültesi Dergisi** C.XL sh. 511–524; Yeni Form, Aralık 1994, S. 307 sh. 43–48; **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26–29 Mayıs 1993)**, Kayseri 1993 sh. 169–187; **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen –Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** Isparta 1996 S. 2 sh. 118–131

Horasan'dır¹⁴⁰. Türk İslam coğrafyasının evliyaullahı tasnif edilirken Horasan Evliyaları özel grup oluştururlar.¹⁴¹

Ahmet Yaşar Ocak¹⁴², veli kültürünün tasnifine dair bilgi verirken onları genel ve mahalli veliler olarak ayırmakta ve ayrıca içtimai durumlarına göre de şehir velileri, Köy –aşiret velileri üzerinde durmakta ve nihayet görevlerine göre de gazi, savaşçı, misyoner, melek piri, misyoner sınıflaması yapmaktadır.¹⁴³

Kesik başlar, Horasan Erleri, Üryan Babalar, zamandan mekândan azade olanlar, maneviyat ordusunun erleridirler. Bunlar aynı zamanda hayır bereket aynasıdır. Bunlar çok kere manevi ilimlerin dışında zahiri ilimler de tahsil etmiş oluyorlardı. Bunlardan **Şeyh Nasuh Efendi** gibilerin eserleri vardı. **Şeyh Mehmet Feyzi Efendi**'nin çalışmaları ve fikirleri halk tababeti bakımından önem arz ediyordu. **Maden Dede**'nin madenlerin buldukları yerlere dair keşifleri vardı. Keban Baraj bölgesi enerji kaynakları ve Seydişehir Alüminyum yatakları için bu haberler veren ulu zatların menkıbeleri anlatılır.

Kız Evliya, düşman askerinin fenalığından kaçıp kurtulmak isterken yardım düşüp öldüğüne inanılan bir kızın türbesidir.¹⁴⁴ Ulu zatlarla ilgili anlatılarda bu tespit daha ziyade taş kesilme olarak geçer. Kötülerin fenalığından kurtarmak için Allah'ın o kimseyi bir şekilde yanına alarak koruması kurtarması inancı ile ilgili bir inançtır¹⁴⁵.

Türk İslam kültür coğrafyasının birçok yerinde olduğu gibi¹⁴⁶ doğal olarak Kastamonu ve çevresinde de Kız Evliya örneğinde olduğu gibi hanım evliyalar da vardır. **Halime Hatun** bunlardan birisidir.

Karabaşkiye-i Halvetiye tarikatının kurucusu **Ali Alâeddin El-Atvel Efendi** başına bağladığı **kara sarık** nedeniyle bu ismi alırken, keza Haddatzade Emircioğlu/ Şeyh Ahmet Siyahî olarak bilinmesi siyah sarık giyinmesinden ileri gelir iken **Akkaftan**'a bu ismin verilmesi kaftanın renginden mi ileri geliyordu, bilinmiyor. Halk tasavvufunda nurların rengi

¹⁴⁰ Mürsel Öztürk, **Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001

¹⁴¹ **Horasan Evliyaları**, Türkiye Gazetesi yayınları, İstanbul, 2006

¹⁴² Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri**, Ankara, 1984

¹⁴³ Eyüp Akman, **Safranbolu'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar**, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s. 109

¹⁴⁴ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003 s. 149; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyaları (...)**, İstanbul, 2004, s. 279-280

¹⁴⁵ Yaşar Kalafat, "Ağrı Dağı ve Yakın Çevresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Taş Kültü" **III. Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2010 Ağrı**, İstanbul 2011, s. 359-370

¹⁴⁶ Yaşar Kalafat "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", **Yörtürk, Fikir Kültür ve Sanat Dergisi**, Ocak-Şubat 2006, S.66, s.3-14

olabilmektedir. Bunların ulu zatların isim veya lakaplarından hareketle izlenilmesi, araştırmacıyı halk renk anlayışının derinliklerine götürebilir mi?¹⁴⁷

Mezarı Kırk Kızlar mevkiinde olan **Ali Asgar Efendi, Bayraklı Dede** olarak biliniyordu. Varlığının unutulmaması veya yerinin kaybolmamasını halkın burada mum yakma gibi uygulamaları sürdürmekte oluşuna borçluyuz. Halkın bu türden kadirşinaslığı topluma hafızalık yapabilmektedir. Diğer taraftan Kırk Kızlar, Türk kültürlü halkların halk inançlarında bir kült oluşturmuştur. Kırk sayısı Kastamonu yer adları kültüründe yer tutmuştur. Kırk Çeşmeler Mahallesi, Kırk yıl hatim namazı kılmak, bunlardandır. Kırk çeşmeler, Kırk Pınarlar Anadolu'da Edirne ve Bayburt gibi daha birçok yöremizde görülebilmektedir. Anadolu Türk kültür coğrafyasında Tokat gibi bazı yörelerde de **Kırk Kızlar** kutlu mekânları vardır.¹⁴⁸ Karakalpakistan'da Kırk Kızlar Destanı, sahne oyunu olarak da canlandırılmaktadır¹⁴⁹.

Bayraklı Dede veya **Bayraklı Sultan**'ın efsanesi halk inançlarından hareketle inanç yapılanmasının sistematiğine dair bilgi verebilecek türdendir. Ahmet Yaşar Zengin'in tespitine göre bayraktar olmak isteyen dedenin/sultanın yaşı küçük bulunduğu için isteği Hüsametdin Çoban Bey tarafından reddedilir. O Hz. Muhammed'i (s.a.v.) **rüyasında** elinde bayrakla şehit olacağını görür ve kalenin fethinde bu şekilde yararlılık göstererek şehit olur. Şehit bayraktar kayıtlara "**Dede**" veya "**Sultan**" olarak geçmiştir. Bu bulgu bize "Dedelik" veya "Sultanlık" düzeyine ulaşmanın bir başka şeklini göstermektedir. Kutsî kuvvete ulaşabilmek için hizmet süresi, eğitim düzeyi, hizmet şekli kadar ve belki de daha mühimi nasip sahibi olmak önemli idi.

Türk kültürlü halklar arasında bayrak etrafında oluşan inanç birikiminin bir bölümü de bayraktarlarla ilgilidir. İstanbul, Çanakkale ve daha birçok yerleşim yerinde bayraklı baba, bayraklı Dede türbeleri vardır. Bunlar çok kere bayraktar iken şehit olmuş kimselerdir. Ayrıca bayrak temin edişi ile üne ulaşmış gönül erleri de vardır¹⁵⁰.

¹⁴⁷Yaşar Kalafat "Türk Halk İnançlarında Kara" **Uluslar arası 4. Türk Kültür Kongresi Bildirileri**, Ankara sh. 274-284; **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ağustos 1999 S. 152 sh. 17-21; **İslam ve Kültür Araştırmaları**, Sofya, 1999 S. 4 sh. 398-409; **Erciyes** Aralık 2002 S. 300 sh. 30-34

¹⁴⁸Yaşar Kalafat " Halk İnançları İtibariyle Doğu Anadolu ve Ortatoroslarda Kırk Motifi" **3. Alanya Tarih ve Kültür Semineri (12-13 Kasım 1993 Alanya)** Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri, 1995 sh. 265-270

¹⁴⁹Yaşar Kalafat, "Karakalpakistan-Özbekistan Nokus Kırk Kız Destanı Sempozyumu ve Karakalpak Türk Halk İnançları", **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Pir-i Türkistan Ahmet Yesevî Sultan, Bekikan**, Ankara 2008 s. 317-349

¹⁵⁰Yaşar Kalafat, "Alâeddin Keykubat'tan Günümüze Türk Halk Kültüründe Bayrak" **I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu (6-7 Kasım 2008 Konya) Bildirileri**, Ed. Y.Küçükdağ, M.Çıpan, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2010, s. 191-207

Kastamonu evliyalari etrafında çok yoğun **rüya motifi** gelişmiştir. **Deveci Sultan**'da Peygamber efendimizi rüyasında görür 7 gece tekrarlanan aynı rüya ile yaşamı yönlenir. Ehl-i keşif ashab-ı velayetten olan Horasanlı bu zat hazine reisi olmasına rağmen hazineden **tuz, ekmek** ve **sirkeden** başka bir şey almazdı¹⁵¹. Tuz¹⁵² ve ekmeğin¹⁵³ halk inanmalarında yeri bilinirken bu üçlü yapılanmadaki sırrı bizim için meçhuldür. Sirke, maya, yumurta¹⁵⁴ türü nesnelere olduğu gibi akşam ezanından, güneş battıktan sora komşuya verilmek istenilmez ve bu inanç çoğalma, bereketle ilişkilendirilir.

Rüya yorumlamak, rüyaya yatmak halk inançlarında bir kült oluşturmuştur. Rüyaya yatarak geleceği tahmin etmek ve bu maksatla ulu zatların mekânlarında yatmak Artvin ve yöresi halk inançlarında da çok yaygındır.¹⁵⁵ Rüya yorumları Türk kültürü halklarda geleceği belirleme noktasında geniş yer tutarlar¹⁵⁶.

SONUÇ:

Halk inançlarının kültür coğrafyalarının belirlenmelerindeki rolü bilinmektedir. Keza bu vurgu ile bağlantılı olarak halk inanmaları kimlik belirleyici özelliğe de sahiptirler. Halk inanmalarından hareketle kültür coğrafyasındaki inanç katmanlarının katlarını aralayabilirsiniz. Bu deşeleme sizi mitolojik döneme kadar götürür. Halk inanmaları destanî dönemin en canlı şahitleridirler. Halk inançlarından hareketle **“vatanla göç”** olgusu gibi **“inançla göç”** olgusunu izleyerek tarihi göç yollarının ve göç yıllarının gerçeğe yakın tespitini yapabilirsiniz. İnançla göç kavramının içeriği, son 1000 yılın ürünü olan Tarikat Dergâhları'nın kararı sonucu yaşanan şeyh atamaları veya tarikatlar arası ilişki sonucu şeyh adayının bölge değıştirerek tarikat coğrafyasına dair bilgi vermiş, taşımış olma olayı değıldir. İnançla göç binlerce yıllık inanç birikimini mesela Kafkaslardan, Güney Sibiry'a dan, Asya Bozkırlarından Anadolu'ya, Anadolu'nun herhangi bir kesimine belirli bir göç hareketi ile inancı taşıma olayıdır. Bu tespiti Şırnak'ın Tatar

¹⁵¹ Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, İstanbul, 2003 s. 116; Türkiye Gazetesi, **Orta Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari (...)**, İstanbul, 2004, s. 279–280

¹⁵² Yaşar Kalafat, “Van Gölü Havzası Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Tuz İnancı” (V. Van Gölü Sempozyumu, Van 2009) **Uluslar arası Doğı Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve emekleri Sempozyumu**, Editör, Prof. Dr. Oktay Belli, İstanbul, 2010, s. 100–110

¹⁵³ Yaşar Kalafat, “ Van Çevresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Ekmek (Nan) Kültürü” **II. Uluslar arası Doğı Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Van Yemekleri Sempozyumu 23–26 Kasım 2010**

¹⁵⁴ Yaşar Kalafat, “Türk Kültür Coğrafyasında Yumurta İle İlgili İnançlar”, **II. Uluslararası Doğı Anadolu Bölgesi Geleneksel mutfak Kültürü ve Van yemekleri Sempozyumu, 24–26 Kasım 2010 Van**

¹⁵⁵ Yaşar Kalafat-Ülkü Önal, “Geçmişten Günümüze Artvin Halk İnançları Kültürü”, **Artvin Sempozyumu**, 31 Mayıs 02 Haziran 2012 Artvin

¹⁵⁶ Yaşar Kalafat, “Kayseri Yöresi Örnekleri ile Türk Kültürlü Halklarda Rüya İnancı”, **Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, Mayıs 2008 S. 365, s 13–15

aşiretinde Gaziantep'in Barak aşiretinde, Güneydoğu Anadolu'da tespitleri yapılabilen Bozkır'ın Ovoo/oboo inanç taşlarında görebiliyoruz¹⁵⁷.

Bu tür hususların bilinmesi adet ve İncanın münasebetlerinden hareketle sınırlarının çizilebilmesi güzele ve doğruya ulaşılabilmenin yolunu kısaltabilir. Nahçıvan Türk kültür coğrafyasında **Yedi Uyurlar Mağarası** türünden bazı kutsal mekânların ziyaret tabelalarına; halkın çevreyi kirletmemesi, gürültü yapmaması, ziyaretçilerin birbirlerini rahatsız etmemesi türünden açıklamalar yazılır. Türk kültür coğrafyasının Anadolu'daki bazı bölgelerinde rastlanılan bu neviden levhalara; türbede mum yakılmasının, çaput bağlanılmasının, etrafında tavaf edilmesinin, taş yapıştırılmasının yasaklandığı yazılıdır. Diğer taraftan, keza Anadolu'nun bazı ulu zatlarına ait mekânlarındaki bu türden açıklamalarda ise; dileklerin sadece Allah'tan yapılabileceği, Ona ve onun adı ile yönelilmesi gerektiği, kabir ziyaretinin ölümü hatırdan çıkarmamak, hazırlıklı olmak gerektiği, "Ölen kimsenin mezarı başında Kur'an okuyana da okunana da sevap vardır." örneğinde olduğu gibi içerikli ayetler yazılmaktadır. Bu üç ayrı tespit halkbilimi ve din sosyolojisi kavşağı itibariyle bize göre önemlidir.

Bu derece önemli olan diğer husus ise hasana kapsamına giren bid'adlardır. Çocuğun bilhassa yetim çocuğun başının okşanmasını hasenattan sayan bir din, diş toyunda, saç toyunda, ilk adım toyunda, ilk tırnak toyunda sevilmesine yol açılan çocuklar münasebeti ile bid'ad mı etmiş olur?

Bid'at, hurafe ve şirk ile yapılan mücadelede, yaşayan dine Halk İslamı kapsamında girmiş bir takım inançlarla bunların Türk kültürlü halkların ortak inanç paydaları oldukları yok sayılmamalıdır. Bu tür inançlar anlamlandırılırlarken ve onlarla mücadele yapılırken Türk kültür coğrafyasının kültür harçlarından birisi de oldukları bilinmelidir. Bu itibarla Türk kültür bölgeleri arasında olduğu gibi ilgili disiplinler arasında da koordine sağlanabilmelidir. Bunlar bize göre iz lusun yükselişinin psikolojik yasaları arasındadırlar¹⁵⁸

Bizim bildirimizde üzerinde durulacak adı geçen kültürlerden sonra diğer husus, bu tür saçları olarak bilinen hasenattır. Bunlardan Şeyh Şabanî Veli Hz. öncelikli diğer Kastamonu yatırları etrafında oluşan bu tür inançlardır.

Halk inançları çalışmalarının Türk etimolojik sözlüklerinin, Türk halk etnografyasının, Türk mitoloji repertuarının, Türk kültür tarihi monografi etütlerinin yapılmasında kaçınılmaz olduğuna inanıyoruz.

¹⁵⁷ Yaşar Kalafat, "Güneydoğu Anadolu'da Altay İnanç Taşları: Ovo veya Obo'lar", **İkibinyirmüç**, 15 Haziran 2011 S. 122 s.76-80

¹⁵⁸ Gustave Le Bon, **Ulusun Yücelişinin Psikolojik Yasaları**, Çev. Mehmet Demiezer. Ufuk, İstanbul, 1998

TÜRBE ZİYARETLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ (ŞEYH ŞABAN-I VELİ TÜRBE Sİ ÖRNEĞİ)

Prof. Dr. Kamil KAYA

Semra YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye

Özet

Kutsal mekânları ziyaret olgusu, geleneksel din anlayışının vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Günümüzde, bir taraftan, ortodoks (kitâbi) din anlayışı çerçevesinde bu olgu sert bir şekilde eleştirilirken; diğer taraftan da geleneksel din anlayışı çerçevesinde hem bireysel olarak hem de kabileler halinde kutsal kabul edilen mekânlar ziyaret edilmektedir. Türbe ziyaretleri, bu çerçevede ele alınması gereken sosyolojik bir olgudur ve araştırmaya değer bir konudur.

Bu araştırmada, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi örneğinden hareketle, türbe ziyaretinin nedenleri, ziyaretçilerin beklentileri, ziyaret esnasında gerçekleştirilen ritüeller ele alınmış ve alan verilerine dayalı olarak sosyolojik analizler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türbe, türbe ziyareti, ziyaretçi, geleneksel din anlayışı.

Abstract

The fact of visiting holy places takes places amongst one of the traditional perception of religion. Today while this fact has been harshly criticizing within the framework of perception of orthodox religion, on the other hand the places accepted as a holly land has been visiting within the framework of traditional perception of religion either individually or in convoy. Tomb visiting is sociologic fact that should be taken within this framework and worth of research.

This study tries to evaluate the reason of tomb visiting, the visitors' expectations and practices as in the example of Sheik Shaban-i Tomb and to make sociological analyze based on field study.

Key words: tomb, visiting tomb, visitors, traditional perception of religion.

Giriş

Ziyaret fenomeni, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca insanoğlu bilinmeyene karşı hep şüphe ile yaklaşmış ve kendini ona karşı korumaya alabilmek için bilinmeyeni kutsallaştırmış ve çeşitli ritüellerde bulunmuştur. Bu durumun modern dünyadaki yansıması ise, kutsal kabul

edilen taş ve ağaç gibi nesnelere; evliya, eren ve ermiş gibi ulu kabul edilen kişilerin mekânlarının kutsallaştırılması ve buraların ziyaretgâha dönüştürülmesidir.

Türbe, yatır ve kümbetler, çoğunlukla veli, evliya, ermiş, âlim, arif, baba, seyit, şeyh ve pir gibi sıfatlarla anılan, manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kutsal kabul edilen mekânlardır. Bu mekânlar, sahip oldukları manevi güç sayesinde çok önemli birer çekim merkezi olmuşlar ve tarih boyunca her türlü amaç ve dilek için belli usullerle ziyarete konu olmaya devam etmişlerdir. Söz konusu mekânların ziyareti, Türk-İslam kültüründe önemli bir yer tutmakta ve özellikle halk dindarlığının önemli bir veçhesini oluşturmaktadır.

Türbe ziyaretleri, genellikle türbede yatan şahsiyet aracılığı ile tanrıya yakarılması ve isteklerde bulunulması amacına yöneliktir. Çünkü insanlar, genellikle türbede yatan kişinin kutsallığına inanırlar ve onun manevi yönden yüce bir zat olduğunu düşünürler. Onlara göre, türbede yatan zat, Allah'ın sevgili kuludur ve çeşitli mucizevî olayları gerçekleştirmeye kadirdir. İnsanlar, bu mekânları bir sığınma ve umut kapısı olarak görürler. Özellikle içinde buldukları zor ve sıkıntılı durumlarda ya da geleceğe yönelik beklenti ve isteklerinin arttığı dönemlerde söz konusu bu mekânları ziyaret etmelerinin faydalı olacağına inanırlar.

Görüldüğü üzere türbe ziyaretleri, sosyolojik bir olgudur. Bu olgu, tarihsel süreç içerisinde hep var olmuştur ve bu olgunun ortadan kalkacağına dair elimizde kesin bir veri de yoktur. İnsanlar, dün olduğu gibi bugün de söz konusu bu mekânlardan medet ummaktadır ve çeşitli isteklerinin gerçekleşmesi için buraları ziyaret etmektedir. Türbe ziyaretleri, geleneksel toplumlarda olduğu gibi modern dünyanın da bir gerçekliğidir. Bu olgu, ziyaret esnasında dinin özüne uygun olmayan uygulamalar nedeniyle ortodoks (kitâbî) dindarlık noktasından hareketle eleştirilse de, özellikle halk dindarlığı içinde oldukça yaygındır ve önemli bir yere sahiptir.

Bu bildirinin temel amacı, yukarıda kısaca özetlenen teorik çerçeve de göz önünde bulundurularak, türbe ziyaretlerinin sosyolojik analizini yapmaktır. Konu ele alınırken, teorik değerlendirmeler ile yetinilmeyip, 2011 yılında *Yüksek Lisans Tezi** olarak hazırlanan çalışmanın verilerinden yararlanılmıştır. Söz konusu çalışma, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde, kota örnekleme tekniğiyle tespit edilerek görüşülen 400 kişiye, toplam 80 sorudan oluşan bir *Anket Formu* uygulanarak yapılmaktadır. Bu bildiride, söz konusu türbeyi ziyaret edenlerin sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri de göz önünde bulundurularak, ziyaretlerin temel amaçları, ziyaretçilerin beklentileri, ziyaret esnasında yerine getirilen ritüeller vb. gibi hususlar ele alınmış ve elde edilen verilere dayanılarak sosyolojik analizler

* Tez çalışması, halen devam etmektedir ve Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmektedir.

yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, seçilen örneklem ve araştırma alanı ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bilimsel bir araştırmanın temel amacı, sistemli, düzenli, sınıflandırılmış ve olgu ile ilgili nedensel ilişkileri ortaya koyan bilgilere ulaşmaktır. Bilimsel bir araştırmanın amacına uygun olarak yapılabilmesi için, gerekli verilere ulaşmayı sağlayacak yöntemlere uygun hareket edilmesi gerekir. Bilindiği gibi, yöntem, toplumsal olayların tesadüfi faktörlerin etkisinden ayrı olarak, araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-sonuç ilişkilerini tespit edebilmek için izlenmesi gereken yoldur (Kurktan, 1978, 3). Diğer bir ifadeyle araştırma yöntemi, bilimsel bir araştırmanın çeşitli aşamalarında uygulanabilecek yaklaşım ya da teknikleri sistematik bir biçimde düzenlemektir (Türkdoğan, 1989, 154).

Bu çalışma, geniş sosyal grupları kapsayan evrenden seçilmiş örneklem üzerinde yapılan çalışmalarda kullanılan bir survey araştırmasıdır. Survey araştırmalarıyla objelerin, olay ve olguların mevcut durumları, şartları ve özellikleri olduğu gibi ortaya konulmaya çalışılır. Bu tür araştırmalarda, bir taraftan betimleme yapılırken, diğer taraftan da olayların daha önceki olay ve şartlarla bağlantısı kurularak sebep-sonuç ilişkisinin ortaya çıkarılması sağlanır. Verilerin analizi ve açıklanması suretiyle yorumlama, değerlendirme ve benzer durumlara uygulanacak şekilde genellemeler yapma gibi daha ileri düzeyde işlemlere de yer verilir Arslantürk, 1998, 85).

Her ne kadar, dinin özüne uygun olmayan uygulamalar nedeniyle ortodoks (kitâbî) din anlayışı çerçevesinde türbe ziyaretleri eleştirilse de, geleneksel din anlayışı çerçevesinde kutsal kabul edilen bu mekânların ziyaret edilmesi sosyolojik bir olgu olarak devam edeceği bu bildirinin temel hipotezidir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreninin belirlenmesinde Vakıflar Bölge Müdürlüğüne bağlı Şeyh Şaban-ı Veli Müzesinden alınan yıllık ziyaretçi istatistiğinden yararlanılmıştır. 2010 yılı verilerine göre, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini yaklaşık 90.000 kişi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretçi sayısı çalışmanın evreni olarak kabul edilmiştir.

Evreni temsil edecek örneklem, ziyaretçilerin cinsiyet dağılımının eşit oranda temsil edilmesi amacıyla *kota örnekleme* tekniğiyle hesaplanmıştır. Örneklem büyüklüğü, %95 güven düzeyi ve $\pm\%5$ göz yumulabilir yanılğı payı esas alınarak 383 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma sürecinde ortaya çıkacak olumsuzlukların giderilmesi ve güvenilirlik düzeyinin yükseltilmesi için bu sayı 400'e yükseltilmiştir. Bu sayı evrenin yaklaşık %0,5'ine ($400:90.000 \times 100 = \%0,44$) karşılık gelmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, ana kütleyi temsil eden örneklem gruba uygulanmak üzere, toplam 80 sorudan oluşan bir *görüşme formu (anket)* hazırlanmıştır. Anket

sorularının varsayımlarla doğrudan ilgili olmasına, anlamlı bir biçimde sıralanmasına ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Anketler Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Semra Yılmaz tarafından uygulanmış, uygulama sürecinde gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler esnasında ziyaretçilerin sorularla ilgili yaptıkları değerlendirmeler ve tutumlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen veriler, bilgisayar ortamında, sosyal bilim araştırmacıları tarafından yaygın olarak kullanılan SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

1.Araştırmanın Teorik Çerçevesi

1.1.Türbe ve Türbe Ziyareti

Türbe, Arapça kökenli bir kelime olup, genellikle üstü kubbe ile örtülü mezar, çatısı kubbe biçiminde olan yapı anlamında kullanılan bir kavramdır (Ölmez-Gökmen, 2005, 72). Türbeleri sağlığında yaptıranlar olduğu gibi ölümünden sonra çocukları, torunları, taraftarları veya devlet tarafından yaptırılmış olanları da vardır. Türbelerdeki ihtişam ve mimari farklılıkların temel nedenlerinden biri budur (Pay, 2002, 438). Türbeler, insanların çeşitli istek ve dileklerini dile getirdikleri, hastalıklarına çare aradıkları yerler olarak kullanılır. Türbeler, dince, mezhepçe, tarikatça ulu sayılan kişiler veya sultanlar ve emirler gibi devletin önde gelen kişileri için inşa edilen mezar anıtlardır (Ölmez-Gökmen, 2005, 71-72).

Türbe ziyareti, geleneksel din anlayışının ayrılmaz unsurlarından biridir. Çünkü geleneksel din, eski din ve kültüre ait inanç ve uygulamalarla, kitabi dinlere ait inanç ve uygulamaların etkileşime girmesiyle oluşan ve halk arasında yaşatılan dindir. Geleneksel din, kitabi dinlerle bir arada yaşayan inanç, ritüel ve pratikleri ifade eder. Geleneksel din anlayışı, İslamiyet'in ve eski Türk inançlarının sentezinden oluşur. İnsanlar bu inanç ve uygulamaları benimser. Örneğin; İslamiyet'te kabir ziyaret edilmesi sevaptır, fakat orada bulunan bir ağaca çaput bağlanması Eski Türk dini Şamanizm'den gelmiştir (Arslan, 2004, 53).

Türk kültüründe, tabiatüstü güçleri olduğuna inanılan “evliya” ve “yatırlar” son derece geniş bir yer tutar. Temel nitelikleri, yaşarken ve/veya öldükten sonra olağanüstü ve akıl dışı işleri başarma gücünde olmalarıdır. Evliya ve yatırların bu olağanüstü işlerine “keramef” denir. Evliya ve yatırlar, “Hacı Bayram Veli”, “Emir Sultan”, “Yunus Emre” gibi tarihi şahsiyetlerin yanında, “Kum Baba” ve “Çınar Dede” gibi lakaplarla tanınanlar. Hiçbir ismi bulunmayıp sadece “Dede” ve “Yatır” olarak bilinenler de vardır. Adı sanı olsun ya da olmasın, bütün yatır ve evliyanın ermiş kişiler olduklarına inanılır. Bu gibi şahsiyetlerin ölümünden sonra da, Tanrı'nın sevgili kulları oldukları için ve O'nun yardımı ve rızasıyla, kendilerine müracaat edenlerin müşküllerini halledeceklerine inanılır. Bu nedenle gömüldükleri yer bir türbeye veya ziyaretgâha dönüşür (Çobanoğlu, 2003, 165-166).

Veli kabul edilen her zat, ölümünden sonra veli olma inancının sürekliliğini koruyamamıştır. Velinin isminin devamlılık göstermesi, yaşarken gösterdiği kerametlerin büyüklüğü ile orantılıdır. Bazı velilerin isimleri zaman içinde hayatîyetini korusa da kendi yöresiyle sınırlı kalabilir. Bazı velilerin isimleri ise, hem zamanları aşır yüzlerce yıl hayatîyetini korur, hem de geniş bir coğrafyada bu isim ile bilinir. Bu nedenle ismi sadece yöresinde bilinen veliler “mahalli”, geniş coğrafyada bilinen veliler ise “genel” veliler olarak isimlendirilir. İsmi geniş bir coğrafyaya yayılan bu velilerin birçok ilden ziyaretçisi gelir (Çağınlar, 2003, 446).

Türbe ziyaretleri, genellikle türbede yatan manevî şahsiyet aracılığı ile tanrıya yakarma ve dünyevî isteklerde bulunma amacına yöneliktir (Metem, 1998, 118-119). İnsanlar, genellikle sıkıntıya düştükleri, hastalıktan kurtulamadıkları ve sorunlarına çözüm bulamadıkları zaman türbe ve yatırları ziyaret ederler. Onlardan sorunlarının çözüme kavuşturulmasını ve isteklerinin gerçekleştirilmesini ister ve bekler. Gelenek gereği yerine getirdikleri seremoni sonunda dileklerinin kabul edileceğine inanır (Günay, 1998, 2). Diğer bir ifadeyle türbeler hastalıklara şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, evde kalmış kızların kısmetlerinin açılması, ev, araba vb. mülk ve servete sahip olmak, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak, işsizlerin iş bulması, karı-koca arasındaki münasebeti artırmak, felaketlerden emin olmak, askerden sağ salim dönmek, sınavlarda başarılı olmak, yaramaz çocukların uslanması, doğal afetlerden emin olmak ve mahsulünü korumak gibi beklentiler içinde ziyaret edilir (Günay ve Arkadaşları, 2001, 86-87).

Hemen her türbe ve yatırda yapılan pratiklerin belli adabı ve erkânı vardır. Türbe ve yatırların yakınlarında oturanlar bu adabı ve erkânı bilir ve gelen kimselere yardımcı olur. Ziyaret esnasında muhtevalı dualar edildikten sonra dilek söylenir ve dilek yerine geldikten sonra adak yerine getirilir (Günay, 1998, 2).

1.2.Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi

Kastamonu Hisarardı semtinde Şeyh Şaban-ı Velî adına yapılmış bir külliye vardır. Külliye; cami, türbe asa suyu, şadırvan, kütüphane, dergâh evleri ve müzeden oluşur. Külliye'nin kitabesinde, ‘Mevlana ve Hacı Bektaşî Velî ile birlikte Anadolu’nun üç sacayağından biri olarak anılan Şeyh Şaban-ı Velî için kurulmuş olan külliye 1450-1650 yılları arasında yapılmıştır’ yazılıdır. Külliye içerisindeki müzede Şaban-ı Velî’nin kullanmış olduğu postu, kaftanı gibi özel eşyalar ile dergâha ait çeşitli hat koleksiyonları sergilenir. Burası ziyarete açıktır ve buraya hemen her ilden ziyaretçi gelir (Küçük, 2007, 60-61).

Şeyh Şaban-ı Velî türbesi hayatın önemli aşamalarında ziyaret edilir. Bu inanış nedeniyle şehirde sünnet olacak çocuklar ilk olarak türbeye getirilip, dua ettirildikten sonra sünnet edilir. Evlenecek çiftler de düğün günü türbeyi ziyaret ederek burada evliliklerinin saadet içinde geçmesi için dua eder. Bunların yanı sıra askerliğini yapmak, üniversite okumak ya da iş için başka

bir şehre gidecek gençler de yola çıkmadan önce türbeye gelerek dua eder ve ondan sonra yola çıkar. Yörede hayırlı her işten önce Şeyh Şaban-ı Veli'yi ziyaret edip dua etmek, bir büyüğün hayır duasını almak o işin iyi gitmesini sağlamak demektir (Çağmlar, 2005, 457-458). Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret edenler buradaki camiye ve türbeye hizmet eder ve para bırakır. Çünkü insanlar arasında, buralara yardım ve hizmet edenlere Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin, Hızır Aleyhisselam'ı gönderip dileklerini O'na bildirme imkânı verdiğine yönelik bir inanış vardır (Aslıyüce, 2003, 25).

Halkın yaygın inanışına göre, Anadolu'nun birçok şehir ve kasabası Birinci Dünya Savaşı sonunda işgale uğradığı halde, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli tarafından korunduğu için şehre düşman girememiş ve işgale uğramamıştır (Aslıyüce, 2003, 25-26).

Semboller, hakikatleri ve anlayışları açığa kavuşturan ya da anlaşılır kılan bir işaretlerdir. Bu açıdan dinde önemli rol oynarlar. Semboller, ortak heyecan, bilgi ve duyguları yansıtır. Bu bağlamda insanların davranışlarını yönlendirir ve bilinçaltını düzenler. Türbe, tekke, sarık gibi şeylerin halk katında sembolik değerleri vardır. Bunların halk arasında yerleşip sürekli canlılığını muhafaza etmesi, bir takım sembolik işlevler görmesindedir (Arslan, 2004, 71-73). Örneğin, insanlar türbedeki kutsal su ile yıkanmak, kutsal taştan bir parça koparmak, ağaca çaput bağlamak gibi uygulamalara sembolik anlamlar yükler. Böylece ilk bakışta bize alelaide gelen taşlar, sular, ağaçlar, mezarlar, onlara yüklenen anlamlar sayesinde ziyaret konusu olur (Günay, 2003, 25-26).

Şeyh Şaban-ı Veli türbesi ve burada bulunan asa suyu için de durum aynıdır. Türbeyi ziyaret edenlerin Fatiha okuduktan sonra ilk uğrakları olan asa suyu, türbenin kuzeybatı köşesindedir. Külliye'nin kuzeyindeki Ersil Kayası'nın taşları arasından sızarak yüzeye çıkar. Bazı hastalıklara şifa verdiğine ve psikolojik rahatlık sağladığına inanılır. Bu nedenle asa suyundan içmeden türbeden ayrılan ziyaretçi hemen hemen yoktur (Çiftçi, 2011, 100).

Kastamonu'nun son devir büyüklerinden Mehmet Fevzi Efendi asa suyu ile ilgili şunları der: "Nuh tufanında Cebail (AS), Kabe civarından dört avuç toprak alarak dünyanın dört ayrı yerine atmıştır. Bu yerlerden birisi de Hz. Pir civarıdır. Nitekim bölgenin taşlık yapısı Mekke kayalıklarına benzediği gibi asa suyunun tadı ve kokusu da zemzemle aynıdır" (Çiftçi, 1995, 46).

Bir yerin ziyaret yeri haline gelebilmesi için halkın orada yatan kişiyi manevi, dini ve ahlaki bakımlardan örnek insan ve üstün kişi olarak bilmesinin yanında; onunla ilgili hikâyelerin, kerametlerin, menkıbelerin ve efsanelerin de halk arasında yayılarak tutunması gerekir (Pay, 2002, 438). Çünkü velilerin sağlığında gösterdikleri söylenen kerametlere, ölümlerinden sonra türbe, yata, mezarı ile ilgili yeni hikâyeler, efsaneler ve menkıbeler eklenir. Bunlar, canlılıklarını koruyarak günümüze kadar gelir (Günay ve Arkadaşları, 2001, 111-112).

Şeyh Şaban-ı Veli'nin kerametleri ve türbesi ile ilgili de birçok menkıbe, hikâye ve efsane anlatılır. Bu menkıbeler dilden dile, zamandan zamana aktarılarak canlılığını korumuştur. Şeyh Şaban-ı Veli ile ilgili anlatılan menkıbeler, hikâyeler ve efsaneler onun hayatiyetini devam ettirmesini ve ününün devamını sağlamıştır (Çağınlar, 2005, 461).

Rivayete göre Şeyh Şaban, Hayrettin Tokadi Efendi'den icazet aldıktan sonra memleketi Kastamonu'ya döner. Memleketine gelince yaşlı bir çınar ağacının kovuğuna yerleşir. Kastamonu'da oturan İsa Dede Efendi bir türlü onun şehre gelmesini sağlayamaz. Yıllarca bu kovukta yaşadıkdan sonra, ısrarlara dayanamayarak kovuktan çıkıp kente yönelir. Çınar da arkasından yürür. Bunun üzerine Şeyh Şaban “*Oldu mu ya oldu mu ya? Ben bunca zaman sürdürdüğüm manevi sefaya seni de ortak ettim. Yaşadığım güzellikleri seninle paylaştım. Sen de şimdi benim gizlerimi ele veriyorsun*” diye ağaca sitem eder. Ağaç olduğu yerde kalır (Çağınlar, 2005, 455).

Bir başka rivayete göre ise Şeyh Şaban, öğrencileriyle ders yaparken bir adam huzuruna gelir. “*Efendim, yol üzerinde bir değirmenimiz vardı. Bir arkadaşımınla değirmenin taşını değiştirecektik. Yeni taşı kaldırdık tam koyacakken derenin dibine yuvarlandı. Dereden tekrar çıkarıp yerine koymamız mümkün değildi. Çünkü taş çok ağırdı. Ne yapacağımızı düşünüp dururken, hatırımıza siz geldiniz ve ‘yetiş ey Şaban-ı Veli Hazretleri’ diye imdat istedik. O an bir el, değirmenin taşını aşağıdan aldığı gibi getirip yerine koydu. İşte orada gördüğüm el ile bu öptüğüm el aynı eldir*” demiştir (<http://kastamonu-abdulhalim.blogspot.com>).

Kürekçi Mustafa isminde birinin başından geçtiği rivayet edilen bir efsanede de, Kürekçi birine 1200 akçe borçlanmıştır. Ne kadar çalışsa da kazancı bu borcu ödemeye yetmemektedir. Bunun üzerine bir türbeye giderek burada dua edip borçlarından kurtulmayı diler. Türbeden çıkışta aklına Şeyh Şaban'a gitmek gelir. Dergâha gelir, Onun huzuruna çıkar, Şeyh Şaban yalnızdır. Şeyh Şaban kürekçiyi görünce oturduğu minderin altını göstererek buradaki akçeleri almasını söyler. Şaşırın kürekçi minder altındaki akçelerden bir miktar alınca, Şeyh Şaban tamamını almasını söyler. Oradaki akçelerin tamamını alan kürekçi, dua ederek huzurdan çıkar. Dışarı çıkıp akçeleri saydığında tam borcu olan miktar kadar olduğunu görür. Hemen borcunu öder ve o günden sonra da hiç borçlanmaz (Çağınlar, 2005, 456).

Duruçay (Camili) köyünden Tefvik Çelikten, yoksul bir ailenin çocuğudur. Bütün zorluklara rağmen okumaya devam etmiştir. Her gün köyden Kastamonu'ya yürüyerek gidip gelir. Tefvik Çelikten, bu zor koşullar altında sınıfını geçse de çok başarılı bir öğrenci değildir. En büyük endişesi lise bitince ne yapacağıdır. Bu kadar sıkıntı içinde okuduktan sonra şehirde iş bulamayacağını ve üniversiteye gidemeyeceğini düşünür. Liseyi bitirdikten sonra köyde kalıp, çiftlikte çalışmak zor gelmektedir. Bütün bu sıkıntılarla her gün okula gitmeden önce ya da okul çıkışında Şeyh Şaban-ı Veli türbesine gidip namaz kılar ve dua eder. Liseyi bitireceği hafta bütün

kaygıları daha da artmış olarak türbeye gittiğinde dua eder ve okula gider. Milli Güvenlik dersinde hocası “*‘içinizde astsubay olmak isteyen var mı?’*” diye sorar. Tevfik Çelikten el kaldırır. Bunun üzerine hoca astsubaylık sınavı açıldığını ve başvuru için de son günler olduğunu söyler. İsteyenlere başvuru formu verir. Sınıftan sadece Tevfik Çelikten katılır ve sınavda başarılı olur. Bugün emekli astsubay olan Tevfik Çelikten, hayatının değişmesini sağlayan fırsata Şeyh Şaban-ı Veli'nin vesile olduğuna inanır (<http://kastamonu-abdulhalim.blogspot.com>).

Şeyh Şaban-ı Veli'nin dilden dile dolaşan menkıbelerini duyan herkes, maddi ve manevi bakımdan huzur bulabilmek için dergâha gelir. Burada edilen duaların kabul olacağı kanaati yaygındır. Bu vesile ile toplumun her kesiminden insanlar büyük bir saygı içinde Pir'in dergâhına gelip buradan huzur bulmuş bir şekilde ayrılır. Özellikle Ramazan aylarında İslam dünyasının her tarafından gelen kalabalık ziyaretçi grupları ile külliye izdiham ölçülerine varan bir canlılığa kavuşur (Çiftçi, 1995, 40).

2. Alan Verilerinin Değerlendirilmesi

2.1. Görüşülenlerin Özellikleri

Araştırmada, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için cinsiyet dağılımının eşit oranda temsil edilmesi esas alınmıştır. Araştırmaya katılanlar, 200'ü erkek, 200'ü kadın olmak üzere toplam 400 kişidir. Buna göre örneklemin %50'si erkek, %50'si kadın ziyaretçiden oluşmaktadır. Görüşülenlerin yaklaşık %21'i 18-22 “yaş”, %19'u 23-27 “yaş”, ve %18'i 28-32 “yaş” grubu arasında yoğunlaşmaktadır. Kümülatif olarak görüşülenlerin %90'ı 50 yaşın altındadır.

Görüşülenlerin yaklaşık %55'i “evli”, %40'ı “bekâr” olup, %4'ü de kendilerini “dul” ve “boşanmış” olarak nitelendirmiştir. Görüşülenlerin medeni durumu ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Örnekleme grubu içinde evlilerin yaklaşık %90'ı 28 ve üzeri yaş grubunda bulunurken; bekârların yaklaşık %52'si 18-22 ve %44'ü 23-32 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır.

Araştırmaya katılanların yaklaşık %14'ü “ilkokul”, %8'i “ortaokul”, %38'i “lise ve dengi okul”, %9'u “meslek yüksek okulu” ve %29'u “fakülte” mezunudur. “Lisansüstü” eğitime sahip olduklarını söyleyenlerin oranı %2'dir. Görüşülenlerin yaklaşık %19'u “öğrenci”, %17'si “ev hanımı”, %11'i “memur”, %8'i “öğretmen” ve %7'si “esnaf”tır. Bunun dışında, görüşülenlerin büyük çoğunluğu “emekli” olduğunu belirtmiştir.

Görüşülenlerin yaklaşık %16'sı gelir düzeyi bakımından kendilerini “ortanın üstü”, %74'ü “orta”, %5'i “ortanın altı” seviyede görmektedir. Kendini “üst sınıf” (%2) ve “alt sınıf” (1,8) olarak görenlerin oranı oldukça düşüktür. Ailelerinin aylık gelirleriyle ilgili soruya görüşülenlerin %4,3'ü cevap vermemiştir. Cevap verenlerin yaklaşık %16'sı aylık gelirinin “500-1.000” TL arasında, %15'i “1.001-1.500” TL arasında, %22'si “1.501-2.000” TL arasında, %16'sı “2.001-2.500” TL arasında, %9'u da “2.501-

3.000" TL arısında, %10'u "3.001-4.000" TL arasında ve %8,8'i ise "4.000" TL'den fazla olduğunu belirtmiştir. Bu verilere göre ziyaretçilerin yaklaşık %33'nün aylık gelirinin 1.500 TL'nin altında %52'sinin 1.500-3.000 TL arasında, %15'nin ise 3.000 TL'nin üzerinde bir gelir seviyesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklem grubunun yaklaşık %5'i kendini "çok dindar", %81'i "dindar", %12'si "dinle az ilgili" olarak tanımlamıştır. Ziyaretçilerinin büyük çoğunluğu, inanç bakımından "Sünni" (%90), mezhep bakımından da "Hanefi" olduklarını söylemiştir.

"Dini konularda yeterli bilgiye sahip misiniz?" sorusuna örneklem grubun yaklaşık %30'u "evet yeterli bilgim var" ve %65'i "kısmen yeterli bilgim var" derken, %4'ü "hayır yeterli bilgim yok" cevabını vermiştir. Görüşülenlerin yaklaşık %65'i Kuran okumasını bildiğini, %32'si ise bilmediğini belirtmiştir.

Örneklem grubunun yaklaşık %83'ü namaz kıldığını, %15'i ise kılmadığını belirtmiştir. Namazını kıldığını belirten ziyaretçilerin yaklaşık %50'si beş vakit namazını, %4'ü sadece Cuma namazını, %15'i sadece Bayram ve Cuma namazını, %24'ü ise hepsini kıldığını belirtmiştir. Örneklem grubun yaklaşık %95'i Ramazan orucunu tuttuğunu belirtmiştir.

Yukarıdaki verilere göre, görüşülenlerin büyük çoğunluğunun kendini "Dindar", "Sünni" ve "Hanefi" olarak tanımlayan; dini konularda yeterli düzeyde bilgi sahibi olduğuna inanan; namaz ve oruç ibadetini önemli oranda yerine getirdiğini söyleyen bir ziyaretçi yapısından oluştuğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi ziyaretçilerinin yaklaşık yarısının (%53) Kastamonu içinden, diğer yarısının da (%47) Kastamonu dışından geldiği anlaşılmaktadır. Kastamonu dışından gelenler ise, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerin yanında; Karabük, Çankırı, Sinop, Samsun, Kırıkkale ve Ordu gibi civar iller başta olmak üzere ülkemizin dört bir yanından ziyaretçilerdir.

2.2. Türbeyi Ziyaret Etme Nedenleri

İnsanlar farklı nedenler ve beklentiler içinde türbe ziyaretlerinde bulunmaktadır. Araştırmamızda, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyarete gelenlere "Bu türbeyi ziyaret etmeniz en önemli sebebi nedir?" şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %4'ü "misafirlerimiz gezdirmek için", %43'ü "mübarek bir kimliği olduğu için", %11'i "merak ettiğim için", %14'ü "inancım gereği", %2'si "şifa bulmak için", %22'si "dua etmek için" şeklinde cevap vermiştir.

Araştırmamızda, "Sizce, modern toplumlarda insanların türbeye gelmelerinin en önemli nedeni nedir?" şeklindeki soruya görüşülenlerin yaklaşık %17'si "modernleşmeyle oluşan boşluğu doldurmak", %54'ü "inanç ihtiyacımı karşılamak", %20'si "buranın tarihi bir mekân olması" şeklinde cevap vermiştir.

Araştırmamızda, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini “*Daha çok hangi durumlarda bu türbeyi ziyaret edersiniz?*” şeklindeki soruya görüşülenlerin yaklaşık %25’i “*kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğimde*”, %12’si “*mutlu ve huzurlu olduğumda*”, %7’si “*dini yaşantım zayıfladığında*”, %7’si “*dini yaşantım kuvvetli olduğunda*”, %4’ü “*gelecekle ilgili isteklerim arttığında*” %23’ü ise “*özel bir durumun olmasına gerek yok her zaman gelirim*” şeklinde cevap vermiştir.

Araştırmamızda, ziyaretçilere yöneltilen “*Türbeler özellikle bir güçlükten ya da sıkıntıdan kurtulmak için ziyaret edilir*” görüşüne katılıp katılmadıkları ile ilgili soruya görüşülenlerin yaklaşık %10’u “*tamamen katılıyorum*”, %28’i “*katılıyorum*”, %20’si “*kararsızım*”, %30’u “*katılmıyorum*”, %7’si “*kesinlikle katılmıyorum*” şeklinde cevap vermiştir. Buna göre örneklem grubun yaklaşık %38’i türbelerin özellikle bir güçlükten ve sıkıntıdan kurtulmak için ziyaret edildiği görüşünü paylaşırken, %37’si ise bu görüşe katılmamaktadır.

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde yatan zatın kutsal olduğu ve burada dileklerin kabul olduğu görüşü Kastamonu yöresinde yaygın olan bir kanaattir. Araştırmamızda, ziyaretçilere yöneltilen “*Burada yatan kişi kutsal bir kişidir, bu nedenle burada dile getirilen dilekler kabul olur*” görüşüne katılıp katılmadıkları ile ilgili sorumuza görüşülenlerin yaklaşık %16’sı “*tamamen katılıyorum*”, %37’si “*katılıyorum*”, %24’ü “*kararsızım*”, %14’ü “*katılmıyorum*”, %4’ü “*kesinlikle katılmıyorum*” şeklinde cevap vermiştir. Bu verilere göre ziyaretçilerin yarısından fazlası Şeyh Şaban-ı Veli’nin “*kutsal bir kişi*” olduğuna ve buradaki dileklerin kabul olacağına inanırken, bu görüşe katılmayanların oran olarak düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

Şeyh Şaban-ı Veli’nin kutsal olduğu ve bu nedenle dileklerin kabul olacağı görüşüne katılma durumu konusunda kadın ve erkekler arasında bir karşılaştırma yapıldığında; kadınların erkeklere göre bu görüşe daha fazla katıldığı söylenebilir. Araştırmamızda, ziyaretçilere yöneltilen “*Burada yatan kişi kutsal bir kişidir, bu nedenle burada dile getirilen dilekler kabul olur*” görüşüne kadınların yaklaşık %60’ı, erkeklerin %52’si bu görüşe katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşe katılmama konusunda ise, tam tersi bir durum söz konusudur. Bu görüşe katılmadıklarını beyan eden erkelerin oranı (%26) kadınların (%12) iki katından daha fazladır. Buna göre, kadınların erkeklere göre geleneksel din anlayışına daha yakın olduğu söylenebilir.

2.3. Türbede Yapılan Uygulamalar

Türbe ziyaretinde bulunanların ziyaret esnasında gerçekleştirdikleri bir takım uygulamalar vardır. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret edenlere “*Bu türbeyi ziyarete geldiğinizde öncelikle ne tür bir uygulamada bulunuyorsunuz?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %90’ı dua ettiğini belirtmiş, %7’si ise cevap vermemiştir.

Diğer türbelerde gözlenen “*çaput bağlama*” ve “*şeker dağıtma*” gibi uygulamalar Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde yok denecek kadar azdır. Ayrıca

bu türbede “*adak adama*” oranı da çok düşük çıkmıştır. Nitekim ziyaretçilere “*Daha önce bu türbede adak adadınız mı?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %11’i “*evet*” %89’u “*hayır*” şeklinde cevap vermiştir. Bu soruya “*evet*” cevabı verenlere, “*Evet ise ne adadınız?*” dendiğinde ise, görüşülenlerin yaklaşık %67’si “*koyun, keçi*”, %19’u “*para*” ve %11’i de “*şeker*” adadığını belirtmiştir. Adak adadığını söyleyenlere “*Adağınız gerçekleşti mi?*” şeklinde yöneltilen soruya ise, adak adayanların yaklaşık %87’si “*evet*” %13 “*hayır*” şeklinde cevap vermiştir.

Türbe ziyaretlerinde bir dilekte bulunmak yaygın bir uygulama biçimidir. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyarete gelenlere “*Daha önce bu türbede dilekte bulundunuz mu?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %35’i “*evet*” %65’i “*hayır*” cevabını vermiştir. Uygulama esnasında yapılan yüz yüze görüşmelerde ziyaretçiler, türbeye herhangi bir beklenti için değil, sadece ziyaret amaçlı geldiklerini ve herhangi bir dilekte bulunmadıklarını belirtmiştir. Buna rağmen, ziyaretçilerin önemli bir kısmının evlenmek, çocuk sahibi olmak, sıkıntılardan kurtulmak ve çocuklarının sınavı öncesinde dua etmek için dilekte bulunmak amacıyla türbe ziyaretine geldikleri yine kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum, ziyaretçilerin türbeye özellikle bir dilek ve beklenti için gelmiş olmayı dillendirmekten kaçınma eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde daha önce dilekte bulunduğunu söyleyenlere “*Evet ise, dileğiniz ne idi?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %33’ü “*imtihanlarda veya derslerde başarılı olmak*”, %13’ü “*evlenmek*”, %10’u “*çocuk sahibi olmak*”, %9’u “*Hastalığıma veya sıkıntılara çare bulmak*”, %8’i “*aile içi geçimsizliği düzenlemek*”, %6’sı “*Nazar ve benzerinden kurtulmak*” şeklinde cevap vermiştir.

Bilindiği üzere, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde “*Asa Suyu*” diye bir su bulunmaktadır ve halk arasında bu suyun şifalı olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Araştırmamızda, “*Şeyh Şaban-ı Veli Türbesindeki Asa Suyundan içildiğinde hastalıklara şifa olur*” görüşüne katılıp katılmadıkları ile ilgili soruya görüşülenlerin %8,8’si bu soruya cevap vermemiştir. Cevap verenlerin yaklaşık %70’i “*evet*”, %30’u “*hayır*” cevabını vermiştir.

Asa suyunun hastalıklara şifalı olduğuna inananlara “*Evet ise, sizce bunun nedeni nedir?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin %57’si cevap vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin yaklaşık %21’i “*Kâbe’den geliyor*”, %20’si “*tadı zezem suyuna benziyor*”, %16’sı “*mübarek bir su*”, %9’u da “*mübarek yerde bulunuyor*” şeklinde cevap vermiştir. Görüldüğü gibi, türbeye ziyarete gelenlerin büyük çoğunluğu, Asa Suyunu, Kâbe’deki zezeme benzeterek şifalı bir su olduğuna inanmaktadır. Ayrıca görüşme esnasında türbeyi ziyaret edenlerin dualar eşliğinde sudan içtikleri, suyu bidonlara doldurularak evlere götürdükleri gözlenmiştir.

Evlenen çiftlerin mutlu bir aile hayatı sürmeleri için Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret etmeleri yaygın bir gelenektir. Araştırmamızda, “*Yeni evli*

insanların burayı ziyaret etmeleri aile hayatlarını mutlu kılar” görüşüne katılıyor musunuz? Şeklinde yöneltilen soruya ziyaretçilerin yaklaşık %54’ü “*evet*” %38’i “*hayır*” cevabını vermiştir. Görüşülenlerin %8’i ise bu soruya cevap vermemiştir. Görüldüğü gibi ziyaretçilerin yarıdan fazlası yeni evlilerin Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret ederek burada dua ettiklerinde aile hayatlarının mutlu olacağı inancına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Görüşme esnasında, evlenecek çiftlerin konvoy eşliğinde türbeyi ziyarete gelerek dua ettikleri ve buradan düğün salonuna geçtikleri; benzer şekilde sünnet olacak çocukların da türbe ziyaretine getirilip dua edildiği gözlenmiştir. Yörede bu ziyaretler bir gelenek olarak devam ettirilmektedir.

Türbe ziyaretinin yeni evlilerin aile hayatlarını mutlu kılacağı görüşünü benimsediğini söyleyen ziyaretçilere “*Sizce bunun nedeni nedir?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin %67’si cevap vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin yaklaşık %24’ü “*huzur duyarlar*”, %12’si “*gelenek*”, %11’i “*hayırlara vesile olur*”, %8’i “*inanç gereği*”, %6’sı “*mübarek bir yer*” şeklinde cevap vermiştir.

Kastamonu’da sınavlarda başarılı olabilmek için sınav öncesi Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret etmek yaygın bir adettir. Araştırmamızda, “*Sınavlarda başarılı olabilmek için sınav öncesi buraya ziyarete gelinmelidir*” görüşüne katılıyor musunuz? sorusuna ziyaretçilerin yaklaşık %49’ü “*evet*” %45’i “*hayır*” cevabını vermiştir. Görüşülenlerin %6’sı ise bu soruya cevap vermemiştir. Şeyh Şaban-ı Veli Cami emekli müezzini, görüşme esnasında eskiden öğrencilerin sınav öncesi türbeye gelerek dua ettiğini, buradan bir taş alıp götürdüklerini ve sınav sonrası bu taşı geri getirip yerine bıraktıklarını söylemiştir. Fakat tadilat sırasında o taşların yerinden kaldırıldığını belirtmiştir.

Sınavlarda başarılı olabilmek için sınav öncesi türbeye ziyarete gelinmeli görüşünü benimseyen ziyaretçilere, “*Sizce bunun nedeni nedir?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %70’i cevap vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin yaklaşık %34’ü “*duaları kabul olur*”, %15’i “*psikolojik destek sağlar*”, %13’ü “*önce çalışıp sonra dua etmeleri gerekir*” %9’u “*huzur duyarlar*”, %4’ü “*inanç gereği*” şeklinde cevap vermiştir.

Türbe ziyaretlerinin temel nedenlerinden biri de bekârların kısmetinin açıldığı ile ilgilidir. Araştırmamızda, “*Kısmeti bağlı olanların buraya gelip dua etmesi gerekir*” görüşüne katılıyor musunuz? sorusuna ziyaretlerin yaklaşık %28’i “*evet*” %60’i “*hayır*” cevabını vermiştir. Görüşülenlerin %12’si ise bu soruya cevap vermemiştir. Bu soruya “*evet*” cevabını verenlere, “*Sizce bunun nedeni nedir?*” şeklinde yöneltilen soruya ise görüşülenlerin %83’ü cevap vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin yaklaşık %44’ü “*duaları kabul olur*”, %16’sı “*huzur duyarlar*”, %6’sı “*manevi yönden hayırlı olur*” ve %3’ü “*inanç gereği*”, şeklinde görüş bildirmiştir.

2.4. Türbeyi Ziyaret Adap ve Usulleri

Geleneksel din anlayışında halk, genellikle kutsal mekân olarak kabul ettiği türbeleri ziyaret ederken, diğer dini ritüellerde olduğu gibi, orada yatan zata hürmeten, ziyaret öncesinde birtakım hazırlıklar yapmanın ve ziyareti de belirli adap ve usul içinde gerçekleştirmenin gerekli olduğunda inanır. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesine ziyarete gelenlere, “*Bu türbeye gelirken ne gibi hazırlıklar yaparsınız?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %80’i “*abdest alırım*”, %12’si “*bir şey yapmam*” ve %6’sı da “*nafile namaz kılarım*”, cevabını vermiştir.

Ayrıca yapılan yüz yüze görüşmelerde ziyaretçiler, türbeye gelirken temiz kıyafetler giydiklerini ve bedenlen temiz olamaya dikkat ettiklerini belirtmiştir. Yine bu görüşmelerde bazı ziyaretçiler, ziyaret esnasında temiz bir niyet ve maneviyat içinde olunması gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin; 85 yaşındaki bir dede, gençliğinden beri bu türbeyi ziyarete geldiğini belirtmiştir. Söz konusu dede, önceleri türbeyi ziyarete geldiğinde Şeyh Şaban-ı Veli’nin keramet gösterdiğini, fakat bu gün ziyarete gelenlerin “*ziyaret bilinci*” içinde olmadığı ya da insanlarda “*maneviyat*” kalmadığı için artık hazretin eskisi gibi keramet göstermediğini belirterek başından geçen bir olayı anlatmıştır: “*Gençken her hafta köyden buraya yürüyerek ziyarete gelirdim ve türbeyi tavaf ederek dua ederdim. Yine bir ziyaretim sırasında türbeyi tavaf ederken Şeyh Şaban-ı Veli bana göründü. Ayrıca eskiden biz burada dua ederken burada yatan zatların da sesini duyardık, onlarda bizimle dua ederlerdi.*”

Yine görüşme esnasında Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinin bulunduğu mahallede yaşayan 65 yaşındaki bir amca burada gerçekleşen bir olayı anlatmıştır. “*Bir gün bir adam hırsızlık yapmış, çaldığı araba ile kaçarken Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinin oradan geçiyormuş ki araba yürümez olmuş ve olduğu yerde kalmış. Oradan arabayı geçirememiş. Bunun üzerine korkuya kapılan hırsız, polis karakoluna giderek durumu anlatmış.*” Ayrıca eskiden sarhoşların, kötü niyetli olanların ve hayat kadınlarının Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinin önünden geçemediğini, hazretin onları korkuttuğunu ifade etmiştir. Fakat artık insanlarda eskisi gibi maneviyat kalmadığı ve buraya eski hürmeti göstermedikleri için zatın keramet göstermeyi bıraktığını söylemiştir. Eskiden insanların buraya karşı daha saygılı olduğunu, türbenin önünden geçerken bile buradaki zatlara bir Fatıha okuyarak geçtiklerini, ziyaret esnasında da daha saygılı olduklarını belirtmiştir.

Bilindiği üzere, dinen kutsal kabul edilen gün ve gecelerde türbe ziyaretlerine rağbet daha da artmaktadır. İnsanlar böyle mübarek gün ve gecelerde, bu mekânlara diğer zamanlara göre daha fazla gelerek dua etme eğilimindedir. Böylece, söz konusu gün ve geceleri daha güzel değerlendirdiklerini düşünürler. Ayrıca insanlar, hayatlarında dönüm noktası sayılabilecek, kendileri için önemli sayılan sınav, düğün vb. gibi özel durumlarda türbe ziyaretinde bulunmayı bir gelenek haline getirmiştir. Araştırmamızda, “*Bu türbeyi özellikle ne zaman ziyaret edersiniz/etmek istersiniz?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin %17,3’ü cevap

vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin yaklaşık %40'ı da “*zaman önemli değil her zaman gelirim*” derken, %26'sı “*kandillerde*”, %20'si “*üç aylarda*”, %7'si “*sınavlardan önce*” ve %4'ü de “*bayramlarda*”, şeklinde cevap vermiştir. Bu verilerden, ziyaretçilerin yaklaşık yarısının herhangi bir zaman kaydı belirtmeden türbe ziyaretini bir alışkanlık haline getirdiği, diğer yarısının da özellikle kutsal kabul edilen zamanlarda ya da kendileri için özel kabul ettikleri günlerde bu ziyareti gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Araştırma sürecinde, dinen kutsal kabul edilen gün ve gecelerde Şeyh Şaban-ı Veli Türbesine yapılan ziyaret sayısında bir artış olup olmadığı ile ilgili gözlem yapmanın yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu durumu yerinde tespit etmek için özellikle Kadir Gecesi seçilmiş ve türbeye gidilmiştir. Ziyaretçi sayısının normal bir zaman göre önemli ölçüde arttığı gözlenmiştir. Bu gece, binlerce kişinin geceyi değerlendirmek amacıyla Şeyh Şaban-ı Veli Türbesine geldiği ve uzun süre burada kaldığı görülmüştür. Bu süre içinde ziyaretçilerin kimisinin namaz kılarak, kimisinin tespih çekerek, kimisinin de dua ederek geceyi değerlendirdiği; hatta bazı ziyaretçilerin gerek duydukları eşyalarını yanlarında getirdikleri ve orada yattıkları gözlenmiştir.

2.5. Türbe ziyaretleri ile ilgili düşünceler

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi sıkça ziyaret edilen türbelerden biridir. Araştırmamızda, bu ziyaretin kaçınıcı ziyareti olduğu ile ilgili soruya görüşülenlerin yaklaşık %27'i “*ilk gelişim*”, %12'si “*ikinci gelişim*”, %9'u “*üçüncü gelişim*”, %4'ü “*dördüncü gelişim*”, %3'ü “*beşinci gelişim*” derken %45'i “*altı ve üzeri*” şeklinde cevap vermişlerdir. Buna göre görüşülenlerin yaklaşık yarısının Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini düzenli olarak ziyarete geldikleri görülmekte ve bu ziyaretçilerin büyük bir kısmının bölge halkının oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmamızda, “*Türbeleri ne sıklıkta ziyaret edersiniz?*” şeklindeki soruya görüşülenlerin yaklaşık %20'si “*sık sık ziyaret ederim*” derken %73'ü “*ara sıra ziyaret ederim*” şeklinde cevap vermiştir. Bu veriler, görüşülenlerin türbe ziyaretlerini bir alışkanlık haline getirdiğini göstermektedir. Örneklem grubunun yaklaşık %89'u türbe ziyaretlerinin kendisi için manevi bir rahatlama sağladığını belirtirken, %7'si ise ziyaretlerde herhangi bir rahatlama hissetmediğini ifade etmiştir. Ayrıca görüşme esnasında yapılan yüz yüze görüşmelerde ziyaretçilerin büyük çoğunluğu bu türbenin “*çok farklı bir havası*” olduğunu ve insana tam anlamıyla “*manevi bir rahatlama*” ve “*huzur*” verdiğini belirtmiştir.

Araştırmamızda, “*Türbenin insanlar üzerinde herhangi bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?*” şeklindeki soruya görüşülenlerin yaklaşık %81'i “*evet*” %15'i “*hayır*” cevabını vermiştir. Bu soruya “*evet*” cevabını verenlere, “*Evet ise, ne gibi bir etkisi oluyor?*” şeklinde yöneltilen soruya ise görüşülenlerin yaklaşık %21'i cevap vermemiştir. Bu soruya cevap verenlerin yaklaşık %44'ü “*insanlara ibret vererek iyiye yöneltiyor*” derken, %55'i “*insanlara huzur veriyor*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Araştırmamızda, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinin kutsal kabul edilmemesinin nedenleri ile ilgili olarak ziyaretçilere yöneltilen “*Sizce, bu mekânın kutsallığı ile ilgili nedenler arasında en uygun olanı hangisidir?*” şeklindeki sorumuza görüşülenlerin yaklaşık %52’si “*burada önemli bir zatın yatması*”, %20’si “*dini ve tarihi kaynaklarda yer alması*”, %18’i “*burada manevi bir huzur duyulması*”, %6’sı “*herkes tarafından kutsal kabul edilişi*” şeklinde cevap vermiştir. Buna göre, öne sürülen nedenler farklı da olsa, görüşülenlerin yaklaşık %96’sının Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini kutsal bir mekân olarak kabul ettiği söylenebilir.

Bilindiği üzere, Ortodoks (kitâbî) din anlayışı çerçevesinde türbe ziyaretlerinin “*bid’at*”, “*hurafe*”, “*batıl inanç*” ve hatta “*şirk*” olduğu ifade edilerek sert bir şekilde eleştirilmektedir. Bununla birlikte, geleneksel din anlayışı çerçevesinde insanların türbe ziyaretlerine devam ettiği sosyolojik bir realitedir. Araştırmamızda, “*Sizce, türbeye gitmek batıl inanç mı?*” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %92’si “*hayır*” derken, sadece %5’i “*evet*” cevabını vermiştir. Bu soruya “*hayır*” cevabını verenlere, “*Hayır ise, neden?*” şeklinde yöneltilen soruya ise, cevap verenlerin yaklaşık %32’si “*huzur duymayı sağlar*”, %15’i “*dua edilir*”, %13’ü “*önemli bir Allah dostunun ziyaret*”, %7’si “*dini bir görev*”, %5’i “*manevi duyguları zenginleştirir*”, %5’i “*tarihi bir mekânı gezmek ve bilgi edinmek*” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Sonuç

Araştırmada, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için kadın ve erkeklerin eşit oranlarda temsil edilmesi esas alınmıştır. Ziyaretçilerin büyük çoğunluğu genç ve orta yaş grubundan oluşmaktadır. Görüşülenlerin yarısından fazlası evlidir. Genel olarak eğitim düzeyi yüksektir ve farklı mesleklerde çalışmaktadır. Gelir durumu bakımından, görüşülenlerin büyük çoğunluğu kendisini “*orta sınıf*” olarak görmektedir ve yaklaşık yarısı aylık 2.000 TL’nin altında, diğer yarısı ise 2.000 TL’nin üzerinde bir gelire sahiptir.

Türbe ziyaretinde bulunanların büyük çoğunluğu kendilerini “*Dindar*”, “*Sünnî*” ve “*Hanefî*” olarak tanımlamaktadır. Görüşülenlerin yaklaşık üçte biri dini konularda yeterli bilgi sahibi olduklarını, üçte ikisi de bu konuda kısmen bilgi sahibi olduklarını ileri sürmüştür. Ziyaretçilerin yaklaşık yarısı beş vakit olmak üzere büyük çoğunlunun namaz kıldığı ve Ramazan ayında oruç tuttuğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada, türbe ziyaretinde bulunanların ziyaret ile ilgili ileri sürdükleri nedenler farklıdır. Bununla birlikte, görüşülenlerin yaklaşık yarıya yakınının öncelikli olarak Şeyh Şaban-ı Veli’nin mübarek bir zat olduğu kanaatiyle bu türbeyi ziyaret ettiği ve dua ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, stres ve sıkıntı gibi durumların atlatılması, ya da sünnet ve evlilik gibi insan hayatı için özel anlamı bulunan zamanların değerlendirilmesi, ziyaret nedenleri arasında önemli bir tuttuğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret edenlerin yerine getirdikleri en öncelikli ritüel “*dua etmek*”tir. Diğer bazı türbelerde yoğun olarak rastlanan “*çaput bağlama*” ve “*şeker dağıtma*” gibi bir ritüelin bu türbede yok denecek kadar az olduğu anlaşılmaktadır. Sınırlı sayıda da olsa “*adakta bulunmak*” ya da “*dilekte dilemek*” gibi uygulamalar da söz konusudur. Öncelikli dilekler arasında ise, evlenmek, çocuk sahibi olmak ve sınavlarda başarılı olmaktır. Ayrıca, zemzemle eş değer kabul edilen ve şifalı olduğuna inanılan “*asa suyu*”ndan dua ederek içmek ziyaretçilerin ihmal etmedikleri bir ritüeldir.

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesini ziyaret edenlerin büyük çoğunluğunun türbeyi abdestli olarak ziyaret etmeye özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. Türbenin, kandiller, üç aylar ve bayramlar gibi kutsal sayılan gün ve geceler ile sınav öncesi, sünnet düğünü ve evlilik gibi özel günlerde diğer zamanlara göre daha yoğun olarak ziyaret edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, görüşülenlerin büyük çoğunluğunun birden fazla türbe ziyaretinde buldukları dikkate alındığında, toplumun, türbe ziyaretini, dinin inanç ve ibadetiyle ilgili olan “*bid’at*”, “*hurafe*” ve “*batıl inanç*”tan farklı bir anlayışla yerine getirdikleri ve bunu “*dini motiflerle süsleyerek*” bir kültür olarak yaşattıkları söylenebilir. Ancak, türbelerdeki ziyaret ile ilgili tüm inanç ve uygulamaların aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte türbe ziyareti, geçmişten günümüze bütün eleştirilere rağmen devam eden ve gelecekte de ortadan kalkmayacak olan sosyolojik bir olgudur. Bu olgunun devam etmesinde rol oynayan husus ise, insanın psiko-sosyolojik özellikleriyle yakından ilgili olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

Arslantürk, Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Aslıyüce, Erdoğan, *Türkiye’ nin Yüreği Kastamonu*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Çağmlar, Zekiye “Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şaban-ı Veli Etrafında Oluşturulan Efsaneler” *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 18-20 Eylül 2003*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınevi, (s.445-464), Ankara, 2005.

Çiftçi, Fazıl, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli*, Ankara Ofset Matbacılık, Kastamonu, 2011.

Çiftçi, Fazıl, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı Kastamonu Şubesi, Ankara, 1995.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Günay, Nasuh, "İsparta'daki Halk İnanışlarında Eski Kültürlerin İzleri", *Isparta'nın Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu II*, Isparta, 1998.

Günay, Ünver, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), (s. 5-36) Kayseri, 2003.

Günay, Ünver-Güngör, Harun-Taştan, Vahap-Sayım, Huzeyfe, *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması Kayseri Örneği*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2001.

<http://kastamonu-abdulhalim.blogspot.com/2007/12/deirmenta.html>, 27.03.2012.

<http://kastamonu-abdulhalim.blogspot.com/2007/12/tevfik-amca.html>, 27.03.2012.

Kurktan, Amiran, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.

Mete, Hakan Sinan, "Hamza Baba Türbesi Etrafında Oluşmuş Halk İnançları", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1996*, Kültür Bakanlığı Yayınları:267, Ankara, 1998.

Küçük, Nail, *Tarih ve Kültür Şehri Kastamonu (Gezi Rehberi)*, Ankara Ofset, Kastamonu, 2007.

Ölmez, Filiz Nurhan-Gökmen, Şirin, "İsparta İl Merkezinde Bulunan Türbeler", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), (s. 71-105), Isparta, 2005.

Pay, Salih, "Bursa'da Türbe Kültürü", *Bursa Halk Kültürü, Uludağ Üniversitesi I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı*, Cilt 2, (s.437-451), Bursa, 2002.

Türkdoğan, Orhan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

ŞEYH ŞA'ÂN-I VELÎ ÖRNEĞİNDE KASTAMONU YATIRLARININ SOSYAL BÜTÜNLEŞMEYE ETKİSİ (SOSYOLOJİK ARAŞTIRMA)

Necati KERTİŞ

İlahiyatçı, Sosyolog, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye

Özet

Tebliğimizde dinin sosyolojik tezahürlerinden yatır olgusu, meydana gelen toplumsal etkilenme, sosyal değişme, sosyal bütünlük manevi birliktelik, insanoğlumun din ile münasebetinin belli şekillerde cemaatler oluşturmasının, kutsal bulma anlayışının ve bazı yerlere, eşyaya kutsallık vererek, karizmatik şahsiyetler etrafında gruplaşma olgusunun, cemaatleşme fenomeninin veya farklı tezahürlerde etkilenmenin bir örneği olarak Şeyh Şa'bân-ı Velî'den ve türbesinin etkisinden söz edilecektir. Kutsal'ın tezahürü olan ziyaret fenomeninin Kastamonu örneğinde, farklı etkilerin, varsa manevi bütünleşmeye etkilerini ortaya çıkarıp tespit etmek.

Anahtar Sözcükler: Velî, ziyaret, cemaat, karizma,,keramet, yatır, türbe, şeyh

Abstract

In our statement, it is going to be mentioned about tilt that is one of the sociologic [appearings](#) of religion, its social influence, the effects of change, social and moral collectivity and about human beings who form communities with different rituals while having relationship with religion. In addition, we are going to talk about the understanding of trying to find holy by giving holiness to things and gathering around some charismatic personalities such as Şeyh Şa'bân-ı Velî. We are going to confirm the different effects of spiritual integration of the phenomenon of the Holy visit in Kastamonu example.

Key Words: Saint, visit, community, charisma, miracle, tilt, tomb, sheikh

Din fitridir, insanla beraber doğmuştur, toplumsal bir gerçekliktir ve topluma özgüdür. Fert, cemaat halinde¹⁵⁹ yaşama ihtiyacı hisseder. Sosyal, siyasi bir varlık olan ve topluma ait olma (ictimâilik) içgüdüsünü haiz bulunan fertler, gruplar oluşturarak cemaat ve cemiyetler teşkil etmişlerdir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Komisyon, *Gençlik ve Din*, TDV Kadın Kolları Paneli, 1996–1997, TDV Yayınları, Ankara 1998, s.195-197.

¹⁶⁰ Nazif Şahinoğlu, *Sa'di-yi Şirazi ve İbn Teymiye'de Fert ve Cemiyet İlişkileri*, İstanbul 1991, s.111.

Din sosyal bir fenomen¹⁶¹ çok yönlülük arz eden evrensel bir olgu ve bu çok yönlülük içinde ortaya çıkan din, insanların dini anlayışlarına, inançlarına, yaşayışlarına etki etmekte; bu etkide yatır olgusu, ziyaret fenomeni ve dini tecrübe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hiç kimse Tanrının varlığını öldürememiştir. Nietzsche'nin Tanrıyı öldüremediği, tersine Tanrının Nietzsche'yi öldürdüğü ve Tanrıya inananlarda artış olduğu gözlenmiştir.¹⁶²

Zaten İslam'da da Tanrı tek ve ölümsüzdür. "Allah'la beraber başka tanrı tutup tapınmak yoktur. O'ndan başka tanrı yoktur. O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur, O'na döndürüleceksiniz." " وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا " ¹⁶³ "إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ"

Toplumlar uzun yaşamaları ve kendilerine yeteli olabilmeleri için belli dinamikler çerçevesinde bir sosyokültürel sisteme sahip olmalıdırlar. Din bir sistemdir ve kutsalın toplumdaki bir uygulamasıdır.¹⁶⁴ Dinin fert ve sosyal hayat üzerinde tesiri kuvvetlidir. İnsan ruhunun en karanlık noktalarına girerek, hayat anlayışı, hayat neşesi verip, sosyal kurumları oluşturan birimleri kaynaştırır. Toplanma yerlerinde mabetler görülmüş, sosyal hayat bu merkezlerde toplanmış, insan ise ruhen tatmin olabilmesi için ilahi bir varlığa dayanma ihtiyacını tarihin her döneminde hissetmiştir. Akli tabiat hadiseleriyle tatmin olurken ruhu bunların gerisindeki hakiki sebep ile irtibat kurmuştur. Ziya Gökalp'ın dediği gibi; insan ayağını yere basmadan duramaz, ruhunu da Allah'a dayandırmadan duramaz. Çeşitli hadiseler karşısında bunalan, ümitsizliğe kapılan insan ölçü ve dengesini kaybettiğinde ruhuna bir destek bir sığınak arar. Bu yüzden dine muhtaçtır.¹⁶⁵ Modern dünyanın robotlaşan insanı atalarının yaşadığı çevreyi aramaya başladı. Teknoloji çağı yalnızlığa, umutsuzluğa, mutsuzluğa yol açıyor ve yaşanan çevre insanı, ruhsal açıdan tatmin olamıyor.¹⁶⁶

Günümüz insanı ahlak normlarına yabancılaşmış, ahlaki değerlerini yitirmiş, tek sorumlu olmamakla beraber modernizmin kayda değer etkisi olmuştur. Çağın kavramlarıyla ahlak ifade edilememiş, ahlaki bunalımlar çıkmıştır.¹⁶⁷ İnsan tarafından yapılan her hareket insan için ve yine insanı ilgilendirirken ahlak kaidelerine uyması gereken insan birçok ahlaksızlığı yaşamakta, pratik hayatta bunalım tezahürleri ortaya çıkmaktadır.

Uyuşturucular, açlık, yoksulluk, cehalet ve eğitimsizlik, ırkçılık, cinsiyet ayrımı, sosyal sınıflar arası adaletsizlik, terör, nükleer silahlar, fiziksel

¹⁶¹ Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya1994, s.5.

¹⁶² Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s.10–13.

¹⁶³ Kasas 28/88.

¹⁶⁴ Yünni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İFAV Yayınları, İstanbul 1993, s.23.

¹⁶⁵ Sezen, *Milli Kültür*, D.P.T. s.140-511 den naklen, a.g.e., s.73.

¹⁶⁶ Arslantürk, a.g.e., s.15.

¹⁶⁷ Celal Türer, "Ahlak Bunalımının Nedenleri," *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, Ensar Neşriyat, İst. 2009, s.15.

çevrenin tahribi, vs.¹⁶⁸ Modernleşme madalyonunun bir yüzü bütün toplumların yaşaması gereken bir cazibe haline gelirken, skandallar ve sıkıntılar olarak diğer yüzünü göstermekte, insanlığı kaosun, belirsizliklerin tıkanmaların, savaşların ortasına bırakmaktadır. İnsanlık bir kültürün yaşadığı bunalımın tüm kültürlerin bunalımı haline dönüşmesine ilk defa şahit olmaktadır. Modern insan kendini bilmek yerine doğaya, kâinata, Tanrıya, kozmik dünyaya hâkim olmak istemiş, iç dünyasının imhasına, dış dünyasının kutsallıktan arındırılarak hâkimiyet kurulacak, kontrol edilecek, hatta sömürülecek bir alan olarak belirlenmesine yol açmıştır. İnsan kendine yabancılaşmış, Tanrıyı, tabiatı, diğer insanları kontrol altına almış; bilim, teknoloji, kültür ve medya endüstrisi gibi araçları kontrol edici aparatlara dönüştürmüştür. Modernlik, Tanrıyı tatile göndermeye çalışmış, Tanrının nihaî garantör olduğu bu evren tasavvuru yerine, akıl sahibi rasyonel bireylerin suni toplumunu kurmuştur. Varlık ile değer arasındaki bağı koparmış, ahlakın psikoloji ve sosyolojideki her hangi bir konu gibi ele alınmasına sebep olmuştur.¹⁶⁹ Gerçek şu ki ahlaksızlık, modern dünyanın bir sorunudur. Sebebi sadece modernizme bağlamak doğru değildir.¹⁷⁰ Geleneksel toplum yapısı olan feodal yapı yıkılıp Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile yeni bir yapıya geçer. Bu durum, modern kavramıyla ifade edilir. Batının bu gün ulaştığı çağdaşlığı ifade eden modernlik Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda ortaya çıkan aydınlanma düşüncesinin ulaştığı sonuçları ifade eder. Akla dayanan bilgi ile, teknolojik gelişmeyi ekonomik ilerlemeyi ifade eder. Din açısından din ile modernizm zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Tanrı merkezli düşünme ve toplum yapısı, aydınlanma çağı ile akıl merkezli düşünmeye yerini bırakmıştır. Din kurumu yerine de ekonomi eksen olmuştur. Hıristiyanlığın ve dinin karşısına dikilen akıl, Tanrının görevlerini üstlenirken insanın aşkın varlıkla olan ilişkisini, kutsalın tecrübesinden doğan tatmin ve mutluluğu kaldırmıştır. Hazcı (hedonist) bir yaklaşımla nefis tatmin edilirken aslında insanın bu hazcı yaklaşımdan tatmin olmadığı ortaya çıkmıştır. İşte bu aşamada hakikatın ölçülerinde din yeniden ölçü olarak geri mi gelmekte, modernizmin yeniden yapılanması sürecinde din olgusu mu, sorusu gündeme çıkmaktadır. İnsanlığın güvensizleştiği modernizmin bunalımının devam etmesi mümkün değildir. Modern dünyanın robotlaşan insanı atalarının yaşadığı çevreyi aramaya başlıyor. Teknoloji insan hayatını kolaylaştırırken beraberinde insanı yalnızlığa itiyor. Sanayileşmiş ülkelerde depresyon oranı her on yılda bir iki kat artıyor, gençlerin intiharları çoğalıyor. Artık insanların belli kültürlere bağlandığı ortaya çıkıyor, kıyamet beklentileri intiharla sonuçlanıyor. Fransa'da 173 kült kendi içinde 800 ayrı guruba dağılmış 130 bin üyesi

¹⁶⁸ Ali Özek, "Ahlak Bunalımı", *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, Ensar Neşriyat, İst. 2009, s.XI.

¹⁶⁹ Türer, adı geçen tebliğ, s.17-19.

¹⁷⁰ Bekir Karlığa, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, Ensar Neşriyat, İst. 2009, s.37.

olduğu ortaya çıkmıştır. Kiliseler ise Tanrı inancını yitirenlerin bu sapıklıklara bağlandığını söyleyerek dinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Dinin amacı, hakikate ulaşmaktır. İnsan bilinmeyi merak eder, ona yönelir. Batı, hedonizmde aradığını bulamamış, modernizmin nimetlerini tatmış, yeni bir dinî canlanmayla, körü körüne bilim ve teknolojiye bağlanmaya karşı çıkmaya başlamıştır.¹⁷¹ Din insan ruhuna sızır, bir hayat anlayışı, hayat ruhu, neşesi ve mukavemet gücü verir. Sosyal kurumları kaynaştırır. Tarihte ve günümüzde toplanma yerlerinde bir mabet görmekteyiz. Din örfe, âdetlere tesir ederken insanın en derin his kaynakları olan fikir, arzu, ve iradelerine de tesir etmiştir. Din insanı sefâlet içinde mutlu, bolluk içinde bedbaht yapabilmıştır. Hissi ve ruhi yönden insanı kaplayan, şahsiyetin derinliklerine nüfuz eden din, kişinin ruhuna yerleşip sosyal sahaya bu noktadan geçmiştir.¹⁷² Dinin özelliklerinden birisi de bilinmeyen alanlarda bilgi vermesidir. Tanrının varlığı, mahiyeti, insanlığı bu dünyalara hazırladığı düşüncesi, inancı bütün dinlerde ortak özellik olarak karşımıza çıkıyor. Totemizmde totem, Animizmde ruh, Naturalizmde tabiat, Şintoizmde fenomen olarak güneş, cahiliye devrinde Lat, Menat gibi suretler karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyanlıkta İsa tanrının oğludur.¹⁷³ İnsan inanan varlık olarak objelere olumlu ya da olumsuz, sevgiyle ya da nefretle yaklaşmakta belli objelere karşı eğilim gösterip psikolojik değer atfetmektedir.¹⁷⁴ Amerika'da toplumun dörtte üçü tinsellikle ilgilenirken, %61'i dinle ilgileniyor ve üniversite görmüşler tinsel yaklaşım eksikliğini eleştiriyorlar. Bu araştırmalar, Amerikalıların İsa'nın kutsallığına inananlarının %84'leri bulunduğunu gösteriyor.¹⁷⁵ ABD'nin hemen tüm halkının sarsılmaz Allah inancına sahip olduğunu, %'de54'ü ibadetlerini yerine getirdiğini, halkın %'de 29'u günde bir kez dua ettiğini, %'de 25'i defalarca ellerini gökyüzüne kaldırdığını, liberal bölgelerde dahi dinin hızla yükselen bir değer haline geldiğini Newsweek anlatıyor.¹⁷⁶ Bruce Mullin, Allah'ın sadece ahirette değil, dünyada da önemli gündem maddesi olduğunu tespit ediyor. İnsanlar dine yönelme nedenlerinin barış, huzur olduğunu, dolayısıyla tarih boyunca dinin böyle bir görev üstlendiğini anlıyoruz.¹⁷⁷ Karl Marx dini toplumların afyonu ilan ederken bile ona bir görev yüklemiş; August Comte ise toplumların dinsiz yaşayamayacağını kabul etmiştir. Küba liderinin Papa II. Jean Paul'ü övmesi, halkın diz çökerek Papa'nın önünde dua etmesi dinin gerekliliğinin göstergelerinden

¹⁷¹ Arslantürk, *a.g.e.*, s.14 – 18.

¹⁷² Sezen, *a.g.e.*, s.73 a.

¹⁷³ Arslantürk, *a.g.e.*, s.18.

¹⁷⁴ Arslantürk, Krech-cruticfield-Ballachey, *Cemiyet İçinde Fert*, Çev. Mümtaz Turhan, Devlet Kitapları'ndan naklen, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁷⁵ Arslantürk, John Naisbitt ve Patrica Aburdane, *Megatrends 2000*, çev. Erdal Güven, Form Yayınlarından naklen, *a.g.e.*, s.19.

¹⁷⁶ Arslantürk, *a.g.e.*, s.19.

¹⁷⁷ Arslantürk, Mircae Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Kültür Bakanlığı Yayınlarından naklen, *a.g.e.*, s.20.

biriydi.¹⁷⁸ Sosyal geçerliliği olan inanç sistemleri sosyolojik manada dindir. Dini tecrübe, teorik, pratik, sosyolojik olarak anlatılırken teorik olanda Tanrı, dünya ve insan özel öneme sahip olarak anlatılmıştır. Pratik olarak din bir tapınma, ulûhiyet karşısında saygı fiili ve sosyal münasebetler oluşturup onları gözetendir.¹⁷⁹ Sosyal yönü olmayan din bir inançtan öteye gidemez. Bu gerçeği Wach, Max Scheler'in: "Bir tek Hıristiyan, Hıristiyan değildir." sözüyle izah eder.¹⁸⁰ Dinin subjektif yönü ile objektif yönü bir bütün oluşturur. Eliade: "Saf bir din olayı yoktur. O aynı zamanda tarihi, sosyolojik, kültürel, psikolojik olaydır."¹⁸¹ Dinin dıştan görülen sahası ibadet, ayin, ahlak gibi cemiyet hadisesi halini almış taraflarıdır. Dinin bu tarafı, dini davranışların tümü ile beraber, soy, meslek, iktisadi seviye, mülkiyet, mevki, sınıf gibi sosyal farklılaşmalar; köy, şehir, millet gibi sosyal yapılarla ilişki içinde bulunmaktadır. Dinin objektif yönü sosyal farklılaşmalardan ve sosyal dalgalardan etkilenir. Aynı devirde aynı medeniyet içerisinde yaşayan iki kişi aynı cemaat içerisinde mevki, meslek, zenginlik v.b. açıdan farklı olsa da kutsalın benzer tecrübelerine sahip olabilirler; ama iman ve ibadetlerini farklı biçimde ifade edebilirler.¹⁸² Din kutsalın tecrübesidir.¹⁸³ R. Caillois "dünyevinin zıddı olan şey" der. Otto ise "Büyük sır, büyüleyici sır, muhteşem sır" olarak tanımlar. Dinler tarihçileri dünyanın bütünlüğüne bağlanma, Eliade: "Muayyen üstü dini tecrübeler, tamamıyla dünyaya ait kutsalın kimliğini tespit eder. Birçok mistik için dünyanın bütünlüğü bir temel oluşturur" der. Hegel'e göre kutsal, insan oluşumu içinde hakikatle başlıca buluşmadır. İslâmî inanışta kutsal, tenzih yüceltmedir.¹⁸⁴ Din ve kültürün müşterek vasıtalarından birisi sembollerdir. Sembol, kültür ve din için ortak noktalardanır işaret ettiği varlığı soyutlanmış bir kalıpla ifade eder.(ses, yazı, v.b.) gibi. Mecaz şeklinde sembol var ki gerçeği ifade eder. "Bayrak" veya "sancak" dediğimiz zaman, bir toplumu, o toplumun kimliğini, kültürünü, vatanını kastetmiş oluruz. Bütün dinler sembol kullanmışlardır. Bayrak da millî şuuru uyandırır. Semboller zamanla aslın yerine geçmeye başlarsa tehlikeleşir. İslam bu tip sembollerini (putlar gibi) yasaklamıştır. İnsanı doğrudan Mutlak Varlık Allah'a yönelmiştir. İnsan maddeden, mekandan tenzih edilemediğine göre, Allahla irtibatı sembollerle sağlayacaktır. Çünkü Allah, mekan, zaman, madde ve şekillerden münezzehtir. İrtibat için ilk semboller

¹⁷⁸ Arslantürk, *a.g.e.*, s.25.

¹⁷⁹ Sezen, Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Kayseri, s.22-28'den naklen, *a.g.e.*, s.34.

¹⁸⁰ Sezen, *a.g.e.*, s.34.

¹⁸¹ Sezen, Eliade, *Dinin Anlamı*, s.20'den naklen, *a.g.e.*, s.34.

¹⁸² Sezen, Wach, *Din Sosyolojisi*, s.268'den naklen, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹⁸³ Sezen, Yves Lambert, *La Tour de Babel des Definition de la Religion Social Compass*, Mart 1991 Belgique, s.73-74'ten naklen, *age.*, s.36.

¹⁸⁴ Sezen, Wach, *Din Sosyolojisi*, Lambert, agm., s.74; Günter Kehrler, *Religionssoziologie*, Berlin 1968, s.6; Mircae Eliade, *Traite' d'Historiedes Religions*, Paris 1983, s. 185; Garaudy, *La Pensee'*, s. 186'dan naklen, *age.*, s.36.

kelimelerdir. Kelam, en yüksek seviyede semboldür. Zikir sayesinde Allahı hatırlar O'nunla konuşmuş oluruz. El bağlamak, eğilmek, secdeye gitmek, yüzümüzü yere koymak itikâdî sembollerdir. Bazı semboller, istikâmat birliği verir. Kâbe gibi.¹⁸⁵ Sembol ilgiyi "Kutsal" kavramında kurar. Tartışılması, bilinmesi, tecrübe edilmesi, tahlil edilmesi mümkün olmayan, saygı ve itaat edilen anlamında kullanılmaktadır. Kutsalı üçe ayırabiliriz ki; Tenzihî, Tecsimî, İtibârî (izâfî-göreceli). Tenzihî Allah için, ikincisi, nesnel varlığa atfedilmesidir. Bitki, hayvan, taş parçası, mezar, bazen bir insan v.s. Üçüncüsü izafidir. Kâbe kutsaldır, ramazan ayı, Kudüs, Kadir gecesı, Cuma günü gibi ki toplumsal yüklemelerdir. Bu üç kutsalın birincisi ile üçüncüsü İslam'da mevcuttur. İkincisi tehlikelidir. Tarihi ve dini yüklemeler de semboller görünür geleneğin de etkisi vardır. Buna bağlanılmaktan ziyade dinin içinde bir yerlerde dururlar. Kur'an ve Hadislerde bu kavramlar bulunur. "Kutsal ruh (Cebrâil), "Kutsal vadi Tuva" "Mukaddes toprak" "mübârek kıldığımız Mescid'i Aksâ" İbrahim'e kendisini ve İshak'ı mübarek eyledik", "ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır. "Mübârek kitab" "o mübarek yerdeki", "mübârek bir ağaçtan yani zeytinden tutuşturulur", "mübârek bir hayat dileği", "mübârek bir gecede indirdik", gibi.¹⁸⁶ Din kutsalın tecrübesidir, mutlak kutsal Tanrıdır. Mutlak kutsal kendisini kutsal olarak tanıtır, tartışmasızdır. İzafî kutsal, kendi içinde kutsalın kutsalını da içermektedir. Kâbe, Mescid-i Aksâ, Leyle-i Kadir gibi. Peygamberin kutsalı vardır, Hacer'ül Esved, Zemzem v.b. Normal insanın kutsalı vardır yatırlar, veliler, ağaçlar gibi ki psikolojik kutsala girmektedir, şirk tehlikesiyle karşı karşıyadır. Fetiş kutsal, mutlak kutsalın dışında kutsal kabul ettiklerini kendisinden etkilenilecek aşkın varlık haline getirip, ona ibadet ritüelleriyle tapınmak v.s. etkisine girmektir. Bir sıralama olursak;

Din--- Kutsalın tecrübesi.

Kutsal, ikiye ayrılmaktadır. 1. Mutlak kutsal. 2. İzafî kutsal. Bu ikincisi de kendi arasında üçe ayrılmaktadır.

1.) Kutsalın kutsalı, 2.) Peygamberin kutsalı 3.) Normal insan kutsalı. Bu da ikiye ayrılır: 1.) Psikolojik kutsal (manevi değerler sistemi), 2.) Fetiş kutsal.¹⁸⁷

İnsanlık ilk evrelerinde aileyi kutsal kabul etmiştir. Çin'de, Mısır'da aile bağlarının kutsallığı görülmektedir. İsrail'de de aileye saygı kutsallık gereği ve ailenin yeryüzünde kalması kutsallığına bağlıdır. İnsanoğlu çok çeşit tanrılara inanıp, gökteki tanrının tezahürleri olan küçük tanrılara tapmış, kutsalı bulmak için çırpınmış, güneşe, aya, yıldızlara, ateşe, kadına tapma

¹⁸⁵ Sezen Yümnî, İslâm'ın Sosyolojik Yorumu, İz yayıncılık, İstanbul, s.151-153.

¹⁸⁶ Bkz. Maide 21-110; Nahl 102, Bakara 87, 253; Taha 12; Naziat 16; İsrâ 1; Saffat 112-113; Nem 18; Sa'd 29; Enbiya 50; En'am 92, 155; Kasas 30; Nur 31, 61; Duhân 2-3, Meryem 31 vb. ayetler. Geniş bilgi için bkz. *İslâmın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.154-155.

¹⁸⁷ Arslantürk, *Basılmamış Ders Notları*, İst. 2012.

ihtiyacı hissederek kutsalla ilgi kurmuştur.¹⁸⁸ Din veya herhangi bir kutsal inanç ve yatır olgusu, toprağı, belli bir bölgeyi kutsallaştırıp vatan anlayışı da verecektir. Evrensel din içinde yatır olgusu, insanın iç dünyasındaki mânevi arzuları tatmin eden hitap şeklidir.¹⁸⁹

KARİZMA:

Sözcük anlamı: “Lideri diğer insanlardan farklılaştırdığına inanılan çalışarak kazanılmayan yaratılıştan gelen olağanüstü özellikler” olarak nitelendirilmektedir.¹⁹⁰ Wax Weber’in otorite tiplerinin içinde karizmatik otorite önemlidir. “karizma” kendisinde olağanüstü yeteneklerin olduğuna inanılan sıradan insanlardan ayrılan, belli niteliklere sahip olan, toplumu bunalımdan kurtaran insan için kullanılır. Karizma içsel irade ve denetim kabul eder. Karizmatik önder kendine göre bir işe el atar, salt taşıdığı misyona dayanarak itaat ve yandaş kitlesi ister. Bunları bulup bulamayacağını başarısı belirler. Para ya da parasal gelir sahibi olmaktan bilerek kaçınır. Kesin olan bir şey var ki karizma metodik ve rasyonel olan her türlü parasal kazancı yakışıksız sayar. Genelde karizma rasyonel olan tüm ekonomik davranışları reddeder. Karizma sahipleri ticaret yoluyla ekonomik sömürü anlamında özel kazanç kaynağı yapmazlar. Düzenli bir vergilendirme de olmaz. Karizmatik yapı için gerekli ihtiyaç, araçlar bireysel olarak sağlanır; ya da karizmatik kişinin hitap ettiği grubun üyeleri armağan, bağış ya da başka katkılarda bulunarak sağlarlar.¹⁹¹ Yunanca “hibe edilmiş” anlamına gelen “charizma” ilk dönem Hristiyan bilginlerince Allah’ın belirli insanlara ihsan ettiği manevi bağışlara işaret için kullanılmakta idi. Oradan skolastik (doğrunun mevcut olduğu ve okullarda okutulması gerektiği düşüncesi) Hristiyan felsefesine geçek Weber vasıtasıyla sosyolojik kavram haline geldi. Karizmatik egemenlik otoritenin kaynağını hükümdar ya da iktidar grubunda varlığına inanılan olağanüstü özelliklere verir. Buna göre peygambere, şeyhe itaatin esası ümmet veya müritlerin onlarda varlığını düşündükleri öyle olduğuna inandıkları, insanüstü özelliklerdir. İslam dünyasında peygamber ve evliyanın karizmatik özellikleri vardır.¹⁹²

ZİYARET:

Birini, bir yeri görmeye gitmek manasına olan Türkçemizdeki ziyaret sözcüğü Arapça “ziyaret” kelimesinden gelmekte olup; aynı kökten gelen “zuhur” sözcüğü de hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manasında

¹⁸⁸ Arslantürk, *a.g.e.*, s. 18-20.

¹⁸⁹ Mensching, *a.g.e.*, s. 20-59.

¹⁹⁰ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992, s.200.

¹⁹¹ Sezgin Kızılcelik, Max Weber, *On Charisma And Institution Building*, s.48; M. Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 218-220’dan naklen, *Sosyoloji Teorileri*, Yunus Emre Grafik Yayıncılık, Konya 1994, s.260-262.

¹⁹² İzzet Er, “Karizma” maddesi, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yay., Ocak 1991, II, 275.

kullanılmaktadır. “Zuvar” ve “mezar” kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitme manasını ifade etmektedirler. “Mezur” Türkçede kabir karşılığında kullanılmaktadır. Umumiyetle dini manada ibret almak, için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri ve akrabaları hastaları görmeyi ifade eder.¹⁹³

VELİ:

“Veli” kelimesi, dost, yar, sevgili, eren, ermiş anlamında olup çoğulu “evliya”dır. Hakkin dostu sevgili kulu diye tarif edilmektedir. Veli lügatte düşmanın zıttı, Allah’a dost veya Allah için dost anlamlarına da gelir. Kuşeyri’ye göre “Allah’ın koruduğu, gözettiği, bir an bile nefsiyle baş başa bırakmadığı kimseye veli denir.”¹⁹⁴ O bu görüşünü A’raf Suresi’nin “Çünkü benim dostum, Kitap’ı indiren Allah’tır. Ve O, bütün salihlere de velilik ediyor.”¹⁹⁵ ayetine dayandırıyor. Veli Allah’a ibâdet işini uhdesine alan, dünyaya ve ahirete rağbet etmeyen, insanlar kendisini gördüklerinde Allah’ı hatırlatan, “karib” manasına da gelen yaratılanı hoş gören kimseler anlamında kullanılmaktadır. Bunlar mahzun olmayacak kimselerdir.¹⁹⁶ Veli kelimesi tekil ve çoğul olarak Kur’an’da seksen küsur ayette geçmekte, “velâ” kökünden gelmekte din inanç, mekan zaman, nispette yakınlık manasında kullanılırken; etimolojik olarak yardım işini üstlenme, destek verme anlamındadır. Kur’an Allah ve kulun ortak sıfatı olarak kullanıyor. Aynı kökten gelen mevlâ sıfatını sadece Allah için kullanıyor. Veli, “adüvv” kelimesinin ve şeytan’ın zıddı, Allah’ın Esmâü’l-Hüsna’ında yer alan sıfatlarından birisidir. Mü’minin, kâmil insanın sıfatı ki velilik sırrı Allah-insan egoları arasında kendine özgü bir beraberlik oluşturuyor. Kamil insana yaratıcı ego vasfını veren, onu fragmanter (bölünmüş) yapısına rağmen bu yüceliğe layık gösteren bizzat mutlak yaratıcıdır. O dilediğine dilediğini verir. Tevhide ters olan vermediğini almaya kalkmaktır. Ayetler veliliği yardım edicilikle birleştirerek her veli yardım edici olmalı anlamında “nasîr” kavramını kullanıyor. Aydınlatan, yol gösteren anlamında “mürşit”, şefaath eden manasında “şefî”, koruyucu manasında “vaak” gibi sıfatlarla birlikte kullanılıyor. Karanlıktan uzaklaştırıp açıklığa çıkaran, merhamet eden, zarardan alıkoyup faydaya yaklaştıran bir gönüldaştır veli. Mutlak ve ölümsüz veli Allah’tır. Vefasızlığı, küstahlığı, hıyaneti, acımasızlığı, ayıp görücülüğü olmayan; serveti, izzeti, mülkü, sevgisi, kudreti sınırsız olan ve dostuna bunlardan esirgmeden verendir. O, kusur görüp affetmeyen insana karşı hep affeden, cömert, iman edenleri karanlıktan çıkaran, şefkat kaynağı dost, dostunu yücelten dost, barışseverleri gözetken dost, ölümlü bizi bırakıp gidenlerin ardında bizi kucaklayan dost, dostluk sırrını bilen iman adamı için

¹⁹³ M. Yaşar Kandemir, “ziyaret”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB İstanbul 1986, XII, 620.

¹⁹⁴ Süleyman Uludağ, “Veli” *İslam Ansiklopedisi*, s. 519; Buhari, Rekâik 38, İbn Mâce Fiten 16; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1997, s.90.

¹⁹⁵ A’raf Suresi 8/196.

¹⁹⁶ Kuşeyri, *er- Risâletü’l Kuşeyriyye*, Mısır 1966, II,519’dan naklen, Eraydın, *a.g.e.*, s. 90; İbn Mâce, Zühd 4; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 2731.

gerçek dosttur. Kur'an'a göre melekler de mü'minlerin dostlarıdır. İman edip takvaya sarılmış kişiler Allah'ın dostlarıdır. Dünya ve ahirette müjdelidirler.¹⁹⁷ “Veli” ermiş kişi anlamında ilâhî, şahsi menfaatten uzak lütufkâr bir şahsiyettir. Ermiş kişi diye isimlendirilen mukaddes karakterli şahsiyettir. Kılavuzluğu aranır. Peygamberin otoritesi ile rekabet edemez; fakat aynı şahsi karizmaya sahiptir. Peygamberin faal özelliği velinin pasif tabiatıyla tezattır. Kılavuzluğu şiddetle aranır. Nüfuzunu sükûnet içinde, sürekli teksîfi şekilde yapar. Emirden ziyade dolaylı şekilde etkiler. Her büyük dinde veli vardır; ölümü durumunu daha da yükseltir. Wach'a göre “Tanrı adamı” gibi kişileri daha selektif surette tanıtmaya, dini otoritenin özel bir tipini karakterize etmeye yarar. Velinin otoritesi din kurucusundan aşağıdadır. Onun kurucu ve peygamberle ortak yanı, şahsi karizmaya sahip oluşudur. Veliler haberci (elçi, resul) değil; ama kılavuzluğu şiddetle aranan, uluhiyetle güçlü bir ittisal yaşayan, bu birleşmeyi mistik bir şekilde ibadet devamıyla elde eden kimselerdir. Velinin hayatı fakirlik hayatıdır, öldükten sonra gruplaşmalar hızlanır, kişiye veya hatırasına bağlılık öldükten sonra da devam eder. Şefâati devam eder, ümit edilir. Keşfe, keramete, insanları etkileme gücüne sahip, halka yakın, kurtuluş için sevimleri gerek, Allah'tan razı, tevekkül ehli, sabir ehli, sadece Allah rızası isteyen kişilerdir. Tasavvufta, “Zahid, Arif, Fakir, Derviş, Aşık, Veli, Garib, Erenler, Nuriye, Cuiye, Şikeftiye, Nussak, Ubbad, Bekkaun, Haifun, Kassas, Mistik...” gibi kelimelerle anılırlar.¹⁹⁸

İşte Şeyh Şa'bân-ı Veli, böyle olduğuna inanılan, karizmatik şahsiyetlerden birisi ve ismiyle, bazı yerlerde meşrebiyle, türbesinin, karizmasının etkisiyle hala tesirini devam ettirmektedir.

ŞEYH (mürşid)

Bu kelime de sosyolojinin ilgi alanına girmekte, lügatte ise, yaşlı adam ihtiyar, tekke veya zaviyede müridleri olan kimse, kabile ve aşiret reisi manalarına gelmektedir. Mürşit kavramı irşad eden doğru yolu gösteren kılavuz; gafletten uyaran tarikat piri (ilimde, sanatta öncü, tarikatta şeyh) demektir. Dergâhta, okulda hocanın vazifesini yüklenen, müridlerini terbiye eden ahlaklı, mevki mansıb hırısından uzak, itidalli, boş işlerle vakit geçirmeyen, klavuz, eren pir er kişi, baba, ata, mum gibi kendisi yanan, çevreyi aydınlatan insanı kâmil tarifleri yapılmaktadır.¹⁹⁹ Gerçek mürşid Hz. Muhammed'dir (as). Diğerleri onun manevi mirasını elde etmeye muvaffak

¹⁹⁷ Yaşar Nuri Öztürk, “Veli” maddesi, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1991, s. 658-666.

¹⁹⁸ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992; bkz. Ebu Nasr Serrac et-Tûsî, *el -Luma (İslam Tasavvufu)*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk, İstanbul 1996, s. 311-401; Mustafa Kara, *Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 7-188; Uludağ, *Bayezid-ı Bistâmî*, TDV Yayınları, Ankara 1994, s. 113-118; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s.41-45. Ayrıca bkz. Osman Arslantürk, *Karizma ve Dini Liderlik*, (Basılmamış Lisans Tezi), Van, s.7.

¹⁹⁹ Eraydın, *a.g.e.*, s.117-119.

olmuşlardır. Allah'ın ahlakını tahakkuk ederek fena makamına ulaşması gerekir. En makbul mürşit hem "kâmil" (kendisi olgun) hem de mükemmil (başkalarını olgunlaştıran)dır.²⁰⁰

YATIR

Ermişlerin gömülü olduğuna, ziyaretçilerine fayda ya da zarar vereceğine i'tikad edilen mezarlar. Dede, baba, türbe, diye de anılmakta, halk arasında böyle tabir edilmektedir. Allah katında yüksek mertebelere ulaşmış olduğuna inanılan kişilerin mezarlarıdır. Sağlıklarındaki zühd, takva, ibadet, muhabbetle Tanrı'nın sevgili kulları arasına girerler, halk tarafından izzet ikram görürler. Allah dostu kabul edildiklerinden şefaath özelliklerinin devamına inanılır. Bunlarının yüksek hatırlarının kırılmadığına inanılır, vesile kılınarak dua edilip Allah'tan bazı dileklerde bulunulur. Velilerin karizmaları öldükten sonra devam eder; hatta güçlenir. Onun etrafında etnik, siyasi, mesleki, sosyal gruplar, yeni teşkilatlar oluşturulup mezarları kıymetli hale gelir.²⁰¹ Horasan'daki Hoca Ahmet Yesevi'nin, diğer şeyhlerin Anadolu'daki temsilcilerine göz attığımızda yatır olgusunun tarihçesinin nerelere dayandığını, ziyaret fenomenindeki toplumsal etkinin kökenini görmekteyiz. Yesevi'nin dünyanın dört tarafına yayılan 99.000 müridinden bahsedilir.

KERAMET, TÜRBE VE CEMAAT

Kelime olarak ihsan, lütuf, sufilerde görülen harikulâde olay ve davranışlar. Denizde yürümek, uçmak, kısa sürede bir yerden bir yere gitmek, Meryem'in hazır rızık bulması, Süleyman'a Belkıs'ın tahtının getirilmiş olması gibi Allahın Salih kullarından tezâhür eder. Keramet gizlenmelidir. Gerçek veliler sıkılırlar açığa çıkmasını istemezler. Türbe ise büyük zatların, evliyaların şehitlerin mezarları üzerine yapılan, içinde medfun bulunan zatin eşyalarının ve mezarını kaybolmaması için ziyaretçilerin rahat şekilde dua etmeleri için yapılan mâbettir. Cemaat ise topluluk anlamında aynı inanç, değer, davranış kalıplarını benimsemiş, uzmanlaşmanın olmadığı, dayanışma esasına dayanan, karşılıklı olarak yakın içten yüz yüze, samimi ilişkilerle birbirlerine bağlı insanlardan oluşan, insan topluluğu. Topluma oranla küçük insan topluluğudur. Ortak değerlerle bağlılık, belli bir amacı gerçekleştirmek, açısından baktığımızda grup kavramıyla da ifade edilmektedir. Dini cemaat veya gruplardan bazılarını "tarikat"denir. Diğer dinlerde de tarikatların mevcudiyeti bilinmektedir. Dini grup olan tarikatlarda üyeler akrabalık bağlarını ikinci plana iterler, gelenekler kaybolmaya yüz tutar veya başka manalara bürünerek ortaya çıkar. Bu gruplar yeni katılımlarla, misyonerlik, irşâd yolu ve başka usuller

²⁰⁰ Cebecioğlu, "mürşid"maddesi, *Tasavvuf Terimleri Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.

²⁰¹ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul 1989, I, VIII; Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK, Ankara 1992, s. 10-11'den naklen, Ünver Günay ve komisyon, *Kayseri ve Çevresi Ziyaret Yerleri*, Kayseri 1996, s.112.

de kullanır. Dini cemaatlerin veya grupların çoğalıp farklılaşması G. Mencshing'e göre : “Sağlam bir dini geleneğe”, “dinde objektifleşmeye”, “kitlelerin yapı ve temayüllerinden kaynaklanan ihtiyaçlara” bağlıdır. Weber'in kullandığı “karizma” liderdeki çekici güçtür ve cemaat oluşmasındaki icrâ ettiği gerçek tesirdir. Tarikat grupları yoğun bir dini hayatı ifade eden, ana dini bünyede alt gruplar olarak ortaya çıkmış cemaattirler. Bizde tarikat cemaatleri zaviye, ribat, tekke veya dergâhlarda bir şeyhin çevresinde halkalanır. Wach “tarikât-ı kapalı bir cemaat içinde ortak takvâ hayatı yaşamaya karar vermiş bulunan kimselerin kurduğu bir cemaat ve kişisel sadâkate ısrarcı; tarikat üyelerini birleştiren şey “olarak tarif eder.²⁰²

Tebliğimizin konusu açısından cemaatleşmeye baktığımızda, terbiye teşekkülleri olan tarikatlardan doğan bir cemaatleşmenin veya etkileşimin varlığını ortaya koymaya çalıştığımızı belirtmek isteriz. Cemaat ve cemiyetle ilgili detaylı bilgi edinmek isteyenleri sosyolojik ve tasavvufî kaynaklara yönlendirmek ister tebliğimizi sınırlı tutmak zorunluluğumuzu bildiririz. Doğal olarak insan birbirini seviyor anne, baba, akraba arkadaş vs sevgisiyle grup teşkil ediyor.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Alperenleri, gazi velilerin rolünü görüyoruz. Anadolu insanının da bunları ebedileştirerek kutsallaştırıp, yaşadıkları hayatı onlarla paylaşmak istediklerini, inandıkları erenlere makam tahsis edip ziyaretgâh haline dönüştürdüklerini müşahede ediyoruz. Kutsalla bağlantı kurmada bu ziyaret yerlerinin türbe ve yatır olarak önemi büyük görünmekte; Prof. Dr. Ünver Günay'ın *Erzurum Kenti ve Çevresinde Dini Hayat* adlı doçentlik tezi ile *Kayseri ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri* çalışmaları, ayrıca Eyüp Sultan üzerine yapılan çalışmalar ve benzerleri bizleri bu konularda bilgilendirmektedir. Biz ise yatır olgusu ve türbenin sosyal bünyeye etkisini araştırırken karizmatik şahsiyet olan Kastamonu yatırlarından Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkında yapmış olduğumuz araştırmamızda ulaştığımız sonuçları tebliğimizde sunacağız.

Araştırmamızda ziyaret fenomenini görünen tasvir edilebilen, deskriptif (tasvir edici, betimleyici) düzeyin biraz ötesine taşımak için anket metodu uyguladık. Halktaki tezahürlerini sosyolojik yönlerini bulmaya çalıştık. Ziyaret fenomeni resmî ulemaca “dine aykırı” gerekçesiyle sık sık tenkit edilmekle birlikte kültürümüzün en önemli parçası olmaya devam etmektedir. Hatta toplumun ayakta durmasına belli oranda imkan

²⁰² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 41-45; Ayrıca bkz. Uludağ, “keramet”, “Mürid”, “Kutub”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ilgili maddelere bkz. ayrıca Uludağ, *Bayezid'i Bistâmi*, s.188; Mustafa Tuncer, Nihat Aytürk, Bayram Altan, *Türkiye'de Dini Ziyâret Yerleri*, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri, Ankara 1992, s.30'dan naklen; *Türbe Ziyâretlerinin Psikososyal Sebepleri ve Tezâhürleri*, *Eyüp Sultan Örneği*, s.19; Uludağ, *a.g.sözlük*, s. 434; İsmail Kılıoğlu ve komisyon, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1989, s. 254-261.

sağlamaktadır.²⁰³ Kastamonu yatırımlarını özellikle Şeyh Şa‘bân-ı Velî ‘yi ziyaret edenler, onun varlığını, menkıbelerini, yattığı yeri, tasarrufla bulunduğu camiyi, odacıklar halinde olan halvet mekanlarını, kabrini, türbesini, hele hele tarikatını, sözlerini, şiirlerini, nasihatlerini bilen okuyan bu zatla ilgili sempozyum, panel, kutlama haftaları gibi etkinliklere katılan ve fikirlerinden etkilenip sosyal bünyede tezahür edecek şekilde farklı tecrübelerle ortaya çıkarak, dostluk sevgi ve ahlaki değerlerle sosyal bütünleşmeye katkıda bulduklarını anlamaktayız.

ŞEYH ŞÂBÂN-ı VELÎ (ö.976/1569)

Kastamonu’nun Taşköprü ilçesinde dünyaya gelen, anne ve babasını küçükken kaybeden, bir hanım tarafından evlat edinilen, İstanbul’da Fatih medreselerinden birinde okuyan, “vatan’i aslinize gidiniz”rüyasıyla yola çıkıp, Bolu’da Hayreddin Tokâdi’ye bağlanıp, seyru sülûkünü tamamlayıp memleketine dönen ve zahir ilmlerle beraber batında’da yüksek mertebelere çıkan bir zâttır.²⁰⁴

Mevlana, Yunus gibi mutasavvıfların getirdiği yorumlar yıkılmakta olan Selçuklu cemiyetinin sosyokültürel yapısını kurtarmaktan ziyade Osmanlı cemiyetinin yükseliş halindeki kültüründe en doğru akisleri oluşturabilmiştir.²⁰⁵ Mevlânâ gibi Kastamonu’da Şeyh Şa‘bân-ı Velî ve diğerleri bütünleşmeye farklı dozajlarda karizmaları oranında etki sağlarken; Şeyh Şa‘bân-ı Velî, otoritesini öldükten sonra da devam ettirip, dindarlaşmadaki artışa oranla etkilemekteki ve ziyaret fenomenindeki artışı da ziyâdeleşmektedir. Mürşid-i kâmil olan Şeyh Şa‘bân-ı Velî’nin ünü ve karizması asırlardır devam ederek her dönemde artmaktadır. Yattığı yerdeki cami kendi ismiyle anılmakta, semt ise “Hz Pir” diye zikredilerek tesir gücünü göstermekte, dini turizme en fazla sebep teşkil eden yatır, türbe ve karizma olarak etkisini devam ettirmektedir. Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılmış, üç yüz altmış zata hilâfet duası ederken, Honsalar Camii’nde va’zu nasihat, tefsir ve Kur’an anlatıp kendi döneminde manevi tesirini icra erek göz ardı edilemeyen toplumsal etkisini serdetmiştir.²⁰⁶

Araştırmamızın genel evrenini (ana kütlelerini) Kastamonu merkez halkının tümü, esnaf, işçi, memur, öğrenci, öğretmen, asker, polis, emekli ve merkez köylerden birkaç köyün halk tabakası oluşturmaktadır. Çalışma evrenimiz yine Kastamonu halk kitlesinin çeşitli statülerinde bulunan, çeşitli vasıflardaki insanlardır. Kastamonu merkezinde ve merkez köylerinden birkaçında oturanlar üzerinde, çeşitli mahallelerde, sanayi esnafı, şehir merkezindeki esnaf, kahvehâne, siyâsi parti grupları ve temsilcileri, üzerinde, okullarda, meyhanede, cami cemaati ile dini gruplar arasında anket formu dağıtılarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubu olarak

²⁰³ Günay ve Komisyon, *a.g.e.*, s.2-10.

²⁰⁴ Bu konuda geniş bilgi için bakınız, Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, *DİA*, XXXVIII, s208-210.

²⁰⁵ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, 451-460.

²⁰⁶ Nihal Yazar, *Menakıb-ı Şa‘ban-ı Velî ve Türbenâme*, s.19.

360 anket formu dağıtılmış 300 tanesi elimize geçmiştir. 150 erkek 150 kadın üzerinde anket gerçekleştirilmiş, değerlendirmeler bu sayı üzerinden yapılmıştır. Anket tekniğini kullanmaya ve hazırlığına değerli hocamız Prof. Dr. Yümni Sezen Bey'le başladık. Münir Koçtaş'ın *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış* adlı eseri, *Türkiye'de Dini Hayat, Eyüp Sultan Örneği* adlı yüksek lisans tezi dikkate alınarak hazırlanmış, Zeki Arslantürk Bey'in danışmanlığında bitirilmiş olup, tebliğimiz bu anket sonuçları doğrultusunda sunulacaktır.

Anket çalışmamıza Kastamonu'nun tanınması ve hizmet edilmesi açısından teşekkür edenler olduğu gibi; bir kısmının bu teşekkürü, yatır olgusuyla ilgili doyurucu bilgiler vererek anket formlarının arkasına yazdıklarını, yine mülâkatlara açık, net, içten geldiği ve inandığı doğrultuda bilgiler verdikleri müşahede edilmiştir. Çeşitli sosyal statüdeki insanlara ulaşılmaya çalışılmış, dini yaşayışla cinsiyet arasında sıkı bir bağ bulunması sebebiyle örnekleme %50 kadın olması ayrı bir önem arz etmiştir.

Kastamonu il merkezindeki araştırmamızda kutsalın sembolik tezahür biçimlerinden biri olarak kendini gösteren, bu bakımdan mübârek bilinerek belirli usul, adap çerçevesinde çeşitli amaç ve arzu ile ziyaret edilen Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halk üzerindeki tesirlerini bulmak üzere yapılan bir alan araştırmasıdır. İnsan dinden hiçbir zaman kopamamış. Dini ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelip, sürekli Allah'ı arayış içinde bulunmuştur.²⁰⁷

Dini tecrübe hâkim rol oynamıştır. Türkiye'de de durum aynı olmuş, laisizm ve sekülerleşme ile, din adamlarının yetersizliği, laikliğin uygulanışı yönüyle dini problemler zuhur etmiş, dini tecrübeye zaman zaman zayıflama görülmüştür. Öğrenim seviyesi arttıkça, gelir seviyesi yükseldikçe dini tecrübe zayıflamaktadır. Dini hayat sosyal çevreden bağımsız değildir. Her toplumun dini yaşayışı sosyal şartlara gelişmelere değişmelere bağlı olarak farklılık arz etmektedir.²⁰⁸ Örneklem grubumuz olan Kastamonu halkı da bunun dışında değildir. Türkiye genelinde yapılan başka araştırmaları da nazarı itibara aldığımızda, din olgusunun kaçınılmaz bir şekilde inanç ve ibadet açısından insanlar tarafından kabul gördüğünü anlamış bulunmaktayız.

Sonuç olarak ortaya koymaya çalıştığımız ziyaret fenomeni, normal kabir ziyaretinin ötesinde, yatır, türbe, kümbet, tekke, dede mezarı, veli, evliya, eren, ermiş, âbid, zâhit, âlim, sofı, seyyid, şeyh, gazi, pîr, gibi isimler verilerek manevi güç ve üstün meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları yerlere, belli hâcet, dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler türünden ve bu çerçevede oluşan inanç ve uygulamalara bakılmak üzere yapılmıştır. Ziyaretçiler açısından Kastamonu yatırlarından Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi

²⁰⁷ Necati Kertiş, *Kastamonu Yatırlarının Sosyal Bütünleşme Açısından Bölge Halkı Üzerindeki Tesirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999, s.180-201.

²⁰⁸ Sezen, *Türk Toplumunun Lâiklik Anlayışı*, s.288-291; Koçtaş, *a.g.e.*, s.109.

değerlendirmeye tâbi tutup, anketimizden elde ettiğimiz sonuçları zikredelim.²⁰⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkemizdeki tekke ve zaviyelerin, bazı türbelerin kapatılması ziyaret fenomenine karşı olumsuz tavırlar, tenkitler, etkilerini göstermiş, Kastamonu'yu da etkilemiştir. Vehhabi düşüncesi, Abduh gibi bazı ulemânın türbe ziyaretlerini şirk kabul etmesi ziyaret fenomenine olumsuz etki etmiştir. Daha sonra, yasaklara, şirk anlayışına, çeşitli toplumsal kesimlerde bir tepki psikolojisi oluşmuş, türbelere karşı müteakip dönemlerde ilgi duyulmaya başlanıp, ilginin artarak canlanmasına adeta bu yasaklar sebep olmuştur.²¹⁰

Araştırmamızın genel sonuçları ise şöyledir.

1-Araştırma alanına giren örneklem grubunun popülasyonu 300 kişidir.150 kadın, 150 erkek üzerinde çeşitli statüdeki insanlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

2-Sosyal statüyü etkileyen faktörlerden biri ekonomidir. Genelde toplumda dindar kesimi orta tabakanın temsil ettiği farklı araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Hatta dinsizlerin en üst ve en alt tabakadan çıktıkları tespit edilmiştir.²¹¹ Kastamonu türbelerini, hususan Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesini genellikle orta gelir durumuna ait olanlar ziyaret etmekte ve dini yasaklar açısından orta halli gelir durumuna sahip olanların etkilendiği gözlenmektedir.

3-Araştırmamızda farklı meslek sahiplerinden katılanlar bulunmakta, ilk sırayı ev hanımları, ikinci sırayı memurların aldığı görülmektedir. Mesleki farklılıkları zihniyet farklılıklarına sebep olduğu ortaya çıkmıştır.

4-Araştırmaya katılan deneklerin arasında inanmayan bulunmamakta ve %98'lik bir oranla inancın tam olduğu görülmektedir. Bununla beraber ibadet eksikliği veya hiç ibadet yapmayanların da varlığı gözlenmektedir.

5-Deneklerin ziyaret sebepleri arasında ilk sırayı "dua ve haz duyma" isteği almakla beraber, âhîret şefaati, dünyevi ihtiyaçların giderilmesi, çocuk sahibi olmak arzusu, mutlu yuva kurma isteği, para sıkıntısından kurtulmak, gibi beklentilerin de ziyaret sebebini oluşturduğu görülmektedir.

6-Türbe başındaki ziyaret esnasında oluşan tanışmanın devam etmesine yönelik bir veri elde edilememiştir.

7-Ankete katılanların çoğunun, genel olarak türbe ziyaretinde bulunduğu anlaşılmakta olup; hatta bir defadan fazla ziyaret edenlerin yekûn oluşturdukları müşahede olunmuştur.

8-Ziyaret fenomeninin her tarafta olduğu gibi Kastamonu'da ve Şeyh Şa'bân-ı Velî üzerinde de gerçekleştiği ortaya çıkmış, ziyarete iten sebebin çevre olduğu müşahede edilirken, çevrenin etkisi olmadan da ziyaret gerçekleştirenler görülmüştür. Zaten çevrenin, insan psikolojisi üzerinde

²⁰⁹ Kertiş, a.g. tez, s.202-205.

²¹⁰ Günay ve Heyet, a.g.e., 90-94.

²¹¹ Arslantürk, a.g.e., s. 75; Günay, a.g.e., s.94.

sosyal hayata etkisinde, düşünce yapısında, sosyalleşmesinde, dini hayatı yaşamasında, büyük rolü olduğu bilinmektedir. Dini konular üzerindeki konuşmalara, tartışmaların sıklığına, ziyarete iten bir faktör olarak çevrenin devreye girmesine baktığımızda ziyaret fenomeninin Kastamonu toplumunda çevrenin etkilemiş olduğu müşahede edilmektedir.

9- Kastamonu halkı üzerindeki anketimize katılan deneklerimizin büyük çoğunluğunun bir tarikat veya özel cemaate mensubiyetlerinin bulunmadığı %83'lük bir oranla ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber bir cemaat ya da tarikata mensup olanlar da bulunmakta % 17'yi oluşturmaktadırlar.

10-Yatır ziyaretinde ziyaret ettiği yatırla ilgili bilgi açısından isim olarak bilgisi olanlar %95'lik oranla çoğunluğu teşkil etmekte, menkıbe, keramet ve benzeri bilgilerin özellikle Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili olanları az da olsa bilinmektedir.

Bir cemaate ve tarikata mensup olmadıkları halde ziyarete gidenlerin, çoğunlukta olması ve tebliğimizin konusu olan yatır ve diğer yatırlarla ilgili kimlik ve menkıbe açısından bilgilerinin az olmasına rağmen ziyaret gerçekleştirmeleri dikkat çekicidir.

11-Aile ve mahallenin yatırlar ile ilgilenmede, bilgilenme ve ziyaret fenomeninde çok önemli etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğrenim seviyesi arttıkça aile ve mahallenin yatır olgusuyla ilgili bilgilendirme oranı artmakta, okur yazar olmayanların dahi aile ve mahalleden yatırlarla (Şeyh Şa'bân-ı Velî) ile ilgili bilgi almakta oldukları gözlenmektedir. Kitaptan bilgi alarak yatır ziyaretlerini gerçekleştiren veya Şa'bân-ı Velî'yi ziyaret edenler genelde yüksek okul öğrencileridir. Basın-yayın gibi iletişim araçlarının da yatırları tanıtmada rolleri görülmektedir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin iletişim araçlarıyla tanıtılması; öğrenim seviyesi ile basın-yayımdan bilgi edinme durumu doğru orantılıdır.

12-Kastamonu yatırlarının tarikatları halk tarafından pek bilinmemektedir. Meşhurlardan olması, karizmatik etkisi bulunması, hakkında doğru bilgi ya da eksik bilgiyle de olsa çok konuşulması, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin tarikatı yüzeysel olarak bilinmektedir. Kastamonu halkı teknik bilgi, tarihi bilgi, biyografik bilgi, tarikatın şekilleri, silsilesi gibi bilgileri bilmeden ziyaret gerçekleştiriyor. Öğrenme ihtiyacı duymadan belirli dini, dünyevi, uhrevi beklentiler içine girerek ziyaret gerçekleştiriyor. Çünkü tarikatlarına girmek ister misiniz sorusuna %74'lük bir oranla hayır cevabı verilmekte, %23'lük oranla da başta Şeyh Şa'bân-ı Velî olmak üzere diğerlerine de girme eğilimi, şartlara göre ihtimali bulunmaktadır.

13-Kastamonu yatırlarının, hususan Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin bu ile maddi, manevi yönden ve farklı açılardan ayırıcı özellik kazandırdıkları ortaya çıkmış olup; kültürel, sosyokültürel, dini tecrübe açısından etkisi olduğu gözlenmektedir. Çünkü dini tecrübeye sebep teşkil etmekte olduğunu müşahade ediyoruz. Ziyaret fenomeni daha çok halk kültürünün etkisiyle gerçekleşirken, yatırla ilgili bilgisi az olanla bilgisi hiç olmayanın ziyaret tecrübesindeki sayı toplamına baktığımız zaman %84'ü oluşturmaktadır.

14-Türbe ve yatır olgusu bulunduğu beldeyi mutlaka etkilemekte, farklılık vermektedir. Dindarlık ve dini tecrübe kulluk vazifesidir. Bunun Kur'an'daki ifadesi "takvâ" olmaktadır.²¹² Dindarlık hayat biçimidir. Buna etki eden faktörler: Peygamberler, Kitaplar, şeyhler, vaizler ve diğer etkenlerdir. Kastamonu yatırlarından Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin dindarlık açısından halk üzerinde %81'lik bir oranla etkisi mümkün gözükmemekte, diğer yatırların da bu orana katkısı inkar edilememektedir. Ziyaret edenler, dua edenler, bu yatır, türbe ve zat ile bilgileri dinleyip, yazılanları okuyanlar, müspet manada, olumlu yönde dindarlık açısından etkilendikleri anlaşılmaktadır. Bu olumlu havaya, ibadet tecrübesine yönelik düşünceye rağmen; hiçbir rolü yoktur diyenler de bulunmaktadır.

15-Kastamonu türbelerine ve karizması devam eden Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesine eski rağbet ile yeni rağbet arasında %79'luk bir oranla fark olduğu söylenmiş olup, günümüzde ekonomik, sosyal, kültür değişiminin etkileriyle bariz bir görünümle, türbelere saygı ve ziyaret şekillerinde değişiklik olduğu ortaya çıkmıştır. Farklı ziyaretçilere ev sahipliği yaparak, camisinin, türbesinin ve bulunduğu semtin kendi ismiyle anılması, isminin bu yönden de yaşıyor olması, çevresinde inanç turizmine yönelik fiziki görüntülerin fark edilir şekillerde ziyadeleşmesi, yeni rağbetleri bize göstermektedir. Yaptığımız mülakatlar ile genç neslin saygılı olduğunu; ancak eskiden olan saygının azaldığını anlamaktayız. Sarhoşları eskiden çarpmasıyla tanınan türbenin şimdi onlara ve benzeri günah işleyenlere karışmadığı inancı oluşmuş, bu sebeple bu gün bu inanç zayıflamıştır. Çarpma işleminin öznesi açısından Hepkebirler Türbesi öne çıkmakta, Şa'bân-ı Velî'ye de aynı bakış açısı ve aynı korku (çarpma, musibet gelmesi gibi) benzer oranlarda devam etmektedir.²¹³

Günümüzde eskiye nazaran türbe ve yatır ziyaret fenomeninde azalma olmasındaki sebepler farklılık arz ederek şöyle sıralanmaktadır. Sanayileşme, kentleşme, kültür yozlaşmaları, tekke ve zaviyelerin kapatılmış olması, resmi ulemâca tasavvuf erbabının şirk ile suçlanması, kültür kopuklukları, inanç zayıflığı, toplumun dünya görüşü ve hayat tarzındaki farklılaşma, dinin gerçek yönüyle algılanamayışı, teknolojik gelişmeye paralel seküler yayılma vb. şeklinde sıralanmaktadır.²¹⁴

16-Türbenin derneğine üye olmak istemeyenler (15. Maddedeki sebepler ve başka sebeplerle)çoğunluğu oluşturmakta; üye olmak isteyenler ise belli oranda kalmaktadır.

17-Genelde yatır olgusunun özelde Hz Pir Yatırının içki kumar gibi yasakları engellemekte yüksek bir oranda olumlu katkı sağladıkları ortaya çıkarken; ziyaret ettikleri halde bu tür yasaklara uymayanların varlığı da

²¹² Nisa 4/77.

²¹³ Kertiş, a.g.tez, s.210.

²¹⁴ Sami Şener, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İslâmi İlimler A.V. Yayınları, İstanbul 1991, s. 96-104.

gözlenmektedir. Genelde bu yasaklara uyulduğu, hele hele içkili iken böyle bir ziyaret gerçekleştirmedikleri, bilinmektedir. Bu sebeple büyük günahlar yatır mahallerinde işlenmemektedir.

18-Bu türbenin varlığı, ticari ahlaka müspet etki edip, rızık çoğalmasına ve hayatlarının farklı yönlerine medet bekledikleri görülmektedir. %65'lik bir oranla ticari ahlaka etkisi müspet olarak görülmektedir. Ziyaret edenlerle etmeyenlerin ticari dürüstlük açısından farklılıkları belli oranla gözlenmektedir.

19-%77'lik bir oranla namaz ve oruca etkisi görülmüştür.

20- Kastamonu'da Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin cemaatleşmeye yönelik bariz etkisi kesinleşmiş olarak görülmemekle beraber, en azından sevenlerinin bulunması, bunların ziyaretlerine gelmeleri, dua vs. ibadetlerde bulunup bir kısım insanlarla sevgi ortaklığında birleşmeleri söz konusu olmaktadır.

21-Tarikat cemaatleşmesi açısından çevre iller ve diğer yerlerde Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin sevenlerinin birliktelik oluşturdukları, cemaatleşme ve bütünleşmeye ulaştıkları, müntesiplerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Her sene binlerce insan ziyaret ederken zikir halkası oluşturup hatmeler yapmaktadırlar.

22-Tarikat sistematiği şeklindeki bir bütünleşmenin, Kastamonu dışında olduğu görülmekle beraber ara sıra ve sık sık bir araya geliriz diye cevaplayanların yüzdesi %44. olması kısmen de olsa mânevi bir birlikteliği etkilemektedir.

23-Kastamonu yatırırlarıyla ilgili kitapların %69'luk oranla okunduğu, bu okuma ve okutma ile ilgili dini yasaklar arasında müspet bir etki görülmektedir.

24-Türbe, yatır ve Hz Pir'le ilgili bahisler, komşularla olan sohbet toplantılarında konuşulmakta olup, çok sık konuşanlar %10'u, zaman zaman konuşanlar %76'yı bulmaktadır. Dolayısıyla komşuluk ve arkadaşlıklara etki etmektedir.

25-Türbeye yapılan ziyaretin ve hizmetin iş hayatında müspet etkisi olduğuna inananlar, çoğunluğu oluşturmakta; böyle bir durumu âşikâre müşâhede edenler, %50'nin altında kalmaktadır. Fakat ekonomik açıdan zarar ve ziyarı koruduklarına, müşteri artışına sebep olduklarına inanılmaktadır.

26- İsmine göre semt oluşmuş, cami onun ismiyle anılır hale gelmiştir.

27-Ticari dürüstlük sergilemeyenlere, helal kazanmayanlara müeyyidesinin olup olmadığı sorusuna %54'lük oranla fikir beyan edilmemiştir. %34'lük oranla iflas eder veya kazancı daralır cevabı verilmiştir. Yatır olgusunda Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin temiz kazanma, helal duygusu ve inancını etkileyerek yükselttiği (fikir beyan etmeyenlerin olabilirliği zımnen düşünmüş olmaları göz önüne alınınca) olabilirlik dâhilindedir.

28-Komşuluk ilişkilerine müspet etkisi görülmüştür. %99'luk bir oranla ziyaret edilmekte, dostluklara, aile içi olumlu birlikteliklere etkisi

anlaşmaktadır. Çünkü ziyaret edenler çoğunlukla arkadaş gruplarıyla gelmekte veya aile bireyleriyle ziyaret gerçekleştirmektedirler. Sosyal ilişkilere etki ettiği görüşü hâkim durumdadır.

Kastamonu'da Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin etkisi gün geçtikçe artmakta, etkilenenler açısından tesirler değişiklik kazanmaktadır.

Beni sabırla dinlediğiniz için saygılarımı arz eder, bu İslam ve tasavvuf büyüğünün himmetlerini beklerim.

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TÜRK KÜLTÜRÜ VE DİNİ TURİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. B. Ünal İBRET

Mustafa UĞURLU

Hüseyin GÜMÜŞ

Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Özet

Anadolu geçmişten günümüze zengin bir kültürel atmosfere sahip olmuş. Özellikle Türker'in XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da hakim olmalarıyla birlikte bu kültürel zenginlik daha da artmıştır. Türklerin Anadolu'ya sahip olmalarında özellikle tasavvufî faktörlerin etkisi oldukça önemli olmuş, Alperenler adıyla anılan kişilerin çalışmalarıyla Anadolu manevi yönden de fethedilmiştir.

Bu gönül mimarları farklı zamanlardaki, farklı kişiler olsa da aynı gaye için çaba göstermiş çevrelerini etkileyerek sadece manevi olarak değil sosyal ve kültürel yönden de topluma çok büyük katkıları olmuştur.

Aynı geleneğin temsilcilerinden olan Şeyh Şa'bân-ı Velî de çağları aşan tesiriyle geçmişten günümüze insanları etkisi altında bırakmıştır. Türk toplumunun bir araya gelmesi, birlik ve beraberlik ruhunu pekiştirmesi açısından manevi bir çimento gibi farklılıkları birleştirici bir özellik göstermiştir. Bu gün Şeyh Şa'bân-ı Velî külliyesine gittiğinizde yalnızca Kastamonu'dan değil, Anadolu'nun her tarafından gelen pek çok kişi görülecektir. Bu kişilerin buraya geliş amaçları özelde farklılık arz etse de, genelde hep aynı ortak duyguyu paylaştıkları görülmektedir.

Bu çalışma, Şeyh Şa'bân-ı Velî külliyesinin günümüz sosyal ve kültürel yapısındaki önemini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Yapılan gözlem ve anket çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlara göre geçmişten günümüze buranın manevi cazibesinin hiç bir şey kaybetmediği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Şeyh Şa'bân-ı Velî, Türk Kültürü, Dini Turizm,

Abstract

Anatolia has a rich cultural atmosphere from the past to present. This cultural richness has improved especially since 11th century when Turks ruled Anatolia. Especially sufistic factors has an important impact on Turk's having Anatolia. Anatolia was also conquered in spiritual way with the works of people called Alperens.

Although these respected people were different people from different periods of time, they put an effort for the same goal and had important

contributions to the society not only in spiritual but also social and cultural ways.

One of the representatives of the same tradition ,Sheikh Şa'bân-ı Veli, has had people under influence from past to present. The associations of Turkish people ,has a unifying effect to reinforce the spirit of unity and solidarity just like a spiritual cement. Today when you go to Sheikh Şa'bân-ı Veli's social complex, lots of people are seen not only from Kastamonu, but also from every part of Anatolia. Although the purpose of these people's visit differs from each other, it is seen that they usually share the common sense.

This study was made in order to bring out the importance of Sheik Şa'bân Veli's social complex in present social and cultural structure. According to the result of observations and survey results this place hasn't lost any of its spiritual charm from past to present.

Key Words: Şeyh Şa'bân-ı Velî, Turkish Culture, Religious Tourism

Giriş

Anadolu geçmişten günümüze bir kültür ve medeniyet merkezi haline gelmiş, farklı milletler, farklı medeniyetler ve farklı inançlara ev sahipliği yaparak zengin bir kültürel atmosfere sahip olmuştur. Türkler XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu hem insanıyla, hem coğrafyasıyla, hem de yaptıkları eserlerle bir Türk yurdu haline getirmiş ve bizler için bu ülkeyi “anavatan” yapan bir oluşumu başlatmışlardır.

Anadolu'da başlayan bu sürecin mimarları kutlu bir heyecanla, ulaşabilecekleri her yere ulaşma azmiyle gayret göstermiş ve Anadolu'daki her şehri cihad şuuruyla idare altına almaya çalışmışlardır. Bu Anadolu şehirlerinden biri olan Kastamonu, Malazgirt savaşıdan sonra Türklerin hâkimiyetine girmeye başlamıştır.

Kastamonu, Anadolu'nun Türkleşme süreci içerisinde Türklerin ilk olarak gelip yerleştiği yerlerdendir. 1084 yılında Sinop'u ele geçiren Emir Karatekin, Kastamonu ve Çankırı'yı da içine alan bir beylik kurmuştur (Turan, 1993, 67). Fakat burada Türk hâkimiyetinin yerleşmesi bir asırdan fazla bir zamanda mümkün olabilmıştır (Tosunoğlu, 1993,7). Türkiye Selçukluları ve Danişmentliler eliyle Kastamonu ve havalisinin fethi, XI-XIII. yüzyıllar zarfında tamamlanmıştır (Yakupoğlu, 2009,15).

Anadolu, Malazgirt savaşıyla sadece bir Türkleşme süreci değil, aynı zamanda bir İslamlaşma sürecine de girmişti. Mücahitler Anadolu şehirlerinin kapılarını bir bir açarken, diğer bir tarafta mürşitlerde, Rum diyarındaki insanların gönül kapılarını açmak için gayret göstererek, bir bakıma Anadolu'nun manevi fatihleri oluyordu.

Mehmet Önder, Anadolu'yu Aydınlatanlar adlı kitabında şöyle diyor: 1082 yılında Süleyman Şah Tarsus'u fetheder etmez, Trablusşam Hükümdarı İbn-i Ammar'a bir mektup yazarak fethettiği şehre bir kadı ve bir mürşid göndermesini ister. Birkaç gün sonra Tarsus'a gelen kadı ve mürşide: “Biz

din-i İslâm için bir cihad açtık. Buraları idare altına aldık. Sizler bu fethi tamamlayacak, biriniz halka adalet dağıtarken, diğerinizi gönülleri yıkayacak, imanla dolduracaksınız. Sizin vazifeniz bizimkinden üstün ve daha kutsaldır.” diyerek bilgi, ilim ve irfanıyla Anadolu'yu aydınlatmalarını ister. (İhtiyar, 2003)

Alperenler adıyla anılan tasavvuf erbabları Anadolu'nun manevi fatihleri olmuş, yaşayış ve halleriyle insanlar üzerinde büyük tesirler uyarmış, böylece onları hem kendilerine hem de İslam'a gönülden bağlamışlardır. Bu gönül mimarları farklı zamanlar ve farklı mekânlardaki, farklı kişiler olsa da hep aynı amaç için gayret göstererek buldukları beldeleri birer manevi merkez haline getirmişlerdir.

Bu Allah dostlarından biri olan Şeyh Şa'bân-ı Velî de çağları aşan tesiriyle geçmişten günümüze insanları etkisi altında bırakmıştır. Halvetiye tarikatının, Şa'baniyye kolunun kurucusu olan Şeyh Şa'bân-ı Velî, İstanbul'daki medrese eğitimi tamamladıktan sonra Kastamonu'ya dönerken Bolu'da ziyaret ettiği Hayreddin-i Tokadi ye biat etmiş ve yanında 12 yıl kalmıştır. (Abdulkadiroğlu, 1991, 39). Böylece marifet ve kemalat mertebelerini tamamlayarak hilafetle Kastamonu'ya gönderilen Şeyh Şa'bân-ı Velî, Hisarardı Seyyid Sünneti Efendi Mescidi'ne yönlendirildi. Ancak semtin kenar mahalle olması sebebiyle caminin cemaati çok değildi bu nedenle yakında bulunan Hüsam Halife Mescidi olarak bilinen Cemal Ağa Camiine gittiler (Fuadi, 2011,80-81). Burada münzevi bir hayat sürmeye başlamış daha sonra Seyyid Sünneti Efendi Mescidin'de bulunan halvethanelerden birinde erbaine niyet ederek tamamlamış ve tamamladıktan sonraki hali halk tarafından bilinmeye başlayınca sohbetlerine halk gelmeye başlamıştır. (Abdulkadiroğlu, 1991, 40).

Şeyh Şa'bân-ı Velî “Şaban Dede“ namıyla anılmaya başlamış, sohbet halkasındaki toplumun her tabakasından insanlar, aradıklarını onun manevi ikliminde bulmanın verdiği huzurla adeta büyülenerek bu halkaya katılanlar bir daha bu atmosferi terk edememiştir. Şeyh Şa'bân-ı Velî sadece sözleriyle değil, tüm tasavvuf erenlerinde görüldüğü gibi davranışlarıyla da çevresine yol göstererek onları etkilemiş, kâmil yaşayışıyla insanlara örnek olmuştur.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin tesiri sadece Kastamonu'yu etkilemekle kalmayıp, bütün bir Anadolu'ya yayılmış, buradan da Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin yetiştirerek diğer İslam coğrafyalarına göndermiş olduğu halifelerin gayretleriyle, Suriye, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Fas, Mekke, Medine, Yemen ve Hindistana kadar dal budak salmıştır. Osmanlı sultanlarından 16 sının halveti olduğu rivayet edilmektedir. İstanbul'da 69 halveti tekkesi vardır. Buna karşılık Halvetiliğin bir şubesi olan Şa'baniyye'nin aynı şehirde 25 tekkesinin bulunmaktadır (Abdulkadiroğlu, 1991, 23). Bu durum Şa'baniyye'nin manevi nüfuzunu göstermektedir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Türk Kültürü Üzerine Tesiri

Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin tesiri elbette sadece manevi yönden olmamış, bunun yanında kültürel ve sosyal yönden de insanları birleştirici ve bütünleştirici bir tesir bırakarak, Türk toplumunun bir araya gelmesi, birlik ve beraberlik ruhunun pekiştirmesi açısından manevi bir çimento gibi farklılıkları birleştirici bir özellik göstermiştir.

Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesinin kitabesinde yazılı olan “Mevlana ve Hacı Bektaş-ı veli ile birlikte Anadolu'nun üç sacayağından biri” (Behçet, 1925, 105) nitelemesi, Anadolu'nun manevi temellerinin atılmasında etkili olan bu tasavvuf erbaplarıyla birlikte Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin de aynı misyonu devam ettirdiğinin göstergesidir. Bu kişilerin ortak özelliklerine, sözleri ve sohbetlerine baktığımızda öncelikle insanlara; sevgiyi, hoşgörüyü, şefkati, cömertliği, alçak gönüllülüğü, mertlik ve cesareti kazandırmaya gayret gösterdikleri, böylece toplum hayatını sağlam temeller üzerine kurmaya, sağlam toplum yapısıyla birlikte sağlam bir devlet ve millet birliği de tesis etmeye çalıştıkları görülmektedir.

Rivayet odur ki Şeyh Şa'bân-ı Veli'ye “Ne iş yaparsın?” diye sorulduğunda “Kalp Kalaylarım” diye cevap verir, gerçektende insanların gönüllerine girerek, onların kalplerini hata ve kusurlardan arındırmış, böylece hem kendilerine, hem çevrelerine hem de millet ve devletlerine faydalı fertler oluşturmaya çalışmıştır. “Ne iş yaparlarsa Allah rızası için yaparlardı. Yani asla dünya niyetini işine karıştırmazdı. İşleri dirlik ve birliği sağlardı” (Fuadi, 2011, 92). O'nun bu gayreti etrafındakilere, onlardan da onların etrafına etki ederek, yaşadıkları çağın ötesine geçmiş ve bu manevi tesir günümüze kadar ulaşmıştır.

Günümüz insanı, modern yaşamın getirdiği koşuşturma içerisinde, iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle birlikte, farkında olarak ya da olmayarak kendi milli, manevi değerlerinden uzaklaşmakta, dolayısıyla da milli ve manevi değerleri aşınmaya maruz kalmaktadır. Değerlerimizdeki bu bozulmanın önüne bizi biz yapan değerleri öğrenerek ve bu değerlerin nesilden nesile, kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayarak geçebilir ya da engelleyebiliriz. İşte günümüz insanının unuttuğu bu değerleri hatırlatan yerler vardır. Buraların özelliği, o topluma ait ortak değerlerin yaşatıldığı, yeni kuşaklara aktarıldığı, atmosferine girildiğinde o millete ait kültürel desenlerin görüldüğü yerler olmasıdır. İşte bu yerlerden biriside Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesidir.

Günümüzde Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesine ziyaret ettiğinizde Türk kültürünün önemli öğelerinin buralarda yaşatıldığı görülecektir. Bir milleti millet yapan özelliklerden olan birlik ve beraberlik duygusunun burada, sanki Şeyh Şa'bân-ı Veli hala hayatta, o ilim ve hikmet dolu sohbetlerine devam ediyormuşçasına canlı bir şekilde yaşandığına şahit olunacaktır. Bu bakımdan Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin birleştirici ve bütünleştirici etkisi günümüzde de devam etmektedir. Kastamonu'nun sakinleri için bu mekânın ayrı bir önemi vardır. İnsanlar sevinç ve tasada burada bir araya gelmekte neşelerini ve hüznlerini çevrelerindekiyle, dostlarıyla paylaşmakta.

Kısacası yaşamlarındaki tüm önemli olaylara burası şahitlik yapmaktadır. Evlenen çiftlerden, sünnet olan çocuklara, cenaze ve mevlitlere kadar toplumumuzun değer verdiği, ayrı bir önem atfettiği bu tür hadiselerde mutlaka buraya uğranmakta, Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin çağları aşan şahsiyetinden istifadeye çalışılmakta aynı zamanda kültürümüzün çok önemli değerlerinden olan bu geleneklerin yaşatılması ve devamlılığı sağlanmaktadır.

Burası aynı zamanda, bireylerin sosyalleşmesi ve toplum hayatına katılmalarına yardımcı olma, dolayısıyla içerisinde buldukları kültürel ortamın gereklerini öğrenme ve bunları yerine getirerek, toplumda kabul görebilmeleri için yapacaklarını öğrendikleri bir okulda diyebiliriz. Özellikle buranın artık bizim toplumumuzda da görülmeye başlanan bireylerin yalnızlaşması sorununun önüne geçmedeki ve bireyi sosyalleştirmedeki etkisi oldukça önemlidir.

Zaman içinde insanların maddi ihtiyaçları farklılık gösterse de bazı ihtiyaçlarının aynı olduğu söylenebilir. Ancak, günümüzde modern yaşamın getirdiği karmaşa içerisinde insanların geçmişe göre daha stresli bir hayat yaşadığı görülmektedir. İnsanlar ruhlarını dinlendirecek, huzur bulabilecekleri yerler aramakta işte bu ihtiyaçlarını karşılayacak, gündelik hayatın koşturmalarından bir nebze olsun kurtulabilecekleri bu mekân, yalnızca bireysel olarak kendini dinledikleri bir yer değil, aynı zamanda toplumsal bir kaynaşma merkezi görevi ifa etmektedir. Bu gün Şeyh Şaban-ı Veli külliyesine gittiğinizde yalnızca Kastamonu'dan değil, Anadolu'nun her tarafından gelen misafirleri görürsünüz. Kimi Kastamonu'ya sadece burayı ziyarete gelmiş, kimisi derdinden ve tasasından kurtulmak için duaya durmuş, kimisinin de ilk defa gelmenin heyecanı ve merakı içinde olduğu, ancak bununla beraber hepsinin de ayrı bir huzur içerisinde olduğu müşahade edilmektedir.

Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin Dini Turizm Açısından Etkisi

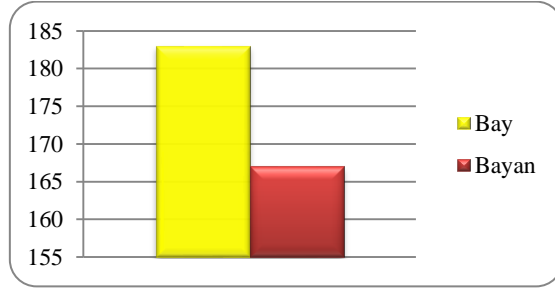
Anadolu'da önemli inanç turizmi merkezleri dendiğinde ilk akla gelen şehirler; İstanbul, Konya, İznik, Antakya ve Şanlıurfa olmakla birlikte, bu iller arasına özellikle sahip olduğu İslam inanç eserleriyle Kastamonu'da dâhil edilmelidir. Özellikle şehrin "Evliyalar kenti" olarak adlandırılması boşuna değildir. Kastamonu'da bulunan sayısız türbe ve mezarlar bu nitelemenin haklılığını doğrulamaktadır.

Kastamonu şehrinde yaşadıkları dönemde, tasavvufi olarak pek çok insanı etkilemiş zatların türbeleri de oldukça fazla ziyaretçi çekmektedir. Ancak bunlar içerisinde Şeyh Şa'bân-ı Veli türbesi ve külliyesinin ayrı bir yeri vardır. Külliye içerisinde cami, türbe, müze, şadırvan, asa suyu, kütüphane ve dergâh evlerinden oluşmaktadır. Şehre gelen hemen hemen herkes burayı ziyaret ederek Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi daha yakından tanımaktadır.

Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin dini turizm üzerindeki etkisini incelemek için, Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesini farklı zamanlarda ziyaret gelmiş, farklı kişilerden oluşan ve tesadüfî yöntemle seçilmiş 350 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Ankette katılımcıların demografik bilgilerinin yanında, çeşitli bazı sorular sorularak araştırmanın amacı doğrultusunda çalışma yapılmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyetleri

Cinsiyet	N
Bay	183
Bayan	167
Toplam	350

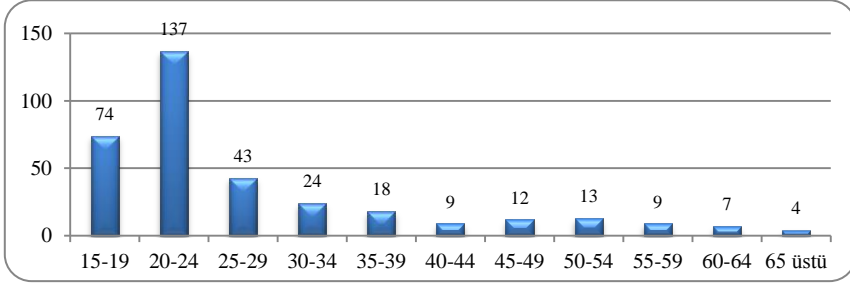

Şekil 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Dağılım Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafik incelediğinde araştırmaya katılan ziyaretçilerden 183 ünün bay, 167 sinin bayan olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Yaş Dağılımları

Yaş Grubu	N
15-19	74
20-24	137
25-29	43
30-34	24
35-39	18
40-44	9
45-49	12
50-54	13
55-59	9
60-64	7
65 üstü	4
Toplam	350

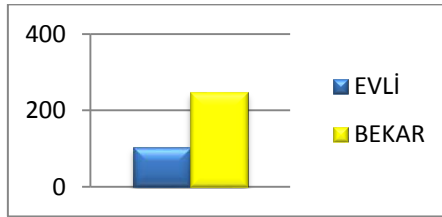

Şekil 2. Araştırmaya Katılanların Yaş Grupları Dağılım Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafik incelediğinde araştırmaya katılan ziyaretçilerin yaş gruplarına göre; en çok ziyaretçi grubunun 20-24 yaş grubu olduğu (137 kişi), 2. sırada 15-19 yaş grubu (74 kişi), 3. sırada 25-29 yaş grubu (43 kişi), 4. sırada 30-34 yaş grubu (24 kişi), 5. sırada 35-39 yaş grubu (18 kişi), 6. sırada 40-44 yaş grubu (9 kişi), 7. sırada 45-49 yaş grubu (12 kişi), 8. sırada 50-54 yaş grubu (13 kişi), 9. sırada 55-59 yaş grubu (9 kişi), 10. sırada 60-64 yaş grubu (7 kişi) ve son sırada 65 üstü yaş grubu (4 kişi), bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre özellikle genç yaş gruplarından daha fazla ziyaretçi geldiği dikkat çekmektedir. Ayrıca yaş gruplarının değerleri arttıkça ziyaretçi sayısında bir azalma olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Medeni Halleri

Medeni Hali	N
Evli	103
Bekâr	247
Toplam	350

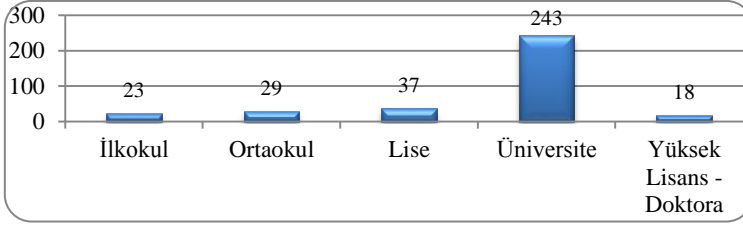

Şekil 3. Araştırmaya Katılanların Medeni Durumları Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafik incelediğinde araştırmaya katılan ziyaretçilerin 103 ünün evli, 247 sinin bekâr olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumu	N
İlkokul	23
Ortaokul	29
Lise	37
Üniversite	243
Yüksek Lisans - Doktora	18
Toplam	350

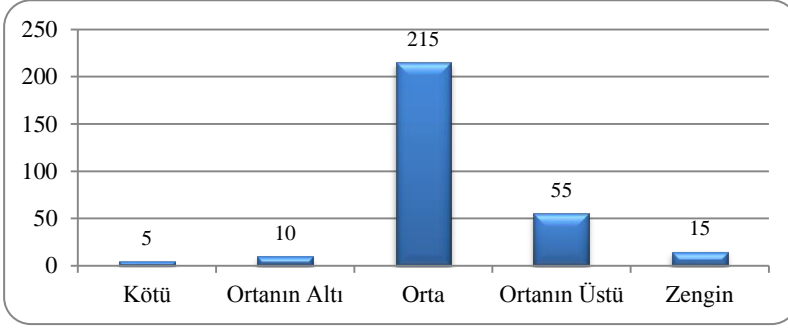

Şekil 4. Araştırmaya Katılanların Öğrenim Durumları Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafiğe göre araştırmaya katılan ziyaretçilerin öğrenim durumlarında, ilk sırada % 69 ile Üniversite öğreniminin bulunduğu (243 kişi), 2. sırada % 11 ile lise mezunlarının olduğu (37 kişi), 3. sırada % 8 ile ortaokul mezunlarının olduğu (29 kişi), 4. Sırada % 7 ile ilkokul mezunlarının olduğu (23 kişi), 5. Sırada % 5 ile yüksek lisans - doktora mezunlarının olduğu (18 kişi) görülmektedir. Burada özellikle üniversite öğrenim tercihini işaretleyen ziyaretçilerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir, bu durum oldukça dikkat çekicidir. Bu durumun çeşitli sebepleri olabilir ancak toplum içerisindeki konumları göz önüne alındığında yüksek öğrenim mezunlarının değerlerine sahip çıkmada daha istekli ya da meraklı olduğu söylenebilir. 2005 yılında Kastamonu'yla ilgili yapılan bir araştırmaya göre de gelen turistlerin %45'inin üniversite mezunu olduğu ortaya konulmuştur. (Gürbüz, 2005, 91)

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Ekonomik Durumları

Ekonomik Durum	N
Kötü	5
Ortanın Altı	10
Orta	215
Ortanın Üstü	55
Zengin	15
Toplam	350

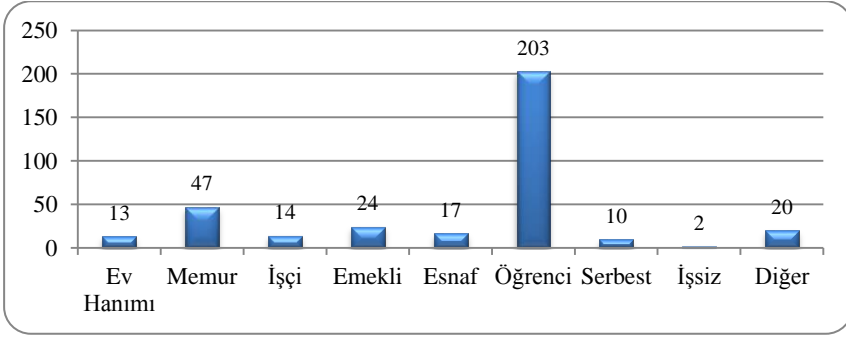

Şekil 5. Araştırmaya Ekonomik Durumları Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafiğe göre araştırmaya katılan ziyaretçilerin ekonomik durumlarına bakıldığında, ilk sırada % 72 ile orta gelir seviyesine sahip kişilerin olduğu (215 kişi), 2. Sırada %18 ile ortanın üstü gelir seviyesine sahip kişilerin olduğu (55 kişi), 3. sırada %5 lik dilimin zengin gelir seviyesine sahip kişiler olduğu (15 kişi), 4. sırada % 3 ile ortanın altı gelir seviyesine sahip kişilerin olduğu (10 kişi), son sırada ise %2 nin gelir seviyesini kötü olarak nitelendirdiği (5 kişi), görülmektedir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Meslek Durumları

Meslekler	N
Ev Hanımı	13
Memur	47
İşçi	14
Emekli	24
Esnaf	17
Öğrenci	203
Serbest	10
İşsiz	2
Diğer	20
Toplam	350

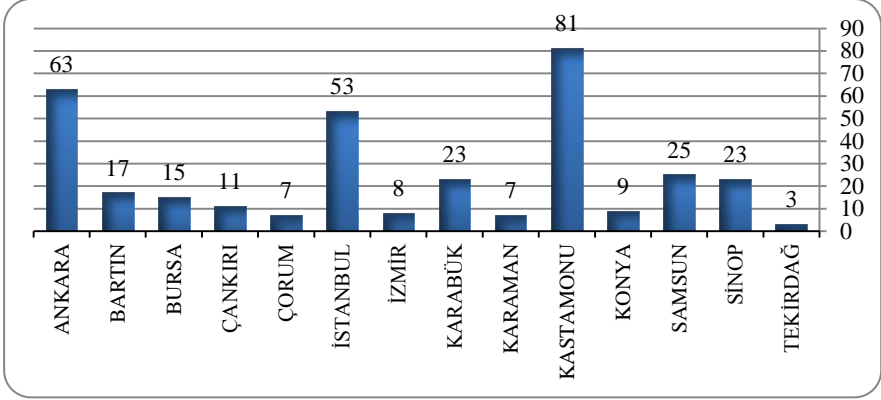

Şekil 6. Araştırmaya Katılanların Meslek Durumları Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafikte araştırmaya katılan ziyaretçilerin meslek durumlarına göre, ilk sırada öğrencilerin olduğu (203 kişi, %58), 2. sırada memur (47 kişi, %13), 3. sırada emekli (24 kişi, %7), 4. sırada diğer meslekler (20 kişi, %6), 5. sırada esnaf (17 kişi, %5), 6. sırada işçi (14 kişi, %4), 7. sırada ev hanımı (13 kişi, %4), 8. sırada serbest meslek sahipleri (10 kişi, %3) ve son olarak işsiz olan (2 kişi, %0,5). Genel olarak yaş gruplarına göre dağılıma baktığımızda da genç olan ziyaretçilerin fazla olduğu görülmekteydi. Bunun sonucu olarak meslek gruplarında öğrencilerin fazla olması doğaldır.

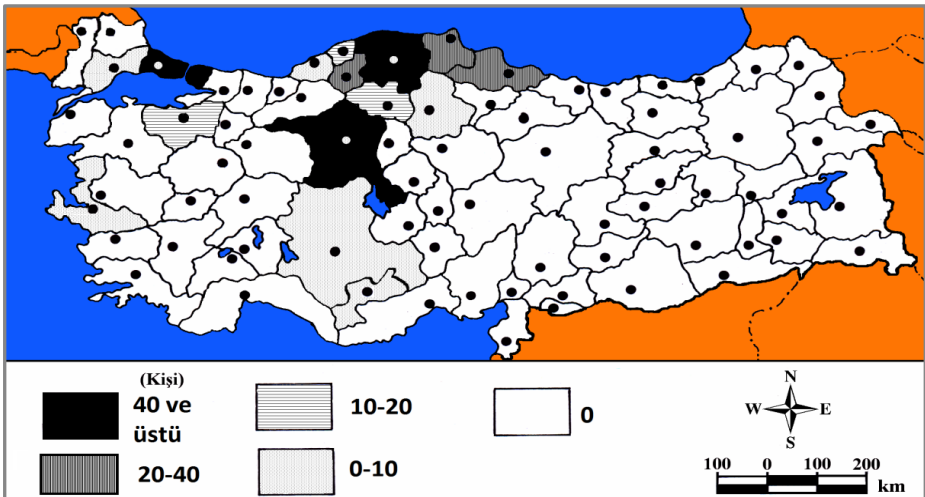
Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Geldikleri İller

İller	N
Ankara	63
Bartın	17
Bursa	15
Çankırı	11
Çorum	7
İstanbul	53
İzmir	8
Karabük	23
Karaman	7
Kastamonu	81
Konya	9
Samsun	25
Sinop	23
Tekirdağ	3
Zonguldak	5
Toplam	350

Şekil 7. Araştırmaya Katılanların Geldikleri illere Göre Dağılım Grafiği

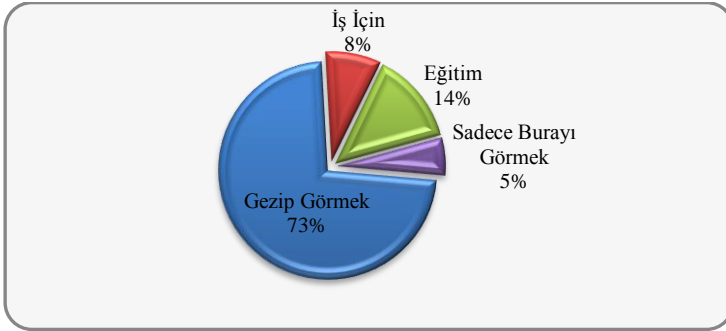
Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesi ziyaretçilerinin geldikleri illere göre dağılımına baktığımızda; ilk sırada Kastamonu'nun bulunduğunu, bunun yanında Kastamonu'nun komşu illerinden gelen ziyaretçilerinde azımsanamayacak kadar fazla, özellikle Ankara, İstanbul gibi büyükşehirlerden de gelenler bulunmaktadır. Ayrıca buraya nispeten uzak olan Bursa, Konya, Karaman ve oldukça uzak olan İzmir ve Tekirdağ'dan ziyarete gelenler görülmektedir.

Araştırmada, Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesini ziyarete Kastamonu şehri dışından geldiklerini beyan eden 286 kişi, (bunlardan 17'sini Kastamonu'nun ilçelerinden gelenleri oluşturmaktadır), Kastamonu'ya geliş sebepleri sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Tablo 8. Araştırmaya Katılanların Kastamonu'ya Geliş Sebepleri

Kastamonu'ya Gelme Sebepleri	N
Gezip Görmek	208
İş İçin	23
Eğitim	39
Sadece Burayı Görmek	16
Toplam	286

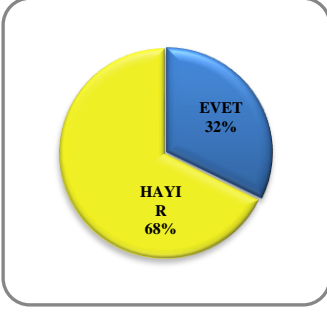

Şekil 9. Araştırmaya Katılanların Kastamonu'ya Geliş Sebepleri Dağılım Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafik incelendiğinde, ziyaretçilerden Kastamonu dışından gelenlerin %73'ü (208 Kişi) Kastamonu'yu gezip görmeye geldiğini, %14'ü (39 Kişi) eğitim için geldiğini, %8'i (23 Kişi) İş için geldiğini, %5'i (16 Kişi) Kastamonu'ya geliş sebebinin sadece Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesini ziyarete geldiğini beyan etmiştir. Her ne sebeple olursa olsun Kastamonu'ya gelen ziyaretçilerin çok büyük bir kısmı şehirden ayrılmadan Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesini ziyarete uğramaktadır.

Tablo 9. Araştırmaya Katılanların Şeyh Şa'bân-ı Veli'den Haberdar Olma Durumu

Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi Buraya Gelmeden Önce Duymuş muydunuz?	N
Evet	113
Hayır	237
Toplam	350

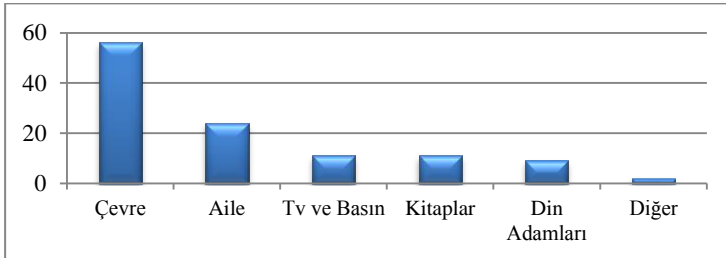
Şekil 10. Araştırmaya Katılanların Şeyh Şa'bân-ı Veli'den Haberdar Olma Grafiği

Ziyaretçilere yöneltilen, “Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi buraya gelmeden önce duymuş muydunuz?” sorusuna verilen cevaplara baktığımızda; “Evet” cevabı verenlerin 113 kişi (%32) olduğu, buna karşın ilk defa burada duyduğunu beyan eden, yani “Hayır” cevabı verenlerin 237 kişi (%68) gibi yüksek bir sonuç çıkması dikkat çekicidir. Ziyaretçilerin yaş grupları dikkate alınırca, yeni nesile, genç kuşaklara Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin ve yaptıklarının aktarılması noktasında mutlaka bazı çalışmaların yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi daha önce duyduğunu söyleyen 113 kişi' ye yöneltilen “Şeyh Şa'bân-ı Veli'den ilk defa nasıl haberdar oldunuz?” sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

Tablo 10. Şeyh Şa'bân-ı Veli'den Haberdar Olunan Kaynak

Şeyh Şa'bân-ı Veli'den İlk Defa Nasıl Haberdar Oldunuz?	N
Çevre	56
Aile	24
Tv ve Basın	11
Kitaplar	11
Din Adamları	9
Diğer	2
Toplam	113

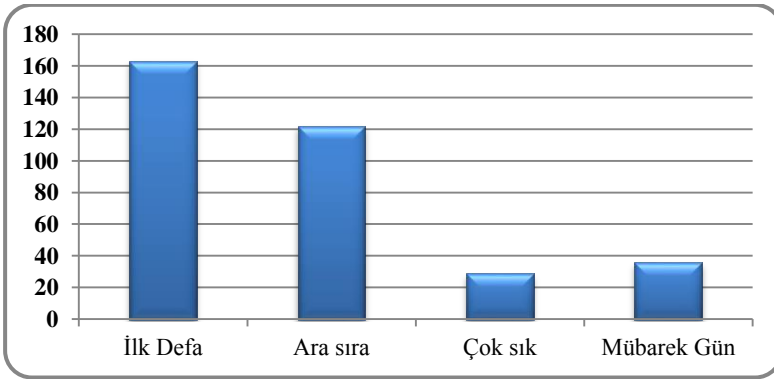

Şekil 11. Şeyh Şa'bân-ı Veli'den Haberdar Olunan Kaynak Grafiği

Şeyh Şa'bân-ı Veli'nin duyulduğu ya da öğrenildiği kaynaklara baktığımızda büyük bir oranın (%49) 56 kişi'nin çevresinden öğrendiği, bunun yanında; Aile 24 kişi (%21). Tv ve basın, 11 kişi (%10). Kitaplar, 11 kişi (%10). Din adamları, 9 kişi (%8) ve diğer kaynaklar 2 kişi (%2) dir.

Tablo 11. Şeyh Şa'bân-ı Veli Külliyesini Ziyaret Etme Sıklığı

Ziyaret Sıklığı	N
İlk defa	163
Ara sıra	122
Çok sık	29
Mübarek gün ve gecelerde	36
Toplam	350

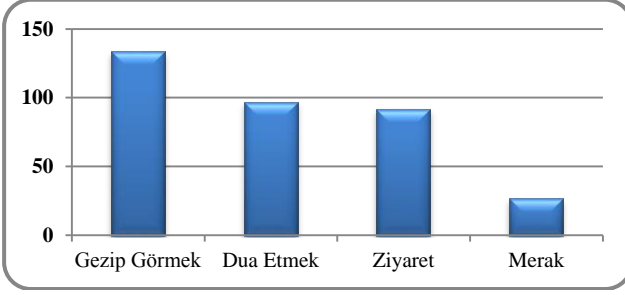

Şekil 12. Şeyh Şa'bân-ı Veli Külliyesini Ziyaret Etme Sıklığı Grafiği

Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesini ziyaret sıklığı sorulduğunda büyük kısmının 163 kişi (%47) ilk defa burayı ziyaret ettiği görülmektedir. Ara sıra geldiğini söyleyenler 122 kişi (%35), mübarek gün ve gecelerde gelenler 36 kişi (%10), Çok sık gelenler 29 kişi (%8) dir.

Tablo 12. Şeyh Şa'bân-ı Veli Külliyesini Ziyaret Etme Sebebi

Geliş Sebebi	N
Gezip Görmek	134
Dua Etmek	97
Ziyaret	92
Merak	27
Toplam	350

Şekil 13. Şeyh Şa'bân-ı Veli Külliyesinin Ziyaret Etme Sebepleri Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden anlaşıldığı gibi, buraya gelenlerin büyük kısmı % 38'i (134 Kişi) gezip görmek için gelmiştir. Genelde türbe ya da yatırı ziyaretlerinin halk arasındaki en büyük sebeplerinden diyebileceğimiz "Dua Etmek" isteği %28 (97 Kişi) ikinci sırada yer almış, ziyaret etme isteği % 26 (92 Kişi) ve merak % 8 (27 Kişi) dir.

Araştırma sonuçlarına göre, aslında günümüz insanı Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi tam olarak tanımamakta ya da eksik bilgiyle tanımaktadır. Anadolu tasavvufunun en önemli temsilcilerinden olan Şeyh Şa'bân-ı Veli'yi özellikle yeni nesile tanıtmak ve anlatmak için çok yönlü çalışmaların yapılması gerekmektedir. Şeyh Şaban-ı Veli vakıf müzesinin istatistikleri incelendiğinde, her geçen yıl buraya artan bir ilginin olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 13 . Şeyh Şaban-ı Veli Müzesi Ziyaretçi Sayıları

Yıl	Ziyaretçi Sayısı
2007 (Haziran-Aralık)	35.248
2008	78.425
2009	82.858
2010	89.408
2011	90.569

Kaynak: Şeyh Şaban-ı Veli Vakıf Müzesi Müdürlüğü

Şeyh Şa'bân-ı Veli külliyesi içerisinde bulunan vakıf müzesinde Şeyh Şa'bân-ı Veli'ye ait özel eşyaların yanında pek çok kıymetli materyalde sergilenmektedir. Şeyh Şa'bân-ı Veli türbesi ve müzesi tıpkı Konya'daki Mevlana müzesi gibi ulusal ve uluslar arası alanda ziyaretçi çekmeye adaydır. Mevlana, hoşgörüsü içerisinde nasıl “*Gel, gel, ne olursan ol yine gel, İster kâfir, ister mecusi, ister puta tapan ol yine gel, Bizim dergâhımız, ümitsizlik dergahı değildir, Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel.*” Diyerek çağları aşan bir sesle âşıkları davet ettiği gibi Şeyh Şa'bân-ı Veli'de “*Âşıkânın Kâ'be'sidir bu makam. Kim ki nakıs gelse bunda olur tamâm*” diyerek kendi asrında çağları aşan aynı sesle bu geleneği devam ettirmiştir.

Kaynakça:

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim: “Halvetilik'in Şa'baniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Veli ve Külliyesi, Thk Basımevi, Ankara, 1991.

BEHÇET, Mehmet, (Haz. Musa CİHANGİR): “Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Asar-ı Kadimesi)”, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, Kastamonu, 1998.

BAYDİL, Emin, İBRET, B.Ünal: “Kastamonu Şehrinin Tarihi Gelişimi ve 1924/1925 Şehir Planı Üzerine Bir Değerlendirme”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, Kastamonu, 1999, (Sf. 3-18)

ÇİFCİ, Fazıl: “Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri”, Kastamonu Belediye Başkanlığı, Ankara, 2006.

ÇİFCİ, Fazıl: “Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli”, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli vakfı yayınları, Kastamonu, 2007.

FUADİ, Ömer: “Hazreti Pir Şaban-ı Veli Menkıbeleri”, Nefes yayınları, İstanbul, 2011.

GÜRBÜZ, Ahmet: “Kastamonu'ya Gelen Yerli Turist Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama”, Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:2, 2005, (75-92)

İHTİYAR, Zafer: “Buhara'dan Bursaya Emir Sultan” zaferihtiyar.com/index.php/hakkimda/yayinlanmis-makalelerim/emir-sultan-hz.2003, Erişim Tar. 25.01.2012

TOSUNOĞLU, Ayşe: “Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı”, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

TURAN, Osman: “Selçuklular Zamanında Türkiye”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993

YAKUPOĞLU, Cevdet: “Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi”, Gazi kitapevi, Ankara, 2009.

ZENGİN, A. Yaşar: “Kastamonu Velileri”, Özen Matbaacılık, İstanbul, 2002

A. ABDÜLKADİROĞLU'NUN BİR ÇALIŞMASI HAKKINDA: ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ VE KÜLLİYESİ

Dr. Mustafa GÜNEŞ

Kübra YILDIZ

Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye

Özet

Osmanlı Devleti'nin en parlak bir döneminde yaşamış olan Şeyh Şa'bân-ı Velî, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayram Velî ile birlikte Anadolu'nun dört temel direği olarak kabul edilmiştir. Onun ünü ve öğretileri, bütün Anadolu'yu sarmıştır. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin, hayatı ve menkıbelerinin yanında, yaşadığı çevre öğretilerinin de sistematik bir şekilde bilinmesi gerekir. Dolayısıyla bu çalışmada "Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, merhum Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından hazırlanan bir eserden yola çıkılarak tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şa'bân-ı Velî, Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Halvetîlik ve Şa'bâniyye Kolu

A STUDY OF A. ABDÜLKADİROĞLU: ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ AND HIS SOCIAL COMPLEX

Abstract

Şeyh Şa'bân-ı Velî, lived in the brightest era of Ottoman Empire, is accepted as one of the four cornerstones of Anatolia together with Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî and Hacı Bayram Velî. His name and teachings affected Anatolian people. In addition to his life and anecdotes, the society Şeyh Şa'bân-ı Velî lived in and its teachings should be known systematically. Consequently, in this paper, Halvetîlik (seclusion), Şa'bâniyye wing, Şa'bân-ı Velî and the social complex built in the name will be presented considering a work prepared by Abdulkerim Abdulkadiroğlu.

Key Words: Sufism, Şa'bân-ı Velî, Şa'bân-ı Velî and his social complex, Halvetîlik (Seclusion) and Şa'bâniyye Wing

Cemiyetleri ayakta tutan temel değerler vardır. Bu değerler, maddi olduğu kadar manevi de olabilmektedir. Tarih boyunca yaşanan hadiseler incelendiğinde toplumların maddi ve manevi alanlarda çöküşler yaşadığı görülmektedir. Manevi alandaki çöküşten yeniden doğuşu sağlayan bir takım unsurlar ise toplum hayatında görülmüştür. Kuşkusuz ki yeniden doğuşun kaynak alanlarından birisi de tasavvuf olmuştur.

XIII. yüzyıldan itibaren cemiyet hayatında etkisi görülen tasavvuf ve öğretilerinin günümüze kadar etkili olduğu söylenebilir. Bu süreç içerisinde birçok tasavvuf büyüğü yetişerek cemiyet hayatında etkili olduğu ifade edilebilir. Şüphesiz, anılan dönemlerde yaşayan tasavvuf büyükleriyle ilgili birçok çalışmalar yapıldı. Bu kişilere ait bilgiler, divanlar ve adlarına bağlanan menkıbeler ayrıntılı olarak incelenmiş ve akademik anlamda da çeşitli çalışmalar vardır. Bu alanlarda ve özellikle Kastamonu'yu ilgilendiren konularda çalışan araştırmacılardan biri de merhum Abdulkerim Abdulkadiroğlu'dur. Tarih boyunca önemli merkezlerden biri olan Kastamonu, birçok ilim adamı ve sanatkâr yetiştirmiştir.

Doktorasını 1979 yılında, *İsmail Belîğ ve Eserleri* isimli çalışma ile tamamlayan Abdulkadiroğlu, Eski Türk Edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla tanınır. 1991 yılında yayınladığı, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Veli ve Külliyesi* adlı eserde Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Halvetîlik Tarikatı içinde kurduğu Şa'bâniyye kolu ile birlikte hayatı ve Kastamonu merkezinde bulunan dergâhı, külliyesi içinde ele alınıp incelendi.

Yazar, eserini beş ana bölüme ayırmış ve her bölümü bir genel başlık etrafında oluşturarak konu bütünlüğü sağladığı görülür.

Takdim bölümünde Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi ile ilgili o güne kadar yapılmış olan çalışmaları kaynakça şeklinde veren yazar, çalışmanın ortaya konulma gayesi ve önemine değinmiş, kitabın muhteviyatı ile ilgili kısa bilgiler verir.

Eserin birinci bölümüne “Halvetîlik, Kolları ve Şa'bâniyye Kolu” adını veren yazar 13 sayfa tutan bu bölümde ele aldığı ilk başlıkta Halvet'in ve Halvet'ten türeyen kelime ve kelime gruplarının tanımını vermektedir (Halvetgâh, Halvet-güzîn, Halvet-nişîn gibi). “Halvet, تنها yere çekilme, yalnız kalmadır. Halvet etmek, büsbütün yalnız durmak veya biri ile tenhaca konuşmak üzere yalnız kalıp kimseyi içeriye almamaktır.”²¹⁵ Uzlet ve inziva kelimesi üzerinde duran yazar Uzlet'ten türeyen kelime ve kelime gruplarının da tanımını vermiştir (Uzletgâh, uzlet-güzîn gibi). “ Uzlet, bir tarafa çekilip kendi kendine yalnız başına oturmadır. Uzlet halinin tercih edilmesi ve hayat tarzı haline getirilmesine inziva denir.”²¹⁶ Verilen temel bilgilerden sonra erbaîn çıkarmak/çile çekmek, çilehâne kavramlarından bahsedildiği görülür. Ayrıca halvete girmenin Hz. Musa'dan kalma olduğu da eserde vurgulanır. “Halvet genelde kırk gün sürdüğü için buna erbaîn çıkarma ve çile çekmek de denir. Erbaîn Arapça; çihl'den galat çile de Farsça kırk demektir. Çilehâne ise çihlhâne'den galattır ve inziva halinde en az kırk gün ve kırkın katları günlerde kalınan bir yer olması bakımından çilehâne denildiği ifade edilir. Halvet ekseriyetle tekkelerdeki odalardan

²¹⁵ Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yay., Kastamonu 1991, s. 13. (Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.)

²¹⁶ Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s. 13.

birinde olur. Şeyh, halvete girecek dervişi bir odaya götürür ve dua ederek odadan çıkar. Yemeği ve suyu her gün dervişin ayağına götürülür. Gayet sade olan bu yemek devrişin tahammülüne göre azaltılır. Bu müddet içinde devriş zaruri haller dışında dışarı çıkmaz. Kimse ile dünya kelamı konuşmaz. Dışarı çıktığında da süratle yerine döner, bol bol Kur'an-ı Kerim okur. Abdestsiz kalmaz.”²¹⁷ Yazar bu kavramları verdikten sonra darb-ı esma ve celvet kavramlarını da açıklayarak kitabın sistematigi kurulduğu görülür. Bununla beraber halvet ayini de kısaca anlatılır. “Halvet ayinine darb-ı esma denir.”²¹⁸ Daha sonra celvet kavramı tanıtılır “Halvet ile Osmanlıca imlası aynı olup sadece bir noktanın yer değiştirerek harfin altına inmesi demek olan celvet, kulun Allah'ın sıfatları ile halvetten çıkışına ve fenâfillâha (Allah'ın varlığında fânî oluşturma) denilir. Kısaca celvet, halvetten çıkmaktır.” ve yazar devam eder. “Nitekim Celvetiliğin kurucusu Aziz Mahmud Hüdâî ömrü boyunca padişahlara kadar nüfuz ve tesir etmiş; hatta onlara yazdığı mektupların bir araya getirilmesi ile Mektûbat adlı eseri ortaya çıkmıştır.”²¹⁹ Yazar yazının devam eden bölümünde Halvetiliğin kemiyet bakımından önde bulunmasını o dönemde bulunan tekke sayılarını vererek ispata çalışır. “Mecmûa-i Tekâyâ'ya göre bir mukayese yapacak olursak anılan mecmuanın basıldığı tarihte, İstanbul dahilindeki tekkelerin, tarikatlara göre şöyle dağılmış olduğunu görürüz: Halvetî tekkeleri 89, Nakşî tekkeleri 65, Kadîrî tekkeleri 57, Rufâî tekkeleri 35, Celvetî tekkeleri 22, Mevlevî tekkeleri 5, Şazelî tekkeleri 3.”²²⁰

Yazar Halvetiyye Tarikatının kurucusu ve ikinci pirinden bahsetmiş ve devamında Halvetî Tarikatı'nda zikrullahın âdâb ve tertibi hakkında bilgiler verir. “Halvetiyye tarikatı, Ebu Abdillah Siracüddin Ömer nin Ekmelüddin Lâhicî'ye tarafından kuruldu... Halvetiliğin ikinci piri olarak Seyyid Yahya Şîrvânî kabul edilir.”²²¹ Halvetiliğin Şa'bâniyye koluna bağlı olan Şa'bânîlerde bulunan altı makam verildiği görülür. “Sülûk ve seyr-i etvar için Şa'bânîlerde altı makam, üç tecelli itibar olunur. Bu makamlar:

- Makam-ı ef'al
- Makam-ı sıfat
- Makam-ı zât
- Makam-ı Hakikat-ı Muhammediyye
- Kurb-ı nevâfildir.
- Kurb-ı ferâizdir.”²²²

²¹⁷ a.g.e., s. 15.

²¹⁸ a.g.e., s. 16.

²¹⁹ a.g.e., s. 17.

²²⁰ a.g.e., s. 18.

²²¹ a.g.e., s. 19-20. (Bkz. Ali Erol, *Şeyh Şaban-ı Velî ve Türbesi Çevresinde Oluşan İnançlar, Gelenekler*, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Ankara, 2004, s. 503.)

²²² Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 20.

Yazarın birinci bölümde üzerinde durduğu ikinci konuya “Şa’bâniyye’nin Çıktığı Cemâliyye ve Şa’bâniyye’den Gelen Diğer Kolların Şeması”²²³ kaynaklık ederek ana konuya giriş sağlar. Birinci bölümün sonlarında Şa’bâniyye kolu ve Şa’bân-ı Velî’ye kadar gelen Halvetiyye silsilesi (28 kişi) ile İstanbul’daki Şa’bâniyye tekkeleri verilir. Dolayısıyla Şabaniyye kolu detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. “Şa’bâniyye, Halvetîlik Tarikatı’nın Cemâliyye kolunun en önemli şubesidir. Kurucusu Şa’bân-ı Velî’nin ismine izafeten böylece adlandırılmıştır. Bu şubenin kolları bulunduğu için ‘Hazret-i Pîr’ ünvanı ile anılır. Şa’bâniyye bilhassa Orta Anadolu’da çok tesir bırakmak ile beraber İstanbul’da da yaygınlık kazanmış; hatta İslam ülkelerinde de tesir icra eder. Nitekim Şa’bân-ı Velî’nin göndermiş olduğu halifelerle, Anadolu’dan zuhur ederek Rumeli, Suriye, Mısır, Trabluzgarp, Tunus, Cezayir, ve Hindistan’a kadar dal ve budak saldı. Mustafa el-Bekrî’nin bu konudaki hizmeti büyüktür. Bu derece geniş bir belgede yaygınlık kazanmak pek az tarikata nasip olmuştur.”²²⁴ Yazar İstanbul’da 69 Halveti tekkesi olduğundan bahseder. Ayrıca Şa’bâniyye tekkelerinin bulunduğu semt ve tekke adlarını vererek 25 adet olduğunu belirtilir. “Osmanlı sultanlarını 16’sı halvetîdir ve İstanbul’da 69 Halvetî Tekkesi vardır. Halvetîliğin bir şubesi olan Şa’bâniyye’nin aynı şehirde 25 tekkesinin bulunması bu şubenin nüfuzunun boyutlarını ortaya koymaktadır.”²²⁵

Eserin ikinci bölümüne “Evliyâ, Mu’cize, Kerâmet, Menâkıb” adını veren yazar ikinci bölümde 8 sayfada Velî kelimesi, kelimenin eş anlamı ve kelimenin türevlerini tanımlanarak “Evliyâ, velî veya veliyyullah Allah’a yakın olan zat, Allah’ın velîsi anlamına gelmektedir. Eş anlamlısı azîzdir. Kelimenin çoğulu evliya olup buna göre evliyaullah, Allah’ın velî kulları demektir.”²²⁶

Yazar, velî alametlerinin üç adet olduğunu belirttiikten sonra mu’cize, kerâmet kelimeleri ve bunlar arasındaki farklılıklara değinilerek tanımlandığı görülür. “Mu’cize, Peygamberlerin fiilleri olarak ortaya çıkan haller. İnsanları hayrete düşürerek aczde brakıp inanmalarını, peygamberliğin tebliğini kabul etmelerini sağlar... Keramet, Evliyaullahtan ortaya çıkan haldir. Evliyanın hareketi haktır. Çoğulu kerâmâttir.”²²⁷ Son olarak menkabe ve menâkıbın tanımlarını verilmiş, menâkıbın yazılış sebebi üzerinde durulmuş ve eserin hangi başlıklar üzere yazıldığı sıralanarak ikinci bölüm sonlandırılmaktadır. “Menkabe, bir büyük kimsenin övgüye değer yanlarını üstünlüklerini dile getiren fıkra, makale ve kitap için kullanılan bir tabirdir. Menkıbenin çoğulu menâkıptır. Menâkıbın yazılış amacı, peygamberlerin

²²³ a.g.e., s. 22.

²²⁴ a.g.e., s. 23.

²²⁵ a.g.e., s. 26. (Bkz. Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, 1964.)

²²⁶ a.g.e., s. 29.

²²⁷ a.g.e., s. 30.

mu'cizeleri gibi evliyanın kerametlerine de inanmak vâciptir. Bu sebeple birçok menakıpnameler yazılmıştır.

Bu eser beş bâb (ana başlık) üzerine kurulur:

1. Gerçek velî kimdir?
2. Şaban Efendi'nin silsilesi,
3. Şaban Efendi'den önce camide irşadda bulunan Seyyid Sünneti Efendi'nin menakıbı,
4. Şaban Efendi'den sonra seccadelerine oturan ve irşadda bulunan ilk dört halifenin menâkıbı.²²⁸

Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşamış olan Şeyh Şa'bân-ı Velî, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayram Velî ile birlikte Anadolu'nun "Evtâd-ı erbaası/Dört Direk" olarak kabul edilmektedir.²²⁹

Eserin üçüncü bölümü "Şa'bân-ı Velî'nin Hayatı, Tahsîli, Seyahatleri, Kerâmetleri, Şeyhliği, Halifelîği" başlığını taşımakta ve 28 sayfada 5 bölümü kapsamaktadır. Kerâmetlerinden dolayı "Velî" lakabını alan Şa'bân-ı Velî, küçüklüğünde hâfızlığını daha sonra da hac görevini yerine getirdiği için "Hacı hâfız Şâbân-ı Velî" olarak da anılırdı.²³⁰ "Şeyh Şa'bân-ı Velî, Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinin Gökçe ağaç Bucağına bağlı Çakırçayı köyünün Cimdar mahallesinde dünyaya gelmiştir.²³¹ Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bazı kayıtlarda 1497'dir²³². Şeyh Şa'bân-ı Velî anne ve babasını küçük yaşta iken kaybeder. Kendisini hayırsever bir hanım evlatlık edinir. Onu öz evladı gibi sever. Şeyh Şa'bân-ı Velî ilk öğrenimine zamanın gelenekleri de dikkate alınarak, doğduğu mahallede Kur'an-ı Kerim talimiyle başlar. Çeşitli tefsir ve hadis derslerine katılmış ve öğreniminin kalan kısmını İstanbul'da tamamlar. İstanbul'da her ilim dalının erbabını bulur ve ondan ders alır. Kur'an-ı Kerim'i önceden öğrenmesi tefsir ve hadis ilimlerinin kapısını rahatlıkla açmasını sağlar. Şeyh Şa'bân-ı Velî derinlerde ilerledikçe gerçekleri görmeğe başlar. 'Bunca okumaktan maksat gerçeğe ilahi sırlara sahip olmaktır' der. İstanbul'da bulunduğu sürede zaman zaman odasına kapanır kimseyle günlerce konuşmazdı. Bu süreç içinde bir arayış içine girer. Bu arayış onu bir mürşid-i kamil aramaya sevk eder. Tekkeleri dolaşmaya başlar. Değişik zikirlerle katılır fakat içindeki sıkıntı bir türlü gitmez.

²²⁸ a.g.e., s. 35.

²²⁹ Hasan Küçük, **Tarikatlar, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri**, İstanbul, 1985, s. 176.

²³⁰ İhsan Ozanoğlu, **Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî Hayatı Eserleri ve Külliyesi**, Kastamonu, 1966, s. 6.)

²³¹ (Benzer ve farklı görüşler için bkz. Fazıl Çiftçi, **Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Velî**, Şeyh Şaban-ı Velî Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2002, s. 94. Ahmet Yaşar Zengin, **Kastamonu Velileri**, Çetin Matbaacılık, Kastamonu, 2003, s. 65. Mustafa Cihangir, **Şeyh Şaban-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi**, Kastamonu, 1997. Nihal Yazar, **Halvetiliğin Şabanıye Kolu Menakıb-ı Şaban-ı Velî ve Türbename**, Ank. 1985. İhsan Ozanoğlu, **Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî Hayatı Eserleri ve Külliyesi**, Kastamonu, 1966.)

²³² (Bkz. Fazıl Çiftçi, a.g.e., s. 37; Ozanoğlu, a.g.e., s. 6.)

Bolu’da Hayreddin Tokadî adında bir mürşid olduğunu duyulur. Bir gece rüyasında memleketine gitmesi gerektiğini görüp işitti. Bunun üzerine Kastamonu’ya dönmeye karar verdi. Kastamonu’ya dönerken yolunun üzerinde bulunan Hayreddin Tokadî’ye uğramaya karar verdi. İki arkadaşıyla beraber İstanbul’dan yaya olarak yola çıktı. Hayreddin Tokadî’in yanına uğradıklarında kalbindeki ilahi ışıkla öyle bir hale geldi ki oradan ayrılmak için kendinde derman bulamadı. Daha sonra arkadaşlarını gönderip Hayreddin Tokadî’ye biad etti. Şeyh Şa’bân-ı Velî, Hayreddin Tokadî’nin yanında on iki yıl kaldı. Daha sonra hilafetle Kastamonu’ya gönderildi. O, dünyaya değer vermeyen olgun biri olduğundan Kastamonu’ya geldiğinde tanınmak istemez. Kastamonu’da münzevi bir hayat yaşamaya başladı. ‘Biz dünyaya üryan geldik, üryan gideriz’ sözleriyle tefekkürünü ortaya koydu. Şeyh Şa’bân-ı Velî, çok oruç tutardı ve ‘Oruçlu insanın ağız marifetullah kapısının anahtarıdır’ derdi.

O şeriat kurallarını uygulamada, tarikat yolunu düzenlemede doğrulukla davranıyor, etrafına dervişler ve dostlar topluyordu. Gün geçtikçe etrafındaki halka daha da genişledi. Şeyh Şa’bân-ı Velî, bütün işlerinde şeriat hükümlerine uyar ‘Şeriat bademin kabuğu, tarikat özüdür’ der. Böylece ünü her tarafa yayılır. Zamanla Osmanlı ülkesinin her tarafına halifeler gönderir. Üç yüz altmış zaata hilâfet duası eden Şeyh Şa’bân-ı Velî, kerametlerinin anlatılmasını sevmez ve anlatanları da azarlardı. Zamanla kerametleri sadece kendisinde değil dervişlerinde de görülmeğe başlamıştır.

Şeyh Şa’bân-ı Velî, sadece insanların değil, cinnilere de mürşid olduğundan insan ve cinnin mürşidi anlamına gelen “Mürşidü’s-sakaleyn” denilirdi.

Şeyh Şa’bân-ı Velî, kutbiyet makamına ulaştığında Allah’tan üç şey istemiştir.

- Tarikatına intisab edenlerden bir kimse seyr u sülûkun sırrından haberdar olmadan vefaata ederse o kimseye son nefesinde tevhid-i zat zevkinden ihsan buyurulması,

- Tarikat-ı salıklarının cin ve peri tasallutundan bilhassa sihir yapanların sihirinden muhafaza olunması,

- Kıyamet gününe kadar ariflerin eksik olmaması.

Ölümünün sonlarına yakın dervişlerini yanına toplayarak onlara dua ve nasihatlarında bulunur. İstanbul’da Süleymaniye Camii Vaizi Muharrem Efendi, kendisini ziyarete geldiğinde, tekrar İstanbul’a dönmeye hazırlanırken ona ‘Gitme, biz ahirete göç yapıyoruz, benim namazımı kıl öyle gidersin’ buyurdu. Herhangi bir rahatsızlığı olmayan Şeyh Şa’bân-ı Velî, bu sözler üzerine kısa bir süre sonra Cuma günü 4 Mayıs 1569 gün doğarken vefaata etti.²³³

Üçüncü bölümün sonlarında “Kerâmetleri ve Bazı Menkıbeleri” adı altında Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin 21 adet kerâmet ve menakibesine yer

²³³ Abdulkadiroğlu, a.g.e., s. 37-44.

verilmektedir. Bu keramet ve bazı menakıbelere kısa, anlaşılır ve sadedir. Bölümün sonunda da 17 halifesinin isimleri sıralanmış ve o kişilerle ilgili kısa bilgilere de kitapta yer verilmiştir. Bu kısa bilgiler içerisinde halifelerin irşâd süreleri ve vefat tarihleri de bulunmaktadır.

Eserin dördüncü bölümü “Şa'bânı Velî ve Târikatı ile ilgili Şiirler” başlığını taşımakta ve 32 sayfada 3 bölümü kapsamaktadır. Bu şiirler üç başlık içinde verildiği görülür:

Ömerü'l-Fuadî'ye ait olanlar.

Diğer şairlere ait olanlar.

Şairi bilinmeyenler.

Diğer şairlere ait olanlar: Mahvî, Lutfî, Hüseyin Vassaf, Şeyh İbrahim Şevkî, Fehmî, Sofuzade Mehmet Tefvik, Âşık Hakkı Bayraktar, Eskişehirli Sadık Baba'dır.

“Şa'bân-ı Velî Külliyesi” başlığını taşıyan beşinci bölüm 15 sayfada 7 bölümü kapsamaktadır. Cami ve Dergâh, Türbe ve Türbede Yatan Zevât, Dergâh Hazîresi, Kütüphane, Külliye'de Bulunan Kitabeler, Asasuyu ve Külliye'nin Vakfiyesi bölümlerinde Şeyh Şa'bân-ı Velî külliyesinin ayrıntılı olarak incelemektedir.

Eserde, Cami, dergah ve türbe ile ilgili diğer binaların bir külliye halinde bulunduğu yer izah edilmiş ve bölgede yaşayan insanlar tarafından buranın²³⁴ Hazret-i Pîr olarak bilindiğine de dikkat çekilir. “Şehirlisi, köylüsü ile ‘Hazret-i Pîr’ denilince tamamen bu manevi havanın bulunduğu semt ve mekan ifade edilmiş olur. Bu tabir, halkın makama ve sahibine karşı nasıl bir ulvi duygu beslediğinin güzel bir ifadesi olmaktadır.” Ayrıca camiye ait tarihi bilgilerin yanında camiinin inşası, iç ve dış özellikleri ve gördüğü restorasyon çalışmaları ayrıntılı olarak verilir. “Camiin tam adı Şucauddin veya Şa'bân-ı Velî Camii'dir. Camii moloz taşından harçla yapılmıştır. Camiinin ilk inşa tarihi kesinlikle bilinmemektedir... Camii ile dergah bir arada bulunduğundan, zamanında Dergâh-Cami olduğundan arka tarafta halvethâneler (Halvet odaları) vardır... Öteden beri Kastamonu bilhassa Beylikler Devrinde ilim ve sanata, alim ve sanatkarlara rağbet ve her türlü himayenin emsalinden daha fazla olduğu bir kültür merkezi olması bakımından, diğerlerinin yanısıra ağaç oymacılığı ve taş işçiliği gibi el sanatlarında da büyük ustalar yetişmiştir. Dolayısıyla camiide bulunan va'z kürsüsü ile minber kapısı sedef kakmacılığının göz alıcı örneklerindedir.”

²³⁵ Bunun yanında türbe ve dergahın inşası, iç ve dış özellikleri ve yapılan restorasyon çalışmaları da eserde bulunmaktadır. “Kastamonu'da kalenin eteğinde bulunan ve Musa Fakih Mahallesi'nin Gümüşlüce yolu üzerinde kâin Şa'bân-ı Velî Camii ile aynı bahçe içinde inşa edilerek külliye'nin en mühim bir parçası olarak günümüze kadar gelen Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi

²³⁴ Şabâniyye, Halvetiye tarikatının Cemâliye kolunun en önemli şubesidir. Bu şubenin pek çok kolu bulunduğu için Şeyh Şâbân-ı Velî, Hazret-i Pîr diye adlandırılır.

²³⁵ Abdulkadiroğlu, **a.g.e.**, s. 101-103.

1611 yılında yapılmış olup herkese açık bir ziyaretgahdır. Cami, türbe, şadırvan ve iki ev ile mutfak ve kütüphanenin dışarısı bir duvarla çevrilir. Türbe, Sultan Ahmed'in Şehzadesi Sultan Osman zamanında padişah arzu ve emirleri ile inşa edilmeye başlanmış ancak türbe banisi Ömer Kethüda, yersi harcamalara ve israfa girdiği bahanesiyle Nasuh Paşa tarafından idam ettirildiği için türbenin inşası tamamlanamaz... Daha sonra Dergâh-ı Hümâyün kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa'nın delalet ve himmetleri ile türbenin yeniden inşasına başlanır. Türbenin girişinde bulunan mermer üzerindeki kitabeye göre türbe inşaatının tamamlandığı tarih 1611'dir." Daha sonra Şeyh Şaban-ı Veli'nin türbesi 1902 tarihinde harap olduğundan yıktırılmış ve Mahmut Paşa tarafından yeniden inşa ettirilir.²³⁶

Eserde dergâh hakkında da bilgiler verilmiştir. "Dergâh 1775 yılında tamir görmüştür. Külliye'nin cümle kapısı üzerinde yazılı kitabede bulunan tarihe göre dergâh ve türbenin 1845 yılında da Sultan Abdülmecid zamanında tamir edildiğini öğreniyoruz."²³⁷ Ayrıca bu bölümde türbede medfun olan zatlara ait cetvel yer almaktadır. Dergâh Hazîresi başlığında öncelikle Seyyîd Sünnetî Efendi hakkında bilgiler verilmiş ve yaptığı hizmetler sıralanır. "Seyyîd Sünnetî, alim kişiliğinin yanı sıra aşık-meşrep olmakla Allah'ın bilmesine talip olup şeyhler yoluna süluk etmiştir. Hizmet için geldiği Kastamonu'da Seyyîd Sünneti Cami, daha sonra Şa'bân Efendi Camii adıyla bilinen ibadethaneyi ve halvet odalarını bina eder."²³⁸ İkinci olarak külliye'de bulunan diğer mezarlar hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Eserde külliye'nin kütüphanesi ile ilgili bilgiler de vardır. Bu bağlamda kütüphanenin inşa tarihi ve içinde bulunan eser sayıları ile eserlerin nitelikleri hakkında açıklamalar yapılır. "Şa'bân-ı Velî Külliyesi içinde bir de kütüphane mevcuttur. Bunun da türbenin inşa tarihi olan 1611 tarihinde tesis edilmiş olması düşünülebilir... Kütüphane 1922'li yıllarda epeyce zengin olup Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi'ndeki kayıtlara göre 239 eser vardır. Bu kitapların 29 adeti el yazmasıdır. Konuları itibariyle dinîdir. Tefsir, hadis, fıkıh ve arapça'ya aittir."²³⁹

Mimari yapılarda bulunan kitabelerin önemi her zaman büyüktür. Özellikle üzerlerindeki ebcedlerin hesap edilmeleriyle geçmişe ışık tutarlar. Ayrıca kitabeler edebi bakımdan da incelenmeye değer niteliktedirler. Eserde de külliye'de bulunan kitabeler ve kitabelerde bulunan metinlerin tamamının verilmesi önemlidir. Kitabelerin sonundaki ebcedleri teker teker hesaplanarak verilmesi de kayda değer bir husustur. Külliye'de 6 kitabe bulunmaktadır. İlk 5 kitabe alfabetik olarak adlandırılmakta ve 6. kitabe olarak Şadırvan Kitabesi verilmektedir.

²³⁶ (Bkz. Ziyâ Demircioğlu, **Şeyh Şa'bân-ı Veli ve Postnişinleri**, Şa'bân-ı Velî Vakfı Yayınları, Kastamonu 1990.)

²³⁷ a.g.e., s. 104.

²³⁸ a.g.e., s. 108.

²³⁹ a.g.e., s. 110.

Külliyede bulunan Asasuyu hakkında da açıklamalara rastlanır. “Külliyenin içinde ince, yarım parmak kadar bir su akmaktadır. Bu ne artar, ne eksilir. Yıllardan beri akan bu suya halk ağzında âb-ı zemzem/zemzem suyundan galat olarak ‘ebizemzem’ denir. Çevredeki dağlardan buraya akan suda gerçekten zemzem râyihâsı vardır. Bu hal içilir içilmez hemen fark edilir. Hafif bir sudur ve ne kadar içilirse içilsin şişkinlik vermez.”²⁴⁰

Vakıf müessesesi tarih boyunca toplumumuzda önemli bir yer işgal eder. Gayesi ve karşılığı sadece Allah’ın rızasını kazanmak esasına matûf olan ve asırlardan beri değişik maksatlı ama hepsi de yarar üzerine kurulmuş vakıfların hizmetleri büyük olmuştur. Dolayısıyla eserde külliye tanıtılırken külliye vakfiyesi hakkında da bilgiler edinilmektedir. “Şa'bân-ı Velî Vakfiyesi Evkaf sicilininin 26 ıncı sayfasında olup ana metin Türkçe olmakla birlikte Arapça ve Farsça kısımları da vardır. Zamanın Osmanlı Sultanı, Sultan Murad’ın emriyle Kastamonu’da Şeyh Şa'bân Camiine yardım olmak üzere esasları vakfiyede bulunan cihetler tahsis olunmuştur... Vakfiye metni oldukça uzundur. Ancak tarihi bir belge olarak bir de sarfiyyatı fikir verir düşüncesiyle kimlere ve ne maksatla ödeme yapıldığına dair kısımları da liste halinde verilir.”²⁴¹

Son olarak Halvetîlik, Şa'bâniye Kolu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili olarak Türkiye kütüphanelerinde bulunan el yazması eserlere ait kayıtlar eserde verildiği görülür. Bu yazma eserlerin bulunduğu kurumların verilmesi de önemli bir husustur. Eserin son kısmında kitabın muhteviyatı dikkate alınıp metinde geçen kelimelerin manalarının anlaşılması ve metnin kolay takipi için lügatçe de bulunmaktadır ve bibliyografya kısmı gelecekteki çalışmalara yarar sağlayacak ölçüde geniş tutulur.

Eserin bir sayfası Şeyh Şa'bân-ı Velî Camii ve Türbesi’nin planına ayrılması dikkat edilecek bir husustur. Son 15 sayfa ise külliye fotoğraflara ayrıldığı görülür. Sonuç olarak eser Halvetîlik ve sistematığı ile başlatılmış, Şeyh Şa'bân-ı Velî’nin hayatı ve ona bağlanan menkıbelerle devam etmiş, son olarak da Şa'bân-ı Velî Külliyesi’nin tanıtılmasıyla sonlandırılmaktadır.

SONUÇ

Kastamonu, Şeyh Şa'bân-ı Velî gibi derin tasavvuf bilgisine sahip velîler yetiştiren bir şehirdir. Kaynaklarda Seyyid, Hacı, Şeyh, Pir gibi unvanlarla anılan, kerâmetlerinden dolayı “Velî” lakabını alan Şa'bân-ı Velî, küçüklüğünde hâfızlığını daha sonra da hac görevini yerine getirdiği için “Hacı Hâfız Şa'bân-ı Velî” olarak da anılır.

²⁴⁰ a.g.e., s. 115.

²⁴¹ a.g.e., s. 117. (Vakfiyenin tamamı için bkz. Mehmed Behçet, “Kastamonu’da Şeyh Şaban-ı Velî Vakfiyesi”, **Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi**, İstanbul, 1341.

Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşamış olan Şeyh Şa'bân-ı Velî, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayram Velî ile birlikte Anadolu'nun evtâd-ı erbaası (dört direk) olarak kabul edilmektedir. Bunun için ünlü bilgenin ünü ve öğretileri bütün Anadolu'yu yeryüzünün çeşitli yerlerini sarmıştır.

Onun en büyük eserleri, yetiştirdiği insan-ı kâmillerdir. Menâkıbında 360 halife yetiştirdiği, bunun üç yüzünü kendinin, altmışını ise Hz. Peygamber'in irşat ettiği belirtilmektedir. Çeşitli bölgelere gönderdiği halifeleri aracılığıyla Şa'bânîlik Anadolu'nun her köşesinde tanındığı gibi Yemen, Hicaz, Fas, Mısır, Tunus ve Balkanlarda da yayılmış durumdadır.

Şeyh Şabân-ı Velî'nin sevgiye, bilgiye ve birlik felsefesine dayanan düşünceleri yaşadığı döneminden itibaren bütün Osmanlı coğrafyasında etkili olmuştur. Onun tasavvuf yolunda zâhir ve bâtın dengesini gözetmesi, dönemin bilginlerinden birçoğunu etkilediği görülür.

Şeyh Şabân-ı Velî'nin öğrencileri de onun nüfûzundan yararlanmışlardır. Bunlar arasından Memdî Halife (Mehmed Efendi), Kızılzâde Muhammed Efendi, Mahvî Hasan Çelebi Efendi, Sûfi Muhyiddin Efendi, İbrikçizâde/Molla Nâyi Abdi Efendi, Hacizâde Efendi ve yine İskilipli Abdülbaki Efendi, Kürelî Mehmed Çelebi Efendi ve Mahmut Efendi, Bolulu Sinan Efendi gibi kişiler de vardır.

Hazret-i Pîr, bu tasavvuf okulunun en büyük şubesi olan ve kendi adıyla anılan Şabaniyye yolunun kurucusudur. Şabâniyye, Halvetiye tarikatının Cemâliye kolunun en önemli şubesidir. Bu şubenin pek çok kolu bulunduğu için Şeyh Şabân-ı Velî, Hazret-i Pîr diye adlandırılır.

Kastamonu'da Şabaniyye'nin dışında Mevlevî ve Bayramî vb. kültürlerinin izleri de görülür.

Kastamonu şehri kurtuluş savaşı esnasında da büyük hizmetlerde bulunmuş çok köklü ve çok yönlü bir kültür ve sanat merkezi olan önemli bir medeniyet şehridir. Bu şehrin kendisine has folkloru, musikisi, diğer tezyinî sanatlarla ilgili birikimi araştırılması gereken bakir sahalardır.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim; *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yay., Kastamonu 1991.

Cihangir, Mustafa, *Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi*, Kastamonu, 1997.

Çiftçi, Fazıl, *Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Şeyh Şaban-ı Veli Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2002.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.

Erol, Ali, *Şeyh Şaban-ı Veli ve Türbesi Çevresinde Oluşan İnançlar, Gelenekler*, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Ankara, 2004.

Küçük, Hasan, *Tarikatlar*, Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri, İstanbul, 1985.

Ozanoğlu, İhsan, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî Hayatı Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu, 1966.

Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964.

Yazar, Nihal, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu Menakıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara, 1985.

Zengin, Ahmet Yaşar, *Kastamonu Velîleri*, Çetin Matbaacılık, Kastamonu, 2000.

5 Mayıs 2012 Cumartesi

16:00-17:30

IV. OTURUM

Ömer Fuâdî Salonu

Oturum Başkanı

Doç. Dr. Ekrem Demirli

(İstanbul Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Prof. Dr. Muhittin Eliaçık

(Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)

“HALVETİYE-ŞA’BANİYE PİR-İ SÂNİSİ ÇERKEŞÎ MUSTAFA
EFENDİ’NİN TORUNU MUHAMMED TEVFİK EFENDİ VE
HEDİYYETÜ’S-SİBYAN ADLI ESERİ”

Doç. Dr. Cafer Şen

(Uşak Üniversitesi, Türkiye)

“ŞABÂNÎ AZİZLERİNDEN İBRAHİM HÂS’IN MEKTUPLAR’INDA,
KENDİNİ “KİM OLABİLECEKSEM OYUM” ŞEKLİNDE
TANIMLAYAN VARLIK’IN FENOMENOLOJİSİ”

Fatih Çınar

(Araştırmacı, Türkiye)

“HAYATI VE GÜNÜMÜZE MESAJLARI İLE ŞEYH ŞABAN-I VELİ
DERGÂHI POSTNİŞİNLERİNDEN ZİLELİ ABDURRAHMAN EFENDİ”

Savaş Uzun

(Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye)

“HASAN ÜNSİ ŞA’BÂNÎ (ÜNSİ HASAN EFENDİ)”

HALVETİYE-ŞA'BANİYE PİR-İ SÂNÎSİ ÇERKEŞİ MUSTAFA EFENDİ'NİN TORUNU MUHAMMED TEVFİK EFENDİ VE HEDİYYETÜ'S-SİBYAN ADLI ESERİ

CHERKESHİ MUSTAFA EFFENDİ THAT KHALVETİYE-
SHABANİYE SECOND PİR, GRANDSON MOHAMMED TEVFİK
EFFENDİ AND HIS HEDİYYETÜ'S-SİBYAN

Prof.Dr. Muhittin Eliaçık

Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Özet

Es-Seyyid Mustafa Çerkeşî Efendi Halvetiye Tarikatı Şa'bâniye kolunun Pîr-i Sâni olarak bilinmektedir. Mustafa Çerkeşî Efendi'nin üç oğlu olup, bunlardan Osman Vehbi Efendi, Çerkeşizadeler adlı bir ulema silsilesinin meydana gelmesine sebep olmuştur. Onun DA Muhammed Tefvik Efendi adında bir oğlu olup, son dönem Osmanlı ilmiye teşkilatında mühim görevlerde bulunmuş ve birçok eser kaleme almıştır. Bu bildiride onun eserlerinden çocuklara Arapça öğretmek amacıyla kaleme aldığı Arapça bir gramer kitapçığı mahiyetindeki *Hediyetü's-sıbyan* adlı eseri tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çerkeşî Mustafa Efendi, Pîr-i Sâni, Muhammed Tefvik Efendi, Hediyetü's-sıbyan.

Abstract

Es-Sayyid Mustafa Cerkesi Effendi is known as Second Pir conjecture Shabaniyya arm of Sect Khalwatiyya. Mustafa Effendi has three sons. Osman Vehbi Efendi that one of his three sons, he is predecessor of Cherkeshizadaha, itself consists of a chain of scholars. He has a son named Mohammed Tewfik Effendi, the late-Ottoman ilmiye organization found and wrote many important tasks. In this paper will introduce from his works named Hediyetü's-sıbyân which was written to teach children Arabic, the nature of an Arabic grammar booklet.

Key Words: Cherkeshi Mustafa Effendi, Pîr-i Sâni, Mohammed Tewfik Effendi, Hediyetü's-sıbyan.

GİRİŞ

Es-Seyyid Mustafa Çerkeşî Efendi (1743-1814) Halvetiye Tarikatı Şa'bâniye kolunun pîr-i sâni olarak bilinmektedir. Bugün Çerkeş'te Kadınşah Camii bitişiğindeki türbede medfun olup, babası Hacı Ali ve dedesi Vehbi Sultan, Abdulkadir Geylânî'nin halifelerindedir. Vehbi Sultan'ın Horasan bölgesinden geldiği, Çerkeş'te yerleştiği rivayet edilmektedir. Mustafa Çerkeşî Efendi dünyaya geldiğinde, Nakşibendiye

mürşitlerinden olan dedesi Vehbi Sultan'ın kucağına verildiği, dedesinin de onu koklayıp okşadıktan sonra kulağına yaklaşp dinleyerek: “Bu çocuk, halveti, halveti diyor. İnşallah Halvetiye şeyhlerinin büyüklerinden olacaktır.” dediği rivayet edilmektedir. Nitekim o da Halvetiye Tarikatının Şa'baniye kolu ikinci piri ve müceddidi olduğu gibi, bir de Halvetiliğin Çerkeşiye şubesini kurmuştur. Bu şube son yarım asra kadar devam etmiştir. Mustafa Çerkeşi Efendi'nin mürşidi Karabük'e bağlı Zora köyünde yetişen Halveti-Şabani şeyhlerinden Şeyh El-Hac Mehmet Zoravi'dir. Mustafa Efendi ondan tekâmî-i hâl ederek bilahare mürşidince icazet ve irşatla görevlendirilmiştir. Mustafa Efendi'nin, devrin padişahı II.Mahmud'a yöneltilen sorulara cevaben yazdığı *Risale fi tahkiki't tasavvuf* adlı eseri çok tanınmıştır. Mustafa Efendi, mensup olduğu Halvetî-Şa'banî tarikatındaki yirmi şartı üçe (mürşide tam teslimiyet, mürşidden tövbe almak, zikir yapmak) indirmesi sebebiyle bu tarikatın pîr-i sânsî olarak kabul edilmiştir. İrşad hayatında çok sayıda velî yetiştirmiş ve on sekiz kişiyi de hilafet ve irşadla görevlendirmiştir. Mustafa Çerkeşi Efendi'nin üç oğlu olup, bunlardan Osman Vehbi Efendi, Çerkeşizadeler adlı bir ulema silsilesinin meydana gelmesine sebep olmuş ve bu şekilde tanınmıştır.²⁴² Osman Vehbi Efendi'nin Muhammed Tefvik Efendi adında bir oğlu olup, son dönem Osmanlı ilmiye teşkilatında mühim görevlerde bulunmuş ve birçok eser kaleme almıştır. Bu bildiri de onun eserlerinden çocuklara Arapça öğretmek amacıyla kaleme aldığı Arapça bir gramer kitapçığı mahiyetindeki *Hediyetü's-sıbyan* adlı eseri tanıtılacaktır.

ÇERKEŞİZÂDE MUHAMMED TEVFKİ EFENDİ

Osmanlı ilmiye teşkilâtında yüksek görevlerde bulunmuş bir kimse ve aynı zamanda güçlü bir şair olup birçok ilim ve fikir adamı çıkarmış olan Çerkeşizâdeler ailesinden gelmektedir. Yukarıda adı geçen Çerkeşi Mustafa Efendi'nin oğlu Osman Vehbi Efendi'nin oğlu olup 1826'da Ankara'da doğmuş ve ilk tahsilini babasından almıştır. 1847'de yüksek öğrenim için İstanbul'a giderek Vidinli Mustafa ve Hafız Seyyid Efendilerden dersler almış ve 1854'de icazet almaya hak kazanmıştır. Kadılık mesleğinde önce 1856'da Beşiktaş, iki yıl sonra Halep ve sonra sırayla Bursa, Kayseri, Balıkesir, Çankırı kadılıklarında bulunmuştur. 1866'da önemli bir kadılık olan Mısır-ı Kahire kadılığına getirilmiştir. İki yıl sonra Kastamonu Vilayeti

²⁴² Osman Vehbi Efendi, babası Çerkeşi Mustafa Efendi'nin ölümünden sonra Ankara'ya yerleşerek şehrin tanınmış alimlerinden birisi olmuştur. Kendisi sîr-ı hümâyûn için 1834'de İstanbul'a davet edildiğinde Sultan II.Mahmud tarafından ilmiye rütbelerinden İstanbul rûsuyula taltif edilmiştir. Bu sırada sekiz yaşlarında olan oğlu Muhammed Tefvik Efendi de babasıyla birlikte İstanbul'a gitmiştir. Çerkeşizâdeler ailesinden Muhammed Tefvik Efendi ve oğlu nakibüleşraf Ahmed Muhtar Efendi, Osman Vehbi Efendi'nin Mehmet Refî adlı oğlundan olan torunu Halil Halid Bey gibi, ünlü ilim ve fikir adamları çıkmıştır. (Bursalı M.Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2000: I/55; Vicdani, 1338-41:72-77; N.Azamat, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, 1984, s.330; DİA,1993, s.272; A.Abdülkadiroğlu, *İki Vesika*, AÜİFD XXVIII, 1986, ss.338-48.)

müfettiş hükkamlığına atanmış, daha sonra 1870'de yine önemli bir kadılık olan Medine-i Münevvere kadılığına atanmıştır. Bu görevinin bitiminden sonra Ankara'ya dönerek on iki yıl müderrislik yapmıştır. Bu zaman zarfında bir çok öğrenciye icazet vermiş, eserler yazmış ve yaptığı bazı önemli hizmetlerden dolayı üçüncü rütbeden bir kıt'a Osmanlı nişanıyla taltif edilmiştir. 1880'de uhdesine İstanbul yüksek payesi ve ikinci rütbeden bir kıt'a Mecîdî nişanı verilerek Mahkeme-i Teftiş müsteşarlığına atanmış, 1883'de de en önemli kadılık olan İstanbul kadılığına atanmıştır. Üç yıl İstanbul kadılığı yaptıktan sonra 1886'da Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyeliği de eklenerak Rumeli kazaskerliği muavinliğine atanmış, aynı yıl Meclis-i Meşâyih Nezâreti başkanı olmuş, 1889'da Anadolu, ertesi yıl Rumeli kazaskerliği pâyelerini almış ve şeyhülislamlığın Meclis-i Müellefât Encümeni başkanlığına atanmıştır. Dedesinin tarikatına mensup olan Muhammed Tevfik Efendi 1893'de 67 yaşında vefat etmiş ve İstanbul Aksaray'da Ekmel Dergâh'ına defnedilmiştir. Oğlu Ahmed Muhtar Efendi *nakîbü'l-eshrâflık* görevinde bulunmuştur. Şiirlerinde Tevfik mahlasını kullanmıştır.²⁴³

Eserleri genellikle Arapça ve dinî konularda olup şunlardır: *Meziyyet-i İslâmiyye* (İstanbul 1306), *Gâyetü'l-beyân fî-ilmî'l-mîzân* (İstanbul 1306), *Behcetü't-tarf fî-ilmî's-sarf* (İstanbul 1308), *İcmâl-i Nahv-i Arabî, Hediyyetü's-sıbyân* (İstanbul 1308), *Miftâhü'l-akâid* (İstanbul 1301), *Levâiyhü'l-kudsiyye fî-fezâilî Şeyhu Ekber* (İstanbul 1303), *Mecmûa-i Fezâil, el-İtkân fî-tahkîki'l-îmân, Tahkîk-i İdrâkât, Risâle fî-kabûli't-tevbe. Şerh-i Akâid-i Neseft Tercümesindeki Hatâlara Dâir Risâle, Kasâid-i Tevfik* (1286 Şam, 1304 İstanbul).

HEDİYYETÜ'S-SİBYÂN

Uzun yıllar medresede müderrislik yapmış olan M.Tevfik Efendi, anlattığı Arapça sarf ve nahiv konularını çocuklara bir ders kitabı hâlinde daha pratik biçimde anlatmak istemiş ve bu eserini bu amaçla bir hediye olarak hazırlamıştır. Sıbyân mekteplerinde öğrenim gören çocuklara verilen Arapça dersleri için hazırlanmış olan bu kitapçıkta, klasik ve pratik bir metodla belli başlıklar altında sarf ve nahiv konuları, emsile ve avâmil başlıkları altında anlatılmıştır.

Eserin birinci bölümünde muhtelif emsile bapları, her biri 24 ayrı şekli ile birlikte örnekleriyle gösterilmiştir. İkinci bölümde avâmil konuları anlatılmış olup bu kısmın özeti şöyledir: avâmil yüz adet olup semâ'î, kıyâsî, ma'nevî olarak üçe ayrılır. Semâ'î 91, kıyâsî 7, ma'nevî 2 olup toplamı 100'dür. 91 tane olan semâ'î 13'tür ve hurûf, esmâ ,ef'âl diye üç kısma ayrılır. Hurûf 41 kısım, 6 nev'; esmâ 22 kısım 3 nev'; ef'âl 28 kısım 4 nev' olmak üzere toplamı 91 kısım, 13 nev'dir. Birinci nev', cer harfleri olup 17'dir: *vâv, bâ,*

²⁴³ M.Tevfik Efendi, *Kasâid-i Tevfik*, 1304, s.46; M.Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.271, 2000; DİA, 1993, s.272.

tâ, kâf, lâm, rubbe, münzü, müz, fî, 'alâ, hattâ, ilâ, câe, şâe, 'adâ, min, 'an, halâ. 2. *bânın* dokuz mânâsı olup: *ilsâk, isti'ânet, musâhabe, mukâbele, ta'ziye, zarfiyye, zâide, tefdiye, kasemiyyedir.* 3. *minin* beş mânâsı olup: *ibtidâ-i gayet, tebyîn-i cins, teb' iz, bi-ma'nâ fî, zâidedir.* 4. *ilânın* iki mânâsı olup: *intihâ-i gayet, bi-ma'nâ ma'a-kalîldir.* 5. *fînin* iki mânâsı olup: *zarfiyye, bi-ma'nâ 'alâ kalîldir.* Zarfiyye de *hakîkî, mecâzî* şeklinde iki kısımdır. *Lâmın* beş mânâsı olup: *temlik, tahsis, ta'lîl, bi-ma'nâ 'an, zâidedir.* 6. *rubbe,* 7. *'alâ,* 8. *'an,* 9. *kâf,* 10. *müz,* 11. *münzü,* 12. *Hattâ,* 13. *vâv,* 14. *tâ-i kasem,* 15. *hâşâ,* 16. *'adâ,* 17. *halâ.*²⁴⁴

2. *nev'*: *hurûf-ı müşebbehe-i bi'l-fi'l* altıdır: *inne, enne, keenne, lakinne, leyte, lealledir.* Amelleri, isimlerini nasb, haberlerini ref' etmektir

3. *nev'*: *leyseye müşâbih olan harfler* ikidir: *mâ, lâ.*

4. *nev'*: *Müfred ismi nasb eden harfler yedidir: vâv, illâ, yâ, eyâ, heyâ, ey, hemze;* bu beşi *nidâ* içindir. (Aradaki *nev'*lere ait sayfalar yoktur)

11. *nev'*: *Ef'âl-i mukâreb dördtür: 'asâ, kâde, kerebe, evşeke;* amelleri, isimlerini ref', haberlerini nasb etmek olup, bir adı da *ef'âl-i nâkîsa-i sugrâdır.*

12. *nev'*: *ef'âl-i medh ü zem: ni'me, bi'se, habbezâ, sâ'e* şeklinde dördtür.

13. *nev'*²⁴⁵

Bâblar, adetleri ve çekimler. Sarf *bâbları* 35 olup dört kısmı *sülâsî mücerred, rubâî mücerred, sülâsî mezîdün-fîh, rubâî mezîdün-fîhtir* ve buna *aksâm-ı erbaa* denilir. *Sülâsî mücerred* altı *bâb,* *rubâî mücerred* bir *bâb,* *sülâsî mezîdün-fîh* 25 *bâb,* *rubâî mezîdün-fîh* üç *bâbtir.* (3. *dîpnotta* da belirtildiği üzere, eseri sadece *tanıtma* amacı güttüğümüzden ayrıntılara girilmemiştir.)

HÂZÂ KİTÂB-I HEDİYYETÜ'S-SİBYÂN

Bismillahirrahmânirrahîm

Hâzâ *emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-evvel*

nasara. yensuru. nasren. fe-hüve nâsırün. ve zâke mansûrun. lem yensur. lemmâ-yensur. mâ-yensuru. lâ-yensuru. len-yensure. li-yensur. lâ-yensur. unsur. lâ-tensur. mansarun. minsarun. nasraten. nisraten. nusayrun. nasriyyun. ensaru. nassârun. mâ-ensarahu. ve-ensir bihi.

Fi'lü'l-mâzî ma'lûm müfred müzekker gâ'ib sahîh sâlim sülâsî mücerred müte'addî min-bâbi'l-evvel ma'nâsı yardım etdi bir gâ'ib er geçmiş zamanda.

*-Hâzâ *emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi's-sânî**

darabe. yadribu. darben. fe-hüve dâribun. ve zâke madrûbun. lem yadrib. lemmâ-yadrib. mâ-yadribu. lâ-yadribu. len-yadribe. li-yadrib. lâ-yadrib.

²⁴⁴ Eserde örnekler ayrı ayrı gösterilmiştir. Biz eseri daha ziyade, *tanıtma* amacını güttüğümüzden ayrıntı ve örnekleri atladık.

²⁴⁵ Nüşhada aradaki başlıklar *atlanmış* olup, *müteakip* sayfa *aded-i ebvab-ı tasrif bahsi* ile devam etmektedir.

ıdrıb. lâ-tadırib. madrıibun. midrabun. darbeten. dirbaten. duraybun. darbiyyun. adrabu. darrâbun. mâ-edrabehu. ve-edrıb bihi.

-*Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi's-sâlis*

feteha. yeftehu. fethen. fe-hüve fâtihun. ve zâke meftûhun. lem yeftah. lemmâ-yefteh. mâ-yeftehu. lâ-yeftehu. len-yefteha. li-yefteh. lâ-yefteh. ifteh. lâ-tefteh. meftehun. miftehun. fethaten. fithaten. fütayhun. fethiyyun. eftehu. fettâhun. mâ-eftehahu. ve-efthi bihi.

-*Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'r-râbi'*²⁴⁶

'alime. ya'lemu. 'ilmen ve 'ulûmen...

-*Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-hâmis*

hasüne. yahsünü. hüsnen. fe-hüve hâsinün...

-*Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi's-sâdis*

hasıbe. yahsıbu. hisâben. fe-hüve hâsibün...

-*Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-ef'âli min-mezîdü'l-fîhi's-sânî*

ekreme yükrimü. ikrâmen. fe-hüve mükrimün. ve zâke mükremün. lem-yükrim. lemmâ-yükrim. mâ-yükrimü. lâ-yükrimü. len-yükrime. li-yükrim. lâ-yükrim. ekrim. lâ-tükrim. mükremün. ikrâmeten. ikrâmeten şedîdeten. ikrâmiyyün. eşeddü ikrâmen. mâ-eşedde ikrâmehu. ve eşdid bi-ikrâmihi.

-*Sekizinci tef'îl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi't-tef'îl*

tavvefe²⁴⁷. yutavvifu. tatvîfen. fe-hüve mutavvifün. ve zâke mutavvefün.

lem-yutavvif....

-*Dokuzuncu mufâ'ale bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-mufâ'ale*

kâtele²⁴⁸. yukâtîlü. mukâteleten ve kîtâlen ve kîtâlen. fe hüve mukâtîlün..

-*Onuncu tefe''ül bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi't-tefe''ül*

tefaddale²⁴⁹. yetefaddalu. tafaddulen. fe hüve mutafâddılün..

-*Onbirinci tefâ'ul bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi't-tefâ'ul*

tedârebe²⁵⁰. yetedârebu. tedâruben. fe hüve mütedâribün...

-*Onikinci infî'âl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-infî'âl*

insarefe²⁵¹. yensarifü. insırâfen. fe hüve münsarifün...

-*Onüçüncü ifti'âl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-ifti'âl*

ihtekara²⁵². yahtekiru. ihtikâren. fe hüve muhtekirün...

-*Ondördüncü if'ilâl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l-if'ilâl*

ihmerre.²⁵³ yahmerru. ihmîrâren. fe hüve muhmerrün...

²⁴⁶ Eserde emsile örnekleri ayrı ayrı gösterilmiştir. Ancak, bildirimizin amacı daha ziyade, eseri kısaca tanıtmak olduğundan, bu başlıktan sonra örnekler ve ayrıntılara ait kısımların çoğu atlanmış veya hiç verilmemiştir.

²⁴⁷ Ma'nası tavaf etdi bir gaib er geçmiş zamanda

²⁴⁸ Ma'nası katl etdi bir gaib er geçmiş zamanda

²⁴⁹ Ma'nası artuk oldu ya'ni ulu oldu bir gaib er geçmiş zamanda

²⁵⁰ Ma'nası vuruşdu bir gaib er bir hazır kimesne ile geçmiş zamanda

²⁵¹ Ma'nası sarf eyledi bir gaib er geçmiş zamanda ey döndürdü ya' bozdu.

²⁵² Ma'nası hark etdi bir gaib er geçmiş zamanda ya'ni yakdı (manaya göre ihteraka olmalıydı).

- Onbeşinci istif'âl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l- istif'âl istahrece.²⁵⁴ yestahricu. İstihâren. fe hüve müstahricun...
- Onaltıncı if'i'âl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l- if'i'âl ihşevşene.²⁵⁵ yahşevşinu. ihşîşânen. fe hüve muhşevşinün...
- Onyedinci if'ivvâl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l- if'ivvâl iclevveze.²⁵⁶ yeclevvizü. iclivvâzen. fe hüve müclevvizün...
- Onsekizinci if'ilâl bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l- if'ilâl ihmârre.²⁵⁷ yahmârru. ihmîrâren. fe hüve muhmârrun...
- Ondokuzuncu fa'lele bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l- fa'lele dahrece.²⁵⁸ yudahricu. dahreceten. ve dihrâcen. fe hüve mudahricun...
- Yirminci tefa'lele bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi tefa'lele tedahrece.²⁵⁹ yetedahrecu. tedahrâcen. fe hüve mütedahricun...
- Yirmibirinci if'anlele bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi if'anlele ihranceme²⁶⁰. yahrencimü. ihrincâmen. fe hüve muhrencimün...
- Yirmiikinci if'allele bâbıdır. Hâzâ emsiletü'l-muhtelifeti min-bâbi'l- if'allele²⁶¹
- Yirmiiüçüncü fa'lele bâbıdır. Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi fa'lele
- Yirmidördüncü fiv'âl bâbıdır. Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- fiv'âl
- Yirmibeşinci fi'âl bâbıdır. Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- fi'âl
- Yirmialtıncı fi'vâl bâbıdır. Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- fiv'âl
- cehvere. yücehviriü. cehvereten. ve cihvâren. fe-hüve mücehviriün.
- Yirmiyedinci fi'yâl bâbıdır. Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- fi'yâl
- Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- fi'lâl. kalnese yukalnisü kalnesen.....
- Yirmisekizinci fi'lâ' bâbıdır. Hâzâ emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- fi'lâ'
- Yirmidokuzuncu tefa'lele bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi tefa'lele

²⁵³ Ma'nası mübalağa ile kızardı bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁵⁴ Ma'nası çıkarmağı taleb etdi bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁵⁵ Ma'nası mübalağa ile ir oldu bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁵⁶ Ma'nası mübalağa ile yorgaladı bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁵⁷ Ma'nası ziyade mubalağa ile kızardı bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁵⁸ Ma'nası yuvarladı bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁵⁹ Ma'nası yuvarlandı bir gaib er geçmiş zamanda.

²⁶⁰ Ma'nası ihdi bir gaib er geçmiş zamanda ey çökdü.

²⁶¹ Bu ve sonraki babların emsilesini biz göstermedik.

-Otuzuncu tefev'ale bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi't-t tefev'ale

-Otuzbirinci tefey'ul bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi't- tefey'ul

-Otuzikinci tefa'vul bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi tefa'vul

-Otuzüçüncü tefa'lâ bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi tefa'lâ

-Otuzdördüncü if'inlâl bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi if'inlâl

-Otuzbeşinci if'inlâ bâbıdır. Hâzihi emsiletin muhtelifetin min-bâbi'l- if'inlâ

HÂZÂ 'ADED-İ 'AVÂMİL BUDUR. Matlab-ı 'avâmil

Bismillahirrahmânirrahîm

'Avâmil yüz. üç kısım: semâ'î kıyâsî ma'nevî. semâ'î doksan bir, kıyâsî yedi, ma'nevî iki mecmû yüz. semâ'î doksan bir, on üç nevi', üç kısım: hurûf esmâ ef'âl; hurûf kırk bir, altı nevi'; esmâ yirmi iki, üç nevi'; ef'âl yirmi sekiz, dört nevi'. mecmû doksan bir, on üç nevi'. Hurûf kırk bir, altı nevi'.

Nev'-i evvel hurûf-ı cârre onyedi:vâvu bâu tâu kâfu lâmu rubbe münzü müz fi 'alâ hattâ ilâ câe şâe 'adâ min 'an halâ, amelleri cer. Evvelkisi bâ, dokuz ma'nâsı var:ilsâk isti'ânet musâhabe mukâbele ta'ziye zarfîyye zâide tefdiye kasemîyye.İkincisi min beş ma'nâsı var:ibtidâ-i gâyet.tebyîn-i cins.teb' iz.bi-ma'nâ fi.zâide. Üçüncüsü ilâ, iki ma'nâsı var: intihâ-i gâyet bi-ma'nâ ma'a-kalîl. Dördüncüsü fi iki ma'nâsı var zarfîyye bi-ma'nâ 'alâ kalîl. Zarfîyye de iki kısım:hakîkî, mecâzî. hakîkîye misâl:el-mâu fi'l-kâzi ve'l-mâlu fi'l-kîsi. Mecâzîye misâl:en-necâtu fi's-sıdkî kemâ enne'l-helâke fi'l-kizbi.Beşincisi lâm beş ma'nâsı var:temlik, tahsis, ta'lîl, bi-ma'nâ 'an, iza'stu'mile,ma'al-kavli,zâide.Altıncısı rubbe.. Yedincisi:'alâ.. Sekizincisi:'an... Dokuzuncusu:kâf..Onuncusu:müz, onbirincisi:münzü bu ikisinin birer manası var zamn-ı mazide ibtida gayet için. Onikincisi: hattâ..Onüçüncüsü:vâvu kasem bâ-i kasem. Ondördüncüsü: tâu kasem. Onbeşincisi:hâşâ. Onaltıncısı: 'adâ. Onyedincisi:halâ...

Nev'-i Sâni: hurûf-ı müşebbehe-i bi'l-fi'l altı:inne enne keenne lakinne leyte lealle amelleri isimlerin nasb haberlerin ref etmek

Nev'-i Sâlis:leyseye müşâbih olan harfler iki: mâ lâ

Nev'-i râbi':ism-i müfredin nasb eden harfler yedi:vâv bi-mana maa illâ istisnâiyye yâ eyâ heyâ ey hemze bu beşi nidâ için

Nev'-i hâdi 'aşer:ef'âl-i mukâreb dört: 'asâ.kâde.kerebe.evşeke, amelleri isimlerin ref haberlerin nasb etmek bunların bir adı dahi ef'âl-i nâkısa-i sugrâ...

Nev'-i sâni 'aşer: ef'âl-i medh ü zem,dört:ni'me, bi'se, habbezâ, sâ'e, amelleri lâm-ı ta'rîf ile mu'arref olan ism-i cinsi ref etmek; ni'me ve habbezâ, bu ikisi medh için, bi'se ve sâe bu ikisi zemm için.

Nev'-i sâlis 'aşer:²⁶²

Hâzâ 'aded-i ebvâb-ı tasrif: Sarfin bâbları otuzbeş, dört kısmı sülâsî mücerred rubâî mücerred sülâsî mezîdün-fih rubâî mezîdün-fih;buna aksâm-ı erbaa dirler; aksâm-ı erbaadan *Kısm-ı evvel*: sülâsî mücerred altı bâb... *Kısm-ı sâni*: rubâî mücerred bir bâb fa'lele. *Kısm-ı sâlis*: sülâsî mezîdün-fih yirmibeş bâb iki kısım; gayr-i mülhak. Mülhak olan **dürsin** gayr-i mülhak oniki bâb üç nev', *nev'-i evvel*: mezîd sülâsî rubâî ya'nî sülâsî üzerine bir harf ziyâde kılınıp mâzîsi dört harf üzerine olan üç bâb(if'âl, tef'îl, müfâ'ale), *nev'-i sâni*: mezîd sülâsî humâsî ya'nî sülâsî üzerine iki harf ziyâde kılınıp mâzîsi beş harf üzerine olan beş bâb(infi'âl, ifti'âl, if'ilâl, tefe'ül, tefâ'ül). *nev'-i sâlis*: mezîd sülâsî sūdâsî ya'nî sülâsî üzerine üç harf ziyâde kılınıp mâzîsi altı harf üzerine olan dört bâb(istif'âl, if'i'âl, if'ivvâl, if'ilâl. iki de mülhak:if'inlâl, if'inlâ') . *Kısm-ı râbi'*: rubâî mezîdün-fih üç bâb iki nev', *nev'-i evvel* mezîd-i rübâ'î humâsî ya'nî rübâ'î üzerine bir harf ziyâde kılınıp mâzîsi beş harf üzerine olan bir bâb (tefa'lele) *nev'-i sâni*: mezîd-i rübâ'î sūdâsî ya'nî rübâ'î üzerine iki harf ziyâde kılınıp mâzîsi altı harf üzerine olan iki bâb (if'anlele, if'allele). Temme bi-avnillahi te'âlâ

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, A(1986), *İki Vesika*, AÜİFD XXVIII, Ankara.
- Azamat, N(1984), *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*(OM), Ankara 2000.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA, 1993), *Çerkeşi Mustafa Efendi*, C.8, s.272, İstanbul.
- Kasâid-i Tevfik(1304), Mihran Matbaası, İstanbul.
- Lewis, Bernard(1993), *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara.
- Müstakimzâde S.Sadeddin(1978), *Devhatü'l-meşâyih*.ts. (*maa zeyl*. hz. Ahmed Rifat Efendi)İstanbul.

²⁶² Nüshada aradaki başlıklar atlanmıştır. Müteakip sayfa aded-i ebvab-ı tasrif bahsinden devam etmektedir.

**ŞABÂNÎ AZİZLERİNDEN İBRAHİM HÂS'IN
MEKTUPLAR'INDA, KENDİNİ "KİM OLABİLECEKSEM
OYUM" ŞEKLİNDE TANIMLAYAN VARLIK'IN
FENOMENOLOJİSİ**

Doç. Dr. Cafer Şen

Uşak Üniversitesi, Türkiye

Özet

İbrâhim Hâs 18. asırda İstanbul'da yaşamıştır. Halvetî/Şabânî azizlerinden olan Hasan Ünsî'den eğitim almıştır. Sonra eğitici olmuştur. Onun mektuplarında bu görevine ait önemli bilgiler vardır. İbrâhim Hâs'ın, halifelerine mektuplar göndermiştir. Bu mektuplarda en zor ve karmaşık metafizik sorulara cevaplar verilir. Özellikle de bu mektuplarda insanın ruhsal yönden yükselmesiyle birlikte yüce varlık algısının değişebileceğini ortaya koydu. Halvetiyye'nin Şabanî yolunun öğretileri ve felsefesini ortaya koyan Mektuplar'ın İbrâhim Efendi bir deftere kaydetmiştir. Bu mektuplar 1723-1747 tarihleri arasında, yazılmış ve Halil Halife'ye; Safranbolulu Murâd-zâde Şeyh Seyyid Muhammed Efendi'ye; Şeyh Seyyid Ali Erzincânî'ye, Nesîmî-zâde Şeyh Mustafa Efendi'ye gönderilmiştir. Derin bir tasavvuf kültürüyle kaleme alınan bu mektuplar, hilâfet mertebesindeki makam sahiplerine yazıldığı için tasavvuf tarihi ve edebiyatıyla uğraşanlara önemli bilgiler sunmaktadır

Anahtar Kelimeler

İbrahim Has, Halveti-Şabani, İbrahim Has'ın Mektupları

Abstract

İbrahim Has 18 century, lived in Istanbul. Halvetî/Şabanî Churches have been trained by Hasan Ünsî. Then the trainer has been duty. There is important information for the task of her letters. İbrahim Has, sent letters to caliphs. These letters are the most difficult and complex metaphysical answers to questions. With the rise of man mentally, especially the letters to change the perception of the supreme being revealed. The letters were made in a book by İbrâhim Efendi. Between 1723-1747, these letters, written and Halil Halife; Safranbolulu Seyh Seyyid Muhammad Murad Efendi-zade, Şeyh Seyyid Ali Erzincani'ye, Seyh Mustafa Efendi-zade Nesimi sent. These letters are written in a deep culture of Sufism, the order of the Caliphate authority on mysticism and literature written for owners who work provides important information.

Key Words

İbrahim Has, Halveti-Şabani, Letters of İbrahim Has

Fenomenoloji, yüceltmenin ve soyutlamanın tam karşısında yer alan bir inceleme yöntemidir. Bu nedenle aşkınlık-transandantal olarak algılananın her varlık ve durum üzerinde tüm eklemlemeleri ve önyargıları paranteze alarak değişmez saf fenomene ulaşmaya çalışır (Husserl 2010: 36) Bu da bir nevi gündelik yaşamda aşkın-transandantal öğeleri içkinleştirmeye, aklın kabul edeceği düzeye indirmeye çabasıdır. Bu nedenle fenomenoloji analitik bir yöntem özelliği taşır. Fenomenoloji; soyut, ideal, yüce, asil ve kutsî olan karşısında indirgemeci bir tavır alır. Araştırma nesnesini kendinden uzaklaştırıp, bu nesne üzerine düşünmeye çalışarak tarih üstü, tarihi aşan, evrensel ve nesnel genelgeçer ilkelere ulaşmaya çalışır.

Fenomenolojiyi sistemli bir felsefi disiplin ve bir inceleme yöntemi olarak kuran Edmund Husserl, bilincin bir şeye yönelimsel olarak yaklaştığından hareketle yönelimsellik-niyetsellik ilkesini geliştirir (Levinas 2010: 77). Bu nokta Husserl, bilincin varolan bir şeyin bilinci olduğunu ileri sürerek varlığın aslında kendine bir anlamının bulunmadığını, varlığa anlam ve değerlerin özne tarafından yüklendiğini ortaya koyar (Barbaras 2010: 21). Hal böyle olunca da özne, yaşam yolunda ilerlerken duyum ve algıları değiştikçe varlık hakkında algı ve tasavvurları da buna paralel olarak değişiklik gösterir. Bunun en güzel örneği tasavvufi terminolojide insanın olgunlaşma sürecindeki, -seyri sülukta- makamı yükseldikçe yüce varlık ve bu varlığın yarattıklarına karşı algı ve tasarımlarının değişmesidir. Hiç kuşkusuz felsefeciler fenomenolojinin yönelimsellik ilkesinden hareketle Tanrı'nın kendini en tümel olarak yine kendinin tanımladığını ileri sürerler. Bu noktada Tanrı kendini "Kimsem oyum"dur, Latincesi "*Ego sum qui sum*" şeklinde tanımlar. Böylesine bir okumanın ve yorumunun "Philo'dan Augustine'e, Aquinas'ya, Skolâstiklere vb'ne kadar gelen çok uzun bir tarihi vardır. En genel kabul gören okuma Tanrı'nın ontolojik kendi kendisini-tanımı olan okumadır: Kimsem oyum/Ben benim. Totolojik bir kelime oyunu/cinas olarak bu ilginçtir. Bu "Size kim olduğumu söylemeyeceğim. Kimsem oyum" demenin bir yolu olabilir." Bu noktada Tanrı "Kim olmam gerekiyorsa oyum/Olması gerekenim" ("I am who shall be") veya "Kim olacaksam oyum/Olması gerekenim" ("I am who will be") ya da "Kim olabileceksam oyum/Olabilecek olanım" ("I am who may be") diye tercüme etmemiz çok daha iyi olacaktır. Bu yapılarak vaad/taahhüt tonu unsuru ve keza Tanrı'nın dünyada tezahürünün koşullu doğası restore edilebilir" (Kearney 2010: 274) Yüce varlığın kendini "Kim olabileceksam oyum/olabilecek olanım" şeklinde ortaya koyuşu aslında, hem insanın manevi olgunlaşması ile kendi hakkındaki algı ve tasavvurlarının değişmesi, hem de her anda ve mekânda geçerli ve tümel olan bir varlık olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Yüce varlığın kendini bu şekilde ortaya koyuşu ve varlığını göstermek istemesi benzer şekilde "ben kulumun zannı üzerimeyim" kutsî hadisinde de görülür. Bu hadiste, yüce varlık insanın

ontolojik olarak yükselişiyle, birlikte kendi hakkındaki algılamalarının ve buna paralel olarak tasavurlarının değiştiğini ortaya koyar.

İşte bu noktada aşağıda gösterdiğimiz gibi Halvetî/Şabânî azizlerinden Hasan Ünsî (ö. 1723) tarafından yetiştirilen XVIII. asırda İstanbul'da yaşamış İbrâhim Hâs (ö. 1762) halifelerine gönderdiği mektuplarında bir insanın makamının-olgunlaşma basamağının değişmesine/yükselmesine paralel olarak yüce varlık algı ve tasavvurunun nasıl değiştiğini çok bariz örneklerle ortaya koyar. İbrâhim Hâs'ın, Halvetiyye'nin Şabanî yolunun öğretileri ve felsefesini ortaya koyan Mektuplar'ını İbrâhim Efendi bir deftere kaydetmiştir. Bu mektuplar 1723-1747 tarihleri arasında, Halil Halife'ye; Safranbolulu Murâd-zâde Şeyh Seyyid Muhammed Efendi'ye; Şeyh Seyyid Ali Erzincânî'ye, Nesîmî-zâde Şeyh Mustafa Efendi'ye gönderilmiş olup beş adettir.

Derin bir tasavvuf kültürüyle kaleme alınan bu mektuplar, vahdet-i vücûda doğru seyr ü sülûk çıkarmış hilâfet mertebesindeki makam sahiplerine yazıldığı için tasavvuf tarihi ve edebiyatıyla uğraşanlara önemli bilgiler sunmaktadır. Hilâfet mertebesindeki bu zatların İbrâhim Hâs'a sordukları sorular, “sıfatlar tevhidi”nden “zat tevhidi”ne geçiş sırasında yaşanıp idrak edilecek hâl ve bilgilerle ilgilidir. Başka bir ifadeyle, bu mektuplar, “esmâ”, “efâl” ve “sıfatlar tevhidi”nden “zât tevhidi”ne ve “esmâ”dan “müsemmâ”ya intikalin hakikatiyle” ilgilidir. Müsemma sırrıyla ilgili mevzular, tasavvuf yolunun en girift mevzularından birisidir. Dolayısıyla, İbrâhim Hâs, bu sırrın hakikatinin ifşasının mümkün olmadığını ısrarla vurgulamakta, bu sırta ait hakikati metaforik ve sembolik anlatımlarla aktarmaktadır. O'nun böylesine bir yola başvurmasının nedeni ise mevcut dönem söylem iktidarının şeriata dayalı olması ve hep öyle kalmasıdır. İbrahim Has bir mektubunun bahsi geçen söylemin rahatsızlığını ise şu şekilde ortaya koyar: “İmdi, benim karındaşım, Bu İbrâhimü'l-Hâs'ı söyletdiniz. Ne olaydı söyletmeye idiniz! Ve ne olaydı söylemesem idi”. İbrahim Has bu ifadelerinde her ne kadar ilâhî sırlardan söz etmek istemediğini belirtmekteyse de, kendisinin tasavvufun çok çetrefilli soru(n)larının cevaplarına vakıf olduğu görülür. Onun bu cevaplarındaki tasavvufî terminolojiye hâkimiyeti ve hakikati sembol ve metaforlarla ifadesi ayrıca tasavvufî söylemin özelliklerini ortaya koyacak mahiyettedir.

İbrahim Has'ın bahsi geçen mektupları her ne kadar mevcut dönemin iktidar söyleminden dolayı metaforik ve sembolik bir dille yazılsa da bu mektuplarda yüce varlığın ortaya konuluşu fenomenolojik bir yön taşır. Çünkü fenomenolojinin ikinci ilkesi “paranteze/askıya alma” ilkesi varolanın üzerindeki önceden oluşturulmuş önkabülleri, yüceltmeleri, dil ve dilin taşıdığı tarihsel, kültürel ve toplumsal değer yargıları ve anlamları askıya alır, dışlaştırır. Bu “evrensel ‘devredışı bırakma’dan kurtulan bir şey vardır, bu ben’dir, ama kuşkusuz empirik ben, doğal varlık olarak insan değildir, bu, saf ben’dir, aşkın egodur. Kartezyen Meditasyonlar şöyle diyor: ‘Askıya alma (epoche) bana özgü saf bilinç yaşama ile nesnel dünyanın tamamen

benim için varolmasını sağlayan yaşam ile kendimi saf ben olarak hissetmemi sağlayan evrensel ve kökten bir yöntemdir” (Gallimard 2007: 797). Böylelikle saf, katıksız fenomene ulaşmaya çalışır. Bu noktada bir “fenomeni bütünüyle ve katıksız biçimde kavramak, onda özsel ve değişmez olanı kavramak demektir” (Eagleton 2004: 80). Aşağıda göreceğiniz gibi İbrahim Has, kendini "Kim olabileceğim oyum/Olabilecek olanım" şeklinde ortaya koyan varlığın aşkın-transandantal yönüne dair önkabulleri ve eklemlemeleri askıya alıp bu varlığın görünen âlem ve insanla ilişkisini tanımlayarak içkinleştirmeye çalışır. İşte bu çabalarıyla, soyutlamanın, transandantal-aşkın algının karşısında olan-yer alan İbrahim Has'ın söylemleri bu nedenle mevcut dönemin iktidar söylemine ters düşmektedir. Çünkü mevcut dönemin iktidar söyleminde algılanan, kendini "Kim olabileceğim oyum/Olabilecek olanım" şeklinde ortaya koyan varlık, transandantal algılar sonucu elde edilen apriori bilgiler ve yüceltmelerle gündelik hayat ve insanla neredeyse ilişkisini kesmiş görünümündedir. İbrahim Has'ın bahsi geçen varlık hakkındaki söylemi ise tam bunun zıddı bir konumdadır.

Bu nedenle bahsi geçen derin bir tasavvuf kültürüyle kaleme alınan bu mektûplar, vahdet-i vücûda doğru seyr ü sülûk eden makâm sahiplerine yazıldığı için mektuplardaki gerek sûfiyâne kavramların ve gerekse sembolik ifadelerin yorumları bir üst bilinç-transandantal algılama olan “ledün” ilminin anlaşılmasında okuyucunun işini kolaylaştıracak özelliktedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu mektuplar, seyr ü sülûk çıkarmış hilâfet mertebesindeki sûfilere gönderilmiştir. Hilâfet mertebesindeki bu zâtların İbrâhim Hâs'a sordukları sorular ve bunların cevapları neticesinde mektuplarda ele alınan temel konu ve kavramlar şu başlıklar altında toplanabilir: “Müşâhede-i dîdâr; İnsanın kendisine ve cânan iline yol bulması; Yoldaki tehlikeler; Koyun sûretinde olan kurtlar; Terk-i kevneyn, terk-i merâm; Terk ile pâk olmak; Deryâ-yı müşâhede; İkilik küfürdür; Menzil-i ahadiyyet, Sırr-ı şerîat, Sırr-ı Muhammedin keşfi; Rûh-ı izâfî nedir; Hakikat-i evliyaullah, Hazret-i Muhammedi bilmek, Allahu Ta'âlâyı bilmekten daha güçtür; Eşyânın zuhuru ve hakikati nedir; İnsanın hakikati nedir; Tecellînin zuhûru nasıldır; İnsân-ı kâmil sırrı ne demektir; Makâm-ı cem'de, makâm-ı farkta ve âlem-i amâda olan ahadiyyet ne demektir; Maksat, âlem-i amâdaki ahadiyyettir; Keşf-i ma'nevînin zâil olması ve istiğrâk; Tıfl-ı ma'nevînin keşfi; Berzah makâmı; Fakr-ı tâmm; Fenâ-yı selase ve bekâ-yı selase; Âlem-i nâsût ve lâhût nedir; Cüz' ve küllün hakikati; Kurbiyyet ne demektir; İrâdet ve mürid; E'imme-i esmânın insânda zuhûru; Akıl, ilâhî fehmden hâriçtir; Hudûd-ı Hudâ, sırları saklamayı gerektirir. (vs.)” (Tatcı 2005: 7) 263

²⁶³ Bu bildiri metninde kullanılan İbrahim Has'ın mektuplardaki bölümler, ifadeler ve ibareler Mustafa Tatcı'nın hazırlamış bulunduğu İbrahim Has, Tasavvufi Mektuplar (2005) adlı eserinden alınmıştır.

Bu noktada İbrahim Has, Halil adlı halifesine gönderdiği cevabî mektubunda ilk önce “Derd-i 'aşk ile sûzân oldun mu ve hicr-i cânân ile nâlân oldun mu? Dîde-i bîdârın pür-hûn mudur? Ve müşâhede-i dîdâr ile meftûn oldun mu?” ifadeleriyle kendi yollarında aşk ile ilerlenebileceğini, aşkın bütün heva ve hevesi yok edebileceğini ifade ettikten sonra dünyanın gülünecek bir yer olmadığını, çünkü bir zamanlar tamlığı, uyumu yaşanan varlıktan koparak dünyaya gelindiğini, buranın bir ayrılık yeri olduğunu vurgular. Hiç kuşkusuz bu ayrılık, görünür anlamda öğreticiden ayrılıktır, diğer bir anlamda ise Hakk’tan ayrılıktır. Aslında en temel ontolojik boyuta yaklaştığımız takdirde ise ayrılığın olmadığını fark edememenin- farkında olamamanın, farkındalık yaratamamanın ortaya çıkardığı bir durumdur. Yukarıdaki ifadelerde geçen “müşâhede-i dîdâr ile meftûn oldun mu?” ifadelerindeki “müşâhede-i dîdâr” tabirinde, pek tabî ki “meftûn” göstereni, hem fitne hem de büyülenmiş gönül vermiş anlamında kullanılmıştır. Bu noktada “müşâhede-i dîdâr” Hakk yüzü aslında varlıktır, fakat bunlar tikel olarak algılandığında eşya ve kesret, tümel olarak algılandığında ise Hakk yüzü, olarak görünür. İbrahim Has, ilk anlamıyla kullanarak murat ve maksadın varlığın kendisi olmadığını “fitne-i azîme”dir tabiriyle vermiştir. İşte görünür bu varlıktan “fitnelerden halâs” olunamaması durumunda ise varlığın Hakk’ın yüzü olduğunun algılanamaması ihtimali belirir. İbrahim Has ise bu durumun ancak çalışmayla aşılabileceğini ortaya koyarken, bu çalışmada kendi yollarına ait özel yöntemlerin olduğunun da altını çizer.

İbrahim Has bahsi geçen mektubunda “evvelâ, bir kaç yavru çıktı, demişsin. Ve hâllerin tefahhus etmişsin. Gerekdir ki, yavruların üzerlerinden eksik olmayasın. Eğer bir dem yavruların üzerlerinden eksik olursan yavrulara sovak kâr edip donarlar. Zîrâ hava sovakdur. Helâk olurlar. Helâke sebep olmayasın” ibarelerinde tamamen metaforik bir dil kullanır. Bu ifadelerde “yavru” metaforunun gösterileni “mana”dır. İbrahim Has, bunların devam etmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Burada “mana” tecellilerinin iç dünyaya yönelme ile yakından ilgisi vardır. İbrahim Has, bu manaların “âşiyânededen taşra yol vermeyesin. Sonra yabanî olurlar. Âşiyâne dediğim hudûd-ı şeriatdir” ifadeleriyle kişinin özel keşfine dayanan bu “mana”ların şeriata mugayir olabileceğini, bu nedenle halifesinin kurallar nispetinde hareket etmesi gerektiğini vurgular. Bu nedenle bu “mana”ların “ayaklarına köstek vurmak gerekdir ki, hattâ taşra gözetmeyeler. Ve kösteği yavruya göre vurasın. Eğer, büyük yavruya küçük köstek vurursan, yavrular kösteği kırar ve dilediği yerde güzer ederler, varır helâk olurlar. Ve küçük yavruya büyük köstek vurursan, yavrular tahammül eyleyemezler varır sakatlanırlar. Kösteği hoş vurasın.” Bu noktada söylemin düzeni bağlamında İbrahim Has, halifesinin iç dünyasında doğan “mana”ların mevcut dönemin kurallarına göre kontrol altına alınmasını hatta bastırılmasını istemektedir. Pek tabii ki bu bastırmada ölçü aşırıya kaçırılırsa “mana”dan uzaklaşma, bu bastırmanın gevşek olmasında ise kurallara uymama durumu söz konusu olur. Bu durum şu ifadelerle verilir: “Ve vakitsiz, ayaklarından kösteği

almayasın. Eğer vakti gelmeden kösteği alırsan ibtidâsını darb eder, sonra kendisi helâk olur. Ve dahi yavruların minkârların kat' eyleyesin. Lâkin kanatlarına dokunmayasın. Vakti geldikde kendi kendine dökülür.” İbrahim Has daha sonra, halifesi Halil'e gidilecek yerin, varılacak menzilin “cânân ili” olduğunu, yani Hakk'ın kendisi olduğunu söyler. Bu nedenle ona bir yol gösterdiğini ve bu yolu takip etmesini söyler. Çünkü canan iline varacak yolun üzerinde “derin kuyular vardır. Mühlikedir ve dibi oynak, bataklık”lık vardır. Hiç kuşkusuz bu engeller yola yeni çıkmış bir derviş için geçerlidir, daha sonra Hakk algısı, değişince bunlar yaratıcının cilveleri, sonra da celâl tecellileri olarak algılanır. Bunların başlangıçta farklı bir şekilde algılanacağını ise İbrahim Has, “bu kuyuları sen göremezsin. Belki onlardan gâfilsin. Gâyet ihtirâz eyleyesin” ifadeleriyle verir. Bu nedenle İbrahim Has, halifesine “Ve senin eline bir asâ verdim idi. Yolunu onun ile yoklayarak gidegör. İşbu kuyuları bulursun. O kuyuların kenârından bana doğru gelersen düşmezsin” ifadelerle halifesine bir “asa” verdiğini ifade eder. Bu asâ, tikel anlamda Şabanî ritüelleri, tümel anlamda ise nefestir. Fakat bu asâ aynı zamanda gücü de sembolize eder. Bu noktada hadım edilen rahiplerin eline asâ verilir, yine Hz. Musa'nın elinde asâ vardır ve cadının üzerine bindiği de asâ konumundadır. Burada asâ psikanalistlere göre fallus imgesinin yerine geçmektedir.

Burada İbrahim Has'ın asâ metaforu, “şer'-i mutahhara” yani temizlenmiş arındırılmış şeriat, kurallardır ki bu da yola davet eden kurallar, yol alınması için gerek duyulan emirlerdir. Bu nedenle İbrahim Has'ın “Ve eğer düşersen elindeki zincirin ucunu pek tut ki, itikâdındır. Her ne kadar pek tutarsan o kadar tîz çıkarsın” cümlelerinde bu kuralların sağlam olduğunu belirtir. İbrahim Has daha sonra yaşam boyunca insanın başına gelecek olanları farklı algıladığına dikkat çeker; “Bu mühlikeyi geçtikde koyun sûretinde kurtlara râst gelirsin. Onları zararsız koyun sanırsın. Onların başları koyundur ammâ kendileri kurtur. Ve helâk edicilerdir. Ve derûnları zehr-i kâtildir. Olmaya ki, onlardan zehirlenesin. Zîrâ, zehirleri sana tesîr eylediğinden gayrı, sana bağlı olanlara dahi tesîr edip bağlarını kırarlar. Bağlarını kırdıkda helâk olurlar. İhtirâz eyleyesin.” Hiç kuşkusuz bu algılama insanı kâmil olma yolunda celal tecellilerinin veya Hakk'ın cilvelerinin cemel tecellisi şekliyle sunulduğunu bunun da derviş tarafından pek de doğru algılanmadığını belirtir. Pek tabii ki bu algılanış yaşam boyu devam eder, her geçilen makamda ve bu makamın gerçekliği algılayışında bir önceki zevk ve haz bir hoşnutsuzluğa döner. İşte psikanaliz bunu hoşnutsuzluğun geri dönüşü ilkesiyle ortaya koyar. İbrahim Has “bu zehr ile zehirlenen âdeme tiryâk, güçdür” ifadeleriyle bu zehrin bir panzehiri olmadığını belirtir.

İbrahim Has, kendini “Ben kulumun zannı üzereyim” kutsi hadisiyle “Kim Olabileceksem Oyum” şeklinde tanımlayan varlıkta “noksân”ın bulunmadığını, noksanın bulunması durumunda ise “koyun sûretinde olan kurtların sırrı”nın açığa çıkabileceğini belirtir. Bu sırlar yukarıda değinildiği

gibi celal sıfatı ve Hakk'ın cilveleridir ve Hakk'tan gelmiştir. İbrahim Has mektubunun ilerleyen bölümlerinde de metaforik anlatımına devam eder. Halifesinin “eline ikiyüzlü bir balta” verdiğini, bunun “iki yüzünü dahi keskin” eylemesi gerektiğini, bu balta ile yolun üzerinde olan “çalıları kırıp yolunu çalıdan” temizleyebileceğini ifade eder. Böylelikle yolda ayaklarının yırtılmayacağını ve bir duruma takılıp kalınmayacağını ve akşam olmadan yol başına gidilmesi gerektiğini ifade eder. Bu ifadelerde akşam ömrün sonu, gün ise ömür metaforu ile verilmiştir. Yine bahsi geçen ifadelerde “balta” metaforu ise “terk-i keveyndir”, yani dünya ve ahretin terkidir. Bu noktada kendini “Kim Olabileceksem Oyum” şeklinde tanımlayan varlığı sevmek için sevmek ve ona ulaşmak için sunulan bir yöntem olan dünya ve ahretin terki durumu pür bir durum, karşılıksız bir durum bildirir. Bu ise sevginin, bireyin kendi üzerine dönmesi durumu olan refleksiyonu ortaya çıkarma gayretidir. Bu tür refleksiyonlar karşılık beklemeden sevmek, karşılığı olmadan sevmek, seviyor olmak için sevmektir. Bu refleksiyon durumu insanın sevginin kendi üzerine dönmesini sağlar. Böylece de seven ile sevilen ve sevgi tek bir varlıkta toplanır. Yani insanın kendisinde. Bir karşılık beklemek durumu refleksiyonu ortadan kaldırır. Burada insanın kendi kendisini sevmesi söz konusu olur ki bu nefsinin bilen rabbini bilenle aynı durumdur. Yukarıdaki ifadelerde geçen “çalılar” metaforu ise “kerâmât (lütuflar)”tır. Bu noktada dünya ve ahrete ait kerametler, aslında karşılıklı sevgi, sâliki yolunda alıkoyar, insanı kamil olmayı güçleştirir. İbrahim Has bu noktada yine Hakk'ın dünya ve ahret hayatında bu gibi lütufların terklerle aşılabilceğini söyler.

İbrahim Has, dünya ve ahret hayatına ait bağışlardan terk ile kurtulduktan sonra ma'rifet sahibi olunabileceğini burada da “gûnâgûn hoş-kâmet dıraht-ı müntehâlar”ın bulunduğunu belirtir. Burada her ne kadar her renk bir, yani varlık âleminin bir varlığın yansıması olarak görürse de İbrahim Has bu algılamının son olmadığını “sakın maksûd zannetmeyesin. Maksûd değildir” ifadeleriyle ortaya koyar. Bu nedenle İbrahim Has'a göre bu “nahl-i tûbâlar” testere ile kesilmelidir. Burada testere metaforunun gösterileni ise “terk-i merâm” yani niyetlerin terkidir. Buradaki niyet iki anlamda düşünülebilir. İlki varlığın gidişatına ve yükselişine olumlu ya da olumsuz olarak müdahale etmek, bir diğeryse fiiliyata geçmeyen düşüncedir. Yani insanın düşünce ve niyetinden sorgulanması, mesul tutulmasıdır. Yola çıkanlar böyle bir yükümlülük altındadır. Bu noktada fenomenolojinin kurucusu Husserl'e göre düşünce bir şeyin düşüncesi olduğundan, insan da çağrışımsal olarak düşündüğünden, insanın düşüncelerini yönlendirmesi çok zordur. Burada bahsi geçen meramın terk edilmesi güç aşılabilir bir makamdır. Bu güçlüğü de İbrahim Has mektubunda şu şekilde belirtir. “Sakın bu mahalde müsâmaha etmeyesin. Zîrâ, merâmı kat' eylemesi, gâyetde güçtür. Meğer, yüzünü bana tuturasın. Eğer yüzünü bana tutturamaz isen, testereyi kesdiremezsin. Eğer ki, mu'avenet ile kesdirirsin. Sana inâyet olup, inâyet ile bu balkanı geçersin” Burada İbrahim Has'ın halifesinin yüzünü kendisine dönmesi durumu,

transandantal bir algılama olan “rabita” ve rabitadan alınan apriori bilgi sayesinde. Öğretici böylece sâliki yönlendirmeye çalışır.

İbrahim Has, bu makam geçilince halifesinin “deryâ-yı müşâhedeye” düşeceğini belirtir. Bu deryâyı ise bir “bî-sâhil deryâdır ki, on sekiz bin âlem bu deryâ katında dâne-i hardal kadar değildir” ifadelerle ortaya koyar. Buradaki derya metaforu Hakk’ın her varlıkta görünmesi dolayısıyla da bütün varlıkları kuşatması durumudur. İbrahim Has bu makamın da maksat olmayıp geçilmesi gereken bir makam olduğunu şu ifadelerle ortaya koyar: “Bu deryâ seni gark etmek diler. Zîrâ, mevc-i deryâ azîmdir. Olmaya ki, gark olasın. Eğer ki gark olursan, bundan öte geçemeyip bu deryâ içre kalırsın. Zîrâ bu dahi maksûd değildir. Belki, berzah-ı kübrâdır”

İbrahim Has, bu müşahede deryasının geçilmesi için “sefineler”in var olduğunu söyler. Bu nedenle geçmek isteyen bu sefineyi bulur. Bu sefineyle müşahede deryasını tefrik etmekten kurtulur. İbrahim Has’a göre bu sefinenin kaptanı “bâzâr-ı aşkı kurup âşıkların hâkistere döndürendir. Bu sefinenin mellâhi aşk”tır.

İbrahim Has daha sonra bu anlattıklarının birer suret olmadığını soyut, mana olduğunu bunları “sûret zannetmeyesin” ifadeleriyle ortaya koyar. Bu ma'nâların da halifesine yöneldiğini-kendine kendinin dışında bir anlam vermemesi gerektiğini belirtir. Bu noktada bütün anlattıklarının halifesinin kendisiyle ilişkili olduğunu ve insanın bu makama gelme kapasitesinin bulunduğunu ise şu ifadelerle ortaya koyar: “Senin vücûdun âlem-i kübrâdır. Bunlar insânda mevcûddur. Eğer ki, bu deryâyı geçmeyip deryâda kalırsan inâyete erişemezsin Eğer ki, geçer isen inâyete ve sa’âdete erişirsin. Ve çünkü, bu deryâyı geçip inâyete erişesin, bir ulu makâma gelirsın. Bu makâmda her tâ’at isneyniyetdedir, ikilik ise küfürdür”

İbrahim Has, bu makamdan sonra “menzil-i ahadiyyet”in geldiğini ifade eder. Bu Hakk’ın kendisini kendinden başka kimsenin bilmediği makamdır. Bu noktada İbrahim Has, halifesine “Hâs İbrâhim kimdir, o zamân bilirsin. Ve evliyâullahın kelâmını hakîkati üzere şimdi anlarsın” ifadesiyle bu makamı bildiğini belirtir. Bu noktada İbrahim Has, ahadiyyet makamının sırrını bilendir. Bunu halifesi de keşfedecektir. Bunu keşfettikten sonra sıfatlar âlemine, “makâm, sıfât” gelecektir. İşte bu noktada İbrahim Has’a göre “ahadiyyet ile her rengi bir görmenin sırrını ve sırr-ı şerâti” bilinecektir. Bu noktada İbrahim Has halifesinin kendisine hangi makamın keşfolacağını şu ifadeleriyle ortaya koyar: “sırr-ı Muhammed (s.a.v.) sana keşf olur. Ve hakîkat-i evliyaullahı bu makâmda bilirsin. Zîrâ, Allahu Ta’âlâyı bilmekten Hazret-i Muhammedi (s.a.v.) bilmek dahi güçtür” Bu noktada Nur-ı Muhammedî’nin Hakk’ın varlığının kendisinde izlediği varlık olduğu, yani Hakk’ı yansıtan varlık ve bunun bilincinde olan varlık konumunda bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. İbrahim Has, bütün bu hakikatleri keşfeden halifesinin sıfat makamına döneceğini de şu ifadeleriyle ortaya koyar: “Bunları ve hakâik-i eşyâyı ve hakîkat-i insâniyyeyi zevk ile bilip şüpheden ârî olduktan sonra sıfâta gelindikde bi’z-zarûri her adâbı,

yerli yerinde işlersin. Bu makâmda her eşyâya mu'în olursun. Eşyâ sana, tâlib oldukları ne vechiledir görürsün. Pes, makâm-ı ahadiyyet, bir ulu makâmıdır. Ekser zamânda aktâb hazerâtı bu makâmıdan kopar. Bu makâm-ı sıfâtda bir kerre Allah demek, bin yıllık ibâdetden efdaldır. Zîrâ, intihâsıdır. Ammâ, hakikat-ı insâniyyenin ibtidâsıdır” Bu makam cem'ül cem makamıdır. Bir ayağı merkezde diğer ayağı bütün varlığı dolaşan mevkidedir. İbrahim Has daha sonra “Hakâyık-ı insâniyyede sır”rın “ulu” olduğunu dile getirilemeyeceğine ancak öğreticinin ve tasdik edicinin ma'lûmu olduğunu, “küh-i zâtı ihâta eylemek ebediyyet ile mümkün” olmadığını, “ihâta-i külliyyeden hâlî olduğu bazılarının ma'lûmu” olduğunu belirtir.

İbrahim Has'ın Şeyh Seyyid Ali Erzincânî'den Gelen Mektûba verdiği cevabi mektupta kendine “beş mahalde on dokuz suâl-i acîb tahrîr” eylendiğini bu ana gelinceye kadar da kimseye bir suâl sormadığını fakat kendine çok sorular sorulduğunu, sorularını bilenlere cevap verdiğini fakat sorularını bilmeyenlere ise cevâp vermediğini söyler. İbrahim Has daha sonra kendine gelen mektupta birçok soruların sorulduğunu, bunların “sırrından kelâm mümkün olmadığını Bu soruların “birinin zerresinden haber verirse” çoğu insanın, kendini küfre düşmüş olarak göreceğini ve Hakk'a karşı inandığını söylediğini yani, kâfir ve mülhid ilan edileceğini edeceklerini belirtir.

Bahsi geçen gelen mektupta İbrahim Has'a “sûret-i eşyâ ne sûretidir? Ve elvân (renkler) u itr-ı (koku) eşyâ nedir? Ve hareket-i eşyâ ne hareketidir? Ve hakikat-i eşyâ nedir?” gibi metafizik sorular sorulur.

İbrahim Has daha sonra bu sorulardan “sûret-i eşyâ”nın tanımına geçer. Bu noktada Hakk, “berây-ı izhâr-ı kuvvet ve kudret-i esmâsının” görünmesi ve “tevhîd-i zât-ı mutlak şuyû'unu murâd” eyledikçe, “bahr-ı (deniz) zât temevvüc” ederek “bahrü's-sıfât def'a-i vâhidede” zâhir olur. Bu aslında “âlem-i ceberût”tur. Hakk'ın zâtının tecellisi “şu'lesinden bahrü's-sıfât şiddet-i emvâc (dalga) ile temevvüc” (dalgalanma) ettikçe “ilmullahda (allahın ilminde olan) olan eşyâ her ne ki var, tasvîr” olunur. Bu noktada “*Elestü bi-rabbiküm*” (Rabbiniz değil miyim, A'râf/172) “hitâbı eşyâ üzerine sıfâtdan” gelir. Çünkü “sıfât tarifini/ tarifi yine sıfâtdan” kabûl eder. Sonra “keveyn (iki âlem) nüsha-i âdem” (âdemin kopyesi) üzerine yaratılır. Bu noktada “o ki, Nûr-ı Muhammed”dir. Zâtın sıfât ve ef'âl “ta'rifâtından nûr-ı muhabbet (muhabbetinin nuru)” görünür olur. Dolayısıyla da sevginin ve aşkın nuru bu ayrılık yönüyle eşya üzerine sıfattan bahşolunur, yoksa zatından bahşolunmaz. Bu noktada varlık, bi-sıfâtihi bu âlem-i nâsûtda (beş duyuya hitap eden âlem) esmâsının mazhariyetinden esmâlarıyla sûret” bulur. İşte bu eşyânın yüzü suretidir.

İbrahim Has daha sonra “elvân (renkler) ve itr-ı (güzel koku) eşyâ”nın varlığına geçer. Bu noktada Hakk, fiillerinin tecellisi ve ta'allukundan (ilgi, ya da ilinti gibi) “âlem-i ceberût”ta (esma ve sıfat âlemi; isim ve sıfat manalarını teşkil eden âlemden) her bir varlık, isimlerinin sûretini ve

hey'etini büründükçe isimlerinin “envârıyla (nurlarıyla) münevver (aydınlanmış, tenvir edilmiş) ve ıtrıyla mu'attar” olurlar. Böylece “esmâ-yı cemâliyyesi letâfetinden ef'âl-i (hoşluk güzellik, nurlanan ruhun tavırları) cemâliyyesi pertev-endâz oldukça esmâsının ıtrı ve envârının levni eşyâda letâfet (hoşluk) ve melâhat (güzellik ve şirinlik)” görünür. Fakat “esmâ-yı celâliyyesi şu'lesinden (ateşli alev) ef'âl-i celâliyyesi berk vurdukda esmâsının bûyu ve envârının levni kesâfet” (bulanıklık, şeffaf olmama) ile görünür. Bu noktada varlık, isimlerinin gayrı yüzü ve hey'eti bürünemez. İsimlerinin gayrı, isimlerinin “ıtrıyla mu'attar” olamaz. Zîrâ her bir varlık, her bir “esmânın şu'ayı pertevi”dir. Celâlen ve cemâlen ve hem “âlem-i ceberûtta mebde-i eşyâ esmâ”dır. Ve “mebde-i esmâ, bahr-ı ahadiyyet (ehadiyyet denizi)”dir. Varlıkta olan ıtrı, isimlerinin “buyunun neşesi”dir. Dolayısıyla “elvân-ı eşyâ dahi esmâsı envârının levni pertevi”dir.

İbrahim Has sonra “hareket-i eşyâ” bahsini açıklığa kavuşturur. Bu noktada Hakk, “deryâ-yı sıfâtı”, zâtın ayrılığı yönünden “ta'aşşukan” irâdesiyle hareket edip -o ki, manevîdir- muhabbet nuru ve aşk eşyâya “kalil (çok az) ve kesîr (çok fazla)” isimlerinin kuvveti mertebesi “def'a-i vâhidede tevcih (birine hitab etme; yönelme)” olunur. Burada zâtın “envâr-ı ef'âliyyesi pertevinden deryâ-yı aşk şiddet ile cûş (aşkın şiddeti ile arttıkça)” edip taştıkça, kendinden gayrı gelip yetmiş bin âlemi gark eyler. Bu noktada “kevineyn (iki âlem)” içinde bir varlık yoktur ki, onun serpintisi ona dokunmasın. Bu serpintinin “ednâ (en aşağı)” zerresi kime kim dokunursa, onda deryâ gizli olur. Bu serpintinden ne kim halâs olabilir ne de kimse kurtulabilir.

Bu noktada, varlık, aşkın “pertevi şu'a (ışık)ından” isimlerinin mazhariyetiyle kuvveti kadar ârifdir (bilen). Ve “mağrûk olduğu cihet (yön) ile âşık”tır. Âşıklığı, “takrîbiyle bi'l-küllîye insâna müteveccih (yönelen, bir yere gitmeye hazırlanan)”dır. Bu noktada “vâcih, külliyyen müteveccih” olamaz. Zîrâ “deryâ-yı sıfât, kendinde mevc (dalga)” vurur. Gayrıya, (başkasına) “ta'alluk-ı (ilgi, ilinti) küllîsi” yoktur. Ve yetenekleri miktarınca kadar aşktan “hisse-mend” oldukları mertebe hissesi kadar hareket üzerelerdir. Hareketleri insan içindir. Maksatları insandır. Bu “âlem-i nâsût”ta (beş duyuya hitab eden âlemde, madde âlemi) eşyanın kendi âşıklığı görünmesi “âlem-i ceberût (esma ve sıfat âlemi)”ta isimlerinin aşkı “ta'alluku (ilgi, ilinti)”dur. Eşyanın hareket, bu ilgiden görünür.

Hakk, “bi-sıfâtîhi ve ef'âlini (fiiller)” irâdesi ile mümkünler ile mevcut, görünür olduğundan ötürü, “bahr-i ahadiyyet ve ahadiyyete” karışıp zâtan ve sıfâtan ve ef'âlan tek-renk olduğu yön ile her yüzden her birinde tecelli ve cilve eder. Eşyanın meydana çıkması, hakîkaten zatının ve sıfatının yoluyladır. Eşyâ, hakikatler ile görünendir. Ve eşyanın hakikati, eşyâdan akmakta ve geçmektedir. Yani, hakikatlerin meydana gelişi, eşyâdan eşya üzerine görünendir. Hakikatlerin tecellîleri olmasa, eşya görünüre gelmez mevcut olmaz. Ve “hakîkatü'l-hakâyık, (hakikatlerin, hakikati) celâlen ve cemâlen eşyâda” görünür ve sabittir. Ve dahi eşyanın mâhiyyet,

hakikatlerdir. Ve eşyanın görünür olması, hakikatlerin görünendir. Eşya dahi hakikatte yok olmuştur. Bu noktada “Onun yüzünden başka her şey yok olacaktır” (Kasâs, 28/88) ayeti bu manadadır. Bunlar, genelde insanda mevcuttur ve görünürdür. Burada maneviyatın yakınlığının olması insanda görünendir.

İbrahim Has “rûh-ı insânî insânda ne gûne münevverdir ve onda olan halâvet (tatlılık) ne halâvetdir ve cism-i insân ile ülfeti (dostluk) ne ülfetdir ve hîn-i tefrîk (ayrılık)da ecsâm (cisimler)da nicedir” sorularına yönelik olarak da ruhtan suale cevap olmayacağına, çünkü Hakk’ın “De ki o Rabbimin emrindedir” (İsrâ, 85) şeklinde buyurduğunu dolayısıyla bundan ötesi caiz olmadığını belirtir.

İbrahim Has daha sonra “rûh-ı insânî (ruhi sultanî)”nin insanda münevver olduğunu ortaya koyar. Burada Hakk, “hakikat-i insâniyyeyi ecsâm-ı insân ile rabt” eyledikçe “rûh-ı insânî cism-i insânda” görünür kılar. Bu noktada “rûh-ı insânî (ruhi sultanî) cism-i insânda (ruhi hayvanî) bi'l-kuvve ve bi't-tabî” görünendir. Ve onun görüneni “bî-renk ve bî-nişân”dır. İnsan vücudu onun ışığının parlıtısidir. Görünenden ve şekilden “berî (kurtulmuş, azade)”dir. “Tenvîr-i (aydınlanmış) leme'ânî” ancak kendine mahsustur. Bu noktada “Envâr-ı ecsâm (çok parlak, ziya gibi olan cisimler) ise bu ruhun envarı şu'lesi (ateş alevi) dir. Ve “envâr-ı kalb (kalbin ziyası) budur. İnsanda olan “akl-ı maâdın mürebbîsi” bu envardır. İnsandaki “sa'y u gûşîş (gayret eden) ve taleb-i hakîki (hakikati isteyen)” eden bu ruhtur. Ve “kurb-ı vuslat”(yakınlık) bulan, bu ruhtur. İnsanın insan olması, “tecellî-i zâtiyye ile sezâ-vâr” olmaları “rûh-ı insâniyye” ileldir. Zâtın “ta'alluk-ı ma'neviyyesi”(maneviyatla alakalı) yönüyle “hüve” denilmiştir. Rûh-ı insânî bir ruhtur ki, ancak insana mahsustur.

Burada “rûh-ı insâniyye”de olan “halâvet (lezzet)te” ise Hakk, “rûh-ı insâniyye”yi zahiren ve hakikaten yetmiş bin esmâya mazhar kılmak ile kendinde “şol rûbe latîf (hoş, güzel) ve melîhdîr ki, ta'bîr ve tahrîri (yazmak, tarif etmek, anlatmak)” mümkün değildir. Ve letâfet ve halâvetinin “hudûd-ı intihâsı (sona erme)” verilmemiştir. Ve “kemâl-i halâvetinden vücûd-ı insânda ef'âl-i külliyesi” vardır ve süreklidir. Evvel ve ahiri (öncesi ve sonrası) yoktur. İnsanda olan “halâvet-i kalbiyye ve halâvet-i vicdâniyye ve halâvet-i zevkiyye onun halâvet”indendir. Ve “halâvet-i uzviyye ve halâvet-i ef'âliyye” dahi onun “halâvet-i letâfeti”ndendir. Her birinde “ef'âl-i külliyesi” vardır. Fiillerinin kendisi kendi ile kendinden kendinedir. İnsan vücudu, insan, “rûh-ı insânî” için yaratılmıştır. Eğer, “rûh-ı insânî” insân ile olmasaydı, insan “huzûr-ı ma'nevî (manevi huzur) ve kurb-ı ma'nevî (manevi yakınlık) ve vuslat-ı ma'nevî (manevi yakınlığa) erişemezdi, bulamazdı. İnsanın “nüsha-i kübrâ (büyük)” olması, bu ruh ileldir. Bu noktada “Vücûd-ı hakâyık (hakiki vucud) ve esrâr-ı hakikat” (hakiki sır) insanda mevcut olup insanın gayrında bulunmadığı “rûh-ı insâniyye”nin insanda faaliyeti yönüyledir. Ve İbrahim Has’ a göre “rûh-ı insânî”nin sırrından bir türlü savt ve kelâm olmaz; mümkün de değildir.

İbrahim Has daha sonra “rûh-ı insânî”nin (emir âleminde olan ruh) “cism-i insân (beden)” ile ülfetini (dostluğunu) açıklar. Hakk, insanı, “rûh-ı insâniyye” için “sûret-i insân”da yarattı. Bu “sûret-i insân” ve “heykel-i insân”, “hakikat-i Muhammedî’yi ârif olduğu ve hakikat-i insâniyyeye zevk-i vicdân ile vâsıl ve kurb-ı ma’nevîde tayerân ile dâhil olduğu rûh-ı insânînin cism-i insân ile ma’iyyeti (beraberliği) ve ülfeti (dostluğu)” yönüyledir. Ve “rûh-ı insâniyye”nin “cism-i insân” ile ülfeti ve muamelesi vardır ve bu ülfet gizliliğe yöneliktir, gizli değildir. Açık da değildir. Bir büyük sırdır. Ve “rûh-ı insânî, cism-i insân” iledir. Lâkin cisimde mevcut değildir. Fakat “duhûlü (dâhil olması)” vardır. Ve şâyândır (açıktır) taşra (uzak) değildir. Ama “cism-i rûh-ı insâniyye”ye dâhil olamaz. Ve hariç da olmaz. Ve “rûh-ı insânî”nin cisim ile “ittisâli (kavuşması, bitişmesi)” vardır. Ama cism muttasıl (bitişik) değildir. Ve munfasıl (birbirinden ayrılmış) dahi değildir. Bu noktada “Rûh-ı insâniyye”nin cism ile maiyeti, ülfeti, duhulü, hurucu ve “ittisâli ve infisâli ta’bîr ve tefhîm” için olduğu bir gerçektir. Yoksa “rûh-ı insânî fi’l-hakika her ta’bîrden berî (her türlü anlatımdan uzak)”dir. Burada “rûh-ı insânî”nin cism ile maiyeti (beraberliği) dahi vardır. Şöyle ki, cismin umumen parçasıyla “kaim” (mümkün kılan)dir. Ve “zerre-i eczâyı muhîf” (saran, kuşatan ihata eden)dir. Ve “zerre-i eczâdan agâh (bilgili, uyanık)” ve haberdardır. Ve zerre dahi ariftir. Ve ruhun makamı vardır. Cisim, “rûh-ı insânî” makamına erişemez. Ve ruh makamında olamaz. Zira “rûh-ı insânî letâfet-i hakikiyye” ile latiftir. Ama cisim kesiftir (bulanık), onun için bu kesafet ile ruh makamına varamaz. Lâkin yakınlığı vardır. Burada “Rûh-ı insâniyye”nin “cism-i insân” ile yaakınlığı bu ülfettendir.

İbrahim Has daha sonra “rûh-ı insâniyyenin hîn-i tefrîkda şânı” izah eder. Bu noktada Hakk, insan vücudu, “rûh-ı insâniyye” için tahsis eyledikçe “rûh-ı insâniyye”nin cisim ile maiyeti ve “mukâreneti (bir araya gelmek) ve ülfeti” onun tecellisi yönüyledir. Burada “cism-i insâniyyeden hîn-i tefrîkda rûh-ı insâniyyeye” bir nesne olmaz. Gerek “alâ gerek ednâ, gerek sugrâ ve gerek kübrâ”dır. Zira “rûh-ı insânî” kendi ile kaimdir. Ve kendi ismi kendinin görünmesine perdedir. Ve insandan tefrik olundukça bir yere “rücû’u (dönüş)” yoktur. Ve eğer vücuda karıncanın ayağının bir kılının ucu dokunur ise, vücut onu duymadan “rûh-ı insânî” bunu bilir ve bundan haberdardır. Ve eğer vücut nice türlü eziyet ile fena bulup telef olur ise, “rûh-ı insâniyyeye kat’â noksanlık terettüb” eylemez. Ve insana her ne kadar iltifat olunur ise, “rifat (yükseklik) ve kemâl irâs” eylemez. Ve “rûh-ı insânî husûsen külliyyeden rifat ve kemâl ve noksanlıktan berî”dir. Zira cisim “âlet-i sûrî”dir. Ama ruh, âlet değildir. Bu noktada “Rûh-ı insânînin kuvvet-i azametde ve kudret-i letâfet-i celâdetde” ona benzer bir nesne yoktur. İnsan vücudunda “hîn-i tefrîk”da yine kendi makamında kendi kendi iledir. Noksan ve kemalden berîdir.

İbrahim Has, daha sonra “Rûh-ı izâfi”nin ne olduğu, zâhiri ve bâtininin ne keyfiyetinin ne olduğu, fiillerinin ne olduğu, ona mekân ve makamın olup olmadığı sorularına cevap verir. İbrahim Has’a göre Hakk, “âlem-i amâda”

iradesiyle zâtın “cûş u hurûşun”dan “bahrû's-sıfât vücûd-pezîr” olduğunda sıfâtı “sıfât-ı ta'alluk” vâsıtasıyla sûretyâb olanın “zuhûr-ı ibtidâsı rûh-ı izâfî”dir. Yani, cevher odur ve hâkimdir. Ve hükümeti dahi sıfâtın “pertevinden” kendi iledir. Ve görüneni dahi kendi varlığıdır. Bu “rûh-ı izâfî”nin bir nice isimleri vardır. Buna “cevher-i evvel” derler ve “akl-ı evvel” derler ki, “akl-ı ma'âd (dönülecek yer)”ın gayrı bir manadır ki, “zât-ı mutlaka müte'allık”tır. Ve “rûh-ı izâfî” dahi derler. Ve “rûh-ı izâfî” bir ruhtur ki, “sâlik sa'y ü gûşîş ile ve teslîm-i tâm ile kat'-ı makâmât” eyledikten sonra her makâmâtı geriye bırakıp “mertebe-i itâata” erişe ve “mertebe-i itâat ile muttasıf” olur. Burada, “mertebe-i itâat” dahi sırrında “müzdâd” (çoğaltılmış) olmalı. Ondan sonra “mertebe-i kudsiyye” ile takdîs oluna da, “rûh-ı izâfiye” istidâd hâsıl etsin. Bu noktada “rütbe-i kudsiyyeden güzer (geçme)” etmeyince “rûh-ı izâfiye” müstait olamaz. Sâlik (yolda olan) ki, bu makamları geçmeyince “rûh-ı izâfî” makamına bir vecihle erişemez. “Rûh-ı izâfî”ye müsait olmadıkça “rûh-ı insâniyye”ye ruhsat verilmez. Sâlikin “vücûd-ı ma'nevîsi rûh-ı izâfî” ile zinde olur. Sâlik ki zinde olmaz ise, “mertebe-i insâniyye”ye erişemez. Yani, “mertebe-i insâniyye”yi kabul edemez. Burada “mertebe-i insâniyye” insan içindir, “mebde-i rûh-ı izâfî”dir. Bu noktada “Rûh-ı izâfî hakâyık-ı sırr-ı insânın” insanda “derece-i ibtidâsı”dır. Rûh-ı izâfî bu ruhtur.

İbrahim Has, ardından “rûh-ı izâfinin zâhiri ve bâtını”nı ortaya koymaya çalışır. Bu hususta Hakk, ikram ve inayeti (yardım, yütuf) insan için tahsis eyledikçe “rûh-ı izâfî” ile vücûd-ı insânı münevver” eyler. Burada birçok “rûh-ı izâfî bir rûh-ı mükerremdir ki, ibtidâsı (başlangıcı) ma'lûm, intihâsı (son) ma'lûm” değildir. Bu noktada “rûh-ı izâfî”nin hem görüneni hem de görünmeyenini vardır. Görüneni budur ki, “rûh-ı izâfî”nin eşyada tasarrufları ve “ihâtası ile ta'alluku” umûmen “zâhir-i rûh-ı izâfidir” ki, “bi'l-kuvve bâtını tasarrufundan zâhir”dir. Ve dahi “rûh-ı izâfinin bâtını budur ki, bâtinen hayât-ı âlem-i nâsût”dur. Bu noktada “zî-rûh olan hayattaki cisimleri “mütemâdî oldukları ve fenâ” bulup tekrar var oldukları “rûh-ı izâfî”nin “bâtını tasarrufu ta'alluku”dur. Ve muhittir. Yani, eşyanın görüneninde ve tavırlarında, sükûnet ve hareketinde ve “bâki ahvâl-i külliyelerinde ihâtası” vardır. Eşyanın hâllerinden zerre yoktur ki “rûh-ı izâfî”nin onda ilgisi bulunmasın. Bu kuşatılmışlık, kendinden, kendi sıfatıdır. Yani, kendi görünürü kendi görünmeyenini kuşatmıştır. Ve “rûh-ı izâfî”nin görünmeyenini dahi kendinin kendine ilişkisi iledir. Görünen de görünmeyen de kendi ile kendindedir.

İbrahim Has daha sonra “rûh-ı izâfî”nin fiillerini ortaya koyar. Hakk, “sıfât-ı ef'âliyyesinden rûh-ı izâfiye leme'ân-ı ef'âliyyesi” eriştiğinde bununla ilgili olarak kendinin “envâr-ı ef'âliyyesi rûh-ı izâfî”den görünür olur. Yani, iradesiyle tecellisi kendi “zât-ı kadîmi”nden kendi “sıfât-ı ef'âliyyesi”ne eriştiği yönüyle “rûh-ı izâfî umûr-ı ekvânın külliyesinde bi'l-fi'l mutasarrıf”dır. Yani, zâtın “pertev-i ef'âliyyesi”nden “kuvvet-i tasarruf-ı fi'liyyesi rûh-ı izâfiye ta'alluku takrîbiyle bi'l-kuvve mutasarrıf (tasarruf

edebilen)”dır. Ve “tasarruf-ı rûh-ı izâfî”, izafidir. Ve “hakikat-ı tasarruf” malûmdur. Bu “emvâc-ı bahrû's-sifât varlıkları ve cemî-i harekât ve sekenâtları umûmen rûh-ı izâfînin” tasarrufu cihetiyle olmaları bu vecihledir. Ve “rûh-ı izâfînin ef'âl-i fi'liyyesi ta'alluku takrîbiyle emvâc-ı sıfâtın her birleri kendi umûrları” ilgili olarak daima tecellide devamlıdır. Eşyadaki celâl ve cemalin “tesyîrât ve te'sîrâtı tasarruf-ı rûh-ı izâfîden”dir. Yani, “rûh-ı izâfînin celâlen ve cemâlen ef'âlî” zuhûruyla alakalı ve tasarrufudur. Bu noktada “rûh-ı izâfînin pertev-i lem'asından” emirler daima tecellilerinden “mevâlîd-i selase” görünendir.

İbrahim Has sonra “rûh-ı izâfî”nin mekân ve makamını ortaya koyar. Burada Hakk, zatının “pertev-i şu'ân”dan olan “suver-i mezâhirin cevher-i evveli rûh-ı izâfî”dir ki, eşyanın gayrıdır ve zatla alakalıdır. Bu yönleriyle mekânı yoktur. Eşyanın cümlesine “rûh-ı izâfî” mekândır. Ve eşya, “rûh-ı izâfî”de mütemekkin (ikamet eden)dir. Kendi için mekân yoktur. Mekândan berî (kurtulmuş, temizlenmiş)dir. Kendine kendi mekândır. Ve dahi, “rûh-ı izâfî”nin makamı vardır. Makamı kendindedir. Kendisi kendi ile kaim (ayakta duran, varolan)dir. Yani makam kendidir ve makamında kaim yine kendidir. Makam ve “mukîm (bir yerde duran)” kendi “zât-ı manevîyyesi”nde “mu'allâ (yüce, yüksek)”dır. Cisimlerden bir cisim, “rûh-ı izâfî”nin makamıyla “mu'anven (isim sahibi)” olup bu makamda kaim olamaz. Bu noktada “Rûh-ı izâfî” kendi makamında kendi ile kaimdir. Ve “rûh-ı izâfî”ye mekân ve makam budur.

İbrahim Has ardından “insân-ı kâmil”in kim olduğunu ve makamını, “deryâ-yı kübrâ” olmasını ve “sırr-ı insâna insânda mu'allâ” olan varlığın ne olduğunu açıklamaya çalışır. İnsân-ı kâmilin kim olduğu noktasında Hakk, insanı zât, sıfât, ef'âl ve âsâr tecellilerine mahal etmekle umumen tecellilere mazhar yaratmıştır. Çünkü Hakk, insanın, bu demlere yetenek hâsıl edip kendi zatının mazhariyyetini bilmesini ve bulmasını istemiştir. Böylelikle insanda, “hakikatül-hakâyık, sırr-ı insâniyye”sinde görünür duruma gelir. Ve hakikatler ile eşya arasında vuslat ve firkat (ayrılık) olmadığını âlim olup vuslat ve firkat hakikat ile hakikatler arasında “li-ecli't-tefhîm lafzen câri” olduğunu arif ola da “*Lâ mevcûde illâ hû*” (başka mevcut yok, illa ki O var) dememesiyle cevân edip hakîkate ârif olur. Burada, “tavr-ı Resûlullah ile mutavvar” olup “hakikat-i eşyâ ve hakikat-i ef'âlî ve hakikat-i insânî ve hakikat-i Muhammedîyi ve hakikat-i kurbu ârif” olur. Ve umumiyetle hakikatler celâlen ve cemâlen manevî vücûdunda olup “bekâ içre bekâdan bekâya” erişse de “ahkâm-ı kudret ve tasarrufât-ı hikmet yed-i (el) sa'âdetine tevcih” olunur. Ve “sırr-ı şerîat” sırrında görünen ve dahi “sırr-ı şeriat sırr-ı nübüvvet”dir. Ve “sırr-ı nübüvvet bir sırr-ı uzmâ (çok büyük)”dır ki bir türlü dile getirilmez. Beyân ve îmâsı mümkün değildir, menhî (şer'an yapılması yasak olan)”dir. Bu esrâra “melâike-i kirâm” dahi arif değillerdir. Buna insân-ı kâmil ariftir. İnsanın gayrıya bu esrardan irfan verilmemiştir.

Bu noktada İbrahim Has'ın, bir diğer mektubunda insanın tarifinde “hakikat-i Hakk'ı tahrîr ve işâret etmemişsiniz, unutmuşsunuz”, “Hakikat-i

Hakk"ın hatırlatılması üzerine, "hakikat-i Hakk"dan haber verilmeyeceğini, "Zât-ı pâk-i mutlak cemî'-i ta'akkulât ve tefekkürât ve tefehhümât ve tasavvurât dan münezze" olduğunu, "Noksan sıfatlardan" uzak bulunduğunu ve Hakk'ın kemâl sıfatlarıyla kaimdir ve kadir olduğunu olduğunu belirtir.

İbrahim Has daha sonra insanın makamını açıklamaya çalışır. Bu noktada Hakk, insanı "câmiü'l-esmâi'l-hüsna" olarak yaratmıştır. Burada "efâl-i külliyye ve efâl-i cüziyye celâlen ve cemâlen esmâ-i hüsna dan" görünür. Mevcut varlıkların toplamında "mezâhir-i esmâdır ki makâm-ı insâniyyede" görünendir. İnsanın zâtı yine zatına fenâ bulduğu gibi, insanın zâtı yine zatında bekâ bulur. Bu noktada "makâm-ı insâniyye" bu makâmdır; ayrı değil gayrı dahi değildir. Hayatın hakikati, vücudun hakikati, ilmin hakikati, kudretin hakikati ve bütün hakikatler "makâm-ı insâniyye"de bütün olarak münderic(yer alır)dir, mevcuttur.

Bu noktada "makâm-ı insâniyye", insânda görünür. Zira insan, "mahzar-ı ism-i zât"tır. O ki, "sıfâtı müstecem"dir ki buna "imâm-ı vâhid" denir. Burada "makâm-ı insâniyye"de "bâhir ve nümâyân"tır. Eşyanın mümkünlerinde bundan büyük mertebe yoktur. İnsân "cemî'-i kemâlât ile muttası"tır. Ve sıfat dahi "netice-i zât"tır. Sıfat, zât ile dir. Zât dahî sıfat ile görünendir. İsimler dahi müsemmanın sıfâtıdır. Ve müsemma isimlerin hakikatidir ki "makâm-ı insâniyye"de görünür hale gelir, temevvüc eder. Nûr-ı Muhammed (s.a.v.) hazretlerinin zuhûru "delâlet-i kemâl-i ferdâniyyet"dir. Bu makamda "vücûd-ı ma'kûl ve vücûd-ı mutlak ve vücûd-ı aynı" görünür. Bu noktada "makâm-ı insâniyye"de nice "esrâr-ı külliyye" vardır ki lafz ve savt olmaz.

İbrahim Has ardından insânın "deryâ-yı kübrâ" olması durumuna açıklık getirir. Burada Hakk, insanı bir "bahr-i bî-sâhil" kılmıştır ki, "pâyân-ı nihâyeti"nin haddi ve neticesi yoktur ve "ka' r u amîkinin intihâsına vuslat-ı tâm" mümkün değildir. Bu yönüyledir ki, insan zat, sıfat, efal ve âsâr tecellîlerine görünür hale gelir. Yeni haysiyyet ile hakikat ve hakikatlerinin eserlerinin zuhûruyla ilgili olarak "edvârlarıyla umûmen bu bahrde derc" olmuştur. Eserleri "takrîbiyle temevvüc" eder. Sıfatının filleri tecellîlerinden eşyanın hakikat bütün olarak bu deryâda var olurlar. Hakikat varlıkları, bu deryâdadır. Yani, bu "âlem-i nâsût da" bir katre veyâ bir zerre yoktur ki, onun hakikati bu deryâyâ ait ve deryanın içinde gömülü olmasın. Gerek mülk ve gerek gayb âleminde bütün nesnelere, onun hakikati "deryâ-yı kübrâ içre tafsîlen münderic (içinde yer almış)"dir. Ve bir zerre dahi bu deryâdan ayrılmış değildir. Bunların hakikat varlıkları bu deryâda fenâ bulmaz. Bekâ içre kâimlerdir. Onların görünen eserleri bu "âlem-i nâsût"da himaye edilir, korunur. Fenâsı yine hakikatlerde fenâ bulurlar. Zira eşyanın "hâdis" olması yine görünür olmasındadır. "İlmu'llahda (Allahın ilmi) kadîmdir". İşte "deryâ-yı insâniyye" bu deryadır. İnsânın "deryâ-yı kübrâ olması" bu yönüyledir.

İbrahim Has daha sonra "sırr-ı insânın insânda mu'allâ" olmasının varlığını ortaya koyar. Burada Hakk, insanı "esrâr-ı zât-ı aliyeye-i

ma'neviyesi"ne, insan maneviyesi yönüyle "mahall-i sırr-ı manevî" kılmıştır. Onun için, emaneti insan kabul etmiştir. İnsandan gayri varlık kabul etmemiştir. Yani, "hâmilü'l-emânete (emaneti yüklenen)" insân olduğu bu haysiyettedir. O ki, "âlem-i amâ"daki "nokta-i ahadiyyet"dir. Bu nokta, "makâm-ı insâniyye"de, insan "lafzının müsemması" olan insânda ortaya çıkar. İnsân "tecellî-i erba'a"nın her birine görünen ve hakîkaten "mazhar-ı tâmm" olunması ile Hakk'ın "sırr-ı zât-ı ma'neviyesi" insânın sırrına "ta'alluku ve leme'ânı" takrîbiyle, "zât-ı insânda sırr-ı insân tesmiye" olunmuştur. İnsana, "mazhar-ı tâmm" denildiği bu sırdır. Bu "sırr-ı insân", insanda o rütbe gâlibdir ki, ona bir nesne nisbet olmaz. Bu noktada "zât-ı insân"da varlığı bir varlıktır ki, ebedî "mahv u fenâ" bulmaz. Varlığı kendindedir. Umûmen var olanlar onun varlığında "mahv u fenâ" içindedir. Eşya, umûmen "sırr-ı insânın" varlığında helak olmuştur. Eşyanın insâna tâlib oldukları "sırr-ı insân", insanda "mu'allâ" olduğu yönledir. Onun için, insanın üstünde bir nesne yaratılmamıştır. Bu noktada "ârif-i hakâyık ve ârif-i Muhammedî", bu insandır. Ve "sırr-ı şerîf ve sırr-ı Kur'ân" bu insanda görünür hale gelir. Çünkü "sırr-ı insân", insânda mu'allâ olduğu budur. Ve varlığı dahi bu varlıktır.

İbrahim Has daha sonra zâtın kendi ve ilmi muhît olduğunun keyfiyeti ve zâtın ihâtasının nasıl mümkün ve kurb-ı Hak ne olduğuna yönelik sorularına cevap verir. Bu noktada zâtın kendi ve ilmi muhît olduğunun keyfiyeti noktasında Hakk, "âlem-i amâda tecellî-i zâtîyyesi" iradesiyle kendi zâtına ta'alluk (ilgili) eylediği takrîbiyle umûmen mümkinâtı "sıfat-ı fi'liyye ve ilmiyesi" ile sıfâtı muhitdir. Vâcibin (gerekli, mecbur) zâtı kadîm olduğu gibi zâtının sıfâtı dahi kadîmdir. Yalnız ilmiyle muhît olup sıfâtıyla tecellîsi "pertev (ziya, ışık)inden" muhît olmaması halinde sıfât zâtından ayrılmaz. Burada "Allah her şey'i kuşatmıştır" (Nisâ, 4/126) ayetinde ortaya konan bu sırdır. İbrahim Has'a göre birçok kişi bu sırdan ve bu manâdan haber olamaz. Bu "demde çoklar galat edip râh-ı Hudâyı bırakıp eser-i Resûlullâhdan" uzak olmakla harâb (perişan) olmuşlardır. Çoğuda vardır ki, "ilhâda düşmüşlerdir. Ne'ûzubi'llâh. Ve muhît, muhât üzerine âlîdir" İhâtası ise ne mekân ve mekîn (yüksek rütbe) yönüyle ne de "ta'dâd ve misl" cihetiyledir. Hatta sûret ve şekil yönüyle de değildir. Bir cihet ve bir tasarrufât cihetiyle de değildir. Araz (alemetler, işaretler) ve cevher cihetiyle de değildir. İhâtası "cemî-i cihât ve tasavvurâtdan ve cüz' ve külden münezzeh"dir. Birdir, birliği "ta'dâd (sayı saymak)" olunan birler gibi değildir. Evveldir, "ibtidâsı ma'lûm" olan evvel gibi değildir. Âhirdir, intihâsı "tefhîm" olunan âhir gibi değildir. Ona bir nesne hicâb (örtü) olmaz. Bu noktada "sûrî (görünüş) ve ma'nevî" bir zerre yokdur ki, onu bilmesin ve ona tasarruf etmesin. Alîmdir ve muhîtdir. Onun "esrâr-ı ihâtası" yazmaya gelmez. Yazılmaya gelen ise "keyfiyyet-i ihâta, bu keyfiyet"dir.

İbrahim Has daha sonra Onun "küh-i zâtın ihâtası"nın mümkün olmadığı durumuna açıklık getirir. Bu noktada Hakk, kendi zâtı letâfetinden "gâyetü'l-gâye latîf ve melîh"dir. Şöyle ki, zâtın "letâfet ve melâhatına" bir nesne

nisbet ve mukârin (yakın) olamaz. Zira eşyâ “tecellî-i sıfâtın şu'lesi pertevinden sûret-pezir (emir tutan, kabul eden)” oldular ki, mahlûklardır. Zâta nisbet ile kesîflerdir. Ve her birinin kesâfeti esmâsıyla ilgili yönüyledir. Bu noktada “letâfet-i eşyâ” dahi her ne kadar latîf olur ise, zâta nisbet ile yine kesîftir. Ve “letâfet-i eşyâ kezâlik” esmâsının ilgili takrîbiyle latîftir. Bu haysiyyet ile mümkinâtdan bir mümkün ilminde zâtı ihâta edemez. Bu nedenledir ki, eşyâ “lem'a-i sıfât” olmaları ile kesâfet üzere olduklarından ilimleri ile latîfi bilemediler. İlimleri bu menzile erişmediği için “Rabbiniz değil miyim” (A'râf/172) hitâbı gelmez. Onda mebhût (şaşkınlık, hayret) olup cevâb veremeyenler “kesâfet ile mü'eyyed (doğrulanmış) ve muhalled (ebedi, daima)” kaldılar. Burada “kat'â latîfin esrâr-ı bûy-ı letâfet”inden zerre haber olamadılar. Onda “evet Rabbimizsin” debdebesiyle mutantan (debdebeli, şatafatlı) olanlar, kendi esmâsının letâfetinden letâfet hâsıl edip, latîfe, ilm kesb (kazanç) eylemiştir. Her bir mümkün ki, kendi “vücûd-ı manevîsi”nde hissesi kadar “kesb-i letâfet” eylemiştir. Onun ilmi ve ihâtası kendinin “kesb-i letâfet”ine göredir. Her bir mümkün ki kendi letâfetinde ihâtası vardır, ihâtası mertebe latîfden haberdârlığı kendi letâfetinde mevcûddur. Yoksa bütün olarak zâtı ihâta mümkün değildir. Bu noktada “küh-i zât ihâtadan müberrâ (fenalıklardan arınmış)”dır.

İbrahim Has daha sonra “kurb-ı Hak” durumunu açıklar. Bu noktada Hakk, kurbiyyetini eşyânın kendi “hilkat-i ilmiyyesine merbût” kılmıştır. O ki, “istidâd-ı eşyâ”dır. Bu yön ile ki, eşya, zatında “envâ-ı ma'nevîyyesi mikdârı vâcibi ârif”dir. Hissesi kadar yakınlığı vardır. Yani, vâcib “tecellî-i sıfâtiyyesi” zuhûru ile irâdesiyle “bi-sıfâtihi mümkinât” iledir. Ama mümkinatta değildir. Bu emirde bir zerre yoktur ki, bu sırdan kurtulmuş olsun. Bu noktada “kurbiyyet-i eşyâ, eşyânın kesb-i letâfet”ine nisbetdir. Yani, eşyâ, latîfin “letâfet-i ma'nevîyyesi”nden her ne kadar “letâfet-i zevkiyye” hâsıl edebilirse “hisse-i kurbiyyeti” o kadardır. “Biz ona şah damarından daha yakınız”. (Kâf, 50/16) ayetiyle ortaya konan sır budur.

İbrahim Has daha sonra Hakk'ın yakınlığına kimin haberdâr olduğunu açıklar. Sâlik her an zaman ve mekândan çıkmayınca ve onların “tavr-ı ezeliyyesi ile mutavvar” olmadıkça kurbiyyet hâsıl edemez. Bu noktada “keşf-i manevî” bu tavrın hakkaniyyetinden bir sırdır. Sâlik bu mana ile mu'anven olduğu zamân “İki yay miktarı, hattâ ondan daha az” (Necm/9.) sırrı “nikâbı-(perde, örtü) hazret”inden keşfe gelip “vücûd-ı manevîsinde esrâr-ı Kur'ân” kuvvet bulur. Niceler vardır ki, Allahu Ta'âlâ'nın zâtı ma'rifetinden ve “kurb-ı hazretten” uzak düşmüşlerdir. Onlar, kendi zihinleri muktezâsınca ayrılıkta kalmışlardır. Ayrılıkları sebebiyle “Nerde olsanız O sizinle beraberdir (Hadîd, 57/4) sırrından haberdâr olamadılar. Her bir demde Hakk'ı aradılar. Bunu tefhîm edemezler ki, Hak Ta'âlâ hâzır ve nâzırdır. Bazısına yakın ve bazısına uzak değildir. Burada “bu'd u kurb ta'bîri, sâlikân-ı Hakk'a tefhîm” içindir. Hak Ta'âlâ, “bud u kurbdan” münezzehtir. Umûmen mümkinât, “a'lâ (en yüksek) ve ednâ (en alçak)” onun yakınlığında berâberdir. Cümle mevcutlar ile kurbiyyeti vardır. Şöyle

ki, akıl bu yakınlığı bulamaz. Aklın menzili bu makama erişmez. Ammâ o zat ki, zevk ile vicdân ile “Nûr-ı Muhammedî’ye” erişip “Nûr-ı Muhammedî zâtında “leme’ân eyleye, bu lem'a-i nûr” ile münevver olan zât, “Nûr-ı Muhammedî”nin vâsıtasıyla bu kurbu bilebilir. Bu noktada “sırr-ı nübüvvet” bu demde ayândır. Nereye dönerseniz, “Allah’ın yüzü oradadır” (Bakara/115) sırrı budur. Bu vahdaniyyetin hakkaniyyetinde “bâlâyâ (yükseğe) pervâz” eder. Bu kurbu bulan zâtdır.

İbrahim Has mektubunun sonunda ise yazdıklarının söylemin düzenine ters olduğunu ve saklanması gerektiğini ifade eder: “Bu İbrâhimü'l-Hâs’ı söyletiniz. Ne olaydı söyletmeye idiniz! Ve ne olaydı söylemesem idi. Suâlinizin cevâbı suâliniz kadar icmâlen ve rumûzen tahrîr (yazmak) olundu. Lutf edip bu mektûbu bir hoşça hıfz (saklayasınız) eyleyesiniz. İfşâ eylemeyesiniz! Ve ale'l-husûs dertli olmayan nâdândan ve bî-gâne (yabancı) lerden gâyetde ihtirâz eylemeniz mercûdur (rica).

İbrahim Has, Za’ferânbolu’da Murâd-zâde Şeyh Seyyid Muhammed’in gönderdiği mektûbun cevâbında yazdığı mektupta, Za’ferânbolu’da Murâd-zâde Şeyh Seyyid Muhammed’in “sıfâtan cenâbınızı rûyete (görme aslı) müşâk (şevkle arzulayan) olduğumuza binâen cemâlinizi müşâhede eylesem, sıfâtınız mahv olur” cümlelerini değerlendirir. İbrahim Has ilk önce sıfatların mah olmasına açıklık getirir. Bu noktada sıfatlar ancak “bahr-ı zâtın cûş u hurûşunda” mahv ve gark olur. Bu ise “El-bahru bahrun” (deniz denizdir) durumudur. Yani Hakk’ın kendini kendinde bilmesidir. Bu da “makâm-ı cem’de ve makâm-ı fark”ta olan ahadiyyet olmasına karşı “Âlem-i amâda olan ahadiyyet” değildir. Birada Âma ile kastedilen Kendini “Kim Olabileceksem Oyum” şeklinde tanımlayan “Hakk’ın bulunduğu ilk mekân”dır (İbnü’l Arabi 2005: 67) ve “Nefes’in aldığı ilk suret Ama’dır, hatta Ama Nefs-i Rahmani’nin ta kendisidir” (Suad El-Hakîm 2005: 67). Bu noktada İbrahim Has’a göre “cem’ ve farkda olan ahadiyyet zâhirdir ve ayândır ve mahsûs” olmasına karşın “bilâ-kesret cem’de zât bulunur. Zâtın gayrı bulunmaz.” Bu kendi kendinelik, “şirk-i celîdir” fakat “fark bilâ-cem’ kesret-i mahzdır” Yani, “cem’siz kesret, fark-ı mahsûsdur ki, sırf fark”tır. Bu ise “şirk-i hafî (sessiz)”dir. Fakat, “cem’ ve fark”ta olan “ahadiyyet, mahsûs-ı bi’l-fark” değildir.

Bütün bu durumlar kendi kendine, istek ve emel olamaz. Talep edilen “âlem-i amâdaki ahadiyyetdir. Bu ahadiyyet, cem’ ve farkda olan ahadiyyetin gayrıdır” İbrahim Has bu durumun ta’bîr ve beyânının kâbil olmadığını ifade eder. Çünkü bu durum “ne nihândır ve ne ayân”, Onda ben yoktur. Buna “âlem-i amâ” denir. Buna “makâm” denmez. Dolayısıyla da “eşyanın bu ahadiyyetde zuhûru ve istihlâki ne nesnedir, beyânı mümteni”dir. İşte bu noktada zât, sıfât, ef’âl ve âsâr tecellileri burada ortadan kalkar, mahv olur. Bu noktada “Ondan başka ilâh yoktur” (Bakara, 2/163) ve “Onun yüzünden başka her şey yok olacaktır. (Kasâs, 28/88) ayetlerinde buyrulan makam ve sırdır.

Bu anlarda ve durumlarda İbrahim Has kendinin, halifesi tarafından, kendinde şeksiz ve şüphesiz bulacağını ve açıkça göreceğini dile getirir. İbrahim Has bu noktada hakiki sâlikin “sıfât mahv” ve kendi “sırr-ı hakâyıkı zâhir” olacağını söyler.

İbrahim Has daha sonra bahsi geçen mektupta “keşf-i ma'nevî bizden zâil (kaybolma) oldu ve istiğrâk (manevi hal ile kendinden geçme) ile ahvâlime nâzır olamam. Şimdi, hâlim budur” durumuna bir açıklık getirir. İbrahim Has'a göre maneviyatın keşifleri ve manevi durumların doğuşları keşfinden kısa bir anda gerçekleşir. Bu durum “berzahdır ve ma'nevîdir, şübhe yoktur. Mahv u fenâsı, ayn-ı hakîkatdir. Fakr-ı tâmm, fenâ-yı selasede tâmm” olur. İstiğrâk ise “berzah-ı kübrâdır ve sûrîdir. Ve müşâhede dahi hicâbdan olduğu ma'lûmdur”. Bunlar, “bahrin emvâcındandır. Mevc-i deryâdan murâd, deryâdır. Yoksa, emvâc-ı mütenevvi'a değildir. Bu emvâc-ı bahr, yine bahrında fenâ bulur. Buna, ma'nâ-yı sırf denir. Bunda lafz ve savt olmaz. Bunda her tâ'at isneyniyetle îcâb” eder. Burada bahr metaforu Hakk'ın yerine kullanılmıştır. Bu makâm “Bugün mülk kimindir? O tek ve kahr olan Allah'ın! (Mü'min, 40/16) âyetinin sırrıdır.

İbrahim Has daha sonra, mektubunda gönderdiği manzumeye dikkat çekerek bu manzumenin, “âlem-i amâdan âlem-i nâsûta (beş duyuya hitab eden madde âlemi) gelince, ondan yine rücû'-ı asliyyeye değin varıp gördüğümüz sırr-ı insânî ve sırr-ı hafâyî icmâlen işâret” olduğunu belirtir. İbrahim Has bu noktada vücut üzerinde durarak, bazı vücutların, “kurb-ı hakâyıka mâni” olduğunu burada “tecellîyât-ı selase fenâ-ender-fenâda fenâ bulup anda fakr-ı tâmm husûle gelmedikçe bekâ içre bekâ” verilmediğine dikkat çeker. Bu noktada “insân-ı kâmil, bekâ-yı selaseyi (üç) bulan insândır. Ve hakîkat-i Muhammediyyeyi ârif, bu insândır. Ve sırr-ı şerî'ati ârif ve bu sırta vâsıl bu insândır. Ve tavr-ı Resûlullah ile mutavvar” olan yine bu insândır.

İbrahim Has'ın bir diğer mektubu da Safranbolulu Şeyh Murâd-zâde Şeyh Seyyid el-Hâc Muhammed'in gönderdiği ikinci mektûbun cevabında yazdığı mektuptur. İbrahim Has bu mektubunda “tesbîhât-ı melâike” üzerinde durur. İbrahim Has'a göre “tesbîhât-ı melâikeyi gûş etmek ve keşf-i kubûr gibi ve zuhûrât-ı ahvâl-i ekvânı kable'l-vukû' ma'lûm” edinmek gibiler ve bunlara örnek hâllerin ortaya çıkması sülûkun ibtidâ hâllerinden bir nebzedir. Bunlardan istiğfâr gerektir. Yani, terk etmek gerektir. Terki sâlike farzdır. Ve bu gibi misilli nesnelere sâlike büyük perdedir ve tenezzüldür. Sülûkundan geri kor. Zira, “mertebe-i melekîyye, mertebe-i insâniyye” gibi değildir. Kişi, bu “mertebe-i melekîyyeyi” bırakıp “mertebe-i insâniyyeye” erişip “Güçlü ve yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler.” (Kamer/55) sırrı kendine makâm olup sırrında “bî-hemtâ” olmalıdır. Yoksa “tesbîhât-ı melâike” ile “şugl” etmek bu mahalde ne kadar tenezzül ve ne kadar tehlikedir. Bunlar sâlike vücûd verip “kurb-ı Hak'dan ba'îd” eyler. Gerektir ki, sâlik bunların birine bakmayıp zevk ile vicdân ile “vücûd-ı ma'nevîsinde sırr-ı yârdan” haberdâr olur. Ve de “mertebe-i melekîyye”den kurtulup

“âlem-i melekûtda ser-efrâz olup ve ma'nâ-yı melekûtdan haber anlayıp âlem-i melekûtda inâyetle takdîs” olundukça “Böylece biz, İbrâhim'e kesin iman edenlerden olması için göklerin ve yerin melekûtunu gösterdik.” (En'âm, 6/75) sırrı, “vücûd-ı insâniyyesinde berk” vurduktan sonra “envâr-ı insâniyyeye” erişip bu envâr ile tenvîren “kurb-ı ma'nevî” bulmalıdır. Bu noktada “hakikat-i Muhammed ve hakikat-i Kur'ân ve hakikat-i nübüvvet makâm-ı insâniyyede derc” olmuştur. Kurb-ı ma'nevînin zuhûru yönüyle nümâyân olur. Böylece “Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf, 50/16) sırrından görünendir. Bu “sırr-ı kurbdan agâh olunmak elzemir. Eğer ki, kişi “makâm-ı insâniyyede envâr-ı insân takrîbiyle kurb-ı ma'nevî hâsıl” edemez ise, “vuslat-ı maneviye” yol verilmez. Burada “vücûd-ı insâniyyesinde” bu anları bulmayan kimseler, insân lafzının müsemması olamaz. Dolayısıyla kişi “gûş-ı tesbîhât-ı melâike” ile ülfet hâsıl etmeyip “esrâr-ı insân-ı ma'neviyye” ile ülfet eyleye de, “sırr-ı insân” sırrında görünür olup bu illerde umûmen yaradılmışa burhan olmak gerekdir. Yoksa “tesbîhât-ı melâike (meleklerin tesbihi)” kendine hicâb ediniş nefse ruhsat verip bu gûne hicâbatı kemâl zannedip mağrûr olmamalıdır.

İbrahim Has daha sonra kendine gelen mektupta “şimdi kesretten vahdete infirâd edip tesbîhât-ı melâikeden safâ gelir. Ne zaman vâhidliyyete varsam âlem-i melekûta varıp onların tesbîhleri ile eğlenirim” ifadelerine değinir. İbrahim Has'a göre bu safâ böyle bir safâdır ki, “vücûd-ı insânda rûh-ı mücerredin letâfet ve melâhatı(güzellik, şirinlik) tecrîdden ve perhîz ve riyâzat ve mücâhede ile müzdâd (çoğaltılmış, ziyadeleştirilmiş)” olduğunda kendinin gâyetde “kemâl-i halâvetinden intişâr-ı tesbîhât-ı melâikeden” safâ kesb (kazanç) eyler. Bu, hod, kem değildir. Zîrâ, gönül tecrîd(dünya alakalarından kaçma gibi) ile “envâr-ı rûh-ı mücerred lemeân (parlama)” edip letâfet ve halâveti onun vücûdunda berk (katı, sert, sağlam) vurmuş. Ama, sâlike bu hâlden dahi güzer (geçici olan) kılmak farzdır. Zîrâ, bu hâl maksûd olmadığından gayrı, sâlike eğlence olur. Eğer bu “gûş-ı tesbîhât-ı müzdâd (çoğaltılmış) ayân olup vücûd-ı insândan münfek (ayrılan)” olmaz ise, kişi bu hâl ile kalır. Bu durum ona makâm olur. Bu durum murat değildir. Tâ ki bu vâdiden güzer (geçici olan) kılıp “rûh-ı insâniyyeye istidâd” hâsıl eyleyip “rûh-ı insâniyye” ile var oldukça sırrında “sırr-ı zât-ı manevî perde-i rubûbiyyetden taşra gelip, “Allah kimin sadrında bir nûr açmışsa O rabbinden bir nûr üzere değil midir?” (Zümer, 39/22) sırr-ı ezeliyyesinden yüz gösterip var olur.

Bu noktada “melâikenin tesbîhatiyla eğlenmek, hod kurb-ı Rabbânîden ve vuslat-ı Hak'dan baîd” (uzaklık) olmaktır. Ve “inde'l-hakâyık, mel'abe-i sıbyân (oyun, eğlence vasıtası)” gibidir ve emeldir. Hemen her kişiye vücûd verip gurûra düşürür. Bu dahi nefsin hîlesidir ki, “gûş-ı tesbîhâtı” sana eylence gösterip ruhsat bulmuştur. Nefsin bu hîlesinden agâh olup gâfil olmamak gerekdir. İnsâna eylence budur ki, bu demlerden geçip “âlem-i melekût”ta sultân olup, “Yeryüzü Rabbinin nûru ile aydınlanır” (Zümer, 39/69) sırrı tahtında eşyâya mu'în olmaktır.

Burada “âlem-i melekûtda tesbîhât ve tecdîdat (yenilemek) ve tehîlât gûş” olunmaz. Yani, bunlardan safâ gelmez. Zîrâ sûrîdir. Ve farkdır. Melekût indinde ayrılıkdadırlar ve baîd (uzak)lerdir. Lâkin, “âlem-i melekûtda sâhibü'z-zevk ve'l-kudret olan zât-ı pâkler katında ashâb-ı tesbîhât” farkda bulunup tâlib oldukları cihetiyle ayrılıkta buldukları “eclden onlara merhamet ve îânet” olunur. Bu “âlem-i melekût” bir büyük âlemdir.

Bu noktada kişi bu “sugrâ (en küçük) ve kübrâdan (en büyük)” güzer kılıp inâyet ile “âlem-i melekûtda şehinşâhlığı kübrâ-yı ma'neviyyeye” erişince, “âlem-i amâdaki ahadiyyet onun vücûd-ı manevîsinde cilveger olup “Allah ancak bir tek Allah'tır” (Nisâ, 4/171) sırrı aşikâr olur. Ahadiyyet bu ahadiyyettir. Bilâ “cem' kesretde ve bilâ kesret cem'de olan ahadiyyet şirk-i celî ve şirk-i hafîden” hâlî olmayıp maksûd, “âlem-i amâdaki” ahadiyyet olduğunu bundan akdem “Cenâb-ı sa'âdet meâb hazretlerine icmâlen” tahrîr olunmuştur. Dem bu demdir. Bu dem ile mu'anven (unvan sahibi) olup “melekût” illerinde “bî-hemtâ” olmalı ki, tâ “Mutlak hükümlerinde elinde olan Allah yüceler yücesidir.” (Mülk, 67/1) sırrı “vâdî-i melekûtdan lemeân edip kuvvet bulmalıdır. Ve her varın varlıkları bu sır ile var olup ve istihlâkleri dahi yine kendinde fenâ buldukları bunun sırrından ibâretir.

İbrahim Has kendine gelen mektupta, Safranbolulu Şeyh Murâd-zâde Şeyh Seyyid el-Hâc Muhammed'in “Kastamonu'ya vardım, Sultânü'l-aktâb (en derin, yüce tarikat şeyhleri, kutub gibi,” aktâb” kutub'un en yukseği) bürhânü'l-elbâb Hazret-i Pîr Sultân Şeyh Şabân Efendi (k.s.a.) Hazretlerinin âsitâne-i mutahhara (temiz, tahur) ve merkad-i (mezar, kabir) münevvereleri müvâcehelerinde ben kendimin ne mertebe ednâ olduğumu bildim,” cümleleri üzerinde durur. İbrahim Has'a göre “râh-ı visâlin derece-i evvelinin neş'e-i ulûlarındandır” ki, tarîkat ile her varı a'lâ görüp kendini kamu eşyâya nisbet hakîr ve ednâ görür. Ednâlığı tefehhüm etmek “âsâr-ı visâlin lem'asından” bir ışıldır. Kemâle erenlerin “kâr-ı ibtidâları hakîr ü zelîl ve fakîr ü alîl” olmaktır. Kişide her varlık fenâ-ender-fenâda fenâ bulup bu fenâ ile fakra erişmelidir. Fakr tâm oldukça “bekâ-i evvele” gelmelidir. Bu noktada “bekâ-i evvele” gelmeyen bekâ-ender-bekâda bekâ bulamaz. Yani, her varlıktan fenâ bulup yok olmayan var olamaz. Var olamayan “hakâyık-ı irfândan” haberdâr olamaz. Sâlik her varlıktan boşanıp fakrını dahi tâtme erişdirip “Ba'dehu (ondan sonra) bekâ-i selâseyi (üç)” tamâm eyleyip “lâhût” (ilahi âlem) illerini geçmelidir. Bu tecrîd ile zevkyâb olmalı, “Yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır. Yalnız Rabbinin celâl ve ikrâm sahibi yüzü bâki kalacaktır.” (Rahman, 55/26-27) sırrı yüz gösterip ve “hakâyık-ı insâniyyesini (insan hakikati)” bu debdebe (görkem gibi) ile kemâl (olmuş, tam eksiksiz) erişdirip her derde dermân olmalıdır. Sultân olan ulular böylece olmuştur. Yoksa kişi “inde'l (yanında)-hakîka mâni'-i vahdet-i hakîki” olan ef'âlî (fiiller) kendine eyence edinmekden ulu isyân ve gaflet olmaz. Bu Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lutf sahibidir. (Cuma, 62/4)

İbrahim Has bu mektubunda da söylediklerinin dikkatle saklanmasını ister: “Muktezâ (lazım gelen)sınca, gönül durmaz; gönül durmaz! Kerem buyurup bu varakayı, bîgâne (yabancı)ye fâş (ifşa) etmeyiniz! Benim karındaşım, gerek bu varaka (küçük metin)nin kelâmılarından ve gerek bu nazımdan hâtır-ı şerîfe bir gubâr (toz) gelmeye. Bunlardan garaz, muhâlan mülâhaza buyurulmaya. Hemen, cenâb-ı sa'âdete muhabbeten ve meveddeten irsâl (yollanan) olunmuştur. Ma'lûmunuzdur ki, çoklar vardır ki, kelâmımı işitir, anlamaz. Ve çoklar vardır ki, ne işitir, ve ne anlar. Ve çoklar dahi vardır ki, işitmeden anlar. Anlamaya kelâm olmaz.

İbrahim Has'ın bir diğer mektubu Nesîmî-zâde Şeyh Mustafa Efendi Hazretlerine yazdığı mektuptur. İbrahim Has bu mektubunda Mustafa Efendi'yle yol arkadaşı olduğunu şu ifadelerle ortaya koyar: “Bilirsiniz ki kırk seneden dahi mütecâviz (çok fazla) dir, sizin ile bir dergâha tapu kıldık. Bu dergâhdır ki, beyân (açıklama)ı 'akl-ı külden taşra (dış, uzak)dır. Kendimizi kendimiz, ol dergâhda bildik, bulduk. Ve kendi yüzümüzü kendimiz anda şikâr (değerli, kıymetli) eyledik. Husûsân sizin ile hem-derd (aynı dert de) idik. Bu hukûku nice ferâmûş edelim. Ve zamân-ı vâfiredir ki, sizin ile bir çeşmeden nûş eyledik. Andan hayâta erdik. Gıll u gışdan anda pâk olduk. Ve anda tâze cân bulduk. Ve her müşkil, anda feth oldu. O ki, ayn-ı mürşidden cârî feyz-i hakîkatdir, nice ferâmûş edelim. Cümleden kat'-ı nazar bir pınar sızıntısıyız. O pınardan sızıp zuhûr etmişizdir. Ondan birer katreyiz ki, mahv(beşeri noksanlıktan kurtulma azade olma) u fenâmız yine ol pınarda fenâ bulur”

İbrahim Has daha sonra “hubb-ı sivâ, (başka, gayrı) hubb-ı Hudâ (huda sevgisi)” konuları üzerinde durur. Ona göre bu muhabbet öyle bir muhabbetdir ki, beyân (açıklama)ı ve imâ (işaret)sı kâbil değildir. Bu “sırr-ı muhabbete melâike dahi ârif olamaz. Bu muhabbet sırrına melekler bile aşına olamaz. “İmân edenlerin Allah'a sevgisi çok fazladır” (Bakara 2/165) buyurulan bu “tâife-i celîledir ki, tahlîflerinde hubb-ı kadîm ile vücûd-pezîr (kabul eden, emir tutan)lerdir. Hubb-ı ezeliyyeye ta'allukları cihetiyle ahsen-i takvîmde” var olmuşlardır ki, esmâlarının mazhariyetleri ef'âl(fiiller)idir. Anın içindir ki, “innehu cemîlün” (O güzeldir) buyurulmuştur. Bu tâife, o tâifedir ki, varlıkları, zâtında kadîmlerdir. Zuhûrlarında hâdislerdir. Ya'nî, “İlmullah (Allahın ilminde)da kadîmlerdir. Anlarda mücâd yoktur. Ve muhabbetleri murâd yönüyle değildir. “Eşeddü hubben li'llah” (Allahı sevmekte şiddetli olmak, yani şiddetle sevme) buyurulan budur. Ve o muhabbet ki, anda murâd buluna, o muhabbet 'ârızdır. Ol, kendi, yine murâd yönüyledir. Bir muhabbet ki, “ârız” ola elbette anda murâd bulunur. Bu kendi bir “bî-mânâ” emeldir. Zîrâ her murâd ki vardır; o fânîdir ve 'irfân dahi fânîdir. Ve her vuslat ki Hakk'ın gayrıdır, ol fenâ iledir.

Bu noktada sâlik odur ki, irâdetinin “ta'alluku (ilgi, ilinti)” kendinden kendi iledir. Burada “muta'allaki” dahi kendi iledir. Çün, çün ü “çirâdan” berî (azade, kurtulmuş)dir. Bu noktada “merâm-ı berâyâ (izhar etmek) dahi merâm-ı kadîmesi” vesilesiyedir. İnsânda olan “irâde-i cüz'i kendi irâdesi

ta'alluku" cihetiyle hâsıl olmuştur. Ne ayrıdır ve ne gayrıdır. Zevkî bir ma'nâdır. Burada "zevk-i ma'nevî, hod tecellî-i zâtîyyesi zât-ı kadîmesine merbût (bağlı)iyet ile insânda berk (sağlam)" urur. Bu kendi, tecellîsi vâsıtasıyla "zât-ı insân"da zâhirdir. İnsânın gayrında "ma'dûm"dur. Bu noktada "E'imme-i esmânın" insânda zuhûru, "zevk-i ma'nevînin lem'ası (parlayan) şu'le (ateş)sinden" zâhirdir. "Sırr-ı nübüvvet, bunda ma'lûm olur. Hakikat-ı Muhammedî (s.a.v.) bu dem ile mübeyyen(açıklanmış)dır.

Son olarak İbrahim Has bütün bu mektuplarda ortaya koyduğu varlık fenomenolojisine ait bilgileri hem diyonizyak hem de transandantal algıyla elde ettiğini şu ifadeleriyle ortaya koyar: "Söyleyen ben sanırım. Ve gâh olur ki, söyleyen ben değilim. Ve gâh olur ki, iki cihâna sığmazam. Ve gâh olur ki, ben bende mahv (beşeri noksanlıklardan beri olma, kurtuluş hali) olurum. Şöyle ki, eserimden bir nişân (işaret) bulunmaz. Gâh ber-karârım; (kararlı) gâh bî-karârım (kararsız) "Ben ben değilim ki diyem sen bensin/Sen sen değilsin ki yine ben sensin/ beyitiyle" Kâdir değilim ki; sen bensin veyâhûd ben sensin demeğe. Eğer der isem ki ben sensin, kâfir olurum. Ve eğer der isem ki, sen bensin müşrik olurum. Bu sırra âşinâ bir kimseye mülâkî (buluşan, kavuşan) olamadım ki, anın önünde bu ma'nâyı ortaya getirem! Ve nice yıllardır "cüst-ü-cû üzereyim; râz-ı vahdetden âgâh (uyanık) tahakkuk-ı (gerçekleşmek) tevhd ile hacb-ı tecelliyât-ı esmâ ve sıfâtdan geçmiş ve kesret-i ta'ayyünâtdan" kurtulmuş bir musâhib cânâna müsâdefe edemedim ki bu râzı anın huzûrunda gûyâ olam.

Kaynakça:

Barbas, Renaud (2010), "Neden Hâlâ Husserl", *Baykuş-Husserl Özel Sayısı*, Sayı 6.

Eagleton, Terry (2004), *Edebiyat Kuramı*, (çeviren: Tuncay Barkan), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Gallimard, Librairie (2007), "Bir Fenomenoloji İçin Yönlendirici Fikirler" *Felsefe Yazarlarından Seçme Metinler*, (haz: Armand Cuvillier, çev: M. Mukadder Yakupoğlu), İstanbul, Doruk Yayıncılık.

Husserl, Edmund (2010), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (çev: Harun Tepe), Ankara, Bilgesu Yayınları.

İbnü'l Arabî, (2005), *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, (haz. Suad El-Hakîm, çev. Ekrem Demirli), İstanbul, Kabcacı Yayınevi

İbrahim Has, (2005), *Tasavvufî Mektuplar*, (haz. Dr. Mustafa Tatcı), İstanbul, Sahaflar Kitap.

Kearney, Richard (2010), "Her Şeye Kadirliğe Karşı, Gücün Ötesindeki Tanrı", *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıta Felsefesi Tartışmaları* (çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul, Paradigma Yayınları.

Levinas, Emmanuel (2010), "Sonsuz'un Etiği", *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıta Felsefesi Tartışmaları* (haz. Richard Kearney, çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul, Paradigma Yayınları.

Suad El-Hakîm (2005), *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul, Kabalcı Yayınevi

Tatcı, Mustafa, (2005) *İbrahim Has, Tasavvufî Mektuplar*, İstanbul, Sahaflar Kitap.

HAYATI VE GÜNÜMÜZE MESAJLARI İLE ŞEYH ŞABAN-I VELİ DERGÂHI POSTNİŞİNLERİNDEN ZİLELİ ABDURRAHMAN EFENDİ

Fatih ÇINAR

Araştırmacı, Türkiye

ÖZET

Abdurrahman Efendi, 1659–1672 yılları arasında Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı'nda postnişin olarak görev yapmış birisidir. Anadolu'nun bağrında ilmî, ahlakî, amelî ve irfanî gelişimi ile tasavvuf yolunda önemli mesafeler kat ettikten sonra Kastamonu'da vefatına kadar insanlara hizmeti şiar edinen Abdurrahman Efendi'nin hayatı, dönemindeki sufilerle ilişkisi, Şabaniyye yolunun esaslarına olan sadakati ile Kur'an'ı anlama ve yaşama gayreti gerektiği şekliyle, en azından şimdiye kadar, gözler önüne serilememiştir. Bu tebliğde özellikle Abdurrahman Efendi'nin Şabaniyye yolu içerisindeki konumuna işaret edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda üstadı Çorumlu Pir Mustafa Efendi ve halefi Amasyalı İbrahim Efendi ile münasebetlerine ve günlük yaşantısı ile Şabaniyye yolu esaslarını hayata aktarmadaki hassasiyetine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Abdurrahman Efendi, Postnişin, Hayatı, Mesajları*

Abstract

Abdurrahman Efendi was a man who has been the imamate of Kastamonu Seikh Saban-ı Veli's order. His knowledge, etiquette, scholarship has been evoluted in anatolia; accordingly he upswing on his path. He accept to help people as duty all his life, but his life, relations with other sufies, his constancy of Sabani path, how he try to understand and try to live as Kuran hasnt been analyzed well until now. in this invitation; especially we have tried to sign about his position on Sabani Path. As such we have sign in, his comparison with his teacher Pir Mustafa Efendi from Corum and his master İbrahim Efendi from Amasya; also with other sufies; his daily life, how he care about the principles of Sabani path.

Key Words: *Abdurrahman Efendi, imamate, hi's life, hi's message.*

A. Abdurrahman Efendi'nin Hayatı

Kaynaklarda Abdurrahman Efendi'nin Zileli olduğu bilgisinin dışında ailesi, yetişmesi ve hizmetleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.²⁶⁴ Anlaşıldığı kadarıyla Zile'de eğitimini tamamlayan Abdurrahman Efendi, Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı'na davet edilmesi üzerine Zile'den ayrılmış ve vefatına kadar Kastamonu'daki postnişinlik görevini devam ettirmiştir. Vefatı üzerine Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı'na defnedilen Abdurrahman Efendi'nin kaynaklarda daha çok manevi yönü ve günlük yaşantısına dair bilgilere rastlanmaktadır. Biz de bu nedenle Abdurrahman Efendi'nin önce manevi cephesi daha sonra da günlük yaşantısı ile vermek istediği mesajlar üzerinde durmak istiyoruz.

B. Abdurrahman Efendi'nin Manevi Hayatı

Abdurrahman Efendi, Halvetiyye tarikatının Şabaniyye yoluna müntesiptir. Abdurrahman Efendi'nin yaşadığı dönemde Anadolu'nun her köşesinde birçok kolu ile yayılma imkânı bulan Halvetiyye, Zile ve çevresinde de etkinliğini hissettiren bir tarikat olmuştur. Zile doğumlu olan Şemseddin Sivasî'nin Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun müessisi olması bu yolun Zile ve çevresindekini etkinliğini göstermeye yeterli bir örnektir. Abdurrahman Efendi örneğinden hareketle Zile'de sadece Şemsiyye yolunun değil Halvetiyye'nin bir başka kolu olan Şabaniyye'nin de etkin olduğunu söyleyebiliriz. Sözün bu noktasında Halvetiyye ve onun bir kolu olan Şabaniyye yolu hakkında bilgi sunmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

1. Halvetilik ve Şabaniyye Yolu

İlim ehli arasında, şubelerinin çokluğundan dolayı, “Tarikat Fabrikası” olarak anılan Halvetilik, Anadolu'daki etkinliği ile bilinen bir Türk tarikatıdır.²⁶⁵ Halvet kelimesi, ‘bir kimse ile yalnız kalma’, anlamına gelmektedir. Dilimizde ise, ‘ıssız yerde yalnız kalma’ anlamında kullanılmaktadır. Daha geniş anlamıyla halvet; ‘büsübütün yalnız durmak, تنها yer, tenhada kalma, ibadet zikir ve riyazet ile meşgul olmak üzere تنها bir yere çekilme’ gibi anlamları kapsamaktadır.²⁶⁶ İstilahî olarak halvet; ‘hiçbir insan veya meleğin olmadığı bir yerde, ruhun gizlice Allah (c.c) ile konuşması’, şeklinde tarif edilmektedir.²⁶⁷

Halvetiyye tarikatı, adını kurucusu olan Ebu Abdillah Sirâcüddin Ömer b. Ekmelüddin el-Lahcî el-Halvetî'den (ö. 750/1349) almaktadır.²⁶⁸ Bu zat, halvet zikrini çok sevdiğinden ömrünün çoğunu halvette geçirmiştir. Onun تنها bir yerde içi boş büyük bir çınar ağacının içinde halvete girdiği, kırk

²⁶⁴ Ahmet Yaşar Zengin, *Kastamonu Evliyaları*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul 2005, s.39.

²⁶⁵ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Seha Neşriyat, İstanbul 1981, s.184.

²⁶⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İst., 1317, s.587; Ferid Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1998, s.382.

²⁶⁷ Muhyiddin İbn-i Arabî, *Mu'cemu İstilahatı's-Sufiyye*, tah., B. Abdülvehhab el-Cabî, Lübnan, 1990, s.69; Abdürrezzak Kaşanî, *İstilahatı's-Sufiyye*, tahkik: Abdul'al Şahin, Kahire, 1992, s.180.

²⁶⁸ Haririzâde, *Tıbyanu Vesaili Hakaik fî Beyâni Selâsili't-Terâik*, c.I, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), No: 430, v.343/b; Sadık Vicdani, *Tarikatlar ve Silsileleri* (Tomar), Haz: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s.19; Serin, *Halvetilik*, s.70.

erbaini birbiri ardınca ikmal ettiği rivayet edilmiştir.²⁶⁹ Bundan dolayı, halveti lakabını almış, kemâlâtı-ı fitriyye ve müktesebi cihetiyle de Halvetiyye tarikatının piri olmuştur.²⁷⁰ Her ne kadar bu zat Halvetî ismini almışsa da bu yolun asıl kurucusu olarak, Seyyid Yahya Şîrvânî (ö.868/1463–64)²⁷¹ kabul edilmektedir.²⁷² Çünkü Taşköprüzade'nin de belirttiği gibi, Halvetîlikte ilk defa halife yetiştirip, başka memleketlere gönderen bu zattır.²⁷³ Halvetiyye tarikatı Anadolu'ya Sadreddin Hiyavî'nin halifelerinden Amasyalı Pir İlyas (ö.1433–34) tarafından getirilmiştir.²⁷⁴ Yahya Şîrvânî'den sonra dört ana şubeye ayrılan²⁷⁵ Halvetîliğin bu şubelerini şöyle gösterebiliriz:

a. Rûşeniyye: Yahya Şîrvânî'nin ölümünden sonra kurulan bu ilk kol²⁷⁶ Aydınlı Ömer b. Ali Umur Bey (Dede Ömer Rûşenî, ö. 892/1487) tarafından kurulmuştur.²⁷⁷ b. Cemâliyye: Aksaraylı Muhammed Hamidüddin el-Cemâlî el-Bekri (ö.899/1494)²⁷⁸ tarafından kurulmuştur. c. Ahmediyye: “Yiğitbaşı” unvanıyla anılan Gölmarmarası'ndan Ahmed Şemseddin b. İsa Marmaravî es-Saruhânî (ö. 910/1504) tarafından kurulmuştur. d. Şemsiyye: Şemseddin Ahmed b. Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ârif Hasan ez-Zili es-Sivasî (ö.1006/1597) tarafından tesis edilmiştir.²⁷⁹

Dört ana kola ayrılan Halvetiyye'nin, Cemâliyye yolunun tali bir kolu olarak şekillenen Şabaniyye yolunun kurucusu Şeyh Şaban-ı Velî'dir. O, Taşköprü ve Kastamonu'da ilmî faaliyetlerini tamamladıktan sonra bir mürşid-i kâmil bulup intisap etmek niyeti ile İstanbul'a gitmiş ama aradığını burada bulamamıştır.²⁸⁰ Memleketine dönerken uğradığı Bolu'da Hayreddin-i Tokâdî'ye (ö.1533) intisap etmiş, on iki yıl onun nezaretinde seyr ü sülûkünü tamamlayarak Kastamonu'ya yerleşmiş ve uzun yıllar halkın

²⁶⁹ Hulvi, *Lemazat*, s.346; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c.I-V, Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2007, III, 94; *Hocazâde, Ziyaret-i Evliya*, Darü'l-Hilafeti'l-Âliyye, İst.1899, s.32.

²⁷⁰ Vicdanî, *Tomar*, s.20.

²⁷¹ Yahya Şîrvânî'nin hayatı için bkz., Hulvi, *Lemazat*, s.395-401; Vicdani, *Tomar*, s.178-179.

²⁷² Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s.184.

²⁷³ Taşköprüzade, *eş-Şakaiku'n-Numaniyye* (Der saadet), İst., Tarihsiz, s.165; Haririzâde, *Tıbyan*, c.I, v.346b.

²⁷⁴ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı: Abdülmecid Sivasî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, KB Yay., Ankara 2000, s.162; Reşat Öngören, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s.28.

²⁷⁵ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV, İstanbul 2001, s.53.

²⁷⁶ Hasan Küçük, *Tarikatlar*, Türdav Yay. İst. 1980, s.99; Vicdani, *Tomar*, s.179.

²⁷⁷ Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s.53; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.184–185.

²⁷⁸ Vicdanî, *Tomar*, s.58.

²⁷⁹ Halvetîlik ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., Mustafa Aşkar, *Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetîlik, Doğuşu, Gelişmesi*, AÜİFD, cilt:XXXIX, s.535-563; Vicdani, *Tomar*, s.161-255; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.183-185.

²⁸⁰ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, TDV Kastamonu Şubesi, Ankara 1995, s.42.

irşâdı ile meşgul olmuştur.²⁸¹ 1569 yılında vefat eden Şeyh Şaban-ı Veli, irşat faaliyetlerini yürüttüğü tekkesine defnedilmiştir. Kendisi daha önce Nakşibendî tarikatına mensup olduğu için bu iki yolu birleştirerek hizmetlerini devam ettirmiştir.²⁸²

Abdurrahman Efendi, Şeyh Şaban-ı Veli tekkesinde Şeyh Şaban-ı Veli'den sonraki sekizinci postnişin olarak görev yapmıştır.²⁸³ Abdurrahman Efendi'yi bu tekkede postnişin olarak Çorumlu Pir Mustafa Efendi görevlendirmiştir. Abdurrahman Efendi, Zile'den Kastamonu'ya gelerek Mustafa Efendi'nin gözetiminde seyr u sülûkünü tamamlamış ve muhtemelen memleketine irşad faaliyetlerini sürdürmek üzere görevlendirilmiştir.²⁸⁴ Şimdi Abdurrahman Efendi'nin üstadı Pir Mustafa Efendi ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgileri paylaşalım.

2. Abdurrahman Efendi'nin Üstadı: Çorumlu Pir Mustafa Efendi

Mustafa Çelebi, Çorumlu İsmail Kudsi'nin (ö.1644) oğludur ve "Çelebi Pir Mustafa Efendi" diye meşhur olmuştur.²⁸⁵ Bu zât, aynı zamanda "Karabaş Veli" olarak bilinen Şabânîliğin Karabaşîyye şubesinin kurucusu olan Ali Efendi'nin de üstadıdır.²⁸⁶ Fakat bazı kaynaklar onu, Karabaş Veli'nin silsilesinde saymamıştır. Bu, Karabaş Veli'ye, Mustafa Efendi'nin babası İsmail Kudsi tarafından verilen icazet sebebiyledir. Bu icazete bakarak bazı kaynaklar Mustafa Efendi'yi onun şeyhi olarak zikretmemişlerdir.²⁸⁷

Pir Mustafa Efendi, Kastamonu'da doğmuştur ve doğum tarihi kaynaklarda zikredilmemiştir. Zahirî ve bâtinî ilimleri cem eden Mustafa Efendi, babası gibi gizlenmeyi seven bir zat olduğu ve çok gizlendiği için kendisini tanımayanlar tarafından hiçbir sırâ vâkıf olmayan birisi olarak düşünülmüştür. Hâlbuki Mustafa Efendi, on altı sene meşihatta bulunmuş ve yaklaşık iki yüz civarında halife yetiştirmiş birisidir.²⁸⁸ Pir Mustafa Efendi, 1659 yılında vefat etmiş ve Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi'ne defnedilmiştir.²⁸⁹

Mustafa Efendi, vefatından önce Abdurrahman Efendi'yi talebeleri içerisinde Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı'nda görev yapmaya layık kimse olarak

²⁸¹ İhsan Oğuz, *Hazret-i Şaban-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1995, s.42.

²⁸² Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yayınları, İstanbul 1984, s.121.

²⁸³ Aziz Demircioğlu, *Şaban-ı Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu 1990, s.30.

²⁸⁴ Komisyon, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c.I, s.201.

²⁸⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c.IV, s.48.

²⁸⁶ Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, s.147-148.

²⁸⁷ Vicdani, *Tarikatlar ve Silsileleri*, s.65 (Bir numaralı dipnot).

²⁸⁸ Demircioğlu, *Şaban-ı Veli ve Postnişinleri*, s.30.

²⁸⁹ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c.IV, s.47-48; Abdülkerim Abdülkâdiroğlu, *Halvetilik'in Şabaniyye Kolu, Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Derneği Yay., Ankara 1991, s.64; L. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu- Menâkıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985, s.28-29; Kerim Kara, *Karabaş Veli, Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s.175-176.

belirlemiş ve onu memleketinden çağırarak tekkedeki görevini ona tevdi etmiştir. Üstadından aldığı emaneti on üç yıl omuzlarında taşıyan Abdurrahman Efendi, vefatından önce Amasya'da bulunan Hafız İbrahim Efendi'yi tekkeye postnişin olarak görevlendirmiştir. Şimdi Amasyalı Hafız İbrahim Efendi ve görevlendirilme sürecine ilişkin bilgileri paylaşalım.

3. Abdurrahman Efendi'nin Halefi: Amasyalı Hafız İbrahim Efendi

Abdurrahman Efendi'nin kendisinden sonra yerine görev yapmak üzere Amasyalı Hâfız İbrahim Efendi'yi görevlendirdiği konusunda kaynaklar fikir birliği içerisindedir. Bu fikir birliğinin sebebi Abdurrahman Efendi'nin vefatına yakın kaleme aldığı ve görevini bu zata bıraktığını bildirdiği mektubudur. Bu mektubu Hüseyin Vassaf Bey, Hankâh-ı Hz. Nasûhî seccade-nişîni Seyyid Ahmed Kerâmeddin Efendi'nin yanında görmüş ve eserine almıştır.²⁹⁰ Mektup şu şekildedir:

“Ey benim ah-ı azîzim Hâfız İbrâhîm Efendi!

Size dahi ma'lûm olsun ki, hacc-ı sûrîye niyet eyleyüp, hacc-ı sûrî tedârikine mukayyed iken seher vaktinde hâtîften bir nidâ geldi kim, “Hâzır ol, hacc-ı ma'nevîye gitsen gerektir. Hacc- sûrî hacc- ma'nevî tebdîl olundu” denildikte emr-i Hakk'a müntazır iken 1093 senesi mâh-ı Receb'inin yirmi yedinci gecesi mi'râc gecesidir. Âlem-i ervâhta seyr ederken, Rasûl-i Ekrem ve Nebiyy-i muhterem (sav) mi'râca giderken Burak'a binmişler. Bizi Burak'ın arkasına alıp maan revân olduk. Levh-i Mahfûz'un yanına varınca, “Siz bunda eğlenin, bundan öte izin yoktur” buyurdular. Levh-i mahfûz'a nazar eyledik. Kendimizin mâh-ı Şabân-ı şerîfte dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rihlet etmemizi gördük ve dahi sizin Şabân-ı Velî hazretleri âsitânesinde seccâde-nişîn olmanızı gördük.

İmdi ey benim kardeşim!

Levh-i Mahfûz'da yazılan sizensiniz. Hemân fakîri hayır dua ile duâdan unutmayıp, âsitâne-i saâdete şuşle ve mücâhedeye meşgûl olup, gayret kemerin yedi yerden kuşanıp ve benim evlâdlarımı dahi gözden ve gönülden çıkarmayasız. Ve dahi kapı dervîşi Molla Hasan altı senedir ki, âsitânenin hizmetindedir, makâm-ı sırdan duâ edilmiştir. Lâkin irşâdı sizden olmakla bu cümle te'hîr olunmuştur. Ricâ ederiz ki, irşâd ile behre-mend etmedikçe, salıvermeyesiz. Bize lâzım olan hakkı teblîğ eylemektir.

Va'llâhu'l-Hâdî ilâ sebîli'r-reşâd.”²⁹¹

Bu önemli vesikayı günümüz Türkçesi ile ifade etmek gerekirse şu şekilde sunabiliriz:

“Ey benim aziz kardeşim Hâfız İbrahim Efendi!

Size dahi malum olsun ki, biz zahiri olarak hacca gitmeye niyet edip onun tedariki ile meşgûl iken, bir seher vaktinde gaipten bir seda geldi. “Hazır ol

²⁹⁰ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c.IV, s.48.

²⁹¹ Demircioğlu, *Kastamonu Evliyalari*, s.31; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s.92; Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, c.I, s.201.

manevi hacca gitsen gerektir.” denildi. Biz Cenâb-ı Hakk'ın emrini beklemekte iken Recep ayının yirmi yedinci gecesi ki miraç gecesi ruhlar âleminde geziyorduk. Resul-i Ekrem (sav) miraca giderken bindiği burağa binmiş olarak geldiler. Bizi de burağın arkasına aldılar ve gittik. Levh-i mahfuzun yanına varınca; “Siz burada eğlenin, bundan öte izin yoktur.” buyurdular. Levh-i mahfuza nazar eyledik, baktık ki kendimizin Şaban ayında dünya evinden ahirete gideceğimizi, sizin de Şaban Efendi Tekkesinde şeyh olacağınızı gördük.

Ey benim kardeşim! Levh-i mahfuzda yazılan sizensiz. Hemen fakire dua eyle ve duadan unutmayıp tekkede meşgale ve mücahede Allah Teâlâ'nın dinini yaymakla meşgul olup gayret kemerini yedi yerden kuşanıp ve benim evlatlarımı dahi gözden ve gönülden çıkarmayınız. Kapı dervışı Molla Hasan altı senedir tekkenin hizmetindedir. Lâkin irşadı sizden olmakla bu zamana tehir edilmiştir. İrşâd ile faydalanmadıkça salıvermemenizi rica ederiz. Bize lâzım olan hakkı tebliğ eylemektir.”

Hâfız İbrahim Efendi'nin ailesi, yetişmesi ve manevi seyrine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklar, onun postnişin olduktan sonraki yoğun ibadet anlayışı ile şekillenen hayatına dair bazı bilgilere yer vermişlerdir. Buna göre İbrahim Efendi, elli sene boyunca beş vakit namazı imam ile kılmış, sünnet ve nafilâ namazları hiç terk etmemiş ve Kur'ân-ı Kerim'i üç bin defa hatmetmiş birisidir.²⁹² O aynı zamanda ilmî faaliyetlerine vefatına kadar ara vermeyen bir âlimdir. Bu noktada, postnişin olarak görev yaptığı süreçte cami cemaatini hedef kitle olarak kabul ederek gerçekleştirdiği Kur'ân tefsiri ile ilgili çalışmasını otuz altı yılda hazırladığı ve bu çalışmanın hatim duasını cemaat camiye sığmaz endişesi ile Gümüşlüce Mevkii'nde gerçekleştirdiği bilgisi çok manidardır. İbrahim Efendi'nin İbnü'l-Arabî'nin bir eserine şerh yazdığı ve fetvaya dair başka bir eserinin olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir.²⁹³ Bu ilmi faaliyetlerinin yanında İbrahim Efendi, yetiştirdiği halifeleri ile Anadolu ve Rumeli'de birçok merkezde misyonunu temsil edecek büyük bir topluluğun şekillenmesine vesile olmuştur.²⁹⁴

İbrahim Efendi, Şeyh Şaban-ı Veli Dergâh'ındaki görevini kırk yıl devam ettirmiştir. 1124/1712 yılında vefat eden İbrahim Efendi, Şaban-ı Veli türbesine defnedilmiştir.²⁹⁵

4. Abdurrahman Efendi'nin Silsilesi

Yukarıda da işaret edildiği gibi Abdurrahman Efendi, Şaban-ı Veli'den sonraki sekizinci postnişindir. Abdurrahman Efendi'nin üstatlarını ve kendisinden sonraki postnişinleri gösteren silsilesini şu şekilde takdim

²⁹² Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları*, s.32; Yazar, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu*, s.50.

²⁹³ Yapılan kütüphane taramalarında İbrahim Efendi'nin bu eserlerine ulaşılammıştır. Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s.99-100.

²⁹⁴ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c.IV, s.49; Abdülkâdiroğlu, *Şabaniyye*, s.64.

²⁹⁵ Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (XVIII. YY), İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s.175.

edebiliriz: “Hz. Muhammed Mustafa (sav)/ Hz. Ali (k.v)/ Ebû Saîd Hasan b. Yesâr el-Basrî (k.s)/ Habb el-Acemî (k.s)/ Dâvûd b. Nâsır et-Tâî (k.s)/ Ali el-Kerhî b. Feyrûz (k.s)/ Seriyî es-Sakatî b. Muğles (k.s)/ Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî (k.s)/ Ahmed Mimşad ed-Dineverî (k.s)/ Muhammed Dineverî (k.s)/ Şeyh Ebû Hafs el-Bekrî (k.s)/ Abdülkâhır el-Bekrî es-Sühreverdi (k.s)/ Kutbuddin el-Ebherî (k.s)/ Muhammed Nehhas el-Buhârî (k.s)/ Şihâbüddin Muhammed ed-Tebrîzî (k.s)/ Cemâleddin Şirâzî (k.s)/ İbrahim Zâhid Gîlânî (k.s)/ Şeyh Sa'düddin-i Fergânî (k.s)/ Şeyh Kerîmüddin Ahî Muhammed b. Nûr el-Halvetî (k.s)/ Ebû Abdillâh Sirâcüddin Ömer b. Şeyh Ekmelüddin el-Lahcî el-Halvetî (k.s)/ Şeyhü'l-Fânî Ahî Emre Muhammed el-Halvetî (k.s)/ Şeyh Hacı İzzeddin el-Halvetî(k.s)/ Şeyh Sadreddin el-Hayyâvî (k.s)/ İkinci Pir Şeyh Seyyid Yahya Şirvânî (k.s)/ Şeyh Pir Muhammed Bahâüddin el-Erzincânî (k.s)/ Şeyh Cemal Halvetî (k.s)/ Şeyh Hayreddin Tokâdî (ö.1533)/ Şeyh Şaban-ı Velî (ö.976/1568)/ Kastamonulu Şeyh Osman Efendi (ö.977/1569)/ Kastamonulu Şeyh Hayreddin Efendi (ö.987/1579)/ İskilipli Şeyh Abdülbaki Efendi (ö.998/1589)/ Kastamonulu Şeyh Muhyiddîn Efendi (ö.1013/1604)/ Kastamonulu Şeyh Ömer el-Füâdî Efendi (ö.1046/1636)/ Çorumlu Şeyh İsmail Kudsî Efendi (ö.1054/1644)/ Çorumlu Şeyh Mustafa Çelebi Efendi (ö.1070/1659)/ **Zileli Şeyh Abdurrahman Efendi (ö.1083/1672)**/Amasyalı Şeyh İbrahim Efendi (ö.1124/1712)/ Çorumlu Şeyh Hafız Ahmed (ö.1133/1720)/ Şeyh Muhammed Efendi (ö.1156/1743)/ Şeyh Abdullâh Efendi (ö.1181/1767)/ Şeyh Mustafa Vahdet Efendi (ö.1215/1800)/ Şeyh Abdurrahman Efendi (ö.1249/1833)/ Şeyh Muhammed Said Efendi (ö.1307/1889)/ Bolulu Şeyh İbrahim Şevki Efendi (ö.1315/1897)/ Günün Şeyhi Muhammed Ataullah Efendi (ö.1361/1942)”²⁹⁶

Abdurrahman Efendi'nin bu silsilesi görevlendirmelerde liyakatin ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Anlaşılmaktadır ki silsiledeki hiçbir isim bu konuda hissi davranmamış, hepsi de kim bu tekkede göreve layık ise nerede olursa olsun o ismin göreve gelmesi için gerekli irade ve çabayı göstermiştir. Bu silsile Şabaniyye yolunun Anadolu'daki etkinliğini göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Silsilede dikkat çeken bir diğer husus da genel olarak bu tekkede görev yapan isimlerin uzun süreli olarak bu görevlerini devam ettirmiş olmaları gerçeğidir.

5. Şabaniyye Yolu Esasları ve Abdurrahman Efendi

Şabaniyye yolunun en belirgin özelliklerinden bir tanesi, “Vird-i Settâr”²⁹⁷ olarak bilinen zikir derslerine son derece önem vermeleridir. Halvetiyye'nin ikinci piri olarak kabul edilen Yahya Şirvanî²⁹⁸ tarafından

²⁹⁶ Vicdani, *Tomar*, s.173–176; 211–212; Ali Yılmaz, ‘Şeyh Şaban-ı Velî’, *SGAD*, Şule Yay., İstanbul 2000, c.VIII, s.126–127.

²⁹⁷ Yahya Şirvanî, *Şifâü'l-Esrar*, Haz: Mehmet Rıhtım, Sufi Kitap, İstanbul 2012, s.24–32.

²⁹⁸ **Hasan Almaz, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık: Halveti Pir Seyyid Yahya Şirvânî Hayatı ve Eserleri***, Bizim Büro Yay., Ankara 2007, s.1-341; Mehmet Rıhtım, *Seyyid Yahya Bakuvî ve Halvetîlik*, Qısmet Yay., Bakı 2005.

tasarlanan vird-i settarı her sabah namazından sonra okuması genel olarak Halvetilikte daha özeldir ise Şabânîlikte son derece önemli bir husustur. Şabaniyye yolunda sülûk eğitimi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu yolda sülûkünü tamamlamayan kimseye hilafet verilmemektedir. Sülûk sürecinde müridin manevi olarak şekillenmesi ve gelişmesi için başvuru en önemli yöntem ise erbain çıkarmasıdır.²⁹⁹ Pirlerin bu konudaki hassasiyeti Halvetiyye'nin şube ve kollarının da erbain hususunun büyük bir önem arz etmesine sebep olmuştur. Şabaniyye yolunda hilafete layık olup irşat faaliyetlerinde bulunabilmek için “tekmil-i evtâr” denilen hususa da riayet etmek gerekmektedir.³⁰⁰ Şabaniyye yolunun önem verdiği hususlardan biri de dinin aslına uygun hareket etme meselesidir. Bu yolun üstatları, müntesiplerine, beş vakit namaz ve diğer farzları edayı, nafileler ve sünnetlere son derece riayetle her hususta Hz. Peygamber'e bihakkin uygun yaşamayı hedef olarak göstermektedirler. Nefis ile mücadele konusuna da ayrı bir önem veren Şabaniler, başkalarına iyilik etmeye, helâlinden kazanıp helâlinden yemeye gayret göstermişlerdir.³⁰¹

Nakledilen bu hususlar çerçevesinde Abdurrahman Efendi'nin hayatına baktığımızda yolunun ilkelerine sadakatle bağlı bir derviş karşımıza çıkar. Örneğin Abdurrahman Efendi, Şabaniyye yolunda çok önemli bir konuma sahip olan vird-i settarı hayatı boyunca sabah namazlarından sonra okumaya devam etmiş bu konuya ayrı bir önem vermiştir. Seyr u sülûkünü üstadının gözetiminde tamamlayan Abdurrahman Efendi, ibadet hayatı ile de Şabaniyye yolunun esaslarını yerine getiren bir şahsiyettir. Bu yolun prensiplerinden olan namazı cemaatle kılma ve bu konuda devamlı olma öngörüsü Abdurrahman Efendi'nin hayatında somutlaşan bir prensip olmuştur. Farz namazların yanı sıra Abdurrahman Efendi'nin nafile namazlarını da aksatmadığı bilgisi ise onun Şabaniyye yolunun ilkelerine bağlılığını gösteren bir başka veridir. Şabaniyye yolunun nefisle mücadele anlayışı ve başkalarına yardım etme prensibini ise Abdurrahman Efendi, memleketinden kilometrelerce uzakta bulunan insanlara hizmet ile geçirdiği ömrü ile hayatına yansıtmıştır. Şabaniyye yolunun en temel esaslarından bir tanesi de şüphesiz ki ilim öğrenmek, talebe yetiştirmek ve halkın ıslahı ile meşgul olmaktır. Abdurrahman Efendi, iyi yetişmiş bir âlimdir. Hüseyin Vassaf, Abdurrahman Efendi'nin yazdığı Arapça bir icazetnameyi incelediğini ve ilmî vukufiyetinin buradan net bir şekilde anlaşıldığını söylemiştir.³⁰² Birçok talebe yetiştiren Abdurrahman Efendi, günün büyük kısmını halkı irşada ayırarak topluma yön veren bir maneviyat eri olmuştur.

²⁹⁹ Sülûk ve erbain kavramları için bkz; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005, s.146, 587; Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004, s.304.

³⁰⁰ Vassaf, *Sefine*, c.III, s.395-396.

³⁰¹ Kara, *Karabaş Veli*, s.166-174.

³⁰² Vassaf Bey, bu icazetin kime ait olduğunu ve nerede gördüğünü belirtmez. Vassaf, *Sefine*, c.IV, s.48.

Onun günlük hayatını ve kişisel özelliklerini işlerken de ifade edeceğimiz gibi Abdurrahman Efendi özellikle öğle namazlarından önce ve sonra halkın birçok sorusuna herkesin anlayabileceği şekilde cevaplar vermiş ve bu şekilde yaşadığı çevrede sevip sayılan dahası anlaşılan birisi olmuştur. Bu ve benzeri örnekler, Abdurrahman Efendi'nin Şabaniyye yolunun esaslarını hassas bir şekilde hayatına uyguladığını göstermektedir. O, bu yolun esaslarını hayatına tatbik ederken bu esasların hareket noktasının Kur'ân ve Sünnet olduğunu düşünmüş, ilhamını bu kaynaklardan alan Şabaniyye yolunun esaslarını bu düşünce ile son derece titiz bir şekilde hayatına yansıtmıştır.

6. Abdurrahman Efendi'nin Kişisel Özellikleri ve Günlük Yaşantısı İle Günümüze Olan Mesajları

Kaynaklarda Abdurrahman Efendi'nin, ağır başlı, vakar ve heybet sahibi, sakin bir kişiliğe, çetrefilli ve girift konuları herkesin anlayabileceği şekilde izah edebilme yeteneğine sahip birisi olduğu belirtilmektedir. Kendisine soru soranlara hemen yerinde cevap vermeyi âdet edindiği nakledilen Abdurrahman Efendi'nin, sahip olduğu ahlâkî ve ilmî meziyetleri ile Kastamonu'da büyük küçük herkesin sevgi ve saygısını kazandığı bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır. Abdurrahman Efendi'nin günlük programına gelince, verilen bilgilere göre o, sabah namazını ilk vaktinde kılar ve güneşin doğuşundan kuşluk vaktine kadar talebelerine ders verirmiş. Daha sonra evine döner, öğle namazı ile birlikte tekrar camiye gelir öğle namazını kıldırdıktan sonra yine talebelerine ders verir, namazın ardından bir saat halka vaaz ve nasihatte bulunur, sohbetin ardından yine talebelerinin dersleri ile meşgul olurmuş.³⁰³

Abdurrahman Efendi'nin kişisel özellikleri onun olgunluğunu, günlük programı da halkın ve öğrencilerinin ıslahı için harcadığı çaba ve gayreti göstermesi açısından son derece önemlidir. Onun kişisel özelliklerinden ve günlük yaşantısından şu mesajları çıkarmamız mümkündür:

* Nefsini ıslah için mücadele eden Abdurrahman Efendi, nefsin kötü istek ve arzularını törpüleyip ruhun yücelikleri ile ilahi rıza uğrunda mesafeler kat edilmesi gerektiği mesajını bizlere aktarmıştır. Ancak bu şekilde kişinin kendisini ve etrafında bulunan kimseleri Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde şekillendirebileceği fikrini lisan-ı hali ile arz etmiştir.

* Abdurrahman Efendi, ilmi ve manevi gelişim için yol göstericilere olan ihtiyacın son derece önemli bir husus olduğu mesajını da bizlere vermektedir. Kendisi, üstatların gözetiminde dur durak bilmeden ilmi faaliyetlerine devam ederken bir yandan da nefsini ıslah edecek ameli ve yol gösterici rehberi ile zamanını değerlendirme cihetine gitmiştir.

* Ömrünün sonunda kadar ilmi faaliyetlerine ara vermeden devam eden Abdurrahman Efendi, dini asıl kaynaklarından öğrenip özümsemiş

³⁰³ Şenol Mor, *Kastamonu ve Çevresindeki Türbe ve Ziyaret Yerleri* (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Kayseri 2001, s.42-43.

donanımlı bireylerin yetişmesi için elinden gelen çaba ve gayreti göstermiştir. Bununla o, ilim ehlinin bıkmadan usanmadan talebe yetiştirmek suretiyle hayatlarını anlamlı hale getirmeleri gerektiğini telkin etmiştir.

* Abdurrahman Efendi, sadece öğrenci yetiştirerek değil halka vaaz ve halkın dertleri ile de ilgilenerek ‘halk içinde Hak ile olmak’ sırrı ile hareket etmenin bereketli neticelerini kendisinin gördüğünü ve bu şekilde hareket edersek bizlerin de bu güzel neticelere ulaşacağımızı telkin etmiştir.

* Ömrünü dini temsil edebilmek adına başkalarının dünyevi ve uhrevi mutlulukları için feda eden Abdurrahman Efendi, başkaları için fedakârlık yapabilme hasletinin değerini de hayatı ile gözler önüne sermiştir.

* Memleketini ve sahip olduğu şeyleri dini, inancı ve idealleri uğruna terk edip ömrünü gurbette geçirmesi sayılan hususlar uğruna ‘hicret’ ruhunu nasıl içselleştirdiğini bizlere göstermektedir. O, bu defa, maddeden öte idealler uğruna tüketilen bir ömrün mutluluğa vesile olacağı mesajı ile karşımıza çıkmıştır.

* Kendisinden sonra tekkede görev yapacak ismi belirlemede gösterdiği hassasiyet liyakatin önemine bir işaret olarak algılanabilir. O, ailesinden veya yakınlarından birisini değil, kendi ifadesiyle kim oraya layık olarak gösterildiyse onu tercih ederek bu konudaki asil duruşunu göstermiştir. Bu tercihi ile o, bizlere hangi alanda olursa olsun akraba ve yakınlık bağlarının değil liyakatin tercih sebebi olması gerektiğini telkin etmiştir.

* Abdurrahman Efendi, yaşadığı dönemin bütün şartlarını göz önünde bulundurarak yaşadığı hayatı ile ‘ibnü'l-vakt’ olma hususunun önemini de göstermiştir. O, fedakârlık ve ihlâs ile içerisinde yaşanan döneminin bütün gerçeklerini görerek hareket etmenin dünya ve ahiret mutluluğu için son derece önemli bir husus olduğunu bizlere izaha çalışmıştır.

* Yaşadığı yoğun ibadet hayatı ile bizlere, kulluk bilinci içerisinde bir hayat yaşamının tasavvufun amacı olduğu mesajını vermiştir. O, bu mesajı ile yanlış tasavvuf anlayışları karşısında takınmamız gereken tavır konusunda bize yol göstermiştir.

* İbrahim Efendi’ye yazdığı mektubunda ‘dua’ya bakışını gördüğümüz Abdurrahman Efendi, duanın hayatımızda kaplaması gereken önemli yere işaret etmiştir. O, halefinden dua isteyerek duanın Yaratan katındaki değerine ve kim olursa olsun dua talebi ile karşılıklı sevgi ve saygının geliştirilmesi gerektiğine dikkatlerimizi çekmiştir.

* Yine İbrahim Efendi’ye yazdığı mektupta Abdurrahman Efendi, ‘gayret kemerini yedi yerden kuşanma’ ifadesine yer vermektedir. Onun bu ifadesi, çalışmanın dindeki ve tasavvuf yolundaki önemini göstermesi açısından son derece önemlidir. O, bu ifadesi ile ancak bütün enerjisi ve gayreti ile bir ideal uğruna çalışan bireylerin hedeflerine ulaşabileceği mesajını vermiştir.

* Mektubun ilerleyen bölümlerinde Abdurrahman Efendi, özellikle yoluna müntesip talebelerine duyduğu sevgi ve şefkati ifade etmektedir ki

aynı ideal uğruna mücadele eden kimselerin bu davranıştan alacağı önemli mesajlar olduğu kanaatindeyiz. O, birbirine köstek değil destek olarak idealleri uğruna bir araya gelmiş grupların başarıya ulaşabilecekleri mesajını vermiştir.

* Hakk'ı tebliğ konusunda üzerine düşen görevin bilincinde olan Abdurrahman Efendi, Hakk'ı tebliğ edebilme adına varını yoğunu ortaya koymuş bir isimdir. O, ömrün hulasasını 'Hakk'ı tebliğ etme' olarak kabul etmiş ve elinden geleni yapıp ilahi takdire boyun eğmenin huzuru ile bu fani âlemden ayrılmıştır. Bizlere de bu konuda yanlış tevekkül anlayışlarına sapmamamızı, çalışma ve tevekkül anlayışı ile hayatımıza yön vermemizi tavsiye etmiştir.

SONUÇ

Şeyh Şaban-ı Veli, manevi kişiliği ile Anadolu'yu derinden etkileyen isimlerden birisidir. Anadolu'nun çeşitli noktalarından onun kandili ile aydınlanmak için Kastamonu'ya gelen ve onun ışığı ile hayatına anlam katmaya çalışan birçok isim olmuştur. Zileli Abdurrahman Efendi de onun manevi rehberliği ile aydınlanan isimlerden bir tanesidir. Zile'den Kastamonu'ya Şeyh Şaban-ı Veli'nin yaktığı meşalenin temsilcisi Çorumlu Şeyh Mustafa Efendi'nin tesir halkasına dâhil olmuş ve üstadının işareti ile hocasından boşalan Şeyh Şaban-ı Veli Tekkesi postnişinliği görevini ömrünün sonuna kadar devam ettirmiş birisidir. Abdurrahman Efendi'nin bu göreve gelişi kendisinin manevi olgunluğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Günlük yaşantısı onun kulluğunun ifadesi olan ibadet anlayışının olgunluğuna ve halk içerisinde Hak olma gayretinin bir göstergesi olan sohbet, talebe yetiştirme ve tefsir çalışmaları ise onun ilmi yetkinliğine bir işaret düşünülebilir. İlmî, ahlakî ve manevî kişiliği ile büyük küçük herkesin sevgisini kazanan Abdurrahman Efendi'nin bu halinden birikimlerini doğru istikamette kullandığı ve netice itibarıyla başarıya ulaştığı sonucunu çıkarabiliriz.

Abdurrahman Efendi'nin hayatı ile ilgili elimizdeki bilgiler son derece sınırlı bilgilerdir. Bu, Abdurrahman Efendi'nin kişisel yapısından kaynaklanan bir durum olabilir. Yazılı bir eser bırakmaması, payitahta uzak bir yerde/Zile'de hayatının büyük bir bölümünü geçirmesi ve dönemindeki birçok tartışmadan özenle uzak kalmaya çalışması onun gerektiği gibi tanınmasının önündeki engeller olarak kabul edilebilir. Abdurrahman Efendi ile ilgili elimizdeki bilgilerin onun Kastamonu'ya gelişinden sonraki sürecine ait bilgiler olması da bu tezimizi destekler mahiyettedir.

Abdurrahman Efendi, Şeyh Şaban-ı Veli ve tekkesinin Anadolu'daki etkisinin bariz göstergelerinden bir tanesidir. Temennimiz, Abdurrahman Efendi ve onun gibi Şabaniyye yoluna büyük hizmetleri geçen ilmî, ahlakî ve manevî kişilikleri ile yol gösterici konumunda olan diğer isimlerin de gün yüzüne çıkartılmasıdır. Bu davranış, Şeyh Şaban-ı Veli ve misyonunun

Anadolu'nun ilmî, ahlakî ve manevî gelişimine olan katkısını daha net bir şekilde gözler önüne serecektir.

KAYNAKÇA

Abdülkadiröglü Abdülkerim, *Halvetîlik'in Şabaniyye Kolu, Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Derneği Yay., Ankara 1991.

Almaz Hasan, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık: Halveti Pir Seyyid Yahya Şirvânî Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Yay., Ankara 2007.

Aşkar Mustafa, 'Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetilik, Doğuşu, Gelişmesi', *AÜİFD*, cilt: XXXIX, s.535-563.

Cebecioğlu Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005.

Çiftçi Fazıl, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihî Eserler*, TDV Kastamonu Şubesi, Ankara 1995.

Demircioğlu Aziz, *Şaban-ı Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu 1990.

Demircioğlu Ziya, *Kastamonu Evliyaları*, Doğru Söz Matbaası, Kastamonu 1957.

Develioğlu Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1998.

Haririzâde, *Tıbyanu Vesaili Hakaik fî Beyânî Selâsili't-Terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), No: 430, v.343/b.

Hocazâde, *Ziyaret-i Evliya*, Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye, 1899.

Işın Ekrem-İnançer Ömer Tuğrul, 'Şabanilik ve Şabânîlikte Zikir ve Musiki', *DİA*, c.VII, s.123 vd.

Kara Kerim, *Karabaş Veli, Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İnsan Yay., İstanbul 2003.

Kaşanî Abdürrezzak, *İstılahatı's-Sufiyye*, tahkik: Abdul'al Şahin, Kahire, 1992.

Komasyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c.I-X.

Küçük, Hasan, *Tarikatlar*, Türdav Yay., İstanbul 1980.

Mor Şenol, *Kastamonu ve Çevresindeki Türbe ve Ziyaret Yerleri* (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Kayseri 2001.

Muslu Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII. YY)*, İnsan Yay., İstanbul 2004.

Nazmi Mehmed Efendi, *Hediyetü'l-İhvân*, Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği-, Hazırlayan: Osman Türer, İnsan Yay., İstanbul 2005, s.474.

Oğuz İhsan, *Hazret-i Şaban-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yay., İstanbul 1995.

Öngören Reşat, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul 2000.

Rıhtım Mehmet, *Seyyid Yahya Bakuvî ve Halvetîlik*, Qısmet Yay., Bakı 2005.

Sami Şemseddin, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 1317.

Serin Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yay., İstanbul 1984

Şirvanî Yahya, *Şifâü'l-Esrar*, Haz: Mehmet Rıhtım, Sufi Kitap, İstanbul 2012.

Taşköprüzade, *eş-Şakaiku'n-Numaniyye*, İstanbul Tarihsiz.

Türer Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Seha Neşriyat, İstanbul 1981.

Vassaf Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, c.I-V, Haz: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2007.

Vicdanî Sadık, *Tarikatlar ve Silsileleri* (Tomar), Haz: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Yazar L. Nihal, *Halvetiliğin Şabaniyye Kolu- Menâkıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985.

Yılmaz Ali, 'Şeyh Şaban-ı Veli', *SGAD*, Şule Yay., İstanbul 2000, c.VIII, s.126.

Yılmaz Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV, İstanbul 2001.

Zengin Ahmet Yaşar, *Kastamonu Evliyalari*, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul 2005.

HASAN ÜNSÎ ŞÂ'BÂNÎ (ÜNSÎ HASAN EFENDİ 1055/1643– 1136/1741)³⁰⁴

Savaş UZUN

Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

ÖZET

Ünsî Hasan Efendi 1645 senesinde Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde doğmuştur. İlköğrenimini memleketi Kastamonu'da yapmış, küçük yaşlarda Taşköprü'den İstanbul'a gelerek medrese öğrenimi görmüş, yirmi yaşında müderris olmuştur. İstanbul'da Aydınoğlu Dergâhında seksen bir yaşında iken 1724 yılında vefat etmiştir. Arapça ve Farsçayı, bu dillerde şiir yazabilecek kadar iyi bilmektedir.

Ünsî Hasan Efendi XVII. yy. tasavvufunda büyük yeri olan Halvetiyye Tarikatının Cemaliyye şubesine bağlı Şa'bâniyye kolunun, bir alt kolu olan, Karabaşıyye'den gelen ve bu kolun şeyhi Şeyh Ali Alâeddin el-Atvel (Karabaş Veli)'nin en makbul halifesidir.

Hasan Ünsî, Karabaş Velî tarafından 1664 tarihinde seyr ü sülûktan mezun ve erkân-ı Şa'bâniyye'yi İstanbul'da icra etmek üzere hilafetle memur olmuştur.

Bu çalışmada daha önce Yüksek Lisans Tezi olarak da çalıştığım, Ünsî Hasan Efendi'nin hayatı, eserleri ve Halvetiyye içerisindeki yeri anlatılacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Tasavvuf, Tarikat, Halvetiyye, Şeyh, Ünsî Hasan Efendi.*

ABSTRACT

Ünsî Hasan Efendi was born in Taşköprü sub province of Kastamonu in 1645. He finished his primary education in his hometown Kastamonu, he came to İstanbul from Taşköprü at his early ages and took madrasa education and he became mudarris at the age of 20. He died at Aydınoğlu Dergâhı in İstanbul in 1724 when he was 81 years old. He spoke Arabic and Persian very fluently that he could write poems in these languages.

Ünsî Hasan Efendi was the most acceptable khalif of Şeyh Ali Alaeddin el-Atvel (Karabaş Veli) who was the sheik of Karabaşıyye sub-branch of Şabaniyye branch that was subjected to Cemaliyye department of Halvetiyye Sect which was very important in XVIIIth Century Sufism.

Hasan Ünsî was charged in İstanbul to perform applications of Şâ'bâniyye by Karabaş Veli in 1664 after taking sufi training.

³⁰⁴Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda yapmış olduğum Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

In this study, Ünsi Hasan Efendi's life, writings and his position in Halvetiyye will be explained which was also my previous postgraduate thesis.

Key Words: *Sufism, Sect, Halvetiyye, Sheik, Ünsi Hasan Efendi*

GİRİŞ

Dünya üzerinde uzun süre ayakta kalabilmiş devlet oldukça azdır. Osmanlı Devleti de bu ender devletlerin başında gelmektedir. Bu özelliğinde etkili en büyük faktör ise devletin temelindeki fikri, manevi, sosyal ve kültürel harçtır.

Osmanlının temelini oluşturan, kurulduğu günden son günlerine kadar etkili olan unsurlardan biri de tasavvufî düşünce ve harekettir.

XVII. yy. Osmanlı Devletinin coğrafi olarak en geniş alana yayıldığı, üç kıtada söz sahibi olduğu bir dönemdir. Aynı zamanda devletin gerilemeye başladığı dönemdir. Bu yüzyıl içerisinde dokuz padişah Osmanlı Tahtının sahibi olmuştur.

Tıpkı devlet yönetiminde olduğu gibi ilmiye sınıfı ve medreseler de XVII. yüzyıla gelindiğinde önceki yüzyıllarda olduğu gibi varlığını hissettirememiştir. Medreselerin bozulması idari işler ve devlet yönetimi ile paralel gitmiştir. Her şeye rağmen sanat ve mimari alanda gelişme ve yükseliş devam etmiştir. Elbette ki devletin kuruluşunda yer alan ilim erbabı da bu yüzyıl içerisinde kendisini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Kuruluşundan itibaren Osmanlı Sultanlarının hemen hepsi bir şeyhe intisap etmişler, tarikat erbabına karşı iyi niyetli davranmışlardır. Tarikatların ileri gelenleri de devletin bekası ve İslam'ın yayılması için idarecilerle sıkı bir ilişki içerisine girmişlerdir.

XVII. yüzyıl tekkelerin adeta mantar gibi çoğaldığı bir dönemdir. Tabii bu dönemde tekkeler artık birer “Güzel Sanatlar Akademisi”dir. Ünlü hattat Hafız Osman, Divan Şiirimizin şeyhi Şeyh Galib... Birer tasavvuf erbabıdır.

Kısacası XVII. yüzyıl tarihimize tekkelerde, camilerde, medreselerde ve halkın yaşadığı her yerde inanç, duygu ve düşünce dünyası gelişmiş insanlar bırakmıştır.

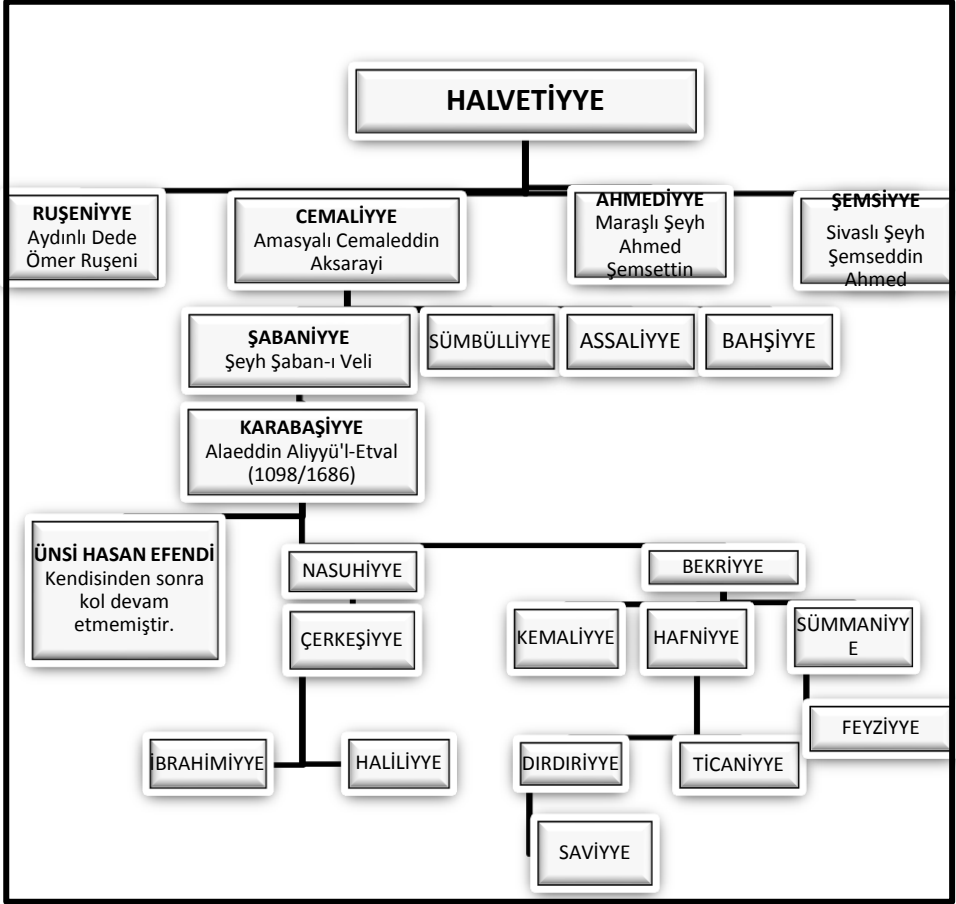
XVII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi, içtimai ve tasavvufî durumuna kısaca değindikten sonra asıl konumuz olan Halvetilik ile Şeyh Şa'ban Veli ve Karabaşiyiye'ye değinilerek Ünsi Hasan Efendiye geçmemiz yerinde olacaktır.

I. BÖLÜM HALVETİYYE

Halvet, تنها yere çekilme, yalnız kalmadır. Halvete çekilmek, ibadet, zikir, riyazet ve murakabe ile meşgul olmak üzere تنها bir hücreye kapanmak; halvete girmek halvet etmektir.

XVII. yüzyılda faaliyet gösteren ve Şeyh Ömer Halveti'ye nispet edilen Halveti Tarikatı tasavvuf tarihinde en geniş alana yayılmış tarikattir.

Halvetiyye Tarikatına en çok kol ve şubeye sahip olması özelliğinden dolayı “Tarikat Fabrikası” denmiştir.

ŞEKİL 1 : Halvetî Tarikatının kollarını gösteren şema Prof.Dr. Abdülkerim ABDULKADİROĞLU'nun “HALVETİLİĞİN ŞA'BÂNİYYE KOLU ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ ve KÜLLİYESİ” isimli eserinden alınarak türetilmiştir s.22.

Halvetiyye Tarikatı: Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye kollarıyla devam etmiştir. Biz konumuz gereği Cemaliyye Şubesi ile devam edeceğiz.

a. Cemaliyye

Halvetiyye Tarikatının ana kollarındandır. Adını Cemal Halveti'den almıştır. Cemaliyyenin bir takım kolları vardır. Bu kollar şunlardır:

- Pir Yusuf Sümbül Sinan Efendi'ye nispet edilen *Sünbüliyye*,
- Pir Şa'ban Veli'ye nispet edilen *Şa'baniyye*, Şa'baniyye'den:

- Pir Ali Alaaddin b. Muhammed Nakşibendi el- Hüseyini'ye nispet edilen Karabaşîyye kolu, Karabaşîyye'den;
- Pir Muhammed Nasuhi el-Halveti'ye nispet edilen Nasuhiyye.

aa. Şa'baniyye

Şa'baniyye, Halvetiliğin Cemaliyye kolundan ayrılmış, Kastamonulu Şeyh Şa'ban-ı Veli (öl. 976/1568-69)'ye nispet edilen önemli bir şubedir. Cemaliyyenin günümüze ulaşmasında en etkili unsur bu şube olmuştur. Şa'baniyye İstanbul'a Karabaşîyye kolunun kurucusu Pir Ali Alâeddin el-Atvel tarafından girmiştir.

ab. Karabâşîyye

Halveti Tarikatının Cemâliyye şubesine bağlı Şa'bâniyye kolunun bir alt kolu da Karabâşîyye'dir. Şeyh Ali Alâeddin el-Atvel b. Mahmud el-Kastamoni künyesiyle tanınan Karabaş Veli'ye nispet edilmiştir. Karabaş Veli'ye, uzun boylu olduğu için Aliyyü'l-Atvel, manevi mertebesinden dolayı Alâeddin, başında Şa'bâni tarikatının siyah tacı olduğu için Karabaş Veli denmiştir.

Karabaş Veli küçük yaşta memleketinden ayrılır ve ilim öğrenmek için Ankara'ya ve İstanbul'a gider. Kastamonu'da Şa'bâniyye Tarikatı erkânında seyr u sülukunu tamamladıktan sonra tekrar İstanbul'a döner ve burada yaşar. Rum Mehmet Paşa Camiinde verdiği vaazlarda bahsettiği konular sebebiyle Limni Adasına sürgün edilir. Dönemin padişahı IV. Mehmet Han: "Şeyhin vaazları bana o kadar tesir ediyor ki İbrahim Ethem gibi tac u tahti terk edip dağlara düşesim geliyor" derdi.

Şeyh Karabaş Veli sağlığında otuz iki bin kişiye el vermiş, altı yüz seksen beş halife yetiştirmiştir. Bunların içerisinde en makbulü ise **Ünsi Hasan Efendi**'dir. Karabaş Veli'nin en makul halifesi Ünsi Hasan Efendi olmasına rağmen ondan herhangi bir kol oluşmamıştır.

II. BÖLÜM

ÜNSİ HASAN EFENDİ

A. Hayatı (Çocukluğu, Gençlik Dönemi, Eğitimi, Yaptığı İşler, Vefatı)

A'rac Hasan Efendi ismiyle meşhur olan Hasan Ünsi Efendi 1055/1645 tarihinde Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde doğmuştur. İbrahim Has Menâkıb-ı Ünsi Hasan Efendi isimli eserinde Ünsi Efendinin veladetini ve künyesini ifade ederken: "*Velâdetleri Kastamonu Kurbunda Taşköprü nâm şehirde hicretin bin elli beş senesinde vaki olmuştur. Künyesi Şeyh Ünsi Hasan ibn Şeyh Receb ibn Şeyh Şehid Muhammed...*" demektedir.

Hasan Ünsi Efendi'nin babası Recep Efendi, Bayramiyye mensuplarından ehl-i tarik bir şahsiyettir. Bu yüzdendir ki tasavvufa meyli babasından gelmektedir. Hasan Ünsi Efendi ilk tahsiline doğduğu yer olan Taşköprü'de başlamıştır.

Genç yaşlarda iken Taşköprü'den İstanbul'a gelerek zamanın ulemasına Ayasofya Camii'nde Beyzavi Tefsiri ve Mesnevi dersleri okutmuştur. Bu

onun genç yaşta ve memleketinde iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Ayasofya Camiinde kaldığı sürede meclisine gelenlerin müşkillerini halleder, sorularını cevaplar ve etrafında ilmiyle âmil bir zat olarak tanınır. Kendisi de döneminin meşhur meşayihlerini ziyarete gider, sohbetlerinde bulunurdu.

Hayatında dönüm noktası, yine Kastamonulu âlim bir zat olan yukarıda da kısaca değindiğimiz Ali Efendi vesilesiyle, Kastamonu'da yetişmiş ve İstanbul'a gelmiş büyük evliyadan olan Karabaş-ı Velî hazretlerini tanınması ile olmuştur. Hasan Efendi bu büyük veliyi tanıyıp terbiyesine girmiş, böylece Halvetiyye yoluna intisab etmiştir. Şeyh Karabaş-ı Velî (Şeyh Aliyyü'l- Atvel), Hz. Pir Şa'ban-ı Velî'nin kurmuş olduğu erkânın Karabaşiyye kolunun müessisi bir kâmil mürşiddir. Devrinde erkânında yaptığı yeniliklerden ötürü Pir-i Sani diye şöhret bulmuştur.

Hasan Ünsî Efendi, Karabaş-ı Velî tarafından 1664 tarihinde seyr sülükten mezun ve erkân-ı Şa'baniyyeyi İstanbul'da icra etmek üzere hilafetle memur olmuştur.

Hasan Ünsî Efendi manevi mertebeleri birer birer aşmış tevhid-i zâtiyyeye ulaşarak "Hû" esmasını çekmeye başlayınca şeyhi tarafından siyah kisve-i şerif giydirilmiş ve bu kisvenin hıfzında, korunmasında aşırı özen göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Kısa bir süre sonra da kendisine hilafet verilmiştir.

İrşad göreviyle İstanbul'a gönderildikten sonra 1664'ten 1683'e kadar Acem Ağa Camii'nde bulunmuş, bu tarihten sonra Alayköşkü yakınlarındaki, Halvetîlere ait **Saçlı Emir** veya **Aydinoğlu Tekkesi** diye anılan tekke tamir ettirilince buraya taşınmıştır. Bundan sonra tekkenin adı **Ünsî Hasan Efendi Tekkesi** olarak adlandırılmıştır. Ahmed Hasib Efendi'nin manzum olarak kaleme aldığı İstanbul Tekkeleri konulu "**Dergâhnâme**"sinde, Aydınoğlu Tekkesi ve A'rac Hasan Ünsî Efendi'den şu şekilde bahsedilmektedir.

*Rûşenâ eyle dili zulmet-i mihnet kededen
Şem'-i âmâlini yak Tekye-i Aydın Dede'den
Eldeki varımı sarf eyle der-i tevhîde
A'rec'in tekyesine eyle kadem rencîde*

Ünsî'den sonra tekke şeyhliği dervişlerinden Ser-tarik Mehmed Efendi'ye geçmiştir. Ünsî pek çok halife yetiştirmiş olsa da bunların tamamının tesbiti mümkün değildir. Yetiştirdiği kişiler arasında "Menâkıb-ı Ünsî"nin yazarı İbrahim Has Çelebi, Ser-tarik Mehmet Efendi; Vezir Ağası Kadioğlu Mustafa; Abdullah Sıdkî gibi kişiler bulunmaktadır.

Ünsî Hasan Efendi, Sultan Avcı Mehmet zamanında iki sene kadar da, saray şeyhi olarak görev yapmıştır. Şeyhin sultan ve Saray ile münasebeti Padişah çuhadarı Kara Mehmed Ağa'nın dizlerine inen ağrının tedavisini yapmasıyla başlamıştır. Bu tedaviden sonra IV.Mehmed, Hasan Ünsî'nin Harem-i Hümayun'da vaaz etmesini istemiştir. HasanEfendi, padişahın bu isteğine;

“Pirim Şeyh Ali Efendi Hazretlerinden izin olmayınca olmaz. Buraya da onun izniyle gelmişiz.” diye cevap vermiş, bunun üzerine Sultan Avcı Mehmed, Ünsî için Karabaş-ı Veli’den izin almıştır. Bu tarihten itibaren Hasan Ünsî, Harem-i Hümayun’da saray mensuplarına iki sene vaazda bulunmuş, devran ve zikrullah icra ettirmiştir. Sarayda, Hasoda, Hazine ve Kiler mensuplarından; Enderun-u Humayun ağalarından pek çoğu Şeyh Hasan Efendi’ye bey’at etmiş ve devrana katılmışlardır.

Devrinde İstanbul meşâyihinin en saygınlarından olan Ünsî Hasan, zühd ve takva ehli, hâl ve irfan sahibi bir sufi, keşif ehli bir kâmilidir. Münzevi yaşamayı seven ve ömrünü sürekli riyâzet ve mücahede ile geçiren Ünsî, kendi ifadesiyle “altmış sene ayaklarını uzatıp yatmamış”tır. Maneviyat yolunda büyük bir mücahede potasından geçen ve nefsinin ipek gibi güzel ahlak ile bezeyen Ünsî’nin kapısı, gönül hastalarının şifa bulduğu bir yerdir.

Ünsî sohbetlerini zâhir üzere yapar, ahadiyet ve vahdet-i vücud sırlarını dile getirmez, sadece imâ ile yetinir, meclisinde tevhid sırlarıyla ilgili olarak kimseye söz söylemezdi.

Ünsî Hasan, seksen bir yıl gibi uzun sayılabilecek bir ömür sürmüş, 10 Safer 1136 (M.9 Kasım 1723) Pazartesi günü akşam saat altıda kendi tekkesinde vefat etmiş ve tekkenin haziresindeki türbesine defnedilmiştir. Üzeri kurşun örtülü (kârgir) taş türbe, halen bir ziyaret yeridir.

B. Belli Başlı Özellikleri

1. Fiziki Özellikleri

İbrâhim Hâs onun fiziki özelliklerini şöyle tasvir etmiştir: “Efendimin yüzü gayet nurlu ve yuvarlak idi. Rengi sarışın ve beyaza çalardı. Gözleri siyah kaşları hilal gibi, çekme burunlu idi. Yanakları üzerinde belirgin bir kırmızılık vardı. Dudakları ince ve küçük dişleri beyazdı. Fasih ve tesirli konuşurdu. Vücudu zayıf idi. Elleri pek güzeldi. Boyu orta idi.”

Hasana Ünsî Efendi eski elbise giymeyi severdi. Gösterişli şeylere kıymet vermezdi. Dervişlerine alaca kaftan, süslü ve pahalı giyecek giymemelerini tavsiye ederdi. Giydiği herhangi bir elbiseyi parçalanıncaya kadar giyer öyle yenisini alırdı. “Menâkıbnâmeden öğrendiğimize göre bir elbisesini kırk beş sene giymiş ısıtmadığı için çıkarmak zorunda kalmıştı.” Başına Şa’bânî erkânı yolunda siyah tâc sarardı (bu tac Şeyh Karabaş Veli Efendi’nin kendisine miras olarak bıraktığı tacdır), üzerine beyaz risâle sarkıttırdı.

2. Günlük Hayat İçindeki Özellikleri

Daima Allahü Teâlâ’nın emir ve yasaklarından bahseder, mânevi sırları açmazdı. Hasan Ünsî Efendi, zâhiri ve bâtinî ilimlerde kemale ermişti. Zühd ve takva sahibi idi. İnsanlardan uzak olarak, inzivai bir hayat yaşardı. İbrahim Has eserinde Aydınöğlü Tekkesinde iken kırk bir sene içinde üç defa dışında dışarıya çıkmamıştır. Bu üç ise: Oturduğu tekke zelzeleden zarar gördüğünde Sultan Ahmet Camiine Cuma namazına gittiğinde, Üsküdar’da Aziz Mahmut Hüdayî Efendi’nin türbesini ziyarete gittiğinde bir de ordu sefere çıkarken bir Hatt-ı Hümayun ile davet olunduğu zaman Ok Meydanı’na dua için gitmişlerdir.

Ömrünü sürekli riyazet ve mücahede ile geçiren Ünsî Efendi kendi ifadesi ile altmış sene ayaklarını uzatıp yatmamıştır. Ömrü boyunca aç ve susuz çok büyük sıkıntılar çekmiştir. İbrahim Çelebi'nin eserinde Ünsî Efendi'nin ağzından bu konuda oldukça geniş açıklamalar mevcuttur. Ünsî Efendi sohbet meclislerinde tevhid sırlarıyla ilgili olarak bir şey söylemez ve söylemezdi, sadece ima ile yetinirdi.

Şeyh Ünsî Efendi genellikle seccade üzerinde bazen de minder üzerinde oturur, yastığa dayanmazdı. Sürekli abdestli dolaşır, abdest aldığı anda ayaklarını her zaman yıkar mesh etmezdi. Namazlara, özellikle sabah namazına çok dikkat ederdi. Bu konuda titiz davranmayan dervişleri tekkeden ihraç etmiştir.

Ünsî Efendi tekkesinde kahve tütün içirmez, şeyhinin elinde kahve fincanı görmediğini söyler, sigara içene de feyzinin olmayacağını söylerdi. Hatta bu konuda sufilerinden bazıları tütün içiyor diye pirdaşı Şeyh Nasuhi Efendiyi azarladığı Menakıbnâme'de tafsilatlı şekilde anlatılmıştır.

Gece veya gündüz kapısına gelip de "Hu" diyene kapısını açardı. Kimse onu uyurken görmemişti. Seksen bir yıllık ömrü bu hal üzere geçmiştir.

3. Saray ve Devlet Adamlarıyla İlişkileri

Osmanlı sultanlarının hemen hemen tamamı meşayihle iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. İşte bu sultanlardan birisi de **IV. Mehmed**'tir.

IV. Mehmed Karabaş Velî Alâaddin el-Atvel'in vaaz meclislerine katılarak kendisine olan hayranlık hislerini: "*Bu şeyhin vaazları bana o kadar çok tesir ediyor ki İbrâhim Edhem gibi tac u tahtı bırakıp dağlara çıkasım geliyor*" demek suretiyle dile getirmiştir.

IV. Mehmed'in isteği, Şeyh Karabaş Velî'nin izni ile Hasan Ünsî Efendi iki seneyi aşkın süre Harem-i Hümayun'da saray mensuplarına vaaz, deveran ve zikrullah ettirir. Sarayda Has Oda, Hazine ve Kiler mensuplarından; Enderun-ı Hümayun ağalarından pek çoğu Ünsî Efendi'ye bey'at etmiş ve devrâna katılmışlardır. Şeyh Ünsî Efendi saraydan ayrıldığı zaman içlerinden kabiliyeti olan birini halife tayin edip kalanlarını da ona emanet etmiştir.

C. HALİFLERİ

Hasan Ünsî Efendi'den sonra bu kol devam etmemiştir ancak onun halifeleri kendi manevi zevkleri içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu halifeler ise şunlardır.

1. Ser-Tarîk Mehmed Efendi

Hafız olan Mehmed Efendi tekkenin camiinde uzun zaman imam-hatiplik yapmıştır. Ünsî Efendi'den sonra yirmi yıl kadar tekkede görev yapmıştır. Alim yönü ağır basmasına rağmen kendi manevi zevki içerisinde ömür sürmüş fakat kendisinden sonraya bir halife yetiştirmemiştir.

2. İbrâhim Çelebi (Derdmend İbrâhim Hâs)

İbrahim Çelebi Ünsî Hasan Efendi'nin Menâkıbnâme'sini yazan derviş ve halifelerindendir. Menakıbnâme, uzun yıllar boyunca Ünsî Efend'den duyulan sözler bir araya getirilerek kitap haline gelmiştir.

İbrahim Çelebi'nin Menâkıbnâme ve sohbetlerinden başka ihvanına yazdığı mektupları da bulunmaktadır. İbrahim Çelebi vefat ettiğinde şeyhi Ünsî Efendi gibi tekkenin haziresine gömülmüştür.

3. Mustafa Ağa

Kadioğlu lakabıyla şöhret bulan bu zat vezir ağası iken Ünsî Efendi'ye bir türlü kabul ettirilemeyen Aydınolu Tekkesi'nin beratını vermeye gittiği zaman, Şeyhin, hem seni kabul edeyim, hem de tekyeyi sözüne mazhar olmuş, daha sonra devlet hizmetlerinden ayrılıp Hasan Ünsî Efendi'nin hizmetine girerek uzun zaman halvet, riyâzat ve mücadele çekerek seyr u süluk çıkarmış ve hilafet almıştır.

Daha sonra Mustafa Efendi şeyhi tarafından doğum yeri olan Kastamonu'nun Taşköprü kazasına irşâd göreviyle görevlendirilmiş ve kalan ömrünü Taşköprü'deki Şa'bânî tekkesinde geçirmiş ve burada vefat etmiştir.

4. Abdullah Sıdkî

Ünsî Hasan Efendi'nin yetiştirdiği kişilerden birisi de aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Şeyh Abdullah Sıdkî'dir. Ünsî Efendi tarafından Kefe'ye hilafetle görevlendirilen Sıdkî Efendi, üç sene kadar şeyhlik yapmış, daha sonra İstanbul'a dönmüş, 73 yaşında iken vefat etmiştir. Divanını oğlu mürettep hale getirmiştir.

5. İbretî Şeyh Mustafa

Kendisi hakkında çok bir bilgiye sahip değiliz. İbreti aynı zamanda şairdir. 1757 senesinde vefat edinceye kadar Ünsî Efendi'ye halifelik ettiğini de yine İbrahim Çelebi'nin eserinden öğrenmekteyiz.

D. ESERLERİ

Şeyh Ünsî Hasan Efendi'nin bilinen üç eseri vardır.

1. Dîvân

Şeyh Ünsî Hasan Efendi, Menâkıbnâme'nin bildirdiği şekliyle “*Arabî, Fârisî ve Türkî elsinde üzerine çok nazm demiştir ve her birinde nice esrar ve meânî beyan etmiştir. Müdevven dîvânı vardır. İlâhiyâtı ser-be-ser esrâr ve hakayıktır.*” Ünsî Efendi'nin divanında Arapça ve Farsça müstakil olarak bir ilahî oluşturmamıştır. Zannımızca İbrahim Çelebi de bu diller şiirlerin içerisinde kullanıldığından bu şekilde ifade etmiş olsa gerek.

Şiirlerinde “**Ünsî**” mahlasını kullanarak yazdığı divanda dört yüzden fazla şiir bulunmaktadır. Bu şiirler, tasavvufî muhtevada, ahenkli ve aşıkane şiirlerdir.

Ünsî Efendi'nin bizzat telif ettiği tek eseri Divan'ıdır. Ömrünün son günlerinde öğrencisi İbrâhim Hâs tarafından tertip edilmiştir.

Ünsî Efendi'nin divanında bulunan ilahiler şiir tekniği yönünden zayıf olmakla beraber içerik yönünden son derece doludur. Ünsî Efendi Niyâzî Mısırî'nin yaşadığı dönemde yaşamıştır. Bu sebeple hem ifade tarzı, hem de

işlediği konular bakımından **Niyâzî Mısırî** ve **Yunus Emre** tarzı hemen göze çarpmaktadır. Yunus Emre o kadar etki etmiştir ki eserde Yunus Emre'nin şiirine nazire bile vardır.

NAZİRE-İ YUNUS EMREM

Çoban çevgânına bir keçe dakmış
Varır bedestanda sataram deyü
Kedi salhaneden bir peçe kapmış
Varıram külhanda öterem deyü

1. Bilindiği üzere Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı ürünleri olan divanlar ve şiir mecmualarında aruz ve hece vezinleri müştereken kullanılmıştır. Hatta Yunus Emre'nin divanı baştan sona hece vezni ile yazılmıştır. Bu çalışmanın konusu olan Ünsî Hasan Efendi'de Yunus vadisinde divanında hece veznini kullanmıştır. Bazı şiirlerindeki hece sayıları bazı aruz kalıplarına uygun gibi görünüyorsa da sonuç itibarıyla onlarında hece ile yazılmış oldukları kanaatindeyiz.

2. Ünsî Efendi'nin şiirlerinde kafiye tekniği, redif kullanımı ve vezin yönünden göze çarpan aksaklıklar vardır. Ünsî Efendi bütün şiirlerinde samimi ancak iddiasızdır.

3. Divan mürettep bir divan değildir. Divan şiir tekniği yönünden zayıf ancak içerik yönüyle okuyanları tatmin edecek derecede doludur. Ahenk açısından kusursuz denebilir. Tasavvufi öğütleri ihtiva eder.

4. Eser yazılırken belli bir amaç güdülmemiştir. Sohbetlerde okumak manevi zevki dile getirmek için yazılmıştır. Bu açıdan bakıldığında eserin sahibi Tasavvuf Edebiyatı'nda çok bilinmeyen bir şahsiyet olması hasebiyle onun varlığına ve iddiasız şiirlerinin olduğuna ışık tutulmuştur.

Divan'ın şimdilik iki nüshası bilinmektedir:

1. MÜ. İlahiyat Fakültesi Ktp. Tasnif Dışı Yazma,
2. Süleymaniye Ktp. Nazif Paşa Bl. Nu:867, Nesih, 25 sayfa, 91 gazel var. Sonu eksik.

2. Kelâm-ı Azîz

Bu eser, Ünsî'nin sohbetleri sırasında dervişi İbrahim Has tarafından tutulan notlarla oluşturulmuştur. Konu itibarıyla tevhid sırlarını içermektedir.

Kelâm-ı Azîz'in şimdilik üç nüshasını bilinmektedir.

1. Kelâm-ı Azîz Li-Ünsî Hasan Efendi, Bayezid Devlet Ktp. Velîyyüddin Ef. Bl. Nu: 9871, İst.1175, Nesih,

2. MÜ. İlahiyat Fak. Ktp. Tasnif Dışı Yazma.

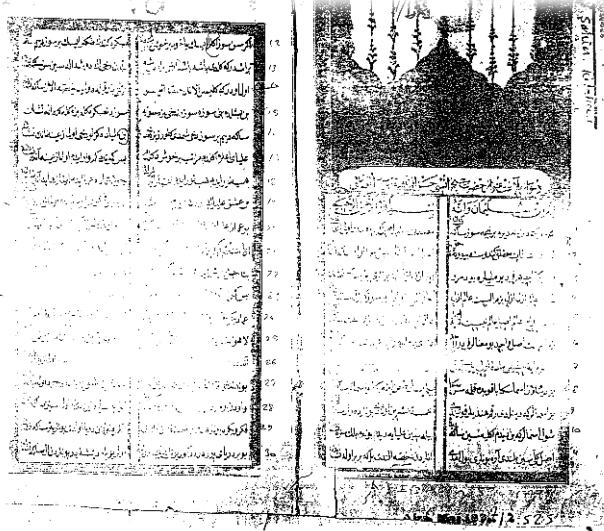
3. Kelâm-ı Azîz, İstanbul Belediye Ktp. Nu: 772, 53 yp.

3. Sırr-ı Ehadiyet

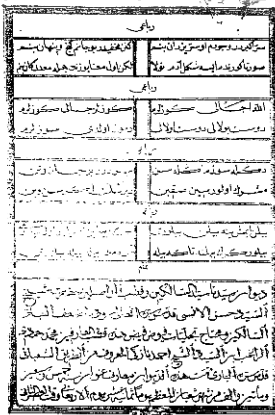
Kaynaklarda bu eserden söz edilse de herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır. Bu eserin sohbetlerden oluşan Kelâm-ı Azîz olması muhtemeldir.

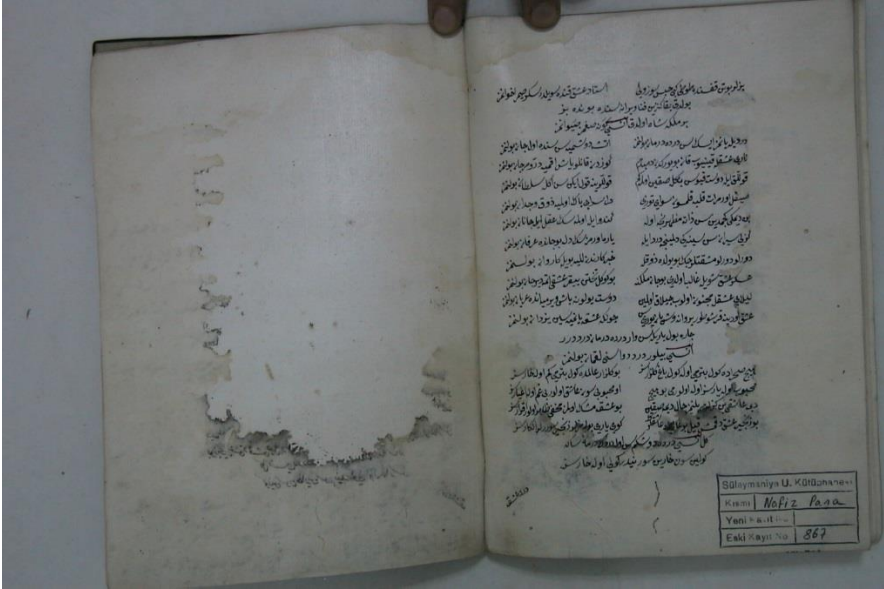
EKLER

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan Tefsir de- yazmanının ilk iki sayfası.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan Tefsir de- yazmanının son sayfası.

Süleymaniye Kütüphanesi Nazif Paşa Bölümü 867 numarada kayıtlı olan ve sonu eksik bulunan nüshanın ilk iki ve son sayfası.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, A, (1991), Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.

AYVANSARAYI, H, (1281), Hadîkatü'l-Cevâmî, İstanbul: Matbaa-i Amire.

BURSALI, M.T, (1338), Osmanlı Müellifleri-I, İstanbul: Matbaa-i Amire.

DEMİRCİOĞLU, Z, (1990), Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri, Kastamonu: Şabân-ı Velî Derneği Yayınları.

ERAYDIN, S, (1997), Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay.

HÜSEYİN VASSAF, "Hasan Ünsî Hazretleri", Ceride-i Sufiyye, c.III, s.98.

-----, "Karabaş-ı Velî Hazretleri", Ceride-i Sufiyye, c.III, s.86.

IŞIN, E, (1994), Şa'bânîlik, DBİA, c.7, İstanbul.

İBRAHİM HAS (İbrahim Çelebi), Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nu: 4607.

KAHYAOĞLU, M.B, (1960), "Aydinoğlu Dergahı ve Mescidi", İstanbul Ans., c.III, İstanbul.

KARA, K, (1999), "Karabaş-ı Velî", Osmanlılar Ansiklopedisi, c.II, İstanbul.

KURNAZ, C ve M. TATCI, (2001), "Karabaş-ı Velî", Tasavvuf,S.6, s.35-59.

-----, (2001), "Şeyh Hasan Ünsî", Tasavvuf, S.7, s.93-116.

-----, (2001), Hasan Ünsî Şa'bânî "Kelâm-ı Azîz Tasavvufî İncelikler, Ankara.

ÖZDAMAR, M, (1994), Dersâdet Dergâhları, İstanbul: Kırk Kandil.

SADIK VİCDANİ, (1995), Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatlar ve Silsileleri, Haz: İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun yay.

TATCI, M, (2002), Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, Ankara: Kültür Bak. Yay.

TAYŞI, M.S, (1995), "Ünsî Hasan Efendi", Sahabeden Günümüze Allah Dostları, c.VIII, İstanbul.

ULUDAĞ, S, (1997), "Halvetiyye", TDVİA, c.15, s.393-395.

ÜNSİ, H, Divân-ı Belagat (Derleyen İbrahim Has), MÜ. İlahiyat Fakültesi Ktp. Tasnif Dışı Yazma.

www.kastamonur.com

<http://herseyogren.com>

<http://www.yahyaefendi.com>

6 Mayıs 2012 Pazar

09:00-10:30

I. OTURUM

Şeyh Şa'bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı

Doç. Dr. Naile Süleymanova

(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan)

Tebliğler

Yrd. Doç. Dr. Selami Şimşek

(Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye)

“KASTAMONULU BİR GÜLŞENÎ ve ŞA'BÂNÎ ŞEYHÎ LA'LÎ
MUHAMMED FENÂYÎ'NİN *TERCEME-İ ATVÂR-I SEB'A RİSÂLESİ*”

Yrd. Doç. Dr. Halim Gül

(Karabük Üniversitesi, Türkiye)

“HALVETİ-ŞÂBÂNÎ ŞEYHÎ MUSTAFA KEMÂLEDDİN BEKRÎ VE
HEDİYYETÜL-AHBÂB ADLI ESERİ”

Nail Tan

(Araştırmacı, Türkiye)

“ŞEYH ŞA'BÂN-İ VELÎ'NİN TAKİPÇİLERİNDEN ŞAİR ŞEYH
İBRAHİM ŞEVKİ EFENDİ VE BİR CÖNKTEKİ 16 ŞİİRİ”

Doç. Dr. Hür Mahmut Yücer

(Karabük Üniversitesi, Türkiye)

“19. ASIRDA BOLU ŞEHİR HAYATINDA ŞABANİLİK: MUSTAFA
SAFÎ EFENDİ VE AKTAŞ DERGÂHI”

KASTAMONULU BİR GÜLŞENÎ ve ŞA'BÂNÎ ŞEYHİ LA'LÎ MUHAMMED FENÂYÎ'NİN *TERCEME-İ ATVÂR-I SEB'A* RİSÂLESİ

Doç. Dr. Selami ŞİMŞEK
Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Özet

La'li Muhammed Fenâyî, Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. İlk ilimleri burada tahsilden sonra Edirne'ye giderek Gülşenî Zâviyesi'nde postnişîn olan Şeyh Mehmed Sırrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Şa'bânîliğe Şeyh İsmâil Çorumî'ye nisbetle dahil olan Fenâyî, Hicâz'dan Edirne'ye döndükten sonra, Şah Melek Zâviyesi'nde posta oturmuş, 1112/1701 yılında bekâ âlemine göçmüştür. Dîvânçe, Şerh-i Ma'nevî ve Terceme-i Atvâr-ı Seb'a adlı eserleri vardır. Bu çalışmada hem Fenâyî'nin Kastamonu ve Şa'bânîlik'le ilişkisine, hem de Halvetîlik'te önemli bir yeri olan atvâr-ı seb'a'ya onun Atvâr-ı Seb'a Risâlesi ışığında değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kastamonu, Gülşenî, Şa'bânî, La'li Muhammed Fenâyî, Atvâr-ı Seb'a.

Abstract

Lali Muhammad Fenayi, was born in Kastamonu. Trends in collecting the first here and then go to Edirne and he was linked to Sheikh Mehmed Efendi who is tasked Gülşenî Lodge. Fenayi was including Sheikh Ismail Çorumi with attributed Şabanilik. After returning to Edirne Hijaz, he was tasked Shah Melek Lodge, died in 1112/1701. His books are Divançe, Şerh-i Ma'nevi and Terceme-i Etvar-ı Seb'a,. In this study the relationship between both Fenayi's Kastamonu and Şabanilik, as well as atvar-ı seb'a which is having an important place in Halvetilik, treatise discussed in the light of Fenayi's Etvar-ı Seb'a Risalesi.

Key Words: Kastamonu, Gülşeni, Şabani, Lali Muhammad Fenayi, Etvar-ı Seb'a.

Giriş

Lügatte, “yedi tavır” anlamına gelen *atvâr-ı seb'a*, ıstılahta nefsin yedi derecesine göre değişen hâllere denir. Bu konuda La'li Efendi'nin de aşağıda eserinin giriş kısmında zikrettiği Nuh Sûresi'nin 14. âyetinde geçen “*Halbuki o (Allah), sizi türlü türlü tavırlarla (merhale merhale) yaratmıştır.*” ilâhî buyruğu dikkate alan mutasavvıflar, bu tavırları yedi kat

semâya, yedi gezegene, yedi vadi yahut yedi gezegene benzetmişlerdir³⁰⁵. Tasavvuf yollarında sâliklerin terbiye edilmesinde umumiyetle iki yol izlendiği görülür: 1. Rûhânî terbiye, 2. Nefsânî terbiye. Rûhânî terbiyeyi esas alan tasavvuf yollarında –Nakşebdiyye buna misal olarak verilebilir- sâlik, ruh üzerinde bulunan kesâfetin kalkması için kalb tasfiyesi ile meşgul olur ve *letâif-i sitte* adı verilen *kalb, rûh, sır, sirru's-sır, haft* ve *ahfâ* gibi mertebeleri geçerek sülûkunu sonlandırır. Nefsânî terbiyeyi sülûke esas alan tarîkatlarda ise, *atvâr-ı seb'a* adı verilen *emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziye, kâmile* yedi nefis mertebesi ile her bir meretebe için *Esmâ-yı Hüsnâ* dan belirlenen, *Lâilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kakhâr* isimleri zikredilmek sûretiyle seyr u sülûk gerçekleştirilir³⁰⁶.

Şeyh Ebû Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Şeyh Ekmelüddin Lahcî (ö. 800/1397-98)'ye nisbet olunan Halvetiyye'nin ve bu yola bağlı ana kol yahut şübelerinin, tarîkat eğitimlerinde nefis terbiyesini esas aldıklarını biliyoruz. Nitekim bu tasavvuf yoluna mensup şeyhler, sâlikin manevî yolculukta nefis mertebeleri ile ilgili ihtiyaç duyduğu hususları açıklamak üzere *atvâr-ı seb'a* adıyla pek çok eser yazmışlardır. Başta tarîkatın ikinci pîri Seyyid Yahyâ Şîrvânî (ö. 862/1457) olmak üzere Pîr Muhammed el-Erzincânî (ö. 879/1474), Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö. 910/1504), Cemâleddin İshâk Karamânî (ö. 923/1517), Seyyid İbrâhim Efendi (ö. 935/1528), Yûsuf b. Ya'kûb (Sünbül Sinân) (ö.936/1529), Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 960/1553), Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1693), tebliğ konumuzu teşkil eden La'î Muhammed Fenâyî, Ahmed Müsellem Efendi (ö. 1166/1752), 15 Abdullah Salâhî-i Uşşâkî (ö. 1196/1781) ve Mehmed Şâkir Halvetî (ö.1269/1852) gibi Halvetî şeyhleri bunlardan bazılarıdır³⁰⁷. İşte onlardan birisi de Halvetiyye'nin dört büyük ana kolundan biri olan Rûşeniyye'den neş'et etmiş Gülşeniyye kolu şeyhlerinden Kastamonulu La'î Muhammed Fenâyî'dir. Onun söz konusu eserini tahlile ve yeni harflerle sunmaya geçmezden önce, hayatı, Şa'bânîlikle ilgisi, eserleri hakkında anahatlarıyla bilgi etmeyi yararlı görüyoruz.

1. La'î Muhammed Fenâyî Efendi'nin Hayatı, Şa'bânîlikle İlgisi ve Eserleri

Asıl adı Muhammed olan La'î Efendi, Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi belli değildir. Âilesi hakkındaki bilgilerimiz de oldukça

³⁰⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1995, s. 65-66; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997, s. 255.

³⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 247-251; Osman Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf*, Seha Neşriyat, İstanbul 1998, s. 139-142.

³⁰⁷ Geniş bilgi için bkz. Ramazan Muslu, "Halvetiyye'de "Atvâr-ı Seb'a" Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2007, c. VIII, Sayı: 18, s. 44-45.

sınırlıdır. Gülşenî şâirlerden âlim Kâmî Mehmed Efendi'nin *Dîvân*'ında düştüğü bir târihten 1112/1701 senesinde vefât eden Hatice adında bir kızının olduğunu öğrenmekteyiz. Gerekli ilimleri tahsilden sonra tasavvuf yoluna meyleden La'î Efendi, Edirne'ye giderek Gülşenî Zâviyesi'nde postnişîn olan Şeyh Mehmed Sırrî Efendi'nin sohbet halkasına dâhil olmuştur. Daha sonra Mehmed Sırrî Efendi'nin vefât etmesi üzerine, bir işâreti dolayısıyla İstanbul'a gitmiş, Kocamustafapaşa Sümbüliyye Hankâhı'nda postnişîn olan Şeyh Seyyid Alâeddin Efendi (ö. 1091/1680)'ye intisâb ederek sülûkunu tamamlamış ve bir erbaîn çıkarmıştır. La'î Efendi, Seyyid Alâeddin Efendi'den feyz aldığı zamanlarda Balat şeyhi Seyyid Hasan Nûri ve Manisa şeyhi Hasan Kenzî vs. ile hemdem olmuş, onlardan da tarîkat icâzeti almıştır. Bu esnada Seyyid Hasan Efendi'den temeşşuk ederek hüsnü hatta da mâlik olmuştur. La'î Efendi'ye, yazı yazmak için kırmızı mürekkep yapmalarından dolayı kinâye olarak kendisine “Lâ'î” mahlasının verildiği nakledilmektedir. Aynı zamanda şâir de olan La'î Efendi'nin şiirlerinde ise, “Fenâyî” mahlasını kullandığı görülmektedir. Kaynaklar, La'î Efendi'nin, Sümbüliyye tarîkatından başka Şa'bânî, Uşşâkî, Celvelî ve Nakşî tarikatlarından da icâzet aldığını belirterek Şa'bânîliğe Şeyh İsmâil Çorumî'ye nisbetle dâhil olarak “dördüncü tavır”a kadar yükseldiğini, sonra Edirne'ye giderek irşâd vazifesiyle Şeyh Şücâüddin Zâviyesi'nde posta oturduğunu kaydetmektedir. Onun Uşşâkîliğe, Şeyh Mehmed Sâdık Efendi'ye intisâb etmek yoluyla girdiğini, ayrıca Hicâz'a gidişinde, Şa'bâniyye'den Karabâş-ı Velî'ye mülâkî olup, Şeyh Ahmed Yekdest Cüryânî'ye de intisâb ettiğini bilmekteyiz. La'î Efendi, Hicâz'dan Edirne'ye döndükten sonra ise, Kutbî Efendizâde Seyyid Ali Efendi (ö. 1106/1695)'den boşalan Şah Melek Zâviyesi'nin postuna geçmiştir. Burada altı sene şeyhlik yaptıktan sonra Zilhicce 1112/Mayıs 1701 târihinde 110 yaşlarında olduğu halde bekâ yurduna göçen La'î Efendi'nin vefâtına, Edirneli Kâmî Muhammed Efendi, “*Meded kopdı nihâl-i Gülşenî'den bir gül-i La'î*” mısranı târih düşmüştür. Kabri Edirne'deki Şah Melek Paşa tarafından yaptırılan Gülşenî Tekkesi'ndedir. Kendisinden sonra Şeyh Mahmûd Hamdi Efendi şeyh olmuşsa da altı ay sonra vefât etmesi üzerine Pîr Hasan Sezâyî-i Gülşenî posta geçmiştir³⁰⁸.

³⁰⁸ La'î Efendi'nin hayatı hk. geniş bilgi için bkz. Şeyhî, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, c. 4/II-III, s. 205; Müstakîmzâde Süleymân Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi No: 628 (Tıpkı Basım) KB Yay. Ankara 2000, vr. 342a, 377a-b; a.mlf., *Tuhfe-i Hattatîn*, s. 481; Ayvansarayî, *Vefeyât*, vr. 20b; Bursalı, *OM*, c. I, s. 158-159; Amasyalı Âkîfzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, çev. Hikmet Özdemir, Türkiye İlmî İhtimâî Hizmetler Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 153; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. III, s. 129; Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. III, s. 303; Tabibzâde M. Şükri, *Silsilenâme*, vr. 22b; a.mlf., *Mecmûa (Ek)*, vr. 22b; Hocazâde Ahmed Hilmî, *İbrâhim Gülşenî*, s. 12, Dipnot: 1; M. Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, c. II, s. 785, Sıra No: 3294; Komisyon, “La'î Mehmed”, *TDEA*, c. VI, s. 66; Semiha Özenç, *Şeyh Mehmed La'î Fenâyî'nin Şerh-i Manevî-i Şerîfi'nin Transkripsiyonlu Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SAÜSBE, Sakarya 2008, s. 3-4; Ayhan Tek, *İbrâhim Gülşenî'ye Ait Mânevî Adlı Eserin La'î Mehmed Fenâî Tarafından*

La'î Efendi'nin kaleme aldığı eserlere gelince, onun, mensup olduğu tarikatın pîri İbrâhim Gülşenî'nin *Manevî-i Mesnevî*'sinin ilk kısmında yer alan beş yüz beytinin ârifâne şerhini muhtevî *Şerh-i Ma'nevî Mesnevî* adlı eseri başta olmak üzere yine pîrinin hâl tercümesini içeren *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr İbrâhîm-i Gülşenî, Dîvânçe* ve aşağıda yeni harflerle sunduğumuz *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a* adlı eserlerinin olduğunu biliyoruz. *Şerh-i Ma'nevî-i Mesnevî* ve *Dîvânçe* üzerinde akademik çalışmalar yapılmış olup, ikincisi yeni harflerle de neşredilmiştir³⁰⁹.

2. *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a*

La'î Efendi'nin, şu ana kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a* risâlesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi No: 2749, 33b-38a varakları arasında kayıtlıdır ve incelemeye esas aldığımız nüsha da budur³¹⁰. La'î Efendi, Türkçe olarak kaleme aldığı eserin telif sebebini şöyle belirtmektedir: Hak yoluna talip olanlardan çoğunun bu yolda nefs mertebelerini ve kalb tavırlarını katederken bunların kemâlâtından çok az şeyler öğrenerek bunlarla yetinmişler, dolayısıyla asıl maksada ulaşamayarak mânevî keşiften mahrum kalmışlardır. Bu nedenle hakikat ehlinin her makâmda ulaştıkları yüce mertebeleri kısa kısa da olsa yazıp hayır dualarını almak istedim³¹¹.

La'î Efendi'nin *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a*'sında kaydettiğine göre, *ceberût* sahrasında giden ve *lâhût* göğünde uçanlar Hz. İbrâhim (a. s) meşrep olup, aklın yıldızına, kalbin ayına ve ruhun güneşine aldanmayıp "*Ben batanları sevmem*"³¹² sırrına mazhar olmuşlardır. Kendisinden sonra yazılan *atvâr-ı seb'a* ile ilgili eserlere kaynaklık ettiği de bilinen *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a*, adından da anlaşılacağı üzere kalbin yedi tavrı hakkındadır. Ancak hemen belirtmekte fayda var ki "*Terceme*" kelimesine bakarak ilk bakışta risâlenin sanki başka bir müellife ait *atvâr-ı seb'a* isimli eserin tercümesi şeklinde bir

Şerhi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, YÜSBE, Van 2009, s. 53-55; Necdet Şengün, "La'î Mehmed Fenâî Efendi ve *Dîvânçe*'si", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXV, İzmir 2007, s. 243-249; Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İstanbul 2012, 2. Bsk., s. 107-109. Tosyavîzâde Rıfat Osmân, La'î Efendi'nin Hasan Sezâyî'nin halifelerinden olduğunu söylemesi doğru değildir. Bkz. Tosyavîzâde, *Edirne Rehnümâsı*, s. 109.

³⁰⁹ La'î Efendi'nin eserleri hk. geniş bilgi için bkz. Bursalı, *OM*, c. I, s. 158; Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 129; Tuman, *a.g.e.*, c. II, s. 785, Sıra No: 3294; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 210, Dipnot: 943; Tek, *a.g.t.*, s. 55-56; Şengün, *a.g.m.*, s. 249-250.

³¹⁰ *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a*'nın Türkiye kütüphanelerinde birçok nüshası da bulunmaktadır. Meselâ bkz. Ankara İl Halk Ktp., No: 3470/3, vr. 48-53; Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Ktp., Yazma No: 792/3, vr. 1-8; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 1469, vr. 1-9; Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi No: 2989, vr. 4-11; İstanbul B.B. Ktp., Osman Ergin Yazmaları No: 1494/2, vr. 12-18.

³¹¹ La'î Muhammed Fenâyî, *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi No: 2749, vr. 33a.

³¹² Enfal, 6/76.

ima verse de esasen öyle değildir. O, bu risâlesini, telif sebebinde de belirttiği üzere hakikat ehlinin seyr u sülûk esnasında ulaştıkları yüce mertebeleri anlatmak için yazmıştır. La'î Efendi'nin pek çok âyet-i kerîme, hadîs-i şerîfe, Mevlânâ'nın beyitlerine ve tasavvufta meşhûr bazı sözlere dayanarak anlattığı "yedi tavr"ı tablo halinde şöyle özetlemek mümkündür:

Atvâr-ı Seb'a (Yedi Tavr)	Tavr-ı Evvel (Birinci Tavr)	Tavr-ı Sâni (İkinci Tavr)	Tavr-ı Sâlis (Üçüncü Tavr)	Tavr-ı Râbi' (Dördüncü Tavr)	Tavr-ı Hâmis (Beşinci Tavr)	Tavr-ı Sâdis (Altıncı Tavr)	Tavr-ı Sâbi' (Yedinci Tavr)
Makâm ve Mahalli	-Sadr -Dâru'n-Nedve -Mahall-i Maden-i Gevher-i İslâm	-Kalb -Mahall-i Gevher-i İmân ve Makam-ı Nûr-ı Akl	-Rûh -Mahall-i Muhabbet ve Aşk	-Fuâd -Mahall-i Gevher-i Mükâşefe, Müşâhede ve Rü'yet	-Sır -Cem' -Beytü'l-Harâm -Cennetü'l-Kalb	-Süveydâ -Beytü'l-Hikme -Gavs, Kutbu'l-Aktâb -Mahall-i İlm-i Ledün	Ruh-ı Kuds -Beytü'l-İzzet -Cem'u'l-Cem -Gavs-ı A'zam -Mahzen-i Esrâr-ı İlâhî
Nefs Mertebesi	Emmâre	Levvâme	Mülhime	Mutmainne	Râziyye	Marziyye	Marziyye
Seyri	ilellâh	billâh	'alallâh	ma'allâh	fillâh	'anillâh	lillâh
Âlemi	Şehâdet	Berzah	Ervâh	Hakîkat	Erkân	-	-
Hâli	Meyl	Muhabbet	Şeğaf	-	Hayret	Fenâ	Bekâ
Dârı	Şerîat	Tarîkat	Ma'rifet	Hakîkat	Velâyet	Zât	-
Nuru	Mavi	Sarı	Kırmızı	Beyaz	Yeşil	Siyah	Renksiz
Günü	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	-
Gök Cismi	Kamer	Utarid	Zühre	Güneş	-	Merih/Müşteri	-
Peygamberi	Âdem	Nuh	Yahyâ	-	İsâ	Mûsâ	Muhammed

3. Meşâyih-ı Gülşenîyye'den Cenâb-ı La'î Muhammed Efendi'nin 'Uşşâk-ı Şeydâya li-Eclî't-Teberrük Terceme-i Atvâr-ı Seb'â'sıdır, Kaddesallâhu Sırrahu'l-'Azîz (Transkripsiyonlu Metin)

(**Vr. 33b**) Hamd-ı bî-had u şükr-i bî-‘ad ol vâhid-i ehad olan zât-ı şerîfe olsun ki kılup benî- âdemi yedi tavr üzere kılup *قد خلقكم اطواراً* “Halbuki o (Allah), sizi türlü türlü tavırlarla (merhale merhale) yaratmıştır.”³¹³ buyurdu. Ve salât u selâm ol Seyyidü’l-enâm olan ‘unsur-ı latîfe olsun ki anı zât-ı şerîfine manzar u sıfât u ef‘âline mazhar eyleyüp libâs-ı hilâfet-i sûriyye vü ma‘neviyye ile mülebbes ve muhterem ve kullarını kendi civâr-ı latîf ve cenâb-ı nazîfine da‘vet ile mükerrem eyleyüp, *يا أيها النبي إنا أرسلناك* “Ey Peygamber, biz seni bir şâhit, bir müjdecî, bir uyarıcı ve Allah’ın izniyle O’na dâvet eden, nurlandıran bir ışık olarak göndermişizdir.”³¹⁴ buyurdu. Ve dahi âl u ashâb u ezvâc u evlâdi üzerine olsun ki şânlarında *بأيهم اقتديتم اهتديتم* “Ashabım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarırsanız hidâyet bulursunuz.”³¹⁵ buyurdu ki serîr-i iktidâ (**vr. 34a**) edenler nücûm-ı hüdü oldular. Ammâ ba‘dehû bu fakîr-i hakîr dervîş Muhammed el-Fenâyî el-Gülşenî el-La‘lî tâlibîn-i râh-ı Hak ve râğibîn-ı vücûd-ı mutlak olanların ekserin görümege merâtib-i nefis ve atvâr-ı kalbde olan her mertebe ve tavrın kemâlâtından şey-yi kalîl ile kâni‘ olup ve kendileri her makâli yetişdirük zan eyleyüp matlab-ı a‘lâ ve maksad-ı aksâ olan keşf-i ma‘nevîden devr-i vusûl-ı hakâyıku’l-hakâyıktan mehcûr olayurlar. Pes imdi erbâb-ı hakîkatin her makâmda vâsıl oldukları merâtib-i ‘ulyâdan birer şemme beyân eyledim ki erbâb-ı kemâlâtdan ba‘zı kemâl ve kümmel bir tavırda anı nihâyet ‘ad idüp ve risâlelerinde kitâbet eylemiş tâ revândân-ı râh-ı hidâyetine tâ zebâne olup mertebe-i nihâyetine vusûle sebep olup bu fakiri du‘â-yı hayr ile yâd ve nâzirîn olan kâmilinden mercûdur ki noksân u hatâsını kalem-i ‘afv ve ‘atâ ile yâd eyleyeler. İmdi ey sâlik-i mesâlik-i fenâ ve ey mâlik-i memâlik-i bekâ öyle ma‘lûm olsun ki sâir-i sahrâ-yı ceberût ve tâir-i fezâ-yı lâhût olanlar Hazret-i İbrâhîm salavâtü’llâhi ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyh meşreb olup ‘aklın necmine ve kalbin kamerine ve rûhun şemsine aldanmayup ve rûzbânları hemîşe *لا أحب الأفلين* “Ben batanları sevmem”³¹⁶ olup Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu’l-‘azîz hazretlerinin bu beyt-i şerîfiyle muhâtap olalar: Beyt: *إني وجهت وجهي للذي فاطر السماوات والأرض حنيفاً و ما أنا من المشركين* “Hakikat ben, yüzümü Hanîf (Allah’ı birleyen) olarak yüzümü bütünüyle yerleri ve gökleri yaratan Allah’a çevirdim ve O’na da ortak koşmam.”³¹⁷ âyet-i kerîmesi fikr-i hayâli olup sâhib-i *ما زاغ البصر و ما طغى* “Hz. Peygamber’in ne gözü kaydı ne de sınırı aştı.”³¹⁸ olan Habîb-i Ekrem ve Resûl-i Muhterem salla’llâhu te‘âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin

³¹³ Nûh, 71/14.

³¹⁴ Ahzâb, 33/45-46.

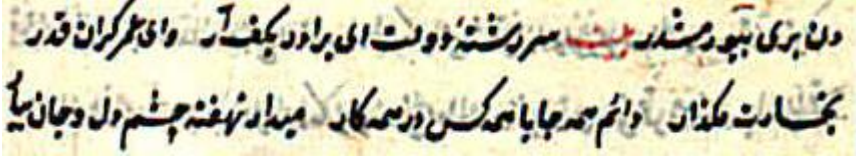
³¹⁵ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. I, s. 132, H. No: 381. Benzer hadîs için bkz. Münâvî, *Feyzü’l-Kadir*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1391/1972, c. IV, s. 76.

³¹⁶ Enfal, 6/76.

³¹⁷ En‘âm, 6/79.

³¹⁸ Necm, 53/17.

bendinden ayrılmayıp kevneyn ve mâfihâya asla nazar-ı iltifât eylemeyüp vechen mine'l-vücûh kendüye câiz ve revâ görmeyüp nitekim ululardan biri buyurmuşdur: Beyt:

ve dîde-i hakîkî tarafetü'l-'ayn dahi ekall ol zât-ı akdesden ayrılmayıp bir hâle mâil ve bir mertebeye (vr. 34b) kâil ve bir makâmâtıdan bir makâma kâni' ve mevânî'den bir şeye mâni' olmaya. Nitekim bu makâmda dahi Cenâb-ı Mevlânâ burumuştur: Beyt:

ای برادر بی نهایت در کهیست
هر کجا که می رسی با الله منیست

Ve dirahıt-ı vücûd-ı mecâzisini 'âlem-i nâsûtıdan ref' idüp ve 'âlem-i lâhûta 'urûc eyleyüp taht-ı vücûd-ı kafâsında karâr reh olmağla Muhammed-dem olup her ân mi'râc-ı ma'neviyyeden hâlî olmayup şürb-i şarâb-ı mey-i ma'allâhdan mest ve iki 'alemden tehî-dest olup kıl u kâlden hâmûş ve öziün ferâmûş eyleye. İmdi her sâlik kendi neş'esinin kâbiliyyet ve isti'dâdı muktezâsıyla bir mi'râcı vardır. Ve mi'râc-ı sâlik ol vakt tamâm olur ki atvâr-ı kalbi yedi tavra dek ana mekşûf olup bu fütûhât-ı rûhâniyyeden seyr-i ma'allâh anın nakd-i vakti ola. Ma'lûm olsun ki atvâr-ı kalb yedidir. Kemâ kâle'llâhu te'âlâ: "Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz? Oysa sizi türkü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır."³¹⁹ Ve Muhammed aleyhi's-selâm buyurur: الناس

الذی یوسوس فی الذی یوسوس فی "İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir."³²⁰ Bunlardan her biri bir ma'denin gevheridir. **Tavr-ı evvel** mertebe-i mukaddere-i sadrîdir ki mahall-i ma'den-i gevher-i İslâm'dır. Ki mazhar-ı rabbinden bir nur üzerine değil midir?"³²¹ dir. Vakta ki gevher-i İslâm'dan hâlî ola küfr ü şirk vesvese-i şeytân olur. Nitekim Kur'an'da "ki o, insanların göğüslerine vesvese verir." buna remzdir. Bu tavrda nefse nefsi emmâre, seyre seyr-i ilellâh ve 'âlemine 'âlem-i şehâdet ve zuhûr eyleyen hâline meyl derler. Ve bu tavr dâr-ı şerî'atdır. Ve nûrdan nûr-ı erzak zuhûr ider. Ve bu makâm eyyâmdan yevm-i sebte mensûbdur. Nitekim Kureyş Dâru'n-Nedve'lerinde Muhammed 'aleyhi's-selâma mekr için cem' oldılar. Bu makâmda Dâru'n-nedve sadrdır ve kavm-i Kureyş kuvây-ı nefsâniyyedir. Ve Muhammed'den murâd rûhdur, Ebûbekr'den kuvây-ı rûhâniyyedir. Pes imdi bu makâmda kuvây-ı nefsâniyye sadrda cem' olup dâ'imâ mekre meşgûl olurlar. Sâlik sıdkile müteveccih-i Hak ola 'avnillâh ile bunların mekrleri ref' olur. Ve nücûmdan dahi kamere

³¹⁹ Nuh, 71/14

³²⁰ Buhârî, Enbiyâ 2; Müslim Birr 159, 160)

³²¹ Zümer 39/22.

mensûbdur. Zîrâ kamerde olan hâssa sadrda dahi mevcûddur. Nitekim her kâbil kamerden renk aldığı gibi ehl-i taleb dahi (vr. 35a) her neye kim mukâbil olsa anın nûrâniyyetinden menkûş olur. Ve enbiyâdan Âdem ‘aleyhi’s-selâma mensûbdur. Nitekim Âdem ‘aleyhi’s-selâm ebu’l-evlâd olduğu gibi sadr dahi atvârın ibtidâsı menşe’idir ve dahi mazhar-ı sem’dır. **Tavr-ı sâni** mertebe-i sâniyye-i kalbdır ki mahall-i gevher-i imândır ve makâm-ı nûr-ı ‘akldır. Kâle’llâhu Te‘âlâ: *كتب في قلوبهم الإيمان* “Allah kaplerine imânı yazmış”³²² Bu tavrda nefse nefsi levvâme ve seyre seyr-i billâh ve müşâhede eylediği ‘âleme ‘âlem-i berzah derler. Ve zâhir olan hâline muhabbet derler. Ve bu tavr, dâr-ı tarîkatdır. Ve envârdan nûr-ı asfar zâhir olur. Ve bu makâm eyyâmdan yevm-i ahade mensûbdur. Zîrâ Allâh Te‘âlâ semâvât ve arzı bu günde halk eyledi. Semâvât-ı ma‘neviyye dahi sâlike bu makâmda zuhur ider. Ve nücûmdan Utarid’e mensûbdur. Nitekim Utarid’in hâssesi ‘ilm u hüner olduğu gibi kalb dahi sıdk u ‘ilm u hüner ile bu makâmda mevsûfdur. Sâlik bu makâmda Utarid hâssesiyle hâsselenür. Ve Utarid’den murâd necm-i muhabbetdir. Ve enbiyâdan Nuh ‘aleyhi’s-selâma mensûbdur. Nuh ‘aleyhi’s-selâmdan murâd rûhdur ki kuvây-ı nefsâniyyeyi da‘vet eyler. Ve deryâdan murâd sıfat-ı celâldır ki kuvây-ı nefsâniyyenin tâbi‘ olmayanını ifnâ eyler. Gemiden murâd vücûd-ı insâniyyedir. Rûh kuvâsiyla halâs bulup Hakk’a müteveccih oldu. Bu makâmda esmâ-i ef‘âlin âsârı meşrebine göre tâlibe vâsıl olur. **Tâvr-ı sâlis** mertebe-i sâlisedir ki mahall-i muhabbet u ‘aşkıdır. Ki kalbin bu tavrına şeğâf derler. Mahlûkâtın ‘aşk u muhabbetinin vusûlü bu mertebededir. Nitekim Hak Te‘âlâ Hazret-i Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmın tâcu’n-nisâ olan Züleyha hakkında *قد شغفها حباً* “Ona olan aşkı onun kalbine işlemiş”³²³ buyurur. Ve bu bâbda Mecnûn-ı nâ-murâd demiştir: *أحبّ يحبها اطّلعنا نجد و ما شغفها لها لولا هواها وما حبّ الديار شغفت قلبي* *Ben onu seviyorum, gezdiğim Necid çölleri de onu seviyor. Onun arzuları olmasaydı ona âşık olmazdım. Vatan sevgisi kalbimi kapladı ancak gezdiğim yerlerin sevgisi daha başkadır.”* Bu tavrın nefsi nefsi mülhime ve seyrine seyr-i ‘ala’llâh ve vâsıl olduğu ‘âleme ‘âlem-i ervâh derler. Bu makâmda bir ‘âlem dahi vardır ki ol ‘âlemde bir şehri ‘azîm vardır. Ve bir kapısı vardır ki ol kapının iç yüzünde ve sağ tarafında bir deyr ve vusûl tarafında bir (vr. 35b) meyhâne vardır. Ol deyre her kim varır pîrlerin himmetiyle ve zühd ü takvâ vü riyâzet birle ve ‘inâyet-i Hak ile varır. Ve ol ‘âlemde sâkin olanların lisânı bu ‘âlem halkının lisânından başkadır. Nitekim bir sâlik ol ‘âleme vâsıl olsa arkasına ve hâline münâsib hil‘at giydirirler. Ve ol ‘âlem halkının lisânına vâkıf olur. Ve nazar ile görür ki ol deyr türlü sûretler ile musavver olmuş. Ve ol meyhânede enva‘-ı çalgılarla meclis kurulmuş. Ve hûb-rûlar ellerinde kadehler tutup karşı gelirler. Evvelâ ‘aklın alırlar. Ba‘dehû ‘aşk şarâbın içirüp mest eylerler. Ta‘ayyünât ve zühd perdesinden tecerrüd ederler. Ba’d gözlerinden perde

³²² Mücâdele, 58/22.

³²³ Yûsuf, 12/30.

ref' olup nazar ederler ve görürler kim ol meyhânenin meyhânecisi ve ehl-i meclis hûbları ol deyrin ruhbânları Hakk'ın 'aşkıyla mest u hayrân olmuş şöyle cümlesi câmelerdir. Gûyâ kim bir kuru tasvirdir. Ammâ dâ'im hareket ederler. İbn 'Abbâs Hazretleri buyururlar ki, "*Ben ol 'âleme vardım. Benim gibi bir İbn 'Abbâs dahi gördüm. Ve Şeyh-i Ekber Hazretleri buyurmuşlar ki ben ol 'âleme vardım. Benim gibi bir Şeyh-i Ekber gördüm. Elime bir elma verdiler gök arasına sığmaz. Elime aldım. Ne elim büyüdü ve ne elma küçüldü.*" Ehl-i hâle bu temsilâtndan murâd neydiği ma'lûmdur deyu bu makâmda nümâyân olan hâline 'aşk derler. Ve bu makâmda makâm-ı rûh vardır ve dâire-i ma'rifetdir. Ve nûr-ı ahmer-i hüveydâ olur. Ve bu tavra tavr-ı Yahyâ derler. Ba'zı hâssesi zuhûr etdiği için olur kim cemî'-i mahlûkât anın yanında beraber ola. Eger ehl-i imân ve ehl-i küfr bundan gayri havâss-ı Yahyâviyye kesîrdir. Bu kadar beyân kâfidir. Sâlik bu makâmda havâss-ı Zühre ile sıfatlanır. Zühre'den murâd vücud-ı necm-i muhabbetdir. Ve tavr eyyâmdan yevm-i isneyne mensûbdur. Nitekim Hak Te'âlâ şems u kameri bir günde yaradup eflâkı seyr etdirdi. Eflâk-ı ma'neviyyeyi seyr etmekle kalbe rûh bu vâdide zuhûr buldu. **Tavr-ı râbî'** mertbe-i râbî'a fuâd-ı kalbdır ki **(vr. 36a)** mahal-i gevher-i mükâşefe ve müşâhede vü rü'yettir. Allâh Subhâne ve Te'âlâ **ما كذب الفواد** "*(gördüğünü) kalbi yalanlamadı*"³²⁴ kavlı-ı şerîfiyle işâret buyurulmuşdur. Bu tavrda nefse nefsi mutmainne, seyrine seyr-i ma'allâh ve mekşûf-ı 'âlemine 'âlem-i hakikat derler. Ve nûr-ı ebyaz hüveydâ olur. Ve mazhar-ı 'ilimdir. Ve makâm Hızr-ı ma'nevî ve Cibrîl-i ma'nevî, mecma'a'l-bahreyndir. Ve her makâmda olan itlâkın birinde vücud-ı kesîre vardır. Beyânı tavîl olur. Ve sâlik bu makâmda bî-harf ve bî-savt ve bî-lisân **ارجعى** "dön"³²⁵ hitâbıyla muhâtab olur. Ve seyr-i esmâ vü sıfât bu vâdide zuhûr eyler. Ya'nî tevhîd-i esmâ vü sıfâtın ma'rifetî hâsıl olur. Anın vesilesiyle vesâir eşyânın hakîkatine icmâlen intikâl eyler. Ve her şeyi anda müşâhede eyler. Bir vechile ki semâvât ve 'arzı bunlarda olan eşyânın küllisinin feyzini ve vücûdunu kendüye mesned görüp **من عرف الله طال لسانه** "*Kim Allah'ı bilirse, lisani uzun olur.*" ma'nâsıyla mütehakkık olur. Ve bu zuhûrâtndan hikmet budur ki Hak Celle zikre bir eşyâyı ne keyfiyyetle tertip eylemişdir ulûhiyyet, 'ubûdiyyet, me'lûmiyyet, me'lûfiyyet, ma'neviyyet, hâlıkıyyet, mahlûkiyyet irtibâtı ne yüzden olduğunu bilirsin. Pes mümkün olan kâbiliyyeti mikdârı 'âlem-i insâniyyede 'aks gösterir. Pes semâvât 'arzında olan eşyâdan murâd 'âlem-i insânda olan me'ânîdir. Ve ol me'ânî kuvây-ı insâniyyede mevcûddur ki ana zâhirde cümlelerin feyzi zât-ı insâniyyeye mensûbdur. Pes imdi rûh-ı insâniyyenin kendi nefesine rubûbiyyet ile tecellîsidir. Tâ ki sâlik Hakk'ın mevcûdâtnda rubûbiyyeti ne yüzdendir müşâhede kılıp **من عرف نفسه فقد**

³²⁴ Necm, 53/11.

³²⁵ "Dön rabbine sen O'ndan razı, O senden razı olarak" âyetine işâret edilmektedir. Bkz. Fecri, 89/28.

عرف ربه “*Nefsini bilen rabbini bilir*”³²⁶ ma’nâsıyla mütehakkık ola. Zîrâ cemî’-i eşyâyı câmi’dir. Gerek âfâkda bi’l-fi’l mevcûd olsun ve gerek olmasın ve gerek mümkün olsun ve gerek mümteni’ olsun câmi’iyyetin ma’nâsı olur ki her şeyin ma’nâsı ‘âlem-i enfûsde sâbitdir. Ve ol ma’nâ insânın icrâsındandır. Ol ma’nâ kaçankim enfûsde tamâm tasvîr oluna idi ol şeyin şeklinde zuhûr eyleye idi. Ya’nî âfâka hurûc (vr. 36b) eyleye idi. Bi-‘aynihi ol şeyi kendi ol idi. Pes bu zuhûrâtdan murâd ‘âlem-i insâniyyede olan me’ânînin zuhûrudur. Ve bu tavr yevm-i sülesâyâ mukâbidir. Nitekim bu günde Yahyâ ‘aleyhis’s-selâm katlolundu. Ve anın katline bir bîkr kız sebep oldu. Bu makâmda vücûd-ı Yahyâ ‘aleyhi’s-selâmdan murâd rûhdur. Katl iden kâfirden murâd pertev-i Celâl’dir. Ve kız, nefs-i mutmainedir. Pes imdi re’s katl olmak gerek. Tâ kim her makâmdan ve ‘anâsırdan halâs ola. Ve şems-i ma’nevî bu makâmdadır. Ol ecilden tavr-ı şemsiyye dahi denilir. Vech münâsebeti cehd idüb vücûdunda bulagör. **Tavr-ı hâmis** mertebe-i hâmise cennetü’l-kalbidir ki muhabbet-i Hudâ’ya mahsûsdur. Muhabbet-i kevneynin ve ‘aşk ‘âleminin ol mertebede yeri yokdur. Bu kalb ve gayr ta’allukdan tâhirdir. Ve buna Beytü’l-Harâm dahi derler ki üzerine Hakk’ın gayrı harâm olan insân-ı kâmilin kalbidir. Ve bu tavra nefs-i râziyye ve seyrine seyr-i seyr-i fillâh derler. Ve salik bu makâmda sâir olduğu ‘âleme ‘âlem-i erkân derler. Ve mevsûf olduğu hâline hâlet-i hayret derler ve mazhar-ı irâdetdir. Ve bu mertebeye mahal-i sır ve dâr-ı velâyet ve envârdan nûr-ı ahdarî tecellî ider. Ve bu makâm makâm-ı cem’dedir. Ya’nî cüz’iyye-i insâniyyenin zât-ı ilâhiyyede istihlâkin müşâhede kılmakla cümlesi ta’ayyunâtdan hurûc idüb ta’ayyün-i vâhid ile müte’ayyin ola. İmtiyâz-ı kesretten mücerred olduğu hâlde bu makâmda tevhîd-i zât hâsıl olur. Ve dahi mertebe-i tevhîd altı nev’dir. Üçü merâtib-i insâniyye ve üçü merâtib-i ilâhiyyedir. Ve bu tevhîd sûretâ birbirine müşâbihdir. Meselâ tecellî iki türlüdür. Biri zât-ı insâniyyenin tecellîsidir ve biri zât-ı ilâhiyyenin tecellîsidir. İkisinde bile mevcûdât biküllî mahv olur. Ammâ birinde ‘aks ve birinde ‘ayndır. Tecellî-i sîfâtiyye ve ef’âliyyeyi dahi buna kıyâs eyle. Mâdemki sâlik mücâhedât-ı şer’iyyesiyle kendiden münselih olmaya vaki’ olan tecelliyât ve envâr-ı me’ârif cümlesi kendüden nâşîdir. Ve tecellî-i zât-ı insâniyyenin re’si tecellî-i ef’âl-ı ilâhiyyenin kademine muttasıldır. Ana mir’ât derler. Zîrâ zât u sîfât-ı Hak ef’âliyle imkândan (vr. 37a) münezzehdir. Ve devr-i insâniyyenin itmâmından sonra devr-i ilâhiyyenin ibtidâsıdır ki ol sâlik Hakk’ın serâser gönlü tehî olup vücûdun zât-ı Hak’da mahv eyler. Ya’nî vâcid u vecd u vücûd ve şâhid u şuhûd u meşhûd ve muhabbet u muhib u mahbûb ve kesret u ta’dâtdan ne var ise bulup hemân zât-ı vâhidden alır. Ve bunun hakîkati budur ki vech-i insâniyyeden ta’ayyunât mürtefi’ olup ‘âlem-i zâta intikâl eyler. Ol hâlde insân-ı zâtdan gayri bir nesne müşâhede eylemeye kâdir olmaz. Zîrâ halk-ı insâniyyeye intikâl eyler. Mâdemki cihet-i halkıyyete müteveccih olmaya ol ahvâl kesrâtı

³²⁶ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. II, s. 262, H. No: 2532.

müşâhede mümkün olmaz. Nitekim ‘akl mâhiyyet-i insâniyyenin teşahhusâtından ve cemî‘-i i‘tibârâtından kat‘-ı nazar ise ervâhdan gayri nesne kalmaz ki nefis-i mâhiyyetdir. Kaçankim sâlik Hak zâtına vâsıl ola. **من عرف نفسه فقد عرف ربه** “*Nefsini bilen rabbini bilir*” ma‘nâsıyla mütehakkık olur bi-hasebi‘l-isti‘dâd. Ve bu tavra tavr-ı ‘İseviyye denilür. Sâlik-i Hak keşf u ‘irfân zellesinden tecerrüd bulduğu için ve eyyâmdan yevm-i erba‘aya mukâbildir. Hak Te‘âlâ bugün suyu halk eyledi. Ve hem Fir‘avn’ı ol günde gark eyledi. Ve bu vâdide ‘İsâ’dan murâd rûh-ı insâniyyedir. Ve kavm-i Fir‘avn’dan murâd nefis-i emmâredir. Ve cemî‘-i kuvây-ı rûhâniyyesiyle bahr-i fillâhda gark olmaya vâsıl-ı vuslat-ı Hak olmaz. **Tavr-ı sâdis** mertebe-i sâdise-i süveydâdır ki mahall-i ‘ilm-i ledünnîdir. Bu tavra Beytü‘l-Hikme dahi derler. Bu makâmda tecelliyât-ı **و علم ادم الأسماء كلها** “*Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti.*”³²⁷ buyurur. Ve melâike ‘ulûm-ı ehadiyyet ve me‘ârif-i samedaniyyeden hayrân kalurlar. Ve bu makâmda nefse nefis-i marziyye ve seyre seyr-i ‘alallâh derler. Ve bu makâmda sâlik ‘âlem-i gayb-ı hüviyyetden tayrân eyler. Ve nümâyân olan hâline hâlet-i fenâ derler. Ve bu tavr dâru‘z-zâtıdır, nûr-ı esved zuhûr eder. Ve bu makâmda nefis u kalb u ‘akl u rûh mümtezc olup ve hayât-ı ‘ilmiyye ile hay ebeden ola ol kimesne ki olmaz. Ve bu tavr mazhar-ı kudret ve hilâfet-i insâniyyedir. Zirâ hilâfet-i hakkâniyye yedinci tavrı tekâmilden (**vr. 37b**) sonra olur. Hilâfet-i insâniyye oldur ki kuvây-ı nefsâniyyeyi irşâd için emr olunur. Ve hilâfet-i hakkâniyye oldur ki halk irşâd için emr olunur. Bu makâmda sâlik Merîh hasseleriyle hâsselenür. Nitekim Merîhin katl eylemek te’sîridir. Ve ‘âlem-i enfüsde Merîh’den murâd necm-i tevhîddir. Kaçan tulû‘ eyleye cemî‘-i varlık ve kuvây-ı ‘inâdiyyeyi mahv eyler. Beşinciden sonra sâlike Hakk’ın nefsi nefis-i râziyye ve yedinciden sonra nefis-i marziyyedir. Pes imdi bu makâmda râziyye ve marziyye câizdir. İki i‘tibâr ile kürsî-i insâniyyedir. Bize kürsî-i kübrâ deriz. Marziyyenin havâssı **تخلقوا باخلاق الله** “*Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanınız*” ve terk-i beşeriyyet ve lutf-i ‘alâ halkillâh ve takrîb-i ilellâh ve safâ fî nûrillâh ve likâ fî zâtillâh. Ve dahi hilâfet iki kısımdır. Biri sûriyye ve biri ma‘neviyyedir. Sûriyye oldur ki şerî‘atin zâhirinde ‘adâlet tasarrufu için nasb oluna. Bu makâm makâm-ı gavs ve kutbu‘l-aktâb makâmıdır. Ve berzah-ı kübrâ ve vahdet-i kübrâdır. Ve bu bir vâdîdir ki bunun ehli Hakk’a söyler ve Hak’dan işidir ve mürşide Hakk’ı şâhid kılar. Ve sırr-ı dilden bî-harf ve bî-savt kelâm zâhir olur. Bu sebepten sâlik hayretde kalup müstağrak olur. Ve bu makâmda sâlik Müşterî havâssıyla mütehakkık olur. Havâs-ı Müşterî oldur ki âherin mülketi alup âhere vermektir. Ol kutbu‘l-aktâbın hâlidir. Ve ‘âlem-i enfüsde Müşterî’den murâd necm-i vahdetdir. Kaçankim tulû‘ eylese hayreti ziyâde eyler. Zirâ vahdet kesrete mir’ât olup ol sebepten ehl-i kesreti görüp mütehayyir olur. Ve bu tavrın nazîri yevm-i hamsdir ki İbrâhim ile Hâcer’in kıssası bunda vâki‘ olmuşdur. Çünkü cân-ı İbrâhim Hâcere nefis-i râziyye ile cem‘ olsa

³²⁷ Bakara, 2/31.

İsma‘îl zuhûra gelür ki ol nûr-ı nübüvveddir. Ve ba‘dehû ehl-i irşâd olur. Ve bu tavra tavr-ı Mûseviyye dahi derler. Ve bu vâdide sâlikden zâhir olan me‘ârif-i esrâr ism-i kelîmde ism-i ‘alîmin tecellîsinden hâsıl olduğuçün sâlik bu makâmda ‘ilimle şevkiyle mütelezziz olub esrâr-ı zâtıdan mahcûb olur. Bunu dahi ifnâ eylemek lâzımdır. (vr. 38a) **Tavr-ı sâbi‘** mertbe-i sâbi‘adır ki mahzen-i esrâr-ı ilâhîdir. Ve ana Beytü’l-‘İzzet dahi derler. Kalb-i ekmeldir. *و این مراد اکمل حضرات قرب را , وهو الذی لا یظهر مما فی باطنه او علی ظاهره* . *Menâzilü’s-Sâirîn ve Merâhilü’s-Sâlikîn* bu makâmda munkatı‘ ve mun‘adim olur. Pes murâdullâh . Ve bu tâifeden haber vermek mümkün degildir. *قل لو كان البحر هم الذين خرجوا عن تعينات الروحانية الى اللاهوتية* . *De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave getirsek bile, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.*”³²⁸ Ve mazhar-ı hayât-ı zâtıyyedir. Ve bu tavrda nefis u kalb u ‘akl u rûh u sır i ‘tibârî mukatı‘ olub nefis makâmında i ‘tibâr olan vücûd-ı ma‘neviyyeye rûh-ı kuds tesmiye olunur. Bu tavrda seyre seyr-i seyr-i lillâh derler. Bu makâmda sâlik ‘âlem-i kesret ve vahdet tayrân ider. Zâhir olan hâlete hâlet-i bekâ derler. Vâridât-ı envâr bî-nişândır, hafâu’l-mutlakdır ve cem‘u’l-cem‘dir. Ya‘nî zât-ı cüz‘iyyenin zât-ı Hak‘da istihlâkin müşâhede kılar. Ve fenâ-ender-fenâ ve bekâ-ender-bekâ ve fakr-ı tâm bundadır. Ve cem‘-i ta‘ayyunât-ı ef‘âliyye ve sıfâtiyye ve zâtıyye ‘alâ vechi’l-kemâl bunda fenâ bulur. Zât-ı insâniyye bi-hasebi’l-isti‘dâd sıfât-ı ilâhiyye ile bu bâbda bekâ bulur. Ve vuslat-ı a‘zam bu makâmdadır. Reng-i ta‘ayyünden münezzeh-i bî-nişândır. Beyânı kâbil degildir. Ve müntehâ-yı sülûk bi-hasebi’l-küllıyye bir makâmdadır. Ve bundan murâd devr-i insâniyyeden sülûk müntehâsıdır. Ammâ devr-i İlâhiyye ve sülûkun intihâsı, mukarrebînin ibtidâsıdır. Ve enbiyânın intihâsı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-selâm’ın ibtidâsıdır. Pes imdi bu *atvâr-ı seb‘a* her sâlike bir degildir. Ba‘zı sâlikde tavr-ı râbi‘ olan ba‘zısında tavr-ı hâmis yâ tavr-ı sâdis yâ tavr-ı sâbi‘ olmak câizdir. *الطرق الى الله بعدد انفس الخلق* “*Allah’a giden yollar varlıkların nefesleri sayısındadır.*”dir. Egerçi tarîk-i vâhiddir. Bi-hasebi’l-meşârib mütefâvitdir. Ve bu makâmda sâlik *قلب المؤمن بين أصبعين من أصابع الرحمن يقليبها كيف يشاء* *Mü‘minin kalbi, Rahmân’ın parmakları arasında bulunur, onu istediği gibi çevirir.*”³²⁹ ma‘nâsıyla mütehakkık olur. Zîrâ bundan sonra sâlikin emrinde istiklâli kalmaz. Her ne kim Hak Te‘âlâ emr ider murâdı ol olur. Ve Hakk’ın emrine tâbi‘ olub ‘ubûdiyyetle mütehakkık olur. Ammâ kemâlden ögüdin olan sâlik murâd idünür. Ba‘dehû Hak Te‘âlâ murâdını feyz eyler. Pes imdi kemâl-ı ‘ubûdiyyet olmadı. Zîrâ Hakk’ı murâdına tâbi‘ kılmağa min-vech istihdâmdır. Nev‘en rubûbiyyetden hâlî degildir. Bu makâmın tahsilinden sonra Hak emriyle makâm-ı Kürsî’de karâr eyler. Halkı irşâd için emr olunmağa sebep budur ki evvelkide kuvây-ı nefsâniyyeyi farzan halkı irşâd

³²⁸ Kehf, 18/109.

³²⁹ Müslim, Kader 4798; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/419.

eyler. İkinci farzı nâfileye, nâfile farza munkalib olur. Zîrâ da'vet halkla kuvâ-yı nefsânîyyeyi müte'azzım olur. Ve müstakil da'vet lâzım degildir. Pes imdi makâm-ı sâdis beşinciden sonra icmâl yedinciden sonra tafsîl oldu. İcmâlde kuvây-ı nefsânîyyenin irşâdı farz, tafsîlde halkın irşâdı farz oldu. Bu makâmda mahvdan sahva gelincek sâlikin nefsi marziyye olur. Ve bu makâmın ba'zı 'alâymi budur ki gâh âsâr-ı cemâl gâh âsâr-ı celâl zuhûr ider. Gâh *لى مع الله* "Benim Allah ile öyle vaktim olur ki"³³⁰ şerbetin nûş eylerler. Gâh Hak Te'âlâ celâliyle seyr eyler. Gâh hâmûşgâh-ı lisânından 'ilm u 'irfân câri olur. Gâh vahdet, gâh kesret ve gâh vuslat ve gâh firkat, gâh 'aşk, gâh ma'sûk, gâh zulmet ve gâh nûr, gâh evvel, gâh âhir, gâh zâhir, gâh bâtın olur. Bundan gayri nice ahvâl bu makâm ehlerinden zuhûr eyler. Bu makâm ehline tarîk-ı meşâyıhdan gavsul-a'zam dinilür. İsm-i a'zam'a mazhar olduğu için ve dahi tavr-ı Muhammediyye dinilür, ahlâk-ı Muhammediyye bu tavrın ehlerinden zuhûr itdigiçün. Ve'lhamdü lillâhi 'ala'l-itmâm.

Sonuç

Bu çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Gülşenî şeyhi Kastamonulu La'li Muhammed Fenâyî, *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a* adlı eserini Hak yoluna talip olanlara, her makâmda ulaştığı ulvî mertebe ve kemâlleri anahatlarıyla anlatmak için kaleme almıştır.

2. La'li Efendi'ye göre her sâlik sahip olduğu neş'enin kabiliyet ve istidadına göre urûc edip yükselir. Eğer sâlike yedi tavrın hepsi mekşûf olursa o zaman miracını tamamlamış olur ki, *seyr-i ma'allah* onun vaktinin nakdi olur.

3. La'li Efendi, hemen her tavrı en az bir âyet ve hadîs ışığında anlatmaya çalışmış ve hadis kaynakları olarak da Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel gibi muteber kaynaklara başvurmayı ihmal etmemiştir. O, ayrıca sâlikin Hz. Peygamber'in yolundan asla ayrılmamasını gerektiğini belirterek her anının Muhammed-dem olmasını istemiştir. Yine o, Mevlânâ'nın beyitleri başta olmak üzere tasavvuf literatüründe meşhur olan sözlere ve ledünnî bilgilere de yer vermiştir. Dolayısıyla onun, böylelikle hem zâhir hem de bâtın dengesini gözetken bir şeyh olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

4. La'li Efendi'nin nefis terbiyesi ile ilgili tasnifi, yedili tasnif olmakla birlikte biraz farklıdır. Şöyle ki, ona göre nefis mertebeleri *emmâre*, *levvâme*, *mülhime*, *mutmainne*, *râziyye*, *marziyye*, *marziyye* şeklindedir. Yani son mertebenin adı "kâmile" yahut "sâfiye" ile değil *marziyye*dir. Bu sebeple sâlik, bir anlamda altıncı mertebede kemâl bularak irşâda ehliyet kazanmış olmaktadır.

³³⁰ "Benim Allah ile öyle vaktim olur ki", *oraya ne mukarreb bir melek sızabilir, ne nebi ne de resul yaklaşabilir*" hadîsine işaret edilmektedir. Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 173, H. No: 2159.

5. La'î Efendi'ye göre tevhid mertebeleri altı çeşit olup, üçü insân mertebelerine, diğeri üçü de ilâhî mertebelere aittir.

6. La'î Efendi'ye göre tecellî ise iki türlü olup, biri *zât-ı insâniyye*'nin tecellîsi, diğeri ise, *zât-ı ilâhiyye*'nin tecellîsidir. Her ikisinde de varlıklar bütünüyle mahvolur. Ancak birinde aks ile olurken, diğeri ayn ile meydana gelir.

7. La'î Efendi'ye göre, yedi tavır her sâlikde aynı şekilde tezahür etmez. Meselâ, bazı sâlikler dördüncü tavır'da kemâl bulurken, bazıları beşincide ve bazıları da altı yahut yedinci tavırda sūdinci tavırda sülûkunu tamamlayabilmektedir.

8. La'î Efendi'ye göre, sülûkun nihâyeti bir makâmdır. Bundan murad, şehâdet âlemindeki seyrin sonlanmasıdır. Fakat kâmillerin sülûkunun nihâyeti, peygamberlerin ibtidâsıdır. Peygamberlerin nihâyeti ise, Hz. Peygamber'in ibtidâsıdır.

9. La'î Efendi, aşk ve muhabbet yolunu seçen ve *vahdet-i vücûd* düşüncesini benimseyen mutasavvıflardan olup, gerek Kur'ân âyetleri ışığında Yûsuf u Züleyha kıssasına değinmiş ve Mecnûn'un bir şiirini iktibâs etmiş, gerek Mevlânâ'ya beyitlerle yer vermiş ve gerekse İbnü'l-Arabî ile ilgili bir menkıbeyi zikretmiştir.

10. La'î Efendi, "yedi tavr"ı oldukça zengin sembol ve benzetmelerle süsleyerek anlatmış, böylelikle bir hâl olarak yaşanan seyr u sülûkun anlaşılmasına kolaylık sağlamıştır.

11. La'î Efendi, bu risâlesini Türkçe kaleme almakla birlikte yer yer Farsça ve Arapça beyitlerden iktibâslarda bulunmuştur ki, bu da onun söz konusu üç dile hâkim olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlül-İlbâs Amma'stehere Mine'l-Ahâdis Alâ Elsinetin-Nâs*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-II, Beyrut 1408 (1988).

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, c. III, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Genel No: 10393.

Amasyalı Âkifzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, çev. Hikmet Özdemir, Türkiye İlmî İçtimâî Hizmetler Vakfı Yay., İstanbul 1998.

Ayvansarayî, Hüseyin, *Vefeyât*, haz. Günay Kut, "Vefeyât-ı Ayvansarayî ve Nüshaları ya da Tezkire-i Ayvansarayî", *Journal Of Turkish Studies* (Türklük Bilgisi Araştırmaları İçinde), Agâh Sırrı Levend Özel Sayısı, Volume 24/III, Harvard University 2000, s. 151-277.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I-III, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.

Hocazâde Ahmed Hilmî, *İbrâhim Gülşeni*, Kütübhâne-i Cihân, İstanbul 1322.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. III, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2307.

Komisyon, "La'lî Mehmed", *TDEA*, c. VI, s. 66.

La'lî Muhammed Fenâyî, *Terceme-i Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi No: 2749.

Muslu, Ramazan, "Halvetiyye'de "Atvâr-ı Seb'a" Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2007, c. VIII, Sayı: 18, s. 44-45.

Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), İnsan Yay., İstanbul 2003.

Münâvî, *Feyzû'l-Kadir*, c. IV, Dâru'l-Marife, Beyrut 1391/1972.

Müstakîmzâde Süleymân Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi No: 628 (Tıpkı Basım) KB Yay. Ankara 2000.

Müstakîmzâde Süleymân Sadedin, *Tuhfe-i Hattatîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1928.

Özenç, Semiha, *Şeyh Mehmed La'lî Fenâyî'nin Şerh-i Manevî-i Şerîfi'nin Transkripsiyonlu Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SAÜSBE, Sakarya 2008.

Şengün, Necdet, "La'lî Mehmed Fenâî Efendi ve Dîvânçe'si", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXV, İzmir 2007, s. 243-249.

Şeyhî, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, c. 4/II-III, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989.

Şimşek, Selami, *Osmanlı'nın İkinci Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İstanbul 2012, 2. Bsk.

Tabibzâde Mehmed Şükrî b. İsmâil, *Mecmû'a-ı Tekâyâ*, İBB Ktp., Yazmaları No: K. 75 (Cd nüsha).

Tabibzâde Mehmed Şükrî b. İsmâil, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-ı Sûfiyye*, Selimağa Ktp., Hüdayi No: 1098, (Cd nüsha)

Tek, Ayhan, *İbrâhim Gülşeni'ye Ait Mânevî Adlı Eserin La'lî Mehmed Fenâî Tarafından Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, YÜSBE, Van 2009, s. 53-55.

Tosyavîzâde Rıfat Osmân, *Edirne Rehnümâsı*, Vilâyet Matbaası, Edirne 1336/1920.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri), I-II, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara 2001.

Türer, Osman, *Anahatlarıyla Tasavvuf*, Seha Neşriyat, İstanbul 1998.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1995.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.

HALVETİ-ŞÂBÂNÎ ŞEYHİ MUSTAFA KEMÂLEDDİN BEKRÎ VE HEDİYYETÜL-AHBÂB ADLI ESERİ

Yrd. Doç. Dr Halim GÜL
Karabük Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu bildiride, Abdülganî Nablusî'nin (ö.1143/1730) gözetiminde yetişen, halvetî-Şabânî şeyhi Abdullatîf b. Hüsameddîn el-Halebî'ye intisap eden Mustafa Kemaleddin Bekrî'nin hayatı, eserleri incelenmiştir. Bu çerçevede onun Tasavvufî bir kavram olan halvetin âdab ve şartlarını izah eden "Hediyetü'l ahbâb fî mâ li'l-halveti mine'ş-şurûti ve'l-âdâb" adlı risalesinin incelenmesi ve değerlendirmesi üzerinde durulmuştur. Söz konusu eser, mukaddime sekiz bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemâleddîn Bekrî, Hediyetül-Ahbâb, Halvet, Uzlet, Riyâzet, Tasfiye, Tahliye

Summary

Halveti-Shabani Sheikh Mustafa Kemaleddin Bekri Bakr and his work Hediyetü'l-Ahbab

In this paper, the life and works of Kemaleddin Bekrî, who affiliated himself to Halveti-Shabani Sheikh Abdullatîf b. Hüsameddîn el-Halebî, and who was growing up under Abdulgani Nablusî's control were studied. His work "Hediyetü'l ahbâb fî mâ li'l-halveti mine'ş-şurûti ve'l-âdâb", which explains the conditions and rules of "halwet" was also studied. The work consists of preface, eight parts and an epiloğu.

Keywords: Kemaleddin Mustafa Bakri, Hediyetül-Ahbâb, Halvet, Uzlet, Asceticism, Liquidation, evacuation

GİRİŞ

Mustafa Kemaleddin Bekrî, İbnü'l Arabî'nin takipçisi olan meşhur âlim ve mutasavvıf Abdülganî Nablusî'nin (ö.1143/1730) gözetiminde kendisini zahiri ve bâtinî ilimlerde yetiştirmiş önemli bir mutasavvıftır. Bekrî, hocası ve şeyhi Abdullatîf b. Hüsameddîn el-Halebî'in gözetiminde seyr-i sülükünü tamamlayarak halveti tarikatına intisap etmiştir. Mutasavvıfımız, şeyhi Abdullatîf Efendi vefat edince yerine postnişin olmuş ve müridlerin manevi eğitimini üstlenmiştir. Sık sık seyahate çıkan Mustafa Kemaleddin Bekrî, gittiği her yerde irşad faaliyetlerinde bulunup kendisine intisap edenleri terbiye etmeye çalışmıştır.

Mustafa Kemaleddin Bekrî, Şeyh Şâbânî Velî ve Karabaş-ı Velî' aynı silsilede yer alan önemli müridlerdir. Şeyh Şâbânî Velî, Karabaş-ı Velî ve

halifeleri Anadolu topraklarında halveti okulunun prensiplerini yaymaya çalışırken müellifimiz Mustafa Kemaleddin Bekrî de Halvetiye'yi Arap dünyasında yayarak etkin bir hale getirdiği gözlenmektedir. Bu nedenle onların her birinin kendi yaşadıkları döneme sosyal, kültürel açıdan etkilerinin olduğu bilinmektedir.

Bu bildiriye, Halvetî- Şâbânî Şeyhi Abdullatîf b. Hüsameddîn el-Halebî'nin (ö. 1121/1709-10) halifelerinden Mustafa Kemaleddin Bekrî'nin (ö.1162/1749) kısaca hayatı ve eserleri konusunda bilgi verilecektir. Daha sonra müellifimizin “*Hediyetü'l ahabâb fi mâ li'l-halveti mine's-şurûti ve'l-âdâb*” adlı eseri içerik yönünden incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. MUSTAFA KEMALİDDİN BEKRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Hayati

Mustafa Bekrî, Mısır'dan Şam'a göç eden Bekrî ailesine mensup bir mutasavvıftır.³³¹ Nesebi, baba cihetinden Hz. Ebû Bekr'e, annesi yönünden ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e dayanır.³³² Bekrî, h.1099/m.1688 yılında Şam'da doğdu. Babası, Şam'daki Cevvâniye Medresesi'nde müderris olan, âlim ve sâlih bir zat Kemâleddîn b. Ali'dir. Mustafa Bekrî, babası h.1105/m.1694 de vefat ettiğinde beş altı yaşlarındaydı. On beş yaşına kadar annesi ile yaşar. Annesi, h.1111/m.1699-1700 senesinde vefat edince amcasının oğlu Şeyh Ahmed b. Kemâleddîn b. Abdülkâdir es-Sıddîkî'nin himayesine girerek ilim tahsili ile meşgul olur.³³³

Mustafa Kemâleddîn Bekrî, birçok âlimden çeşitli ilimler tahsil etmiştir. Kendilerinden ilim öğrendiği ve istifade ettiği hocalarından bazıları şunlardır:

Arap diliyle ilgili birçok eseri kendisinden okuduğu hocası, “el-Mücellid” lakabıyla tanınan *Abdurrahman b. Muhyiddîn es-Selimi*; el-Mücellid'iden okuduğu eserleri ikinci kez kendisinden okuduğu hocası ve aynı zamanda

³³¹ Ömer Rıza Kehhâl, Mu'cemu'l-müellifin terâcimu musannifî'l-kutubu'l-'Arabiyye, I-XV, Beyrut ts, XII, s. 271; Ebu'l-Fazl Muhammed Halil Murâdî, Silkü'd-dürer fi a'yani'l-karni's-sânî 'aşer, Bulak 1301, IV, s. 109; Abdurrahman Cebertî, Tarîhu 'Acâibi'l-âsar fi't-terâcimi ve'l-ahbâr, Beyrut ts., I, s. 246; Abdülhay b. Abdülkebir el-Kettânî, Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcim ve'l-Meşihât ve'l-müselâ, nşr., ihşan Abbas, Daru'l-garbi'l-İslâmî 1982, I, ss.223-224; Bağdatlı İsmâil paşa,Hediyetü'l-arifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin, nşr., ibnulemin Mahmud Kemâl-Avni Aktuç, İstanbul 1951-51-55, II, s. 446; Ali İhsan Yurd, Kutbiddin Mustafa Kemâlüddin el-Bekrî-Sıddîkî Hayatı ve Eserleri,İstanbul 1967, ss. 7-8, Ramazan Muslu, Mustafa kemâleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul 2005, s.25.

³³² Silsilesi için bkz. Ebu'l-Fütûh Muhammed b. Mustafa Kemaleddîn el-Bekrî, ithâfu's-Sıddîk bi tercemeti hulaseti âli's-Sıddîk (Tıbyân içerisinde), I, vr. 146ab.

³³³ Muhammed Bekrî, age., aynı yer; İsmâil Paşa, age.,II, s.249; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî,Cami'u Kerâmâtü'l-Evliyâ, I-II, nşr. İbrahim Atve İvaz, kahire 1381/1962, II, s. 472; Kettânî, age., I, s.224; Kehhâl, age., XIII, s.271, Yurt, age., s.8; Muslu, age., ss.25-26.

şeyhi Abdülatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî, Mantık ilmini okuduğu hocası Abdülganî b. İsmâl en-Nablûsî'nin talebesi, Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed ed-Dekdekî, yine kendisinden Beyzâvî'nin tefsirini Nahl sûresinin başına kadar okuduğu hocası, Molla İlyas el- Kürdî'dir. Gençlik çağının en verimli dönemini yanında ve himayesinde geçirdiği ve İbnü'l-Arabî'nin el-Fütühâtü'l-Mekkiyye, et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye ve Fusûsü'l-Hikem gibi bazı eserlerini okuduğu hocası, Abdülganî b. İsmâl en-Nablûsî, Keşfü'l-Hafâ müellifi ve Aynı zamanda kız kardeşinin beyi olan İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî ise kendisinden bazı hadis metinlerini okuduğu hocasıdır. Kıraat ilminden bazı eserleri, hadis ilmi ve usûlüne dair Askalânî'nin Buhârî şerhini okuduğu hocası, Ebu'l-Mevâhib'tir.³³⁴

Kaynaklardan öğrendiğimize göre mutasavvıfımız, Hanefî fıkından el-Hidâye ve el-Kenz gibi eserleri okuyarak fikhî alanda da emsallerinden daha üstün olduğunu ortaya koymuştur.³³⁵

1.2.Tasavvufa İntisabı

Mustafa Kemâleddîn Bekrî'nin Halvetiye'ye intisabı h.1115/m.1704-05 tarihinde, Halvetî şeyhi Abdülatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî vasıtasıyla olmuştur. Şeyhinden “esmâ” telkini alarak, isim ile müsemma arasındaki farkı öğrenmiştir.³³⁶ Bilindiği gibi tarikatlar sülûk için iki yol tespit etmişlerdir. Bu yollar, şeyhin sâliki irşad etmesi için lüzumludur. Bu yollardan biri ruhu tasfiye etmektir. Emir âleminden olan kalp, ruh, sır, hafî ve ahfânın fenâ bulması birtakım tecellîlerin meydana gelmesine sebep olur. Hafî zikir yapan tarikatler rûhu tasfiye yolunu seçmişlerdir. Cehrî zikri benimseyen tarikatlar ise nefsi terbiye yolunu seçmişlerdir.³³⁷ Halvetiye tarikatı da nefsi terbiye etme yoluyla sâliki eğiten tarikatlar arasındadır.

Bekrî'nin şeyhinden esma telkini alarak, isim ile müsemma arasındaki farkı nasıl öğrendiğini daha iyi anlayabilmek için nefsin mertebelerini ve bunlarda Allah'ın hangi isimlerini zikretmenin daha uygun olduğu ile ilgili bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Nefsin birinci mertebesi *nefs-i emmâre*'dir. Mukabili *tevhîd*'tir. Nefs-i emmâre mertebesindeki sâlikin zikri “lâ ilâhe illallah” tır. Nefsin ikinci mertebesi *nefs-i levvâme*'dir. Mukabili *İsm-i Celâl*'dir. Bu makamda sâlikin zikri “ Allah “ lafz-ı celâlidir. Nefsin üçüncü mertebesi *nefs-i mülheme*'dir. Mukabili *ism-i Hû*'dur. Nefs-i mülheme mertebesindeki sâlikin zikri *ism-i Hû*'dur. Nefsin dördüncü mertebesi *nefs-i mutmainne*'dir. Mukabili *ism-i Hak*'tır. Bu makamdaki sâlikin zikri, *ism-i Hak*'tır. Nefsin beşinci mertebesi

³³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murâdî, age., IV, s.190; İsmâil Paşa, age.,I, s. 26; Muhammed Bekrî, İthâfu's-Siddîk (Tibyân icerisinde),I, vr. 147b; Yurd, age., s.369; Muslu, age., ss.26-28

³³⁵ Muhammed Bekrî, İthâfu's-Siddîk (Tibyân icerisinde),I, vr. 147b-148a; Murâdî, age., IV, s.190; Muslu, age., s.28.

³³⁶ Muhammed Bekrî, İthâfu's-Siddîk (Tibyân icerisinde),I, vr. 148a; Murâdî, age., IV, s.191; Muslu, age., s.28.

³³⁷ Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marifet Yayınları, İstanbul1984, s.364 vd.

nefs-i râziye'dir.³³⁸ Mukabili *ism-i Hayy*'dir. Bu makamdaki sâlikin zikri, *ism-i Hayy*'dir. Nefsin altıncı mertebesi *nefs-i marziyye*'dir. Mukabili *ism-i Kayyûm*'dur. Bu makamda sâlikin zikri, *ism-i Kayyûm*'dur. Nefsin yedinci mertebesi *nefs-i sâfiyye*'dir. Mukabili *ism-i Kahhâr*'dır. Bu makamdaki sâlikin zikri, Kahhâr ismidir.³³⁹ Nefsin sıfatları olan şu yedi sıfâtın tebdîliyle sâlike *esmâ-i ilâhî* zuhûr eder. Burası “makam-ı bidâyet” (Sülûkün başlangıcı, tasavuf yolunun ilk merhalesi), “makam-ı cem” (Hakk'ı halksız temâşâ etme, halkı değil sadece Hakk'ı seyretme, bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde mevcut olduklarını görme)³⁴⁰ ve “makam-ı hilâfetir”. Bu makama kadar *urûc* (yükselme) tâbir olunduğu gibi nüzülden sonra yine mebd'e (başlangıç) itibar olunur.

Mustafa Kemâleddîn Bekrî'nin Şeyh Şâbân-ı Veli'ye kadar olan Halvetiye silsilesini şu şekilde gösterebiliriz: Abdüllatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî (ö. h.1121/m.1709-10); Edirneli Mustafa Efendi (ö. h.1129/m.1717); Ali Alaaddîn Karabaş-ı Velî (ö. h.1097/m.1685-86); Muslihiddîn Mustafa Çelebi (ö.h.1072/m.1661-62); İsmâil Çorûmî(ö.h.1057/m.1647); Ömer Fuâdî Efendi Kastamonî (ö.h.1046/m.1636-37); Muhyiddîn Kastamonî (ö.h.1013/m.1604-05); Abdülbâkî İskilibî; Hayreddîn Kastamonî; Osman Efendi (ö.h.976/m.1569); Şeyh Şâbân-ı Veli (ö.h.976/m.1568-69)³⁴¹

Mutasavvıfımız, h.1119/m. 1707-08 tarihinde ailesinden ayrılarak Şam'da bulunan Bazrâiye Medresesin'de halvete girip seyr u sülûkünü tamamlayarak, şeyhinden hilafet-i tâmmе, yani manevî eğitimde tam yetkili icazet almıştır. Kaynaklar da Abdüllatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî'nin, öğrencisini ma'rifet ve tahkîk ehlinin sütü ile besleyerek terbiye ettiği, bu nedenle “Fer” aslına geçti ve ondan daha üstün oldu” hükmü zikredilerek, Mustafa Bekrî'nin tasavvuf ilmindeki mertebesine işaret edilmektedir. Bekrî, şeyhi Abdüllatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî (ö. h.1121/m.1709-10) vefat edince, Halep'te onun, şeyhlik görevini üstlenmiştir.³⁴²

Kaynaklarda, Mustafa Bekrî'nin Halvetiye tarikatından başka Nakşbendiye ve Kadiriye tarikatlarına da intisap ettiğini, bu nedenle kendisinin câmi'û't-turuk bir şeyh olduğu belirtilmektedir.³⁴³ Nakşibendiye tarikatına ilk intisabı Seyyid Murad Özbekî el-Buhârî (ö.h.1132/m.1719) vasıtasıyla olmuştur. Daha sonra miladî 1727 yılında Basra'da bulunan Ebû

³³⁸ Sadık Vicedânî, Tomar-ı Turuk-ı Aliye'den Halvetiyye, Şehzâdebaşı 1338-1341, ss.62-64; Yılmaz, H. Kâmil, Aziz Mahmud Hüdâyi: Hayatı, Eserleri, Tarikatı, İstanbul 2004,s.237.

³³⁹ Nefsin yedi mertebesi için bkz. Yılmaz, age., ss.234-237; Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 369.

³⁴⁰ Parantez içindeki açıklamalar Süleyman Uludağ'ın Tasavvufi Terimler Sözlüğü'nden, ilgili maddelerden alınmıştır.

³⁴¹ Halvetiye silsilesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarıktı olarak Halvetiye'nin tarihi Gelişimi ve Halvetiye Silsilesinin Gelişimi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,XXXIX(Ankara 1999), ss.535-63.

³⁴² Muhammed Bekrî, İthâfu's-Sıddik (Tıbyan içerisinde), I, vr. 148a; Murâdî, Silku'd-dürer, IV, s.191; Cebertî, Tarihu 'Acâibi'l-âsâr, I, s.246.

³⁴³ Bandırmalızâde,Ahmet Munip Efendi, Mir'âtü't-turuk, Dersaâdet 1306, s.41.

Ubeyde b. Cerrâh neslinden Nakşîbendî Şeyhi Muhammed Saîd Cerrâhî (ö.h.1144/m.1731-32)'ye biat ederek Nakşîbendiye tarikatına nisbetini yenilemiştir. Hatta Bekrî, şeyhi hakkında “el-‘İkdü'l-ferîd fî tercemeti'ş-Şeyh Muhammed Saîd” adlı bir eser telif etmiştir.

Kadiriyye tarikatına intisabı ise, Hama'da bulunan Kâdirî Tekkesi Şeyhi Yasîn Efendiye biat edip ondan, Kâdiriyye icazeti alarak gerçekleşmiştir.³⁴⁴

Mustafa Bekrî, diğer birçok mutasavvıf gibi ömrünün çoğunu seyahat ederek geçirmiştir. Hayatı boyunca İstanbul, Irak, Şam, Halep, Musul, Bağdat, Kudüs, Mısır ve Hicaz bölgelerine birkaç sefer yapmıştır. Fakat gittiği bu yerlerde sürekli insanları irşatla meşgul olmuş, geride kalan zamanını uzlete çekilerek eser telif etmiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.³⁴⁵

Bekrî'nin yetiştirdiği öğrencilerden en meşhurları şunlardır: Kendisine Bekriyye'nin bir alt kolu olan Hıfniyye tarikatı nispet edilen, Ebü'l Mekârim Şeyh Şemseddîn Muhammed b. Salim b.Ahmed el-Hıfînî (ö.h.1181/m.1767); Bekriyye'nin diğer bir alt kolu Semmâniyye'nin kurucusu olarak bilinen, Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Sammânî (ö.h.1189/m.1775); Mustafa Bekrî'nin oğlu, Ebü'l-Fütûh lakaplı Muhammed b. Mustafa Kemâleddîn (ö.h.1189/m.1784) ve Muhammed el-A'cebî b. Ahmed el-Halebî'dir.³⁴⁶

Mutasavvıfımız 'sâdık bir mürşidin, müridlerini, önce şer'î ilimleri öğrenmeye yönlendirmeli, sonra da hakikat ilmini öğretmelidir. Aksi takdirde şeriatsız hakikat ilmi, zındıklık olur. Şeriat ilmini öğrenen bir mürîd için hakikat kapıları açılmasa bile, o, şeriat ve tarikat bahçesinde selamette kalır. Şeriat ilmini öğrenmeden kendisine hakikat kapıları açılan bir kimsenin söz ve fiil olarak nefsinin muhafaza etmesi zordur ve bu nedenle zındıklığa daha yakındır.'görümlerini benimseyerek³⁴⁷ birçok mutasavvıf gibi o da, tasavvufî eğitimde önce şeriat ilimlerinin öğretilmesinin gerekli olduğunu açıkça ortaya koymakta, aksi durumda hareket edilmesi halinde ise çok büyük olumsuzlukların tezahür edeceğini söylemektedir.

1.3.Eserleri

Mustafa Bekrî velüd bir yazardır. Eserlerinin sayısı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Bazı kaynaklarda altmış, bazılarında ise iki yüz yirmi iki kadar eserinin olduğu kaydedilmektedir. Bu kaynakların hepsinde yalnızca altmış eserinin ismini vermektedir.³⁴⁸ Bekrî üzerinde kapsamlı bir araştırma ve İnceleme yapan Ramazan Muslu ise, çalışmasında yüz doksan iki esrinin ismini zikretmekte ve yetmiş dokuz eserinin yerini tespit ettiğini, bunlardan altmış bir tanesinin yazma ve on

³⁴⁴ Muhammed Bekrî, age., vr. 149b; Murâdî, IV, ss.191- 194

³⁴⁵ Geniş bilgi için bkz., Muhammed Bekrî, İthâfu's-Sıddîk (Tıbyan içerisinde), I, vr. 148a; Murâdî, Silkü'd-dürer , IV, s.191; Cebertî, Tarîhu 'Acâibi'l-âsâr, I, s.246; Muslu, age., ss. 30-37.

³⁴⁶ Murâdî, age., IV, s.196; Cebertî, age., I, s.300.

³⁴⁷ Nebhânî,Cami'ü Kerâmâtü'l-Evliyâ, II, s.477.

³⁴⁸ Murâdî, age., IV, s.195; Cebertî, age., I, s.246; Vicdânî, Tomâr-ı Halvetiyye, s.225.

sekiz tanesinin ise matbu olduğunu, geri kalanın yerlerini ise tespit edemediğini, büyük olasılıkla kaybolduğunu belirtmektedir.³⁴⁹

Mustafa Bekrî hazretlerinin yazdığı eserlerden bâzıları şunlardır: 1) Elfiyetü fi't-Tasavvuf, 2) El-Virdü'l-Esmâ fi't-Teveşül bi Esmâi'l-Hüsnâ,³⁵⁰ 3) El-Farku'l-Mü'zin bi't-Tarebi fi'l-Farkı Beyne'l-'Acem vel-'Arab,³⁵¹ 4) Sebîlü'n-Necât ve'l-İlticâ fi't-Teveşül bi Hurûfi'l-Hicâ, 5) Es-Süyûfü'l-Haddâd fi'r-Reddi alâ Ehli'z-Zendika ve'l-İlhâd,³⁵² 6) Şerhu alâ Hizbi'l-İmâm eş-Şa'rânî, 7) Şerhu alâ Kasîdeti'l-İmâm Ebû Hâmid Gazzâlî, 8) Şerhu's-Selef el-Cîlî, 9) El-Cevâbü'ş-Şâfi ve'l-Lübâbü'l-Kâfi,³⁵³ 10) el-Kasîdetü'l-Mübtehicce,³⁵⁴ 11) El-Hulletü'l-Fâniyye, 12) El-Hediyetu'n-Nediyye li'l-Ümmeti'l-Muhammediyye.³⁵⁵

2. HEDİYYETÜ'L AHBÂB FÎ MÂ Lİ'L-HALVETİ MİNE'Ş-ŞURÛTİ VE'L-ÂDÂB, ADLI ESERİN İNCELEMESİ

2.1. Eserin Yazılış Sebebi ve İsmi

Mustafa Bekrî, eserin giriş bölümünde kaleme alış sebebini, Kudüs'te bazı ihvanın, kendisine halvetin âdâb ve şartları ile ilgili sorular yönelttiklerini, bu risaleyi onların sorularına bir cevap olarak telif ettiğini beyan etmektedir. Yine kitabına, “Hediyetü'l ahabb fî mâ li'l-halveti mine'ş-şurûti ve'l-âdâb” ismini verdiğini, kitabın, bir mukaddime, sekiz bölüm ve bir hatimeden oluştuğunu belirtir. Mukaddimede, halvetin mukaddimesinin uzlet olduğundan uzlet sahibinin ihtiyaç duyduğu bilgilerden bahseder. Birinci bölümde, uzletten sonra halvete girmek isteyen müridin ne yapacağını açıklar. İkinci bölümde, mürid, halvette Allah'ın isimlerinden hangisi ile zikredileceği konusunu ele alır. Üçüncü bölümde, halvette yeme içmenin keyfiyetini açıklar. Dördüncü bölümde, duyu organlarının ve azalarının boş işlerle uğraşmaması konusunu izah eder. Beşinci bölümde, kalbe gelen havâtırın bilinmesi ve onu kovmanın faydalı ilacının ne olduğunu izah eder. Altıncı bölümde, halvette cuma namazının nerede nasıl kılınacağı, nafile namazlardan hangisini kıлып, hangisini terk edeceği konusunu işler. Yedinci bölümde, müridin halvetin sonunda elde edeceği beş neticeden bahseder. Sekizinci bölümde, bu beş neticeden birini elde eden sâlik, bunu şeyhine açıklamak isterse, şeyhi yanındayken veya kendisinden uzakta ise bunu nasıl açıklayacağı gibi hususlardan bahseder.³⁵⁶

2.2.Eserin Nüshaları

³⁴⁹ Muslu, age., ss. 42-62.

³⁵⁰ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2116/6; Ksidecizade,nr.98.

³⁵¹ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2270, 270 vr.

³⁵² Yazma nüshası için bkz. TÜYATOK, Amasya Bayezid Yazma, nr. 1636, vr. 1-85b

³⁵³ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2116.

³⁵⁴ Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 440, vr.215-216.

³⁵⁵ Geniş bilgi için bkz., Murâdî, Silkü'd-dürer , IV, s.195; Cebertî, Tarîhu 'Acâibi'l-âsâr, I, s.246; Muslu, age., ss. 43-63.

³⁵⁶ Bekrî, Mustafa, Hediyetü'l-ahbab(Tıbyan içerisinde), vr.,350b-351a.

Müellifimizin eserinin bir nüshası, Harîrîzâde Muhammed b. Abdurrahman Kemâleddîn Efendi (ö.h.1299/m.1882)'nin, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, 430-432 numarada kayıtlı bulunan, “Tıbyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik” adlı eserinin cilt, I, vr., 349b-377b arasında kayıtlı bulunan nüshadır. Biz de incelememizi bu nüsha üzerinden yaptık. Elimizde olan diğer bir nüsha ise internetten ulaştığımız Mısır Ezher Kütüphanesi yazmalar, 1218 de kayıtlı olduğu belirtilen nüshadır. Fakat bu nüsha incelendiğinde ikinci bölümden sonraki sayfaların eksik olduğu görülmektedir. Bu nedenle kaynak gösterirken Tıbyân içindeki nüsha esas alınmıştır.

2.3. Eserde Zikredilen ve Kendisinden Alıntı Yapılan Şahıslar

Mustafa Bekrî eserini kaleme alırken birçok kaynaktan ilham almış, birçok mutasavvıfın sözünden etkilenmiştir. Eserlerinin isimlerini zikrederek alıntı yaptığı mutasavvıflar; İsmail b. Sudkîn'in Levâkibu'l-envâr; el-Bûnî'nin Şemsü'l-Ma'ârif el-Vüstâ; Kuşeyrî'nin er-Risâle; İbnü'l-Arabî'nin Risâletü'l-Envâr, Risâletü'l-Halvet, Mevâkı'u'n-nücûm ve el-Humratü fi'r-rihleti'l-Kudsiyye; Atâullah İskenderî'nin Miftâhu'l-Felah; İmam-ı Şa'râni, Med'aricü's-Sâlikîn adlı eserlerden istifade ettiği görülmektedir. Yalnız isimlerini zikrederek sözlerini naklettiği şahıslar ise; Şeyh Kâsım el-mağribî; Ali el-Havvâs; İmam-ı Mâlik³⁵⁷

2.4. Eserin İçerik Yönünden İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

Mustafa Bekrî eserinin giriş kısmında hamdele ve salveleden sonra kitabı, bazı arkadaşlarının isteği üzerine kaleme aldığını beyan etmektedir. Yine bu bölümde kitabın bir mukaddime, sekiz bölüm ve sonuçtan oluştuğu belirtildikten sonra, buralarda nelerden bahsedileceği izah edilmiştir³⁵⁸.

Bekrî, mukaddimede riyâzet ve uzlet yapan kimsenin ihtiyaç duyduğu bilgileri aktarır. Mücadele kavramının öneminden bahseder ve bu konuyla ilgili birkaç ayet ve hadisten deliller getirir. Örneğin, Rasulullah (s) “Küçük cihaddan büyük cihada döndük” buyurunca denildi ki, büyük cihad nedir? Bunun üzerine “nefisle cihaddır”, buyurdular. Hadisin zikrederek şöyle der: Bu nedenle sâlikin, mücadele deki, meşakkat ve zorluğa katlanması gerekir. Zaten mücadele, meşakkat ve yorgunluk demektir. Fakat sâlik “Allah müminlerin canlarını satın almıştır...” ayetinde belirtildiği manayı nefsinde gerçekleştirirse zahiri olarak meşakkat ve yorgunluk hissetse bile bâtinen müsterih olur.³⁵⁹

Mustafa Bekrî, kul isyana düştüğü zaman, kaza ve kadere sığınmasını edepsizlik olarak değerlendirir. Bunun aksine hemen tövbe ve istiğfara koşması, nefsini kınaması ve haramlardan sakınması gerekir. Hâsılı mücadeleden sonra müşahede gelir. Bazı meşayihın “ Bidayeti yakıcı

³⁵⁷ Mustafa Bekrî age., I, vr. 365b,366b,367a

³⁵⁸ Bekrî, Mustafa, Hediyyetü'l-ahbâb(Tıbyan içerisinde), vr.,350b-351a.

³⁵⁹ Bekrî, age., vr. 351b.

olmayanın nihyeti aydınlatıcı olmaz.”³⁶⁰ sözlerini aktardıktan sonra, Mustafa Bekrî görüşlerini şöyle dile getirir:

Bidâyette mürîdin **tasfiye** ve **tahliyeyi** istemesi ve gerçekleştirmesi gerekir. Tasfiye, kalbi, kendisini meşgul eden her türlü dünyevi ilgi ve alakadan temizlemektir. Bu gerçekleştiğinde, sâlik, seyr u sülûkünde başka şeylere iltifat etmez duruma gelir. Ancak bu oturmasından, kalkmasına varıncaya kadar her halinde tam bir mücahededen sonra bu durum gerçekleşir. Tahliye ise zikir ve fikir yardımıyla sâlikin her türlü hevâsını terk etmesidir. Tasfiye ve tahliye akıl, fikir, kalp, ruh, sır ve zahiri duyularda olur.³⁶¹

Bekrî halveti, âriflerin, muhakkiklerin ve sâliklerin halveti olarak üç kısma ayırmaktadır. Âriflerin halveti, her nefes Hakk ile beraber olma halidir. Buna halvet-i mutlaka da denir. Bu halvet, cem ve fark makamına ulaşan yani vahdette kesreti, kesrette vahdeti müşahede edenler içindir. Kâmil bir muhakkikin halveti ise, Allah ile beraber halvet olma halidir ki, böyle bir kişi zamanının kutbu ve gavsıdır. Bu halvetin varlığını ancak ehlullah olan kimseler hisseder. Esas konumuz olan (yani bu kitabın yazılmasına sebep olan) sâlikin halvetine gelince; bu çeşit halvet, sâlikin ancak sıfatını değiştirir, hakikatinde bir değişiklik olmaz. Mustafa Bekrî, bu görüşünü destekleyen Ali el-Havvâs’ın şu sözünü nakleder: “Bir kimse tarikatta hangi seviyeye gelirse gelsin bir dikenden elma olmayacağı yapısını yani hakikatini değiştirmeye güç yetiremez. Aynı şekilde mürid de, bütün bir yıl halvette kalsa bile hakikatini değiştiremez.” Bunun anlamı şudur: Eğer mürid için feth konusunda ezeli bir kısmet yoksa halvet ona herhangi bir fayda sağlamaz.³⁶² Sâlik halvete girdiğinde fethi³⁶³ bazen kâmil bazen de nâkıs olabileceği gibi bazen de herhangi bir fetih gelmeyebilir. Ne olursa olsun Allah’ın kendisine taksim ettiğine veya herhangi bir kısmetinin olmamasına razı olmalı ve ümitsizliğe kapılmamalıdır. Çünkü bir halvette elde edilemeyen başka bir halvette ulaşılabilir; önemli olan ihlâslı olmaktır “kırk gün ihlâsla amel edenin kalbinden hikmet pınarları fişkirır”³⁶⁴ hadisinde zımnen ifade edildiği gibi ihlâssız halvete giren bir şey elde

³⁶⁰ Bekrî, age., vr. 352a.

³⁶¹ Bekrî, age., vr. 352a

³⁶² Bekrî, age., vr. 353a

³⁶³ Feth, sözlükte açmak anlamına gelen bir kelimedir. Tasavvuf ıstılahında ise, sûfî, Allah yolunda yaptığı riyâzetler, ibadetler sonucunda çeşitli menzillere ve üstün makamlara ulaşmasıdır. Sonunda Mevlâsı ona Fethi nasip eder. Bu şekilde Allah sâlikin kalp gözünü açar ve ona ilâhî ilimlere nüfûz etmeyi nasip eder. Bkz. Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul 2005, ss., 212-13; Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991, s. 177.

³⁶⁴ Aclûnî, İsmâil bin Muhammed, Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs amme’stehera mine’l-ehâdîs ‘alâ elsineti’n-nâs (nşr Ahmet Kallâş) I-II, Dördüncü baskı, Beyrut 1985, II 292 (hadis nr. 2361)

edemez. Ârifler, ihlâs amellerin ruhudur, demişlerdir. Öte yandan bir kimseye, başkalarına bir yılda verilemeyen fetih, bir anda verilebilir.³⁶⁵

Sâlik halvette gönlünü rabbine bağlamalı, az yemeli, az uyumalı, Allah'ın zikriyle meşgul olmalı, halktan uzlete niyet etmeli ve mücâhedeyi tamamlamış olarak halvete girmeli ve halvetten önce uzlet haline alışmış olmalıdır.³⁶⁶ Ayrıca, mürid halvete kendisini hazır hissettiğinde girmeli; bâtınında ağyâra ilgi ve başka şeylere iltifat hissederse halvetten çıkmalı ve öncelikle uzletin şartlarını gerçekleştirmelidir. Uzlet olmadan halvet, halvet olmadan da celvet olmaz. Celvet halvetin; halvet uzletin; uzlet himmetin; himmet ise tevfikin eseridir. Bunları gerçekleştiren için de riyâzet gerekir. Burada riyâzetten kastedilen şey, sadece az yemek ve az içmek değildir. Bu riyâzet, riyâzet sahibini riyâzetin maksadından uzaklaştıran sebeplerden uzak kalmaktır. Bu, nefis riyâzetidir; güzel ahlâk ile ahlâklanmak ve kötü vasıflardan kurtulmaktır. Az yediği, az içtiği ve az uyuduğu zaman kalbi saflaşır ve kalp gözü açılır. İşte bu, yukarıda da ifade edildiği gibi samedânî bir riyâzettir.³⁶⁷

Uzlet sahibinin, kutsî hadiste ifade edildiği gibi nâfilelerle muhabbet-i ilâhiyeyi elde etmeye çalışmak ve melekûtün kapısını açlık ve susuzlukla çalmaya devam etmesi gerekir. Açlık ve susuzluğun fazileti ile ilgili birçok hadis vârid olmuştur. Açlık ve susuzluk nefisle mücâhedede en büyük âmîl olarak görülmüştür. Ancak bunun iki şartı vardır. Açlığı ve susuzluğu tadrîci olarak gerçekleştirmek ve açlık ve susuzlukla birlikte ahlâkî güzelleştirmeye çalışmaktır. Şeyh Kâsım el-mağribî, “su içme konusunda zühdü gerçekleştiren dünya zühdünü de gerçekleştirir...” der ve şu yorumu yapar. “Yıllardır bu söz zihnimde döndü dolaştı; fakat ben bazen haftada, bazen 15 günde bir su içmeme rağmen suda zühdü henüz tam olarak gerçekleştirebilmiş değilim.”³⁶⁸

Halvetin mukaddimesi olan uzlet ve nefis terbiyesiyle ilgili şeyleri sana öğrettikten sonra halvete başlayacak tâlib, nelere dikkat etmeli diyerek Mustafa Bekrî, birinci bölüme giriş yapıyor.

Mutasavvıfımız es-Seyyid Mustafa Bekrî, halveti tercih eden kimselere, kendilerine Allah'ın nasip etmesi gerektiğine vurgu yapar. Sonra Hz. Peygamberin peygamberlikten önce halktan uzaklaşarak Hıra Mağarasındaki halvetine dikkatleri çeker ve orada Rabbi tarafından yedirilip içirildiğini vurgular, bu nedenle mutasavvıflar onun yoluna uyararak geçici lezzetleri terk ederler.

Mustafa Bekrî halvete girene gerekli olan şeyleri sıralarken, ‘halvete girenin yapması gerekenler örfen gerekli şartlardır, yoksa dinen bir zorunluluğu yoktur.’ görüşüne yer verir.

³⁶⁵ Mustafa Bekrî age., I, vr. 353b-54a

³⁶⁶ Mustafa Bekrî age., I, vr. 355a

³⁶⁷ Mustafa Bekrî age., I, vr. 355b-356a

³⁶⁸ Mustafa Bekrî age., I, vr. 356b-357a.

Tâlib halvete girmeden önce nafile sadaka verir, elbiselerini ve bedenini temizler, iki rekât namaz kılar, sonra kendisi için hazırlanan halvethâneye girer. Taharet için dışarı çıktığında heva ve hevesine uymaktan sakınmalı, halvette iken yiyecek ve içeceklerde belli bir sınır olmamakla birlikte fazla külfetli olmamalı ve yiyecekleri orada olmalıdır. Halvethâneye giren talib iki rekât nafile namaz kılar ve namazın her iki rekâtında da sünnete uyararak “And olsun ki, senden önce birçok peygamber gönderdik...”³⁶⁹ ayeti ile başlayan aşrı okur. Tabi bunları şeyhi yanında değilse böyle yapar. Şayet şeyhi yanındaysa önce o halvethâneye girer, iki rekât namaz kılar ve sana dua eder. Bu daha evladır. Sonra senin halvete girmene izin verir; sen de önce kul hakları varsa onları ödeyip helalleştikten sonra bütün günahlarına tövbe ederek Allah’a iltica edersin. Duanın kabul olduğunun işareti, gözyaşı dökmen ve kendinde huşû halinin bulunmasıdır. Tövbenin nasûh olduğunun alameti ise, tövbe ettiğin şeye uykuda olsa bile bir daha dönmemendir. Örneğin zinadan tövbe eden bir kimse rüyasında tekrar zina ettiğini görse, bu tövbesinin nasuh olmadığına işarettir.³⁷⁰

Halvette iken hafif yiyecekler yerine tokluk hissi veren yiyecekleri tercih etmeli, şayet şeyhi yanında değilse, müridin yeme içmesini iyi ayarlayabilmesi için bedenini ve bünyesini iyi tanınması gerekir. Bunu için tıp ilminden bedenle ilgili bilgiye sahip olmalı ya da doktorlardan mizacına uygun olan yiyecekleri öğrenmelidir. Bunu yapmadığı takdirde bırak nafile ibadetleri, farzları bile yerine getiremez hale gelebilir. Fakat halvete giren müridin yanında şeyhi varsa bunlara ihtiyacı yoktur.

Mustafa Bekrî halvette Allah’ın hangi isimlerinin zikredilmesinin daha faziletli olduğu hususunu ikinci bölümde ele alır ve bu konuda üç görüş aktarır. Birincisi, Gazâlî başta olmak üzere bazı âriflerin halvette iken tercih ettikleri zikir “el-Kelimetü’-t-tayyibe” olarak adlandırılan “Lâ ilâhe illallah” zikridir. Bu zikri tercih edenler “Fa’lem ennehû lâ ilâhe illallah”³⁷¹ ayetini ve “Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli söz “Lâ ilâhe illallah” sözüdür”³⁷² hadisini delil gösterirler. İkinci görüş, İbnü’l-Arabî ve bazı muhakkik sûfîlerin tercihleri ise lafzatullah yani “Allah” zikridir. Bu zikri tercih edenlerin delili ise Atâullah İskenderî’nin “Miftâhu’l-Felah” adlı eserinde kaydettiği Bişr-i Hâfî ile bir genç arasında geçen bir konuşmadır. Genç, Şiblî’ye niçin “Allah” diye zikredip “Lâ ilâhe illallah” diye zikretmediğini sorar. Şiblî, Hz. Ebû Bekir’in bütün malını Allah yolunda sarf ettiği zaman Hz. Peygambere, ailesine “Allah’ı bıraktığımı söylediği için bu zikri tercih ettiğini söyler. Genç bu cevapla tatmin olmaz. Şiblî’ye tekrar “Bana bundan daha tatminkâr bir cevap ver” der. Şiblî bunun üzerine “İkrâra (illallah) ulaşmadan inkâr (lâ ilâhe) üzere ölmekten korkuyorum” der.

³⁶⁹ Mü’min(Ğâfir), 78.

³⁷⁰ Mustafa Bekrî age., I, vr. 358b-359a.

³⁷¹ Muhammed, 19

³⁷² Aclûnî age., I, 172 (hadis nr. 452, 453). Benzer bir hadis için ayrıca bk. İbn Mâce, Edeb 55.

Genç bu cevapla da tatmin olmaz ve tekrar “bundan daha üstün bir gerekçe istiyorum” der. Şiblî, “Allah de, sonra da onları daldıkları sapıklıkta bırak, oyalansın dursunlar”³⁷³ ayetini okur. Hikâyenin devamında genç, aradığı cevabı bulmuşçasına ayağa kalkar ve bir sayha atar. Şiblî tekrar “Allah” deyince, genç yine ayağa kalkar ve ikinci bir sayha atar. Şiblî üçüncü kez “Allah” deyince, genç son bir sayha atar ve oracıkta ruhunu teslim eder. Bunun üzerine gencin akrabaları Şiblî’den diyet almak için yakalayıp halifeye götürürler. Halife, Şiblî’yi dinledikten sonra suçsuz olduğuna kanaat getirir ve onu serbest bırakır³⁷⁴ Burada, Şiblî’nin gence verdiği cevaplar, aynı zamanda bu zikri tercih edenlerin de delilleri olmuştur. Üçüncüsü, tarikat ehlinin tercihi ise şeyh hangi ismi telkin etmişse müridin onu zikretmesidir, der ve şunu ilave eder; halvette zikrin âdâbına dikkat etmek gerekir. Çünkü edebi gözetmeksizin yapılan zikir, şeytanın zikri gibidir. Veya meyvesiz bir ağaç benzer. Ayrıca Mustafa Bekrî, zikrin âdâbını el-Vasiyyetü’l-Celiyye adlı eserinde zikrettiğini kaydeder.³⁷⁵

Allah’a ulaşan yolların en yakını zikrullah yoludur. Çünkü zikir ehli, Allah ehlidir. Onlar, Allah’ın kendilerine sırlarını açtığı güvenilir kimselerdir. Onlar bu sayede kendilerinden öncekilerin mertebelerine sahip oldular.³⁷⁶

Allah Teâlâ’yı zikretmenin birçok faydası ve fazileti ile ilgili hadisi şerifler varid olmuştur. Ancak kalp mâsivâdan sıyrılmadan zikrin faydası ortaya çıkmaz. Zikreden kimse, bütün benliği ile Allah’a yönelmelidir. Şayet ihlâsla bunu yaparsa zikir, zorlanmadan lisanından akıp gider. Öyle bir duruma gelir ki, dili daima zikir ile iştiğal eder. Bu hal, zikrin kalbe yerleştiğinin bir göstergesidir. Böyle bir kimse için zikretmek değil, zikri bırakmak zor gelir. Her ne kadar işittiği sesler ve gördüğü şeyler farklıda olsalar, artık ona işittiği her ses zikir, gördüğü her şey de zâkir olarak gelir. Nitekim İbn Arabî de şöyle demektedir; Allah Teâlâ kullarından birini dost edinmek isterse zikrini ona ihsan eder.³⁷⁷

Mustafa Bekrî üçüncü bölüm de halvette yeme içmenin keyfiyeti konusunda bilgi vermekte ve şöyle demektedir; sâlik halvete girdiğinde iftar vakti ise, sünnete uygun olarak hurma, kuru üzüm vb. yiyecek yâda bir yudum su ile iftar eder. Akşam namazını sünnetleri ve âdâbıyla birlikte kıldıktan sonra orada hazırda bulunan yemekten yer. Eğer akşam yemeğini geciktirmesinde bir zorluk yoksa halvette kendisine hizmet eden bir kimse de varsa bu kimse kendisine pirinçten tuzsuz ya da az tuzlu çorba pişirir. Yine yiyeceği ekmek tuzsuz ya da az tuzlu arpa veya buğday ekmeği olmalıdır. Akşam yemeğini geciktirmekte kendisi için bir zorluk varsa yemeği takdim etmek daha uygundur.

³⁷³ el-En’âm, 6/91.

³⁷⁴ . Bk. Mustafa Bekrî, Hediyyetü’l-ahbâb (Tîbyân içerisinde) I, vr. 360^{ab}.

³⁷⁵ Mustafa Bekrî, age., I, vr. 360^b.

³⁷⁶ Mustafa Bekrî, age., I, vr. 361a

³⁷⁷ Mustafa Bekrî, age., I, vr. 361b-362a

Müellifimiz yemeği “ Vacip”, “mendup”, “mubah”, “mekruh” ve “haram” olarak beş kısımda değerlendirir ve şöyle der: Bazı âlimler ise “mendub”u “mubah”ın; “mekruh”u da “haram”ın içerisinde değerlendirerek yemeği üç kısımda ele almıştır. Buna göre, farzları ve mendupları yerine getirmeyecek derecede aç kimsenin yemek yemesi “vacip”; şer’i tokluktan (midenin üçte birinden) fazlasını yemek “mekruh”; mideyi tıka basa doldurmak ise “haram”dır. “Mideyi tıka basa doldurmak, zekâ ve anlayışı giderir” denilmiştir.³⁷⁸

Mutasavvıflar, yemeği tamamen kesmeyi değil, azaltmayı tavsiye etmişlerdir. Çünkü yemeği azaltmak, nefisle mücâhedede önemli bir vasıta olarak görülmüştür. Ancak sâlik, ibadetlerini eda etmede zâfiyet gösterirse, ona az yemesi tavsiye etmek uygun olmaz. Hatta kırk gün riyâzet maksadıyla yemek yemese ve bu yüzden ölse Allah’a asi olarak ölmüş olur.³⁷⁹

Diğer taraftan Mustafa Bekrî’nin yemekle ilgili dikkat çektiği önemli bir konuda, yiyeceğin helal olmasına da azami titizliğin gösterilmesidir. Bilmeden bile olsa, haram lokma yiyen bir mürîdin yaptığı zikrin kalbini nurlandırması mümkün değildir. Çünkü haram “zulmet”; helal ise “nur”dur. Helal lokma yiyen bir mürîdin zikri, kalbine ulaştığı zaman orayı nurlu bir hâlde bulur. Bu durumda zikir ve nur, kalpteki havâtırı uzaklaştırmaya ve onu her türlü kötü düşünceden tasfiye etmeye çalışır. Fakat haram lokma yiyen ya da haram elbise giyen bir mürîdin kalbine zikir ulaştıncaya orayı karanlık bulur ve zikir önce bu karanlığı yok etmekle meşgul olur ve bu yüzden mürîd, bu esnada birçok hayırdan mahrum kalır.³⁸⁰

Mustafa Bekrî, yeme içme ile ilgili dikkat çektiği diğer bir husus da, suyun ne şekilde içileceği ve kahve içme konusudur. Şayet yanında kahve yapacak birisi varsa, insanı uyanık tuttuğu için fazla olmamak şartıyla içebilir. Mürîd suyu besmele çekerek içmeli, su kabının içine üflememeli ve suyu birkaç nefeste içmelidir. Suyu her yudumlayışta Allah’a kendisine tatlı bir su ihsan ettiği için hamd ve dua etmelidir. Mürîd halvette iken yanında yeterli elbise ve giyecek bulundurmalı ve onları temizlemekle vakit kaybetmemelidir.³⁸¹

Bekrî, dördüncü bölümde gerçek tevhide nasıl ulaşılır? sorusunun cevabını vermeye çalışır. Sâlik, halvette eşyaların yerini değiştirmemeli, saç ve sakalı ya da diğer azaları ile oynamamalıdır. Diğer taraftan lüzumsuz şeyleri tefekkür etmemeli, çünkü bu gerçek tevhide aykırıdır. Eğer böyle devam ederse tevhide ulaşması mümkün değildir. Nitekim İbnü’l-Arabi Fütühât’ında; mürîd, halvette zikre sarılıp, tefekkürden kendisini fariğ kılarsa, Rabb’inin kapısındaki bütün eşyalar ondan kaçır. Fakat Allah Teâlâ,

³⁷⁸ Mustafa Bekri, Hediyetü’l-ahbâb, age., I, vr., 363a.

³⁷⁹ Mustafa Bekrî’nin riyâzet ile aklıktan ölen ya da hastalandığı halde ilaç almayan kimsenin durumu hakkında yorumu için bkz. Age. I, vr, 363b.

³⁸⁰ Mustafa Bekrî, age., Aynı yer.

³⁸¹ Mustafa Bekrî, age., I, vr. 364a.

ona esrâr-ı ilâhiyi ve ma'ârif-i Rabbânîyi nasip eder. Yine el-Affû't-Tilmisânî, mürîd ancak tefekkürünü yok ederse gerçek tevhide ulaşır. Görüşlerini aktardıktan sonra sonuç olarak şunu ilave eder. Sâlik, ikilgi ortadan kaldırarak yalnızca Allah'a yönelmelidir.³⁸²

Mürîd halvete mümkünse haram aylarda, ramazanın son on günü ve mevlid kandili günleri gibi faziletli zamanlarda girmelidir. Bütün aylar ve günler Allah'ındır, ancak Allah, bazı mekânları, bazı zamanları ve bazı şahısları diğerlerinden üstün kılmıştır. Mustafa Bekrî, şeyhinin, kendi şeyhi Edirneli Mustafa Efendi'nin mürîdleriyle birlikte Hz. Peygamberin doğumundan yirmi bir ya da otuz bir gün önce halvete girdiğini ve mevlit gecesi çıktığını kendisine söylediğini, kaydeder. Ancak Mustafa Bekrî'ye göre halvetten tam olarak sonuç edilebilmesi için en az kırk gün olması gerekir. Nitekim Şeyh Muhammed b. Ez-Za'dân et-Tûsî şöyle demektedir; Tasavvuf erbabı halveti kırk gün olarak belirlemişlerdir. Çünkü nutfenin "alaka" ve alakanın "mudğa" olması; daha sonra bir canlı hâline gelmesi yine sedefte incinin oluşması hep kırk günlük bir zaman diliminde gerçekleşir.³⁸³

Halvetten çıkacağı gece şeyhin ihvânından ve muhiplerinden kalabalık bir cemaat, halvet yerine gelir ve mürîdi halvetten çıkarırlar. Şeyh, Fatihâ okur ve ardından cemaat tehliil getirmeye başlar. Bu şekilde "zikirhâne"ye doğru giderler ve bir zikir meclisi düzenlenir. Ardından çeşitli yemeklerin yer aldığı uzun bir sofrada toplanırlar ve yemeklerini yerler. Yemek duası ve Fâtiha okuduktan sonra dağılırlar. Mutasavvıfımız, bu merasimin her yıl tekrar edildiğini de ayrıca ilave eder.³⁸⁴

Halvetî şeyhleri, çok sık halvete girdikleri için bu adla adlandırılmışlardır. Çünkü onlar, halvette, başka zamanlarda elde edemeyecekleri feyiz, medet, fûtûh, işrak ve değişik müşahedeler bulmuşlardır. Nefsin halvetle kırıldığını, kalbin onunla saflık kazandığını (tasfiye) tecrübe etmişlerdir. Bu nedenle onlar bir bebeğin anne memesine düşkünlüğü gibi, halvete düşkün olmuşlardır. Değişik makamlara ulaştıktan ve marifete erdikten sonra halveti bırakmaları nasıl mümkün olur? Onlar, zâhirî halvet ile bâtinî halveti, fark ile cem'i birleştirmişlerdir.³⁸⁵

Zahiri temizlik için nasıl su ile yıkanmak gerekliyse, mânevî temizlik için de halvet gerekir. Sırrın, ruhun ve kalbin temizliği mânevî temizliktir ve her birinin usûlünü gözetmek gerekir. Buna ancak havâs güç yetirebilir. Edebe riâyet edilmeden yapılan ibadet çok da olsa kişiyi bulunduğu makamdan bir üst makama çıkarmaya yetmez. Zâhirî amellerde olduğu gibi bâtinî amellerde de edebe riayet etmek gerekir. İmam Şa'rânî, "Med'aricü's-Sâlikîn" de zikrettiğine göre, müritlerden birinin ameli çok olmasına rağmen derecesinin eksik olduğunu gören Seyyid İbrahim, bunu sebebini sorar,

³⁸² Mustafa Bekrî age., I, vr. 364a-364b.

³⁸³ Mustafa Bekrî age., I, vr. 364b

³⁸⁴ Mustafa Bekrî age., I, vr. 364b-365a

³⁸⁵ Mustafa Bekrî age., I, vr. 365a

mürîd de nedenini bilmediğini söyler. Bunun üzerine, Seyyid İbrahim, bâtinî amellerinin edebini gözetmemesinden kaynaklandığını belirtir. Bu nedenle bâtinî amellerin âdâbını gözetmek mürîdi, iyilerin makamlarına yükseltir. Bu açıdan bakıldığında halvet, “celvet” makamına ulaştıran bir merdiven olarak görülür.³⁸⁶

Mutasavvıfımız, beşinci bölüm de “Havâtır”ı³⁸⁷ -ki onu mutasavvıflar, “sâlikin çalışmaksızın kalbine gelen hitaplar şeklinde tanımlarlar.- bilmek ve tanımak konusunu ele alır. Sâlikin onu kalbinden kovmasının en faydalı ilacının “İlâhî hitaplar” olduğunu belirtir. Mustafa Bekrî, havâtırın “Rabbânî”, “Melekî”, “Nefsânî” ve “Şeytânî” olmak üzere dört kısma ayrıldığını kaydeder. Rabbânî olan havâtır, kesinlikle doğrudur. “İlham” olarak da adlandırılan Melekî havâtır, mendup ve farza; içerisinde nefsin payı olan Nefsânî havâtır ise, süflî arzulara yönlendirir; Şeytânî havâtır da hangi şekilde olursa olsun Hakk’a muhalefet etmeye çağırır. Bazen ibadet ve tâat şeklinde, bazen keramet sevgisi şeklinde sâlikin ilgisini çekerek yolunu kesmeye çalışır.³⁸⁸

Şeytan, kulun hangi makamda olduğuna bakar ona göre aldatır. Eğer sâlikte bir zaaf varsa ona vehmle gelir. Fakat sâlik, ârif ise veya muhakkik bir şeyhin elinde terbiye oluyorsa, gelen havâtırın şeytânî mi yoksa melekî mi olduğunu anlar. Bunun üzerine şeytan hüsrana uğramış bir şekilde gider. Fakat şeytan pes etmez ona başka bir işte tuzak kurmaya çalışır.³⁸⁹ Yine sâlikin kalbine gelen “hatır”, bir emri veya nehyi içermiyorsa ve onu kovmakta mümkün değilse, şeytanın ve nefsin ona müdahalesi mümkün değildir. O, Rahmânî’dir. O “hâtır” sâlikin kalbini yırtıcı hayvanın, zayıf atı hâkimiyeti altına aldığı gibi hükmü altına almıştır. Bu nedenle şeyhler şöyle demişlerdir:

Mürîdin gözetmesi gereken edeplerden biri de, güzel olsun çirkin olsun kendisine gelen havâtırı ayrıntılı bir şekilde şeyhine bildirmesidir. Sâlike bir gün ve gecede yetmiş bin havâtırın gelebileceği söylenmiştir. Bunlardan hangisinin rabbânî ya da melekî ve yine hangisinin nefsânî ya da şeytânî olduğunu sâlikin ayırt edebilmesi gerekir ki son ikisine kalbinde yer vermesin ve bunlar kendisini meşgul etmesin. Bunu başarmanın en iyi yolu ise halvettir.³⁹⁰

Halvette gelen havâtırı uzaklaştırmak için sâlikin yapması tavsiye edilen hususları Mustafa Bekrî şu şekilde özetlemektedir: “Sâlik, havâtır kendisine gelmeye başladığında öncelikle abdestini yeniler. Havâtır bu şekilde

³⁸⁶ Mustafa Bekrî age., I, vr. 365

³⁸⁷ Havâtır; Arapça, hâtır kelimesinin çoğuludur. Hatıra gelenler hatırlananlar manasına gelir. Kalbe gelen hitâba havâtır adı verilir. Şeytânî, nefsânî olduğu gibi, Rahmânî ve melekî de olabilir. Haram ve helale dikkat etmeyenler, hâtırın Şeytânî mi Rahmânî mi olduğunu ayırt edemezler. Bkz. Cebecioğlu, age., s.257.

³⁸⁸ Mustafa Bekrî age., I, vr. 365b.

³⁸⁹ Mustafa Bekrî age., I, vr. 366a.

³⁹⁰ Mustafa Bekrî age., I, vr. 366b

gitmezse, bunlar azalınca kadar zikirde sesini yükseltir; azalınca da sesini kısar. Bu şekilde de gitmezse onu uzaklaştırmak için şeyhinin himmetine yönelir. Havâtırı uzaklaştırdıktan sonra elini kalbine koyar ve yedi defa “Sübhâne'l-meliki'l-kuddûs el-fa'âli'l-hallâk” der. Sonra “dilerse sizi yok edip yeni bir topluluk var eder. Bu Allah için güç değildir.”³⁹¹ ayetini okur. el-Bûnî'nin, Şemsi'l-Me'ârifî'l-vüsdâ'da zikrettiği diğer bir görüşe göre de abdest aldıktan sonra “Yâ Kadîr” ismini zikreder, O, ondan onu giderir.³⁹² Yine el-Bûnî demiştir ki halvette iken açlık, kalp çarpıntısı, değişik düşünce gibi bir durum olursa yine abdest alır ve “Yâ Mübîn” ve “Yâ Hâdî” isimlerini zikreder. Ayrıca açlık için “es-Samed” ; susuzluk için de “el-Celîl” isimlerinin zikredilmesi gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Yine bir kimse elini kalbine koyarak Mülk sûresini okursa susuzluğunun dineceği ifade edilmiştir.³⁹³

Altıncı bölüm de Bekrî, sâlikin, nafîle ibadetlerden neleri yapıp neleri terk edeceği ve cuma namazını nerede kılacağı konusunu ele alır.

Mustafa Bekrî, bazı mutasavvıfların “halvette revâtib sünnetlerin ve abdestten sonra kılınan iki rekât nafîle namazın dışında ve farz namazlardan başka namaz kılmaz.” şeklindeki görüşlerini aktardıktan sonra, tarikat ehlinin bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle nakleder. Halvetteki bir sâlik, sünnet ve edebe riayet etmeli, tarikatin âdâb ve evrâdlarını terk etmeyerek, en iyi şekilde yerine getirmelidir. Eğer halvet mahalli mescit değilse, namazlarını cemaatle kılmak için yerinden ayrılmamalıdır. Çünkü halvette olan bir kimse için fazla hareketlilik hoş karşılanmamış olup kendisine gaflet necâseti bulaşmasından, kendisinin bedeniyle hevâyâ düşmesinden ve kalbî hastalıklara mâruz kalmasından endişe edilmiştir. Şayet kendisine hizmet eden bir kimse varsa, namaz vakti halvethâneye gelerek kible tarafında bulunan kapının önünde durur ve ona imamlık yapar. Böylece halveteki sâlik, namazını cemaatle kılma imkânına kavuşmuş olur. Farzı kıldıktan sonra halvethânenin kapısını tekrar kapatır ve dışarıyla ilgisini keser.³⁹⁴

Bazen halvette öyle vâridâtlar gelir ki, mürid zayıf düşer ve yapması gerekenleri yapamaz hale gelir. Fakat Allah (c.c.) kuluna ikramda bulunarak farz namazları eda etmesi için namaz vakitlerini ona gösterir, hatta bazı müridlere nafîle ibadet yapma zamanları bile ihsan eder. Halvette bu varidatlar çok olur. Bu nedenle halvetteki mürid cemaatle namaz kılmaya ya da cuma namazına gitmeye güç yetiremez. Ancak cuma namazına gitmek için çaba sarf etmelidir. Yolun başında olanlar için böyle bir durum seyrek olarak meydana gelir. Genellikle bu konumdaki insanlar böyle bir şeyi (Vâridât) bilmezler, kendilerine söylemek de gerekmez. Hatta onlardan gizlenmesi gerekir. Çünkü İmam-ı Mâlik; “Her ilmin açıklanması doğru

³⁹¹ İbrâhim, 19-20

³⁹² Mustafa Bekrî age., I, vr. 366b

³⁹³ Mustafa Bekrî age., I, vr. 367a

³⁹⁴ Mustafa Bekrî age., I, vr. 367b-368a

değildir.” buyurmaktadır. Vâridât çok kuvvetli veya zayıf olabilir. Vâridât, sahibini normal şartlarda etkilemez. Ancak bir etkilenme söz konusu ise bu, ya vâridâtın çok kuvvetli olmasından ya da vâridât sahibinin zayıflığındadır. Hatta bu durumda vâridâtın geldiği kimse ayakta ise yere düşebilir.³⁹⁵

Bekrî, salikin halvette iken cuma namazına gidip gitmeyeceği ile ilgili mutasavvıfların görüşlerini aktarır. Hatta bazılarının mürid halvette iken cuma namazına gitmemeli, çünkü o özür sahibidir, dediklerini belirtir. Bu görüşte olanların ibn-i Abbas’ın “Cuma namazı farzı kifayedir” görüşüne uyduklarını söyler. Sonra cuma namazı ile ilgili hadisi şerifleri ve onları, işâri olarak nasıl yorumladıklarını aktardıktan sonra kendi görüşünü açıklar.³⁹⁶

Mustafa Bekrîye göre mürid güç yetirebildiği ölçüde cemaate ve cuma namazına iştirak etmelidir. Halvethaneden dışarı çıkarken yanında kendisine hizmet eden birini ya da bir ihvanı bulundurması gerekir. Dışarı çıktığında yüzünü ridasıyla örter ve ancak yere bakar; sağa sola bakmaz. Farz namazı eda ettikten sonra halvethaneye döner, sünnet ve nafileleri burada kılar. Halvet yerinde kılma imkânı yoksa mescitte tamamlar.³⁹⁷

Eğer halvet yeri mescit değilse odasının kapısını açar ve namaz kılanları görecektir şekilde imama uyar. Halvethaneden namaz kılanları göremiyor ya da imamın sesini işitemiyorsa cemaatin bulunduğu yere gelir ve namazını burada kılar. Bunun dışında başka seslere kulak vermez ve başka şeylere bakmaz. Mürid halvette iken, daha önce de ifade edildiği, gibi ancak uyku galebe çaldığı zaman uyur. Uyumadığı takdirde sabah namazını kaçıracağından korkarsa uyumalıdır.³⁹⁸

Mustafa Bekrî, yedi ve sekizinci bölümlerde, halvete giren sâlikin, halvetin sonunda elde edeceği kazanımları şöyle dile getirmektedir: Halvetin sonunda şu beş netice elde edilir. **a-** Uykuda vâkı‘ât **b-** Kalbî müşâhedeler **c-** Melekûtî mükâşefeler **d-** Hakîki tecelliler ve **e-**vusûl yani yüce makama ulaşma. Birincisi, nefsânî sıfatlar ya da rabbânî kerametlerin, kalbe tecelli etmesidir. Hakk Teâlâ, sâlike itâat ve isyanın suretlerini göstermekle ikramda bulunur. Bu tecelliler nebâtât, cemâdât, su ve nehirler, ateş ve nur şeklinde olabilir. Bu tecelliler sayesinde sâlik, kemâl sıfatlarla, noksan sıfatlarını; güzel sıfatlarla da çirkin sıfatlarını tanır. Böylece bütün varlıklarda tecellî eden sıfatların hangi sıfat olduğunu bilir. Örneğin tilkide hile ve tuzak sıfatının tecelli ettiğini görür.³⁹⁹ Mürid kendisine vakı‘ olan her şeyi, şayet şeyhi yanındaysa ona haber vermesi, yanında değilse, önündeymiş gibi tasavvur ederek anlatması ve anlattıktan sonra, Hakk Teâlâ’nın kalbine uygun gördüğü şeye bakması gerekir.⁴⁰⁰ İkincisi, Hakk’ın

³⁹⁵ Mustafa Bekrî age., I, vr.368b-369a

³⁹⁶ Mustafa Bekrî age., I, vr. 369a-370b

³⁹⁷ Mustafa Bekrî age., I, vr.370b

³⁹⁸ Mustafa Bekrî age., I, vr.370b-371a

³⁹⁹ Mustafa Bekrî age., I, vr. 371a.

⁴⁰⁰ Mustafa Bekrî age., I, vr. 372a.

isimlerinin sâlikin kalbinde birer birer tecelli etmesi ve bütün isimlerin bu şekilde tamamlanmasıdır. Bu, ancak sâlikin istîdadına göre tecelli eder. Üçüncüsü, Hakk'ın sıfatlarıyla kuluna tecelli etmesidir. Hakk Teâlâ tecellî edince sâlik fenâ makamına ulaşır. Çünkü kadîm, tecellî edince hâdis, yok olur. Fenâdan sonra bekâ sıfatıyla diriltir ve bakâyâ ulaşır. Bu makamda esrârî gizlemesi gerekir. Dördüncüsü zâtî tecellidir. Bu tecellide diğer bütün varlıklar yok olur ve yalnız Hakk kalır. “Bugün mülk kimindir?” sorusuna cevap verecek kimse olmadığı için yine zâtının “Bir ve Kahr olan Allah'ındır”⁴⁰¹ şeklinde cevap vermesidir. Beşincisi ise Hakk'a yakınlıktır (kurb). Bu ancak vücûddan fânî olmak ve müşahedeye devamla mümkündür. Fenânın hakikatine ulaşınca zaman ve mekânla mukayyed olmaz. Allah'ın dışındaki sıfat ve evsaktan mustağni olur. İşte o zaman mutlak fenâyâ ulaşır. Bütün bunlar sadık mürîde zahir olur.⁴⁰²

Mürîd halvet sonucunda beş türlü kazanımdan herhangi birini elde ettiğinde, işrak namazını kıldıktan sonra şeyhinin huzuruna varır. Selam verdikten sonra şeyhe yakın bir yere oturur ve elini ve dizini öpmeden gördüğü vâki'âtı (tavâlî'-levâmî') anlatır. Eğer şeyhi ona bir şey yapmasını emrederse onu yerine getirir. Şeyh, “Fâtiha” okuduktan sonra mürîd şeyhin huzurundan girdiği şekilde ayrılır, ona arkasını dönmez. Şeyhi halvete girdiği yerden uzakta ise, bulunduğu yere gider. Ancak, sıdk sahibi mürîdlerin yanına bazen şeyhin gittiği de olur. Bu durumda şeyh, mürîdi huzuruna davet eder ve vâki'âtını dinler.⁴⁰³

Mürîd, halkın kendisine yönelmesinden sakınmalıdır. Halkın kendisine karşı iltifatı ne zaman çoğalırsa halvetten hemen çıkmalıdır. Çünkü halkın ârife yönelmesi öldürücü bir zehirdir (semm-i kâtil). Eğer mürîd bu durumda halvetten çıkmazsa, o, şöhret ve riyâset tâlibi demektir. Bu ise ona tarîkatta bir şey getirmez. Eğer halvetteki, kâmil bir kimse ise halkın kendisine yönelmesi, onu Rabbi ile meşgul olmaktan alıkoymaz. Eğer irşâda ihtiyacı olan bir mürîd ise, halkın teveccühü kendisini meşgul eder. Böyle bir mürîdin, yukarıda ifade edildiği gibi, halktan kaçması gerekir. Bazıları, sâdikların kalbinden en son çıkan şeyin “riyâset” (baş olma) sevdası olduğunu söylemişlerdir. Eğer böyle bir kimse, baş olma sevdasının afetlerini ve zararlarını bilseydi, şöhret olmayı istemediği gibi, hiçbir kimseyi de tanımak istemezdi.⁴⁰⁴

Mustafa Bekrî, kitabının sonuç bölümünde tâlibe şu tavsiyelerde bulunur. ‘Halvetle ilgili adâb ve şartlarını sana öğrettikten sonra, kendi durumuna uygun olanlara uyman gerekir. Şayet şeyhin halvete girdiği mekânda halvete gireceksen, kalbini muhafaza etmeli, havâtırı tam bir edeple gözetleyerek girmelisin. Sonra halvete yönel, evliyadan birini ziyaret ettiğinde Fatiha

⁴⁰¹ el-Mü'min (el-Ğâfir),16.

⁴⁰² Mustafa Bekrî age., I, vr. 373a.

⁴⁰³ Mustafa Bekrî age., I, vr. 373b

⁴⁰⁴ Mustafa Bekrî age., I, vr. 373ab

okuduğun gibi Fatiha oku, sonra diline geldiği gibi Allah Teâlâ'ya dua et, duanı tamamladıktan sonra kıbleye yönelerek iki rekât tahiyetü'l-mescid namazı kıl. Ondan sonra Allah Teâlâ'ya tekrar dua et, mutasavvıfların kasidelerinden oku, çünkü onları dinlemek, ruhu mücahedenin ağırlıklarına karşı rahatlatır.⁴⁰⁵ Yine mürid, şeyhine teslimiyet göstermeli, çünkü teslimiyette, müridin selamet ve saadeti vardır. Bu nedenle şeyh müridin istidat ve mizacını bildiğinden halvete girmesine izin vermezse itiraz etmemeli teslimiyet göstermelidir.⁴⁰⁶

Mustafa Bekrî, risalesinin son sayfasında meşhur mutasavvıf Ataullah İskenderî'nin "Miftâhü'l-Felâh" isimli eserinin, bazı hastalıkları tedavi etmek için okunan Allah'ın isimlerinden bazılarını müridin halvette okumasıyla ilgili bölümü özet bir şekilde aktardıktan sonra kitabını, günahlarının bağışlanması, temiz bir kalb ve fiillerinin kitap ve sünnete uygun olmasını Allah Teâlâ'dan isteyip sonlandırarak o an dilline gelen bir kasideyi yazıp bitirmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Mustafa Bekrî'nin hayatı ve tasavvuf düşüncesi açısından önemli sayılan eseri "Hediyetü'l ahabâb fi mâ li'l-halveti mine'ş-şurûti ve'l-âdâb" incelenmeye çalışılmıştır. Kâdiriye ve Nakşîbendiye tarikatlarına da intisap eden Halvetî şeyhi olan müellifimiz, çok sık seyahat eden, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a üç defa ziyarette bulunan, Osmanlı'nın İslam'a hizmet ettiğini ve bu yüzden onlara itaat edilmesi gerektiğini savunan Arap asıllı bir şeyhtir. Çalışmada ele alıp incelediğimiz eserin mukaddimesinde, halvetin mukaddimesinin uzlet olduğundan, uzlet sahibinin ihtiyaç duyduğu bilgilerden, riyâzet, tahliye ve tasfiye gibi kavramların izahından bahseder. Birinci bölümde, uzletten sonra halvete girmek isteyen müridin ne yapacağını açıklar. Bu bağlamda, tâlib halvete girmeden önce nafîle sadaka verir, elbiselerini ve bedenini temizler, iki rekât namaz kılar, sonra kendisi için hazırlanan halvethâneye gireceğini belirtir.

İkinci bölümde, mürid, halvette Allah'ın isimlerinden hangi ismi zikredeceği konusunu ele alır. Bununla ilgili bir kısım mutasavvıfın halvette kelime-i tevhidi diye isimlendirilen "Lâ ilâhe illallah" sözcüklerini zikretmenin daha faziletli olduğunu; diğer bir gurubun ise "Allah" ismini zikretmenin daha faziletli olduğunu ifade ettikten sonra üçüncü görüş olarak da şeyhin müride hangi ismi zikretmesi gerektiğini söyleyeceğini aktardıktan sonra müellifimiz şuna dikkatleri çekmektedir. Mürid halvette hangi ismi zikrederse zikretsin, zikrin âdâbına gerekli özeni göstermezse istenilen neticeye ulaşmasının mümkün olmadığını ve böyle yapılan zikrin, şeytanın zikrine, meyvesiz ağaca benzediğini ifade eder. Halvette yeme içmenin keyfiyeti ile ilgili şu bilgileri vermektedir. Yemek beş kısımdır: " Vacip",

⁴⁰⁵ Mustafa Bekrî, age., I, vr. 374b.

⁴⁰⁶ Bekrî, age., I, vr. 375a.

“mendup”, “mubah”, “mekruh” ve “haram”. Bazı âlimler ise “mendub”u “mubah”ın; “mekruh”u da “haram”ın içerisinde değerlendirerek yemeği üç kısımda ele almıştır. Buna göre, farzları ve mendupları yerine getirmeyecek derecede aç kimsenin yemek yemesi “vacip”; şer’i tokluktan (midenin üçte birinden) fazlasını yemek “mekruh”; mideyi tıka basa doldurmak ise “haram”dır. “Mideyi tıka basa doldurmak, zekâ ve anlayışı giderir” denilmiştir.

Halvette sâlikin, duyu organlarının ve azalarının boş işlerle uğraşmaması konusunun izah eder ve gerçek tevhide ancak Allah’ı zikir ve Ondan başkasını tefekkürü terk etmekle ulaşılabileceğini vurgular. Yine bu bölümde halvetin önemine vurgu yaparak Halveti şeyhlerinin çok sık halvet yaptıklarından bu isimle adlandırıldıklarını söyler. Çünkü onlar, halvette, başka zamanlarda elde edemeyecekleri feyiz, medet, fütûh, işrak ve değişik müşahedeler bulduklarını belirtir. Nefsin halvetle kırıldığını, kalbin onunla saflık kazandığını (tasfiye), tecrübe ettiklerini, bu nedenle onlar bir bebeğin anne memesine düşkünlüğü gibi, halvete düşkün olduklarını, değişik makamlara ulaştıktan ve marifete erdikten sonra halveti bırakmalarının mümkün olmayacağını açıklar. Zahirî temizlik için nasıl su ile yıkanmak gerekliyse, mânevî temizlik için de halvet gerekir. Sırrın, ruhun ve kalbin temizliği mânevî temizliktir ve her birinin usulünü gözetmek gerektiğine dikkatleri çeker. Mutasavvımız, kalbe gelen havâtırın bilinmesi ve onu kovmanın faydalı ilacının ne olduğunu izah eder. Mustafa Bekrî, havâtırın “Rabbânî”, “melekî”, “nefsânî” ve “şeytânî” olmak üzere dört kısma ayrıldığını kaydeder. Rabbânî olan havâtırın kesinlikle doğru olduğunu, “İlham” olarak da adlandırılan melekî havâtırın, mendup ve farza; içerisinde nefsin payı olan nefsânî havâtırın ise, süflî arzulara yönlendirdiğini; şeytânî havâtırın da hangi şekilde olursa olsun Hakk’a muhalefet etmeye çağırdığını, bazen ibadet ve tâat şeklinde, bazen de keramet sevgisi şeklinde sâlikin ilgisini çekerek yolunu kesmeye çalıştığını belirtir.

Müellifimiz, halvette cuma namazının nerede nasıl kılınacağı, nafîle namazlardan hangisini kılıp, hangisini terk edeceği konusu işler. Mustafa Bekrî, halvette revâtib sünnetlerin ve abdestten sonra kılınan iki rekât nafîle namazın dışında ve farz namazlardan başka namaz kılmanın uygun olmadığını açıklar. Cuma namazı ile ilgili bazı mutasavvıfların İbn Abbas’ın, cuma namazının farz-ı kifâye olduğunu kabul ettiğinden müridin halvette cumaya gitmesine gerek olmadığını ileri sürdüklerini, ancak mürid güç yetirebildiği ölçüde cemaate ve cuma namazına iştirak etmelidir der ve kendisinin bu kanaatte olduğunu belirtir.

Mustafa Bekrî, halvete giren sâlikin, halvetin sonunda şu beş neticeyi,- Uykuda vâkı’ât, kalbî müşâhedeler, melekûtî mükâşefeler, hakîki tecelliler ve vusûl yani yüce makama ulaşma- elde edeceğini bunu sonucunda, nefsânî sıfatlar ya da rabbânî kerametlerin, kalbe tecelli edeceğini, Hakk Teâlâ, sâlike itâat ve isyanın suretlerini göstermekle ikramda bulunduğunu belirtir. Bu tecelliler sayesinde sâlik, kemâl sıfatlarla, noksan sıfatlarını; güzel

sıfatlarla da çirkin sıfatlarını tanıdığını ve böylece bütün varlıklarda tecellî eden sıfatların hangi sıfat olduğunu yakînen bileceğini ifade eder.

KAYNAKÇA

-Aclûnî, İsmâil bin Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, (nşr Ahmet Kallâş) I-II, Dördüncü baskı, Beyrut 1985.

-Bağdatlı İsmâil paşa, *Hediyetü'l-arifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, nşr., ibnulemin Mahmud Kemâl-Avni Aktuç, I-II, İstanbul 1951-51-55.

-Bekrî, Muhammed, *İthâfu's-Siddik* (Tıbyân içerisinde), I, vr. 145b-172a.

-Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.

el-Kettânî -Abdulhay b. Abdülkebîr, *Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-Meşihât ve'l-müselselât*, nşr., ihsan Abbas, Daru'l-garbi'l-İslâmî 1982.

-en-Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil, *Cami'u Kerâmâtü'l-Evliyâ*, I-II, nşr. İbrahim Atve Ivaz, kahire 1381/1962.

-Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984.

-Kehhâl, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kutubu'l-Arabiyye*, I-XV, Beyrut ts.

-Murâdî, Ebu'l-Fazl Muhammed Halil, *Silkü'd-dürer fi a'yani'l-karni's-sânî 'aşer*, I-IV, Bulak 1301, IV.

-Muslu, Ramazan, *Mustafa Kemâleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005, s.25.

-Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliye'den Halvetiyye*, Şehzâdebaşı 1338-1341.

-Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 369.

-Yılmaz, H. Kâmil, *Aziz Mahmud Hüdâyi: Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul 2004.

-Yurd, Ali İhsan, *Kutbiddin Mustafa Kemâlüddîn el-Bekrî-Siddikî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1967.

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TAKİPÇİLERİNDEN ŞAİR ŞEYH İBRAHİM ŞEVKÎ EFENDİ VE BİR CÖNKTEKİ 16 ŞİİRİ

Nail TAN

Ataştırmacı, Türkiye

Özet

Halvetiliğin Şa'bâniyye koluna mensup şeyh ve müritler arasında önemli şairler yetişmiştir. Bunlardan biri de 16. Şeyh (vekâleten) Bolulu İbrahim Şevki Efendi'dir (1833-1896). 1889-1896 yılları arasında Kastamonu'da şeyhliğe vekâlet eden, Şevkî mahlasıyla bir divan dolusu (230 şiir) yazan Şeyh İbrahim Şevki Efendi'nin şiirlerinin bir bölümü tarikatın ayinlerinde ilahi şeklinde okunmuştur. Şevkî'nin divanı ne yazık ki basılmamıştır. Kastamonu'da bir antikacıdan satın aldığımız cönkte 16 şiiri bulunmaktadır. Bildirimizde bu 16 şiir divanıyla karşılaştırılarak dil, vezin, şekil, tür ve konu açılarından incelenmiştir. Şevkî, hem aruz hem de hece vezniyle dinî-tasavvufî şiirler yazmış, Şabanîliğin duygu ve düşüncelerini sanat yoluyla halka yaymayı amaç edinmiş güçlü bir tekke şairi olarak edebiyat dünyamızda da yerini almıştır.

Anahtar kelimeler: Şa'bâniyye, Şeyh Şa'bân-ı Velî, İbrahim Şevki Efendi.

One of Şeyh Şa'bân-ı Velî's Followers, Poet Şeyh İbrahim Şevki Efendi And His 16 Poems in A Cönk

Summary

Important poets were raised among the sheiks and followers of Halvetîlik's Şa'bâniyye branch. One of them was the 16th sheik (by proxy) Bolulu İbrahim Şevki Efendi (1833-1896). Şeyh (Sheik) İbrahim Şevki Efendi substituted the sheik between 1889-1896 in Kastamonu and he wrote 230 poets in his divan with Şevkî pseudonym. Some parts of Şeyh (Sheik) İbrahim Şevki Efendi's poets were sung as hymns in the cult's rituals. Unfortunately, Şevkî's divan wasn't published. There are 16 of his poems in a cönk we bought from an antique shop in Kastamonu. In this paper, those 16 poems are compared to his divan; they are examined in terms of language, prosody, form, genre and theme. Şevkî, who wrote religious-mystical (tasavvufî) poems with both aruz and hece prosody, also aimed to spread Şabânîlik's sense and ideas to public with art, took his part in our literature world as a strong tekke poet.

Key words: Şa'bâniyye, Şeyh Şa'bân-ı Velî, İbrahim Şevki Efendi.

Giriş

Halvetîliğin Şa'bâniyye koluna mensup şeyh ve dervişler arasından bir kısmı divan sahibi önemli şairler yetişmiştir. Mehmed Nasuhî, Mustafa Zekâyî, İsa Mahvî, Hasan Ünsî, İbrahim Hâs, Mustafa İbretî, Mustafa Rumî, Mustafa Aczî, Karabaş Velî ve oğlu Mustafa Mânevî, Ömer'ül Fuadî, Mehmed Aydî, Baharzade Feride Hanım ve Abdülaziz Mecdi Tolun gibi (Tatçı 2010: 214-215). Tarikatın ayinleri içinde şiir ve musikinin kullanılması, şair yetişmesinde en büyük amillerden biridir. Şa'bâniyye şairlerinden, 16. şeyh (vekâleten) Bolulu İbrahim Şevki Efendi, 1889-1896 yılları arasında Kastamonu'ya gelerek Dergâh'ta şeyhliğe vekâlet etmiştir.

Hayatı

Hayatı hakkında en geniş bilgi hemşehrimiz Fazıl Çiftçi'nin kitabında bulunmaktadır (Çiftçi 2002: 195-200). Çiftçi'nin verdiği bilgiye göre, İbrahim Şevki Bolu'da 1833 yılında doğdu. Babası Bolulu Mehmed Efendi'dir.

Bolu'da medrese öğrenimini tamamladı. Ayrıca Bolu müftüsü Sibgetullah Efendi'den özel dersler okuyup icazet aldı. Okuduğu tasavvufî kitaplar ve görüştüğü şeyhlerden etkilenerek Şa'bâniyye şeyhlerinden Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisap etti. Şeyhinin ölümü üzerine Mudurnu'da halkı irşat eden İbrahim Hilmi Efendi'ye intisap ederek tasavvuf eğitimini tamamlayıp şeyhlik icazeti aldı. Şeyh sıfatıyla ilk olarak Bolu'nun Soku köyüne yerleşip mürşitlerini irşada başladı. Kendisine Lale Şahin Paşa vakfından arazi de tahsis edildi.

1889 yılında, Kastamonu Şa'bâniyye Dergâhı şeyhi Mehmed Said Efendi, Hakk'a kavuşunca, oğlu Mehmed Ataulah (Armay) Efendi (Ağabeyoğlu 2011), 9 yaşında olduğundan tarikatın şeyhliğine vekâlet edecek ehil bir kişi arandı. İlimize bir lise binası kazandıran Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa, Şa'bâniyye şeyhlerinden Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'nin müridiydi. Şeyhinden İbrahim Şevki Efendi'nin methini işitti. Şa'bân-ı Veli Dergâhı Şeyhliği boşalınca Şeyh İbrahim Şevki Efendi'yi Bolu'dan Kastamonu'ya davet etti. 1889 yılında Bolu, Kastamonu'ya bağlı bir sancaktı. Şeyh İbrahim Şevki Efendi, valinin daveti üzerine Kastamonu'ya geldi. Vali, müftü ve Kastamonu din bilginleri, kendilerini Araç'ta karşıladılar. İbrahim Şevki Efendi, Kastamonu'da Şa'bâniyye Şeyhliğine vekâlet ettiği gibi Mehmed Ataulah Efendi'nin de dinî eğitimini üstlendi.

İbrahim Şevki Efendi'nin, Bolu ve Kastamonu'da yetiştirip icazet verdiği ünlü din bilgini, tasavvuf erbabı şunlardır: Çerkeşli Hacı Halil Efendi, Çerkeşli Mustafa Efendi, Bolulu Kâmil Efendi, Mudurnulu Mustafa Efendi.

Medresede okurken şiir yazmaya başlayan İbrahim Şevki Efendi, divan tertip edecek kadar şiire vakıftı. Şiirlerinde adını, Şevkî'yi mahlas olarak kullanmıştır. Divanı, Kastamonulu değerli edebiyatçı rahmetli Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından baskıya hazırlanmış, ancak ölümü üzerine basılamamıştır (Abdulkadiroğlu 1991: 65). Millî Kütüphanede mevcut üç divan nüshası karşılaştırılarak Dumlupınar Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsünde Esmâ Tezcan tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmış olup bu tez de yayımlanmamıştır (Tezcan 2007). Divanında dinî, tasavvufî 230 şiir bulunmaktadır. Tezde birçok okuma hatası vardır. Şairin hayatıyla ilgili çok az bilgi verilmiştir. Oysa Fazıl Çifçi'nin kitabı çok önce yayımlanmıştır.

Şair şeyhin divanından başka *Kenz'ül-Mahfî* adlı bir tefsir kitabı da vardır. Eşi Behiye Hanım da "Derdi Goyuk" mahlasıyla şiirler yazan bir şaireydi. Çiftin üç erkek, iki kız çocukları dünyaya gelmiştir.

Bolu'nun Soku köyünde adına bir zaviye bulunan Şeyh İbrahim Şevki Efendi, 1896 yılının Mart ayında hastalandı. 17 Mart 1896 tarihinde 63 yaşında dünya değiştirdi. Cenazesi Şa'ban-ı Velî türbesi içinde toprağa verildi (Çifçi 2002: 199). A. Abdulkadiroğlu, ölüm tarihini yanlış olarak 17 Mart 1897 yazmıştır (Abdulkadiroğlu 1991: 78).

Cönkteki Şiirleri

2000 yılında Kastamonu'da bir antikacıdan satın aldığımız baş tarafı kopup kaybolmuş, 19. yüzyılın sonunda kaleme alındığı anlaşılan bir cönkte dinî-tasavvufî mahiyette yüze yakın şiir bulunmaktadır. Cönkte şiirleri bulunan tekke şairleri mahlaslarına göre şunlardır: Niyâzî-i Mısırî, Eşrefoğlu Rumî, Âşık Yunus, Nasuhî, Hâmdî, Yunus Emre, Nesimî, Şems-i Tebrizî, Ömer'ül Fuadî, Hacı Bayram Velî, Nurî, Hüdâyî, Hakkî, Gafurî, Ahmedî, Taceddinoğlu, Sezâyî, Nihanî, Şevkî, İbrahim, Kaygusuz Abdal, Ümmî Sinan, Dertli, Erzurumlu Emrah, Suzî, Sıdkî, Mahvî, Lutfi, Şeyh Cemâlî, Zekâî.

Görüldüğü gibi, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu, TDK Uzmanı Yaşar Yılmaz'a okuttuğumuz ve Dr. Mustafa Tatcı tarafından kontrolü yapılmış cönkteki şiirlerin önemli bir bölümü, Şa'bâniyye tarikatı şairleri ile Kastamonu ve Bolu'da iz bırakan diğer tekke ve âşık edebiyatı şairlerine aittir. Cönkte, en çok şiiri bulunan tekke şairi Şeyh İbrahim Şevki Efendi'dir. İlahi başlıklı 16 şiiri bulunmaktadır. Şiirlerin hepsi, Halvetîliğin Şa'bâniyye kolunun tasavvuf felsefesine uygun şiirlerdir. Bu bildirimizde, 16 şiiri, Esmâ Tezcan'ın Millî Kütüphanedeki üç yazma divanı karşılaştırarak hazırladığı yüksek lisans tezindeki şiirlerle karşılaştırdık. Aradaki farklılıkları belirlerken, belki *Divan*'a girmemiş bir şiir buluruz diye ümitlendik.

Söz konusu 16 şiir, cönkteki sırasına göre, *Divan*'ıyla karşılaştırmalı şekilde şunlardır:

1. Şiir

Açıldı Hakk'ın kapısı

Uyan yâ hû seherlerde

Girdi erenler kamusu

Uyan yâ hû seherlerde

Safâyıla (Tezcan/safâ eyle) sürüp erkân

İdegör kalbini seyrân

Olursun vâsıl-Sübhân

Uyan yâ hû seherlerde
Seherde ötdi (Tezcan/kondu) bülbüller
Seherde açdı hoş güller
Seherde (Tezcan-seherlerde) zikr eder diller
Uyan yâ hû seherlerde
 Seherde (Tezcan/seherlerde) gözlerini aç
 İdegör derdine ilaç
 Seherdir dervişe Mîraç
Uyan yâ hû seherlerde
Cümle ervâh uyanıktır
Reng-i aşka boyanıktır
Her biri aşka yanıktır
Uyan yâ hû seherlerde
 Seherde uyumaz âşık
 Eger âşık isen sâdık
 Gel ey (Tezcan/Uyan) sen de kalbi yanık
Uyan yâ hû seherlerde
Gel ey Şevkî, sen de uyan
Uyanup Allah'a dayan
Bulur Hakk'ı uyumayan
Uyan yâ hû seherlerde
 [Cönk: 87, Divan: 71/a, Tezcan: 260]
 Kalıbı: Mefâ'îlün Mefâ'îlün

2. Şiir

Beni yaktın yandırdın
Yeter ey can bülbülü
Zevkinden usandırdın
Yeter ey can bülbülü
 Yaktın beni mihnetde
 Bırakdın hem gurbetde
 Rahat kalmadı tende
 Yeter ey can bülbülü
Mihnet kemendin takdın (Tezcan/takındın)
Nâr-ı sûzâna atdın
Müşkül derde bıraktın
Yeter ey can bülbülü
 Gün düşürdün kesrete
 Hasret kaldım vahdete
 Razı oldum hicrete
 Yeter ey can bülbülü
Aşka düş ey Şevkîyâ
Aşkını etme hebâ
Şimden sonra elvedâ
Yeter ey can bülbülü

Şaşdım doğru râhımı

Alma benim âhımı

Yakdın bu İbrahim'i

Yeter ey can bülbülü

[Cönk: 98, Divan: 79/a,b , Tezcan: 280-281]

Kalıbı: Fâ'ilâtûn Fâ'ilûn

3. Şiir

Tut emrini Mevlâ'nın, tevhîde gel tevhîde

İt zikrini Sübhan'ın, tevhîde gel tevhîde

İster isen visâli, görmek için cemâli

Budur zikrin efdâli, (Tezcan/efzâli), tevhîde gel tevhîde

Âşıkların seyrânı, dertlilerin dermânı

Esmâların sultanı, tevhîde gel tevhîde

Gel sen de gir meydâne, başını koy çevgâne

Ulaşırısın Rahmân'a, tevhîde gel tevhîde

Budur Hakk'ın fermânı, müminlere (Tezcan/müminlerin) ihsânı

Âşıkların imânı, tevhîde gel tevhîde

Dört kitabın cevheri, âşıkların rehberi

Budur aşkın kevseri, tevhîde gel tevhîde

Bilmek için esrârı, görmek için didârı

Bu Şevkî'nin ezkârı, tevhîde gel tevhîde

[Cönk: 99, Divan: 70b, Tezcan: 260]

Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'ilûn Mef'ûlü Mefâ'ilûn

4. Şiir

a) Hakk'ı bulalım

Arifâncasına

Emrin tutalım

Müslümancasına

b) Şeyhe varalım

Yüzün görelim

Tevhîd sürelim

Dervişâncasına

c) Sâim olalım

Kâim olalım

Nefsî kıralım

Kahramâncasına

ç) Aşka uyalım

Hakk'ı bulalım

Cânı virelim

Âşıkâncasına

d) Şevkî, şevkile

Hakk ol hakkıla

Oturup sıdkıla

Kâmilâncasına

[Cönk: 99-100, Divan: 66a, 67b, Tezcan: 252]

Kalıbı: Hece ölçüsüyle yazılmış.

5. Şiir

Dersim ezelden aldım
Hakk'a âşına geldim
Ebced dersini bildim
Hevvez'den (Tezcan/Hüvvezden) baka geldim
 Kudretten yazı yazdım
 Kelâmım gevher dizdim
 İlmi sa'fesa virdim
 Okuyup molla geldim
Karuset üstâzımdır
Sehazde mümtazımdır
Zaligde hitâmımdır
Halka reh-nümâ geldim
 Hep okunan ilmimdir (Tezcan/ilimdir)
 Söylenilen (Tezcan/söyleyen) dilimdir
 Bilseler ben kimimdir
 Cânândan câna geldim
Âdem oldum Cennet'de
Havva oldum hayretde
Buğday yidim kesretde
Vahdetten çıka geldim
 Ânâsırdan bir hırka
 Giydim göründüm halka
 Düzen (Tezcan/Rûzân) virdim bu çarka
 Kurup devrâne geldim
Nuh ile suya girdim
Gemiye düzen, (Tezcan/dûzân) virdim
Sürüp bir dağa irdim
Çıkdım halâsa geldim
 Kurban oldum bir zamân
 İsmail'e virdim cân
 İbrahim'le ateşde
 Berd-i selâma geldim
Şuayb'den aldım asâyı
Nebî itdüm Musâ'yı
Bir bakışta Sînâ'yı
Dağıtub yaka geldim
 İsa'ya ruhum virip
 Sıfatımı bildirip
 Ölüleri dir (Tezcan/diri) görüp
 Çıkdım hevâya geldim
Muhammed'dir habîbim
Her dertlere tabîbim
Âsilere şâfiim (Tezcan/şefiim)

Diyüp (Tezcan/Deyip) imâna geldim
Sırrı virdüm Ali'ye
Gerçeklikde velîye
Hayrat (Tezcan/mîras) olam (Tezcan/oldum) ölüye
Ser-te-ser böyle geldim
Mansur oldum Hakk didim
Deyyân (Tezcan/Deyân) kimdir bak didim
Bakıp gendimi gördüm
Sıçrayub dârâ geldim
Âsilere rahmetim
Müminlere mağfiret
Bilin böyle hakikat
Size beyâna geldim
Bulut oldum gürledim
Yağmur oldum fırladım
Deniz oldum kaynadım
Mevc urub cûşâ geldim
Ot oldum yirde bitdim
Herkesin rızkın virdim
Süflîden ulvî yitdim
Kâmîl insana geldim
Âşıkların aşkıyem
Sâdıkların sıdkıyem
Sorarlarsa Şevkî'yem
Özge bir hâle geldim

[Cönk: 101 , Divan: 49b, 50a, Tezcan: 208-210]

Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'ilûn Mef'ûlü Mefâ'ilûn

6. Şiir

Geçirdim gafletde seni, yazık oldu sana ömrüm
Bırakdın (Tezcan/Bırakdım) gurbetde beni (Tezcan/seni) yazık
(Tezcan/hayf) oldu sana ömrüm

Etrafımı isyân aldı, şaştı (Tezcan/şaştım) aklım fikre taldı (Tezcan/daldı)
Arsa-i mahşerde kaldı, hayıf (Tezcan/yazık) oldu sana ömrüm

İbadet itmedim aslâ, kabahatden giydim abâ
Hiç itmedim sana vefâ, yazık oldu sana ömrüm

Hayra dâir bir amel yok, günah deryası hadden çok
Hiç dimedim sıcak soğuk, hayıf (Tezcan/yazık) oldu sana ömrüm

Hakk'a yol virmedim sana, koyuvirmedim Hak'tan yana
Hicrân oldu âhir bana (Tezcan/sana), yazık (Tezcan/hayf) oldu sana
ömrüm

Ayrılınca ruhum tenden, vedâ idüp sana senden
Şikâyet eyleme benden, yazık oldu sana ömrüm

Şevkî der ki, hâlim yaman, olmuşum hâk ile yeksân
Bulunmadı derde dermân, yazık oldu sana ömrüm

[Cönk: 102, Divan: 51b, Tezcan: 213]

Kalıbı: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

7. Şiir

Gel ey derviş-i sâdık, tevhîd idelim tevhîd

Gel ey Allah'a âşık, tevhîd idelim tevhîd

Hakk zikredeni sevdi, Kur'an'da beyân itdi

Bizlere tâlim itdi, tevhîd idelim tevhîd

Gönül gözü açılır, Hak'tan rahmet saçılır

Yüz bin hicâb geçilür, tevhîd idelim tevhîd

Seherlerde kalkalım, nefsin evini yıkalım

Tevhîd ile yakalım, tevhîd idelim tevhîd

Şeyhimizi görelim, tevhîdimizi sürelim

Hakk hazrete irelim, tevhîd idelim tevhîd

Hep kardaşlar dervişler, tevhîd sırrın bilmişler

Hakk cemâlin görmüşler, tevhîd idelim tevhîd

Gel ey Şevkî fikr eyle, tevhîd ile zikr eyle

Gece gündüz şükr eyle, tevhîd idelim tevhîd

[Cönk: 104, Divan: 14b, 15a, Tezcan: 130]

Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'îlün, Mef'ûlü Mef'ûlü Mefâ'îlün

8. Şiir

Ey tâlib-i Hakk olan, tevhîd idelim tevhîd

Ey lâyık-ı aşk olan, tevhîd idelim tevhîd

Hep hicâbı geçelim, nûr-ı Hakk'ı seçelim

Hakk kapusın açalım, tevhîd idelim tevhîd

Gir meydâna aşkile, sür cevânı şevkile

Allah diyüb sıdkile, tevhîd idelim tevhîd

Cân u başı virelim, dost râhına girelim

Tâ menzile irelim, tevhîd idelim tevhîd

Terk idelim ağyârı, tâ bulalım ol yârı

Şevkiyâ'nın efkârı, tevhîd idelim tevhîd

[Cönk: 106, Divan: 16a, Tezcan: 133]

Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

9. Şiir

Âşıkın aşkı artar

Sultan'a irişince

Vücudun aşka yakar

Sübhan'a irişince

Âşıklar visâldedir
Şühûdi (Tezcan/Şühûd-i) cemâldedir
Özge bir ahvâldedir
İrfâna irişince
Şevkî cemâle bakar
Özini aşka yakar
Katreler bahre akar
Ummana irişince
[Cönk: 107; Divan: 72a, Tezcan: 263-264]
Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'ilün

10. Şiir

Var derdini yâr eyle, dermana irişince
Zâtını mir'ât eyle, bürhâne irişince
Terk it ağıyâre bakma, her bir zerreye akma
Gel katreni mahveyle, ummana irişince
Hep gördüğün (Tezcan/gördün) Hakk yüzü, nâdana virme sözi
Lâmekânı görürsün, seyrâne irişince
Senden sana bakasın, özin aşkla yakasın
Sırrın özge (Tezcan/özine) hâl olur, mihmâne irişince
Tut Şevkî'nin elinden, al feyzini dilinden
Aslına irişirsin, insana irişince
[Cönk: 108, Divan: 69a,b, Tezcan: 257-258]
Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün

11. Şiir

Gon beni yanayım kendi hâlime
Ezelden ben yana geldim
Karışub aşk adı âh ü zârıma
Cemâlin şem'ine pervâne geldim
Alub tevhîdini şeyhim dilinden
Anın kullugına merdâne geldim
Halka-i (Tezcan/hırka-i) tevhîde girüp şevkile
İçüp aşkın meyın mestâne geldim
Serimde (Tezcan/Sırımında) görelî şeyhin cemâlin
Yatub (Tezcan/Yanıp) eşiğine mihmâna geldim
Şeyhimin visâl-i gülün dereli
Virüb bu cânımı kurbana geldim
Yitürdüm Yusuf'ı Yakub elinde
Arayu arayu Kenân'a geldim
Aşkın pazarına girüb gezeli
Bir cevâhir dolu dükkâna geldim
Halvetî dervişi, ismim Şevkî'yem
İşte pîrim şeyh Şa'bân'a geldim
[Cönk: 109, Divan: 53b, Tezcan: 218]
Kalıbı: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ülün

12. Şiir

Seherde âh ider Hakk'ın âşıkları
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
Seherde zâr ider, aşkın sâdıki
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
 Seher vakti eyle derdine tımâr
 Seher vakti kalbin şem'ası yanar
 Seher vakti âşık mâşukın arar
 Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
Seher vakti olur âşika hâldeş
Seher vakti uyuma ey mü'min kardaş
Seher vakti olur âşika yoldaş
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
 Seherde gizlidir (Tezcan/giz ider) Hakk'ın esrârı
 Seherde sürülür Hakk'ın ezkârı
 Seherde açılır Hakk'ın envârı
 Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
Seherde münevver olur her eşyâ
Tevhîd (Tezcan/Tesbih) ider Hakk'ı tâ baştan başa
Seherde olunur her şey temâşâ
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
 Seherde tecellî olındı Mûsâ
 Kudretten verildi eline âsâ
 Seherde semâya gitdi hem Îsâ
 Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
Seherde viregör (Tezcan/virgör) zikrine Şevkî
Seherde arayan bulur Hakk'ı
Seherde virülür âşıkın aşkı
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
 [Cönk: 110, Divan: 50a,b, Tezcan: 210-211]
 Kalıbı: Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

13. Şiir

Zikrin bize yâr eyle, lûtf it meded Allâh'ım
Fikrinle tımâr eyle, lûtf it meded Allâh'ım
 Sâlik zikrile seni, bulmasın mı yâ Ganî (Tezcan/bağını)
 Lûtfîn ile erzânî, lûtf it meded Allâh'ım
Zikrün dilde kim sürer, visâle lâ-yed irer
Şeksiz cemâlin görür, lûtf it meded Allâh'ım
 Aşkınla bizi dirgör, vuslâd iline irgör
 Lûtf eyle bizi güldür, lûtf it meded Allâh'ım
Zikrün söyleyen dilde, aşkınla olan canda (Tezcan/kande)
Aman bu gurbet ilde, lûtf it meded Allâh'ım

Emrünle âmil eyle, irfânla kâmil eyle
Sırrına vâsıl eyle, lûtf it meded Allâh'ım
Lûtfunla bizi şâd it, virân dili âbâd it
Şevkî kulun irşâd it, lûtf it meded Allâh'ım
[Cönk: 111, Divan: 48a,b, Tezcan: 205-206]
Kalıbı: Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün

14. Şiir

Cennet-i Firdevs'e eyleme rağbet
Âşık-ı sâdıkın gönlüdür Cennet
Çekme Dûzah için beyhûde zahmet
Ârif-i sâdıkın gönlüdür Cennet
Ehl-i aşk olanlar Cennet'i neyer
Hûri gılmân ile (Tezcan/gılmanîler) ülfeti neyer
Vahdetde (Tezcan/Kesretde) eylenip kesreti (Tezcan/uzleti) neyer
Âşık-ı sâdıkın gönlüdür Cennet
Ârif ol nefsinü, Hakk'ı bul sende
Bulagör Cennet'i burc-ı bedende
İsteyen Mevlâ'yı bulsınlar bende
Bu garip Şevkî'nin gönlüdür Cennet
[Cönk: 113, Divan:10a,b, Tezcan:119]
Kalıbı: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

15. Şiir

Aldanma dünyaya ey gâfil insan
Ölümi kendine yol itdi (Tezcan/Mevlâ) dünya
Azdırıp çokları yoldan çıkardı
Meyl idüp kendine kul itdi dünya
Ziyet-i nakşına bakub aldanma
Aslı yokdur bekâsına dayanma
Her hâli yalandır sakın inanma
Çok atlas (Tezcan/atlas-ı) – dîbâyı çul itdi dünya
Çıkarır egnünden nice donları
Gâfil (Tezcan/Âkıl) hesab itmez misün bunları
Hicrânda bıraktı çok hâatunları
Aldı ıyalini dul itdi dünya
Görmez itdi âhir bakan gözleri
Dermânını (Tezcan/Fermânını) aldı kesdi dizlerini
Aldı nice oğulları kızları
Ananın bağrını kül itdi dünya
Âşık Şevki, bakma dünya alın (Tezcan/âline)
Meyl eyleme kat'a anın malına
İbrete nazar kıl bakup hâline
Nice sîm ü zeri pul itdi dünya
[Cönk:114, Divan:5a,b, Tezcan:107-108]
Kalıbı:Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

16. Şiir

Nefse uyma, gâfil olma

Dimedim mi (Tezcan/ey) Derdi Goyuk (Tezcan/derd-i koyuk)

Günah deryasına dalma

Dimedim mi Derdi Goyuk?

Vücudum (Tezcan/Vücudunu) benim sanursın

Bakup ana aldanursın

Sonra gurbette kalursın

Dimedim mi Derdi Goyuk?

Niçin fırsandı (Tezcan/firsadını) kaçurdın

Kolundan bâzı uçurdın

Meyin agyâre içürdün

Dimedim mi Derdi Goyuk?

Hevâ ile geçdi ömrün

Tükenmedi uş menzilin

Güliden cüdâdır bülbülin

Dimedim mi Derdi Goyuk?

Baktın bu ağ u kareye

Esîr oldun emmâreye

Hasret kaldın dil-dâreye

Dimedim mi Derdi Goyuk?

Aşka uyup nefsinin bil

Yansın aşkla bu cân u dil

Mâsivâyı gönülden sil

Dimedim mi Derdi Goyuk?

Bu Şevkî'den al dersini

Dilde tekrar it virdini

Dermân eyle hem derdini

Dimedim mi Derdi Goyuk?

[Cönk: 56, Divan:39b, 40a, Tezcan:186-187]

Kalıbı: Müstef' ilün Müstef' ilün

Bu nasihat şiirini şair, Derdi Goyuk mahlasıyla şiirler yazan eşine hitaben yazmıştır. *Divan*'ı inceleyen Esmâ Tezcan bu inceliği bilmediğinden, mahlası "derd-i koyuk" şeklinde basit bir anlatım gibi algılamıştır.

Şiirlerin Konuları ve Edebi Özellikleri

Cönkteki Şevkî mahlaslı 16 şiirden, 2. şiirde hem Şevkî hem de İbrahim mahlasları kullanılmıştır. Tamamı *Divan*'nda vardır. Ancak, İbrahim mahlaslı farklı bir şiir, 2. şiirdeki İbrahim mahlası dolayısıyla bizi önce yanıltmış, bu şiirin de İbrahim Şevki Efendi'ye ait olabileceğini düşündürmüştür. İncelememiz sonucunda bu şiirin İbrahim Şevki Efendi'ye değil Halvetî Şair Oğlanlar/Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi (1591-1655) veya Şa'bânî şair İbrahim Has'a (ö.1762) ait olduğu kanaatine vardık. Söz konusu şiirin ilk ve son dörtlükleri şöyledir:

Yaktın gönül şehrini Lâl-i lebin aldırup
Viraneye döndürdün Şerbetinle kandırup
Yaktın bu dil mülkünü İbrahim'i toldurup
Hep yâneye döndürdün Humhâneye döndürdün [Cönk: 112]

16 şiirin; 15'i aruz (1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 numaralı),biri de (4 numaralı şiir) hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Aruz vezniyle yazılan şiirlerde, en sık kullanılanından başlayarak şu kalıplar (vezinler) görülmektedir:

*Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün:3, 5, 7, 8,10, 13. şiirler

*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün:14, 15. şiirler

*Mefâ'ilün Mefâ'lün:1. şiir

*Fâ'ilatün Fâ'ilün: 2. şiir

*Mef'ûlü Mefâ'ilün: 9. şiir

*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün: 6. şiir

*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ilün: 11. şiir

*Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün: 12. şiir

*Müstef'ilün Müstef'ilün:16. şiir

16 şiir, şu nazım şekilleriyle yazılmıştır:

Gazel: 3, 6, 7, 8, 10, 11,13 numaralı şiirler

Murabba: 1, 2, 4, 5, 12, 14, 15, 16 numaralı şiirler.

Müfred: 9. şiir

Nazım türlerine göre değerlendirecek olursak şu tablo karşımıza çıkmaktadır:

Münâcât-Medednâme:13. şiir

Tevhîd: 3, 7, 8. şiirler

İlahi: 1, 2, 4, 9, 10, 14. şiirler

Devriye: 5. şiir

Tarikatnâme: 4, 11. şiirler

Nasihât nâme: 12, 15. şiirler

Tahassürnâme: 6. şiir

Şiirlerde işlenen duygu ve düşünceler, tamamen Halvetîlik ve Şa'bâniyye'nin tarikat felsefesine uygundur. Allah sevgisi, Allah'ın birliğine, gücüne, yaratıcılığına imân, vahdet-i vücud, Allah'ın her nesnede tezahürü, Peygamber sevgisi, ibadet, tevhîd, zikir, az uyuma, az konuşma, zamanın önemli bir bölümünü ibadetle geçirme, şeyhe saygı, iyi ahlak işlenen temel duygu ve düşüncelerdir.

Sonuç

Halvetîliğin Şa'bâniyye koluna mensup pek çok şair yetişmiştir. Bu şairler hem aruz hem de hece vezniyle yazdıkları şiirlerle ulemâdan, okuryazar olmayanlara kadar halkın tamamını irşat etmek amacıyla hem divan hem de halk şiirinin nazım biçim ve türlerini kullanmaya özen göstermişlerdir. Tarikat, tekke şairleri, şeyhlerinin duygu ve düşüncelerini, vaazların yanı sıra sanat yoluyla daha etkili yayabileceklerini düşünerek

şiiirden bol bol yararlanmışlardır. Şa'bâniyye'nin 16. şeyhi Bolulu İbrahim Şevki Efendi de diğer tekke şairleri gibi, şiiri bir iletişim aracı olarak başarı ile kullanmış bir tekke şairidir. Birinci sınıf çok güçlü bir şair değildir. Ancak Kastamonu ve Bolu'da çok etkili olmuş, şiirleri ayinlerde okunmuş, halk arasında cönklerle kaydedilerek ezberlenmiştir. Divanının bugüne kadar basılmamış olması bir talihsizliktir.

Bildirimizde bir Şa'bâniyye şairini tanıttığımız gibi Esmâ Tezcan'ın 16 şiirdeki yanlış okumalarını da Dr. Mustafa Tatcı'nın yardımıyla düzeltme fırsatını bulduk.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye ve tasavvuf edebiyatımıza sahip çıkan, her yıl Kastamonu Evliyalar Haftası'nı düzenleyen hamiyetli Kastamonulu inanç önderlerine, öğretim üyelerine ve il yöneticilerine seslenmek istiyorum. Elde materyal olmadan, kuru kuruya evliya sevgisi olmaz. Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Mustafa Tatcı Kastamonulu olmadığı hâlde, yememiş içmemiş, gece gündüz çalışmış, Şa'bânîlikle ilgili zengin bir arşiv oluşturmuş. Tarikatın bütün şairlerinin divanları, eserleri elinin altında. Kendi imkânlarıyla bir bölümünü yayımlamış. Ancak başta karşılaştırmalı *Menâkıbnâme* olmak üzere bu külliyyat Kastamonuluların ilgisini bekliyor. Evliyalar Haftası'na ve bu sempozyuma harcanan paranın yarısıyla külliyyatın bir bölümünü gün ışığına çıkarmak mümkündür. Gelecek yıllarda bu eserleri bastırmadan lütfen Pîr'in huzuruna gitmeyin. Pîr'e gerçek sevgi ve saygı, tarikatın duygu ve düşüncelerini yansıtan bu eserleri günümüz insanlarına okutmaktan geçer. Okuduğumuzda göreceğiz ki yurdumuzu, insanlarımızı daha çok sevecek, kin nefret dolu bakışlarla daha az karşılaşacağız. Ben, bir Kastamonulu olarak Dr. Mustafa Tatcı'ya şükranlarımı iletiyorum. Çalışmaları mutlaka değerlendirilecektir. Ümidini yitirmesin. Niyâzi-i Mısırî konusunda nasıl Malatyalıları uyandırdıysa Kastamonulular da bu sempozyumdan sonra görevlerini mutlaka yapacaklardır.

Yararlanılan Kaynaklar:

Abdulkadiroğlu , Abdulkerim (1991), *Halvetîliğin Şa'bâniyye kolu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara, s. 65.

Abdulkadiroğlu, age., s.78, 13 Şevval 1314 tarihi, 17 Mart 1897 olarak Miladi tarihe çevrilmiş.

Ağabeyoğlu, Ersöz (2011), *Şa'bân-ı Velî Dergâhı Son Postnişini Şeyh Ata Efendi*, Ankara, 80 s.

Çifçi, Fazıl (2002), *Hazreti Pîr Şeyh Şabân-ı Velî*, 3. bsl. , Kastamonu, s. 195-200, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Vakfı Yayını.

Tatcı, Mustafa (2010), *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, "Şa'bâniyye" maddesi, s. 211-215.

Tezcan, Esmâ (2007), *Şevki İbrahim Efendi Divanı: İnceleme Transkripsiyonlu Metin*, Kütahya Dumlupınar Ü, Sosyal Bilimler Entitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 317 s.

19. ASIRDA BOLU ŞEHİR HAYATINDA ŞABANİLİK: MUSTAFA SAFİ EFENDİ VE AKTAŞ DERGÂHI

Doç. Dr. Hür Mahmut YÜCER
Karabük Üniversitesi, Türkiye

Özet

İstanbul'u Anadolu'ya ve Karadeniz bölgesine bağlayan kavşakta yer alan Bolu kenti Osmanlılar döneminde, güçlü ilim adamları yetiştirmiştir. Tasavvufi şahsiyetler ve tarikatlara ise şehir merkezinden ziyade Gerede, Mudurnu, Göynük gibi ilçelerde rast gelinmektedir. Batı Karadeniz ve doğu Marmara bölgesinde Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Bayramiyye tarikatı yaygınken 18. Asırdan itibaren Şabanilik ve Nakşibendilik etkisi altına girdiği görülmektedir. Bolu şehir merkezinde daha çok 19. yüzyıldan itibaren tasavvufi hareketler gözlenmektedir. Bu çalışmada, Bolu'da Aktaş dergâhını kurarak şehir hayatında ve çevresinde Şabani/Çerkeşi tarikatını neşreden Diyarbakırlı Mustafa Sâfi Efendi (ö. 1263/1846) ve muhiti araştırılacaktır. Araştırma esnasında Mustafa Sâfi Efendi'nin biyografisini içeren ve tek nüsha olan *Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi*, (Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî (Şer'iyye) Kısmı, No: 1111) isimli eserden istifade edilecektir.

Şabaniyyah in Bolu City Life at 19. century: Mustafa Efendi Safi and Aktas lodge

Located in a crossroad connecting Istanbul to Anatolia and the Black Sea Region, the city of Bolu raised influential scholars in the Ottoman era. The mystical characters and religious order (tariqa) are found in counties such as Gerede, Mudurnu and Gölcük, rather than the city center. While in the earlier times of the Ottoman Empire Bayramiyyah religious order was common in Western Black Sea and Eastern Marmara regions, it is clear that after the 18th century, the area was under the effects of Şabaniyyah and Nakshibandıyyah religious order. Sufi movements can be observed in the city center of Bolu especially after the 19th century. This study focuses on Mustafa Safi Efendi from Diyarbakir, who founded the dervish lodge of Aktas and promulgated the sects of Şabani/Çerkeşi in and around the city life, and his surroundings. The sole copy written work named *Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi*, (National Library, Ali Emîrî (Şer'iyye) Division, Number: 1111) which includes the biography of Mustafa Safi Efendi is used in the course of the study.

Giriş

Bolu şehri, tahminen 1196'da, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleyman zamanında Türk hâkimiyetine girdi. Bunu takip eden yıllarda

konar-göçer Türk oymaklarının gelmesiyle bölge Türkleşti. Anadolu beyliklerinden Çandarogulları'nın hâkimiyeti bu durumu kuvvetlendirdi. 1330-1340 yılları arasında Bolu'yu ziyaret eden İbn Batuta, kasabada ahîlerin büyük nüfuzundan, onlara ait zaviyelerin çokluğundan ve çevrenin Türkmenlerle meskûn olduğundan bahseder.⁴⁰⁷

Bolu şehri XVI. yüzyılın başlarında on iki mahalleye sahipti. Bu mahallelerde 262 hâne, yirmi sekiz mücerred nüfus bulunuyordu. Bunlar dışında on bir imam, yedi ser-mahfel, dokuz müezzin, dört sâdât, bir muarraf, altı kethüda ve dokuz da pîr-i fânî kaydedilmişti. Buna göre şehirde 2000'e yakın nüfus yaşamaktaydı.⁴⁰⁸

17. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi Bolu'nun sosyal durumunu şöyle anlatır: 'Ebü'l-Feth tahrîri üzere burası Anadolu hakkında başkaca Sancak Beyi tahtıdır. 300 akçeli şerîf kazadır. Beş nahiyesi vardır. 70 kadar mektebi vardır. 200'ü mütecaviz hafızı vardır. Uleması pek çok, halkı Muhammediye kitabı tilavet ederler. Oğuz adamları vardır'.⁴⁰⁹

Şehir, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı muhacir iskânına sahne olmuş, 1878 salnamesine göre kasabanın nüfusu 16.778'e yükselmiştir. 1332 (1914) Bolu salnamesine göre Bolu'da yirmi iki cami, birçok tekke⁴¹⁰ ve on iki medrese bulunmaktadır.⁴¹¹ Kaynaklar, 19. ve 20.asıra geldiğinde şehirdeki tekkelerden, *Uğurlu Nâib*, *Şeyh Bedreddin*, *Aktaş*, *Şeyh Osman*, *Lala Şahin Paşa*, *Şeyh İbrahim Şevki Efendi* olmak üzere altı tanesinin faaliyetlerine devam ettiğini zikretmektedir. Bunlar içerisinde ise şehrin batısında, hastane bölgesinde yer alan Uğurlu Nâib veya Abbas Paşa Dergahı⁴¹² ile Şeyh Bedreddin Dergâhını özellikle kaydetmektedirler.⁴¹³

⁴⁰⁷ Cengiz Orhonlu, Bolu, *DİA*, VI, İstanbul 2003, 277-278.

⁴⁰⁸ Cengiz Orhonlu, Bolu, *DİA*, VI, 277-278.

⁴⁰⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 173.

⁴¹⁰ Bu tekkeleri şöyle sıralayabiliriz: Ümm-i Kemâl Tekkesi, şehre altı saat mesafededir. Hayreddin Tokadî Tekkesi şehre iki saat mesafededir. Uğurlu Naib Tekkesi, Bolu Valisi Abbas Paşa tarafından müceddeden inşa edilmiştir. Öksüz Tekke şehre yarım saat mesafededir. Lâlâ Şahin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Bedreddin Tekkesi, Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa edilmiştir. Aslahaddin Tekkesi, 977/1570'de Aslahaddin tarafından inşa edilmiştir. Gölyüzü Tekkesi Gölyüzü mahallesinde Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Aktaş Tekkesi, Aktaş'ta Diyarbakırlı Mustafa Sâfi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kabadayı Tekkesi, Gölyüzü mahallesinde Kabadayızâde Şeyh İbrahim Efendi tarafından yaptırılmıştır. *Bolu Livası*, (Haz. Nermin Kılıç vd.) s.303.

⁴¹¹ 1927'de 7218 olan nüfusu 1955 yılına kadar hep 10.000'in altında kalmış, 1955 sayımında ise 12.271'e ulaşmıştır. Daha sonraları işlek bir yol üzerinde (E-5) bulunması sebebiyle hızlı bir şekilde gelişmiştir. Nüfusu 1970'te 26.944'e, 1985'te 50.288'e, 1990'da da 60.789'a varmıştır.

⁴¹² Abbas Paşa 1229'da tekkeyi yenilemiştir. Tekke ismini bitişiğinde bulunan Uğurlu Nâib ismindeki bir zatın türbesinden almaktadır. Tekkeye Nakşibendiye'den Şeyh Mehmed Efendi 1229'da şeyh olmuş 1254'de âhirete intikal eylemiştir. Devrin Bolu'daki en büyük şeyhlerinden sayılan Mehmed Efendi Bursa'da Altınoluk dergâhı şeyhi Şeyh Ali Efendi'den hilâfet almıştır. Kendisinden sonra Uğurlu Naib Tekkesine Mustafa Efendi'nin oğlu Seyyid Rıfat Efendi, (v.1279), Mustafa Efendi'nin oğlu Şeyh Hâfiz Râşid Efendi (v.1297), Mustafa Efendi'nin oğlu

Bolu, Anadolu ve Karadeniz kentlerinin İstanbul'a açılan kavşak noktasında bulunmaktadır. Coğrafi koşullar ona, İstanbul'a bağlı bir kültür ve eğitim imkanı sunmuştur. Ancak yine bu nedenle olsa gerektir ki yetiştirdiği çok sayıdaki bürokrat ve ilim adamı Bolu'ya değil İstanbul merkezli veya merkezin görevlendirdiği diğer Osmanlı topraklarında hizmet etmiştir. Mesela Kadızâde Mehmed Efendi ile ilmi tartışmalarda yapan ve Cerrahpaşa Camii Kürsü şeyhliğinde bulunan, İsmail Ankaravî'nin *Hüccetü's-semâ* isimli risâlesine reddiye yazan İbrahim Efendi (1041/1631) Bolu'nun yetiştirdiği ilim adamlarındandır. Yine İstanbul kadılığında bulunan ve saray önüne gelen kalabalıkları dağıtmak için icad ettiği '*Katranlı Tulumba*' ile ismi Tulumbacıya çıkan Hüsameddin Efendi (1035/1626), *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin sahibi Şinâsî (1288/1872) Bolulu ailelerden gelmektedirler.

Mısır'da vefat eden Boluvî Mustafa Efendi (1086/1676), 3 Ramazan 1067/15 Haziran 1657'de Şeyhülislamlık görevine geçerken, geriye bıraktığı oğlu Esad Mehmed Efendi (1267/1851) Medine-i Münevvere Mollası olmuş, kardeşi Ali Efendi (1142/1730) Anadolu Kazaskerliği payesini ihraz etmiştir. Ali Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi 1161/1748'de Rumeli Kazaskerliğini, Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Said Efendi Galata Mollalığını ihraz etmiştir. Ailenin ilmiye geleneği Osmanlı'nın son zamanlarına kadar devam etmiştir.

Şehir kayıtlarında bölgeye ilk gelen mutasavvıflar arasında Fatih döneminde Göynük'te Bayramiyye müntesiplerinden Akşemsettin ve Bıçakçı Dede Ömer (Sikkinî) dikkatleri çeker. Yine 17. Asırda Bolulu Himmetî (ö.1095/1684), her ne kadar Bolu'da yaşamamış olsa da Bayramiyye'nin bir başka müntesibi olarak dikkatleri çeker. Himmet Efendi'den sonra Süleymaniye Kürsü Şeyhliği yapan oğlu Abdullah Efendi (1122/1711), hem Süleymaniye Kürsü şeyhliği hem de ordu şeyhliği yapan Abdüssamet Efendi (1150/1738), Sultan Ahmed Camii Kürsü şeyhi Abdüssamet Efendi'nin oğlu Nurullah Efendi (1180/1767), Abdullah Efendi'nin diğer oğlu Abdüşşekür Efendi (1180/1767) ve benzeri aile üyeleri arasından çok sayıda müderris ve kürsü şeyhi çıkmış, eğitim ve dini hayata hizmet etmişlerdir. 19. Yüzyıla geldiğinde Bolu, Gerede, Mudurnu bölgesi artık Bayramîlik etkisinden bir başka Anadolu merkezli tarikat olan Şabâniyye ve Nakşibendiye⁴¹⁴ tarikatı etkisine girmiştir. Bölgede artık

Seyyid Abdullah Efendi (ö.1303) sorasıyla postnişin olmuştur. Daha sonra, Hafız Abdullah Efendi'nin oğlu Şeyh Mustafa Efendi postnişin olmuştur.

⁴¹³ Şehrin ortasında Karamanlı Mahallesinde Hıdırlık bölgesindedir. Fatih Sultan Mehmed, şehrin zabtında gösterdiği yararlılıklardan dolayı kendisine bu tekkeyi yaptırmıştır. Cehri Nakşibendi usulüyle icra-yı âyin edilmektedir. Burada Şeyh Bedreddin'den sonra halifesi Şeyh Habîb Dede, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Kâmil Efendi, 20 asrın başlarında Şeyh Nureddin Efendi postnişinlik yapmıştır. *Bolu Livası*, (hz.Nermin Kılıç vd.) s.404.

⁴¹⁴ Gerede'ye Nakşibendiliği ilk defa getiren zât Abdurrahman Fevzi Efendi'dir. 1145/1737 tarihinde Gerede'nin Yencik Köyü'nde doğan Fevzi Efendi, ilk dini bilgilerini kendi köyünde almış daha sonra İstanbul'a giderek 1216/1809'da Beypazarlı Osman Efendi'den icazet almış,

Şâbânî ve Nakşibendîliğe ait tekke ve müntesipler görülmektedir. Bu dönüşüm ve geçiş Bolu'da medfun Şeyh Şaban Velî'nin mürcü Hayreddin Tokadî vasıtasıyla veya Kastamonu'dan gelen Şâbânî dervişleri eliyle değil İstanbul'dan gelen tarikat müntesipleri eliyle olmuştur. Ancak hem İstanbul hem de Bolu bölgesi Şâbânî tekkeleri tarikatın merkezi âsîtaneye, pîr evine sıkı sıkıya bağlıdır.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde Şabani/Çerkeşilik

Bolu'ya Halvetîlik ilk defa Şeyh Muhammed Bahaeddîn-i Erzincânî (ö. 1464)'nin halîfelerinden Kemâl-i Ümmî, ve yine Şeyh Şâbân-ı Velî'nin şeyhi Hayreddin Tokadî (v.940/1533) vasıtasıyla gelmiştir. Kemâl-i Ümmî, ömrünün çoğunu Niğde'de geçirmiş rivâyete göre Bolu civârında bulunmuş ve Dörtdivan ilçesinde yatmaktadır.

Mudurnu'da meşhur mutasavvıflar içerisinde Seyyid Yahyâ Şîrvânî (868/1464)'nin halifesi Habîb-i Karamânî (Amasya 902/1496)'nin halifesi Dâvûd-ı Halvetî dikkati çekmektedir. 933/1527'de Mudurnu'da vefat eden Dâvûd-ı Halvetî'nin Kızıl Ahmed nisbesiyle yazdığı *Gülşen-i Tevhîd* ve yine kendi halifesi Kâşîfî'nin *Tehzîbü'l-akâid* ve *Mukayyedü'l-fevâid* isimlerinde eserleri vardır. Bu eser Şehrîstânî'nin *Milel ve Nihal*'ine benzer.⁴¹⁵ Yine Halvetiyye'den Bursa'da Niyâzi Mısrî'ye intisab eden Sukûfî Mehmed Efendi de Mudurnulu olmakla birlikte farklı bölgelerdeki müftülük görevlerinden dolayı son olarak Bursa'ya gelmiş ve 1103/1692 tarihinde

buradan Mısır'a giderek hadis tahsil etmiş, Şam'da bulunduğu esnada Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'den tarikat icazeti almıştır. Gerede'ye döndükten sonra Yıldırım Bayezid Camii yanında Müezzîn Ali Efendi Medresesini donatarak ders vermiş, onunla birlikte Gerede'de ilim havzası ve edebiyat meclisleri kurulmaya başlamıştır. (Ali Rıza Ünlü vd., *Tarih Boyunca Gerede*, İstanbul 2000, s.120) Fevzi Efendi'nin oğlu Müftü Mehmed Sadeddin Efendi'de babasının yolunu takip etmiş, dini ilimleri babasından tahsil edip icazet almış, 1265/1841'de Gerede müftüsü olmuş, Yeni Cami bitişindeki medresede uzun yıllar müderrislik yapmış, halk arasında 'ayaklı kütüphane' olarak bilinmiş, yetiştirdiği talebeleri ile uzun süre Gerede halkına hizmet etmiştir. Sa'deddin Efendi'nin *Şerh-i Kasîde-i Bürde*, *Risâle-i Nefs-i Emmâre* isimli basılmamış risâleleri bulunmaktadır. (Ali Rıza Ünlü vd., *Tarih Boyunca Gerede*, s.122..) Bolu'ya ise Nakşibendîliği Hâlidî meşâyihinden Seydişehirli Abdullah Efendi'nin medresesinde yetişen ve ondan hilâfet alan Şeyh Zuhûrî Efendi (1285/1869) getirmiştir. Yerine geçen oğlu Hacı Ahmed Efendi (1318/1901) de babasının şeyhi Seydişehirli Abdullah Efendi'den tarikat icazeti almış, Bolu Hamzabey medresesinde eğitimle ilgilenmiş birincisinde 18, ikincisinde 24 kişiye icazet vermiştir. (*Bolu Livası*, (hzl. Nermin Kılıç vd.) Bolu 2000, s. 433-434.) Mudurnulu Şâbân-ı Nakşibendî ise Şeyh Şâbân-ı Velî'den Şâbânîliğe bağlanmış ancak daha sonra İstanbul'a gelince Hekim Çelebi vasıtası ile Nakşibendîliğe bağlanmıştır. Emir Buhârî Tekkesi'nde şeyhlik yapan ve III. Murad tarafından tekkesi birçok kez ziyaret edilen Şâbân-ı Nakşibendî 1202/1788 tarihinde vefat etmiş, Şeyh Vefâ hazinesine defnedilmiştir. Basılmamış *Kaza ve Kader* risâlesi ile *Merâtîbü's-sülûk* ve *Keşf* isimli eserleri bulunmaktadır. Hem Mudurnulu olup hemde Mudurnu'da vefat eden bir başka mutasavvıf ise Zeyniyye tarikatından Fahreddin Rûmî (864/1460) dir. *Daavât-ı Me'sûre*, fetvalarından oluşan *Müştemilü'l-ahkâm*, tasavvuftan *Ferâidü'l-lât* gibi eserleri bulunmaktadır. Oğlu da aynı yolu izleyerek *Esrâr-ı Muhammediye* isimli bir eser yazmıştır. Bolu Livası, (Hzl. Nermin Kılıç) vd. s.668.

⁴¹⁵ *Bolu Livası 1921-1925 Senesi Salnamesi*, (hzl. Nermin Kılıç vd.) s.662.

Bursa'da vefat etmiştir. Sukûfî Mehmed Efendi *Kasîde-i Bür'e*'ye Arapça bir nazîre yazmış ve eserine 'Gurre' ismini vermiştir. Yine Molla Cami ile Mevlânâ Usâm arasındaki ta'rîzâta 'Fevâid-i aliyye' isimli bir risâle ile katılmıştır.⁴¹⁶

Safranbolulu (Zopran) Mehmed Efendi ile birlikte Şabanilik bölgeye güçlü bir şekilde girmiştir. XVIII. Şeyh Hacı Mehmed Efendi (ö.?), Zağferan (Safranbolu) Kazası'na bağlı Zora (Zopran) Köyü'nde büyük bir Halvetî hankâhı inşa ettirmiş, kendi neslinden gelenler burada icrâ-yı meşihat etmişlerdir. Sâdık Vicdânî, Hacı Mehmed Efendi'nin ezberinde binbir hadîs-i şerîf olduğu rivâyet etmektedir.

Zoralı Şeyh Mehmed Efendi'nin tarîkat silsilesi, Mudurnulu Şeyh Abdullah Rüşdî (1141/1729), Şâbâniye'nin Nasûhiye Kolu kurucusu Şeyh Mehmed Nasûhî el-Üsküdârî (1130/1718), Karabâşiye Kolu kurucusu Karabaş Velî (1097/1686) vasıtasıyla tarîkat pîri Şeyh Şâbân-ı Velî'ye ulaşmaktadır⁴¹⁷.

Zoralı (Zopran) Şeyh Mehmed Efendi, yetiştirdiği halifeleriyle XIX. asır boyunca Orta ve Batı Karadeniz bölgesinde oldukça etkin ve yaygın bir hizmet ağı oluşturmuştur. Bunlar; Çerkeşli Şeyh Mustafa Efendi (ö.1229/1814), Zoralı Şeyh Mustafa Efendi, Tokatlı Şeyh Yusuf Efendi, Çerkeşli Şeyh Mehmed Efendi, Görelî Şeyh Mehmed Efendi, Zoralı Şeyh Ali Efendi, Çorumlu Şeyh Ali Efendi, Kastamonulu Şeyh Ahmed Efendi, Taşköprülü Şeyh Ali Efendi, Kastamonulu Şeyh Ahmed Efendi, Kastamonulu Şeyh Hüseyin Efendi, Kastamonulu Şeyh Osman Efendi'dir.⁴¹⁸ Zoralı'nın Dergâhı'nda kendi soyundan gelen ve tekkede sırasıyla posta geçen postnişin silsilesi ise şöyledir: 2-Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu Şeyh Ahmed Feyzullah Efendi (?) 3-Şeyh Mustafa Efendi (?) 4-Şeyh Mehmed Hamdi Efendi (?) 5-Şeyh Şaban Efendi (?) 6-Kardeşi Şeyh Gazi Efendi (?). Gazi Efendi'nin vefatından sonra müridân ve ulemâdan Hüseyin Efendizâde Hüsnü Efendi'ye meşihat tevcih edilmiştir.⁴¹⁹

Bu tekkenin postnişinlerinden en meşhuru yüz yaşında vefat eden, *Muînü'l-Mürîd* yazarı Şeyh Hamdi Efendi (1312/1894)'dir.⁴²⁰ Şeyh Mehmed

⁴¹⁶ *Bolu Livası Salnamesi*, (hızl. Nermin Kılıç vd.) 663.

⁴¹⁷ Z. Şükrî, *Silsilenâme*, vr. 13; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 72-73; Vassâf, *Sefîne*, IV, 56-70.

⁴¹⁸ Bu bilgilerden farklı olarak İhsan Oğuz, XVIII. asrın sonlarında vefat eden Zoralı Mehmed Efendi'nin Mustafa Çerkeşî Efendi'den başka Şeyh Mustafa, Şeyh Feyzullah, Şeyh Hamdi, Şeyh Şaban, Şeyh Mustafa Ârif, Şeyh Hüsnü adlarında sadece altı halifesinin varlığından söz etmektedir. M. İ. Oğuz, *aynı yer*.

⁴¹⁹ Vicdânî, *a.g.e.*, 218; Vassâf, *Sefîne*, IV, 47-48.

⁴²⁰ Hacı Emîn Efendi halifesi olan Şeyh M. Hamdi Efendi'nin halifeleri şunlardır: Şeyh Hacı Ali Efendi, Nevrekoplu Şeyh Atâ Efendi, Hacı Emîn Efendi Damadı Şeyh Mehmed Zihni Efendi, Şeyh Necib Necmeddin Efendi, Şeyh İskeçeli Mehmed Efendi. Vassâf, *Sefîne*, IV, 56.

Efendi, dergâhın ikinci bir şubesini Safranbolu’da açarak postnişin atamıştır.⁴²¹

Zoralı Şeyh Mehmed Efendi’den sonra Şâbânîlik (Nasûhîlik), Çerkeşli Mustafa Efendi (1229/1814)’ye intikal etmiştir. Mustafa Çerkeşî Efendi, Karabâş-ı Velî’nin *Mi’yâru’t-Tarîka* adlı eserinde verdiği Halvetîliğin yirmi şartını, üçe indirdiği için Şâbâniye Tarîkatı’nın ikinci pîri olarak adlandırılmış ve kol kurucusu kabul edilmiştir⁴²². Tarîkat bundan sonra Çerkeşîlik olarak ismiyle anılmaya başlamıştır.

Pîr-i Sâni Mustafa Çerkeşî

Şeyh Mustafa Çerkeşî Efendi (1229/1814), Çankırı’nın Çerkeş İlçesi’nde, 1156/1743 tarihinde dünyaya gelmiştir.⁴²³ Zora’da Mehmed Efendi’ye intisâb etmiş ve ondan hilâfet almıştır.⁴²⁴

M. İhsan Oğuz, 1204/1789 tarihli Abdullah el-Hicâziyyü’l-Halvetî (Şerkavî)’nin *Hikem-i Atâiyye Şerhi*’ne atfen Çerkeşî’nin bu tarihten önce Hicâz’a giderek yedi yıl kaldığını, buradan Kırım’a geçerek Kırım Müftüsü İsâ Efendi ile birlikte Çerkeş’e döndüğünü nakletmektedir.⁴²⁵

Sefîne’de Mustafa Çerkeşî Efendi’nin Tokat’a gittiği, bu yolculuğun bağlilarından Cabbarzâde Süleyman⁴²⁶’ın davetiyle gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Çerkeşî Efendi’nin ünü Tokat’ta oldukça yaygın olmalı ki, şeyhin gelişi esnasında bütün ahali karşılamaya çıkmış, on dakikalık yoldan yere şal döşenmiştir.⁴²⁷ Aynı kaynakta, Pîr-i Sâni’nin Tokat dönüşü dergâhını yenilenmiş olarak bulduğu bilgisi de yer almaktadır.

II. Mahmud döneminde tasavvuf ve tarikatlarla ilgili yöneltilen sorulara cevaben padişaha sunduğu *Risale fi tahkiki’t-tasavvuf*⁴²⁸ adlı Türkçe risâle ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Çerkeşî Efendi’nin İstanbul’a gelip

⁴²¹ Zora’da meşihat edenler kışın Safranbolu’ya gelirler, icrâ-yı âyîn ederler, Zora Dergâhına nisbeti olanlar ise Zora’ya gelerek erbaîn çıkarırlardı. Vicdânî, *a.g.e.*, 218; Vassâf, *Sefîne*, IV, 47-48.

⁴²² Bu üç şart için bkz. M. İhsan Oğuz, *Şâbân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşî*, İstanbul 1995, s. 90.

⁴²³ Dâhiliye nâzırı Âkif Paşa bir manzûmesinde; “*Yetmiş üç yaşında emr-i irciî vârid olup / Edicek aramgâhın gülşen-i mülki bekâ*” diyerek 1229/1814 tarihinde vefat eden şeyhinin 73 yaşında olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda Çerkeşî Efendi 1156/1743 tarihinde doğmuş olmalıdır. M. İhsan Oğuz, *a.g.e.*, s. 73-75; Azamat, “*Kuşadalı İbrahim Halvetî*”, *Osmanlı Ar.*, IV, (1984) s. 330. Babasının adı Hacı Ali, dedesinin adı Vehbî Sultandır. Horasan kökenli, Nakşî Seyhi Vehbî Sultan Allah dostlarından yüce bir kişi olarak bilinir. Mezarı Çerkeş yakınlarında bulunmakta ve halen halk tarafından ziyaret edilmektedir. M. İ. Oğuz, *aym yer*.

⁴²⁴ Vicdânî, *a.g.e.*, s. 72-73; Vassâf, *Sefîne*, IV, 56-70.

⁴²⁵ M. İhsan Oğuz, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁴²⁶ Cabbarzâde Süleyman (Çapanoğlu) için bkz. H. Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, III, s. 43-48.

⁴²⁷ Vassâf, *Sefîne*, IV, 57.

⁴²⁸ Çerkeşî Efendi’nin birçok kütüphânedeki yazma nüshası (mesela bkz. S. Ktp., Zühdü Bey, nr. 558/2) bulunan risâlesi birçok defa basılmıştır. (İstanbul 1290, Eskişehir 1331). A. Abdülkâdir oğlu tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır. (bkz. *AÜİFD*, XXVIII, (1986) s. 344-348.) Mustafa Çerkeşî Efendi eserinde mârifetullah, şeriat-tarikat münasebetleri, Melâmîlik, mürşid-mürîd münasebetleri, nübüvvet, kerâmet gibi konular hakkındaki görüşlerini çok açık bir dille ifade etmektedir.

gelmediği, geldiye ne kadar kaldığı tartışmalıdır⁴²⁹. Ancak soruların cevabının ondan istenmesine bakılırsa şöhretinin epeyce yayıldığı anlaşılır. Zira onun bağlıları arasında Dâhiliye Nâzırı Âkif Paşa da bulunmaktadır⁴³⁰. Pîr-i Sâni, Çerkeş'te 1229/1814 tarihinde vefat ederek Kadınşah Camii bitişiğindeki türbesinde toprağa verilmiştir.⁴³¹

Sâdik Vicdânî, Çerkeşî Efendi'nin on üç halifesi olduğunu söylerken bunlardan sadece Geredeli Halil, Yazıköylü/Safranbolulu Hacı Emîn Efendi ve Beypazarlı Ali Efendi isimlerini vermektedir. M. İhsan Oğuz ise özel bir silsileyle dayanarak on sekiz halifesinin ismini saymaktadır. Bu isimler bize tarikatın bölgedeki yaygınlık ve etkinlik topoğrafyasını vermektedir. Yukarıdaki halifelere ilâveten bunlar şöyledir; Damadı dergâh imamı Şeyh İbrahim Efendi, "Aliözü Şeyhi" diye bilinen Şeyh Mustafa Efendi⁴³², Amasya'da medfûn "Lâdikli Şeyh" el-Hâc İsa Efendi, "Kara Şeyh" lâkaplı Mehmed Efendi⁴³³, Kastamonu Âsitâne'de yatmakta olan el-Hâc Kadı Efendi, Amasya'da medfûn Şeyh Çorûmî Efendi, Ankara'da Şeyh İmam Hüseyin Efendi, Bolu'da Şeyh Mustafa Sâfi Efendi, Şeyh Kara İbrahim Efendi, Aliözü şeyhi Mustafa Efendi'nin oğlu Şeyh Murtazâ Efendi, Çerkeş'in kendi oğlu "Büyük Deli Şeyh" lâkaplı el-Hâc Mehmed Efendi, "Mudurnulu Şeyh" diye tanınan el-Hâc Hâfız Efendi, Çankırı Kavaklı Tekke'de yatmakta olan Hacı Hasan Efendi, "Akıyazı Şeyhi" diye bilinen Şeyh İsmail Efendi, Zeyrek Tekkesi'nde yatan Semercizâde İbrahim Efendi, Çankırı'da medfûn Attâr Hâfız Abdülkâdir Efendi'dir⁴³⁴.

Pîr-i Sâni Mustafa Çerkeşî Efendi'den sonra yerine sırasıyla kendi neslinden gelen; büyük oğlu "Büyük Deli Şeyh" lâkaplı Şeyh Mehmed Efendi, küçük oğlu Şeyh Hacı Mes'ud Efendi⁴³⁵, Mes'ud Efendi'nin oğlu "Küçük Deli Şeyh" lâkaplı Şeyh Hacı Mehmed Efendi, Hacı Mehmed'in oğlu Şeyh Hacı Hüseyin Efendi, Mustafa oğlu Şeyh Mehmed Efendi, İsmail

⁴²⁹ Öztürk, Kuşadalı, *a.g.e.*, s. 34; Azamat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", *DİA*, 8, 273-275; Abdülkâdiroğlu, "İki Vesika", *AÜİFD*, XXVIII, (1986) s. 339.

⁴³⁰ Abdullah Uçman, *Divânı*'ndaki bir şiire dayanarak (İÜ.Ktp.,TY, nr. 2597, 161b) bu hükmü verir. A.Uçman, "Âkif Paşa", *DİA*, II, 162.

⁴³¹ M. İ. Oğuz, *a.g.e.*, s. 75; Azamat, "Kuşadalı İbrahim Halveti", *Osmanlı Ar.*, IV, (1984) s. 330; a.mlf., "Çerkeşî Mustafa Efendi", *DİA*, VIII, 272. Pîr-i Sâni Çerkeşî Efendi vefat ettikten kısa bir süre sonra dergâh yıkılmış, hayır sahiplerinden Kadın Şah tarafından cami ve türbe onarılmıştır. M. İ. Oğuz, *a.g.e.*, s. 105.

⁴³² *Aliözü Şeyhi*, tasavvufi terbiyesine Zoralı Şeyh Mehmed Efendi'den başlamış, onun vefatıyla hilâfetini pîrdaşı olan Çerkeşî'den almıştır. Pîr-i Sâni ona büyük değer vermekte, karşılıklı birçok kerâmetleri nakledilmektedir. bkz. M. İ. Oğuz, *a.g.e.*, s. 77, 94-95.

⁴³³ Mehmed Efendi, Pîr-i Sâni'nin amcasının oğlu olup Çerkeş'te *Aşağı Tekke*'de postnişinlik yapmıştır. M. İ. Oğuz, *a.g.e.*, s. 77.

⁴³⁴ M. İ. Oğuz, *a.g.e.*, s. 77.

⁴³⁵ M. İ. Oğuz kaynak göstermeden Hacı Mes'ud Efendi'nin annesinin Sultan Mahmud'un bağışladığı bir câriye olduğunu haber verir. Mes'ud Efendi'nin Şeyh Mehmed Efendi adındaki oğlu olmuş "Küçük Deli Şeyh" lâkabıyla tanınmıştır. Bu zât Mekke'den Medine'ye giderken Rabiğ'de vefat etmiş, Kuşadalı İbrahim Halveti'nin türbesine defnolunmuştur. *Aynı yer*, s. 108.

oğlu Şeyh Hüseyin Peykârcıoğlu⁴³⁶ geçmiş ve tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar irşâda devam etmişlerdir.

Çerkeşi Mustafa Efendi'nin Osman Vehbî Efendi (ö.1277/1860)⁴³⁷, adlı üçüncü oğlunun neslinden ise İstanbul'da “Çerkeşizâdeler” adıyla bir ulemâ ailesi meydana gelmiştir.

Amasyalı Âkifzâde *el-Mecmu'* adlı eserinde bizzat zikir telkîni aldığı şeyhi Mustafa Efendi'yi âbid, zâhid, teheccüd namazı kılan, Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlı bir zât olarak tanıtır. Hatta onun bir gece teheccüd namazına kalkmadığı için kendini iki yıl oruç tutma cezasına çarptırdığını, böylece hatasını telâfiye gayret ettiğini belirtir.⁴³⁸

Yine Âkifzâde eserinde, devrin önde gelen âlimlerinden, Fatih Sultâniye Medresesi müderrisi Bolulu Nakşî Abdullah Efendi'nin, kendi mürşidi olmadığı halde, Çerkeşi'ye büyük saygı gösterdiğini, bir mürîdi gibi gözlerini kapayarak dizlerine çöküp öptüğünü, sözlerini sükût içerisinde dinlediğini nakletmektedir⁴³⁹.

Yukarıda Şeyh Mustafa Çerkeşi'nin halifelerini sayarken ilk sırada Geredeli Halil Efendi ismini zikretmiştik. Halil Efendi'nin “Ümmî” olduğu halde ününün İstanbul'a kadar ulaştığı, Sultan'ın davetine uyarak geldiği sarayda vüzera ve ulemâ arasında “İnnema'l-a'mâlû bi'n-niyyât” hadisine yaptığı yorumlarla herkesi hayrette bıraktığı rivayetleri bulunmaktadır.⁴⁴⁰. Mâliye Nâzırı Gazi Ahmed Muhtâr Paşa, Geredeli Halil Efendi'nin türbesini Aşağı Tekke hazîresine yaptırmış, iki ocaklı bir su değirmeni vakfetmiştir⁴⁴¹.

Halil Efendi'nin iki büyük halifesinden biri Yazıköyle H. Emin Efendi, diğeri ise İstanbul-Fatih/Sofular Ekmel Tekkesi Şeyhliği yapmış ve büyük

⁴³⁶ M. İ. Oğuz, *a.g.e.*, s. 108.

⁴³⁷ Babasının tahsil için Ankara'ya göndermesiyle buraya yerleşerek şehrin tanınmış âlimlerinden biri olan Osman Vehbî Efendi'yi II. Mahmud İstanbul'a davet etmiş ve kendisine İstanbul *ruûs'u* vermiştir. Çeşitli eserleri olan Vehbî Efendi'nin II. Mahmud için kaleme aldığı *el-Hisnû'l-hasîn* (Kahire, ts.) ve *Tasrîfâtü'l-Fârisiyye* (İstanbul 1267) adlı iki kitabı basılmıştır. bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 55; Azamat, *a.g.m.*, s. 273 Osman Vehbî Efendi'nin oğlu Mehmed Tevfik Efendi Beşiktaş, Halep, Çankırı, Bursa, Balıkesir ve Mısır Mevleviyetlerinde bulunduktan sonra Medîne kadısı olmuş, daha sonra Ankara'ya dönerek on iki yıl müderrislik yapmıştır. Üç yıl İstanbul kadılığı yaptıktan sonra Rumeli Kazaskerliği muavinliğine tayin edilmiş (1886), aynı yıl Meclis-i Meşâyih Nezâreti reisi olmuş, 1889'da Anadolu, ertesi yıl Rumeli Kazaskerliği pâyelerini almış ve Şeyhülislâmlığın Meclis-i Müellefât Encümeni başkanlığına tayin edilmiştir. Dedeşi Çerkeşi Mustafa Efendi'nin Tarikatı'na mensup olan Tevfik Efendi vefatında (1311/1893), bir Şâbânî tekkesi olan Aksaray Sofular'daki Ekmel Dergâhına defnedilmiştir. Geniş bilgi için bk. Yücer, Hür Mahmut, **Bir İbn Arabî Müdafaası: Çerkeşizâde Mehmed Tevfik Efendi ve Levâyihu'l-Kudsiyye fi Fedâilî's-Şeyhi'l-Ekber Adlı Eseri**, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, cilt: IX, sayı: 21, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı, s. 331-351

⁴³⁸ Amasyalı Âkifzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l-mecmu' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmu'*, (Çev. H. Özdemir), İstanbul 1998, s. 70. (Âkifzâde, *el-Mecmu'*).

⁴³⁹ Âkifzâde, *el-Mecmu'*, s. 45.

⁴⁴⁰ Vicdânî, *a.g.e.*, 219; Vassâf, *Sefîne*, IV, 62-70; A. R. Ünlü, *Gerede Tarihi*, s. 133.

⁴⁴¹ A. R. Ünlü, *Gerede Tarihi*, s. 131. Şeyh Halil Efendi Zâviyesi Vakfı, VGMA, 204/519-1562 numarada bulunmaktadır.

takdir toplamış olan **Şeyh Ömer Fuâdî-i Sâni** (v.1274/1858)'dir. Ömer Fuâdî'ye ise dönemin iki şeyhülislâmı Arif Hikmet Efendi ile Mehmed Sa'ddedin Efendi kendisine intisap etmiştir.⁴⁴²

Şeyh Halil Efendi, İstanbul'da itibar görüp ve hürmet görünce, ya padişahın sorması neticesinde ya da kendisinin isteğiyle Safranyolu'ya bir dergâh-cami yapılmasını istemiş olmalı ki sonuçta halifesi Yazıköylü Emin Efendi'nin içinde icrâ-ı faaliyet edeceği Safranbolu dergâhı yapılmıştır. Bunun en büyük işareti Sultan II.Mahmud tuğrasının dergah kitabesinde yer almasıdır.

Yazıköy Şeyh Hacı Emîn Efendi, ilk mürşidi Çerkeşî Mustafa Efendi'nin vefatından sonra Geredeli Halil Efendi'ye bağlanmış, Safranbolu'da irşâd faaliyetinde bulunmuş, kurduğu tekkesiyle bölgede etkin bir fonksiyon icrâ etmiştir. Hacı Emîn Efendi'den teselsül eden kola Şâbânilerce “*Orta Kol*” adı verilmiştir.⁴⁴³ Kendisinin *Mir'âtü'l-Âşıkîn* ve *Mîzanü'l-Âşıkîn* isimli eserleri bulunmaktadır.⁴⁴⁴ H. Vassâf XIX. asır içerisinde bölgedeki bütün Halvetîlerin Emîn Efendi Dergâhı'nda halvet çıkardıklarını haber vermektedir. Bu devrede, bölgede aralarında özel bir muhabbet ve kardeşlik olan üç büyük şahsiyet yaşamaktadır. Bunlar; Emîn Efendi, Zoralı şeyh Hacı Mehmed Emîn Efendi evlâtlarından Mehmed Hamdi Efendi (ö.1312/1894) ve Sa'diye meşâyihinden Ali Baba'dır. Şeyh Ali Baba ve oğlu Hasan Baba'nın kurdukları Sa'dî Tekke'si şehir halkı için cazibe merkezi olmuş, Şeyh'in kerâmetleri halk arasında yaygınlaşmıştır. Her ikisi de 1871-72 tarihli türbelerinde medfûndurlar.⁴⁴⁵

Bolu'da Çerkeşilik

Bolu'ya Çerkeşilik Diyarbakırlı Şeyh Mustafa Safiyyüddin Efendi (1263/1847) tarafından inşa edilerek meşihat konulan *Aktaş Dergâhı* vasıtasıyla gelmiş ve şehir hayatında yaygınlaşmıştır.

Sâfi Efendi'nin menâkıpnâmesinde o dönemin Bolu şehir hayatında medrese geleneğinin etkin olduğu, çok sayıda âlim bulunduğu ve fakat tasavvuf ehli, mürşid-i kâmil bulunmadığı ve tasavvuf yolunun yaygın

⁴⁴² Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Zulmiye Camii Olur mu?” Altınoluk, 2000-Kasım, Sayı: 177, Sf: 41

⁴⁴³ Vassâf, *Sefîne*, IV, 56; Bilindiği üzere sözkonusu cami bir dergâh-camidir ve ittisalindeki türbede, buradâşeyhlik yapmış Halvetî/Şa'bânî halifelerinden Yazıköylü Hacı Emin Efendi yatmaktadır. Yanında oğlu Şeyh Mehmed Efendi, diğer bir oğlu Şeyh Ahmed Efendi ve Şeyh Ahmed Efendi'nin torunu Şeyh Muharrem Efendi'lerin sandukaları vardır. Bahçe kısmında bulunan 3 adet mezar Şeyh Hacı Mehmed Efendi Kerimesi, ve Şeyh Abdülkerim Efendi Zevcesi Atiyye Hanım'a, Sallamacıoğlu Mehmed Emin Efendi mahdumu Şevket Efendi (1321 veya 1323)'ye ve Şeyh Hacı Mehmed Emin Efendi Mahdumu Mehmed Efendi (1340)'ye aittir.

⁴⁴⁴ Mehmed Emin Şükri, Safranbolulu (1283/1867), *Mir'atü'l-aşıkîn ve mîzanü'l-aşıkîn: (aşıklara ayına ve terazi*, (haz. Mustafa Tatçı, Musa Yıldız) Ankara: Alperen Yayınları, 2003.

⁴⁴⁵ Vicdânî, *a.g.e.*, s. 220; Vassâf, *Sefîne*, IV, 57; Ünsal Tunçözgür, *Dünden Bu Güne Safranbolu*, Ankara 1997, s. 106-108; ayrıca bk. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ülkü Ayan Özsoy, *Safranbolu meşhurları* [y.y.: y.y.], 2000. (Ankara : Anıl Matbaası)

olmadığı neklidilmektedir. Aynı kaynak Sâfi Efendi'nin irşada başladıktan sonra önceleri onu kabullenemeyen ilim ehli kimseler de dahil olmak üzere, kısa zamanda dergâhında toplanmaya başladığını bunu takiben halkın da sohbetlere koşarak geldiğini belirtir. Bu yoğun sohbet halkalarının etkisiyle Bolu havâlisinde toplum içerisinde dinî gayretin arttığına vurgu yapılır. Buna göre sonuçta cemiyet arasında İslâm ahlâkı yaygınlaşmıştır.

Diyarbakırlı Mustafa Sâfi Efendi

İsmi Mustafa bin Sâlih'tir. Babası Diyârbekir âlimlerinden ve Diyârbekir müftüsü Hacı Sâlih Efendidir. Tahsiline Diyârbakır'de başlamış, dokuz yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Babasından sarf, nahiv öğrenmiş, diğer medrese kitaplarından **Şerh-ül-Akâid**'e kadar okumuştur. Bundan sonra, İstanbul'a gidip tahsiline orada devâm etmiş, Akşehirli Hacı Ömer Efendi'den ders almış, 1807 senesinde 18 yaşında tahsîlini tamamlayıp icâzet almıştır. İstanbul'da müderrislik yapmak üzere kalmaya karar vermişken, bir gece rüyâsında devrin meşhur velilerinden Çerkeşli Hacı Mustafa Efendiyi görmüştür.⁴⁴⁶

Tasavvufa intisabı

Rüyâsında Çerkeşli Mustafa Efendi'nin; "*Evlâdım Mustafa Sâfi Efendi! Zâhir ilmini tamamlayıp icâzet aldın. Tasavvuf ilmini öğrenip, ilm-i ledüinne kavuşmak için Çerkeş'e gel de bu ilmi tahsîl eyle. Çünkü senin İstanbul'da kalmana izin yoktur.*" şeklindeki davetini almıştır. Bunun üzerine Mustafa Sâfi Efendi, İstanbul'da durmayıp Çerkeş'e gitmiştir. Ancak Mustafa Efendi'nin huzûruna gidip talebesi olmayı arzu ettiğini bildirince önce bu isteği kabul görmemiş, ümitsiz olarak huzurundan ayrılmak zorunda kalmıştır. Sonraki üç gün dergâhta misâfir olarak kalmış, Mustafa Efendi'nin dervişliğe kabûl etmesi için Derviş Hasan'ı aracı etmiş yine de "*O, bir âlim kimsedir. Benim zâhir ilminde onun kadar kuvvetim yok. Bu sebeple talebeliğe kabul edemem.*" cevabını almıştır. Bu haber üzerine, kalbinde aşk-ı ilâhî artmış, bu coşkunlukla hemen huzûruna girerek, tekrar ısrar etmiş böylece talebeliğe kabûl edilmiştir.

Üç sene müddetle sohbetlerine devâm etmiş, hocasının hilâfet vereceği sıralarda izin alarak memleketini ziyârete gitmiş, Diyarbakır'da iken hocası Çerkeşli Mustafa Efendi vefât etmiştir. Geri Çerkeş'e döndüğünde dergâhta hocasının yerine geçen Şeyh Hacı Halil Efendi'yi bulmuştur. Üç sene de

⁴⁴⁶ Şeyh Mustafa Sâfi Efendi'nin hayatı için bkz. **Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi Efendi**, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, 1111. Menâkıpnâme 34 varaktan müteşekkildir. Kırık bir rik'at ile yazılmıştır. Tam adı '*Şeyh-i âlî-şân ve kutb u cihân Şeyhü'l-Hâc Mustafa Sâfi Efendi Diyarbekrî Kudduse Sirruhu'lâli hazretlerinin menâkıpnâme-i Hümayûnlarıdır*'. Menâkıpnâmenin yazarı İbrahim Efendi, Sâfi Efendi'ye 16 yıl hizmet edip yanında bulunmuş, kendisinden Hâfız'ın *Dîvân*'ını okumuştur. (vr. 5b, 10b.) Bu ise anlattığı bilgilerin birinci derecede kaynak olduğunu göstermektedir. *Menâkıpnâme*'de bol miktarda Sâfi Efendi'ye ait kerametler nakledilmekte, onun kutb olduğuna dair atıf ve rivayetler yer almaktadır.

onun sohbetlerine devam etmiş, bir gün Abdulkâdir Geylânî'nin emriyle kendisine hilâfet verilmiştir.⁴⁴⁷

Mustafa Sâfi Efendi, bundan sonra Bolu'daki Semerkand Medresesi'nde talebelere ders vermeye başladı. Bir taraftan da medresenin yanındaki câmide talebe yetiştirdi. Ayrıca Şemsi Paşanın kızı Hâfize Hanım, Aktaş denilen yerden beş dönüm tarla hibe etti.⁴⁴⁸ Buraya önce bir câmî, câmînin yanında küçük bir oda, sonra dergâh ve dergâhın yakınında bir ev yaptırdı. Mustafa Sâfi Efendi'nin tarikat faaliyetlerini Semerkand Medresesi'nden nakletmesinin sebebi Bolu livası salnamesinde biraz farklı anlatılmaktadır. Buna göre Sâfi Efendi bir gün müritleriyle medresede mukabele ederken Sağır Müftü pabuçları elinde, camiye tehevürle gelmiş; '*Mustafa Allah'ın kulağı sağır mı ki böyle haykırıyorsun?*' demiş, müftünün cehri zikir hususundaki bu tutumundan dolayı Sâfi Efendi Aktaş Dergâhı'nın yapılmasını, tarikat merkezinin oraya naklolmasını arzulamıştır.⁴⁴⁹

Aktaş dergâhında otuz üç sene rehberlik yapmış, medresede çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Aynı zamanda dergâhda Şâbânî/Çerkeşî usulünce talebelerinden iki zâta da icâzet ve hilâfet vermiştir.

Bunlardan biri Devrek kasabasından Şeyh Yûsuf Efendi, diğeri de Geredeli Abdullah Efendi'dir. Sâfi Efendi'nin menâkıpnâmesinde, askerlerden de çok sayıda kimsenin ona intisâb ettiği zikredilmektedir. Yine aynı kaynakta, Bolu'da bulunan ulemeden ve halktan çok sayıda kimsenin onun sohbetlerine iştirak ettiği rivâyet edilmektedir. Dergâhtaki sohbet usulünün sabahlara kadar devâm ettiği, sabah namazından sonra genellikle duâ ve zikirlerin okunduğu, cemâatin takip ettiği, kuşluk vaktinde ise bir mikdâr Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîf okuduğu, sonra talebelere nasihatın devam ettiği zikredilmektedir. Anlatılanlardan şer'î esaslara bağlı olduğu açık olan Sâfi Efendi'nin bölgenin halk ozanı Aşık Dertli'yi islah etmeye çalıştığı da anlaşılmaktadır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Bu olay şöyle gerçekleşti: Bir gün Mustafa Sâfi Efendi'nin medrese öğrencilerinin de dahil olduğu bir sohbet ve zikir meclisinde esnasında Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin rûhâniyeti gözüküp Geredeli Hacı Halil Efendiye, Mustafa Sâfi Efendi'nin üç sene öncesinden hilâfeti hak ettiğini söylemiş bu uyarı üzerine Hacı Halil Efendi tâcını çıkarıp duâ ile Mustafa Sâfi Efendi'nin başına koymuştur. *Menâkıpnâme*, 9a-b.

⁴⁴⁸ *Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi Efendi*, vr. 8-9.

⁴⁴⁹ *Bolu Livası Salnamesi* (Haz. Nermin Kılıç vd.) s.454.

⁴⁵⁰ Gerede'ye bağlı Eskiçağa nâhiyesi Şahneler köyünde 1186/1773'da dünyaya gelen Aşık Dertli'nin handân-ı ehl-i beyte aşırı tutkunluğundan dolayı Kerbelâ'ya öykünerek kendi boğazını kesmeye, yani intihara teşebbüs ettiği bilinir. Aşık Dertli'ye bir gün Mustafa Sâfi Efendi, '*Dertli eğer işreti terk etsen her saat öperdim*' dediği ve Dertli'nin '*Sen bana bakma beni Allah islah eder*' cevabını verdiği bilinmektedir. Dertli Mustafa Sâfi Efendi ile 1263 senesi aynı gün Ankara'da vefat etmiştir. *Bolu Livası*, Nermin Kılıç vd.s.577.

Sâfi Efendi'den sonra dergâh postuna oğlu Şeyh Hacı Nasrullah Efendi (1312/1897) geçmiş onun da vefatıyla Sâfi Efendi'nin kardeşi İbrahim Edhem Efendi nasb olunmuştur⁴⁵¹.

Sâfi Efendi dergâhı yaptırdıktan sonra, çevresine ilâve binâlar yapılmıştır. Ders ve sohbetlerinin ünü İstanbul'a kadar yayılmış olmalı ki Sultan Mahmûd Han iki defâ İstanbul'a dâvet edip, kendisiyle görüşmüştür. Bu davetlerin birinde, İstanbul meşâyihinin de saray davetinde hazır bulunduğu bir günde Mustafa Sâfi Efendi, içeri girerlerken resmî merâsime iltifat etmeyip "*Selâmün aleyküm.*" deyip, yerine geçmesinden Pâdişâh çok memnun olmuş, iltifat göstermiş, yüz bin kuruş hediye etmiştir. Mustafa Sâfi Efendi, bu parayı alıp tamâmını İstanbul'da bulunan fakirlere dağıtmıştır.⁴⁵²

Rivâyetler arasında çok sayıda şiiri bulunduğu söylenmiş, bazıları menâkıpnâmeye alınmış ancak yine de bunlar bir araya toplanmamıştır. Bu rivâyetler arasında daha önce İstanbul'da kendisinden ders aldığı meşhûr âlimlerden Hacı Ömer Efendi ve Diyarbakır'a yaptığı iki seyahat esnasında babası Müftü Sâlih Efendi'nin ona bağlandığı, hürmet gösterdiği, hatta babasının aslâ ondan üst ve yukarı bir yere oturmadığı, ondan önce kahve almadığı bilgisi yer almaktadır.

1820 senesinde hacca gitmeye niyetlenmiş, o dönemin parasıyla yedi yüz kuruş ve yanında dört kişiyle birlikte yola çıkmış, yolculuk sırasında kendilerine katılanlarla on iki kişilik bir kâfile ile Mekke'ye varmıştır. Bütün masraflar için bir görevli tayin edilmiş, tek elden harcamalar yapılmış olmasına ve bu paranın asla yetmeyeceği bilgisine rağmen bütün kafilenin ihtiyaçları görülmüştür. Menâkıpnâme'de ellerinden bulunan paranın bereketlendiğine dair birçok rivayet yer almaktadır.⁴⁵³ Daha sonraki hac ziyaretlerinde grubuna başka katılımlar olduğu, onlara önderlik ettiği için olsa gerek 'Şeyhülhâc' lakabını almıştır. Ancak kaynaklarda bu görevin resmi bir niteliğine rast gelinmemektedir.

Sâfi Efendi'nin günlük yaşantısını nakledenler, son derece tevâzû ve takvâ sâhibi olduğunu, geceleri bir saat kadar uyduğunu, diğer vakitlerini ilmî mütâlaalar, ibâdet ve tâatla geçirdiğini, hâlini kimseye belli etmediğini, halk arasına fazla çıkmadığını, talebelerine ileri derecede iltifat ettiğini, talebelerinin gördüğü rüyâları kendisine arz ettiğini, bunlara genelde; "*Var çalış bunlar bir şey değildir.*" diyerek genelde sohbet esnasında topluluğa tabir ettiğini, hiçbir talebesini incitmediğini, usta bir pedegok gibi onları

⁴⁵¹ 1337 tarihli *Bolu Livâsı Salnâmesi*, s. 405, 454. Vefatından sonra Mîr-i Mîrân Tâhir Paşa tarafından kabrinin üzerine türbe yaptırılmıştır. *Aynı yer.*

⁴⁵² *Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi Efendi*, vr. 1a-12b. Ayrıca bkz. İbnülemin, *SATŞ*, 9, 1564; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları*, I, 350; Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid*, 179-180.

⁴⁵³ Hatta bütün harcamalardan sonra harcama görevlisi talebenin elinde yüz akçe kalmış, talebe durumu hocasına arz edince; "O parayla ticâret yap!" cevabını almış, bahsedilen talebe Bolu'ya döndükten sonra artan parayla ticârete başlamış ve zengin olmuştur.

eğittiğini, herkes tarafından sevilip medhedildiğini, ders ve sohbetine gelenlerin kalplerinden dünyâ sevgisinin gittiğini ifade ederler.⁴⁵⁴

Son zamanlarındaki âdeti, sabah namazından sonra câmi kapısı önünde bastonuna dayanarak bir müddet sohbet etmesi, yaz kış bunu devâm ettirmesi, kısa sohbetlerinde ayak üstü dinleyen talebelerine önemli şeyler anlatmasıdır. Bu sohbetleri esnasında, "*Zâhir ilimlerini takva sahibi veya günahkâr olan herkesin öğrenebileceğini ancak tasavvuf ilminin, İslâm'ın emir ve yasaklarına uymadıkça ele geçirilemeyeceğini, İslâm'ın emirlerine uymadan tasavvufta ilerlemek isteyen kimsenin, tasavvuftan tad alamayacağını söylediği nakledilmektedir*".⁴⁵⁵

Sâfi Efendi'nin Muhammed Fâik, Nasrullah Sırrı, Abdülazîz isimlerinde üç oğlu olmuştur. Oğullarından Muhammed Fâik, babasından şer'î ilimleri tahsil etmiş, yirmi yaşında iken babasının sağlığında vefât etmiştir. Mustafa Sâfi Efendi vefat edince, sevenlerinden Bolu kaymakamı Mîr-i Mîrân Tâhir Paşa kabri üzerine türbe yaptırmıştır. Türbenin inşâsı sırasında yapanlara rüyâsında görünerek, bâzı tavsiyelerde bulunmuştur. Aktaş Türbesi, Karaçayır Mahallesi, Aktaş sokağındadır. Beşik tonozla örtülü türbenin önünde ahşap bir kısım ilave edilmiştir. Türbe içerisinde, Diyarbakırlı Mustafa Safî Efendi, Hacı Nasrullah Efendi (1312), Kalaycı Şeyh Ahmed Efendi dahil olmak üzere beş sanduka bulunmaktadır.⁴⁵⁶

Sultan II.Mahmûd gibi yerine geçen Abdülmecîd Han da, Mustafa Sâfi Efendi'ye saygı beslemiş, tahta çıktıktan sonra dergahının genişletilmesi, tâmiri ve yeni ilâveler yapılmasını emretmiş ve bu iş için lâzım olan parayı kendi malından verileceğine dâir ferman çıkartmıştır. Bu işi yürütecek husûsî bir memur tâyin etmiştir. Vazifelendirilen memur hızlı hareket ederek dokuz ayda dergâhı ve ilâve yapıları tamamlamıştır. Dergâhın inşâsı için, o zamanki parayla altmış bin kuruştan fazla masraf yapılmıştır.⁴⁵⁷

Sâfi Efendi'ye nisbet edilen Kerametler

Menâkıpnâme'de Mustafa Sâfi Efendi'ye nisbet edilen çok sayıda kerâmet nakledilmektedir. Bunlar arasında Gerede'de halka zulmeden bir kaymakamın cezasını çekeceğine dair bir öngörüsü,⁴⁵⁸ kendisini seven Bolu

⁴⁵⁴ Menâkıpnâme, 6a.

⁴⁵⁵ Menâkıpnâme, 6b.

⁴⁵⁶ Bolu'da Gölyüzü türbesi de her ne zaman yapıldıkları bilinmese de içerisinde yatan şahıslar Halveti Şabanî'dir. Bunlar Şeyh Haramani, Şeyh Tahir ve Şeyh Kâmilî'dir. Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Vakıflar Genel Müd. Yay.1977, s. 331.

⁴⁵⁷ Yardım için pâdişâha mürâcaat edildiğinden haberi olunca Mustafa Sâfi Efendi; "*Şöhret âfettir. Biz hareme, eve taşınacağız, dergâh yine yapılıns orada mahdumlarımız oturur.*" demiştir. Menâkıpnâme, 11a.

⁴⁵⁸ Gerede'de halka zulmeden bir kaymakam vardı. Sâfi Efendinin talebelerinden Muhammed Efendi bu kaymakamın vazifesinden alınması için gizli gizli duâ ediyordu. Mustafa Sâfi Efendi durumu anlayıp; "*Sen vazife olarak verdiğim işine bak, kelime-i tevhîdi söylemeye devâm et! Köpeği bir köpek parçalar!*" dedi. Mustafa Sâfi Efendi talebesine bu sözleri söylediği sırada kaymakam çarşıda bir dükkanda otururken ansızın ortaya çıkan siyah bir köpeğin saldırısıyla parçalanarak öldü.

sancak beyi Mustafa Bey'in sürgün cezasından kurtulacağına dair tebşîrâtı,⁴⁵⁹ İstanbul'da ulemanın susturmaya muvaffak olamadığı Hacı Ömer Ağa adında bir kalamcıya boyun eğdirmesi,⁴⁶⁰ Bolu'da nâiblik vazîfesi yapan bir dersiamın ilmi benliğini kırıp sevenleri arasına katılmasını, dergâh için gereken masrafların çoğu zaman kaynağını herkesin bilmediği seccadesinin altından karşılanması,⁴⁶¹ vefat eden Hacı Osman isimli bir talebesinin halini haber vermesi⁴⁶², bütün âlemin kalbinin iç yüzünden haberdar olduğuna dair kendi rivayeti⁴⁶³, Allah'ın kendisine ikram ettiği özel bir bilginin olduğunu ihsas ettiren: "*Bende ağzı kapalı bir sandık vardır. Senelerce irşâd postunda oturdum, bu sandığın içindeki şeyleri kimse benden sormadı. Kapağını açıp da göstereyim. Bunları anlatacak kâbiliyetli bir kimse de bulamadım ki ona açayım. Sandık benimle gidiyor.*" şeklindeki anlatıları onun bağlıları arasında 'kutb' olduğu kanatını pekiştirmiştir. En önde gelen halifesi Geredeli Abdullah Efendi'nin bile bunu öğrenememiş, bahsedilen sırlara muttali olamamış olması Sâfi Efendi'ye ve onun manevî makamına karşı derin bir merak ve saygı bırakmıştır.⁴⁶⁴

Vefatı

Rivayetlere göre Sâfi Efendi vefatından çok önce, 10 Muharrem 1263 (12 Aralık 1846) tarihinde vefât edeceğini sohbette talebelerine söylemiştir. O tarih yaklaşınca otuz üç gün hasta yatmış, altmış üç yaşındayken önceden söylediği tarihte vefat etmiştir. Vefâtından önce talebelerini toplayıp yerine

⁴⁵⁹ *Menâkıpnâme*, 12a.

⁴⁶⁰ İstanbul'da Hacı Ömer Ağa adında birisi âlimler ile ilmi münâzaralara girer, sonra bu zât Bolu ulemâsıyla da münâzaraya girmesi için Bolu'ya gönderilir. Bolu vâlisi orada bulunan âlimleri topladı. Sâfi Efendiye de özel bir dâvetiye gönderdi. Münâzara sırasında Sâfi Efendi'nin verdiği cevaplar karşısında o zamâna kadar meclislerde hiç susmak bilmeyen o kişi, konuşmaz olmuş, Sâfi Efendinin ilmi ve kerâmeti karşısında kendini tutamayıp kalkmış,, mecliste bulunanların gözü önünde ellerini öpüp onun talebelerinden olmuştur. Ondan **Şerh-i Akâid**'i okudu. Bir müddet derslerine ve sohbetlerine devâm etti. Daha sonra Amasya'ya gönderildi. *Menâkıpnâme*, 12b.

⁴⁶¹ Dergâhın alışverişi işlerini gören Ali Efendi, bir gün kerâmetini görürüm niyetiyle eline boş kap alıp Mustafa Sâfi Efendinin huzuruna girmiş, çarşıdan erzak satın alacak para olmadığını ve bunun için para vermesini söylemiş, bunun üzerine Mustafa Sâfi Efendi; "*Bende para olmadığını bilirsin. Sen bir çâre bul.*" dedi. Ali Efendi; "*Efendim siz bulursunuz.*" deyince; "*Onun niyetine işaret ederek bir daha böyle yapma! Şimdi şu seccâdemi kaldır da altından para, akçe al. Çarşıya git, dergâha lâzım olan malzemeyi satın alıp getir!*" demiştir.

⁴⁶² Mustafa Sâfi'nin talebelerinden, Bolu'da meşhur âlim Hacı Osman Efendi bir gün odasına girip, içeri kimse girmesin diyerek kapıyı kapatmıştı. Bir ara Mustafa Sâfi Efendi; "*Hacı Osman Efendi vefât etmiştir. Kapısını açıp cenâzesini yıkayın, hazırlayın ben cenâze namazı için geleceğim!*" demiş, kapısını açıp baktıklarında secde eder bir vaziyette vefât ettiği görülmüştür. Cenâzesini yıkayıp hazırlamışlar, Mustafa Sâfi Efendi de gidip cenâze namazını kıldırılmıştır.

⁴⁶³ Sâfi Efendi ki: "*Allahü teâlânın izni ile benim bütün âlemin kalbinden haberim vardır. Şöyle ki, bir bardak içine sâfi bir su konulsa, onun içinde bir toz olsa, o toz bardağın dışından görüldüğü gibi, cümle âlemin gönlü içinde ne düşünce varsa bilirim. Hattâ o kalb sâhibi gönlündekini benim kadar bilmez.*" Buna rağmen, câhillerin esrârını, gizli hallerini, açığa vurmaz, yalnız bazı dervişlerin hâline düzeltmeye dâir kerâmet göstermiş. *Menâkıb*, 5a.

⁴⁶⁴ *Menâkıpnâme*, 9a-10a.

talebesi **Geredeli Şeyh Abdullah Efendi**yi halîfe tâyin ettiğini ve ona tâbi olmalarını vasiyet etti. Sonra Allahü teâlânın ismini hafif sesle zikre başlamış, binden fazla talebesi de hafif bir sesle zikrederek ona iştirak etmiş, bu halde rûhunu teslim etmiştir.⁴⁶⁵

Talebeleri

Rivayete göre Abdullah Efendi, dinî emirlere sıkı sıkıya uyar, haramlardan son derece sakınır. İbadetlere özen gösterir, talebelerini kısa zamanda manevi mertebeleri kazanmalarını sağlarmıştır. Nitekim talebelerinden Devrekli Yûsuf Efendi dört senede tasavvufta kemâl derecesine ermiştir.

Yüzlerce mürid yetiştiren Mustafa Sâfi Efendi'nin en meşhuru makamına geçen halifesi Geredeli Saatçi Şeyh Abdullah Efendi'dir. İkincisi ise Devrekli Şeyh Yûsuf Efendi'dir. İcâzet sonrası Yusuf Efendi'yi, Devrek'e irşâd vazîfesiyle göndermiş ve onun çok sayıda talebe yetiştirmesini sağlamıştır. Bu zât da talebelerinden Ereğlî İsmâil Ağaya icâzet verip Ereğli'ye irşâd için göndermiştir.

Geredeli Abdullah Efendi

Diyarbakırlı Sâfi'nin halifesi Saatçi Abdullah Efendi, Gerede/Ahmedler Köyü'ndendir. 1205/1790 tarihinde doğmuş, ilk tahsilini köyünde tamamladıktan sonra önce Gerede'de medfûn Şeyh Hacı Halil Efendi'nin (Aşağı Tekke)sohbetlerine devâm etmiş, Halil Efendi'nin vefâtı üzerine Bolu'ya giderek hocasının pîrdaşı olan Hacı Mustafa Sâfi Efendi'ye bağlanmıştır. Onun yanında tekrar erbaine girerek yeniden seyr u sülûke başlamış, bu durumdan sıkılınca bazı talebelerin; "*Erbeîni tamamla ondan sonra gidersin*" tavsiyesi ile çalışmaya devam etmiş, bunun neticesinde de maksat hasıl olmuştur. Halini Sâfi Efendi'ye haber verince; "*Oğlum biz adamı hem soyar, hem de giydiririz. Önceki hâlinde kalsaydın, rehberlik etmekte zahmet çekerdin, dervişlere vâkıf olamazdın. Şimdi elhamdülillah tertib üzere zuhûr etti.*" cevabını almıştır.

Diyarbakırlı Sâfi Efendi'den hilâfet aldıktan sonra Gerede'ye dönüp Kabiller mahallesinde genişlettiği zâviyede (Yukarı Tekke) irşâda başlamıştır. 1267/1850'de vefat ederek yerine Seyyid Ahmed Efendi'yi bırakmıştır.⁴⁶⁶ Şeyh Ahmed Efendi, 1251/1835 tarihinde Kabiller mahallesinde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini mahalle mektebinde sonra da Sadeddin Efendi'nin medresesinde almıştır. Kastamonu âsitânenin pîri

⁴⁶⁵ Vefâtından bir gün önce; "*Allahü teâlâya hamdolsun ki her ne taleb ettiysem ihsân buyurdu. Otuz üç sene irşâd vazîfesinde bulundum. İki kişi feyz alarak halîfe oldular. Cenâb-ı Hakk'ın bana ihsân buyurduğu kemâlâtı halîfelerim de bilmez... Bu fânî dünyâdan göçüyorum. Bana ihsân olunan kemâlât da benimle birlikte gidiyor... Buna çok teessüf ederim!*" demiştir. Halifesi Şeyh Abdullah Efendi; "Hocam Mustafa Sâfi Efendinin kutup olduğu mâlumumdur. Ancak vefât ederken beyân buyurduğu kemâlâtın, yüksek derecelerin ne olduğunu ben de bilemem, düşünüyorum ve teessüf ediyorum." demiştir. *Menâkıpnâme*, 9a.

⁴⁶⁶ Ali Rıza Ünlü vd., *Tarih Boyunca Gerede*, s.145.

Bolulu Kabadayı lakaplı İbrahim Şevki Efendi'den 1310/1893 tarihinde hilâfet almış, 1334/1915 tarihinde vefat ederek babasının yanına türbeye defnedilmiştir.

Mustafa Sâfi Efendi menâkıbnâmesini yazan Halil İbrâhim Efendi, aynı yerde Geredeli Abdullah Efendi'den de bahsetmektedir. Buna göre Mustafa Sâfi Efendi, vefâtından on gün önce Abdullah Efendiyi huzûruna çağırıp, bütün talebelerinin yanında: "*Bundan sonra işte bu Abdullah Efendi sizin şeyhinizdir. Kendisi ârif, kâmil, mükemmil, yetişmiş ve yetiştirebilendir. İlm-i zâhirde ümmîdir. Fakat ilm-i bâtında benzeri yoktur. Sizin yanınızda ben nasıl isem, o da öyledir.*" şeklinde onu yerine tayin ettiğini açıkça ilan etmiş, bu tavsiye ile bütün talebesi ona bağlanmıştır. Bu duyuru ve ila şekli geleneğin sağlıklı bir şekilde devamında önemli bir etken olmuştur.. Aynı kaynaktaki rivâyete göre Sâfi Efendinin vefâtından sonra altı ay boyunca dört binden fazla mürid, gruplar hâlinde yeni şeyh efendiye intisabının yenilemek için gelmiştir. Devrin müderrislerinden Çankırlı Mehmed Ağa, medrese tahsili bulunmayan Saatçi Abdullah Efendi ile ilmî mevzûlara dalmış, hangi konudan veya ilmî metodolojiden bahis açılrsa yaptığı açıklamaları dinlemiş, sorduğu soruların ilmî bir usullerle cevaplanmasından dolayı ona intisâb etmiştir. Abdullah Efendi'ye intisabından sonra dâimâ; "Bizim ilmimiz birkaç cevaplık imiş." diye nükte ettiği anlatılmaktadır.⁴⁶⁷

Saatçi Abdullah Efendi'nin Kerametleri

Abdullah Efendi'nin hali ve kerametleriyle ilgili anlatılanlar; hocası ile ilgili anlatılanlara benzemektedir. Bunlar içerisinde tevazu sahibi olduğu, sünnete tam ittiba etme gayreti,⁴⁶⁸ hâlini gizlediği, keşf ve kerâmet sâhibi olmasına rağmen doğal bir hâl gibi davranması, çok sayıda talebe yetiştirmesi, dünyâ malına rağbetinin olmaması ön plana çıkmaktadır.

Abdullah Efendi, üzerine yüklenen irşad sorumluluğunun ağırlığını anlatmak için bir gün Gerede'den Bolu'ya giderken; "*Oğul yerime bir halîfe yetiştirseydim, şu dünyâdan gider idim. Zîrâ usandım. Zâhirî ve bâtınî emrolunan işler vardır. Hattâ elime iki tarafı da keskin bir kılıç verdiler.*" diyerek yük ve sorumluluğunun ağırlığına işaret etmiştir.⁴⁶⁹

Yerine geçen Halil Rahmi Efendi, Sâfi Efendi'den hilâfet aldıktan sonra kendi memleketine görevlendirilmiş, Mudurnu'da Sultan Süleymân Câmiinde rehberlik yapmış, o da Muhammed Necib Efendi'yi yetiştirmiştir. Muhammed Necib Efendi Cellad Çeşmesi Mevkii'ndeki evini dergâh haline getirmiş, tarikatını yaymış 21 Cumâde'l-ülâ 1307/15 Ocak 1890 tarihinde irtihal etmiş, Sümbül Sinan Âsitânesi avlusuna tevdî edilmiştir.⁴⁷⁰

Halil Rahmi Efendi uzun ömrü müddetince hocası Abdullah Efendi'nin ve onun hocası Mustafa Sâfi Efendinin yolunu devâm ettirmiştir. Halil

⁴⁶⁷ Menâkıpnâme, 7a.

⁴⁶⁸ Başının tamamını mesh etmesi ile ilgili bir menkıbe için bk. Menâkıpnâme, 7b.

⁴⁶⁹ Geniş bilgi için bk. Menâkıpnâme, 8a.-8b.

⁴⁷⁰ Vicdânî, a.g.e., 220.

Rahmi Efendi'nin de beş halifesi vardır: 1) Mudurnu'da postnişin Şeyh İbrâhim Efendi. 2) Bolu'da Şeyh Zuhurî Dergâhının müşidi Şeyh Muhammed Efendi. Hilâfetinden üç sene sonra vefât edip, Şeyh Zuhurî Dergâhının yanında defnedilmiş ve kabri üzerine türbe yapılmıştır. 3) Şeyh Hâfiz Osman, İzmit Sancağında Yeni Câmide müşidlik yapmıştır. 4) Şeyh Hâfiz İsmâil Efendi, Ereğli kazâsında Aktaş denilen yer (Cüdâ) dergâhında rehberlik yapmıştır. 5) Muhammed Zühdü Bey. **Menâkıbnâme**yi yazan İbrâhim Hilmi Efendinin kardeşidir. Bolu'da Hayreddin Tokâdî hazretlerinin dergâhı olan İmâret Câmiiinde müşidlik yapmıştır.⁴⁷¹

Sonuç

Bu çalışmada, özelde Bolu kenti, genelde Batı Karadeniz bölgesinde 19. asır boyunca etkili olan Şâbâniyye/Çerkeşiyye'ye tarikatı işlenmeye çalışılmıştır. Dînin medrese eğitimi dışında pek de etkili olmadığı bölgede, halk arasında Allah sevgisine dayalı olarak ibadet, zikir, halvet, riyazat gibi kişisel terbiyeye yönelik eğitim yöntemi ve kültürle bir toplum inşa edilmiştir. Bu kültür Bolu şehir hayatında yeni bir alem tasavvuru ve ona bağlı olarak insanlar arasında davranış formu geliştirmiştir. Bunun nişanelerini Aktaş Dergâhı şeyhi Mustafa Sâfi Efendi'ye sorulan sorular ve ondan alınan cevaplardan anlaşılmaktadır. Yine şeyhin hayatını anlatan menâkıpnâmeden, dönemin sosyal hayatına yönelik halk arasındaki problemler, tartışmalar, medreseli-tekke münasebetleri, idareci-tekke müntesibi ilişkilerini gösteren bol miktarda anekdota rastlanmaktadır.

Bibliyografya

A. Abdülkâdir, "İki Vesika", *AÜİFD*, XXVIII, (1986)

Amasyalı Âkifzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l-mecmu' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmu'*, (Çev. H. Özdemir), İstanbul 1998

Bolu livası 1921-1925 senesi salnamesi: (giriş-metin-tpkıbasım-dizin) /hazırlayanlar Nermin Kılıç...[ve öte.] Bolu: Abant izzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2008. XCIII

Cengiz Orhonlu, Bolu, *DİA*, VI, İstanbul 1992.

Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi Efendi, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, 1111.

M. İhsan Oğuz, *Şâbân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul 1995

M. Sadık Vıcdani, **Tarikatler ve silsileleri:Tomar-ı turuk-ı Aliyye/1358/1939**; yay. haz. İrfan Gündüz. -- İstanbul : Enderun Kitabevi, 1995.

Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrahim Halvetî", *Osmanlı Ar.*, IV, (1984)

⁴⁷¹ *Menâkıb-ı Hacı Mustafa Sâfi Efendi*, vr. 1a-12b. Ayrıca bkz. İbnülemin, *SATŞ*, 9, 1564; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları*, I, 350; Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Amid*, 179-180.

Sefine-i evliya/Hüseyin Vassaf, 1348/1929.[y.y.]:Yazma, [t.y.] Süleymaniye Kütüphanesi Yazma bağışlar 2306'da kayıtlı nüshanın fotokopisidir.

Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul : Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği, 1957.

Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşâyih-i Âmid*, İstanbul:Yıldızlar Matbaası, 1997.

Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Vakıflar Genel Müd. Yay.1977

Ünsal Tunçözgür, *Dünden Bu Güne Safranbolu*, Ankara 1997, s. 106-108.

Yücer, Hür Mahmut, **Bir İbn Arabî Müdafaası: Çerkeşizâde Mehmed Tevfik Efendi ve Levâyihu'l-Kudsiyye fî Fedâili's-Şeyhi'l-Ekber Adlı Eseri**, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, cilt: IX, sayı: 21, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı, s. 331-351.

6 Mayıs 2012 Pazar

09:00-10:30

I.OTURUM

Ömer Fuâdî Salonu

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Kemal Sözen

(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Yrd. Doç. Dr. Adem Çatak

(Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye)

“SON DÖNEM ŞABÂNİYYE TARİKATI POSTNİŞİNLERİNDEN
NEVREKOBLU ŞEYH AHMED RİF’AT EFENDİ VE *MU’ÎNÜ’L-MÜRÎD*
ADLI ESERİ”

Arş. Gör. Mehmet Özturan

(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)

“GÜNÜMÜZ HALVETÎ-ŞÂBÂNÎ POSTNİŞİNLERİNDEN KASIM
YAĞCIOĞLU HOCAEFENDİ”

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur Sır

(Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)

“MEHMET DUMLU HOCA EFENDİ, HAYATI VE TASAVVUFÎ
DÜŞÜNCELERİ”

Mehmet Akif Köseoğlu

(Araştırmacı, Türkiye)

“İSTANBUL’DA FAALİYET GÖSTERMİŞ HALVETÎ-ŞÂBÂNÎ
TEKKELERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU”

**SON DÖNEM ŞABÂNİYYE TARİKATI
POSTNİŞİNLERİNDEN NEVREKOBLU ŞEYH AHMED
RİF'AT EFENDİ VE MU'İNÜ'L-MÜRİD ADLI ESERİ**

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK
Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye

Özet

Nevrekoblu Şeyh Ahmed Rif'at Efendi, Halvetiyye-i Şabâniyye ekolünün XIX. asırdaki büyüklerinden Geredeli Aziz Halil Efendi (ö.1258-1259/1843) tarafından yetiştirilen Safranbolulu Mehmed Emin Efendi (ö.1283-1284/1867)'nin halifesidir. Tarikatın Nevrekob'ta yayılmasında büyük hizmetleri olan Şeyh Ahmed Rif'at Efendi, Nevrekob'ta kurduğu tekkesinde irşat faaliyetlerini yürütmüştür. Kaynaklarda Mu'înü'l-Mürîd olarak kaydedilen eserin orijinal adı Risâletü Mu'îni'l-Mürîd'dir. Eserin konusu Tarikat-i Aliyye-i Halvetiyye-i Şabâniyye'nin âdâbı, tarikata intisap âdâbı, müridin şeyhiyle ve ihvanıyla muamelesindeki âdâbı, seyr u sülûk ve âdâbı ve bazı tasavvufî konu ve kavramlardır. Eserin sonunda Şabâniyye tarikatının bir silsilesi de yer almaktadır. Bu çalışmada son dönem Şabâniyye şeyhlerinden olan Nevrekoblu Ahmed Rif'at Efendi (ö.1312/1894) ve Mu'înü'l-Mürîd adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca mezkur eser, yeni harflere aktarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Nevrekeoblu Ahmed Rif'at Efendi, Mu'înü'l-Mürîd, Şabâniyye Tarikati.*

**SHEIKH NEVREKOBLU AHMED RIF'AT, ONE OF THE LATE
HEADS OF SHABANİYYE SECT, AND HIS WORK MU'İNU'L-
MURİD**

Abstract

Sheikh Nevrekoblu Ahmet Rif'at is successor of Mehmed Emin Efendi of Safranbolu (died in 1283/1867) who was a student of Aziz Halil Efendi of Gerede (died in 1258/1843), one of the seniors of the Halvetiyye-i Shabaniyye in the 19th century. The Sheikh who had played a major role in spread of the Halvetiyye-i Shabaniyye Sect in Nevrekob, carried out his service in his lodge in Nevrekob. Original name of the work that is cited as Mu'înü'l-Mürîd in sources, is Risaletü Mu'îni'l-Mürîd. Subjects included in the book are the etiquette and observances of the Grand Sect of Halvetiyye-i Shabâniyye, of attachment to the Sect, relationship of the disciple with his sheikh and fellow disciples, Sufî training; as well as some subjects and

notions of tasawwuf. Also a chain of succession in Shabaniyye is listed at the end of the work. In this article, Sheikh Nevrekoblu Ahmed Rif'at of late Shabaniyye Sect (died in 1312/1894) and his work Muin'ul Murid is analyzed. The aforementioned work is also transliterated to the Latin Alphabet.

Keywords: Ahmed Rif'at Efendi, Mu'inü'l-Mürîd, Shabâniyye Sect.

Giriş

Tasavvuf literatüründe sûfilerin bağlı oldukları erkânın kural ve prensiplerini anlatan âdâb kitapları büyük yer tutar. Âdâb kitapları sûfilerin her hal ve hareketlerinde dikkat etmeleri gereken hususları izah ettiği gibi gündelik hayatlarına dair konuları da ihtiva eder. Bu anlamda sokakta yürümeleri, yemeleri, içmeleri, oturup sohbet etmeleri, kıyafet ve kullandıkları tüm aksesuarlar âdâb kitaplarının konularını oluşturur. Diğer yandan müridin şeyhiyle ilişkilerinde dikkat edeceği hususlar, özelde ihvanıyla genelde diğer tüm insanlarla kuracağı ilişkilerde takınacağı tutum ve davranışlar da âdâb kitaplarında anlatılan konulardandır. Bir sûfinin tarîkate intisabından başlayarak seyrü sülûkta katettiği her makamda ulaştığı her halde uyacağı âdâb da bu kitapların izah ettiği konulardandır.

Mutasavvıflar, manevi yolculukta mesafe almanın yolunun usule riayet olduğu hususunu her zaman ifade ede gelmişlerdir. Bu meyanda “Usulsuz vusûl olmaz.” sözü ifade-i merâma kâfidir.

Sûfilerin gözetmeleri gereken âdâbın neler olduğunu izah etmek üzere âdâb-ı sûfiye, tarîkat-name, hurde-i tarîkat veya miyâr-ı tarîkat gibi isimlerle eserler kaleme alınmıştır. Bu türden eserlere Ebu Necib Sühreverdî'nin *Âdâbü'l-Mürîdîn*'i, Şihabeddin Sühreverdî'nin *İrşâdü'l-Mürîdîn*'i, el-Hânî'nin *Behçetü's-Seniyye*'sini örnek olarak verebiliriz. Yine âdâb konularına *Risale-i Kuşeyri*, *el-Luma*, *Avârifü'l-Meârif* ve *Taarruf* gibi tasavvuf düşüncesinin klasik eserlerinde de yer verilmiştir. Bu anlamda mevcut literatür incelendiğinde alanın hayli dolu olduğu görülür. Sadece Türk edebiyatında tarîkat-nâme tarzında yazılmış eserlerin özet bir listesini veren bir çalışmada 22 adet eser ismi zikredilir.⁴⁷²

Şeyh Ahmed Rif'at Efendi'nin Mu'inü'l-Mürîd adlı eseri de bu kapsamda değerlendirilebilecek bir âdâb kitabıdır.

A. Nevrekob'lu Ahmed Rif'at Efendi

a. Doğumu ve Memleketi ve Hayatı

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Ahmed Rif'at Efendi muhtemelen 18. yüzyılın son yıllarında doğmuştur. Hüseyin Vassaf, “hicri

⁴⁷² Kurnaz, Cemal, vd., “Türk Edebiyatında Mı'yar Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarîkat'ı”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl: 1, sayı: 3, Nisan 2000, s. 47-8.

1312 de yüz yaşına yakın yaşlarda⁴⁷³ vefat ettiğini haber verdiği göre muhtemelen h. 1213-17/1798-1803 yıllarında doğmuş olmalıdır. Babasının adı Muhammed'dir.⁴⁷⁴ Kaynaklarda "Nevrekobî" olarak tanıtıldığından Nevrekob'ta⁴⁷⁵ doğduğu düşünülebilir.⁴⁷⁶

Bazı kaynaklar Ahmed Rif'at Efendi'yi Şa'bâniyye tarîkatı şeyhlerinden Şeyh Halil Efendi (Geredeli Azîz)'in⁴⁷⁷ halifelerinden biri olarak gösterir.⁴⁷⁸ Ancak Ahmed Rif'at Efendi, Şeyh Halil Efendi'nin halifesi olan Safranbolulu Mehmed Emin Efendi'nin⁴⁷⁹ halifesidir.⁴⁸⁰ Vicdânî, Ahmed Rif'at Efendi'nin ismini vermeden Mehmed Emin Efendi'nin kendisinden sonra yerine en kıdemli müridini halife olarak bıraktığını ve bu zatın Nevrekob'ta şeyh olduğunu anlatır.⁴⁸¹

Ahmed Rif'at Efendi'yi tanıtmaya sadedinde onun eâzım-ı meşâyih-ı Şa'bâniyye'den olduğunu söyleyen *Sefîne* müellifi, onun yüz binlerce müride mâlik olduğunu da kaydeder. Yine Hüseyin Vassâf, "İlm-i zâhire bîgâne fakat ilm-i bâtında ferdâne idi. Meslek-i tasavvufîleri çok yüksek idi."⁴⁸² diyerek Ahmed Rif'at Efendi'yi tanıtır.

Ahmed Rif'at Efendi'nin şeyhi olan Mehmed Emin Efendi'yi tanıtan bir çalışmada yazar Mehmed Emin Efendi'nin eserlerinden hareketle onun medrese eğitimi görmüş olduğunu izah eder.⁴⁸³ Aynı husus Ahmed Rif'at Efendi için de söz konusu edilebilir. Bildiğimiz tek eseri olan *Mu'inü'l-Mürîd*'deki Arapça ifadelerin fasîh olması, ayetleri tefsir edişi, delil olarak ortaya koyduğu hadislerin çeşitliliği ve eserin tertip ve özgünlüğü Ahmed Rif'at Efendi'nin de medrese tahsili gördüğüne işaret etmektedir. Bu meyanda Hüseyin Vassâf'ın Ahmed Rif'at Efendi hakkında söylediği "İlm-i

⁴⁷³ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, c. 4, s. 93.

⁴⁷⁴ İsmail Paşa, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsarü'l-Musannifîn*, Daru İhyâ-i't-Türâsî'l-Arabî, İstanbul 1951, c.1, s. 194.

⁴⁷⁵ Nevrekob, bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan bir şehirdir. Geniş bilgi için bkz: Şemseddin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1316, s. 4617; Kiel, Machiel, "Nevrekob", *TDVİA*, c. 33, ss. 54-55.

⁴⁷⁶ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, haz.: Mustafa Tatcı, Cemal Kurnaz, Ankara 2000, c.1, s. 118; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, c.1, s. 194; Azamat, Nihat, "Çerkeşi Mustafa Efendi", *TDVİA*, c. 8, s. 274.

⁴⁷⁷ Geniş bilgi için bkz.: Vicdânî, Sâdık, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliye Tarikatlar ve Silsileleri*, haz.: İrfan Gündüz, İstanbul 1995, s. 218-20; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93; Geredeli Mustafa Rûmî Şabânî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, haz.: Mustafa Tatcı, Abdülkerim Abdülkadiroğlu, İstanbul 2011, s. 8-10.

⁴⁷⁸ Geredeli Mustafa Rûmî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, s. 20.

⁴⁷⁹ Geniş bilgi için bkz.: Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 91-2; Safranbolulu Mehmed Emin Halvetî, *Sülûk*, (*Mir'âtu'l-Âşîkîn*) ve (*Mizânu'l-Âşîkîn*), haz.: Mustafa Tatcı, Musa Yıldız, Alperen Yayınları, Ankara 2003, s.1-16.

⁴⁸⁰ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 118; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93.

⁴⁸¹ Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliye*, s. 219.

⁴⁸² Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93.

⁴⁸³ Safranbolulu Mehmed Emin Halvetî, *Sülûk*, s.5.

zâhire bîgâneydi.” ifadesini Ahmed Rif’at Efendi’nin şeriat ilimlerinde cehline yormak yerine ilimden amacın halen ve kalben terakki etmek düşüncesi itibarıyla sa’y u gayretini daha ziyade bâtınını imara hasrettiğine ve ilm-i zâhire ancak bu gayeye matuf bir itibar atfettiğine yormanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Azamat, Şa’bâniyye tarikatının Nevrekob’ta yayılmasını anlatırken Mehmed Emin Efendi’nin Nevrekob’a gittiğini zikreder.⁴⁸⁴ Ancak araştırmalarımızda Muhammed Emin Efendi’nin Nevrekob’a gittiğine dair bir bilgiye rastlayamadık.

Vicdâni, Mehmed Emîn Efendi hakkında “Hacı Emîn Efendi de, hakikaten hatırı sayılır şeyhlerden idi... Şeyhinden aldığı feyzi Nevrekob taraflarında yaymış olduğundan, Nevrekob Halvetîleri bütünü ile Safranbolu’ya gelirler, bu zatın dergâhında halvet çıkarırlardı.”⁴⁸⁵ demektedir fakat Onun Nevrekob’a gittiğine dair bir ifade kullanmamaktadır. Tatçı da bu ifadeleri nakleder ve “Şeyhinden aldığı feyzi Nevrekob taraflarında yaymış olduğundan” ifadesini “halifeleri vasıtasıyla” diyerek açıklar.⁴⁸⁶ Bu noktadan hareketle “Şa’bâniyye tarikatının Nevrekob’ta yayılmasında Ahmed Rif’at Efendi’nin irşat faaliyetleri etkili olmuştur.” denilebilir.

Kaynaklar, Safranbolulu Mehmed Emin Efendi hayattayken Nevrekob’tan halvet için ihvânın Safranbolu’ya geldiğini, Mehmed Emin Efendi’nin vefatından sonra tarikat postunun büyük bir ihtiramla Nevrekob’a götürüldüğünü ve bu gelişmeden sonra halvet çıkarmak isteyen ihvânın Safranbolu’dan Nevrekob’a gittiğini belirtirler.⁴⁸⁷

Ahmed Rif’at Efendi’nin Nevrekob’ta bir tekkesinin bulunduğunu ve bu tekkeye ait hücrelerle tevhîd-hânesinin Balkan Harbi esnasında Bulgarlar tarafından yakıldığını ancak türbe ve tekke yanındaki caminin yangında hasar görmediğini de yine *Sefîne* yazarından öğreniyoruz.⁴⁸⁸

Ahmed Rif’at Efendi’nin vefat tarihi *Osmanlı Müellifleri*’nde h.1312, *Hediyetü’l-‘Arifin*’de h.1313 olarak kaydedilir.⁴⁸⁹

Ahmed Rif’at Efendi’nin vefat tarihi, Tabibzâde Mehmed Şükî Efendi’nin *Silsilenâme-i Sûfiyye* adlı eserinde 1314 olarak belirtilir. Ayrıca bu eserde Ahmed Rif’at Efendi’nin Bolu’da medfun olduğu kaydedilir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ Azamat, “Çerkeşi Mustafa Efendi”, s. 274.

⁴⁸⁵ Vicdâni, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliye*, s. 219.

⁴⁸⁶ Safranbolulu Mehmed Emin Halvetî, *Sülûk*, s. 8; Ancak Tatçı ve Abdulkadiroğlu’nun birlikte hazırladıkları Geredeli Mustafa Rûmî’nin *Divân-ı İlâhiyât* adlı eserin girişinde “Safranbolu Yazıköylü M. Emin Efendi Nevrokob’a vazifeli olarak gönderilmiştir.” denilmektedir. Geredeli Mustafa Rûmî, *Divân-ı İlâhiyât*, s. 20.

⁴⁸⁷ Vicdâni, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliye*, s. 219-220; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 92.

⁴⁸⁸ Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93.

⁴⁸⁹ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 118; İsmail Paşa, *Hediyetü’l-‘Arifin*, c.1, s. 194.

⁴⁹⁰ Usta, Muhittin, *Tabibzâde Mehmed Şükri Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 87.

b. Halifeleri

Ahmed Rif'at Efendi, bir çok halife yetiştirmiştir. Kaynaklarda hilafet verdiği halifelerinin isimleri zikredilir. Halifelerinden bazıları şunlardır: İskeçeli Muhammed Efendi, Şeyh Hacı Ali Efendi, Nevrekoblu Şeyh Atâ Efendi, Hacı Emin Efendi, damadı Şeyh Muhammed Zühüd Efendi, Şeyh Necib Necmeddin Efendi, Şeyh Süleyman Efendi.⁴⁹¹

B. Nevrekob'lu Ahmed Rif'at Efendi'nin *Mu'inü'l-Mürîd* Adlı Eseri

Risaletü Mu'inü'l-Mürîd adlı eser, kaynaklarda *Mu'inü'l-Mürîd* olarak kaydedilir. Eser Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2567 numarada kayıtlıdır. Yazma hâlinde bulunan eserin araştırmalarımız neticesinde başka bir nüshasını bulamadık. Eser, (dış- iç) 203x150 – 175x130 mm ebadında, 12 yapraktan ibarettir. Eser 2b-10a varakları arasındadır. 10b-11b varakları arasında ise Şa'bâniyye silsilesi yer alır. Eserin 11b varağında 15 satır, 2b, 3a, 4a, 6a ve 7a varaklarında 19 satır, 4b, 5a, 5b, 6b, 8a, 10a ve 11a varaklarında 20 satır, 3b, 7b, 8b, 9a ve 10b varaklarında 21 satır, 9b varağında 22 satır vardır. Eser, rika yazı türüyle kaleme alınmıştır. Kağıt türü abadî olan eser, ciltsizdir. Dili Türkçedir. İçerisinde giriş bölümü başta olmak üzere bazı Arapça bölümler bulunmaktadır. Eserin kim tarafından istinsah edildiği belli değildir. Eserde herhangi bir tarih de bulunmamaktadır. Eserin muhtevasında yazarı hakkında bir bilgi de yoktur. Eserin Nevrekoblu Şeyh Ahmed Rif'at Efendi'ye ait olduğuna dair bilgimizin kaynakları ise Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliya'sı*,⁴⁹² Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*⁴⁹³ ve İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*⁴⁹⁴ adlı eserlerdir. Eserin yazarı, Milli Kütüphane deki katalogda “Nevrekoblu Ahmed Efendi”olarak kaydedilmiştir.

Eserin 1a varağında “A/2567” ibaresi kütüphane kayıt numarası olarak yazılıdır. Ayrıca bu varakta İsra suresinin birinci ayeti “leylen” ifadesine kadar ve Kehf suresinin birinci ayeti “el-kitâbe” ifadesine kadar yazılıdır. Yazılar eserin yazımında kullanılan mürekkepten farklı olarak mavi renkli ve bozuk bir hatla yazılmıştır. Eserin 1b varağında “Sat. Bedii...” ifadesi ve “29.04.1970” tarihi mukayyettir. Yine bu varakta Fussilet suresinin 33. ayeti yazılıdır. Eserin 2a varağında Milli Kütüphane mührü ve “531/1970” kayıt numarası yazılıdır. Ayrıca bozuk bir hatla ve mavi mürekkeple Cuma namazı ile ilgili bazı bilgiler de bu varakta yazılıdır. Eserin 11b varağında siyah mürekkeple yazılmış silsile metninin altında mavi mürekkep ve bozuk bir hatla bazı dua ifadeleri yazılmıştır ki eserin muhtevasına ait olmadığı anlaşılmaktadır. Eserin 12a varağında tespih namazı ve kılınışını anlatan bilgiler mavi mürekkep ve bozuk bir hatla daha sonradan yazıldığı anlaşılır

⁴⁹¹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93.

⁴⁹² Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. 4, s. 93.

⁴⁹³ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 118.

⁴⁹⁴ İsmail Paşa, *Hediyye*, c.1, s. 194.

biçimde mukayyettir. Eserin 12b varlığında “29 Nisan 1970” tarihi, “Fi: 5.00 tl” ifadesi ve ayrıca beş vakit namazlardan sonra okunacak sureleri açıklayan bir takım bilgiler yazılıdır.

C. Mu’înü’l-Mürîd’in Muhtevası

Ahmed Rif’at Efendi’nin eserinde ele aldığı konuları aşağıdaki şekilde ana başlıklar altında ifade etmeye çalışacağız:

a. Mürîd ve Şeyhle İlgili Konular

a.1. Mürîdle İlgili Konular

1. Şa’bâniyye tarikatına ait üç şartı gerçekleştiren mürîdin bundan sonra dini meseleleri talime çalışması ve şeyhinin her emrine itaat etmesinin gerekliliği

2. Mürîdin Allah’a muhabbetini artırmaya çalışmasının gerekliliği

3. Şeyhin telkîn ettiği zikre gece gündüz devam etmenin gerekliliği

4. Mürîdin şeyhine teslimiyeti: Gassâlın elindeki meyyit benzetmesi

5. Mürîdin şeyhin himmetine güvenerek tembellik yapmasının yanlışlığı

6. Mürîdin kendi ihvânıyla yârenlik etmesinin lüzumu

7. Mürîdin sırrını herkese söylememesinin gerekliliği

8. Mürîdin teennî ile hareket etmesinin lüzumu

9. Mürîdin kendi bildiğinden geçip dünya ve ahirete dair her ne iş olursa olsun şeyhinin sözünü dinlemesinin gerekliliği

10. Şeyhin huzurunda âdâba riayet etmek ve sû-i edepten kaçınmanın gerekliliği

11. Mürîdin şeyhini herkesten üstün görmesinin gerekliliği

12. Mürîdin şeyhini anne-babasına tercih etmesi ve nedeni

13. Mürîdin gördüğü rüyayı ve zuhur eden hâlâtı sadece şeyhine söylemesinin lüzumu

14. Mürîdin şeyhinden rüyasını yorumlamasını beklememesi ve yorumlamazsa itiraz etmemesinin gerekliliği

15. Şeyhinden keşf ve kerâmet istemenin yanlışlığı

a.2. Şeyhle İlgili Konular

1. Mürşîd-i kâmile bağıllık ve onun sohbetine nail olmanın ilmu billah’a ve Hakk’a vuslata ulaştıracak vesileler olduğu

2. Bir şeyhe bağlanmadan önce şeyhin iyice araştırılması ve şeyhin inancı ve akidesinin sağlamlığına bakılmasının gerekliliği

3. Mezhebinde zındıklık, ibâha, ilhâd ve hevâ-i nefse davet olanlara bağlanılmaması hususu

4. Şeyhin kerâmetinin, sıdk, ihlas ve şeriatı yaşamadaki istikameti olduğu hususu

5. Sahte şeyhlere dikkat etmenin gerekliliği

6. Şeyhe itirazın Allah’a itiraz olduğu hususu

7. Şeyhine itiraz edenlerin dünyadaki cezasının geçim darlığı; ahiretteki cezasının ise kör olarak haşr edilme olduğu hususu

b. Tarikat Âdâbıyla İlgili Konular

1. Şa'bâniyye tarikatına girmek isteyen kişinin bilmesi gereken üç şart: a. Teslîm-i tâm, b. Telkîn-i tövbe, c. Tövbede sebat ve verilen zikre devam
2. Tarîkatı, dünyayı elde etmeye alet etmenin yanlışlığı
3. Gece yapılan ibadetten sonra okunan Fâtiha'ların kimlere ve nasıl bağışlanacağı
4. Şeriata riâyeti, ihlas, sabır ve sekîneti olan bir şeyhe bağlandıktan sonra şeyhi imtihan etmenin yanlışlığı
5. Günlük yapılacak evrad ve açıklaması
6. Zikrin âdâbı
7. "Kelime-i tevhîd" zikrinin yapılışı ve bu esnada dikkat edilmesi gereken hususlar
8. Tarîkat âdâbını gözetmenin gerekliliği
9. Tarîkate devam etmenin gerekliliği
10. Gece ibadetinin önemi ve âdâbı
11. Manevi makamları katetmeye devam etmenin gerekliliği
12. Pazartesi ve Perşembe günlerinde nafil oruç tutmanın güzelliği
13. Her gece teheccüd namazını kılmanın gerekliliği
14. Sabah namazı ve sonrasında yapılacak ibadet ve taatın şekli, işrâk, istihâre ve kuşluk namazları ve kılınış şekilleri
15. Öğle ve yatsı namazlarının son sünnetlerinin dört rekât kılınmasının güzelliği

c. Seyru Sülûkla İlgili Konular

1. İlimin tüm müminlere farz olduğu ve bu farzın diğer farzlardan önce olduğu
2. İlmu billah'ın anlamı
3. Tövbe ve tarifi
4. Farz olan namazları vaktinde eda etmenin gerekliliği
5. Her an abdestli bulunmanın gerekliliği ve güzelliği
6. Kazaya kalmış namazların bir an evvel kaza edilmesinin önemi
7. Gerçek zâkirin kim olduğu ve gafletle yapılan zikrin faydasızlığı
8. Nefsi günde bir defa hesaba çekmenin gerekliliği
9. Nefisle yapılan cihadın büyük cihat olduğu hususu
10. Nefisle mücâhade ve gerekliliği
11. Az yemek, az içmek ve az konuşmanın gerekliliği
12. Halvet ve tanımı
13. Halvetin şartları ve âdâbı
14. Dünya ile alakayı kesmenin gerekliliği
15. Dünya sevgisinin zararları
16. Kalbin marifetullah için yaratıldığı hususu
17. Fakr hali ve fakirliğin güzelliği hususu
18. Kalpte Allah'tan başka bir şey bulundurmamanın gerekliliği
19. Şeriati icraya verilen önem

20. Allah'a muhabbetle ibadet etme ve zikre devam etme ve eşyaya, nimeti vereni görme gözüyle bakmanın gerekliliği

21. Vakti boşa harcamamanın lüzumu

22. Dünyanın ahiretin tarlası olduğu hususu

23. Ölüm gelmeden önce gafletten uyanıp Hakk'a vasıl olmaya çalışmanın lüzumu

d. Ahlak İle İlgili Konular

1. Kötü ortamlarda bulunmaktan ve kötü arkadaşlardan uzaklaşmanın gerekliliği

2. Mümkün ve mutaassıpların meclislerinden uzak durmanın ve onlarla münakaşa etmemenin gerekliliği

3. Fazilet izhar etmekten sakınılması hususu

4. Hüsn-i zan sahibi olmanın güzelliği

5. Sû-i zan ve yalandan kaçınmanın gerekliliği

6. Yalan söylemenin kötülüğü

7. Fakirlere sadaka vermenin gerekliliği

8. İnsanların hayırlısının insanlara faydalı olan olduğu hususu

9. Kimsenin ayıbını yüzüne vurmamanın gerekliliği

10. Zem, gıybet ve iftiranın yasak oluşu

11. Kimseyi hor görmemek ve kimseye hakir nazarla bakmamanın lüzumu

12. Herkese ikram etmenin güzelliği

13. Gönül kırmanın kötülüğü

14. Ahlak-ı hamîdeye sahip olmanın gerekliliği

15. Her yüze güleni dost bilmeme hususu

16. Dili tumanın gerekliliği ve susmanın güzelliği

17. Ahlak-ı zemîme sahibi olanlarla düşüp kalkmaktan uzak durmanın gerekliliği ve bu durumun vereceği zararlar

18. İnsanın birlikte olduğu kişinin itikat ve ahlakıyla ahlaklanacağı hususu

19. Büyüklere hürmet küçüklere şefkat etmenin lüzumu

20. Riyâ, sum'a ve ucubtan sakınmanın lüzumu

21. Dünya peşinde koşanların sonunda pişman olacağı hususu

22. Allah'ın rızka kefil olduğuna kanaat getirmeyenlerin hırsa düşeceği ve pişman olacağı hususu

D. Risale-i Mu'înü'l-Mürîd

Varak 2b Bismillahirrahmanirrahim

“El-hamdü lillâhillezî hedânâ bi't-tevhîdi ve'l-ikrâr ve nevvera kulûbenâ bi envâri'z-zikri ve'l-esrâr. Ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ Seyyidinâ Muhammedin'illezî erşedenâ ile't-tarîki'l-ahyâri ve 'alâ âlihî ve sahbihî

ecme'în ve ba'dü.”⁴⁹⁵ “El-'ilmü ferîdatün 'alâ külli mü'minin ve mü'minetin.”⁴⁹⁶ hadîs-i şerîfinin madnûn-i 'âlisi üzere 'ilmü billah cemî'-i farzlardan evvel farz olup ve tarîka intisâbı âyet-i celîlede; “Vehteğû ileyhi'l-vesîlete...”⁴⁹⁷ buyurulduğu veçhile 'ilmü billah ve vuslat-ı hakka vesîle ve vâsîta olan bir mürşid-i kâmile teslîm-i tâm ile teslîm ve şeref-i sohbe nâil ve vâsıl olmağa menût ve mütevekkıftır. İşbu şeref ve saâdet-i ebediyyeye mazhâr olmak kastıyla a'zamü't-tarîk olan Tarîkat-i 'Aliyye-i Halvetiyye-i Şa'bâniyyeye dühûl etmek murâd ve kasd eden ihvâna ma'lûm olsun ki işbu Tarîkat-i Aliye-i Halvetiyye-i Şa'bâniyye üç şart ile meşruttur. Evvelkisi bir mürşid-i kâmile teslîm-i tâm ile teslîm olmaktır. İkincisi o mürşid-i kâminden telkîn-i tevbe. Üçüncüsü tevbesinde sebât ve mürşidin telkîn ettiği ism-i şerîfe devâm etmektir. Bundan sonra mürîd-i sâdika lâzım olan mesâil-i dîniyyeyi kemâl ile tashîh edip tarîk-i hakka sıdk ve istikâmetle sülûk ve mürşid sûrî ve manevî her ne ki emreder ise bilâ tereddüt kabul ede.

Varak 3a ede. Aslâ ve kat'â mürşidinin emrine muhâlefet etmeyip hilâfında bulunmaksızın rızasını gözleyerek huzûrlarında kemâl-i ta'zîm ve âdâba riâyetle sû-i edebten gâyet hazer edip mürşid-i kâmile teslîm-i tâm ile teslîm olmak şöyledir ki; mürşidini, râh-ı Hakk'ta mürşid-i kâmil ve 'ârif-i billah bilip kendini şöyle teslîm ede ki ğassâl elinde meyyitin nice tasarrufu olup harekât ve sükûnâtı ğassâlin tasarrufu ile olduğu gibi mürîd-i sâdik dahî kendi bildiğinden geçip dünya ve uhrâ için her ne işler ise mürşidinin izniyle ve emri ile işleye ve her ne ki emreder ise safâ-yı kalb ile kabul ede ve şeyhin fevkinde kimse görmeyip valideynin üzerine tercih ede. Nitekim hadîs-i şerîfte gelip; “Hayrû'l-ebeveyni men erşedeke”⁴⁹⁸ mefhûm-ı 'âlisi üzere ebeveyn, vücûd-i fânînin zuhûruna sebep ve ama mürşid-i kâmil vücûd-i bâkînin ve hayât-ı ebediyyenin zuhûruna sebep olduğu için mürşidin ezher cihet kadr u kıymetini bilip aslâ rızasından ayrılmayıp emrine imtisâl eyle.

(Tevbe) şu veçhiledir ki; cemî'-i muhâlefet ve münkerâtın nâdim ve pişmân olup Cenâb-ı Hakk'a rücû' ile Cenâb-ı Hakk'ın nehy ettiği fiillerden içtinap ve evâmîr-i ilâhiyyesine imtisâl etmektir. Ve mürşidin telkîn eylediği ism-i şerîfe teveccüh-i tâm ve muhabbet-i ziyâde ile gece ve gündüz devam ile Hakk Celle ve 'Alâ Hazretleri'ni bir an hatırdan

Varak 3b çıkarmayıp Zât-ı Ecell-i A'lâ Hazretleri'ne olan muhabbetin günden güne artıp ziyâde olsun ve bugünkünden yarınki günün muhabbeti fazla olsun ki mağbûn olmayasın. Nitekim hadîste gelip; “Men istevâ

⁴⁹⁵ Bizî tevhd ve ikrar yoluna ileten, kalblerimizi sırlar ve zikrin nurlarıyla aydınlatan Allahâ hamd olsun. Bize yolların en hayırlısını gösteren Efendimiz Hz. Muhammed (s.) e, ailesine ve ashabına salât ve selâm olsun.

⁴⁹⁶ “İlim öğrenmek, inanmış her erkeğe ve kadına farzdır.” Hadis için bkz.: İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, tahk.: Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyyeti, Kahire 1952, c. 1, s. 81, hadis no: 224.

⁴⁹⁷ “... O'na yaklaşmaya vesile arayın...” Mâide, 5/35.

⁴⁹⁸ “Anne-babanın en hayırlısı seni doğru yola irşat edendir.”

yevmâni fehüve meğbûnün.”⁴⁹⁹ Ve Hakk Celle ve ‘Alâ Hazretleri’ni muhabbet ile zikreden zâkirdir ve illâ yalnız lisan ile ve gaflet ile zikreden muhib ve zâkir değildir. Yani her gönül ile ve muhabbet ile Allah’ı seven ve zikreden, Allah deyici ve Allah sevici ve bulucudur. Ama yalnız lisan ile ve gaflet ile zikreden, deyici ve bulucu ve Allah’ı sevici değildir.

Bejt:

Muhabbet ‘âşıkın sermâyesidir.

Muhabbet zâkirin hem mâyesidir.

Hudâ’dan gayrıya etme muhabbet,

Ki bundan gayri olmaz cana minnet.

İşte bu veçhile ‘aşk ve şevk ve muhabbetle tarîk-ı hakka can ve baş fedâ ederek me’mûr olduğun zikrine ve fikrine meşğûl olup gördüğün rüyâ ve zuhûr eden hâlât-ı zâhireyi aslâ ve kat’â mürşidinden gayri bir kimseye söylemeyip, rüyâ ve zuhûrât her ne olur ise ziyâde ve noksan etmeksizin mürşidine haber verip mürşidine dahî bunun ta’bîri nedir diye sual olunmaya. Ta’bîr eder ise febihâ, etmez ise “Şeyhim rüyâmı niçin ta’bîr etmedi?” diye şeyhe itiraz etmeyesin zîrâ şeyhin ta’bîr edip etmemesi hayr ve hikmetten hâlî değildir. Velhâsıl hiçbir hususta şeyhe itiraz câiz değildir. Zîrâ derviş şeyhine itiraz edip şeyhinden yüz çevirmiş olsa ma’âzallah Teâlâ Hak Celle ve ‘Alâ hazretlerine

Varak 4a itiraz etmiş olur. Mürşide itiraz edenlerin en ednâ cezası dünyada geçinmesi meşakkatli ve dar olur. Bazı sûrî ve manevî rızkı eksik olur ve ahiretteki cezası a’mâ haşr olur ne’üzü billâhi Teâlâ min zâlike. Ve lâkin şurası dahî malûm olsun ki tarîk-i hakka muhabbet edip bir mürşide teslim olmak murâd olundukda teslim olmadan evvel güzelce dikkat etmeli, teslim olacağı şeyhin mezhebinde ve meşrebinde zendeka ve ilhâd ve ibâhat olmayıp hevâ-i nefsi davasına değil ise ve şer’-i şerîfe riâyet ve hulûs ve sabır ve sekînet sahibi ise o vakit teslim olmalı zîrâ teslim olduktan sonra şeyhini bu veçhile imtihan ve tecrübe etmek aslâ câiz değildir. Merdûd ve mahrûm olmağa sebeptir. Bir de şeyhinden keşf ve kerâmât aramak ve istemek bu dahî câiz değildir. Şeyhin kerameti, sıdk-ı hulûs ve kemâl-i istikâmetle şerîat-i Muhammediyyeye nispettir.

Bejt:

Üç nişan olur velîlerde demiş erbâb-ı dil

Biri ol kim görenin gönlü ona mâil olur

Onun ikinci nişanı budur ki her geçen söze güle

Müstemi’ler sözüne kâil ola

Hem üçüncü budur ki cümle azâsı onun şer’ ile

âdâblı ey ârif-i kâmil ola.

⁴⁹⁹ “İki günü eşit olan aldanmıştır.” Hadis için bkz.: el-İsbahânî, Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1409, c. 8, s. 35; el-Ensâri, Muhammed b. Abdilbâki b. Muhammed el-Ka'bî, *Ehâdisü's-Şüyûhi's-Sikât*, tahk: eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avnî, Dâru'l-Âlemi'l-Fevâidi li'n-Neşri ve't-Tevzî', c. 2, s.875.

Ama bazı mürâî ve kallâş ve cerrârlar vardır ki tarikat-i 'aliyyeyi celb-i dünya için alet edip kendisi ayyâş ve 'işret ile her mezhep ve meşrepte dâhil ve enbiyâ ve ehlullaha ittibaı olmayan ve böyle hevâ-i nefis davasında bulunan mürâî ve müzevvir kallâştan gâyet hazer oluna. Ve bundan sonra sâlik-i râh-ı Hudâ olan dervişe lâzım velâ büddedir ki Cenâb-ı Hakk'ın üzerimize farz eylediği beş vakit namâzı vaktinde ta'dil-i erkân

Varak 4b üzere edâ edip ve dâimâ tahâret-i kâmile üzere olup yani abdestsiz bulunmamaktır. Zirâ râh-ı Hakka sâlik ve muhib olan gece ve gündüz namâz içinde gibidir. Ve abdeste devam edenlerin sûrî ve manevî rızkı vâsî' olup ve bâtını ahlâk-ı zemîmeden ve rezîleden ve te'allükât-ı mâsivâdan tathîr ve envâ-ı füyûzât ve 'avârif ve 'avâtıfı müstahlîdir. Ve kazaya kalmış namâzı var ise beş vakit namâzı edâdan sonra kazâ niyetiyle bir vakit ilave ederek kaza ede. Ve hangi vakit ve kaç vakit namâzı kazâyâ kaldığını bilmez ise şu veçhile niyet ede ki en evvel kazâyâ kalmış yatsı namâzını ve sabah namâzını kazâ etmek niyet ettim diye kazâyâ kalmış namâzlarını tamâmıyla kazâ eylediğine kalbine itmi'nân gelinceye dek kazâ ede ve sâir evâmîr-i ilâhiyyeye kemâl ile imtisâl ve nevâhîden içtinap edip ittikâ ile ve her gün ikindi namâzını edâdan sonra yüz kere "Estağfirullâhe'l-'azîm." deyip istiğfâr ede ki sünnet-i müekkededir. Ve akabince yüz kere "Allahümme salli 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammedin ve sellim." diye salavât-ı şerîfe getire ki Hulefâ-i Râşidîn Efendilerimizin sünnetleridir. Ve Tarikat-i 'Aliyye-i Halvetiyyenin cümle evrâdından olup unutmaya "Hâsibû kalbe en tühâsibû"⁵⁰⁰ medlûlünce sâlik râh-ı Hudâ olan yirmi dört saatte bir kere nefsi ile muhâsebe yolunu iltizamla, geçen gününden o vakte kadar vâkî' olan isyandan nedâmet ve istiğfâr etmek ehem ve elzemdir. Ve mürşidinin telkîn eylediği ism-i şerîfe gece ve gündüz sayısız ve hesapsız meşgûl olarak devam ede ve esnâ-i zikirde edebe riâyet ede. Şu veçhile ki abdest

Varak 5a abdest alıp tahâret-i kâmile ile kibleye müteveccihen dize oturup ve iki ellerini dizlerine koyup gözlerini dahî kapaya. İbtidâ böyle istiğfâr ede: "Estağfirullahe'l-'azîm." Üç kere "Min cemî'-i mâ kerihallahu kavlen ve fi'len ve hataran ve nâzıran ve sâmi'an ve etûbü ileyhi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-'aliyyi'l-'azîm. Allahümme eşşilnâ bike femâ sivâke Allahümme e'innî 'alâ zikrike ve şükrike ve hüsni 'ibâdetike."⁵⁰¹ deyip ba'd dersi olan ism-i şerîfe meşgûl ola ve tevhîd-i şerîfi sağ tarafından alıp sol tarafına kalbi üzerine darb ve huzûr-ı kalb ile ma'nâsını tefekkür ederek cehren "Lâ ilâhe illallah." diye. Ve kelime-i tevhîdin tecvîdine ve lafzına dikkat edip "Lâ bilâhe illallah." Demeye, zîrâ lafzının sıhhati şarttır. Şart bulunmayınca meşrûl bulunmaz. Ve zikirde hîn-i ferâğında bu duâyı

⁵⁰⁰ Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.

⁵⁰¹ Düşünmek, bakmak ve dinlemek suretiyle işlediğim Allah'ın hoş görmediği tüm söz ve fiilerimden, Allah'a tövbe ediyorum. Allah'tan başkasında güç ve çözüm yoktur. O yüce ve azametli olandır. Allahım bizi seninle meşgul et, senin dışındakilerle değil. Allahım bana, seni zikretmek, sana şükretmek ve güzelce ibadet etmek için yardım et.

okuya: “Allahümme zeyyin zevâhîrânâ bi hidmetike ve bevâtinenâ bi marifetike ve kulûbenâ bi muhabbetike ve esrârenâ bi müşâhedetike ve ervâhanâ bi mu’âvenetike. Allahümme ‘al fî kalbî nûran ve fî sem’î nûran ve fî besarî nûran ve ‘an yemînî nûran ve ‘an şimâlî nûran ve fevkî nûran ve tahtî nûran ve emâmî nûran ve halfî nûran ve c’alnî nûran bi envâri’n-nûri ve sallallâhü ‘alâ Seyyidînâ Muhammedin ve ‘alâ âlihî ve sahibihî ecme’în ve ‘l-hamdü lillahi rabbi’l-âlemîn.”⁵⁰² deyip duâ ede. Ve sâlik-i râh-ı Hudâ olan gücü yettikçe pazartesi ve pençenbe (perşembe) günleri sâim ola ve ferâiz ve sünneti edâdan sonra nafîle namâzları dahî kıla sa’y ve gayret ede ve her gece sülüsân-i leylden sonra nafîle namâz teheccüd dört rek’attan on iki rek’ata kadar ve her iki rek’atta selâm vere ve her selâm verdikçe “Es-salâtü ve’s-selâmü ‘aleyke yâ Rasûlallâh.” diye bu veçhile teheccüd

Varak 5b namâzı kılıp Cenâb-ı Hakk-ı Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri’ne duâ ve tazarru’ ettikten sonra üç ihlâs-ı şerîf ve bir Fâtiha okuyup Fahr-i Kâinât Efendimiz Hazretleri’nin mübârek rûh-ı saâdetlerine ihdâ eyle. Ve yine Allah rızası için ve sâir bi’l-cümle enbiyâ-ı ‘ızâm salavâtullahi ‘aleyhim ecme’în hazretlerinin ervâh-ı mukaddesleri için bir Fâtiha hediye eyle. Bir Fâtiha yine Allah rızası için ehl-i beyt-i Rasulillah ve ashâb-ı güzîn rıdvânüllahi ‘aleyhim ecme’în efendilerimizin rûhlarına ihdâ eyle. Bir Fâtiha dahî cemî’-i evliyâ-i kirâm kaddesallahü esrârahüm rûh-ı mübârekelerine, bir Fâtiha dahî pîrimiz şeyh-i sultân Şa’bân-ı Velî kaddesallahü’l-celî rûhuna hediye eyle. Bir Fâtiha-i şerîfe ve eğer şeyhi ahirete intikal etmiş ise kezâlik Allah rızası için şeyhinin rûhu için diye bir Fâtiha-i şerîfe ve eğer vâlideyni ahirete gitmişlerden ise kezâlik pederi ve validesi ve sâir akraba ve te’allükâtı ervâhu için bir Fâtiha-i şerîf ve geçmiş tarikat ihvânının ve cemî’-i mü’min ve mü’minâtın ervâhları için bir Fâtiha-i şerîf okuyup duâ ede. Ba’dehu sabah namâzına kadar dersi olan ism-i şerîf ile meşgûl (ola). Sabah namâzını edâdan sonra şeyhinin huzûrunda evrâd-ı şerîfe hazır ola. Gayri yerde bulunur ise yine sabah namâzını edâ edip güneş doğup vakt-i kerâhet çıkıncaya kadar zikrullah (la) meşgûl olup ve vakt-i kerâhet çıktuktan sonra Allah rızası için iki rek’at nafîle işrâk edâ ede “Ve’d-duhâ...” “Elem neşrah leke...” sûreleri ile. Ba’dehu iki rek’at isti’âze “müavvizeteyn” sûreleri ile (kıla). Ba’dehu iki rek’at istihâre namâzı kıla “Kul yâ...” “İhlâs-ı şerîf”

Varak 6a “İhlâs-ı şerîf” ile. Ba’dehu duâ ede. Ve kuşluk vakti dört rek’at duhâ namâzı kıla “Ve’d-duhâ...” “Elem neşrah leke...” sûreleri ile ve ikide bir selâm ile. Ve akşam namâzından sonra iki rek’at mûnis-i kabir namâzı kıla “Müavvizeteyn” sûreleriyle. Ve yine akabinde dört (rek’at) evvâbîn namâzı kıla her rek’at da üç “İhlâs-ı şerîf” ile. Ondan sonra bu âyet-i kerimeyi tilâvet ede. Eûzü besmele ile: “Velev şî’nâ leâteynâ külle nefsin

⁵⁰² Allahım dışımızı (zâhirimizi) sana hizmetle, içimizi (bâtınımızı) marifetinle, kalblerimizi muhabbetinle, sırlarımızı (esrârımızı) müşahedenle ve ruhlarımızı yardımınla süsle. Allahım kalbime, kulağıma, gözüme, sağıma, soluma, üstüme, altına, önüme ve arkama nur ver. Beni nurların nuruyla bir nur kıl. Efendimiz Hz. Muhammed (s.)’ e, ailesine ve ashabına salât ve selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a aittir.

Hudâhâ velâkin hakka'l-kavlü minnî leemleenne cehenneme mine'l-cinneti ve'n-nâsi ecme'în. Fezûkû bimâ nesîtüm likâe yevmiküm hâzâ. İnnâ nesînâküm ve zûkû azâbe'l-huldi bimâ küntüm ta'melûn. İnnemâ yü'minû bi âyâtine'llezîne izâ zükkirû bihâ harrû sücceden ve sebbehû bi hamdi rabbihim ve hüm lâ yestekbirûn."⁵⁰³ deyip secde ede. Secdede "Sübhâneke'llahümme ve bihamdike ve tebârake'smüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe ğayruke seceddü li'r-rahmâni ve âmentü bi'r-rahmâni feğfirlî yâ rahmân."⁵⁰⁴ diye. Kalkıp: "Ĝufrâneke rabbenâ ve ileyke'l-mesîr ve sallallâhü 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ sâiri'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn ve'l-hamdülillâhi rabbi'l-'âlemîn."⁵⁰⁵ diye ve Fâtiha dedikde bu salavât-ı şerîfeyi okuya: "Allahümme salli 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âli Muhammedin yâ hayyü yâ kayyümü yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm."⁵⁰⁶ diye. Ve yatsı namâzını edâdan sonra iki rek'at bekâ-i îmân namâzı kıla "İzâ zülzileti..." ve "El-hâküm..." sûreleriyle edâ ede. Öğle namâzı ile yatsı namâzının son sünnetlerini dört rek'at kılmaya gayret ede. Ve her akşam "Sûre-i mülk" akabinde bin tevhd okuya. Evkât-ı hamsede ve zikirten ferâğında Hakk Celle ve 'Alâ Hazretleri'ne böyle duâ ede: "Yâ Rabbi, sûrî ve manevî kahrımı lutfâ, ve celâlini cemâline tebdîl eyle. Yâ Rabbi, tecelli-yi cemâlin ile memnûn ve mesrûr eyle.

Varak 6b İnd-i manevînde kabul eyle ve kurb-i manevînde visâlin ile iftâr iden 'âşıklar ve sâdıklara ilhâk eyle rızây-i şerîfine muvâfık 'amelden ve fikirden ayrıma "Men kâne fî hâzihî a'mâ fehüve fî'l-âhıratı a'mâ ve edallü sebîlen."⁵⁰⁷ zümresinden eyleme. Yâ Rabbi şeyhimin ömrüne berakât, irşâdına kuvvet, vücûduna sıhhat ve âfiyetler ihsân eyle, taatına takat, sülûkuna istikâmet, cemî'-i ihvânımıza selâmetler ihsan eyle." Beş vakit bu duâyı okuya ve beyan olunan nafîle namâzları mümkün mertebe, yani kâdir olabildiği kadar kılmağa sa'y ederek dâimâ nefsiyle muhârabe ede. Bu yolu iltizam etmeli zîrâ nefsi ile muhârabe cihâd-ı ekberdir. Nitekim Peygamberimiz bir defâ gazadan 'avdetinde yanında bulunan ashâb-ı kirâma hitaben buyurduğu hadîs: "Reca'nâ mine'l-cihâdi'l-asğari ilâ cihâdi'l-

⁵⁰³ "Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim, "Andolsun, cehennemini hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım" sözüm gerçekleşecektir. (Onlara şöyle denilecek): "O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın. Biz de sizi unuttuk. Yapmakta olduklarınıza karşılık ebedî azabı tadın." Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine bu âyetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar." Secde, 32/13-15.

⁵⁰⁴ Allahım! Sen bütün kusurlardan pak ve uzaksın. Seni daima böyle kusursuz kabul eder ve yüceliğini her zaman dile getiririm. Senin adın mübarektir. Senden başka tanrı yoktur. Ben Rahmân'a secde ettim, Rahmân'a iman ettim. Beni bağışla ey Rahmân!

⁵⁰⁵ Rabbimiz bizi bağışla. Dönüş sanadır. Efendimiz Hz. Muhammed (s.)' e, ailesine ve ashâbına salât ve diğer tüm peygamberlere selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a aittir.

⁵⁰⁶ Efendimiz Hz. Muhammed (s.)'e, ailesine salât ve selâm olsun. Ey Hayy ve Kayyüm olan celâl ve ikram sahibi Allahım."

⁵⁰⁷ "Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır." İsrâ, 17/72.

ekberi.”⁵⁰⁸ Küffâr ile mûhârabe, cihâd-ı aşğar; ibâdet-i ilâhiyye ile muhârabe, cihâd-ı ekberdir. Müşâhedeye tâlib olan muhârabe etmeli hadîste buyrulur: “Men lem yücâhid lem yüşâhid.”⁵⁰⁹ Mücâdehesi olmayanın müşâhedesi olmaz. Elhâsıl az yiyip, az içip, az uyuyup, az söyleyip cemî’-i harekâtında ve sükunâtında ve ef’âl ve akvâlinde istikamet üzere olup, cemî’-i ibâdet ve taatı Hakk Celle ve ‘Alâ için olsun. Ve riyâ ve sum’a ve ‘ucubdan gâyet hazer etmeli (ki) çekilen emek zayı‘ ve hebâ olmasın. Niyet-i hâlisâ ile dervîş olup, can u dilden çalışıp sâlik-i sâdık olmalı. Hakk Celle ve ‘Alâ Hazretleri mahrum etmez ama bazı kimseler tembeler olup hevâ-i nefse tâbî‘ olur, önüne geleni yer, diline geleni söyler, bu hâli ile şeyh bana himmet edip beni(?)..... ırgörsün yani mücerret şeyhin himmetine mağrur olarak çalışmaz sâlik-i ‘âkile

Varak 7a ‘âkile ve tâlib-i sâdika, “Böyledir.” diyerek maksûd-i aslıden geri kalmak lâıyk değildir. “Böyle.” demek hevâ-i nefesine uyan ehl-i kesl ve tembeller ve iğvâ-i şeytana aldanan ve ahmak ve mühlekelerin sözüdür. Allah Teâlâ Kur’an’da buyurur: “Vellezîne câhedû finâ lenehdiyennehüm sübülenâ.”⁵¹⁰ âyet-i kerîmesine muhâlifdir.

Beıt:

Feyz-i Hakk’ta buhl yoktur herkes velî tâlib değil

Bî sebep islâh-ı âlem Bâri’ye vacip değil.

İmdi şer’-i şerîfe imtisâl et ve şeyhin emr eylediği üzere kemâl-i sıdk ve mücâhede ile sa’y-i belîğ et (ki) ehl-i kemâl olasın.

(Halvet) dahî malûm ola tarîkat-i ‘aliyyenin büyük a‘zâmıdır. Ehlullah efendilerimizin tayîn buyurdıkları eyyâm-ı mübârekelerde ve huzûr-i mürşidde halvete girmek sâlik-i ilallah olana lâzım velâ büddedir.

(Ve şerâit-i halvet) sekizdir. Evvelkisi halvet, ikincisi devâm-ı vüdu‘, üçüncüsü devâm-ı savm, dördüncüsü devâm-ı sükût, beşincisi devâm-ı zikir, altıncısı nefy-i havâtır, yedincisi rabt-ı kalb ve zuhûr eden şeyi şeyhine beyân etmektir, sekizincisi terk-i i‘tiraz etmektir.

Ey tâlib-i rabbânî ve müştâk-ı yezdânî olan karındaş serîu’z-zevâl ve nihâyeti nedâmet ve hüsrânı intaç olan şu dünya-yı cifenin ‘alâkasını derûnundan gider ki çalış, zîrâ dünyaya muhabbet mekr-i a‘zâmıdır. Nitekim hadîste gelir: “Ed-dünyâ cîfetün ve tâlibühâ kilâbün.”⁵¹¹ Diğer hadîste,

⁵⁰⁸ “Küçük cihattan büyük cihada döndük.” Benzer bir rivayet için bkz.: es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebîbekr, *el-Fethu’l-Kebîr fî Dammi’z-Ziyâdeti ilâ Câmii’s-Sağîr*, tahk.: Yusuf en-Nebhânî, Dâru’l-Fıkr, Beyrut 1423, c. 2, s. 280.

⁵⁰⁹ Hadisin kaynağını tespit edemedik. Bu söz Risâle-i Gavsiyye adlı eserde Şeyh Abdulkadir Geylânî’nin sözü olarak kaydedilir.

⁵¹⁰ “Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz...” Ankebût, 29/69.

⁵¹¹ “Dünya bir leştir, onu isteyenlerse köpeklerdir.” Bu söz kaynaklarda Hz. Ali’nin sözü olarak geçer. Bkz.: eş-Şecerî, Yayha b. Huseyn b. İsmail b. Zeyd el-Husnî el-Cürcânî, *Tertîbü’l-Emâlî el-Hamîsiyyetü li’ş-Şecerî*, tahk.: Muhammed Hasan İsmail, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1422, c. 2, s. 267.

“Hubbû'd-dünyâ ra'sü külli hatfetin.”⁵¹² buyrulmuştur. Dünyanın muhabbetini kalbinden giderip terk, kimyâ-yı a'zâmdır. Dünya muhabbeti zayıf geldikçe Hakk'a olan muhabbet kuvvet bulur. Aksi dahî böyledir. Hakk Celle ve 'Alâ Hazretleri insanın cevfinden iki kalb halk etmedi (ki) birini dünyaya birini Hakk Celle ve 'Alâ'ya sarf ede. Bir kalb halk etti tâ ki Cenâb-ı Hakk'ın muhabbet ve marifetine sarf eyleye. Sâlike

Varak 7b lâzım olan kalb-i vâhiddir. Gafletten kat' ile Hakka vâsıl eylesin. Ma'âzallah Hakk'tan gâfil olup dünyaya meyl ve muhabbet edenler Mevlâ'yı unutmuş ve dünya-yı deniyeyi kabul etmiş demektir. Dâimâ gece ve gündüz zikri ve fikri, dünyayı ne veçhile ve suretle tahsil ve kesb edeceğini düşünerek tûl-i emel ile dünyanın i'mârına çalışır hâlbuki nefes be-nefes ömrü kıaldıkça dünya ve ahiret dakika be-dakika aylar gelip bir an ki mevt geldikte hâli nice olacağını mülâhaza ve tefekkür olunmaz. Hemen nakd-i ömrünü şehevât ve hevâ-i nefisle celb-i dünyaya sarf eder. Demez ki Allah 'Azîmü's-Şân Hazretleri razzâk-ı 'âlemdir, cümle mahlukatın yiyecek ve içecek ve giyecek ve ele girip girmeyeceğini 'ilm-i ezeline takdir etmiştir. Ve mukadderden, ziyâde noksan olmaz. Hulasa takdîr-i Hakka râzî ve teslîm olup her an efkâr-ı mâsivâ ile zayıf edenler dünyada kendini gün be-gün mühlekelere ilkâ eden kimseler nihâyet nâdim ve pişman olacağı aşikârdır. Ama nice fayda, son pişmanlık ele girmez. Kendine kadr etmiş olur. Hemen fırsat elde iken sıhhat-i vücut var iken 'azîz ömrünü ganimet bilip nefsin hevâsı için hılâf-ı şer' olan şeye sarf etmeyerek dâimâ nefisle mücâdehe ve muhârebe yolunu iltizam etmeli. Ve nefsin vesvesesine ve şeytanın iğvasına aldanmamalı. Ve muîn-i şeytan olan 'iş u 'işret ve nûş ehli olan kimselerle mücâleselerde bulunmaya. Ve ehl-i hevâ ile karışıp sohbet etmek sâlik kalbine kasvet ve zulmet vereceği ve rûhuna hicap verip zevkine mâni olacağı aşikârdır. Dervişe

Varak 8a dervişe lâzım tarîkât karındaşları ile dâimâ muhabbet ve meveddet ve musâhabet edip gerek mübtedî ve gerek müntehi yârân ve ihvânını dâimâ ziyaret ede ve bir veçhile müfâratat etmeye. Nitekim hadîste buyrulur: “Er-rafikü sümme't-tarikü.”⁵¹³ Yârân ve ihvânın cem'inden kalben veyahut kâliben ayrılmakta çok hatar vardır. Yalnız, tarîkat-i 'aliyyeye muhabbet eden kimselerden ayrılma. Velhâsıl cem'iyet ve ittihâd-ı yârândan ayrılmamak sâlik ve muhabbeti olana elzemdir. Ve bir de münkir ve mutaassıp meclislerinden hazer oluna. Bazen zarurî bulunur ise onların ta'n ve teşniyelerine 'adem-i i'tibâr ve efkârlarına mukâbele etmeyesin. Sen hakkı bil, seni kimse bilmesin. Yani cemî'-i akvâl ve ef'âlinde riyâ ve riyâset ve izhâr-ı fazilet göstermeyesin. Ve hiçbir kimse (ile) mücâdele ve mu'âraza etmeyip herkese hüsn-i zann ve hüsn-i nazar edesin. Sû-i zann haramdır.

⁵¹² “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.” Bu söz Hz. İsa (a.s.)'ın bir sözü olarak kaydedilmiştir. Bkz.: Beyhakî, Ebubekr, Ahmed b. El-Huseyn b. Ali b. Musa el-Horasanî, *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*, Tahk.: Amir Ahmed Hıder, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 1996, s. 134.

⁵¹³ “Önce arkadaş sonra yol.” Bu söz kelam-ı kibâr olarak nakledilir. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 310.

Cümlenin malûmudur. Zinhâr yalan söylemeye, kimseye hile etmeye. Zîrâ yalancı olan elbette mürtekip ve hilekâr olur ne‘üzü billahi Teâlâ. Yalan söylemek bir belâ-yı ‘azîmdir. Hiçbir illete benzemez. Sözüne kimse inanmaz her nerede olur ise olsun bu âdem gâyet yalancı derler. Doğru kelâm söylese yine i‘tibâr etmezler, “Yalan.” derler. Doğrudan ayrılma, nâs yanında yüzünü kara çıkarma, doğrunun Hakk yardımcısıdır. Her hâlde sadâkat ve istikâmetten ayrılma. Eğer ki mal sahibi isen vüs‘atin miktarı fakir olan kimselere zekât ve sadaka ihsan et. Nâsı menfaatlandır. Hadîste vârid olmuştur: “Hayru’n-nâsi men yenfe‘u’n-nâse.”⁵¹⁴ Nâsın hayırlısı nâsı menfaatlandırıcıdır. Eğer fakir isen kimseye izhâr etme. Zîrâ fakirlik büyük nimettir. Hadîste vârid olmuştur: “El-fakru fahrî ve bihî eftehirü ‘alâ sâiri’l-enbiyâi.”⁵¹⁵

Varak 8b Gerek ganî ola gerekse fakir ola, ikisi de sebab-i tekarrubtur. Ganîliği izhar edip nâs içinde; “Yedim, içtim, zekât, sadaka verdim.” diye efkârını sarf edersen ‘ucub riyâ kibir seni harap eder. Fakirliği izhâr eder isen nâs yanında zelîl ve denî olursun. Gönlüne fütûr gelir. Behemehâl mükedder olursun. Hakka mütevekkil olup kimseye hâlini arz etme. Zîrâ âdâb-ı tarîkatı muhafaza vardır. Âdâb-ı tarîk, zâhir ve bâtın cemî‘i harekâtında kesret-i kelâmdan lisanını muhafaza edip (etmektir.) Kimsenin ayıbını yüzüne vurma. Zîrâ Cenâb-ı Hakk settâru’l-‘uyûb gaffâru’z-zünûbtur. Bir kimsede ayıp gördükde kendine ibret alıp mütenassih ol ve o fi‘li işlemek için Allah’a sığın. Ve hiç kimseyi zemmetme. Zîrâ zem, gıybet, iftira haramdır. Zem, bühtan ettiğin kimse elbette işitip fakir ise inkisâr eder ve ganî ise husûmet ve ‘adâvet eder. Edeceğine şüphe yoktur. Şimdi sana malûm ola ki meşâyih ve fukarâsına ve ulemâya itâle-i lisân ve ta‘arruz gûnâ-gûn sözlerden ziyâdesiyle ittikâ edip ‘avâm ve câhil ve gâfil diye hakaretle nazar etme. Malûm değildir ki belki onda bu husn-i niyet vardır ve husn-i hulk vardır belki sende husn-i ahlak yoktur. Kul ile Hakk’ın beyni bilinmez. İnsan olan kimse kendinden aşağı olan kimseyi gördükde fakir ise ikram et, zîrâ ikram etmek büyük ibadettir. Ve ‘aduvv-i ekberin ise yine ihsan et. Nitekim “El-insânü ‘abdü’l-ihsân.”⁵¹⁶ denilmiştir. Ve sana ‘adavet kasdeder ise ona müdâr edesin zirâ hadîste, “Müdâratü’n-nâsi sadakatün.”⁵¹⁷ buyrulmuştur. Zîrâ bir kimseden ‘adavet görür isen o kimseye

⁵¹⁴ “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” es-Suyûtî, *el-Fethu’l-Kebîr fî Dammi’z-Ziyâdeti ilâ Câmi’is-Sağîr*, c. 2, s. 93.

⁵¹⁵ “Fakirlik övüncümdür. Ben onunla diğer peygamberlere övünürüm.” Bu sözün hadis olarak kaynağını tespit edemedik. İbn Teymiyye, İbn Hacer ve Irakî bu sözün hadis olmadığını ifade eder. Bkz: Bekr b. Abdillâh Ebu Zeyd b. Muhammed b. Abdillâh b. Bekr b. Osman b. Yahya b. Gayheb b. Muhammed, *Mu‘cemü’l-Menâhi’l-Lafziyye ve Fevâidü fi’l-Elfâz*, Daru’l-Âsmeti li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Riyad 1417, s. 416; İsmail Hakkı Bursevî, “Bu söz manen sahihtir.” der. *Ruhu’l-Beyân*, Daru’l-Fikr, Beyrut, c. 7, s. 334.

⁵¹⁶ İnsan ihsanın kölesidir.

⁵¹⁷ “İnsanlarla iyi geçinmek (onların kötü huylarını idare etmek) sadakadır.” Et-Taberî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub eş-Şâmî, *Mekârimü’l-Ahlâk li’t-Taberî*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1409, s. 364.

adeta ta'zîm ve kavli-i leyin ile muamele edesin. Hatırını incitmeyesin. Gönül incitmek iyi değildir. Velhasıl

Varak 9a Velhasıl insan olan kimsede ahlâk-ı hamîde şarttır. Ve aslâ 'uyûbluca olmamak şarttır. Ama hacet yetirmek ve yardım ve ikram etmek lâzımdır. Zinhâr, olan şeyi, az ve çok ver. Cenâb-ı Hakk veren kulunu sever vüs'atin miktarı zaruret def ettiğini kimseye deme. Allah sana verdiğine teşekkür etmeli. Nitekim hadîste vârid olmuştur: "Hayru'n-nâsi men yenfe'u'n-nâse şerru'n-nâsi men yefirru'n-nâse."⁵¹⁸ Yani nâsın hayırlısı nâsa menfaat verendir, ma'âzallah şerlisi nâsa meferret verendir. Zîrâ kimseye fenalık etme. Her yüzüne güleni ve sana riâyet ile medh u senâ edeni dost bilip aslâ mağrur olmayasın. Zîrâ bugün aldananların hâli bu âlemde ahmak ve akılsız oldukları zâhir ve hakikat i'tibârdan sâkıt olur. Ve tecrübe etmediğin kimseye sırrını ifşâ etme. Hadîste vârid olmuştur: "Men keteme sirrahû melike emrahû."⁵¹⁹ Yani sırrını söylemeyip ketmeden muradına nâil olur ve mâlik olur. Ve vali ve zâbit ve kibâr ahvâline muttali olur. Zinhâr, dahl ve ta'arruz etme zîrâ bunlarda dahl ve ta'arruz ve keşf-i esrâr etmede kendine telaş olduğu aşıkardır. İnsana elzem olan lisanını fuşş-i kelâmdan ve şetmden ve kesretten muhâfaza şarttır. İhvânın ve sâir kimselerin aleyhinde bulunmayasın. Hadîste buyrulmuştur: "Men samete necâ."⁵²⁰ Diğer hadîste, "Belâu'l-insâni mine'l-lisâni."⁵²¹ buyrulmuştur.

Beyt:

Dile sâlim olam dersen elemden
Zebânın çıkmasın aslâ dehenden
Başa dilden gelir her ne gelirse
Dilini söyletme hiç elden gelirse.

Velhasıl çok gâyet hazer gerektir. Sâlik kalbi ve safâsı nâsın ve 'ârifin zevki ve fermanı Hakk'ın nuru ve hidâyeti iledir. 'Âkıl olan dervîş, az yeyip, az içip, az uyuyup, az söyleyip, zikrullahâ devam ede.

⁵¹⁸ "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır. İnsanların en kötüsü ise insanları (kendinden) kaçırandır." Hadisin ilk kısmının kaynağını yukarıda vermiştik. İkinci kısmına benzer bir rivayet için bkz.: "...Kıyamet günü, Allah Teâla hazretlerinin yanında mevkiye insanların en kötüsü, kabalığından korkarak halkın kendini terkettiği kimsedir." Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Edeb, 38; Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1332, Birr, 73; et-Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Ed-Dahhâk, *Sünenü't-Tirmizî*, tahk.: Beşar İvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, Birr, 59.

⁵¹⁹ "Kim sırrını gizlerse işine sahip olur. (Amacına ulaşır.)" el-İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Aşfiyâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Mısır 1381, c. 5, s. 215.

⁵²⁰ "Susan kurtulmuştur." et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, c. 4, s. 241.

⁵²¹ "İnsanın (başına gelen) belası dilindedir." Benzer bir rivayet için bkz.: "Süfyan İbnu Abdillah radiyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, bana, uyacağım bir amel tavsiye et." dedim!" Şu cevabı verdi: "Rabbim Allah'tır." de, sonra doğru ol!" "Ey Allah'ın Resûlü! Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" dedim. Eliyle dilini tutup sonra: "İşte şu!" buyurdu." Tirmizî, Zühed 61.

Varak 9b Tahsîl-i kemâl edinceye kadar çalışmak ve hilâf-i cinsi ki ya'nî ahlak-ı zemîme sahibi olan kimselerle ihtilâttan berî olarak ülfet etmemek lâzımdır. Zirâ insanın tabiatı sârîdir. Kötü ahlak sirâyet etmesin için ahlak-ı hamîde ve evsâf-ı cemîle sahipleriyle muhabbet ve ülfet edesin. Sen dahî ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pür-güzîde sahibi olasin. Ma'âzallah şehevât ve hevâ-yı nefse tâbî' ve dünyaya harîs ahlâk-ı zemîme ve evsâf-ı rezîle ashabından gâyet hazer etmeli ve yılandan kaçır gibi kaçır meclislerinde dâhil olmayasın. Zirâ insan nice kimseler ile görüşüp muhabbet ve ülfet ederse o gibi kimselerin i'tikâdî ve ameli gibi ahlâklanacağına şek ve şüphe yoktur. Hadîs-i şerîfte buyurulmuştur: "El-mer'ü 'alâ dîni kalbihî"⁵²²,⁵²³ İnsana lâzım olan kimsenin gönlünü incitmesin. Her hâlde kendinden büyük kimseye hürmet et. Ve küçüğe şefkat ve merhamet edesin. Nitekim hadîste buyurulmuştur: "İrhamû men fi'l-arzı yerhamüküm men fi's-semâi."⁵²⁴

Beyt:

Mahlûk-ı Hudâya hor bakma şefkat et rahmet bulursun.

Ahmaklara hilm (u) hürmet et rahat bulasın.

Zahir ve bâtın dünyada ve uhrâda ihsân et. 'Azîz ve şerîf her hatar ve havfdan selamet-i istibân etmek ister isen şerîat-i mutahhara ile amel edip ve tarîkat teklifâtını üzerine kabul edip, bezl-i vücûd ile tâ ki vuslat-ı Hakk oluncaya kadar Hakk'tan gayri kalbinde bir şeyi bulundurma. Kalbte sâir mahlûk bulunmak haramdır. Zâhirin güneşi olan şerîati icra et ve Tarîkat-i 'Aliyyeye devam et. İşte buraya gelinceye kadar Tarîkat-ı 'Aliyyenin şürût ve erkânını ve âdâbı icmalen tertip olundu. Tekarrübü ilallah ve 'ubûdiyyetü li vechillah murâd eden ihvâna tahrîr ve beyân olundu. Şu vechile aşk ve şevk ve muhabbetle Cenâb-ı Hakk'a

Varak 10a muhabbetle Cenâb-ı Hakk'a taât ve 'ibadât edip zikrullahâ ziyâdesiyle devâm ve sa'y ederek dâimâ eşyaya nazar-ı im'ân ile nazar edip ve eşyadan ve gerek kendi vücûdundan zuhûr eden hâlâtı mürşidinden gayrı kimseye zinhâr söylemeyip yalnız mürşidine ziyâde ve noksan olmaksızın haber veresin. Mürşidin her ne emreder ise kabul etmek şart olduğu gibi sâlik, seyr u sülûkuna sıdk ile amel etmeli. Zirâ derviş, her tavır ve her makamda teennî ile kût hasıl etmeye, sırasıyle tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfat ve tevhîd-i zât, fenâ, bakâ ve makam-ı cem' ve cem'den sonra cem'u'l-cem' ve fark-ı sâni hâllerini keşf-i ma'nevî ile bilip 'alâ tarîki'z-zevk ve'l-vidân sülûkunu tekmîl ve şek ve şüpheden halas olarak tevhîd-i hakikî ile mü'min muvahhid olmaya, bir nefes vaktini zâyî' etmeyerek sa'y-i belîğ etmesi vaciptir. Zirâ bir dahî dünyaya gelmek olmaz. Dünya ahiretin mezra'asıdır.

⁵²² Metinde "Halîlîhî" olması gereken kelime yanlışlıkla "Kalbihî" şeklinde yazılmıştır.

⁵²³ "Kişi dostunun dini üzerindedir." Ebu Dâvud, Süleyman b. El-Eşas b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr, *Sünenü Ebî Dâvud*, tahk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, c. 4, s. 259; Tirmizî, c. 4, s. 589.

⁵²⁴ "Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökteki de size merhamet etsin." Tirmizî, Sünen, c. 3, s. 388.

Ziraat vaktini zâyi' eden harman vakti nâdim u pişman olacağı emri âşikârdır. Hadis-i şerîfte vârid olmuştur: "Men zaye'a riyâme eyyâme hirasetehu nedime fî vakti hasadihi."⁵²⁵ Hadis-i şerîf bu ma'nâya delildir. Vakit elde iken ehl-i derd ve ehl-i 'aşk olmaya gayret et. Ve vaktiyle çalışıp ve illâ bir gün bu hâl ve kâl gider. Levh-i vücûd silinir. Bir dahî nakşa mecal kalmaz. Hân-ı göz yumulmazdan evvel mürşid dâmânına sarılıp hâb-ı gafletten ve âlâm u eskâmdan halâs ol ve hakikat-i eşyaya ve kendi hakikatine 'ârif ve Hakk'a vâsıl olup âyet-i kerimede beyan olunan, "Lâ havfün 'aleyhim velâhüm yahzenûn."⁵²⁶ zümresine dâhil olmaya akdâm etmeli. Kur'an'da, "Zâlîke fadlullahi yü'tîhi men yeşâû."⁵²⁷ (buyrulur.) "Allahümme'c'alnâ mine'l-mü'minîne'l-vâsiline velâ te'c'alnâ mine'l-mahcûbine ve mine'l-hâsırîn. (Esselâmü 'alâ)⁵²⁸ Seyyidi'l-Mürselîn ve'l-hamdü lillahi rabbi'l-'âlemîn."⁵²⁹

Varak 10b Fî beyâni tarîkat-i aliyye-i halvetiyye-i şa'bâniyyenin silsilenâmesidir.

İbtidâ Cenâb-ı Hakk ve Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri mâye-i tarîkat ve esrâr-ı hakikatini Cebrail aleyhisselam vasıtasıyla Habîb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallahu 'aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretlerine ilka verir. Ve bir rivâyette ibtidâ şeb-i miraçta bilâ vâsita Hakk Celle ve 'Alâ Hazretleri Habîb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallahu 'aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretlerinin sadrına edip Fahr-i Âlem ve Nebiyy-i Muhterem dahî serdâr-ı evliyâ Hazreti Ali kerremallahu vechehû hazretlerine telkîn etti. Ve Hazreti Ali kerremallahu vechehû hazretleri dahî

Hasan Basrî radiyallahu anhu hazretlerine telkîn etti. Ve ondan
Habib-i A'cemi kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Seri es-Sekati kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Ma'rûf-i Kerhî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Seyyidü't-Taif Cüneyd-i Bağdadî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan

Mimşâd ed-Dineverî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Muhammed ed-Dineverî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Muhammed el-Bekrî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Vahyu'd-din⁵³⁰ el-Kadi kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Muhammed el-Bekrî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Eba Necib Sühreverdi kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan

⁵²⁵ "Ekin ekme vaktini zayı eden hasat gününde pişman olur." Hadisin kaynağını tespit edemedik.

⁵²⁶ "Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de." Yûnus, 10/62.

⁵²⁷ "Bu Allah'ın bir fazlıdır onu dilediğine verir." Cuma, 62/4.

⁵²⁸ Metinden düşmüş.

⁵²⁹ "Allah'ım bizi vuslata ermiş mü'minlerden eyle. Bizi mahcup olanlardan ve hüsrana uğrayanlardan eyleme. Peygamberlerin efendisine selam olsun. Âlemlerin Rabbine hamd olsun. Amin."

⁵³⁰ Vecihüddin olmalıdır.

Kudbuddin Ebherî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Rukreddin Muhammed Necaşî⁵³¹ kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve
ondan

Şihabeddin Tebrizi kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Seyyid Cemaleddin kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
İbrâhim Zâhid el-Geylânî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Hâce Muhammed el-Geylânî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Pir-i tarîkat Hazreti Ömer el-Halvetî kaddesallahu sırrahu el-‘âfî
hazretlerine ve ondan

Ahî Mîrim el-Halvetî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
El-Hâc İzzettin Efendi kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Sadrettin Hıyavî kaddesallahu sırrahu hazretlerine ve ondan
Cenâb-ı Seyyid Yahya-i Şirvanî kaddesallahu sırrahu el-‘âfî hazretlerine
ve ondan

Molla Pir-i el-Erzincanî kaddesallahu

Varak 11a sırrahu el-‘azîz hazretlerine ve ondan

Çelebi Sultan eş-Şehîr bi Cemâl Halvetî Aksarayî kaddesallahu sırrahu ve
ondan

Hayreddin Tokadî Bolivî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan
Kutbu'l-aktâb sultanü'l-evliyâi ve'l-ârifin eş-şeyhü's-şüyûh⁵³² Hazret-i
Pîr Şa'bân-ı Velî kaddesallahu sırrahu'l-azîz Efendi el-Kastamonî ve ondan
Osman Hayri Efendi kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan
Şeyh-i ekber-i sâni Muhyiddin el-Kastomonî kaddesallahu sırrahu
hazretleri ve ondan

Şeyhü'l-meşâyih Ömer el-Fuâdî kaddesallahu sırrahu'l-‘azîz hazretleri ve
ondan

İsmail Çorumî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan

Şeyh Mustafa el-Kastamonî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan

Kutbu'l-‘ârifin el-Hâc Alâeddin Efendi Kengirî (Çankırî) ve ondan

Kara Baş Velî Uzun Ali Efendi hazretleri ve ondan

Şeyh Nasuhî Efendi el-Üsküdârî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan

Abdullah Rüşdî Efendi el-Mudurnuvî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve
ondan

El-Hâc Muhammed Efendi Ez-Zoravî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve
ondan

Müceddidü't-tarîk pîr-i sâni el-Hâc Mustafa Efendi el-Çerkeşî
kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan

Hacı Halil Efendi Geredevî

Hacı Muhammed Emin Efendi Zağferanbulivi kaddesallahu sırrahu
hazretleri ve ondan

⁵³¹ Sencâsî olmalıdır.

⁵³² Şeyhü's-şüyûh olmalıdır.

İşbu bende-i hudevendigâr pîrân-ı şeyh Ahmed Ri'fat Efendi Nevrekobî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan

İşbu hâdimü'l-fukarâ Şeyh Süleyman Sırrî Efendi Nevrekobî kaddesallahu sırrahu hazretleri ve ondan

el-hakîr el-fakîr Şeyh Mustafa Efendi el-Çerkeşî kaddesallahu sırrahu hazretleri ahz u telkîn edip

Hakk Celle ve 'Alâ Hazretleri efdal-i kerâmeti ve eşmel-i berekât ve Ahsen-i tayyibâtı cümlesinin üzerlerine olsun. İşbu silsile-i şerîfe her kimin gerdenine ulaşa 'akîbetü'l-'âkîbet dergâh-ı kirdgâra ulaşır. Ve her kimin ki bu halka-i saâdet boynuna geçe encâm-ı kâr-i kurb-i cemâl-i pür ve kirdgâra⁵³³ erişir. Gelip bu halkaya bende eyle kendini. Derdmend ol. Gör zincir-i aşk hazret-i Mevlâ'ya bende ol. Elhâsıl işbu silsile

Varak 11b İşbu silsile-i 'aliyeye dâhil olmak ve onlara muhabbet etmek seninle onların meyânında nispet hâsıl (eder.) Nitekim demişlerdir: "Lâ karâbete kurbe mine'l-meveddeti velâ bu'de eb'adi mine'l-'adâveti"⁵³⁴ Ya'nî muhabbetten akrab karâbet yoktur. Ve 'adâvetten eb'ad bir ahlak yoktur. Ve hadîs-i şerîfte gelir: "El-Mer'ü me'a mimmen ehabbe."⁵³⁵ Ya'nî kişi, muhabbet ettiği ile beraberdir. Ve buyurmuşlardır ki, Hakk Sübhânehû (ve) Te'âlâ Hazretlerinin dostları evliyâ-i 'izâma muhabbet etmek ve onları ikrâr ve dâmenine yapışıp şirket (?) tutmak ve ardınca gitmek necâta sebep olduğu gibi, ma'âzallah Te'âlâ, onlara düşüp, sözlerini, 'adem-i kabûl ile nazarında hakîr addedenlerin cemî'-i günahlarından eşedd olup mahcûb ve mahrûm olmasına sebeptir, ne'üzü billahi min zâlik. Hâsıl evliyâ-i 'izâmın vücudları âleme ve Âdem'e rahmet-i rahmân ve gâyet-i sübhândır. Bilen bilir ve şeref-i saâdetleriyle müşeref olup hayat-ı ebedî bulur.

Beit:

Erenlerden ümidin kesme

Himmet evliyânındır.

Kaynakça

AZAMAT Nihat, "Çerkeşi Mustafa Efendi", *TDVİA*, c. 8, (ss. 274-5).

BEKR B. ABDİLLAH Ebu Zeyd b. Muhammed b. Abdillâh b. Bekr b. Osman b. Yahya b. Gayheb b. Muhammed, *Mu'cemü'l-Menâhi'l-Lafziyye ve Fevâidü fi'l-Elfâz*, Daru'l-Âsımeti li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1417.

BEYHAKÎ Ebubekr, Ahmed b. El-Huseyn b. Ali b. Musa el-Horasanî, *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*, tahk.: Amir Ahmed Hıder, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 1996.

BUHÂRÎ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

⁵³³ Metinde "ridgâra" şeklinde geçer.

⁵³⁴ Sevgiden daha yakın bir yakınlık yoktur. Adavetten daha uzak bir uzaklık yoktur.

⁵³⁵ "Kişi sevdiğiyle beraberdir." Buhârî, Edeb, 96.

CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005.

EBU DAVUD Süleyman b. El-Eşas b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr, *Sünenü Ebî Dâvud*, tahk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, (1-4).

EL-ENSÂRÎ Muhammed b. Abdilbâki b. Muhammed el-Ka'bî, *Ehâdisü's-Şüyûhi's-Sikât*, tahk: eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avni, Dâru'l-Âlemi'l-Fevâidi li'n-Neşri ve't-Tevzî', (1-3).

EL-İSBAHÂNÎ Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1409, (1-10).

EL-İSBAHÂNÎ Ebû Naîm Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mısır 1381, (1-10).

ES-SUYÛTÎ Celeddin Abdurrahman b. Ebûbekr, *el-Fethu'l-Kebîr fi Dammi'z-Ziyâdeti ilâ Câmii's-Sağîr*, tahk.: Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1423, (1-3).

EŞ-ŞECERÎ Yayha b. Huseyn b. İsmail b. Zeyd el-Husnî el-Cürcânî, *Tertîbü'l-Emâlî el-Hamîsiyyetü li's-Şeceri*, tahk.: Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422, (1-2).

ET-TABERÎ Süleyman b. Ahmed b. Eyyub eş-Şâmî, *Mekârimü'l-Ahlâk li't-Taberî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1409.

ET-TİRMİZÎ Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Ed-Dahhâk, *Sünenü't-Tirmizî*, tahk.: Beşar İvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, (1-6).

GEREDELÎ Mustafa Rûmî Şabânî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, haz.: Mustafa Tatçı, Abdülkerim Abdülkadiroğlu, İstanbul 2011.

İBN MÂCE Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, tahk.: Muhammed Fuad Abdalbaki, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, Kahire 1952.

BURSEVÎ İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, trz.

İSMAİL PAŞA, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Daru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, İstanbul 1951.

KİEL Machiel, “Nevrekob”, *TDVİA*, İstanbul 2007, c. XXXIII, (ss. 54-55).

KURNAZ Cemal, vd., “Türk Edebiyatında Mı'yar Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl: 1, sayı: 3, Nisan 2000, (ss. 47-8).

MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, haz.: Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz, Ankara 2000.

MÜSLİM Ebu'l-Huseyin Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1332.

OSMANZÂDE Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.

SAFRANBOLULU Mehmed Emin Halvetî, *Sülûk, (Mir'âtu'l-Âşıkîn) ve (Mîzânu'l-Âşıkîn)*, haz.: Mustafa Tatcı, Musa YILDIZ Alperen Yayınları, Ankara 2003.

ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1316.

USTA Muhittin, *Tabibzâde Mehmed Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Süfiyye İsimli Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

VİCDÂNÎ Sâdık, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliye-Tarîkatler ve Silsileleri*, haz.: İrfan Gündüz, İstanbul 1995.

GÜNÜMÜZ HALVETÎ-ŞÂBÂNÎ POSTNİŞÎNLERİNDEN KASIM YAĞCIOĞLU HOCAEFENDİ

Arş. Gör. Mehmet Özturan

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu tebliğde Kasım Yağcıoğlu Hocaefendi ile yapılan mülakatlardan hareketle onun tasavvuf görüşü anlatılmaya çalışılacaktır. Günümüz Halvetî-Şâbânî büyüklerinden olan Kasım Yağcıoğlu Hocaefendi çevresinde "Kasım Baba" olarak bilinir. Kasım Baba 1936 yılında Giresun ilinin Alucra ilçesinde dünyaya gelmiştir. Bereketzâde camii imam-hatipliği vazifesini otuz küsur yıl ifâ ettikten sonra emekli olmuştur. Kendilerinin Şeyh Şâbân-ı Velî hazretlerine dayanan silsilesi Keşablî Aziz Hüseyin Efendi'nin tarikiyle, Haydar Baba'nın halifesi olan Şebinkarahisarlı Mehmet Emin Güvener'den gelmektedir. Seyyid Mahmut Çağırğan-ı Velî hazretlerine yaptığı yedi yıllık türbedarlık hizmetinin aynı zamanda kendisinin irşad olma sürecini de ifade etmiş olmasından hareketle pekala Kasım Baba'nın Üveysî meşrepli biri olduğu söylenebilir. Kasım Baba'nın hayatı, hizmetleri ve tasavvuf anlayışını ele almayı planladığımız bu tebliğ iki bölümden oluşacak birinci bölümde Kasım Baba'nın hayatı, hizmetleri, eserleri, kısaca ele alındıktan sonra ikinci bölümde ise 'tasavvuf görüşü' başlığı altında Kasım Baba'nın silsilesi ve tasavvufa dair görüşleri işlenecektir.

Anahtar sözcükler: Kasım Yağcıoğlu, Kasım Baba, Halvetî, Şâbânî, Bereketzâde, tasavvuf.

Abstract

In this presentation, my aim is presenting in the frame of interviews the sufism approach of Kasım Yagcioglu who is a senior Halveti-Shabani and known as 'Kasım Baba'. He was born in 1936 in Giresun-Alucra and he has retired after almost thirty years services as an imam. His spiritual chain (silsile) starts with Sheikh Shaban Veli via Keshabli Aziz Huseyin Efendi and Sebinkarahisarli Mehmet Emin Guvener who is the caliph of Haydar Baba. It is possible to say that Kasım Baba is also an Uveysi because of his seven years service at Seyyid Mahmut Cagirgan-i Veli's tomb. This service period also represents his spiritual training (irsad). This presentation includes two sections; in the first one Kasım Baba's life and service will be summarized and in the second section, his approach to sufism, that is to say his spiritual chain and his ideas about sufism will be presented.

Key Words: *Kasım Yağcıoğlu, Kasım Baba, Halveti, Shabani, Bereketzade, sufizm.*

BİRİNCİ BÖLÜM: KASIM BABA'NIN HAYATI, ÜSTADLARI VE HİZMETLERİ

Günümüz Halvetî-Şâbânî büyüklerinden olan Kasım Baba 1934 yılında Mart ayında Giresun ilimizin Alucra ilçesinde yedi çocuklu bir ailenin altıncı evladı olarak dünya gelmiştir.⁵³⁶ ‘Şeyhoğlu’ lakabıyla bilinen bir sülâleden gelen Kasım Hocaefendi’nin babası Tokat’ta medrese tahsili ile yetişmiş biri olarak çevresinde bir çok insanın şahsına güven duyup sözüne itimat ettiği sert mizaçlı bir ‘hoca’ olan Delilli köyünden Mehmet Efendi’dir. Annesi ise Çakmanoz köyünden Firdevs Hanımdır. Baba tarafından dedesi ise Halil Efendidir. Halil Efendi klasik usul medrese tahsili yapmış alim bir zattı. Bunun yanında tebliği ve irşat faaliyetleri ile çevrede tebâruz eden şahsiyetlerden biridir. Halil Efendi Kurtuluş Savaşında Şam’a gönderilen dua ordusu içinde yer almış, doğu cephesine gönderilen beş kardeşi geri dönmezken bir tek kendisi gazi olarak geri dönmüştür.

İlk terbiye ve eğitimini babasından alan Kasım Efendi hıfzını, dokuz-on yaşlarında Samsun’da Muhittin Efendi ve Selman Efendi’de tamamlamıştır. Samsun günlerinin önemli bir karakteri de sohbetlerini büyük bir zevkle dinlediği Nakşî meşâyihinden Açıkbaş Ömer Efendi’dir. Ömer Efendi, vaazlarında kullanmış olduğu sade bir dil ve temsil değeri yüksek basit örnekler ile Kasım Baba’nın sohbet üslubunu şekillendirmede önemli pay sahibi olacaktır. Cenab-ı Hak karşısında suçlu ve kusurlu olduğunu her fırsatta dile getiren Ömer Efendi’nin şu sözleri Kasım Baba’nın sıklıkla tekrarladığı cümlelerden biridir: “Ne içki içtim, ne kumar oynadım, ne de zina ettim. Ama yine de ben Allah’ın günahkar, pürkusur bir kuluyum.”

Samsun günlerinden sonra imam-hatip hizmetlerinde bulunmak üzere Edirne’ye giden Kasım Baba, Trakya bölgesinde Kuran-ı Kerim’i öğrenimini ihya eden önemli simalardan biri olarak kabul edilebilir. Zira görev yaptığı dönem itibarıyla köy ve ilçelerde bırakın Kuran-ı Kerim bilmeyi en basit dinî bilgileri bilenler dahi son derece azdır. İlk göreve başladığı zamanları anlatan Kasım Baba, insanları camiye çekmekte zorlandığını aktarır. O günler Trakya’da devam etmekte olan kuraklık ahalinin belini bükmüş olduğundan, Kasım Baba köylülerle anlaşma masasına oturarak her evden bir kişinin camiye gelip Kuran-ı Kerim öğrenmeye başlaması halinde köylülerle birlikte yağmur duasına çıkacağına dair söz verir. Şayet yağmur yağmazsa o köyde görev yaptığı süre boyunca almış olduğu bütün maaşı köylülere bırakacaktır. Her evden bir kişi artık Kuran-ı Kerim öğrenmeye başlamıştır bile. Sıra yağmur duasına gelince, bu sözleşmeden haberdar olan çevre köy ve ilçelerdeki insanlardan bir kısmı bu duaya iştirak etmek bir

⁵³⁶ Bu tebliğde yer alan bilgiler Kasım Yağcıoğlu Hocaefendi ile yapılan mülâkat ve elde ettiğimiz sohbet kayıtlarından hareketle kaleme alınmıştır.

kısmı da alay etmek için orada hazır bulunacaktır. Bütün köylü hep birlikte dualarla tekbirlerle açık bir alana doğru yürümeye başlar. Kasım Baba'nın ifadesiyle, alının çatına vuran kızgın güneş onu iyiden iyiye terletmekteyken talebelerine 'şu duayı şu kadar okuyun' yollu talimatlar vererek biraz da zaman kazanmaya çalışır. Geçen zamana karşı ufukta tek bir bulut dahi görünmemektedir. İşte o esnada biraz da Bektaşî bir edayla şöyle yalvarır Allah'a: "Allahım bu insanlar bana güvendikleri için buraya geldiler ben de sana güvendiğim için bu sözü verdim. Şimdi beni bu insanların karşısında rezil edeceksin de ne geçecek eline!?" Duadan hemen sonra gökyüzünü bulutlar kaplar ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağar. Bu lütuftan sonra halkın ona güveni daha da perçinleşir. Basit bir köy hocası olmanın da ötesine giden Kasım Baba köylü ile el birliği ederek, köye bir Kuran kursu ve bir de ortaokul yaptırmıştır.

Trakya günlerinden sonra İstanbul'a gelen Kasım Baba, Serezli İsmail Efendi, Ermenekli Saffet Efendi gibi dönemin meşhur hocalarından özel dersler aldı. En fazla ders aldığı hocası Serezli İsmail Efendi'dir. Dönemin maddî imkanları son derece kısıtlı olduğundan ekmek alabilmek için hafta sonları inşaatlarda çalışmak zorunda kalır. O zamanın yetişme şartlarını tavsif eden şu sözleri manidardır: "Müslüman kovulacak dövülecek vurulacak ama davasından vazgeçmeyecek. Biz bir defa işlerimiz rast gitmedi mi bırakıyoruz her şeyi, boşver diyoruz. O Hocaefendiler hayatlarını nasıl idame ettiler, ne şartlar altında okudular, neler yaptılar, zor şartlar altında onlar nasıl bir ilme sahip oldular? Bugün bu şartlar altında olan bizler ise hangi şartlar altında okuduk ve hangi ilimleri öğrendik? Bunları düşünmek lazım. Biz İstanbul'a geldiğimiz zaman benim emsallerimden kim okuduysa muhakkak simit, şam tatlısı satmıştır, muhakkak ayakkabı boyamıştır."

İstanbul, ilmî anlamda ona büyük katkıları olduğu gibi irfânî anlamda da büyük etkilere sahiptir. Bu dönemin önemli Nakşî meşâyihinden olan, Yahya Efendi dergahının son postnişini Abdulhay Öztoprak Efendi'den Nakşî ve Kâdirî dersi alan Kasım Baba, 1957 yılında icâzetini de almıştır. Abdulhay Efendi'nin halifesi Albay Şemsi Efendi ise onun hayatında önemli bir yere sahip olup Nakşî yolundaki yetişmesi Şemsi Efendi vesilesiyle olmuştur. Ona icâzet verenlerden biri de Aynî Ali Baba Kadirî-Rifâî dergahı şeyhi Muhittin Ensârî Hazretleridir. Yanık ve kesikleri tedavi etme burhanını bu dergahta içtiği Rifâî şerbetine bağlayan Kasım Baba'nın Halvetî-Şabânî dervişliği Keşablı Aziz Hüseyin Efendi'nin halifesi Haydar Baba'nın Giresun'daki dergahında başlamıştır.

Yedi-sekiz yaşlarında ufak bir çocukken Haydar Baba'nın zikir ve sohbetlerine katıldığını anlatır. Dolayısıyla onun ilk irfan pınarı Halvetî-Şabânî pınarıdır. Şabânî icazetini ise Haydar Baba'nın halifesi Mehmet Emin Güvener Efendi'den alacaktır.

Kasım Baba'nın tasavvuf hayatında en önemli etkiye sahip olan isim Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Velî Hazretleridir. Kendisi Seyyid Mahmud

Çağırğân-ı Velî'nin soyundandır. Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Velî Hazretleri Kerbelâ faciasından sonra Anadolu'ya hicret eden Seyyidlerdendir. Anadolu ve OrtaAsya'nın bir çok kısmına dağılan Seyyid ailelerinden biri de Çağırğân-ı Velî'nin ailesidir. Daha sonra Anadolu'daki fetih hareketlerine katılmak üzere hicret eden ailelerden bir kısmı tekrar Anadolu'ya dönerek Erzurum, Gümüşhane dolaylarına yerleşmişlerdir. Horasan Erenlerinden biri olan Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Velî Hazretlerinin ailesi 1040 dolaylarında Giresun'un Alucra ilçesinin eski adı Zun olan Boyluca köyüne yerleşerek tebliğ ve irşat faaliyetlerine başlarlar. Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Velî Hazretlerinin 1422–1518 yılları arasında yaşadığı ve 96 yaşlarında vefat ettiği tahmin edilmekte olup evi, dergâhı, cami, şifahane ve değirmeni bin seneyi aşmasına rağmen günümüze kadar gelmiştir. Bu zat ile ilgili olarak şöyle bir menkıbe anlatılır: Fatih Sultan Mehmet Han Otlukbeli savaşına giderken Alucra'nın Boyluca (Zun) köyünün yakınlarından geçerken ordusu ile birlikte istirahataya çekilir .Bu esnada Fatih Sultan Mehmed Han şöyle buyurur: “Burada bizden hiçbir Allah'ın kulu yok mu?”. Bunun üzerine pîr-i fânî bir ihtiyar elinde bir sepet ile, “Padişahım size ve ordunuza peksimet ve azık getirdim” der. Padişah tebessüm ederek: “Muhterem dede, bize bu yetmez belli ki sen de ihtiyaç sahibisin var git yoluna çoluk çocuğunla ye” der. Bunun üzerine o yaşlı zat yani Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Velî: “Biz evlâd-ı Rasuldeniz, buraya da vazifeli olarak geldik sen hele şunu bir orduna dağıt” der. Bir sepet peksimet bütün orduya yetip de artınca Fatih Sultan Mehmet o bölgeyi bu zata vakfeder. O bölgenin ismi de o kerameti hatırlatan peksimet tepesi olarak anıla gelir. Bu bölgeye ait “Peksimet tepesi vakfiyesi” arşivlerde mevcuttur.

İşte Kasım Baba, Edirne ve İstanbul günlerinden sonra gördüğü bir rüya sonrasında manevî bir işaretle kendisinden yaklaşık dört asır önce yaşamış olan dedesi Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Veli Hazretlerinin köyüne, Boyluca'ya 1959 yılı Ekim'inde geri dönüyor. Bu dönem onun irfan hayatının dönüm noktasıdır. Halihazırda ‘Allah'ın bir lütfu ve nimeti’ olarak tahdis ettiği hastalara okuma ve zikirsuyu burhanları burada geçirmiş olduğu yedi yıl sonunda kendisine verilmiştir. Yedi yıllık bu süreci ‘irfan okulu’ olarak tanımlayan Kasım Baba bu süreçte Seyyid Mahmud Çağırğânî Hazretlerinin türbesini keşfederek türbedarlığını da yapmıştır. Onun Üveysîliği tam da bu noktada başlar. Zira evlâd-ı Rasulden bir Horasan evliyası olan Seyyid Mahmud Çağırğânî Hazretleri bu türbedarlığı boyunca Kasım Baba'yı irşat etmiş ve birçok burhan ondan Kasım Baba'ya intikal etmiştir. Boyluca'ya dönüş ve türbedarlık dönemlerini şöyle dile getirir: “Ben aslında, mana aleminde gördüğüm zatı arıyordum. Daha sonraları bu zatın Boyluca'da medfun bulunan Seyyid Mahmud Çağırğânî Hazretleri olduğunu anladım. Köye vardığımda, okul denilebilecek bir bina yoktu. Cami harap, dergah perişan, Çağırğân Hazretlerinin türbesinin de içinde bulunduğu kabristan köyün sığır ve davarlarının yaylağı durumundaydı. İşe, köye hemen yeni ve modern bir ilkokul kazandırmak üzere, okul yeri için

uygun görülen yerden istimlak ile başlandı. Köy kısa zamanda modem bir okula kavuşturuldu. Daha sonra caminin tamiri, dergahını tanzimi ve bir misafirhane yapımı, derken sıra kabristanın ayak altında kurtarılmasına ve Seyyid Mahmud Çağırğânî Hazretlerine ait kabir yerinin tespit edilmesine geldi. İşin en heyecanlı safhası da bu sırada sergilendi. Rabbime sonsuz hamd ü senâlar olsun ki, bu hususta bilhassa beni mahcup olmaktan korudu. Hazretin de himmetiyle ve bazı kimselerin gözleri önünde Çağırğan hazretlerinin yattığı yer keşf ve tespit edildi. Bu noktada olup biten bazı şeyler var ki, onları anlatmam mümkün değil. Hazretin kabrini tesbitten sonra kendisi manen türbe yapılmasını istemedi. Bunun üzerine kendilerinden 'eğer sizin üzerinize bir türbe yapmazsam gözüm arkada kalır' diyerek izin istedim. Hazrete türbenin yapılmamasının sebebi sorulduğunda; sağında ve solunda gömülü başka mevtâlar bulunduğu için istemediğini belirtti. Ben de, o mevtâları başka yere nakletmek şartıyla Hazretle anlaştım. Köy halkı ile birlikte kazılar yapılarak, Hazretin kabri düzenlendi. Zarif bir türbe binası ortaya çıktı. Türbe kapısının dört bir yanını çevreleyen tek bir taştır. Bu taşın kabristan dışında tespit edilmesi, kabristana kadar nakli ile kapı yerine kadar getirilişi ve yerine kırılmadan kesilerek yerleştirilmesi, hazretin nice kerametlerinin meydana geldiği bir safhadır. Bu safhayı da daha fazla açamayacağım. Ancak türbe kapısının hemen önünde, ilk günü gibi yatmakta olan başka velilerin de bulunduğunu bilhassa belirtmek isterim.”

Kasım Baba'nın Boyluca günleri son derece fakr u zaruret içinde geçer. Çevresindeki bir çok insan ona 'deli' gözüyle bakar. İyi yetişmiş bir hafızın memur olup imam-hatiplik yapmak yerine bir dağ köyünde herhangi bir geliri olmaksızın yedi sene geçirmesi pek akıl karı görülmemektedir. İnsanların levmine bakmaksızın teselliyi hep Seyyid Mahmud Çağırğânî Hazretleri'nin türbesinde bulur. Oraya vardığında okuduğu şu şiir ile gönlü hep inşirah bulur. "Hak tecelli eyleyince her işi âsân eder/ Lutfeder esbabını bir lahzada ihsan eder”.

Yaşadığı zor zamanlardan bir tanesini kendisinden dinleyelim: "Perşembe günleri, köy camiinde sohbet ve zikir yapılırdı. Her taraftan ve her meşrepten insanlar gelir, sohbet ve zikre iştirak ederler, gelenlere yemek ve çay ikramında bulunulurdu. Bu saltanat böylece devam etmekte iken, yine bir perşembe günü misafirler uzaktan yakından gelmeye başlamışlardı ki, bizim hatun: "Hafız Efendi! Evde çay, şeker ve ikram edilebilecek bir şey yok" dedi. Benim cebimde ise sadece 15 kuruş para vardı. Bu para ile bir şey yapmak mümkün değildi. Halbuki bana o an için beş lira para lazımdı. Duruma çok üzüldüm. Teselli için Hazretin dergahına gittim. Bu bir şaşkınlık olabilir, bir naz, bir niyaz da olabilir. Değerlendirmeyi okuyanların irfanına bırakıyorum. Dergah makamında şöyle niyazda bulundum: "Efendim! Ben İstanbul'da tahsilimi yaptım. Fahri vaizlik ve imamlıklarda bulundum. Şu anda senin dergahında, önce Allah' ima kul, sonra O'nun Sevgili Habibi'ne ümmet olmaktan başka maksadım yok. Senin veli

olduğundan da şüphe etmiyorum. Kapıda bir hizmetçin olarak halimi sana arz ediyorum. Lütuf ve keremine güveniyorum. Bu misafirlerin önünde beni mahcup edersen yarın bir yorganım var, onu da alır giderim" dedim. Selamlaşip ayrıldıktan sonra eve geldim ki, herkes neşe içinde. Sebebini sorduğumda tanımadıkları bir zatın bir çok yiyecek ve erzak getirdiğini söylediler. O zatın bir şey söyleyip söylemediğini sorduğumda: "Hocaefendi'ye söyleyin ufak tefek şeyler için yorganımı alıp da giderim demesin!" demiş olduğunu öğrendim"

Takvimler 1966 yılını gösterdiği zaman yedi yıl süren maddi yetersizlikler her ne kadar Kasım Baba'yı etkilemese de ister istemez insanların da ileri geri konuşması sebebiyle hanımını bir hayli üzmüştür. Onu teselli etmek için Kasım Baba kendisinin de bizlere vurguladığı gibi herhangi bir işaret almaksızın ağzından 'merak etme hanım altı aya kadar, biz İstanbul'un tam ortasına gideceğiz, durumumuz da düzelecek' cümleleri dökülmüştür. 'Gerçekten de hanımımı teselli babından bu cümleleri söylerken benim bile bu ihtimale aklım yatmıyordu' diyen Kasım Baba daha sonra, kazara köye gelen bir Diyanet müfettişinin maaşsız bir köy imamı tarafından köyün güzelleştirilip imar edilmesine duyduğu hayranlık sonucunda onu İstanbul'un orta yerindeki Karaköy Arap Cami Kuran Kursuna tayinini yaptırır. Uzun yıllar Arap Camii Kuran Kursunda görev yapan ülkemize binlerce hafız yetiştiren Kasım Baba son olarak yine Karaköy'de bulunan Bereketzâde Camiine tayin olunur.

Bereketzâde Camiinin ıslah ve imarı uzun bir hikaye. Asıl bizi ilgilendiren husus caminin işlevi ve burada yapılan hizmetler. Kasım Baba İstanbul'a döndükten sonra asıl irşat faaliyetlerine bu camide başlar. Burası onun dergahı olacak meydanında Şâbânî usulüne göre zikirler yapılacaktır. Dergahın açılış hikayesi de bir o kadar ilginçtir: "Burayı dergah olarak kullanmadan önce Cenab-ı Hakk'a şu üç hususta istekte bulundum: 1) Bu dergaha gelenin karnı doyacak. 2) Dergah hiç kimse tarafından hiçbir şekilde rahatsız edilmeyecek. 3) Dergahımıza gelen şifa bulacak". Gerçekten de Ramazan ayında her gün iftar verilen bir yer olan Bereketzâde Camisi normal günlerde de Türkiye'nin birçok yerinden insanların gelerek sohbet dinlediği karnını doyurduğu ve aldığı zikir suyu ile şifa bulduğu yerlerden biri olmuştur.

Bereketzâde'nin en önemli hizmeti ise üniversite gençliğine sunduğu burs imkanıdır. Kasım Hoca otuz yılı aşkın bir zaman üniversite gençliği ile ilgilenmiş maddî ve mânevî olarak onlara destek olmaya çalışmıştır. Burs yardımı yapılacak talebelerin asla meşreb, mezheb ve dinine bakmaz. Ona göre ihtiyaç sahibi olmanın bir meşrebi mezhebi ya da dînî olamaz. Onun en büyük üzüntüsü bir öğrenciye yardım edememek olduğu gibi bir ay içerisinde en mutlu olduğu gün bursların dağıtıldığı gündür. Bu güne kadar yaklaşık olarak on dokuz bin talebeye burs yardımında bulunulmuştur. Burs hizmeti bugün de devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: TARİKATI VE TASAVVUFA DAİR GÖRÜŞLERİ⁵³⁷

Silsile

Kasım Baba'nın Halvetî-Şâbânî ve Nakşî-Kâdirî olmak üzere iki ayrı tarikattan gelen silsilesi bulunmaktadır. Biz bunlardan sadece Halvetî-Şâbânî silsilesini Hz. Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerinden itibaren silsile-i şerifede gördüğümüz sıra ve ibare ile zikredeceğiz:

Şeyh Pîr-i Muazzam-ı Halvetî Hazreti Şâbân-ı Velî, Şeyh Osman Kastamonî, Hayreddin Kastamonî, Abdülbaki İskilibî, Muhyiddin İskilibî, Derviş Ömer Fuâdî, İsmail Çorumî, Mustafa Çelebi Çorumî, Alauddin Karabaş-ı Velî, Nasûhî Muhammed Üsküdârî, Abdullah Rüşdî, Zaralı Hacı Muhammed Efendi, Çerkeşli Pîr-i Sâni Hacı Mustafa Efendi, Ankaralı Tirizâde Hacı Hüseyin Efendi, Yozgatlı Aziz Ahmet Hakkı Efendi, Aziz Hüseyin Keşâbî, Muhammed b. Haydar Baba, Şeyh Aziz Hacı Muhammed Emin Efendi Karahisârî, es-Seyyid eş-Şeyh Mahmud Çağırğân-ı Velî Halvetî, Şeyh Kasım Baba Boylucavî.

Bu silsilede yer alan Seyyid Mahmud Çağırğânî Hazretleri Kasım Baba tarafından manevî bir işaretle dahil edilmiştir.

Kasım Baba'nın dervişlerine vermiş olduğu Halvetî-Şâbânî dersi yedi esmâdan oluşmaktadır. Dersin başında bulunan râbitanın ibareleri Keşablî Aziz Hüseyin Efendi tarafından yazılmıştır. Derste okunan dua ve teşbihlerden hâsıl olan sevap hediye edilirken Hz. Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerinden sonra anılan isimler şunlardır: Aziz Ahmed Efendi, Aziz Hüseyin Efendi, Halife Haydar Baba ve Mehmet Efendi, Kutbu'l-Ârifin Gavsû'l-Vâsilin Seyyid Mahmud Çağırğân-ı Velî.

Halvetî-Şâbânîlik

“Bizim yolumuzda teslimiyet öncelikle önemlidir. Teslimiyet, bize Peygamber Efendimizin dedesi İbrahim (as.)’dan gelmiştir. Bu teslimiyet öyle bir teslimiyettir ki ben sana çok güveniyorum demektir. Zira teslim olmak, teslim olduğuna çok güvenmeyi gerektirir. ‘Allah’a teslim oldum’ dedikten sonra bütün dünya sana düşman olsa sen hiç korkma! Onun varlığının içerisinde başka bir güçten korkma! İnsan yaratıcının yanında bir beşer ve fanidir ve öyle durması gerekir. Biz o faniliği yaşayamıyoruz. Sen Allah’ın varlığında fani olabildin mi bir kere? Öyle lafla değil, özüyle sözüyle fani oldun mu? Başından yağmur gibi atom bombaları yağsa yine sana bir şey olmaz, Çünkü O var. Onun gücünü ve kuvvetini her an hissediyorsun. Onun gücünün yanında dünyadaki bütün insanların gücü hiçbir şeye yaramaz. Kur’anı Kerim’de Allah, Nemrut’u misal göstermiş. Nemrut’un ateşinin ne değeri olur Cenab-ı Hakk’ın yanında? Orda gerçekten de İbrahim (as)’ın teslimiyeti vardı ve bu teslimiyet günümüze kadar geliyor,

⁵³⁷ Bu bölüm başlıklarında yer alan ifadeler Kasım Baba'nın konuşmalarından alınarak metne dökülmüş ve tarafımızdan başlıklandırılmıştır.

Halvetî-Şâbânî yolundan bize geliyor Elhamdülillah. Bu teslimiyet bizde yoksa da içimizde bir kişide vardır. Bir kişi inşallah birçoğumuzun kurtulmasına da vesile olur. Halvetiye'de de bu teslimiyet aranır. Bunun karşısında birincisi enaniyet ve benlik vardır. İkincisi ucub vardır. Bunlardan uzak durmak lazım. Sen kendini bir yerde görme ve gösterme sevdasında olursan, bana bunu desinler, şunu desinler dersin olmaz. Şöyle şöret olayım, böyle şöret olayım diye yaşarsan bu da olmaz. Çekil bir kenara ayrı bir hal içinde ol. Ve o hal içinde de ayrı bir hale bürün. Halin içerisinde hal olarak yaşamak lazımdır. Halvetilik de işte budur. Halvetîlik Allah'la beraber olma sanatıdır”.

Birçok meşrebin kendine has burhanları olduğunu kaydeden Kasım Baba, “Şâbânîliğin kendine has özelliği ve burhanı nedir?” sorumuzu “Şâbânîlik Kur’an ve Sünnete ittibâyâ muvaffak olmaya mazhar bir yoldur” diyerek cevapladı. Onun Sünnet anlayışına da bu vesileyle değinmek yerinde olacaktır. Kasım Baba’ya göre en büyük Sünnet Hz. Peygamber’in davasına sahip çıkmaktır. Muhammedî olmak bu açıdan bakıldığında davası için her türlü sıkıntı ve eziyete katlanmayı göze almak ve davasında sabit kadem olmak ile açıklanmaktadır. Ashab-ı Kirâmın İslamiyeti dünyanın dört bir yanına ulaştırdığı gerçeğini her fırsatta dile getiren Kasım Baba buradan hareketle günümüzdeki Müslümanların yaşantılarını eleştirmekten de geri durmaz: “Onlar İslam’ı dünyanın dört bir yanına götürdüler. Biz ise camiden evimize dahi getiremedik”. Bu sözlerden de anlaşılacaktır ki Hz. Peygamber’in davası sadece şekil şartların yerine getirilip farz ibadetlerin yapılmasından ibaret değildir.

Tasavvufun Özü

Aşağıya derc ettiğimiz konuşmalarda Kasım Baba’nın, tasavvufun mahiyeti hakkındaki düşüncelerini okuyacağız.

“Evvela tasavvuftaki birçok eser hikayesidir. Seyyid Abdulkadir Geylanî’nin, Ahmed Rufâî’nin menkıbelerini hayatını oku, Pîr-i Şâbân’ın hayatını oku. İbrahim Desûkî’nin hayatını menkıbelerini oku!.. Bunun kitabı bu işte. Tasavvufun kitabı bu: İlmîyle amel etmek. Bak ne diyor Abdulhay Efendi:

Erenler bağından koku al koku
Arif ol kitabın işte al oku
Gir cennet-i alaya koku al koku
Hülleyi sırtına tak da gel derviş.

‘Erenler bağı’ dergahlardır. Ordan koku al koku. Arifler kitabın işte al oku: En büyük kitab Kuran’dır. Kuran’ı da okuyan dildir. Dil için tasavvufta şöyle derler: ‘Sen Kitabullahsın ey dil cümle ulûm sendedir’. Şimdi tasavvufun bütün eserlerini Karadenizli Temel ve Dursun’un fıkraları gibi okursan hiçbir şey öğrenemezsin. Buradaki inceliği düşüneceksin. Herbiri, herbir sözü insanı terbiye etmek içindir”.

Bu ifadelere bakıldığında anlaşılacaktır ki Kasım Baba’ya göre tasavvufun ve dervişliğin esası kıssadan hisse almak üzerine kurulmuştur.

Diğer bir ifadeyle amel etme niyet ve şevkiyle ilim öğrenmek irfan yolcusunun en önemli vazifelerinden biridir.

Seyr-i Sülûk-Mürşit ve Evrâd

“Seyr-i sülûk ayırıldır. Mürşit irşat eden adamdır: Sen ‘şurdan biraz ilerlediğin zaman karşıdaki dağın tepesinde bir işaret var’ diyerek o işareti bana göstermek için uğraşıyorsun. Bende de o görme kabiliyeti yok. Sen uğraşıp duruyorsun, usanmıyorsun da. Bir gün, iki gün, üç gün, beş gün demeksizin çabalıyorsun. En sonunda ‘işte bak şuradan başlayacağız; bir metre git, iki-üç-dört-beş-altı-yedi metre derken istenen yere geldin mi? Geldin. Peki orada ne gördün? Köşe gördüm. İşte bunu göstermenin (kılavuzluğun) adına mürşit deniyor. İnsana bilmediğini, görmediğini, anlamadığını gösteren bildiren kişiye denir. Tabi bu da yine ayete hadise uygun olan olan tariftir. Biz de buna ne diyoruz tarikatta? Nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i marziyye, nefs-i kâmile. Bu nefisleri aşmak ancak bu irfan mektebine gidip oradaki talimi terbiyeyi disiplini öğrenmekle olur. Seyr-i sülûke gelince. Ne demişler bir söz vardır: ‘Çok yersen, çok uyursan olursun bir şelek (Anadolu kadınlarının sırtında taşıdıkları büyük sepet) az uyursan, az yersen olursun bir melek’. Çok yemek insana gaflet getirir, gece uykusuna çok dalar, ibadetini yapamaz. Halka karşı çok mübarek görünür ama o mübareklik sadece surette kalır. Ama az yersen az uyursan olursun bir melek. Biz imtihana girdiğimiz zaman sorarlardı ‘Melekten olan peygamberler mi üstün Âdemden olan peygamberler mi üstün? İşte bunun en üstününü sorarlardı. Onun için insanoğlundan olan melekler ümmet-i Muhammed’ten olan melekler, meleklerin velilerinden üstündür. Bizim peygamberimiz nasıl ki kainattan üstünse onun ümmeti de üstündür. O zaman ne yapman gerekir? Oğlum sen çok konuşuyorsun. Bu konuşmalar senin ibadetine mani oluyor. Bu pisboğazlıktan kurtulman lazım. Bu durum senin kazancına mani oluyor. Sen şu odaya gir bakalım. Ona günde şu kadar ekmek peynir veriyor, senin rızkın bu kadar. O orda iyice bedenini arındırıyor. Ondan sonra senin yiyeceğin bu kadar diyor. Onlar da şeyhlerinden, dergahlarından aldıkları o terbiyeyi ömür boyu devam ettiriyorlar. Bu seyr-i sülûku Şeyh Efendi bazen de ‘hadi bakalım bir Anadolu’yu, Afrika’yı bir gez gel bakalım’ diyerek yaptırabilir. O da seyr-i sülûku tamamlamak içindir, o da bir seyr-i sülûktur. Yani farklı seyr-i sülûk tarzları vardır. Seyr-i sülûkun da adetleri vardır. Sadece bir kabinin içine sokup da günlerce aylarca duranlar var. Öyle derdi bizim büyüklerimiz: ‘Biz seyr-i sülûktan çıktığımız zaman elimizi şöyle bir tuttuğumuzda üzerinden karşıımızdaki adamın yüzünü görürdük’. Deri inceliyor yani o kadar”.

“Nefsimi öldürdüm yendim demeye sakın itimat etmeyin nefis ne ölür ne de yenilir. Nefis ne zaman ki sana fiili hareketleri yaptıracağını aklı kesti mi hemen kafayı kaldırır hemen yaptırır sana. Onun için nefsin kafasına daima vuracaksın. O ne diyorsa sana sen daima aksini yapacaksın. Bunlar seyr-i sülûkun da olmazsa olmazlarıdır”.

Tasavvufta verilen esmanın sırrı nedir? Bu nasıl bir ilimdir ki bir kitab okumaya benzemiyor ama adına ders denmiş? Bu sorularımıza cevap sadedinde Kasım Baba şu cevabı verdi:

“Evrad deniliyor zikir deniliyor. İlk önce kelime-i tevhid dersi verilir. Ne demiş büyüklerimiz ‘budur esmânın hası, siler kalbinden pası ism-i âzam duası lâ ilâhe illallâh. Demek ki tevhid insanın kalbindeki vesveseyi çıkarıyor. Hatta bizim büyükler öyle der: Tevhid ehli kalben rahatsızlaşmaz kalb hastası olmaz. Onun için, tevhidle böyle tam manasıyla ibadetine gönül verdikten sonra bazı gördüğü rüyalar, bazı haller sonucunda mürşidi ‘evladım senin dersini değiştireyim’ der. Lafza-i Celal kelime-i tevhidin daha kısaltılmışı. Ne diyor: ‘Zikr-i Hakka başlandı ism-i Celâl hızlandı arş-ı âlâ sallandı Allah Allah dedikçe’. Sonra o kalbin üzerinde bayağı zorlayacaksın. Ondan sonra o kalp onu hazmedecek, onu da hazmettiğini anlayacaksın, işte ustanın görevi de zaten bu. Ondan sonra Hû esmasına gelir sıra. Hû zamirdir. O, o, o diyorsun yani. O ne? ‘O’ bir olan Allah’tır. Hû esmâsından sonra ‘Hak’ esması ondan sonra ‘Hayy’, ondan sonra ‘Kayyum’ ondan sonra ‘Kahhâr’ geliyor. Bizim yedi esmâmız vardır. Yedi esmayı çekeceksin. Ama zaman ister. Şimdi bunların hepsi de Cenab-ı hakkın sıfatlarıdır. Bu esmâları tam yaşamak lazım. Yani sen Hayy ismiyle Hayy esmâsıyla Hayy olduktan sonra ‘benim şuyum noksan’ demene gerek yok. Allah’a sen iyice inandıktan sonra Allah senin için taşları altın eder, sıkıntı niye çekiyorsun sen? Allaha inanan adam sıkıntı çeker mi? Bazı bazı haller olur o da ona çok hafif gelir. İkincisi de aynı dergaha hangi efendiye hizmet ediyorsan o tarikattaki o efendinin müritlerinin birlik ve beraberliğini sağlamak için güzel bir yöntem bulmuşlardır: Rabîta. Şimdi bizim bu rabîtamızı da Aziz Hüseyin Efendi vazetmiştir. Ondan sonra bizden derviş olanlar böyle rabîta alacak demiş. Ondan sonra Haydar Baba. Haydar Baba’dan sonra da Mehmet Efendi, bizlere böyle intikal etti. Biz de rabîtamızı böyle alıyoruz. Yani biz kendimizi Allah’ın sevdiği bir kula benzetmeye çalışıyoruz. Ona buna benzeme yok burda”.

Günlük dersini yapan dervişlerin benlikten tamamen sıyrılması ve şu halet-i ruhiye içinde olmaları gerektiğine dikkat çeken Kasım Baba sözlerini şöyle sürdürdü: “Ben ben değilim. Ben nasıl ben olabilirim ki? Allah var, herşey yok, hemen ancak Allah var! Ondan sonra sen şöyle cesedi bir tarafa it. Seni taşıyan bir ruh var. O ruh ile kendi ibadetini yap. Kalıbı at kalb ile yap. Ceset neye yarar? Cesedin seni sokmadığı yer kaldı mı? Sen bu cesetle cennete gideceğim dersin bu ayıp olur. Sen şimdi kaç yaşındasın? Otuz bir yaşındasın. On beş yaşındaki resmin var mı? Var. Hiç benziyor mu sana? Benzemiyor. Ne oldu bu kalıp? Acıma yok efendim, biçme yok, yara yok, bere yok. Allah sana öyle bir iskele kuruyor ki hiç anlamadan seni yıkıyor yeniden yapıyor. Yıkıyor yeniden yapıyor. Senin hiç haberin yok. Sen şimdi otuz sene daha yaşasan kaç yaşında olursun 61. Nasıl bu kalıbı değiştiriyoruz? Hadi bunda bir akıl kârı öğretin bana yahu? Hadi bunu bir

ilim yoluyla bildirin! Onun için, ölmeden evvel ölümü yaşayan insanlardır dervişler. Esmâlar yoluyla, teslimiyet yoluyla”.

İhlas

“Şu kadar hayır yaparsam Allah beni kulları arasından seçer ve makama getirir’ düşüncesi pek iyi bir düşünce değildir. Çünkü sen Cenab-ı Hakk’ın karşısında, onun katında, onun nazarında ne halle ne cesaretle ondan bir derece almaya cesaret ediyorsun? Böyle düşünüyorsan ya inancında bir zayıflık var ya da şirk koştun demektir. Allah’ı kendine benzettin. Ben şimdi kendi emsalimden biri olursa ona daha fazla iyilikte bulunurum. Yani Ahmet ile aram daha iyi olsun isterim yahut Ahmet ile aram bozuldu diyerek aramızı bu iyilik vesilesiyle bulmak isterim. Ama senin düşündüğün Allah yahu! Bazıları da mesela ‘hayır yapayım hasenât yapayım da benim de derecem artsın’ düşünür. Oysa Cenâb-ı Hakk benden razı olsun diye dua edeceksin. ‘Ben kulum, Allah affettiği zümreye beni de dahil etsin’ duasında bulunacaksın...Tasavvufta geçer bu. Müridlerden bir tanesinin kalp gözü açılmış bir de bakmış ki şeyhinin adı şakîler arasında yazılı. Ya biz kaç senedir bu adama ermiş, velî, Allah’ın sevgili kulu olarak bakıyor, bunun peşinden gidiyoruz. Artık yavaş yavaş oradan kaçmaya niyetleniyor. Şeyhi dönüyor arkasını. Ah evladım ah! Sen r onu görelî şurada bir saat veya bir gün oldu. Ben altmış senedir onu seyrediyorum. Cenab-ı Hak benim adımları oraya yazdı diye ben ona darılır mıyım, üzülür müyüm? Ondan ayrılısam hangi kapıya gideceğim? Başka kapı var mı? Öyle yazdıysa öyle razı olacaksın. O benim Rabbim diyor. Narı da hoş nuru da hoş. O benim rabbim. Sen beni niye şakilere yazdın? Niye beni imansızlar sınıfına koyuyorsun diyebilir miyim? Bende bu cesaret var mı, ben de bu edepsizlik var mı? Sen hemen beni görür görmez bir saatte soğudun, ben altmış senedir soğumadım yavrum diyor. Ondan sonra ihvan bakıyor ki bu sefer şeyhin adı şakîlerden saîdlere geçmiş. Bak onun imtihanı bu. Allah ona o imkanı veriyor. O da dil ile itirafını yapıyor, Allah onun o andaki nazını, niyazını, münacatını kabul ediyor yer değiştiriyor. Onun için, adamın biri bir iki rekât namaz kılar cennete gider sen iki bin rekât kılarısın da bir şey olmaz. Çünkü maksatlı kıldın kardeşim. Maksatlı ibadet pek geçerli ibadet değil. İlahî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî. Yani şimdi işin içerisinde ben çalışırım ama benim yevmiyem kaç para diye soramazsın. Onun için hiç olmak lazım, yokluk. Yokluk tasavvufun en yüksek mertebelerinden biridir. ‘Lâ ilâhe İllallahu vahdehû lâ şerike leh’ diyorsun yahu. Allah’ın varlığının yanında hiç kimse varım diyebilir mi? O yokluğu bir kabul etsek hendeği atladık işte. Hendeği atladık derken ben paşa olarak reis-i cumhur olarak değil yani. Orada en günahkar, en son rızaya kavuşanlardan biri olabilir miyim diye!... Adam gururlanıyor, tesbihi alıyor eline camide, ‘görün beni, görün beni’ diye tesbih çekiyor. Yahu kardeşim riyaya giriyorsun, git evinde yap bunu, git bir köşede yap kimse görmesin seni! Ya şer’î hüküm de böyledir. Şer’î hüküm ile tasavvufî hüküm arasında fark yoktur.... tarikat kurucuları da yani Pîrân-ı İzâm da, ilk tasavvufu-tarikatı kuranlar da aynen müçtehitler gibi ayet ve

hadisin dışına çıkmamıştır. Müçtehitler nasıl başladılar onların aynısını onlar da yapmışlardır. Ayetin, hadisin dışında en ufak bir hareket yok. Bir kazık atmamışlardır İslamiyet'e. Ayetin hadisin dışında olan bütün hareketler İslam'a kazık atmadır. Zamanla Yahudilik, masonluk, siyonizm girmiştir işin içine. Dergahlar da masonluk, siyonist teşkilatı ve manastır ahlakını almışlardır. Yeme! İçme! Yıkanma! Miskin olma hallerin. Öyle dememiştir ki Peygamber Efendimiz! 'Siz fakir olun' dememiştir! Fakirliği sevmemiştir ki Peygamber Efendimiz. Ama Kendisi zengin bir hayat yaşamamıştır ama ümmetine böyle bir tavsiyede de bulunmamıştır".

MEHMET DURLU HUCA EFENDİ, HAYATI VE TASAVVUFİ DÜŞÜNCELERİ

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur SIR
Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye

ÖZET

Halvetiyye tarikatının kollarından Şabaniyye, yüzlerce yıl kültür hayatımıza tesir eden Türk-İslâm tasavvuf tarihinin önemli kurumlarından birisidir. Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri tarafından Kastamonu'da kurulmuştur. Manevi terbiyesi altında yetiştirdiği halifeler ve onların rahlesinde yetişen ergin ve yetkin insanlarla günümüze kadar gelmiştir. "Dumlu Hoca" diye de bilinen Mehmet Dumlu, Halvetiyye-Şabaniyye tarikatının son dönem postnişinlerinden idi. 1929-2011 yılları arasında Kütahya'da yaşamıştır. 1973 yılında şeyhi, Mustafa Özyürek Efendi'nin irtihalinden sonra irşat görevini vefatına kadar sürdürmüştür. Mehmet Dumlu, günümüz insanının psikolojik buhran ve problemlerine getirdiği isabetli çözüm önerileriyle gerek yakın çevresinde gerekse halkın geneli nezdinde bir kanaat önderi idi. Onun toplum üzerindeki bu derin etkisini vefatından sonra da fikirlerini ve yaşam tarzını içselleştiren insan kitlerini görmek mümkündür. Bu bildiride; Şeyh Şaban-ı Veli'nin son dönem postnişinlerinden olan Mehmet Dumlu'nun hayatı, fikirleri ve Şabaniyye koluna ilişkin yorumları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, tarikat, derviş, halife, mürşit

KHALWETIYYA-SHABANIYYA POSTNISHIN MEHMET DURLU HODJA EFFENDI, LIFE AND OPINIONS OF SUFISM

ABSTRACT

Shabaniyya, one of the arms of Khalwetiyya sect, is one of the important foundations of the history of Turkish-Islamic mysticism which affect hundreds of years our cultural life. It was founded by His Highness Sheikh Shaban-i Veli in Kastamonu. Shabaniyya have come up to today by the caliphs trained with his spiritual discipline and experienced and competent people trained on their lectern. Mehmet Dumlu, recognized with the epithet of Dumlu Hodja, is the latter postnishin of Khalwetiyya-Shabaniyye sect. He lived in Kütahya between 1929-2011. After passing away of his Sheikh Mustafa Özyürek Effendi in 1973, he continued the task of guidance until his death. Mehmet Dumlu Effendi, with the well-directed solutions to the socio-psychological crisis and problems of modern man, both in entourage and in the eye of the public, rised to the case of being an opinion leader. It is

possible to see his profound influence on society, in the presence of crowd of people never giving up the effort of internalization of his ideas and way of life even after his death. In this paper, will be focused on the life, ideas and approaches on Shabaniyya arm of Mehmet Dumlu Effendi who the latter follower of Sheikh Shaban-i Veli.

Keywords: *Sufism, sect, dervish, caliph, mentor*

GİRİŞ

Fuad Köprülü, tarihe mâl olmuş şahsiyetler için: “Halkın muhayyalesi üzerinde kuvvetli izler bırakan her şahsiyet, hatta daha hayatında iken menkabesinin teşekkül ettiğini görür. O menkabeler uzun asırlar boyunca bir nesilden öteki nesle geçerken daima büyür, büyür ve nihayet o şahsiyetin hakiki simasını tayin edebilmek çok güçleşir.” (Köprülü, 1993: 27) der. Bu ifadeye istinaden sosyal bir kıymete sahip kişilerin portresini çizmenin ve bunu sosyal vicdanın yarattığı hayali şekilleri, gerçek olandan ayırmanın zorluğu daima yaşanmış; bu şahsiyetlerin kimliği, birçok yönüyle anlatılamamıştır. Bunun sebebi, onların hayatını ve misyonunu naklederken kişilerin ya da toplumların görmek istediği asıl çizgileri onlara naksetmesidir. Dolayısıyla topluma mâl olmuş bu değerleri, hayatına ve şahsiyetine ait asıl çizgiler kaybolmadan kayda almak gerekir.

Bu duygu ve düşüncelerle tasavvuf dünyasının kıymetlerinden Mehmet Dumlu'nun hayatının özellikle Şabaniyye etrafında oluşan düşünce sisteminin kayıt altına alınması gerektiğine inandık. Bu şahsiyeti farklı kılan, onun Türk-İslâm tasavvuf kültürünün temel taşlarından biri oluşu, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri'nin açtığı yolda Şabaniyye geleneğinin temsilcileri arasında yerini alışı ve şahsında tasavvufun hedeflediği kâmil insan tipinin özelliklerini bir potada toplayışı, bunları iman, aşk ve akıl süzgecinde birleştirmesi, Şabaniyye öğretilerinin esasları çerçevesinde taliplerin manevi terbiyesinde zamanın görüş ve şartlarına uyum sağlamasıdır.

Mehmet Dumlu Efendi'nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Mehmet Dumlu Efendi, 1929-2011 yılları arasında yaşamış bir mutasavvıftır. Yaşadığı dönem, dünyanın hem sosyal hem siyasî hem teknolojik bakımdan dikkat çekici değişmelerin ve gelişmelerin birbirini izlediği bir dönemdir. Orta Doğu ülkeleri ve toplulukları için toplumsal sancıların, Avrupa ülkeleri için ekonomik buhranların, Türkiye için politik ve sosyolojik yönde değişmelerin görüldüğü bir devirdir.

Bu devirde kabuk değiştiren Türkiye ve halkın çağın değişen yaşam şartlarına uyum noktasında sosyal ve ekonomik sorunlarla karşılaştığı görülür. Duygusal ve düşünsel boyutta yaşanan sorunlar, kişilerdeki psikolojik bozuklukları, zihni çalkantıları ve ruhi çöküntüleri de beraberinde getirir. Materyalist bir hayat tarzının gerektirdiği zihniyet, yüz yüze geldiği sorunların çözümlenmesine engel teşkil eder. Bunun onarılmasında fertler sevgiyle özdeşleşen saf bir İslam değeri desteğine ihtiyaç duyar. Kendinden

uzaklaşan ve kendisine yabancılaşan bireylerde manevi bir limana sığınma isteği ortaya çıkar. Bu istek doğrultusunda özellikle Anadolu insanının büyük bir arayışın içine girdiği, çeşitli cemaatlara ve topluluklara meylettiği, tasavvufî ve hikemî anlayışın yayıldığı, tarikatlara ilginin ve meylin arttığı görülür. Buna bağlı olarak yirminci yüzyılın son döneminde tasavvufî cereyanlarla birlikte tarikat faaliyetleri de hızlanır.

Bu yüzyıl, tarikat faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde dönemin faal olan tarikatlardan biri de Halvetiyye-Şabaniyye'dir. Şabaniyye, tarikatın halefi olan Mehmet Dumlu Efendi'nin icraatları ile sosyal ve kültürel faaliyetlerde canlılık kazanır. Toplum ve hizmet eksenli düşünce sistemi etrafında oluşturduğu düşünce akımları, sadece farklı sosyal statüdeki bireylerin değil, zümrelerin de ilgi odağı olur. Böylece Kuran ve sünnet temeline dayanan ve bunu yaşayarak içselleştiren özünde hoşgörü, sevgi barındıran aydın insanlar yetiştiren bir edep ve takva ekolü olarak tarihteki yerini alır.

Hayatı ve Şahsiyeti

Doğumu ve Aile Şeceresi

Mehmet Dumlu Efendi, 1929 yılında Kütahya'da doğdu. *Hurşidzâdeler* diye bilinen bir aileye mensuptur. Aile bağları, Buhara'ya kadar uzanır. Babası Kütahya eşrafından Ömer Lütfi Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. Tevfik adında bir ağabeyi, Fatma adında bir ablası vardır.

Büyük dedesi Hacı Hurşit Efendi, Nakşbendiyye tarikatının postnişinlerindedir. Buhara'da tahsilini tamamlar. Yaşadığı dönemin âlimleri arasında adı zikredilir. Müderris olarak İstanbul'a daha sonra Kütahya'ya yerleşir. Kütahyalı bir ailenin kızı olan Fadik Hanım'la evlenir. Kabri, Lefke (bugünkü adıyla Osmaneli)'dedir.

Hurşid Efendi'nin oğlu Eşref Efendi'dir. Zahirî ve batınî ilimlerle mücehhezdir. Osmanlı kültür ve edebiyatına vâkıf, hitabeti güçlü bir zattır. Kütahya mutasarrıfı Giritli Fuad Paşa'nın tahrirat başkâtipliğini yapar. Nakşbendiyye büyüklerinden Şeyh Hacı Ömer Efendi'nin manevî terbiyesi altında yetişir. Onun halifelerindedir. Şeyhinin icazetiyle irşada yetkili kılar. Kütahyalı bir aileye mensup olan Esmâ Hanım'la hayatını birleştirir. Kabri, Kütahya Ali Paşa Cami kiblesindedir.

Mehmet Dumlu Efendi'nin babası Ömer Lütfi Bey Nakşibendiyye müntesiplerindedir. İlim, irfan sahibi bir kâmil insandır. Milli mücadele yıllarında yüzbaşı rütbesiyle muhtelif cephelerde savaşmış İstiklal madalyasına sahip bir gazidir. Hacıalioğulları'ndan Ayşe Hanım'la evlenir. 30 Mart 1953 tarihinde vefat eder. Kabri, Musalla Kabristanı'nda Sunullah Gaybî Hazretleri'nin türbesi yanındadır.

Dumlu Hoca'nın anneannesi Gülsüm Hanım'dır. Genç yaşta eşini kaybeder. Dört evladı vardır. Halime, Ayşe, Münire ve Rıza. Halvetiyye-Şabaniyye postnişinlerinden Eskişehirli Şeyh Sadık Efendi'nin dervişlerindedir. Kabri, Sultanbağı Kabristanı'ndadır. Mehmet Dumlu'nun anneannesi manevi hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Tahsil Hayatı

Mehmet Dumlu, ilk tahsilini Kütahya Dervişpaşa İlkokulu'nda tamamlar. Eğitim ve öğretimine Kütahya Sanat Okulu'nda devam eder, ancak yaşadığı üzücü bir hâdise yüzünden tahsilini yarıda bırakır ve ortaokulun ikinci sınıfından ayrılır. Dinî ilimlerde tahsil yapmak üzere Mollabey Kur'an Kursu'nda Hafız İbrahim Efendi'den sekiz ay gibi kısa bir zamanda Kur'an-ı Kerim hıfzını tamamlar. Kütahya müftüsü Abdülğafur Karaismailoğlu'nun Arapça derslerine devam eder. Başarıyla derslerini tamamladıktan sonra müftülüğün seçimiyle İstanbul'da eğitim alacak dört talebe arasında yerini alır.

1949 senesinde kıraat eğitimi almak üzere Kütahya'dan İstanbul'a gider. Burada *Şeyhü'l-huffaz* diye tanınan Beyazıt Camii İmamı Abdurrahman Gürses Hoca'dan maharic-i hurûf dersi alır. Bir yıl devam eden eğitimini başarıyla tamamlar; hafız yetiştirmeye ve kıraat eğitimi vermeye yetki kazanır. Hocasının izniyle memleketine döner.

Vatanî Görevi

1950 yılında vatanî görevini yapmak üzere askere gider. Askerliğini, İzmir Gazi Emir Hava Üssü'nde bir hava eri olarak yapar. Karargâhta yazıcılıkla birlikte, garnizonda bulunan caminin imamet görevini üstlenir. İzmir'de bulunduğu yıllarda Tilkilik'teki Hatuniye Cami'nin imamı, Kadirî şeyhi Sezaî Efendi'nin dinî ve tasavvufî sohbetlerine katılır. 1952'de askerden terhis olduktan sonra İzmir'e yerleşmek istemesine rağmen babasının hastalığı sebebiyle Kütahya'ya döner. Dönüşünden iki ay 1953'te babasını kaybeder.

Memuriyet Hayatı

Mehmet Dumlu, 1952 yılında Bayındırlık Müdürlüğü'nde memur olarak işe başlar. Dokuz ay sonra aslı mesleğine dönebilmek için görevinden istifa eder. Müteakiben imamet görevine atanır. İlk görev yeri, Kütahya Zeryen Cami nâm-ı diğer Şehitler Cami'dir. İki yıl sonra Pekmez Pazarı civarında bulunan Analcı Mescit'te görevine devam eder. Bir iki ay sonra imamlık dışında müftülük tarafından Mollabey Kur'an Kursu'nda hafız hocalığını yapmak üzere görevlendirilir. Analcı Mescit'te yaklaşık iki yıl imamlık yaptıktan sonra Yeşil Cami'ne atanır (Dumlu, 2011: 74). Otuz yıl devam eden imamet vazifesi, 1976 senesinde emekliye ayrılmasıyla resmî olarak tamamlanır.

Yeşil Cami'de görev yaptığı yıllarda cemaatin teveccühünü kazanır. Emekliye ayrıldığı ve bu camide son defa cuma namazını kıldırıldığı gün kendisine Yeşil Cami cemaati ve mahalle sakinleri tarafından bir plaket sunulur. Plaketle birlikte Şair Necati Çağırıcı da şu dörtlüğü kendilerine ithaf edilir:

*Basiretle kaldırmıştı
Hep garazları kinleri
Sizi minnetle anacak
Yeşil Camii sâkinleri*

(Dumlu, 2011: 75)

Eşi ve Aile Fertleri

Mehmet Efendi, 1955 senesinde Kütahya eşrafından *Kadayıfçılar* lakabıyla tanınan Ahmet Bey'in kızı Ayşe Hanım'la evlenir. Kırk yedi yıllık bu izdivaçtan iki oğlu ve iki kızı dünyaya gelir. Sacide adındaki kızını iki yaşında iken geçirdiği hastalık sebebiyle kaybeder. Kamuran ve Sacit adında oğulları, Asuman adında kızı hayattadır. Eşi Ayşe Hanım, 2000 senesinde Hakk'ın rahmetine kavuşur. Kabri, Sultanbağı Kabristanı'ndadır.

Manevi Çizgisi

Mehmet Dumlu, çocukluğundan beri manevi bir atmosfer içinde yetişmiş, yıllarca süregelen tasavvuf kültürüyle iç içe olmuştur. Manevi hayatının şekillenmesinde en etkili olan unsur, onun şeyh bir aile mensubiyetidir. Büyük dedelerinin Nakşbendiyye'nin halifelerinden, babasının bu tarikatın bağlılarından olması, onun küçük yaşlarda İslâm tasavvufu ile tanışmasına en büyük amildir. Babasının iştirak ettiği zikir ve sohbet meclislerine katılması, çocukluk yıllarında Şabaniyye bağlılarından olan anneannesine olan yakınlığı onun ruhunda derin izler bırakır.

Yetiştirdiği sosyal, kültürel ve dinî çevrenin, bulunduğu mistik atmosferin etkisiyle henüz on iki yaşında olmasına rağmen Kütahyalı Mevlevî Akif Dede'ye bağlanır, onun sohbetlerine katılır. Mevlevîlik usul ve erkanı üzerine rahlesinde terbiye görür. Şeyhinin vefatından sonra Nakşbendiyye şeyhi, Hacı Mehmet Efendi'ye de intisap eder.

Askerlik sonrası, şeyhinin vefatı üzerine bulunduğu tasavvufî çizgide manevi seyrini tamamlamak için büyük bir arayışın içine girer. Gördüğü bir rüya üzerine babasının yakın arkadaşı Elifzade Nuri Efendi ile yakınlaşır. Aynı mahallenin sakinlerinden oluşu, aralarındaki yakınlığı artırır, bunun neticesinde Uşak'ta ikâmet eden Halvetiyye-Şabaniyye Şeyhi Mustafa Özyürek Efendi'nin irşat rahlesine oturur.

Nuri Efendi, Dumlu Hoca'nın Şabaniyye'ye intisabından sonra onun fikrî olgunlaşmasında ve ruhî tekâmülünde önemli bir şahsiyet olarak görülür. Elifoğlu, kendisinde manevi bir yetenek ve potansiyelin olduğu bu genç salığın manevi eğitimiyle bizzat meşgul olur. Derin tasavvufî konuları işleyen sohbetlerde bulunarak kültür birikimini her fırsatta Mehmet Efendi'ye aktarır. Bu süreçte her ikisinin de gösterdiği hassasiyet neticesinde birbirlerine aynı yolun yolcuları olarak hemhal ve hemdem olurlar.

Şeyhinden aldığı feyz ve eğitimle seyr-i sülûkunu tamamlar. 1965 yılında kendisine icazet verilir. Bu yetkiyle Kütahya'da halkın irşadiyle ve insanların sosyal meseleleriyle ilgilenir. Sorunlarına çözümler arar. Onlara hem dinî ve tasavvufî hem de din dışı konularda rehber olur. Mustafa Efendi'nin 30 Mart 1973 senesinde vefatından sonra Kütahya'da başladığı irşat görevini yurtiçi ve yurtdışında devam ettirir. Başta Kütahya, İstanbul, İzmir olmak üzere Kastamonu, Erzurum, Eskişehir, Ankara, Adana, Malatya, Çorum ve Türkiye'nin pek çok yerinde bulunan Şabaniyye müntesiplerinin dinî ve tasavvufî eğitimiyle ilgilenir.

Mehmet Dumlu, bağlı olduğu tarikatın erkan ve usulünün günümüze kadar devam ettirilmesinde ve öğretilerinin bağlıları tarafından benimsenmesinde, İslâmî tasavvuf kültürünün yayılması ve yaşatılmasında önemli bir rolü üstlenir. Yolun bağlılarını kişileri zamanın ve mekânın şartlarına göre yetiştirmesi, sanat ve kültür merkezli eğitime önem verilmesi, onlara yetenekleri nispetinde yönlendirmesi, sosyal hayatın getirdiği sorumlulukların ve hakların bilincinde olan bireyler olması yönünde telkinleri ile ilim camiası tarafından vizyon sahibi aydın bir din adamı olarak tanınır.

Tasavvuf ilmindeki derin bilgisi, tasavvufi konulara getirdiği yorumları, Türk-İslâm el sanatlarının geliştirilmesi, genç kuşak arasında yaygınlaştırılması yolunda yaptığı çalışmalar, Türk Klâsik Müziği'nin kıymetlerinin ve eserlerinin tanıtılmasında gösterdiği itina, tarihe mâl olmuş mimarî eserleri yaşatma konusundaki hassasiyeti ve bu uğurda attığı önemli adımları, dinî-tasavvufî sohbetleri, konferansları ile dikkati çeker, üni Kütahya'nın sınırlarını aşar. Geniş ufku, ileriye dönük görüşleri, yapıcı, uyarıcı, irşat edici sohbeti, manevi konuları anlatışındaki akıcı hitabeti, anlatımındaki sadeliği ve canlılığıyla insanımızın kalbini ve beğenisini kazanır.

Asaf Demirbaş'ın hazırladığı “*İnanç Dünyası*”, Samanyolu ve Kanal 7 televizyonlarının sundukları sahur programlarına iştiraki ile yayın ve basın dünyasının aranan ve beğenilen şahsiyetleri arasında yerini alır. 2002 yılına kadar yedi yıl boyunca Kütahya'da BTV adlı bir televizyon kanalında her hafta “*Gönül Sultanlarımız*” adlı programa katılarak tasavvuf kültürünün halkımız arasında hızla yayılmasında rol oynar. Ayrıca kendisinin hayatını ve tasavvufî şahsiyetini konu alan “*Abide Şahsiyetler*” adlı program, Samanyolu TV tarafından belgesel olarak çekilir.

2011 yılında Ocak ayında rahatsızlanır, 27 Ağustos 2011 tarihinde ebedî âleme intikal eder. Kabr-i şerifi, Musalla Kabristanı'nda Sunullah Gaybî Hazretleri'nin türbesinin sağ tarafındadır.

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri'nden beri günümüze kadar süregelen Halvetiyye-Şabaniyye'nin usul ve erkânının idamesi, bu yolun taliplerinin ve salıklarının irşadı, tarikatın sosyal ve kültürel hayatın devamlılığında gösterdiği rol, görevlendirdiği vasi tarafından devam etmektedir.

Müntesibi Olduğu Havetiyye-Şabaniyye Tarikatı'nın Silsilesi

Mehmet Dumlu'nun müntesibi olduğu Şabaniyye, Hz. Pir Şaban-ı Veli tarafından kurulmuştur. Velayetin ve nübüvvetin sultanı Hz. Muhammed Efendi'mizden eş-Şeyh Ebu Abdullah Siraceddin Ömerü'l-Halvetî'ye uzanan Halvetiyye tarikatının Cemaliyye koluna bağlıdır. Silsilede adı geçen isimler şöyle zikredilir:

1. eş-Şeyh Cemal el-Halvetî
2. eş-Şeyh Hayreddin-i Tokadî
3. eş-Şeyh Şaban-ı Veli (Şabaniyye tarikatın kurucusudur) (Vicdanî, 1995: 210)

Hız. Pir'in halifeleri olan zatlar şunlardır:

1. eş-Şeyh Osman el Kastamonî
2. eş-Şeyh Hayreddin Kastamonî
3. eş-Şeyh Abdülbaki İskilibî
4. eş-Şeyh Muzaffer Dede Kastamonî
5. eş-Şeyh Mahmud Kürevî-i Hadidî
6. eş-Şeyh Muslihuddin Kastamonî
7. eş-Şeyh Dede Kastamonî

Hız. Pir'den günümüze kadar süregelen silsilede adı geçen postnişinler şunlardır:

1. eş-Şeyh Muhyiddin Kastamonî
2. eş-Şeyh Ömerü'l Fuadî Kastamonî
3. eş-Şeyh İsmail Kudsî Çorumî
4. eş-Şeyh Mustafa Muslihiddin
5. eş-Şeyh Ali Atvel Karabaş-ı Velî (Karabaşiyiye Şubesi)
6. eş-Şeyh Muhammed Nasûhî Üsküdarî
7. eş-Şeyh Abdullah Rüşdi Mudurnuvî
8. eş-Şeyh Hacı Mehmed Şeravî
9. eş-Şeyh es Seyyid Mustafa Çerkeşî (Şa'bâniyye kolunun pîr-i sâni ve Çerkeşiyiye Şubesi)
10. eş-Şeyh Hacı Halil Geredevî
11. eş-Şeyh Salih Efendi Kütahyevî
12. eş-Şeyh Hacı Osman Efendi (Söğütlü)
13. eş-Şeyh İsmail Hakkı Efendi (Çaltılı)
14. eş-Şeyh Sâdık Efendi (Eskişehirli)
15. eş-Şeyh Hacı Hafız Ali Rıza Efendi (Uşaklı)
16. eş-Şeyh Hoca Mustafa Efendi (Uşaklı)
17. eş-Şeyh Hoca Hafız Mehmet Dumlu (Kütahyalı) (Dumlu, 2010: 229)

Şahsiyeti

Mehmet Dumlu, günümüz insanının karşılaştığı zorluklara ve sorunlara dönük kaygıların getirdiği çözüm önerileriyle bir kanaat önderi olarak toplumdaki yerini almıştır. Toplumun gerçeklerinden uzak olmadığını; insanlara yaklaşımı, fikirleri, icraatı ile ortaya koymuştur. Belli bir zümrenin değil, toplumun her kesiminin sorunlarına eğilmiş, çözümler üretmiştir.

Bir toplumun omurgası olan temel kuralları aykırı düşmeden onları göz önünde bulundurarak tarikata bağlı olan ya da olmayanları sosyalleştirilmesi konusundaki atılımlarıyla insanlara rehberlik etmiştir. Psiko-sosyal kültürel yönelişlerde sürekli açlık yaşamakta olan insanların arayışlarına, Türk-İslâm el sanatlarının -hat, tezhip, ebru vs.- yaşaması ve yaşatılması yolunda açtığı kurslarla alan açmıştır.

Bir kültür ve sanat insanı olarak Mehmet Dumlu'nun sanatsal etkinliklerde, kültürel faaliyetlerde teşvik edici adımlarını, gençlik yıllarındaki bir hatırasında görebiliriz:

“Sene 1950. Beşiktaş’ta Deniz Müzesi’ni gezerken padişahların, birbirinden güzel ve sanat değeri yüksek sedef kakma ile işlenmiş, saltanat teknelerini gördüm. Göz kamaştırıcı bu sanat karşısında şaşırılmış kalmıştım. Sergilenen eserleri incelerken vakit epey geçmiş, müze boşalmış ve müzede benden başka kimse kalmamıştı.

Müze görevlisi:

-Delikanlı, sen bugün burada mı kalacaksın? deyince aklım başıma geldi. Ona bu şaheserleri kimler yapmıştır? diye sordum.

-Evladım, bunları Mevlevî ustaları yapmıştır dedi ve sözlerine devam etti. Yalnız bunlar mı? İstanbul’un o güzelim yalıları, asırlık köşkleri, çeşmeleri, hamamları, camileri, mescitleri, dergâhları ve yüzlerce sayamayacağım kadar el emeği ve göz nuru nadide eserler ve bu eserlerin iç tezyinatı hep gönlü yüce sanatkârlar tarafından yapılmış, dedi.

O güzellikler karşısında şaşırılmamak mümkün değildi. Zira insan ruhen eğitilirse o olgun ruh hikmetli sözler söyler ondan sanat harikaları ortaya çıkar.

Aşılammış ağaçtan olgun meyve beklenir mi? Pişmemiş ekmek yenir mi? Kemale ermemiş insandan da insanlığa kalıcı eserler kalır mı?

Sanatkâr dervişler, tarih boyunca Türk süsleme sanatlarını geliştirmiş, yaymış, yaşatmış ve özlerini, cevherlerini kimi zaman kağıda, kimi zaman toprağa, kimi zaman ağaca hatta taşa dökmüşler ve onları şekillendirmişler. Halıda, kilimde, çinide, hatta ebruda, minyatürde, tezhipte oymacılıkta vb. el sanatlarında maharetlerini bir bir sergilemişler. Özellikle Türk-İslâm sanatı ile müzeyyen Türk evlerinde analarımız, bacılarımız, eşlerimiz, gelinlerimiz bu sanatın gelişmesinde pay sahibidirler.” (Dumlu, 2010: II-38)

Toplum tüketici bir yapıdan üretici bir sınıfa geçmelerine destekleyici adımlar atmıştır. Özellikle yaşadığı şehirde girişimci ruhun canlandırılmasına ticaret erbabının destekleyicisi olmuştur.

Tarihî bir değer taşıyan seramik ve çini sanatının yaygınlaştırılmasına, geliştirilmesine önem vermiştir. Bu sanatın ustalarını, demirbaşlarını yetiştirmek amacıyla Kütahya’da kurslar açmıştır. O günden bu güne pek çok çini ustasının elinden tutmuş, bu sanatın tanınmasında ve tanıtılmasında önderlik etmiştir.

Millî ve manevî değerleri yaşatma adına 17. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin ülkesini ve insanını sosyal, kültürel, sanatsal boyutta tanıtan Evliya Çelebi’nin ailesine ait konağın yeniden o dönemin mimarî tarzına uygun şekilde yapılmasında ve müze haline getirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Kurduğu Evliya Çelebi Kültür Hizmet ve Tarihi Eserleri Onarma Derneği vasıtasıyla kültürel faaliyetleri devam ettirmiştir.

“*Tapu senedimiz, hüviyetimiz*” diye nitelendirdiği tarihî eserlerimizi sahip çıkma, koruma, onarma adına yaptığı çalışmalarıyla Kütahya ve dışında örnek teşkil etmiştir. Kütahya’daki ilk Türk-İslâm eseri olan Hıdırlık Mescidi’nden Hz. Gaybî Türbesi’ne, Ana Sultan Türbesi’nden Yenicehan Mescidi’ne, Germiyan Hükümet Konağı’ndan Adalet Sarayı’na, şair ve

hekim Şeyhî'nin türbesinden Sekiören'de bulunan Horasan erenlerinin kabirlerine kadar bizi biz yapan değerlerimizin en güzel örneği olan tarihî eserlerin birçoğunun restore edilmesinde önemli adımlar atmıştır.

Mehmet Dumlu'nun hayatı anlamlı kılma çabasının temeli; mutlu ve huzurlu bireyler yetiştirme esasına dayalıdır. Bu vizyonla farklı sosyal statü ve meslek sahibi olan insanları birleştirici, birbirleriyle ilişkilerini düzenleyici ve onarıcı yönde misyon üstlenmiştir. Barışçıl tutumları, hoşgörülü tavırları, ölçülü ve tutarlı hareketleriyle sevgi ağırlıklı güçlü ve derinden hissedilebilen iman mesajları vermiştir. Kendisine yabancılaşan, kültüründen uzaklaşan, özünden ayrı düşen insanların sıkıntılarını paylaşmış, öğretileriyle tekrar özüne dönme mücadelesini onlara aşılamıştır. Benliklerinin tekâmülünde onlara ışık tutmuştur. Maddî tatminsizliğin ıstırabı olan tükenişin köküne inmiş, temel sebepleri bir araştırmacı zihniyetiyle yaklaşmış ve karşı etkilerle karşılık vermiştir. Bulunduğu bir ortamda: “Bugün biz, metafizik ürpertilerden başka bir deyişle Türk-İslâm tasavvufundan uzaklaşan bir toplumun sancısını yaşıyoruz. Hep bu dünya! Hep bu bitip tükenmeyen emeller diye tutturmuş gidiyoruz. Peki, bu dünyanın bir ötesi yok mu? Sanırım, toplum ötesizliğin hummalı titreyişlerini yaşıyor. Tarihimize, sanatımıza, edebiyatımıza, geleneklerimize dönmenin zamanı geldi. Bizi başkalarından ayıran vasıflarımız şüphesiz teknik değil, kültürümüz ve inancımız, ruhumuzun derinliklerinde mevcut olup da unutulmuş sanata, edebiyata, güzelliğe, iyiliğe, yaşamaya ve yaşatmaya karşı olan hevesimiz, tutkumuz, Allah'a olan muhabbetimizdir.” (Dumlu, 2010: I-32) der. Yine bir sohbetlerinde: “Kültürü olmayanın dini fanatik ve kültürsüz, siyaseti ise geçersiz olur. Burada kastettiğim kültür, İslâmî kültürdür. Bizim kültürümüzün membaı ve ilhamı İslâmîyet'tir. İslâm ahlâkı, sentezi, sanatı ve kültürü.” (Dumlu, 2010: I-69) der.

Toplumun barışı, bireyin mutluluğu için diğerkâmlığın örneklerini, yaşantıyla sergilemiş olan Dumlu'nun hayat felsefesini sanki Hz. Mevlâna'nın şu güzel dizelerinde görmek mümkündür:

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol

Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol

Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol

Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol

Hoşgörülükte deniz gibi ol

Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol

Eserleri

Mehmet Dumlu'nun hayatını, tasavvufî duyuş ve düşüncülerini içeren üç bölümden oluşan *Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeler* adlı eseri vardır. Eserin ilk baskısı 2001 yılında yapılmış, tekrar gözden geçirilip tashih edikten sonra iki kez basımı daha gerçekleştirilmiştir.

Cuma vaazlarını ve hutbelerinin çekirdek oluşturduğu ve dinî-tasavvufî sohbetleri, hikmetli söyleyişleri içeren *Hiye'l-Fânî Hüve'l-Bâkî* adlı eseri 2010 yılında basılmıştır.

Halvetiyye-Şabaniyye Tarikatı Düşünce Sistemi Etrafında Oluşmuş Tasavvufî Disiplin

Halvetiyye'nin Cemaliyye koluna bağlı olan Şabaniyye, XVI. yüzyılda Kastamonu'da Hz. *Pir* unvanı ile anılan (Vicdanî, 1995: 111) Şeyh Şaban-ı Veli tarafından kurulmuştur. Sünnet ehli ve cemaat mezhebine bağlı olan diğer tarikatlar gibi Şabaniyye de dinin temel hükümlerine uyan bir tasavvuf ekolüdür.

Şabaniyye'nin günümüze kadar yaygın ve etkin bir şekilde gelmesinin başlıca nedeni, inanç, amel ve ahlâk anlayışında dinin temel rükünlerine bağlı kalması ve bunları *edille-i erbaa* yani *dört delil* diye bilinen “Kitap (Kuran-ı kerim), sünnet, icma ve kıyas” ölçülerine dayandırmasıdır (Oğuz, 1993: 15). Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri: “Şeriat bademin kabuğu tarikat özüdür.” (Yazar, 1985: 17) der. Şeyh Mustafa Çerkeşi Efendi, *Risâle fi Tahkiki't-Tasavvuf* adlı eserinde bu doktrin üzerinde önemle durur: “Haktan sapmış olanların zahirî (bedenen yapılan) ibadatlere ‘İyilerin hâli’; batınî (kalben yapılan) ibadatlere ‘Allah’a yakın olanların hâli’ demeleri ve zahirî ibadeti terk etmeleri, sapıklık ve inançsızlıktır. Kalplerinde ise, gerçek din ve tasavvufun zerresi yoktur.” (Oğuz, 1993: 85). Bu hususta son dönem postnişinlerinden Dumlu Hoca'nın da şer'î hükümlerin yerine getirilmesi hususunda önemle üzerinde durduğu görülür. Özellikle talibin tarikata bağlanmasından sonra şeriatı, diğer üç makamdan -tarikat, marifet ve hakikattan- ayrı ve bağımsız görmemesini, bunların birbirine bağlı bir zincirin halkaları olduğunu gerek sohbet meclislerinde gerekse eserinde sık sık temas eder: “Aslında şeriat kurallar manzumesidir. Bunda ilahî kurallar, beşerî kurallar, örfler, âdetler, gelenekler, töreler de vardır. Bunların hepsiyle kişi bütündür. Bu manzumede her aykırılıkta anarşi çıkar. Zira bunların hepsi şeriatin parçasıdır. Şeriat bunlarla bütünlük arz eder. Bir bakıma şeriat soyut olan tasavvufun uygulanmış şeklidir. Somuttur. Böyle olduğu için şeraiti öğrenmeden ötekine yol yoktur.” (Dumlu, 2010: I-109).

Yunus'un söylediği gibi:

Şeriat tarikat yoldur varana

Hakikat marifet andan içeri

Şeriat, Hz. Peygamber (sav.)'in yaşantısıdır. Bütün velilerin başının tacı ve erenlerin asasıdır. Onu iyi anlamak ve bilmek lazım.” (Dumlu, 2010: 109)

Mehmet Dumlu: “Şeriat, yüce Allah tarafından kulları için belirtilmiş bir yoldur. Orada insan, ilahi iradeyi gerçekleştirmek için şeriat kurallarını hayatına tanzim edecektir. O halde şeriat, insanın bütün davranışlarını ilgilendiren işlere ait bir kavram olduğu gibi ruhî, zihnî ve fizikî davranışları da içine alan hem imanî hem de amelî güzelliklerin tamamıdır.” (Dumlu, 2010: II-59) dedikten sonra şeriat ve tarikatın bir bütün olduğunu Niyazi Mısri Hazretleri'nin sözleriyle ifade eder:

Şeriatin sözleri hakîkatsiz bilinmez

Hakîkatin sözleri tarîkatsiz bulunmaz

(Dumlu, 2010: II-59)

Dumlu'nun Şabaniyye'nin öğretisi doğrultusunda erkâna ve usule riayet ettiği, temkinli, tutarlı ve ölçülü davrandığı bilinir. Sohbetleri sırasında Şabaniyye müntesiplerine: “Evlatlar, bu yolun teamülü usule riayettir. Her kim ki buna uymadı, maksuduna erişemez. Ayağı sürçer, yolda kalır. Tutulmayan usul bulmaz vusul. Mevlevî büyükleri: ‘*Ya sallanma ya da semaya girme*’ buyurarak her yolun usul ve erkânına uymada ve icrada gayet dikkatli olması gerektiğini söylerler.” hitabıyla Şabaniyye yolunun temel esaslarını dikkate alarak telkinlerde bulunmuştur. Salıkların dergâha girişinden, mürşit huzurunda oturmasına, birbirleriyle muhabbetlerinden yeme ve içme adabına, insanî ilişkilerinden ailevi bağlarına kadar onların bütün hâl ve hareketlerinde edebin yerini ve önemini vurgulamıştır. Bunu yaparken hem geçmişe ait hikâyelerle hem de kendi yaşantısından verdiği örneklerle dile getirmiştir.

Bu hikâyelerden biri, tarikat bağlularının birbiriyle ilişkilerinde uyum içinde olmalarını anlatır:

“Padişah, bir gün hocaları saraya iftar yemeğine davet eder. En mükemmel yemekleri, hocaların önüne koyarlar. Ancak sofraya sapsarı uzun kaşıklar konur. Hocalar, iftar vaktine doğru masaya otururlar. Çorbayı içmek için kaşığı alıp ağızlarına doğru götürürlerken kaşığın sapı uzun olduğundan yanındaki şakağına vurur. Diğerinin üstüne de çorba dökülür ve hocalar, çorbayı içemezler. İçemedikleri gibi:

-Bu kaşıklarla çorba içilmez; kaşıkların sapı çok uzun. Galiba padişah, bizi kaşık sapıyla birbirimizi dövdürmek için davet etti, diye yemeği yemeden giderler.

Padişah vezirine sorar:

-Bre vezir! Ne oldu?

-Hünkârım, kaşık sapıyla birbirlerinin çenelerini vurdular ve yemeği yemeden kalktılar gittiler.

-Peki... Aynı sofraya dervişleri çağırın, diye buyurur.

Dervişler otururlar. Bakarlar ki, kaşıkların sapı uzun, herkes kendi yemeğe kalkarsa hocalar gibi kaşıkların sapıyla birbirlerini dövecekler. Bir çare düşünürler. Sonunda içlerinden birisi:

-Erenler bu böyle olmaz. Buradaki kaşığı doldursun ve karşısındakinin ağzına koysun. Karşısındaki kaşığı doldursun bu tarafa versin, der.

Kimse kimseyi incitmeden kaşığın sapıyla birbirlerini dövmeyen, kırılmadan, incinmeden o güzel yemekleri bir güzel yerler. Hünkârâr vezirine tekrar sorar:

-Bre vezir! Ne oldu?

Vezir, durumu anlatır.” (Dumlu, 2010: I-275)

Bir sohbetlerinde salıklere mürşidin huzurunda nasıl oturulması ve sohbet dinlenilmesi gerektiğini anlatırken kendi hayatından misaller sunarak onlara

yol göstermiştir: “Azizim Mustafa Efendi’nin sohbetlerinde bulunduğum bir gün: ‘Oğlum, müşidin huzurunda oturmak ve ona teslimiyette bulunmak teneşir üzerindeki cenaze gibi olmalıdır. Nasıl bir cenazenin hiçbir hareketi olmaz ve cenaze kendini gasleden hocaya teslim olursa mürit de böyle müşidine teslim olmalıdır,” diye buyurduktan sonra saatlerce üç saat, beş saat bazen de daha uzun hatta gece boyunca gözümü iki kaşının ortasından hiç ayırmadan iki dizimin üstüne oturur ve kendilerini dinlerdim. Bir şey sorarlarsa yumuşak sesle, kısa ve öz cevap vermeye çalışırdım. Onun dışında konuşmazdım. Asla soru sormazdım. Zaten o aradığım bütün soruların cevaplarını sohbetlerinde verirdi.” (Dumlu, 2010: 1-90)

Şabaniyye yoluna sadakat ve müşide teslimiyet noktasında müridin kayıtsız şartsız tam bağlılığı bu ekolün diğer bir yönüdür. Dumlu, ulu dergâh olarak vasıflandırdığı bu yola sadakatle bağlanmanın ve hizmette bulunmanın gereğini anlatırken:

*Güçtür katı Hakk’ın yolu
Dergâhı hem gayet ulu
Sıdk ile olmazsan kulu
Etmez yolu âsân sana*

(Dumlu, 2005: 163) der.

Şabaniyye tarikatının en önemli öğretilerden biri de salikin “*hayatı olduğu gibi kabul, eskâline rıza, islahına sa’y*” (Dumlu, 2005: 507) prensiplerine uymasındır. Bu, tarikatların insan eğitimini temel almasının sonucu doğan ilkelerdir. Mehmet Dumlu’ya göre bunların her biri bir makamdır: “Hayatı olduğu gibi kabul, hakikat makamıdır. Kış kıştır, yaz yazdır. Beyaz beyazdır, siyah siyahtır. Onu öylece kabullenmek lazımdır.” (Dumlu, 2005: 507). Dumlu Hoca, bu düşünce çerçevesinde bu ekolün teamülü yerine getirir, müridin konuya yaklaşımını ve algılayışını kolaylaştırmak için Niyazi Mısri’den şu beyitleri zikreder:

*Kahr u lütfu şey-i vahid bilmeyen çekdi azâb
Ol azâbdan kurtulup sultân olan anlar bizi*

(Dumlu, 2005: 195)

Eskaline rıza, tarikat makamıdır. Hayatın sıkletlerine tahammül demektir. Hak’tan gelene razı olmaktır. Hak’tan gelen her şey, mutlak kulunun hayrınadır. Onu şer kabul etmek yanlıştır. İslahına say, şeriat makamıdır. Bu yanlılığı düzeltmektir. Yolun ortasındaki taşı düzeltmekten tutun da insanlara yapılan her türlü hizmeti kapsar. Senden beklenen her şeyi olabildiği kadar vermektir. İnsanların ıstıraplarını dindirmek, insan sevgisiyle yoğrulmak ve bu hizmetin içinde olmak.” (Dumlu, 2005: 507).

Şabaniyye’nin temel esasları olarak nitelendirilen bu üç prensipten amaç, görünen yönüyle insanın dünya hayatında karşılaştığı zorluklara, sıkıntılara sabırla, tahammülle, metanetle göğüs germesi ve bunlara çözüm yolları araması psikolojik çöküntülerden kurtulması, güçlü bir kişiliğe sahip olması yönünde eğitmektir. Bir bakıma ruhsal yönünden sağlıklı bireyler yetiştirmek. Görünmeyen yönüyle her biri dert olarak nitelendirilen sorunlar

ilahî kaderin kazasıdır. Hak'tan gelene razı olmak lazım. Ruhun olgunlaşmasında mesafeler kat etmesi için bu sıkıntılara katlanması, sabrı öğrenmesi, kendi yetenekleri doğrultusunda çözümler geliştirmesi ve sonuca ulaşması amaçlanır.

Dumlu Hoca, özellikle sabır konusu üzerinde durur. Şabaniyye tarikatının öğretileri içinde yer alan sabırlı olmayı öğrenmek, salıklara aşılanır. Bununla ilgili olarak: "Sünnet, Allah'ın sünneti, peygamberin sünneti ve evliyanın sünnetidir. Allah'ın sünneti, sabır ve merhamettir." (Dumlu, 2005: 84) der, mutasavvıf şairlerin şiirlerinde seçilen dizeler şerh ederek sadece bu yolun bağlılarına değil, bağlı olmayanlara da telkinlerde bulunur:

Sabretmede Eyyûb ol gam çekmede Yakûb ol

Yûsuf gibi mahbûb ol Kenan'a erem dersen

Niyazi Mısrî

Eyüp Peygamber sabır timsalidir. O, nasıl sabrettiyse onun sabrını kendini şiar edinmelisin. Yakup Peygamber, oğlu Yusuf'un gamını çekti." (Dumlu, 2005: 185).

Halvetiyye-Şabaniyye, cehri zikir üzerine kurulan bir tarikattır. Yedi esmadan -*Lâ ilahe illallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kayyum, Kahhar*- oluşan zikir dairesi, kelime-i tevhidle başlar. *Kahhar* ism-i şerifi zikredilmez. Mürşit makamına işaret eder. Bu esmalar, müridin ilerlemesine ve ruh dünyasına göre şekillenir. Mürşit tarafından kendisine her mertebede farklı bir isim zikretmesi telkin edilir. Yedinci mertebeye ulaşan ve yedinci esma verilen derviş artık safiyet makamına erişmiştir. O, artık ergin ve yetkin bir insandır. Mürşit, bu makamdadır.

Şabaniyye'nin zikir ve zikrin nasıl yapılacağı, zikrin ruhî olgunluğa erime noktasında gösterdiği hassasiyeti Dumlu'nun açıklamalarında da görebiliriz: "Halvetiyye tarikatı etvar ve ezkar adabı itibarıyla cehri tarikatına dahil edilen bir hakikat yoludur. Halvetiyye tarikatında da diğer tarikatların özünde olduğu gibi Allah'ı zikretmek, her an ve her yerde onu zikrettiğimiz idrakında ve şuurunda olmak, Allah'ın ve resulünün ahlâkıyla ahlâklanmak vardır (Dumlu, 2005: 180).

Derviş, her nefes alıp verdikçe 'Allah' der. Epiktetüs'ün dediği gibi 'Allah'ı anmak, soluk almak gibi devamlı olmalıdır. Allah dostunun ya dilinde Allah adı ya da gönlünde muhabbeti vardır. Bu ikisinden biri eksik olmaz. Bu gerçeği Yunus'un sözüyle ifade edelim: '*Allah adın dillerde sevgisi gönüllerde*' Kur'an-ı Kerim'de: '*Kalpler ancak zikrullah ile tatmin ve müteselli olur*' (Ra'd suresi, 28) buyrulur." (Dumlu, 2005: 178).

Şabaniyye tarikatı, zamana ve mekâna uyabilen ve saliklerini çağın gerektirdiği şartlara göre dinin temel kuralları ve kaidelerine bağlı kalmak şartıyla yetiştiren bir öğretiyi esas alır. Mehmet Dumlu, bu yolun müntesiplerini yetiştirirken çağın değişen ve gelişen şartlarını dikkate alarak: "Evlatlar, asır yirminci asır. Bu asırda dünya kaplumbağa adımı ile değil, tavşan adı ile ilerlemektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte insan ruhunun tekâmülü hızlanmıştır. 19. asırda evde oturan kadın, bu dönemde iş hayatına

atılmış, üretime katkıda bulunmuştur. 20. asırda ve günümüzde de kadının toplumdaki yerini bilmeyenler mevcuttur. Kadın yeteneği ve bilgisi doğrultusunda çalışmalıdır.” demiş ve bu devir insanların atması gereken adımları zikretmiştir.

Şabaniyye'nin öğretileri içinde musikiye farklı bir pencereden bakılmıştır. Musiki, insan ruhunu sükûnete ulaştırın psikolojik bir terapi olarak görülmüştür. Bendir, rebap, kudümün çalındığı; ney'in üflendiği zikir meclislerinde bunların terennümü ile salıkların aşklarını ve şevklerini artırdığı bilinir ve kabul edilir. Günümüz temsilcilerinden Mehmet Dumlu'nun tasavvuf sohbetlerinin yapıldığı meclislere tambur, ut keman, kemençe de eklenmiştir. Çeşitli Türk musikisinden eserler okunmuştur. Zaman zaman da bu anlamda halka Türk Sanat Müziği konserleri verilmiştir.

Musikinin insan ruhundaki önemini belirtmek için Dumlu Hoca salıklere sık sık: “Ses çıkaran âletler, musikinin icrasına araçtırlar. Onlardan çıkan sesler de insandaki manevi gücü düzenler. Osmanlı'daki çeşitli eğitim ve tedavi kurumlarında da ihya edilen musiki cami musikisinden doğmuştur.” (Dumlu, 2010: 325) der.

Mehmet Dumlu Hoca'nın bu tür musiki toplantılarına Rahmi Oruç Güvenç, Çinuçen Tanrıkorur ve benzeri musikişinaslar katılırlardı. Bu konuda kadim dostu Güvenç'in: “Türklerde hasta tedavisi, mühim bir olayı tespit ve sonraki yıllara intikal ettirmek askerin moralini yüksek tutmak, dinî ve millî hisleri yüksek tutmak, toplumun çeşitli acı ve sevinç duygularını yaşatmak, örf âdet ve nasihatleri muhafaza, destanlar ve kahramanlıkların yaşatılması, şuurların etkilenererek toplumların yönlendirilmesi için müziğin kullanıldığını görüyoruz.” (Ermetin, 1997: 80) duygu ve düşüncelerini paylaşır ve ona teveccüh ederdi.

Mehmet Dumlu'nun musiki öğrenimindeki hassasiyetini Mim Kemal Öke'nin: “Engelli kızıma musikinin terapi olacağını söyleyip, bizi bu yola sokan muhterem Mehmet Dumlu Hoca'mdır. Sadece Nazlı'yı değil, 50 yaşından sonra beni de müziğe başlatan, vurmali çalgılara sevk eden ve bunun akademik hayatıma egemen olmasını, yani müzikoloji çalışmalarına girmemi ve dahi bu bulgularımı engelli bireylerin rehabilitasyonu için kullanmamın yolunu açan o olmuştur. Onun sayesinde Nazlı'mı, kendimi, hayattaki anlamımı ve hizmet alanımı buldum, diyebilirim.”

Şabaniyye düşünce sisteminde yer alan disiplinlerden bir diğeri, sevgi, saygı ve hoşgörü esaslı bir hayat tarzını benimsemektir. Bu yönde müritlere telkinlerde bulunulmuş, kırgınlar barıştırılmış; dağılan yuvalar tekrar birleştirilmiştir. Dumlu, bu öğreti üzerindeki hassasiyetini: “Dinimizde üç gündend fazla dargın durmak caiz görülmemiştir. ‘Dargınlardan hangisi yaşına başına bakmadan barışırsa cennet onun için açıktır.’ hadisi kullanılmıştır. İslâm barış yoludur, mutluluk yoludur, sevgi yoludur. O sevginin tahakkuk ettiği ve öğrenildiği yer dergâhtır. O sevgiyi öğreten hocanın adı da mürşid-i kâmilidir.” (Dumlu, 2005: 276) ve “..... Bir insan, Allah sevgisiyle içinden dışına donanırsa onun gözünde her varlık ve her şey

sevgilidir. İnsanın içindeki sevgi, bütün varlığa yansır, onun gözünde sevgisiz hiçbir şey kalmaz.” (Dumlu, 2005: 277) ifadeleriyle dile getirir.

Şabaniyye öğretileri içinde önemli bir disiplin de tarikat adabına bağlı kalmaktır. Adabın özünü dervişin hizmete talip olması oluşturur. “*Hakk’a hizmet, halka hizmettir*” düsturu, tarikatın müntesipleri tarafından hem maddi hem de manevi planda algılanır. Hizmet hususunda Mehmet Dumlu: “Dinimizin yüceliği insanlığa hizmettir. İslâmiyet’in aslında hizmet vardır. Müslüman, gayrimüslime de hizmet eder. Sohbetin kemale erdirdiği, pişirdiği arif hizmete taliptir.” (Dumlu, 2005: 366) der ve “*Toplumun efendisi hizmet edendir.*” hadîs-i şerifini sık sık zikreder idi. Her vesile ile dile getirdiği: “Son nefesime kadar hizmete talibim.” düsturunu hayata geçirirdi.

Şeyh Şaban-ı Velî Menakıbnamesi’ne göre talip ve kemalet ehlinin mücahedesinde acizlik, tembellik ve ihmal göstermeyip Hakk’a niyaz ile aşk ve şevki elden bırakmaması (Yazar, 1985: 102) istenir. Bu öğretilerde, nefisle mücadelede kat edilecek mesafenin aşk ve şevki esas alması durulmuştur.

Mehmet Dumlu, sohbetlerinde ilahî aşkla hemhal olur vecdle ve coşkuyla: “Ben aşkımlı!”, “Ben, bir gönül hırsıyım.”, “Biz, aşkın çocuklarıyız.”, “Bizim dükkânımızda aşktan, sevgiden gayri bir şey aramayın.” sözleriyle aşkın, sevginin yüceliğini ifade ederdi. Aşk için: “Sarmaşık bitkisini diktiğin zaman o binayı nasıl çok kısa zamanda kuşatıp kapsarsa aşkın bir zerresi de insan denilen âbide-i ilâhiyenin gönlüne düşünce bütün vücudu yakar tutuşturur.” (Dumlu, 2005: 193) der; aşkın nefis eğitimindeki önemini: “Aşk geldi mi, dertler biter. Sineye düşen aşk, nefsanî arzu ve istekleri yakar ve kişiyi manen olgunlaştırır. Kişinin nefsinde bulunan hayvanî arzular ve huylar, aşkın eğitimiyle insanî ahlaka ve fazilete dönüşürler.” (Dumlu, 2005: 258) sözüyle vurgulardı.

Niyazî Mısırî Hazretleri’nin:

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktidâ

Zümre-i ehl-i hakikat aşka eyler muktedâ

Cümle mevcûdat ve malûmata aşk akdem durur

Zîrâ aşkın evveline bulmadılar ibtidâ

(Dumlu, 2005: 358)

dizeriyle aşkın önceliğini, başının ve sonunun olmadığını dikkat çekerek.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Halvetiyye-Şabaniyye; günümüz toplumlarına tasavvufun gerek sanatsal gerek fikirsel gerekse ruhsal boyut ile bir yaşam kültürü olduğunu, temelinin sevgiye, saygıya ve hoşgörüyeye dayandığını anlatan, insanın kendini keşfetme yolunda taliplerini eğitim veren bir ekoldür. Bu ekolün düşünce sisteminde; nefsin eğitimi, ruhun olgunlaşması, fikirlerin gelişmesinde Kuran ve sünneti hayat rehberi olarak yaşantısına yansıtması önemi üzerinde durulur.

Sonuç

Mutasavvıfları ölümsüz kılan; onların çağları aşmış gelen, insanı temel alan ve insan aklını, kalbini ve ruhunu Kur’an ve sünnet ışığında yoğuran

düşüncelerdeki temel mesajlarıdır. Bunların içeriğinde evrensel değerlerin başta gelmesi bunları ölümsüz kılar ve geleceğe taşır.

Halvetiyye-Şabaniyye postnişinlerinden Mehmet Dumlu, sosyal ve kültürel hayatta günümüz insanının buhran ve problemlerine yaklaşımı, getirdiği isabetli çözüm önerileriyle gerek yakın çevresinde gerekse halkın geneli nezdinde itibar görmüş, bir kanaat önderi konumuna yükselmiş bir sufi-mütefekkidir. Onun toplum üzerindeki bu güçlü ve derin etkisini, vefatından sonra bile fikirlerini ve yaşam tarzını benimsemiş, onu sürdüren geniş bir topluluk görmekteyiz.

Mehmet Dumlu'nun üslubunda hoşgörü, anlayışında insan sevgisi, misyonunda ise kendisine ve başkalarına ümit aşılacak ve bu surette hayatı anlamlı kılmak gerçeği vardır. Hoşgörünün, sevginin, ümidin bütün karanlıkları aydınlatacağına uzakları yakın edeceğine, güçlükleri kolaylaştıracağına, duyguları daha ince, narin ve nazik olacağına inanmış ve bunu yaşantısının bir parçası haline getirmiştir. O, hayatı boyunca dünyaya ve insanlara tebessümle bakmasını bilen muvahhit sınıfında rütbe ve yetki sahibi bir tevhid ehliydi.

Mehmet Dumlu Hoca'yı bir de Niyazi Mısri'nin şu dizeleri çok iyi anlatır:

*Ben cümle eşyâda cemâl-i Hakk'ı zahir görmüşem
Bu merâyâyâya anın çün baktığımca hürremim*

KAYNAKÇA

Dumlu, Mehmet (2005). *Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeler*, Haz. Ayşe Nur Sır, İrfan Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul.

_____ (2010). *Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeler*, Haz. Ayşe Nur Sır, Seçil Ofset, III. Baskı, İstanbul.

_____ (2010). *Hiye'l-Fânî Hüve'l-Bâkî*, Haz. Ayşe Nur Sır, Ada Ofset Matbaacılık, İstanbul.

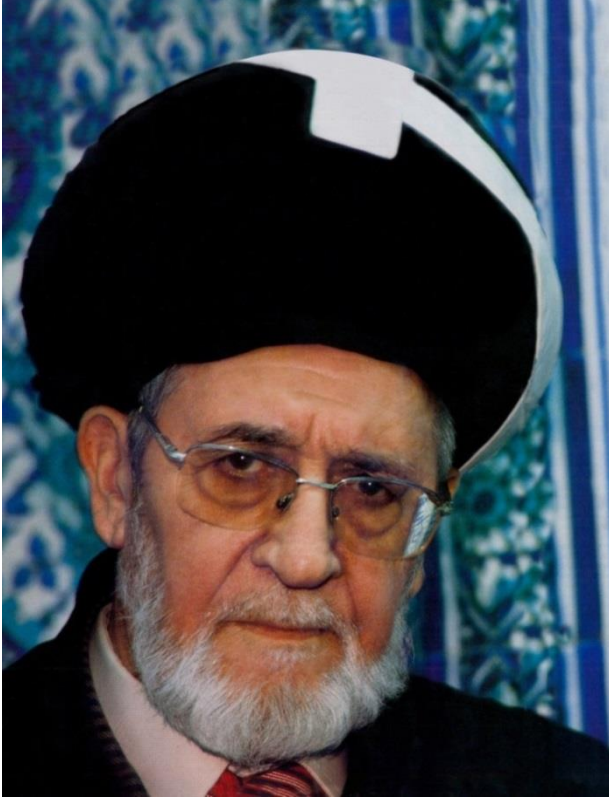
Ermetin, Günnur (1997). *Mevlevî Usul ve Adabında Eski Türk Dininin İzleri Mevlevîlikte Şamanizm İzleri*” Töre Yayınevi, İstanbul.

Oğuz, Muhammed İhsan (1993). *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yayınları, İstanbul.

Rahmi, Serin (1984). *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yayınları, İstanbul.

Sâdık Vicdâni, (1995). *Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye*, Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Yazar, L. Nihal (1985). *Halvetiliğin Şa'baniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara.

HALVETİYYE-ŞABANİYYE POSTNİŞİNLERİNDEN MEHMET
DUMLU HOCA EFENDİ

İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTERMİŞ HALVETÎ-ŞÂBANÎ TEKKELERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Mehmed A. KÖSEOĞLU

Araştırmacı, Türkiye

Özet

Eyyüb Sultan'da Şeyhü'l-islam Hoca Sa'deddin Efendi'nin yaptırdığı tekkeye Kastamonu Şâbanî Asitanesi'nin 7. şeyhi Çorumlu İsmail Kudî Efendi'nin halifesi Şâban Efendi'nin postnişin olmasıyla bir Halvetî-Şâbanî şeyhi ilk defa İstanbul'da bir tekkede irşada başlamıştır. İstanbul'da 17. yüzyıl ortalarında 3 Şâbanî tekkesi bulunurken 19. yüzyıl sonunda Şâbanî tekkelerinin sayısı 27'ye ulaşmış ve Şâbaniyye Osmanlı'nın son döneminin en yaygın tarikatlarından biri halini almıştır. Tespitlerimize göre İstanbul'da 40 ayrı tekkede Halvetî-Şâbanî icazetine sahip şeyhler postnişin olmuştur. 1925 yılında tekkelerin kapatıldığı sırada 23 tekkede Şâbanî şeyhleri vazife görüyordu. 1925 sonrasında çoğu ahşap olan yapıların meşruta kısımlarında bir süre daha son şeyhler ikamet etmeyi sürdürmüşlerdir. Söz konusu tekkelerden bir kısmı cami olarak faaliyetlerini sürdürürken bu imkânı bulamayan bir kısım tekkeler Vakıflar İdaresi'nce satışa çıkarılmış, bir kısmı da kiraya verilmiştir. Bir kısmı da zamanın tahribatı ve bakımsızlık yüzünden yıkılmış ve arsa halini almıştır.

Anahtar kelimeler: Kastamonu, Halvetî, Şâbanî, İstanbul, tarikat, tekke, tasavvuf, Şeyh Şaban Velî

Abstract

First Khalwati-Shabani shaykh in Istanbul tekkes was Şaban Efendi, the postnisin of a tekke in Eyyub Sultan. While there were 3 Shabani tekkes in the middle of 17th century in Istanbul, the number reached 27 at the end of 19th century. Shabaniyye had become one of the most common sects of the last Ottoman period. During 3 centuries, Shabani shaykhs served 40 tekkes in Istanbul. After 1925, some of the last shaykhs and their families continued to reside in the houses of dervish lodges. While some tekkes began to be used as mosque, some of them were tried to be sold or rent by Vakıflar İdaresi.

Key words: Kastamonu, Khalwati, Shabani, Istanbul, Islamic sect, tekke, dervish lodge, tariqa, sufism, Shaykh Şaban Velî

“Yegâne kutb-ı zamândır Cenâb-ı Pîr Şa'bân

Ferîd-i bâğ-ı cinândır Cenâb-ı Pîr Şa'bân

Mürîdi kemteri Vassâf'ına feyiz-bahşâ

Şefik-i mürşid-i cândır Cenâb-ı Pîr Şa'bân”

Dibace

M.1823/h.1238 yılına ait tekke listesinde⁵³⁸ İstanbul'da 7 Şâbanî tekkesinin faaliyet gösterdiği kayıtlıdır. Bandırmalizade Ahmed Münîb Efendi'nin m.1890/h.1307 tarihli Mecmû'a-i Tekâyâ'sında 25 Şâbanî tekkesi bulunmaktadır. Yeşilzade Mehmed Salih Efendi'nin m.1919/h.1337 yılında hazırladığı Rehber-i Tekaya'ya göre İstanbul'da 26 Şâbanî tekkesi faaliyet gösteriyordu. Tekkelerin seddolunduğu 1925 yılında ise 23 tekkede Halvetî-Şâbanî icazetine sahip şeyhler vazife görüyordu.

Osmanlı döneminde İstanbul'da tespitlerimize göre 40 ayrı tekkede Halvetî-Şâbanî icazetine sahip şeyhler postnişin olmuştur. Kastamonu Şâbanî Asitanesi'nin 7. şeyhi Çorumlu İsmail Kudsî Efendi'nin halifesi Kastamonulu Şâban Efendi'nin Eyyûb Sultan'daki bir tekkeye postnişin olmasıyla ilk defa bir Şâbanî şeyhi İstanbul'da bir tekkede irşada başlamıştır. Kastamonu Şâbanî Asitanesi'nin 8. şeyhi Mustafa Muslihuddin Çelebi Efendi'den hilafet alan Karabaş Velî lâkabıyla meşhur Ali Alâeddin Etval Efendi'nin m.1669/h.1080 yılında İstanbul'a intikal ederek m.1674/h.1085 yılında Atık Valide Tekkesi'ne postnişin olmasıyla birlikte Şâbaniyye'nin Karabaşiyiye şubesi İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Karabaş Velî (v. Mısır,1686) gerek kendisi gerekse yetiştirdiği halifeler vasıtasıyla İstanbul tekkelerinde Şâbanî ayinlerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Halifesi Seyyid Muhammed Nasuhî Efendi (v.Üsküdar, 1718) ile birlikte Karabaşiyiye'den Nasuhiyye adı verilen bir şube ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl İstanbul'unda Şâbaniyye'yi Karabaşiyiye ve Nasuhiyye şubelerine mensup şeyhler temsil etmiştir. Zoralı Hacı Muhammed Efendi'den hilafet alan Mustafa Çerkeşî (v.Çerkeş,1809) vasıtasıyla Nasuhiyye'den Çerkeşiyiye şubesi doğmuştur. 19. yüzyıl İstanbul tekkelerinde vazife gören birçok şeyhin Şâbaniyye'nin Çerkeşiyiye şubesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Çerkeşî'nin halifesi Geredeli Halil Efendi (v.Gerede,1843), Haliliyye isimli bir şubenin müessesidir. Kendisi İstanbul'da bulunmamakla birlikte halifeleri olan Şalcı Ali Efendi vasıtasıyla Cemaleddin Uşşakî Tekkesi'nde, Hacı Mustafa Hulûsî Efendi vasıtasıyla Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi'nde, Müştak Muhammed Efendi vasıtasıyla Altuncuzade Tekkesi'nde, Ömer Fuadî Efendi vasıtasıyla da Aksaray Ekmel Tekkesi'nde Şâbanî tarîkinin neşrine hizmet etmiştir. Beykoz Süleyman Efendi, Zeytinburnu Mahmud Ağa ve Kanlıca Ataullah Efendi Tekkeleri'nde de Şâbanî-Çerkeşî-Halilî şeyhleri postnişin olmuştur. Mustafa Çerkeşî'nin İstanbul Beşikçizade Tekkesi'ne postnişin olan halifesi Beypazarlı Ali Efendi, Kuşadaviyye ismiyle bilinen bir şubenin ortaya çıkmasına vesile olan Kuşadalı İbrahim Halvetî'yi (v.Hicaz,1847) yetiştirmiştir. Şâbaniyye'nin Kuşadaviyye şubesine mensup şeyhler Kuşadalı, Hasan Ref'et Efendi, Nalçacı Halil, Seyyid Nizam ve Atık Valide Tekkeleri'nde

⁵³⁸ Darü's Saltanatü'l Aliyye'de Zaviyenîşin Olan Meşayih-i Zevî'l İhtiram Da'îlerinin Defteri ve Hayratı

vazife görmüşlerdir. Bunun yanında bir tekkede vazife almamakla birlikte irşad hizmetini sürdüren birçok Halvetî-Şâbanî şeyhi de İstanbul'da bulunmuştur. İstanbul'da Şâbanîyye, 19 ve 20. yüzyılda Çerkeşiyye'nin Haliliyye ve Kuşadaviyye şubeleri vasıtasıyla temsil edilmiştir.

İstanbul'da Şâbanî Tekkeleri

İstanbul'da Şâbanî şeyhlerin postnişin olduğu 40 tekkenin yarısı Fatih ilçesindedir. 8 tekke ile Üsküdar ikinci sırada gelmektedir. Beykoz, Beyoğlu, Eyüp, Sarıyer ve Zeytinburnu ilçelerinde ikişer tekke vardır. Beşiktaş ve Kartal'da ise birer tekkede Şâbanî şeyhleri vazife görmüştür. 17. yüzyıl ortalarından 1925 yılına kadar Şabanî şeyhlerinin İstanbul'da postnişin olduğu tekkelerin yerleri ve günümüzdeki durumlarına ilişkin aşağıda bilgiler sunulmaktadır.

1. Yahyazade Tekkesi

Eyyüb Sultan'da, Kalenderhane Cd. üzerindedir. Şeyhu'l-islam Hoca Sa'deddin Efendi burayı Daru'l-kurra olarak yaptırmış, oğlu Es'ad Mehmed Efendi ise Şâban Efendi'ye (v.1671) tekke olarak tahsis etmiştir. Kastamonu Şâbanî Asitanesi şeyhi Çorumlu İsmail Kudsî Efendi'nin halifesi⁵³⁹ olan Şâban Efendi İstanbul'da bir tekkede vazife yapan ilk Şâbanî şeyhidir. Şâban Efendi'nin oğlu Yahya Efendi Halvetî-Sünbülî icazeti almış, onun oğlu Muhammed Emin Efendi ise tekkeyi Halvetiyye'nin Sivasiyye şubesine bağlamıştır. 18. yy. sonundan 1925 yılına kadar ise Rıfâî şeyhleri burada postnişin olmuştur. Sultan II. Abdu'l-hamid'in yakın çevresinde yer alan Şeyh Ebu'l Huda es Sayyadî tarafından hazire arkasına bir kütüphane yaptırılmıştır. 1925 sonrasında cami olarak faaliyet göstermeye başlayan yapılar 1996 yılında restorasyona tabî tutulmuştur. Kütüphane ise ortadan kalkmıştır.

2. Atik Valide Tekkesi

Üsküdar, Valide-i Atik Mh. Kartal Baba Cd. Tekke Önü Sk.ta yer almaktadır. Sultan 3. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından m.1583/h.991 yılında yaptırılan tekkenin ilk postnişini Vişne Muhammed Efendi'dir. Kastamonu Şâbanî Asitanesi şeyhi İbrahim Efendi'nin halifesi Karabaş Velî'nin (Ali Alâeddîn Etval) 1674 yılında bu tekkenin postnişini olması sonrasında Şâbanîyye tarikatı Üsküdar başta olmak üzere İstanbul'da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Tekke, bir medrese binası tarzında olup etrafında hücreler, ortasında büyük bir avlu bulunmaktadır. 1925'te tekkeler kapatılınca odalara Rumelili göçmenler yerleştirilmiştir. Daha sonra göçmenler buradan çıkarılıp asker yerleştirilmiş ve bir süre asker barınağı olarak kullanılmıştır. 5 Aralık 1941 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla askerler tekkeden ayrılmıştır. 1970'li yıllardan sonra bir süre öğrenci yurdu olarak kullanılmış olup günümüze kadar bazı tadilatlar dışında inşa edildiği şekliyle ulaşabilmiştir⁵⁴⁰. 2000'li yıllarda gerçekleştirilen onarım sonrasında

⁵³⁹ Tabibzade, *Silsilename-i Sufiyye*, s.7b

⁵⁴⁰ Mehmet Nermi HASKAN, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c.1 s.417

tekke binası nakış atölyesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tekke kitabesinde şu beyit yer almaktadır:

Ne güzel hankâh-ı Valide Sultan-ı Atik
Meslek-i hazreti Şa'ban-ı Velî bunda tarik

3. Maçka Halvetî Tekkesi

Beşiktaş, Nüzhetiye Cd. Sporcu Adil Sk.ta yer alıyordu. Karabaş Velî'nin halifesi Mustafa Fanî Efendi tarafından 17. yy. sonlarında tesis edilmiştir. Kuruluşundan 1925 yılında tekkelerin seddolunduğu döneme kadar 7 şeyh vazife görmüştür. Günümüzde tekke yapıları ortadan kalkmış olup arsasında apartman bulunmaktadır.

4. Mirahur Tekkesi

Fatih, Yedikule Mh. İmrahor İlyas Bey Cd. İmam Aşir Efendi Sk.ta bulunan eski bir kilise Mirahur İlyas Bey tarafından camiye çevrilmiş, yanına ise Tatar Mirzalarından Devlet Han tarafından tekke inşa ettirilmiştir. Tabibzade'nin bildirdiğine göre⁵⁴¹ Karabaş Velî'nin halifesi Muhammed Efendi bu tekkede postnişin olmuştur. 18. yy. sonundan 1925'e kadar Halvetiyye'nin Sünbülüyye şubesine mensup şeyhler burada seccadenişin olmuştur. Tekkenin meşrutasında son döneme kadar şeyh ailesi ikametini sürdürmüştür.

5. Aydınoğlu Tekkesi

Fatih (eski Eminönü), Salkımsöğüt'te Alemdar Cd. ile Hüdavendigar Cd. kavşağında yer almaktaydı. Sultan II. Bayezid zamanında İstanbul Kadısı olan Saçlı Emir Muhyiddin Muhammed Efendi'nin yaptırdığı mescid, Aydınzade Mehmed Efendi tarafından minber konarak camiye dönüştürülmüş, bahçeye şadırvan ve çeşme yaptırılmıştır. Kutub Ahmed Efendi tarafından meşihat koydurulmasıyla birlikte burada Halvetî-Sivasî ayini icra edilmeye başlanmıştır. Karabaş Velî'nin halifesi Hasan Ünsî Efendi (v.1723) vasıtasıyla⁵⁴² tekke Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesine intikal etmiştir. Son dönemin meşhur Rıfâî meşayihından Muhammed Bedreddin İzzî Efendi'den (v.1919) itibaren Rıfâî şeyhleri burada vazife yapmaya başlamış olup 1925 yılına kadar bu usûl devam etmiştir. Tamamen ahşap olarak semahane, türbe, şadırvan, tekke ve derviş hücrelerinden oluşan yapı 1925 sonrasında tahrip olmaya başlamış, 1958'de yıktırılmıştır. Bugün arsasının bir kısmı ile Hasan Ünsî Efendi Türbesi mevcuttur.

6. Saçlı Emir Tekkesi

Kasımpaşa, Kadı Mehmed Mh. Kulaksız Cd.nde 1419 ada 52 parseldedir. "Saçlı Emir" lâkabıyla bilinen Haşimî Osman Efendi tarafından m.1566/h.974 yılında tesis edilmiştir. Haşimî Osman Efendi, Nureddinzade'den Halvetî, Gazanfer Efendi ile Vizeli Balî Efendi'den Bayramî-Melâmî hilafeti almıştır. Tekkede postnişin olan tek Şâbanî şeyhi Karabaş Velî'den hilafet alan Kerestecizade Muhammed Ledünnî

⁵⁴¹ Tabibzade, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, 6a

⁵⁴² Tabibzade, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, 8a

Efendi'dir⁵⁴³ (v.1733). Burada 1700-1733 yılları arasında bulunmuştur. 18. yy. ortalarından itibaren Kadirî şeyhlerinin postnişin olduğu tekkenin son şeyhi hem Kadirî hem Bektaşî olan Mehmed Süreyya Baba'dır (v.1942). 1925 sonrasında Kulaksız Camii yanınca minare inşa edilerek cami olarak faaliyet göstermeye başlayan tekkenin ahşap çatısı 1985'te betonarme hale getirilmiştir. Türbe kısmı da 1986'da tadilatın geçirilmiştir.

7. Üsküdar Nasuhî Asitanesi (Muhammed Nasuhî Tekkesi)

Üsküdar, Tunusbağı Cd.nde Yeniçeri Ağası Moralı Hasan Paşa tarafından Muhammed Nasuhî Efendi için m.1688/h.1099 yılında inşa ettirilmiştir⁵⁴⁴. Muhammed Nasuhî Efendi, Karabaş-ı Velî'nin halifesi olup Şâbaniyye'nin Nasuhiyye şubesini tesis etmiştir. m.1766/h.1180 yılında tadilatın geçirilen yapı 1850'lerde çıkan yangın sonrası m.1863/h.1280 yılında Ebû Bekir Rüstem Paşa tarafından ihya edilmiştir. Tekkenin 1925'teki şeyhi Ahmed Kerameddin Efendi 20. yy.ın meşhur bestekârlarından Zeki Arif ATAERGİN (v.1964) ve Mihrimah Sultan Camii imamı Nafiz UNCU'yu (v.1958) yetiştirmiştir. 1925 sonrasında tekkenin tevhidhane kısmı cami olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Meşruta kısmında son şeyh ve ailesi ikametini sürdürmüştür. Şeyh ailesi buradan ayrıldıktan sonra Kadir Mısıroğlu'nun kurucusu olduğu Osmanlılar Vakfı binada faaliyet göstermeye başlamıştır.

8. Kartal Yakacık Mustafa Efendi (Vezir) Tekkesi

Nasuhî Asitanesi şeyhi Abdu'r-rahman Şemseddin Efendi, Kartal, Yakacık'ta bulunan Mustafa Efendi Tekkesi'ni 19. yy. başlarında yeniden tamir⁵⁴⁵ ettirerek buraya Şâbanî meşihati konulmasını sağlamıştır. Daha sonra Ahmed Reşid Efendi, Seyyid Hüseyin Hüsnî Efendi ve Rüşdî Efendi'nin vazife yaptığı tekkede 1925 yılında Nasuhî Asitanesi şeyhi Ahmed Kerameddin Efendi'nin halifesi Reşid Efendi postnişindi. Tekkelerin kapatılması sonrasında kendi haline terk edilen yapı 1968 yılında⁵⁴⁶ yıktırılmıştır. Uzun süre sadece haziresi mevcut iken 2000'li yıllarda arsa temizlenerek eski fotoğraflardan yararlanmak suretiyle bir bina inşa edilmiştir.

9. Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi

Fatih (eski Eminönü), Küçük Ayasofya Mh. Su Terazisi Sk.ta Sokullu Mehmed Paşa'nın hanımı İsmihan Sultan tarafından Sokullu'nun da müntesibi bulunduğu Halvetî şeyhi Nureddinzade için bina edilmiştir. Ancak inşaat esnasında şeyhin vefatı üzerine vasiyetine binaen pirdaşı Kurd Muhammed Efendi ilk postnişin olmuştur. Niyazî-i Mısırî İstanbul'a gelişinde bu tekkede çileye girmiştir⁵⁴⁷. 18. yy. başında buraya postnişin olan İbrahim Efendi ile birlikte tekke Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesine intikal etmiş ve

⁵⁴³ Tabibzade, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, 27b

⁵⁴⁴ Hüseyin Vassaf, c.4 ss.33-34

⁵⁴⁵ Hüseyin Vassaf, c.4 s.88

⁵⁴⁶ İŞLİ, s.138

⁵⁴⁷ Mehmed Şemseddin Mısırî, s.177

tekkelerin seddine kadar böyle sürmüştür. Tekke binası 1925'ten sonra boş kalmış, 1967 yılında öğrenci yurdu yapılmak üzere İstanbul Valiliği'ne tahsis edilmiştir. Ancak tahsis amacı dışında kullanım dolayısıyla bu karardan vazgeçilerek bina 1975 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir⁵⁴⁸. Yapılan tadilat sonrası Kur'an Kursu olarak kullanılmaya başlanmıştır.

10. Nalçacı Halil Tekkesi

Üsküdar, Zeynep Kamil Mh. Büyük Selim Paşa Cd. Nalçacı Hasan Sk.ta yer alıyordu. Nalçacı Halil Efendi tarafından 17. yy. ortalarında Halvetiyye'nin Ahmediyye şubesine bağlı bir tekke olarak tesis edilmiştir. Tekkenin Şâbaniyye şubesine geçişi Nasuhî Asitanesi şeyhi Ali Alâaddin Efendi'den hilafet alan⁵⁴⁹ Muhammed Tulûî Efendi vasıtasıyla olmuştur. Tekkenin 8. şeyhi Mustafa Enverî, selefi Ahmed Reşid Efendi'den hilafet almış, ayrıca Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin ekabir-i hulefasından Muhammed Tevfik Bosnevî'den de feyz almıştır. 1867'de irtihaline kadar Bosnevî bu tekkede ikamet etmiş ve hazireye defnedilmiştir. 1900'lü yıllardaki savaşlar ve İstanbul'da fakirliğin hüküm sürmesi sonucunda yenilenme imkânı bulamayan tekkenin 1925'e gelindiğinde yıkılmak üzere olduğu anlaşılmaktadır. Türbenin çatısı 1940'da çökmüştür. Vakıflar İdaresi tevhidhane arsasını 1946'da, harem-selamlık kısımlarının yıkılmasıyla boşalan arsayı ise 1970'de satmıştır⁵⁵⁰. 2000'li yıllara sadece haziresi ulaşabilmiştir. 2010 yılında başlatılan çalışmalarla cami ve müstemilatına ait binalar yeniden inşa edilmiş olup 2012 yılı Mart ayında ibadete açılmıştır.

11. Ümmî Ahmed Efendi Tekkesi

Üsküdar, Valide-i Atik Mh. Çinili Hamam Sk.ta Halvetiyye'nin Ramazaniyye şubesine bağlı bir tekke olarak Ümmî Ahmed Efendi tarafından 18. yy. başlarında tesis edilmiştir. 1761 yılında Hacı Ali Efendi'nin postnişin olmasıyla Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesine intikal etmiş ve 1925'te tekkeler seddolunana kadar bu usûl devam etmiştir. M. Nermi HASKAN'ın verdiği bilgiye⁵⁵¹ göre girişi Çinili Mescit Sk. üzerinde olan iki katlı, ahşap semahanesi 1950'li yıllarda, Çinili Hamam Sk. üzerinde bulunan iki katlı şeyh evi ise 1981'de yıktırılmıştır. Günümüzde sadece haziresi mevcuttur.

12. Atpazarî Tekkesi

Fatih, Eski Mutaflar Cd. İmam Niyazi Sk.ta yer alan Manisalı Mehmed Paşa Camii'ne imam olarak görevlendirilen Osman Fazlî Atpazarî burada Celvetî ayini icrasına başlamıştır. Salih Efendi'den hilafet alan İbrahim Keşfi Efendi (v.1790) ise bu tekkenin Şâbanî icazetine sahip ilk şeyhi olmuştur. Tekkede postnişin olan diğer Şâbanî şeyhleri ise Seyyid Ahmed Efendi (v.1810), Seyyid Hamdî Efendi (v.1825) ve Muhammed Selim

⁵⁴⁸ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Kataloğu, Dosya: 68-431749

⁵⁴⁹ Hüseyin Vassaf, c.4 s.48

⁵⁵⁰ M. Baha TANMAN, c.6 s.41

⁵⁵¹ Mehmet Nermi HASKAN, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c.1 s.509

Efendi (v.1868)'dir. Tekkenin sonraki döneminde ise Sünbülî, Cerrahî ve Celvetî şeyhleri postnişin olmuştur. 1918 Cibali yangınında tekke yanmış, uzun süre dört duvar halinde harabe halinde kalmıştır. 1964'te dış cephe muhafaza edilerek cami olarak yeniden yaptırılmıştır⁵⁵². Günümüzde cami olarak faaliyet göstermektedir.

13. Topkapı Sinanî Asitanesi

Fatih, Topkapı Mh. Kürçü Bostanı Sk.ta bulunuyordu. Halvetiyye'nin Sinaniyye şubesini tesis eden Pîr Ümmî Sinan tarafından m.1551/h.958 yılında yaptırılan tekke, son olarak Seryaleb Efendi veya Hatice Atiyetullah Hanım tarafından m.1904/h.1322 yılında yenilenmiştir⁵⁵³. Kuruluşundan secdolunana kadar Sinanî şeyhleri tarafından idare olunan tekkenin 10. postnişini Mustafa Zekâî Efendi (v.1812), Simavlı Hasan Efendi'den (v.1794) Halvetî-Şâbanî hilafeti almıştır. Tekke yapıları 1941 yılında yıkılmış olup günümüze sadece haziresi ulaşabilmiştir. Tekkenin son defa yenilenmesine dair kitabe Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'ne taşınmıştır.

14. Harirî Muhammed Efendi (Pazar) Tekkesi

Fatih, Topkapı Mh. Millet Cd. Pazar Tekkesi Sk.ta yer alan ve Halvetî-Sinanî meşâyihından Harirî Muhammed Efendi'nin türbesi yanında tesis edilmiş bir tekkedir. Tekkenin hemen yakınında yer alan Sinanî Asitanesi'nin şeyhi Muhammed Zekî Efendi (v.1867) buraya türbedar olarak Muhammed Salih Efendi'yi (v.1868) görevlendirmiştir⁵⁵⁴. Halvetiyye'nin Sinaniyye ve Şâbaniyye şubelerinden mustahlef M. Salih Efendi m.1857/h.1274 yılında bir tekke binası inşa ettirmiştir. Kendisinden sonra postnişin olan oğlu Ahmed Zarifî Efendi Hüseyin Vassaf'a "Vassaf" mahlasını vermiştir⁵⁵⁵. m.1897/h.1314 yılında Sultan II. Abdu'l-hamid binayı tadilattan geçirtmiştir. 1. Dünya Savaşı yıllarında asker barındırılan yapılardan harem kısmında 1925 yılı sonrasında son şeyh Mustafa Galib Efendi (v.1926) ve ailesi ikamet etmiştir. 1960'larda Mustafa Galib Efendi'nin kızının oğlu Galib JABBAN (v.1999) tarafından harem ve selamlık yıktırılarak yerine benzin istasyonu yaptırılmıştır⁵⁵⁶. Tevhidhane kısmı ise ticarethane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde tevhidhane, yapılış amacı dışında kullanılmakta, türbe kısmı ise ziyarete açık vaziyettedir.

15. Safvetî Paşa Tekkesi

Üsküdar, Doğançılar Cd. Sünbülzade Sk.ta 19. yy. başlarında Maliye Nazırı Safvetî Paşa tarafından yaptırılmış Şâbaniyye'nin Nasuhiyye şubesine ait bir tekkedir. Muhammed Mes'ud Efendi tekkenin ilk şeyhi olup ardından oğlu Abdu'r-rahim Şükrî Efendi ve onun oğlu Muhammed Mes'ud Efendi

⁵⁵² M. Baha TANMAN, c.1 s.420

⁵⁵³ der. Sadık ALBAYRAK, c.5 s.88

⁵⁵⁴ Hüseyin Vassaf, c.4 s.174

⁵⁵⁵ Hüseyin Vassaf, c.4 s.175

⁵⁵⁶ M. Baha TANMAN, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.6, s.235

postnişin olmuştur. 1925 yılında postnişin olan Mehmed Said ÖZOK⁵⁵⁷ (v.1945) son dönemin meşhur musikişinaslarından. 1925 sonrasında tekke yapıları yıkılarak yerine Üsküdar İtfaiyesi yaptırılmıştır.

16. Boyalı Mehmed Paşa Tekkesi

Fatih, Atıkali Mh. Nişanca Cd. üzerindeki Boyalı Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış cami yanına Bülbülcüade Abdu'l-kerim Fethî Efendi tarafından m.1692/h.1103 yılında bir tekke binası inşa ettirilmiştir. Bu tekkede Şâbanî icazetine sahip ilk şeyh Nasuhî Asitanesi şeyhi Abdu'r-rahman Şemseddin Efendi'nin halifesi Hafız Halil Fahreddin Efendi'dir (v.1841). Daha sonra Kavaklı Hafız Seyyid Muhammed Şakir Efendi (v.1850) ve oğlu Abdu'l-lâtif Fazlî Efendi (v.1886) postnişin olmuştur. Söz konusu tekke binası 1860'larda yıkılmıştır. Tekke listelerine göre 1870 sonrasında Boyalı Mehmed Paşa Camii içinde bir Kadîrî tekkesi faaliyet göstermiştir⁵⁵⁸. Günümüzde cami faaliyet göstermekle birlikte tekke binası arsa halini almıştır.

17. Aksaray Oğlanlar Tekkesi

Fatih, Aksaray'da Millet Cd. ile Cerrahpaşa Cd.nin birleştiği yerde bulunmaktaydı. m.1834/1250 yılında yapılan Oğlanlar Tekkesi'nde Dede Efendi isminde bir Halvetî-Şâbanî şeyhinin postnişin olduğu bilinmektedir⁵⁵⁹. Aksaray Karakolu yanında bulunan bina, 1957'de Millet Cd. açılırken yıktırılmıştır. Türbe ve içindeki kabirler, karşısındaki Murat Paşa Camii avlusuna nakledilmiştir. Tekkenin sebili de bu caminin avlusuna taşınmıştır.

18. Semerci İbrahim Efendi (Akşemseddin) Tekkesi

Fatih, Zeyrek Mh. İbadethane Sk.taydı. Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından yaptırılan Pantokrator Manastırı, İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmed tarafından camiye çevrilmiş, aynı zamanda burada ilk medrese faaliyeti başlatılmıştır. Burası fetih sonrası dervişlerin ilk toplanma mekânlarından. Akşemseddin'in, bu medresede ders verdiği bilinmekle birlikte meşihat vaz' ederek Bayramî ayını icra edip etmediği konusu kesin değildir. Akşemseddin burada fazla kalmamış, Göynük'e taşınmıştır. Şabaniyye'nin Çerkeşiyye şubesinin kurucusu Mustafa Çerkeşi'nin halifesi Geredeli Semerci İbrahim Efendi (v.1831) tekkenin ilk Şâbanî icazetine sahip postnişinidir. 1925'te tekkeler seddolunana kadar Şâbanî usulü icra edilmeye devam edilmiştir. Tekke müstemilatı 1960'lı yıllara kadar ayakta olup bu dönemde yıkılarak yerine gecekondular yapılmıştır. Ahşap harem binası ise harap vaziyette uzun yıllar dayandıktan sonra 2011 yılında çökmüştür.

19. Beşikçizade Tekkesi

⁵⁵⁷ Bandırmalızade, s.8 ; der. Sadık ALBAYRAK, c.5 s.29

⁵⁵⁸ Tabibzade, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, 38b ; der. Sadık ALBAYRAK, c.5 s.18

⁵⁵⁹ Hatice AYNUR, *Saliha Sultan'ın Düğün Töreni ve Şenlikleri*, s.37

Fatih, Haseki Sultan Mh. Kızılelma Cd. Topçu Emin Bey Çıkmazı'nda yer almaktadır. Beşikçizade Hacı Süleyman Efendi tarafından m.1795/h.1210 yılında bir Nakşî tekkesi olarak tesis edilmiştir. Şâbaniyye'nin Çerkeşiyye şubesinin banisi Mustafa Çerkeşî'nin halifelerinden Beypazarlı Ali Efendi'nin (v.1819) postnişin olmasıyla tekke Şâbaniyye'ye intikal etmiştir. Ali Efendi'den sonra Hafız Ahmed Nazîf Efendi (v.1837) ve oğlu Ahmed Kâmil Efendi (v.1861) postnişin olmuştur. Daha sonra Halvetiyye'nin Sünbülüyye şubesi şeyhleri burada seccadenişin olmuştur. m.1908/h.1326 yılında Hasan Kâmil Efendi tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Tekkenin harem kısmında 2000li yıllara kadar son şeyhin torunlarından Aydın Bey ikamet etmiş, yapı oturulamaz hale gelince akrabalarının yanına taşınmak durumunda kalmıştır. Tekke yapılarından tevhidhane ve meşruta kısımları harap olmakla birlikte 2009 yılına kadar ulaşabilmişti. Haziresi bahçe içinde korunaklı bir durumdaydı. Ancak 2009 yılı Şubat ayında çıkan yangında yapılar tamamen tahrip olmuştur. 2010 yılında başlanan restorasyon çalışmaları 2011 yılında tamamlanmış olup tekke yapıları Hayat Vakfı'nın kullanımına tahsis edilmiştir.

20. Nazikî Tekkesi

Topkapı Sarayı ile Ayasofya Camii arasındaki Soğukçeşme Sokağı'na girişteki ilk yapıdır. Malatyalı İsmail Ağa tarafından m.1740/h.1153 yılında İsmail Hakkı Bursevî'nin halifesi Mudanyalı Abdur-rahman Efendi için yaptırılmıştır. Beypazarlı Ali Efendi'nin halifesi Kütahyalı Ahmed Nazikî Efendi (v.1856) tekkeyi yeniden inşa ettirerek Celvetiyye'den Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesine tahvil etmiştir. 1925'te tekkelerin kapatılması sonrasında boşatılmış, Soğukçeşme Sokağı'nın yenilenmesi çalışmaları sırasında tadilattan geçirilmiştir. Günümüzde otel olarak kullanılmaktadır.

21. Abid Çelebi Tekkesi

Fatih, Haliç Cd. Salih Zeki Sk.ta Hz. Mevlana neslinden Abid Çelebi tarafından 15. yy. sonlarında bir Nakşî tekkesi olarak tesis edilmiştir. Hüseyin Hamdî Efendi 19. yy. başlarında tekkeyi son kez inşa ettirmiş ve tekkeye Sa'dî meşihati koydurmuştur. Sa'dî şeyhi olmakla birlikte Ahmed Nazikî Efendi'den Halvetî-Şâbanî hilafeti de alan Mustafa Sıdkî Efendi (v.1890) 1872-1890 yılları arasında burada postnişin olmuştur⁵⁶⁰. 31 Mayıs 1918 Fatih yangınında yapılar yanmış ve bir daha yaptırılmamıştır. Günümüzde haziresi mevcut olup tekke arsasına apartmanlar inşa edilmiştir.

22. Seyfeddin Efendi Tekkesi

Üsküdar, Valide-i Atik Mh. Çavuşderesi Cd. Tekke Arkası Sk.ta Salih Efendi Camii içinde faaliyet göstermiştir. Seyfeddin Efendi bu tekkenin bilinen ilk şeyhidir. Ahmed Nazikî Efendi'den Halvetî-Şâbanî hilafeti alan Mustafa Sıdkî Efendi (v.1890), Abid Çelebi Tekkesi'nin yanında bu tekkenin postnişinliğini de deruhde ediyordu. Tekke 1918 ve 1919 yılına ait

⁵⁶⁰ Tabibzade, *Silsilename-i Sufiyye*, s.8b

kaynaklarda⁵⁶¹ harap ve arsa halini almış görünmektedir. Tekkeden günümüze sadece bir kabir intikal edebilmiştir.

23. Kuşadalı (Şamîler) Tekkesi

Fatih, Aksaray, Cerrahpaşa Cd. Katip Muslihiddin Sk. üzerinde Hacı Halil Ağa tarafından Kuşadalı İbrahim Halvetî için yaptırılan tekke binası m.1833/h.1248 yılında yanmıştır. Şâbaniyye'nin Kuşadaviyye şubesinin banisi kabul edilen İbrahim Efendi, tekkenin tekrar inşasına izin vermemiş, 1843 yılına kadar evinde irşadını sürdürmüştür. Tekke yeri uzun bir süre arsa olarak kaldıktan sonra Şâbaniyye'nin Bekriyye koluna mensup Şamlı Seyyid İbrahim Efendi buraya bir tekke inşa ettirmiştir. 1925 sonrasında tahrip olan yapılar 1950'li yıllarda tamamen ortadan kalkmıştır. Günümüzde harem dairesinin yerine apartman yaptırılmıştır. Tevhidhane ve diğer müstemilat yıkılıp yeri otopark haline getirilmiştir. Sadece hazirenin bir kısmı yol kenarında mevcuttur.

24. Hasan Ref'et Efendi (Lokmacı) Tekkesi

Fatih, Balat Mh. Lokmacı Dede Sk. No:26'da Sebzebane Kâtibi Mehmed Efendi'nin m.1850/h.1267 yılında yaptırdığı mescide, Rumeli Kazaskeri Hasan Refet Efendi meşihat koydurmuş ve bu suretle burada tarikat faaliyeti başlamıştır⁵⁶². Tekkede Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin 3 halifesi Keçecizade Hafız Ali İzzet Efendi (v.1856), Sahhaf Hafız Muhammed el Kırımî (v.1857) ve Seyyid Ahmed İzzet Efendi (v.1875) sırasıyla postnişin olmuştur. 1925 yılında tekkeler seddolunana kadar da burada Şâbaniyye'nin Kuşadaviyye subesine mensup şeyhler irşad hizmetini sürdürmüştür. m.1908/h.1326 yılında ikinci defa inşa edilmiştir. 1925 sonrası bakımı yapılamayan tevhidhane kısmı harap olmuş, 2000li yıllarda tadilat yapılmak suretiyle camiye dönüştürülmüştür. Günümüzde şeyh meşrutası mesken olarak kullanılmaktadır.

25. Altuncuzade Tekkesi

Fatih (eski Eminönü), Kemalpaşa Mh. Yeşil Tulumba Sk.taydı. 16. yy ortalarında Kemal Paşa Mescidi imamı bulunan Sarhoş Balı Efendi mescidin yanına bu tekkeyi yaptırmıştır. Tekkenin Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesine intikali Geredeli Halil Efendi'nin halifesi Müştak Muhammed Efendi (v.1840) vasıtasıyla⁵⁶³ olmuştur. 1911 yılında bu bölgede çıkan yangında hasar görmüş ve tadilattan geçirilmiştir. 1925 sonrasında yıkılan yapılardan tevhidhanenin duvar kısımları günümüze ulaşmış olup harem kısmı mesken olarak kullanılmaktadır.

26. Eğrikapı Cemaleddin Uşşakî Tekkesi

Eyüp, Defterdar Mh. Savaklar Cd. 104 ada 6-7 parselde Hiramî Ahmed Paşa tarafından 17. yy.ın son çeyreğinde tesis edilmiştir. Tekkede Halvetiyye'nin Sivasiyye, Uşşakiyye, Sünbüliyye ve Şâbaniyye şubelerine

⁵⁶¹ der. Sadık ALBAYRAK, c.5 s.86 ; Yeşilzade Mehmed Salih, s.8

⁵⁶² M. Baha TANMAN, c.5 s.223

⁵⁶³ Hüseyin Vassaf, c.4 s.69

bağlı şeyhler değişik dönemlerde postnişin olmuştur. Geredeli Halil Efendi'nin halifesi Şalcı Ali Efendi⁵⁶⁴ (v.1843) tekkede postnişin olan ilk Şâbanî şeyhidir. 1925 yılına kadar Şalcı Ali Efendi'nin soyundan gelen şeyhler burada vazife yapmıştır. Tekkeler kapatıldıktan sonra cami olarak faaliyet gösteren yapılar, 1958 öncesinde onarıma tabî tutulmuş, türbe ile tevhidhane arasına duvar çekilerek iki bölüm birbirinden ayrılmıştır. Tekke meşrutasının 14 Mart 1972 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla satışı kararlaştırılmıştır. 2000'li yıllarda restore edilmiş olup günümüzde cami olarak faaliyetini sürdürmektedir.

27. Aksaray Ekmel (Sofular) Tekkesi

Fatih, İskender Paşa Mh. Sofular Cd. No:11'de yer almaktadır. Tekke m.1504/h.910 yılında Süleyman Rumî tarafından Halvetî tekkesi olarak yaptırılmıştır. Geredeli Halil Efendi'nin halifesi Ömer Fuadî Efendi'nin (v.1858) postnişin olmasıyla tekke Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesine intikal etmiştir. 1925'te tekkeler kapatıldıktan sonra 1950 yılına kadar tekke yapıları CHP Sofular Semt Lokali olarak kullanılmış, semahanede düğünler yapılmıştır. Reşat Ekrem KOÇU'nun İstanbul Ansiklopedisi'ne Hakkı GÖKTÜRK tarafından yazılan maddede⁵⁶⁵ 1967 yılına ilişkin verilen bilgilere göre, avlu kapısından girişte sağda bir oda karşıda semahane ve solda türbe yer alıyordu. O sıralarda, içinde 3 sanduka bulunan türbe ile semahanenin tavanı çökmüştü. Sonradan Diyanet İşleri Başkanlığına devredilen tevhidhane binası, günümüzde Sofular Kız Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

28. Çamlıcalı Muhammed Efendi Tekkesi

Üsküdar, Valide-i Atik Mh. Çavuşdere Cd.nde bulunmaktadır. Hasan Burhaneddin Cihangirî'nin halifesi Çamlıcalı Muhammed Efendi burada bulunan mescide 17. yy. ortalarında meşihat koydurmuştur. Tekkenin son iki şeyhi Muhammed Nurî Efendi ve oğlu Hüseyin Bedreddin Efendi Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesinden icazetliydi. 1925 sonrasında tekkenin semahanesi Vakıflar İdaresi tarafından kiraya verilmiştir. Tekkede 2008 yılında restorasyon çalışmaları başlatılmıştır.

29. Üsküdar Feyzullah Efendi Tekkesi

Seyyid Feyzullah el Muslihî tarafından Üsküdar, Ahmediye Mh. Gündoğumu Cd. üzerinde 18. yy. ortalarında tesis edilmiştir. Halvetiyye'nin Sinaniyye, Cerrahiyye, Mısıriyye ve Şâbaniyye şubelerine mensup şeyhler bu tekkede değişik dönemlerde postnişin olmuştur. Üsküdar Nasuhî Asitanesi şeyhi Muhyiddin Efendi'nin halifeleri Ata Efendi ve İbrahim Hamdî Razî Efendi tekkenin Şâbanî icazetine sahip şeyhleridir. Tekkeden günümüze haziresinin bir kısmı ile mutfak bacası kalıntısı ulaşabilmiştir.

30. Hacı Mahmud Ağa Tekkesi

⁵⁶⁴ *Hadikatü'l Cevami*, c.1 s.236 ; Tabibzade, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, 33a

⁵⁶⁵ İstanbul Ansiklopedisi, c.9 s.4980

Zeytinburnu, Merkez Efendi Mh. Mevlevihane Cd. üzerindedir. Hacı Mahmud Ağa⁵⁶⁶ tarafından Sultan II. Bayezid devrinde yaptırılan mescide 23 Şubat 1882 (4 Rebiu'l-ahir 1299) tarihinde Salih Selâhaddin Efendi tarafından meşihat koydurulmasıyla birlikte tarikat faaliyeti başlamıştır⁵⁶⁷. Salih Selâhaddin Efendi Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'den Halvetî-Şâbanî hilafeti almıştır. 1925'ten sonra tekke olarak faaliyet gösteremediği gibi, mescit olarak da kadro dışı bırakılmış olan yapı zamanla tahrip olmuş ve arsası kısmen imalathanelerin ve ahırların işgaline uğramıştır. Bu arada yanındaki sıbyan mektebinin de ortadan kalktığı tahmin edilmektedir. Günümüzde çok harap olan yapı 4 duvardan ibaret olup çevresindeki binalar tarafından kuşatılmış durumdadır. Merkez Efendi Tekkesi ile Yenikapı Mevlevihanesi'nin çevresinin yeniden düzenlenmesi kapsamında bu tekkenin de ihya edilmesi beklenmektedir.

31. Seyyid Baba Tekkesi

Fatih, Haseki Sultan Mh. Hekimoğlu Ali Paşa Cd. Tevfik Fikret Sk.taydı. Seyyid Mustafa Baba tarafından 18. yy. ortalarında bir Nakşî tekkesi olarak tesis edilmiştir. Halvetî-Şâbanî icazetine sahip Mahmud Mecdeddin Efendi (v.1896) 19. yy. sonlarında, bu tekkede postnişin olmuştur. 31 Mayıs 1918'de civarda çıkan yangında ortadan kalkmış, 1925 sonrasında arsasına gecekondular inşa edilmiştir. Haziresi bir süre manav dükkânının ardiye sahası olarak kullanılmış, Vakıflar İdaresi ve Mehmet GÜR tarafından 1999'da temizlenip kabir taşları bir köşeye taşınmıştır. Bir süre benzin istasyonu olarak kullanılan tekke arsasında günümüzde oto yıkamacısı bulunmaktadır.

32. Kumkapı Saraç İshak Tekkesi

Fatih (eski Eminönü), Saraç İshak Mh. Mithat Paşa Cd. üzerindeydi. Saraç İshak Velî tarafından 15. yy.da inşa ettirilen mescidin kuzey batısına tekke binası yaptırılmıştır. 1925 sonrasında Mithat Paşa Cd. açılırken tekke yıktırılmış, arsasının bir kısmı yola giderken bir kısmına iş merkezi yaptırılmıştır. Nakşî ve Rıfâî şeyhlerin vazife yaptığı tekkede postnişin olan Muhammed Fazlî Efendi'nin (v.1898) aynı zamanda Halvetî-Şâbanî icazeti⁵⁶⁸ de bulunuyordu.

33. Süleyman Efendi Tekkesi

m.1729/h.1142 yılında Süleyman Efendi⁵⁶⁹ tarafından Beykoz, Şahinkaya Cd.nde bir Halvetî tekkesi olarak tesis edilmiştir. Rıfâî ve Halvetî-Gülşenî şeyhlerinin de vazife yaptığı tekkeye Halvetî-Şâbanî meşihati koyduran ise Sokullu Tekkesi şeyhi Mustafa Hulûsî Efendi'den mustahlef Hacı Ahmed Tevfik Zühdî Efendi (v.1902) olmuştur. Tekkenin son şeyhi ise Zühdî Efendi'nin halifesi Hafız Muhammed Sabrî Efendi'dir. 1918 öncesinde,

⁵⁶⁶ Hadikatü'l Cevami, c.1 s.228

⁵⁶⁷ Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, s.127/54

⁵⁶⁸ Hüseyin Vassaf, c.1 s.208

⁵⁶⁹ ALBAYRAK, c.5 s.51

yangında ortadan kalkan tekkenin haziresi Beykoz, Çakmak Dede Kabristanı'na nakledilmiştir.

34. Büyük Piyale Paşa Tekkesi

Beyoğlu, Kasımpaşa, Kaptanpaşa Mh. Baruthane Cd. Zincirlikuyu Çıkmazı 1467 ada 1 parsel üzerindedir. Mimar Sinan'ın sıradışı bir tarzda çok kubbeli olarak inşa ettirdiği medrese, tekke, derviş hücreleri, türbe, sıbyan mektebi, hamam, sebil ve şadırvandan oluşan bir külliye'dir. Tekkenin bilinen ilk postnişini Sırrî Efendi⁵⁷⁰ Halvetî-Gülşenî şeyhiydi. Sonradan Kadirî şeyhlerinin vazife görmeye başladığı tekkenin 1925'te tekkeler kapatıldığı sıradaki şeyhi İbrahim Efendi olup Nasuhî Asitanesi şeyhi A. Kerameddin Efendi'nin halifesiydi⁵⁷¹. Günümüzde cami olarak fonksiyon icra etmektedir.

35. Karabaş Tekkesi

Sarıyer, Rumelihisarı Mh. Torlak Fırını Sk.ta Karabaş Ahmed Efendi tarafından 18. yy. başlarında tesis edilmiştir. Halvetiyye'nin Raufiyye şubesine bağlı olarak kurulan tekke Seyyid Halil Efendi ile birlikte Cerrahiye şubesine intikal etmiştir. Sadrazam Reşid Paşa 19. yy.da tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Tekkenin son şeyhi Halil Muhlis Efendi (v.1942) ise Üsküdar Nasuhî Asitanesi postnişini Ahmed Kerameddin Efendi'den⁵⁷² Halvetî-Şâbanî icazeti almıştır. 1925 sonrasında kendi haline terk edilen yapılar 1947 yılında yıkılmış olup yeri günümüzde arsa halindedir.

36. Tarsus Tekkesi

Fatih, Mevlanakapı Cd. Mücevher Sk. No:64'te bulunmaktadır. Fatih'in Çobanbaşı Ali Fakih tarafından yaptırılan mescide Kökçüzade (Kürkçüzade) Muhammed Ali eş Şükrî tarafından m.1795/h.1210 yılında Rıfâî meşihatı koydurulması suretiyle tesis edilmiştir⁵⁷³. Tekkede postnişin olan Ahmed Safî Efendi (v.1892) ve Abdu'l-kerim Ruhî Efendi (v.1908) Rıfaiyyenin yanısıra Halvetiyye'nin Şâbaniyye şubesinden de icazet almıştır. 1925'te tekkelerin seddolanması sonrasında yıkılan ve uzun süre dört duvar halinde harabe olarak duran yapının etrafı 2000li yıllarda çöp toplayıcılarının ardiye sahası halini almıştı. Mescidin restorasyonu amacıyla 2009 yılında ihaleye çıkılmıştır. 2011 yılında başlatılan cami inşaatı 2012'de tamamlanmıştır.

37. Kanlıca Ataullah Efendi Tekkesi

Beykoz, Kanlıca Mh., Mihrabat Cd.indedir. 18. yy. ortalarında Seyyid Muhammed Ataullah Efendi tarafından bir Nakşî-Müceddidî tekkesi olarak inşa edilmiş olup Halvetî-Şâbanî icazetine sahip 2 şeyh vazife yapmıştır. Mudurnulu Seyyid Halil Rahmi Efendi'nin halîfelerinden Muhammed Necib Efendi'nin oğlu ve halifesi Fahreddin Efendi 1925'te kapandığı dönemde bu

⁵⁷⁰ *Darü's Saltanatü'l Aliyye'de Zaviyenin Olan Meşayih*, s.5

⁵⁷¹ Hüseyin Vassaf, c.4 s.53

⁵⁷² Hüseyin Vassaf, c.4 s.53

⁵⁷³ der. Sadık ALBAYRAK, c.5 s.86

tekkenin postnişiniydi⁵⁷⁴. Tekkelerin seddolanması sonrasında boşaltılarak kendi haline terk edilen yapılar harabe haline gelmiştir. 1976 yılında mahalle halkının gayretleriyle tadilattan geçirilip cami olarak yeniden ibadete açılmış, yanına bir de minare ilave edilmiştir. Bu inşaat sırasında meşruta kısmı ortadan kalkmıştır. 2005 yılında Hattat Hüseyin KUTLU'nun rehberliğinde çalışmalar yapan Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı'nın kullanımına tahsis edilen külliye restorasyon faaliyeti başlatılmıştır. Çalışmalar tamamlandığında Türk-İslam Sanatları Bahçesi halinde faaliyet göstermeye başlayacaktır.

38. Seyyid Seyfullah (Emirler) Tekkesi

Fatih, Silivrikapı Cd. Yedi Emirler Çeşmesi Sk.ta Seyyid Nizamoğlu Seyfullah Kasım Efendi tarafından 16. yy.ın son çeyreğinde tesis edildi. m.1782/h.1196 yılında yanan tekke arsa halini almış, Sultan II. Mahmud tarafından tekrar inşa ettirilmiştir. Halvetiyye'nin Sinaniyye şubesine bağlı olarak kurulan tekke daha sonra Halvetiyye'nin değişik şubelerine mensup şeyhler tarafından idare olunmuştur. Tekkenin son şeyhi İbrahim Şuaeddîn Efendi (v.1916) Şâbaniyye'den mustahlefi ve bu tekkenin yanında Seyyid Nizam Tekkesi'nin de postnişiniydi. Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde verilen bilgiye göre⁵⁷⁵ 1960'lı yıllarda geniş bir bahçe içinde bulunan iki katlı, yedi odalı ahşab bir bina ayaktaydı. Günümüzde tekke yapıları ortadan kalkmıştır. Sadece Seyyid Seyfullah Efendi'nin açık türbesi ve hazire mevcuttur. Tekke yapılarının ortadan kalkması sonucu arsa bir süre otopark olarak kullanılmış ve burada odun ticareti yapılmıştır. Hazîre, 2008'de tadilattan geçirilmiştir.

39. Seyyid Nizam Tekkesi

Zeytinburnu, Seyit Nizam Cd. üzerinde olup Seyyid Nizameddin Efendi (v.1550) tarafından 16. yy.ın ilk yarısında tesis edilmiştir. 1850'lerde arsa halinde olduğu tahmin edilen tekke, m.1872/h.1289 yılında Ebrunigar Kalfa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir⁵⁷⁶. Tekkenin son şeyhlerinden olup aynı zamanda Seyyid Seyfullah Tekkesi meşihatini de uhdesinde bulunduran Seyyid İbrahim Şuaeddin Efendi (v.1916), Küçük Ayasofya'da türbedar Hacı Kâmil Efendi'den feyz almıştır. Tekke, 1925 sonrasında cami olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. 1974 yılında bina, avlu girişi ve çevre duvarları Ahmet İPAN isimli bir vatandaş tarafından yeniletilmiştir. 1980'lerde avluya bir şadırvan eklenmiştir. 2010 yılında yapılan restorasyon sonucunda cami olarak faaliyetini sürdürmektedir.

40. Rumelikavağı Halvetî Tekkesi

Sarıyer, Rumelikavağı, Sütlüce mevkiinde 19. yy. sonlarında Gözlüklü Ahmed Efendi tarafından tesis edilen tekke, son kurulan Şâbanî tekkelerindendir. 1906 yılında Ahmed Efendi irtihal edince oğlu Ömer

⁵⁷⁴ Hüseyin Vassaf, c.4 s.63

⁵⁷⁵ Reşat Ekrem KOÇU, İstanbul Ansiklopedisi, c.9 s.5102

⁵⁷⁶ M. Baha TANMAN, c.6 s.544

Efendi postnişin olmuş ve bu vazifesini tekkeler seddolunana kadar devam ettirmiştir. Tekke hakkında yegâne malûmatı⁵⁷⁷ Hüseyin Vassaf vermekte olup yapının günümüzdeki durumuna ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır.

Tekkesi Bulunmayan Meşâyih

Yukarıdaki tekkelerde postnişin olan Halvetî-Şâbanî şeylerinin yanısıra evlerinde veya türbelerde bulunup salikanını irşad eden şeyhler de vardır. Fatih, Sinekli Bakkal'daki tekkesi yanınca bağlılarına tekke yaptırtmayan Kuşadalı İbrahim Halvetî ve silsilesinden gelen birçok şeyh melâmet neşvesini taşımışlardır. Hammamî Muhammed Tevfik Bosnevî (v.1866), Fatih Türbedarı Hacı Bekir Reşad Efendi (v.1875), Küçük Ayasofya'da Türbedar Hacı Kâmil Efendi (v.1912), Fatih Sertürbedarı Ahmed Amiş Efendi (v.1920), Kayserili Mehmed Tevfik Efendi (v.1927) tekkesi olmayan meşâyih'tan bazılarıdır.

Hülâsa

İstanbul'da faaliyet gösteren ve Halvetî-Şâbanî icazetine sahip şeyhlerin postnişin olduğu 40 tekkeden 39'unun günümüzde yerleri tespit edilebilmektedir. Bu tekkelerden onbiri cami ikisi de Kur'an Kursu olarak hizmet vererek dinî hüviyetini sürdürmektedir. 6 tanesinin sadece haziresi mevcuttur. 3 tanesi günümüzde harabe halinde durmaktayken 5 tekkenin arsası Vakıflar İdaresi'nce satılmış ve yerine apartmanlar yapılmıştır. 3 tekke arsa halinde bulunmaktadır. Binası yıkılan bir tekkenin yerine itfaiye binası yapılırken 1 tekkenin arsası otopark işletmecisine kiralanmıştır. 2 tekkede geleneksel sanatlar merkezi, 1 tekkede vakıf faaliyet göstermektedir. 1 tekke binası ticarethane, 1 tekke binası otel yapılmıştır. 2 tekkenin restorasyonu da sürmekte olup nereye tahsis edileceği henüz belli değildir.

Faydalanılan Kaynaklar:

Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ*, Tophane Kadiriler Asitânesi Özel Kütüphanesi

der. Ahmed Nezih GALİTEKİN, *Darü's Saltanatü'l Aliyye'de Zaviyenin Olan Meşayih-i Zevî'l-İhtiram Da'îlerinin Defteri ve Hayratı*, 'Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul', İşaret Yayınları, İstanbul, 2003

der. Ahmed Nezih GALİTEKİN, *İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukû'atı Defteri*, 'Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul', İşaret Yayınları, İstanbul, 2003

Ayvansarayî Hüseyin Efendi/Ali Satı Efendi/Süleyman Besim Efendi, (haz. A. Nezih GALİTEKİN), *Hadikatü'l Cevami*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001

Bandırmalızade Ahmed Munîb Efendi, (haz. A. Nezih GALİTEKİN), *Mecmua-i Tekaya*, 'Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul', İşaret Yayınları, İstanbul, 2003

⁵⁷⁷ Hüseyin Vassaf, c.4 s.61

Ekrem Hakkı AYVERDİ, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1970

Hatice AYNUR, *Saliha Sultan'ın Düğün Töreni ve Şenlikleri*, Tarih ve Toplum Dergisi, Ocak 1989, c.11 sayı:61 s.30-39

haz. İrfan DAĞDELEN, *Alman Mavileri: 1913-1914. I-II-III c. I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, İstanbul B. B. Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 2007

Jacques PERVITITCH, *Sigorta Haritalarında İstanbul (1922-1945)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000

Kolağası Mehmed Raif, *Mir'at-ı İstanbul*, İstanbul, 1314

Komisyon, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993-1995

M. Baha TANMAN, *İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990

Mehmed Şemseddin Mısri (haz. Mustafa KARA-Yusuf KABAKÇI), *Dildar-ı Şemsi, Niyazi-i Mısri'nin İzinde Bir Ömür Seyahat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2010

Mehmet Nermi HASKAN, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2001

Mustafa ÖZDAMAR, *Dersaadet Dergahları*, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul, 2007

Osmanzade Hüseyin Vassaf, (haz. M.AKKUŞ-A. YILMAZ), *Sefine-i Evliya*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006

Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya-yı Ebrar fi Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar

Reşat Ekrem KOÇU, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul, 1959-1973

der. Sadık ALBAYRAK, *Hicri 1334 tarihli Tekâyâ ve Merâkiz Defteri, Son Devir Osmanlı Uleması*, İBB Yayınları, İstanbul, 1996

Tabibzâde Mehmed Şükrî, *Mecmuâ-i Tekâyâ*, Taksim Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, K.75 ve Ekleri

Tabibzâde Mehmed Şükrî, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sufiyye*, Yazma, Müellif Hattı, Hacı Selim Ağa (Hüdâyi) Kütüphanesi, 1291

Yaşar Nuri ÖZTÜRK, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1982

Yeşilzade Mehmed Salih, (der. Ahmed Nezih GALİTEKİN), *Rehber-i Tekâyâ, 'Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul'*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003

Ziya DEMİRCİOĞLU, *Şeyh Şâban-ı Velî ve Postnişinleri*, Ayvatoğlu Matbaası, Kastamonu, 1990

Eski Eserleri Koruma Encümeni Arşivi Fotoğrafları

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi'deki Tekkelere İlişkin Belgeler

6 Mayıs 2012 Pazar

11:00-12:30

II. OTURUM

Şeyh Şa'bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Muhittin Eliaçık

(Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Kamil Şahin

(Araştırmacı, Türkiye)

Prof. Dr. Fuad Yöndemli

(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

“KASTAMONULU ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ HAZRETLERİNİN
TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ”

Oğuzhan Kantar

(Araştırmacı, Türkiye)

“HALVETİ ŞA'BÂNÎ TARİKATINDA KULLANILAN TÂC-I ŞERÎF
VE DİĞER CİHÂZ-I TARİKAT VE SEMBOLİK ANLARI”

Yrd. Doç. Dr. M. Kasım Özgen

(Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)

“TASAVVUF FELSEFESİNDE ZİKİR KAVRAMI”

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Işıtan

(Karabük Üniversitesi, Türkiye)

“MUSTAFA KEMÂLEDDİN BEKRÎ'YE GÖRE BENLİK
DÖNÜŞÜMÜ”

KASTAMONULU ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ HAZRETLERİNİN TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Kamil Şahin

Araştırmacı, Türkiye

Prof. Dr. Fuad Yöndemli

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Çok güç şartlar altında yapılacak hizmetleri mânevî rehberler bulur. Onların telkinleri kalpler ve vicdanlarda derin ümit izleri meydana getirir. Çünkü mânevîyat çeşmesinin musluğunu her devirde taşıyan bir devletli bulunmaktadır. Osmanlı dönemi (16.) yüzyılın sonları ile (17.) yüzyılın başlarında bu büyük görev de; Kastamonu'lu ve bu bölgede yaşamış olan, **Şeyh Şâbân-ı Velî** Hazretlerine verilmiştir.

Cenab-ı Hak, îman aşkı ile tutuşan, Allah sevgisinin derin zevki içerisinde ruhunu her an tazeleyen, bu **velî** kullarını övmüş ve Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: **"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. Onlar, iman edip de takvaya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır. Allah'ın sözlerinde aslâ değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir578[1]"**. Allahü Teâlâ(c.c.)bu âyet-i Kerimede; güzel bir iman-ı kâmil ve Allah'tan korkan, Allah'ın velî kullarını, korku ve üzüntü endişesi olmayan iki cihan saadeti ile müjdelemiş, bu şerefli kullarını büyük ihšana kavuşturacağını haber vermiştir579[2].

1. Kastamonu Bölgesine Gelen İslâm Büyükleri

İslâm tarihinde Hendek Gazvesi olarak geçen ve Medine-i Münevvere'de meydana gelen **Hendek Muharebesi** (5/627) yılından sonra, Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa(s.a.s.) bir Hadis-i şeriflerinde: **"İstanbul bir gün mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne iyi ne hayırlı kumandandır. Onun askeri de ne iyi ne hayırlı askerdir580[3]"**, buyurmuşlardır. Peygamberimizin (s.a.s.) bu hadisi şeriflerinde müjdesini verdiği İstanbul'un fâtihi, komutanı ve o mutlu askerlerinden olabilmek için (48/668) yılından itibaren, denizden ve karadan İstanbul üzerine bir çok seferler düzenlenmiştir.

^{578[1]} **Kur'ân-ı Kerim**, Yûnus, â. 62-64.

^{579[2]} Abdünnâfi Efendi, **Müntehabât-ı Nâfia-i Risâle-i Kuşeyriyye**, Maarif Nezareti, Atik Zaptiye Mat. İstanbul 1307/ 1889, s. 201.

^{580[3]} Ebû Abdullah Muhammed b.İsmail el-Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, Tah. Mahmud İbrahim Zâhid, Dâru't-Turâs, Kâhire 1398/1977, c.1, s. 306

Bu seferler sırasında, Peygamberimizi(s.a.s.) bizzat gören Ashâb-ı kiram ile **Ashab-ı Kiramı** gören **Tabîûn'in** de içinde bulunduğu Anadolu'ya birçok İslâm büyükleri gelmişlerdir. İşte bu seferlerden birisi de; Emevî Halifesi **Süleyman b. Abdulmelik** (96-99/715-717) tarafından kardeşi **Mesleme b. Abdulmelik**'i (ö.121/739) komutan tayin ederek 93/711 yılında İstanbul Fethine gönderdiği seferdir.

Komutan Mesleme b. Abdulmelik, Malatya üzerinden gelerek **Amasya** ve eski ismi **Hısnu'l-Hadid (Çankırı)**581[4] ve **Kastamonu (Kestamîyâ, Kastamûniye)**582[5] bölgelerinin fethettikten sonra İstanbul üzerine seferlerine devam etmiştir. İstanbul Seferleri Abbâsiler döneminde de devam etmiştir. Abbâsî halifesi Hârûnurreşîd (181/797) yılında Bilecik ve Söğüt'ün fethetmiş, kış aylarının yaklaşması sebebiyle, kışı burada geçirdikten sonra **Çorum (Yenkoniya) Çankırı** ve **Kastamonu** bölgelerinin fethine sağlayıp, İstanbul üzerine harekate devam etmiştir.

2. Şeyh Abdulkâdir Geylânî (k.s.)'nin Soyunun Danişmendli Dönemi Kastamonu Bölgesi Fethinde Hizmetleri

Kastamonu, Danişmendli döneminde (1071-1182 M.) yıllarında, Danişmendli Devleti'nin kurucusu Melik Danişmend Ahmet Gâzi (1071-1085M.)'nin emriyle komutanlarından **Çorum-Osmancık Fâtîhi Osman b. Ebiye** (ö.12.Yüzyıl başları) ile **Çankırı Fâtîhi Şeyh Karatekin** (ö.500/1106?) tarafından 468/1075 yılında Sinop'a kadar olan bölgelerin fethini sağlamışlardır583[6].

Danişmendli döneminde Kastamonu bölgesinin mânevî fethinde, Kadiriye Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Abdulkadir Geylanî (k.s.)'nin (ö.561/1165-1166) mânevî hizmetleri olmuştur. Abdulkadir Geylanî (k.s.) soyundan gelen şeyhlerin de Kastamonu ve bölgesi halkının mânevî yönden eğitilmesinde, İslâmiyet'in Kastamonu bölgesinde yayılıp yerleşmesinde, mânevî hizmetleri büyük olmuştur.

Şeyh Abdulkadir Geylanî soyundan gelenlerin de, Osmanlı döneminde 1120/1708 tarihine gelinceye kadar, Kastamonu'da Kâdiriye Tarikatı şeyhleri, Akıl hastaları (psikiyatrik) hastalar ile saralı hastaları Kur'ân-ı Kerim'den âyetler ile Hadis-i Şerifler okuyarak tedavi (telkîn) etmişlerdir584[7]". Şeyh Abdulkadir Geylânî (k.s.) soyundan gelen Şeyh Abdulfettâh Efendi'nin türbesi de **Kastamonu Yılanlı Dâruşşifâsı** önünde bulunmaktadır.

⁵⁸¹[4] Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Târîhu'l-Ümüm ve'l-Mülûk, Dâru'l-Maârif**, Mısır, c. 4, s. 469 ; Ebû'İfidâ el-Hâfiz İbn Kesir ed-Dimeşkî, **el-Bidâye ve'l-Hidaye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye**, Beyrut, c. 5, s. s. 90

⁵⁸²[5] Takvîmü'l-Buldân, Ahmed b. el-Kalkaşandî, **Subhu'l-'Aşâ fi-Sımâati'l-İnşâ**, Tah. Nebil Halid el-Hatîb, Dâru'l-fikr, I. Tab. Beyrut 1407//1987, c. 5, s. 341-342 ; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Târîhu'l-Ümüm ve'l-Mülûk**, Dâru'l-Maârif, Mısır, c. 4, s. 469 ; Ebû'İ-Fidâ el-Hâfiz İbn Kesir ed-Dimeşkî, **el-Bidâye ve'l-Hidaye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye**, Beyrut, c. 5, s. s. 90

⁵⁸³[6] **Danişmendnâme**, Meclis. 7

⁵⁸⁴[7] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, HAT. Dosya 1602, Gömlek 34.

Kastamonu ve bölgesi hemen hiçbir zaman, Cenab-ı Hakkın velî kullarından yoksun kalmamış ve Osmanlı döneminde, eskiden Çorum Osmancık'a bağlı olan, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası ve Şeyhi Akşemseddin(k.s.) hazretlerinin annesi de buralıdır. Akşemseddin(k.s.) Hazretleri, Yüce Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.s.)' in: "**İstanbul bir gün mutlaka fethedilecektir**" Hadis-i şerifinde müjdelenen övgüsüne mazhar olmuş, İstanbul fethini saatine varıncaya kadar kerametleriyle haber vermiş, büyük velî ve Allah dostlarından birisidir. Son yıllarda bazı yabancı yazarlar tarafından, İstanbul'un fetih müjdesini Fâtih Sultan Mehmet Hazretlerini bildirdi diye Akşemseddin Hazretleri hakkında bazı olumsuz yazılar yazılmaktadır. Bir kısım kimselerde İslâmiyetin bu düşmanlarının kötü propaganla-rına âlet olmaktadırlar . Ashâb-ı kiram'dan Ebû Hüreyre(r.a.)'ın rivayetine göre Peygamberimiz Cenab-ı Hakkın bir Hadis-i Kudsi de: "**Her kim benim velî kullarıma düşmanlık ederse, muhakkak ben onlara harp açarım**"^{585[8]}". Allahü Teâlâ(c.c.) bu hadis-i kudsi ile bunlara daha dünyada iken cezalarının verileceğine işaret edilmiştir..

3. Şeyh Şâbân-ı Velî(k.s.)'in Tasavvuf Tarihindeki Yeri

Din ve tarih sahnesinde isimleri ebedileşmiş kimseler için, onların hayatlarını yazmak bir kader buyruğudur, bundan kaçınmak imkânı yoktur. Osmanlı döneminde Kastamonu'da (ö.902-976/1496-1569)/^{586[9]} yılları arasında yaşamış, İslâm mutasavvıfları arasında yerini almış, büyük mutasavvıflardan birisi de **Şeyh Şaban-ı Velî(k.s.)** olmuştur. Şeyh Şâbân-ı Velî hazretleri, ilk **Halvetî** şeyhlerinden olan ve **Çorum-İskilipli Şeyh Yavsi**'nin^{587[10]} damadı ve **Şeyhulislâm Ebsusuud** Efendi'nin eniştisi olan **Şeyh Habib Karamanî** (ö.902/1496)'nin de^{588[11]}, bağlı olduğu **Halvetîlik'in Şâbâniye kolu Şeyhi**'dir.

Hükümdarlar şimdiki durumu çok iyi bilirler. Fakat geleceği göremezler. Onu ancak kalp gözleri açık olanlar yani Allah'ın (c.c.) velî kulları görebilirler^{589[12]}. Bu sebeple her Müslüman hükümdarların yanında ona yardımcı olup, geleceği gösteren bir velî bulunur. Çünkü ananevî bir desteği yanına almadan kurulacak bir devletin ömrü kısa olur.

Şeyh Şâbân-ı Velî hazretleri, başta hükümdarlar ve devlet büyükleri olmak üzere herkesin de sevgi ve saygısını kazanmış ve Kastamonu bölgesi halkının İslâmî açıdan bilinçlenmesinde mânevî himmetini esirgememiştir. Bunu çok iyi bilen Osmanlı sultanları, Şeyh Şâbân-ı Velî gibi(k.s.) bir büyük mutasavvıfı yanına almış ve onun mânevî şahsiyetinden yararlanmıştırlar.

Kastamonu'nun Müslüman halkı da, Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerinin isminin de; ebediyen yaşaması ve unutulmaması ve Kastamonu'ya

^{585[8]} **İlâhî Hadisler**, Çev. Hasan Hüsnü Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2005, s. 44.

^{586[9]} Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, "Şaban-ı Velî" mad. DİA. c. 38, s. 208-210.

^{587[10]} Kâmil Şahin, "Şeyh Yavsi", mad. DİA. c. 39, s.75-77

^{588[11]} Kâmil Şahin "Habib Karamanî" mad. DİA. c. 14, s. 371-372

kerametleriyle uğur getirmesi için, bu büyük mutasavvıfın ismini de cadde ve sokaklarına vermişlerdir. Bu şehirlere de; felaketlere ve adâletsizliğe karşı Allah(c.c.) tarafından korunmuş şehir anlamına gelen ”**el-Mahmiyye-i Kastamonu’ye, el-Mahrûse-i Kastamoniyeye**” gibi unvanlar da vermişlerdir. Eğer mahallelerin çeşitli dönemlerde verilmiş değişik isimleri araştırıldığı zaman, Şeyh Şâbân-ı Velî’nin, mahalle ve caddelere isimlerinin verilmiş nedenleri de, belki de daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

3. Şeyh Şâbân-ı Velî Dergah ve Vakıfları

Müslüman Türkler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bir ülkeyi fethedecekleri zaman, önce oraya mânevîyat âliminin önderleri olan her bakımdan maddî ve mânevî bakımdan kültürlü, mutasavvıfları gönderirlerdi. Bu mutasavvıf ve dervişler o ülkelerde, halkın eğitim merkezleri şeklinde dergah ve zâviyelerini kurarak, bölge halkının mânevî dünyasına hitap ederek o ülke halkını İslâmlaştırırlar ve mânevî fethi sağlamış olurlardı. Askerî bakımdan da o bölgelerde kurdukları dergâh ve zâviyeleri de, bir ileri karakol görevini ifâ ederler ve daha sonrada bu mânevî fethi askerî fetihler takip ederlerdi.

Mutasavvıflarda, hükümdarların kendilerine vakıf olarak verdikleri bu arazi parçası üzerinde dergah ve zâviyelerini kurarak, bahçesin de su çıkararak, sebze, meyve yetiştirmişler ve ekin etmişler bu kıraç toprakları ihyâ ederler, Kastamonu bölge halkının fakir ve yoksullarını doyurmuşlardır. Zâviyeler müritlerde gündüzleri bahçe ve arazi parçası üzerinde çalışmışlar, gecede ibadet ve zikirle meşgul olmuşlardır.

Kastamonu’lu Şeyh Şâbân-ı Velî hazretlerinin bu dergah ve zaviyesinde, her gelen yolcu ile Kastamonu bölgesi halkından fakir fukara burada güler yüzle karşılanmış, yiyecek, içecek yatacak ve barınacak yer bulabilmiştir.

Hükümdarlar da, mutasavvıflardan devletin bekası için hayırlı dualarını eksik etmemelerini istemişler ve hemen üç şeye de karış-mamalarını istemişlerdir. Bunlar da: **Siyasete**, Ehli sünnet görüşüne aykırı bir tutum takınmamalarına, fetvâ makamının fetvâsına karışma-malarını özellikle onlardan istemişlerdir. Bu üç hususa karışanlar da; bunu Simavna Kadısı oğlu **Şeyh Bedreddin** ve Aksaraylı Ali Efendi’ nin oğlu **Olanlar Şeyhi**^{590[13]} gibi zatlar da bunu canlarıyla ödemişlerdir^{591[14]}.

Şeyh Şaban-ı Velî(k.s.) hazretleri; şeriat kurallarını uygulamada, tarikat yolunu düzenlemede doğrulukla davranmış, etrafına topladığı dervişler ve

^{590[13]} Kâmil Şahin, “*Bünyamin Ayaşı*” mad. DİA, c. 6, s. 491.

^{591[14]} Kâmil Şahin, “*Edebâli*” mad. DİA, c. 10, s. 393-394 ; **Osmanlı Devleti’nin Mânevî Kurucusu Şeyh Edebâli’nin Hayatı**, Bilecik Belediyesi Kültür Yayınları, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 2008, s. 36.

dostlar topluluğundan 592[15].Din-i Mübin-i İslâm'ın emirlerine aykırı bir harekette bulunmamalarını istemiştir.

Görülüyor ki: Hemen hiçbir Müslüman devleti Osmanlılar kadar bütün ilim, din, tarikat ve tasavvuf mensuplarını bu kadar İslâm dâvasına bağlayamamış; onların devletin kuruluşunda bu kadar rol oynadıkları da belki de görülmemiştir. Tarikatlar arasında bu derece sağlam bir âhenk vücuda gelmemiş; hepsi Türk-İslâm mefkûresi uğrunda birleşmiştir.

Sonuç:

Din ve tarih sahnesinde isimleri ebedîleşmiş kimseler için, onların hayatlarını yazmak bir kader buyruğudur, bundan kaçınmak imkânı yoktur. Çünkü Şeyh Şâbân-ı Velî hazretleri gibi ahirete intikal etmiş, İslâm'a hizmetleri geçmiş bir büyük zatın hayatını yazmak çok büyük mânevî sorumluluk isteyen bir iştir.

İşte Kastamonulu Şeyh Şâbân-ı Velî hazretlerinin mâneviyat dünyasındaki yeri ve önemini iyi anlayarak, onun güzel hayatında ve İslâmî yaşayış tarzı, gelecek nesillerimiz için alınacak bir çok dersler vardır ve güzel bir örnek teşkil etmektedir. Şeyh Şâbân-ı Velî Hazret-lerinin gelecek sempozyumlarda, onun hayatının mânevî yönünün, vakfiye, kitabe ve birinci derecede arşiv vesîkalarına dayanarak yazıl-ması, sadece menâkıbnâmelere bağlı kalmayarak, daha geniş bir şekil-de araştırılarak, meydana çıkarılması en içten dileğimizdir.

^{592[15]} Abdulkerim Abdulkadiroğlu, **Halvetîlik'in Şâbâniye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi**, Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Velî Derneği Yayınları, I. Baskı, Kastamonu1991, s. 41.

HALVETİ ŞA'BÂNÎ TARİKATINDA KULLANILAN TÂC-I ŞERÎF VE DİĞER CİHÂZ-I TARİKAT VE SEMBOLİK ANLARI

Oğuzhan KANTAR
Araştırmacı, Türkiye

İnsanoğlu var olduğu günden bu güne çeşitli araç, gereç, giyim, kuşam eşyaları ve daha bir çok nesnelere kullana gelmiştir. ve bu süreç içerisinde insanlar gerek ırklarına, gerek dinlerine ve gerekse mezhep, meşrep ve mesleklerine has çeşitli eşyalar geliştirmişlerdir. Bu eşyalarla hangi ırkın, dinin, mezhebin, tarikatın, meşrep veya mesleğin mensubu olduklarını belirtmeye çalışmışlar ve bu nesnelere de çeşitli anlamlar yükleyerek duygularını ve düşünce tarzlarını sembolize etmişlerdir. Bu neviden olmak üzere sufilerin de kendilerine has eşyalarının, giyim-kuşam tarzlarının ve bu nesnelere yüklemiş oldukları çeşitli anlamların olduğunu görmekteyiz. Biz bu tebliğimizle genel olarak sufilerin giydikleri tâc hırka, haydariye, tennure ve kullandıkları asa, keşgöl, post gibi eşyaları sıralayıp kısa tanımlarını vermeye ve asıl konumuz olan Halvet-î Şa'bânî tarikatının bu sahadaki tercihini ve bu nevi eşyalara yüklemiş oldukları sembolik anlamları izaha çalışacağız

DIVINE CROWN WHICH IS USED IN SECT HALVETİ ŞABANİ AND THE OTHER RAIMENTS OF SECT AND SYMBOLIC MEANINGS.

Since human beings exist up until today; tools, staffs, clothing and many more other objects have been used and during that process, people had developed several wares proper to whether their races, religious, communions, spirits or their professions. On those wares, they tried to express that they were member of which race, religious, sect, temperament or which profession and they symbolized their feelings, opinions and manners by attributing various meanings to those objects. Due to these varieties, we see that Sufis have also their specific wares, clothing, apparels styles and the various meanings that they attributed to these objects. we will try to describe by processing brief definition of apparels that Sufis' wear in general such as; crown, Haydari (dervish's coat), Tennure (collarless and sleeveless dress) and sceptor that they use, Keşgöl, (a kind of vessel which is made by carving coconut) woollfell and we will try to explain the subject which is our main point that the choice of sect Halveti Şabani in this field and the symbolic meanings that they attributed to those objects

İnsan oğlu var olduğu günden bu güne çeşitli araç, gereç, giyim, kuşam eşyaları ve daha bir çok nesnelere kullana gelmiştir. ve bu süreç içerisinde insanlar gerek ırklarına, gerek dinlerine ve gerekse mezhep, meşrep ve mesleklerine has çeşitli eşyalar geliştirmişlerdir. Bu eşyalarla hangi ırkın, dinin, mezhebin, tarikatın, meşrep veya mesleğin mensubu olduklarını belirtmeye çalışmışlar ve bu nesnelere de çeşitli anlamlar yükleyerek duygularını ve düşünce tarzlarını sembolize etmişlerdir.

Bu neviden olmak üzere sufi'lerin de kendilerine has eşyalarının, giyim-kuşam tarzlarının ve bu nesnelere yüklemiş oldukları çeşitli anlamların olduğunu görmekteyiz.

Öncelikle belirtmeliyiz ki, Sufilerin bu sahadaki tarzlarının belirlenmesinde en büyük etken şüphesiz mensubu buldukları dinin, emir ve nehiyeleri ve yine bu dinin en güzide temsilcisi olan Hz. Muhammed'in (sav) ve sair enbiya-i izamin yaşam tarzı, giyim kuşamı ve kullandığı eşyalarıdır.

Ayrıca sufilerin mistik tecrübeleri olan manevi alemle olan irtibatları ve bu alemde aldıkları frekanslarda bu tarzlarının oluşumundaki etkenlerdendir.

Bunun akabinde büyük mutasavvıflar ki; tarikat öncüsü, piri sayılan kimselerin tarzları da müntesiplerince devam ettirilen bir gelenek olmuştur.

Sufiler tarih boyunca belirli kıyafetler giymişlerdir ki bunun için ilk verilecek örnek kimilerine göre sufi, kelimesinin de kökeni sayılan suf yani yün giysidir. Sufiler genellikle yün giysiler giymişler; bunu bir alamet-i farika olarak kullanmışlar. Ayrıca yünün aşırı sıcak tutması ve insan vücuduna rahatsızlık vermesi nedeniyle de bir bakıma nefislerine eziyet ederek, nefis terbiyesi anlayışına uygun buldukları için bunu tercih etmişlerdir. Yine sufiler taç denilen başlıklar ki; genel adıyla sarık kullanmışlar, hırka tabir ettikleri cübbeleri ve tennure adı verdikleri entarileri giyinmişlerdir ve bu eşyalarda renk tarz ve motiflerle kendi meslek ve meşreplerini sembolize etmişlerdir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere sufiler giyim hususunda genelde suf yani yün giysileri tercih etmişlerdir ki Şabani geleneğinde de yün giysinin tercih edildiğini Karabaşı Veli Mi'yar-ı Tarikat isimli eserinde şu şekilde ifade etmektedir.

Mürşit ve salık boyanmamış koyun ve keçi yününden işlenmiş giysi giymelidir. Mürşit yünün yumuşağı ve incisini giymelidir. Salikin giydiği yün ise kalın ve katı olmalıdır. Lakin yünün kırmızıya boyanmışını giymek caiz deildir . /

TÂÇ: Başa giyilen başlıklara verilen addır. Her tarikatın kendine has şekillerde ve renklerde taçları vardır. Bu taç stilleri farklı tarikatlarda farklı şekillerde olduğu gibi aynı tarikatın değişik şubelerinde genel itibarıyla aynı olup ufak şekil ve renk farklılıkları arz etmektedir. Tâç lar genellikle şeyh

halife konumunda olan kimseler tarafından giyilir. Bazı tarikatlarda dervişlerde taç giyerler ancak dervişler genellikle başlık olarak sikke veya arakiye denilen yün takkeler kullanmışlardır. Ayrıca gerek taç gerekse sikke ve arakiyeler üzerine destar denilen çeşitli renklerde sarık sarmakta sufilerin uygulamalarındandır. Sufilere göre cennete Hz Adem'e (as) ve de miracta Hz Muhammed'e (as) a tac giydirilmiştir. Bu bağlamda İstanbul Topkapı sarayında sergilenen Hz. Yusuf'a (as) ve Hindistan'ın Lahor kentinde bir camide muhafaza edilen Hz Peygamber'e (sav) ait olan taç ve destarlar günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu açıdan konumuz olan Halveti Şabani tarikatının tacına göz atacak olursak öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, Şabaniye, Halveti Tarikatının bir kolu olması hasebiyle Şabani şeyhleri Halveti tarikatına ait olan ve dört terklı ve kırk dallı tabir edilen tacı kullanmışlardır

Halveti tacı dört terklı yani dört dilimli olup bu dört dilim içinde ayrıca iç içe gecen arabça dal harfî biçiminde beş-yedi veya on dal bulunmaktadır. Bu şeklin tepeden bakılan açık hali kufî hat ile yazılmış kelime-i tevhit yazısı olduğu beyan olunmaktadır. Bu tacın her bir terkinde diliminde onar dal bulunarak dört terkin de kırk dallı olanını ilk defa tarikatın kurucusu Pir Ömer Halveti'ye bir ağaç kovuğunda girmiş olduğu

40 x 40 1600 günlük halvet sonucunda bu halvetinin bir nişanesi olarak Hazreti Peygamber tarafından mana aleminde giydirildiği ve Pir Ömer Halveti'nin de bu tacı bu tarikatının bir nişanesi olarak içtihat ettiği beyan olunmaktadır. Dolayısı ile Halveti tarikatında bu tacın giyilmesi bir gelenek olmuş ve Halvetiliğin şubeleride bahse konu taçda bazı ufak değişikliklerle kendi kollarını sembolize ederek kullana gelmişlerdir. Mesela Halvetiliğin Cemaliye koluna bağlı Sünbülîler Halveti tacının beyaz ve biraz sivri olanını, Cerrahi kolu ise turuncu rengini kullanırken, Uşşakiye şubesi kök yeşil ve daha kubbemsi olanını tercih etmiş ve kubbe nin merkez kısmına beyaz düğme vaz etmişlerdir. Konumuza dönecek olursak Halveti tarikatının Cemaliye şubesinin bir alt kolu olan Şabani müntesipleride bahse konu Halveti tacının kullanıldığı görülmektedir. Şabaniler ekseri Halveti tacının beş veya yedi dallı olanını ve beyaz yada yeşil olanını kullanmışlardır. Bu tacın tepe kısmı pek sivri olmayıp kubbemsi bir şekil almaktadır. Şabanilerde beyaz olan tacın dalları genellikle siyah ipe dikilerek oluşturulmuştur. Yeşil olanı ise genellikle beyaz yada yeşil üzerinde belli olabilecek daha farklı bir renk ipe dikilmiştir. Tacın tepe kısmında halka biçiminde bir dikiş daha bulunmakta olup bu halka -hu- isminin arap harfleriyle yazılışında kullanılan ilk harf olan he harfinin gözü olarak tabir olunmaktadır. Ayrıca dört terk(dilim) içerisinde bulunan beş yada yedi daldan en altta kalan dalın içerisine üç yada dört adet diklemesine çubuk yani elif yapılmıştır. Bu konuda Karabaş-ı Velî'nin ifadesi ise şu şekildedir.

Tac giymek sünnettir.

Tacların en üstünü halveti tacıdır. Bu tac insanı kamili, yani külli vücudu remzeder. Kırk dalı ve bir halkası vardır. Halakanın ortası da -ism-i celal- de

ki ALLAH lafzının –ha-sı bulunur Bu halakadan birisiyle keşişen dört elif uzanır böyle olunca tacın üst kısmında on adet –ism-i celal- yani yani Allah ismi görünür tacın ortasındaki ha harfi on ism-i celalin tamamını kendisinde toplar bu sebeble ortadaki ha harfi tacın kalbi gibidir

Tac insanın esma, efal, sıfat ve zat tecellileriyle kaim bulunan külli vucut olmasına işaret eder. Daha açık bir ifadeyle insanın ism-i celalin tam mazharı olmasına işarettir

Tacın ortasındaki ha ise sıfatların tamamını kendinde toplayan ism-i zata yani –hu- ismine mazhar olmasına işarettir. Bundan ötürü tac salike ya ruh yada kalp makamında verilir

Hüseyin Vassaf bey de sefine-i evliya nam eserinde ise İstanbul Doğancılar da bulunan Şabani yenin, Nasuhi kolu asitanesi son şeyhi Ahmed Kerametın Efendi'den naklen Şabani tarikında dört nevi tacın kullanıldığını beyan etmektedir Buna göre;

1 Sarığı yeşil ve tepesi de yeşil olan tac ki, etvarı seb'a ya göre üçüncü isim olan –hu- ismine çıkmış olan müridana irşadla görevli Şeyh efendiler veyahut Çelebi efendiler tarafından giydirilen tac-ı Şerif tir

2 Sarığı yeşil veya beyaz tepesi ise beyaz olanları ise dördüncü esmaya yani hak esmasına yükselen dervişan giyer

3 Sarığı beyaz tepesi beyaz ancak risalesi siyah olanını ise etvarı sebayı bitirenler giyer.

4 Tepesi beyaz, sarığı siyah, risalesi ise beyazdır ki bu yolda velayet makamına çıkmış zevatın giydiği bir taktır.

Bir de Nasuhi kolunda ve sadece Hz. Nasuhiye ait olarak tacın tepesine düğme konulmuştur. Ayrıca zikir esnasında beyaz ve yeşil dal arakiye kullanılmakta olduğu da beyan olunmaktadır.

Şabani tarikatının, Şeyh Şabani Veli'ye ait olduğu söylenen tac bugün Şaban-ı Veli külliyesinde sergilenmekte olup bu tacın kurşunimsi bir renkte olduğu ve siyah renkli bir iki kat dolama destar tabir olunan şekilde sarılı olduğu görülmektedir

SARIK: Sarık tacın üzerine sarılan beş on metre uzunluğunda ki bez olup destarda denilmektedir. Çeşitli şekillerde sarılmaktadır. Halveti meşayih ise genelde hüseyini usulunde destar sarmışlardır yine karabaşı veli sarık konusunda şöyle demektedir.

Sarığın en iyisi şaldır yani mutlaka yünden işlenen sarıktır. Şalın deve keçi veya koyun yününden dokunmuş olması fark etmez.

RİSALE: Taca destar yani sarık sarılırken uç kısmının birkaç karış dışarıda bırakılmasıdır ki bu risale bazen sarığın kendinden olmakla beraber bazen de Şabani Tarikatına has bir uygulama olarak gördüğümüz sarığın uç kısmının arkadan öne doru bir şerit halinde tam alnın üstünden sarığa sokulup uç kısmın ise düz bir şekilde alna doğru sarkıtılması işlemi ki sarıktan ayrı bir kumaştan ve farklı bir renke bırakılmaktadır. Bu hususda Karabaşı veli şöyle söylemektedir.

Risale (alaka- dal)

Risale sarıktan aşağıya salıverilen nesnedir. Risale velayet-i tammeye delildir. Bu bakımdan sadece tacı şeriflerde olur ona alaka veya dal delil işarette derler

Siyah tac üzerinde siyah risale salikin fena fillahta olduğuna, siyah tac üstünde beyaz risale mürşidi kamilin işareti olup o kişinin mutlak hafa- sırl ve bekabillah makamında olduğunu gösterir. Siyah tac üzerinde beyaz risaleyi ancak mürşidi kamil takabilir

Tac yani sarık insanın hakikatini, taç ta ki risale ise o kişinin velayetini temsil eder. Risale genelde sarığın ucundan ayrı bir parça ve ayrı bir renkte olur ki bunun anlamı velayetin yaratılıştan değil sonradan kazanılan bir şey olduğunun işaretidir. Risale genelde namaz esnasında salıverilir. Çünkü risale velayet ve kurbiyete işaretir. Namaz ise müminin miracı olması hasebiyle kurbiyetin yani Allah cc ye yakınlığın sembolüdür Risale tacın orta kısmında olur ve namaz esnasında kalp üzerine sarkıtılır ki bu ise kalp ve kafa irtibatına işaret eder. Şabanilerde risale alın tacın ön kısmına doğru sokulur ki kişinin zat ismine –hu- sırtına mazhar olduğunun işaretidir.

HIRKA: Cübbe, Ferace, Aba, Lata gibi isimler de alan büyük uzun paltolardır. Yine Hz Peygamber'in (sav) cübbe kullandığı bilinmektedir. Bu nedenle sufiler sünnet olduğu için hırka kullanmışlar. Miyar-ı Tarikata hırka içinse şöyle denilmektedir.

Hırka giymek sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) tac ve hırkasını Veysel Karani hazretlerine vasiyet buyurmuştur.

Hırka yine cübbe manasındadır. Takva, irfan ve mürşit hırkası olmak üzere üç çeşidi vardır.

TENNURE: Yakasız ve kolsuz tam boy kumaş entarilere verilen isimdir. Genel olarak bir çok tarikat dervişanı tennure giyerler. Mevlevilerde ise hususen sema ederken kullandıkları farklı bir tipi de vardır.

HAYDARIYE ve HÜSEYİNİYE: Sufilerin hırkaları altına ve tennureleri üzerine giydikleri kolsuz omuz başları hafif uzun bir tür yelektir. Uzunluğu bele kadar olanına haydariye, dize kadar olanına ise Hüseyiniye denir. Haydari denmesinin sebebi Haydar-ı Kerrar lakabının sahibi İmamı Ali (ra) hazretlerinin bu tip bir yelek kullandığı rivayet edilmesindedir. Yine Hüseyiniye tabir olunan tipini ise İmamı Hüseyin (ra) Efendimizin kullandığı söylenir.

DESTEGÜL: Yine tennure üstüne ve hırka altına giyilen kollu yelektir ki Hz Peygamber'in (sav) kızı Hz Fatıma (r.a.ha) annemizin giydiği bilinmektedir.

ŞAL: Rida boyna asılan atkı ya verilen isimdir, Karabaşı Veliye göre "Rida şal boyna atılan bir atkıdır ki ancak hilafet makamına gelenler giyebilir"

KEMER: Sufilerin bellerine taktıkları kuşaklardır ki kemerbet, şet, eliflament gibi isimlerde alır. Miracta Hz Peygambere taç giydirildiği gibi kemerde kuşatıldığı, kendisinin de İmam-ı Ali'ye (ra) kemer kuşattığı söylenir.

ŞALVAR: Sufilerin tennure yada gömlekleri altına giydikleri bol pantolonlardır ki Hz İbrahim (as) sünneti olduğu rivayet olunur.

MEST: Sufilerin çorap üstüne giydikleri, deriden mamul bir çeşit boğazlı bot biçiminde pabuçtur. Hz Peygamber de kullanmıştır.

PAŞMAK VEYA KAMARÇİN: Deriden mamul pabuçtur.

Sufilerin kullandıkları eşyaları da genel olarak sayacak olursak şöyle ki ;

POST: Kuzu, koyun ve keçi tarzı hayvanların derilerinin işlenmesiyle yapılan bir çeşit seccadededir. Hz İbrahim'in (as) Hz İsmail'i (as) kurban edeceği vakit Allah'ın (c.c) onun yerine bir koç indirdiği bunun üzerine İbrahim'in (as) bu koçu kurban ettiği ve postunu da bu şekilde seccade olarak kullandığı rivayeti vardır.

Genelde Halveti tarikatında mürşitler kırmızı, dervişan ise beyaz post kullanırlar ve post mürşitlik makamını temsil eder ki bir halifenin bir tekkeye görevlendirilmesi o tekkeye postnişin olması olarak ifade olunur. Postun remizlerinden biri Hz İsmail'in teslimiyeti ve ayrıca Hak yoluna kurban oluşuna işaretir.

ASA: Sofilerin seyahat esnasında kullandıkları baston gibi bastondan biraz uzun sopadır. Baş kısmı genellikle yuvarlak, elle tutulan kısmı metal, yere değen kısmı ise sivri demir uçludur. Hz. Musa (as) sünnetidir. Hz Peygamber'inde kullandığı bilinmektedir. Şabani tarikatında asa kullanılmaktadır. Kullanılan asalar halen Şaban-ı Veli külliyesinde sergilenmektedir. Miyar tarikat nam eserinde asa hakkında geçen ifadeler şöyledir.

Asayı şeyhler kullanır. Hz Peygamber'in, Hz İbrahim ve Hz Musa'nın sünnetine ittibadır. Asada elle tutulan kısmın üstü vahdet ve cemale aşası kesrete ve kevnî vucuda cismaniyete asanın yere değen ucundaki demir ise celale işaret eder.

TESBİH: Sofilerin zikrederken çektikleri esmaların sayısını belirlemek için kullandıkları ipe dizilmiş boncuklardır. Otuzüçlük, doksandokuzluk, beş yüzlük ve binlik olanları olduğu gibi taneleri çok iri ve boyu üç dört metreyi aşan tekke tesbihi de denilen çeşitleri vardır. Sahabey-i Kiramın tesbih benzeri şeyler kullandığı rivayet olunur.

MÜTTEKA: Sufilerin halvete girdiklerinde uzanarak uyumaları yasak olduğundan koltuk altlarına aldıkları bir tür dayanak olup kısa bir koltuk değneğidir. Halveti tarikatı adından da belli olduğu şekliyle halvet hayatına önem veren bir tarikat dır. Halveti derviş ve şeyhleri yılın belli zamanlarında halvete girerler. halvet genelde tekke ve mescitlerde hazırlanmış küçük odacıklarda yapılır ki bu odaya giriş ve çıkışın ve de orda kalmırken uyulması gereken kuralları vardır bunlardan biride halvete giren kimsenin halvete yatar vaziyete bulunmaması uyurken bile oturur vaziyete uyumasıdır bunun için halvete dervişler uyurken dayanmak için bu nevi aletler kullanmışlardır.

MUĞİN: Münteka ya benzer ancak demirden yapılmış ucu hilal şeklinde bir dayanak olup yine halvetteki dervişlerin uyurken alınlarını dayayarak uyumasına yarar.

HALVET KOLONU: Dervişlerin halvetteyken boyunlarından geçirip dizlerini de bükerek taktıkları bir çeşit kumaştan yapılmış bağdır.

TEBER: Genelde seyyah dervişlerin seyahat esnasında yırtıcı hayvanlar ve diğer tehlikelerden korunmak kastıyla ve gazî, mücahit dervişlerin ise cihada giderken kullandıkları küçük el baltalarıdır.

NEFİR: Seyyah dervişlerin kullandıkları boynuzdan mamul bir çeşit borazandır.

KEŞKÜL: Seyyah dervişlerin yanlarında taşıdıkları esasen bir tür Hindistan cevizi kabuğundan yapılan kaptır ama metalden de imal edilmiş olanları vardır.

SANCAK: Tarikatların sembollerini, pirlinin isimlerini içeren filema ve bayraklarıdır. Her tarikatın kendine has bir sancağı olur. Bir kimse şeyh olup irşat için başka bir beldeye gönderilir ise irşat alameti olarak şeyhi tarafından sancak verilir

ŞİŞ: Genelde Rufai Tarikatının Burhan adı verilen törenlerinde kullandıkları delici aletlerdir. Büyüklerine meydan aynası da denilir.

GÜL: Rufeilerin burhan esnasında ateşte kızdırılarak yaladıkları demirlerdir.

SOFRA: Seyyah dervişlerin kullandıkları kenarları bir zincirle büzülebilen kapandığında torba açıldığında ise sofraya olabilen bir eşyadır.

CİLBENT: Kemere takılan küçük çantalardır. Bektaşî tarikatında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak diğer tarikat salikleri de kullanılmaktadırlar.

MENGÜŞ ve PALHENK: Mengüş, genelde Bektaşî dervişlerinin mücerretlik yani bekarlık alameti olarak kulaklarına taktıkları küpedir. Şöyleki eski geleneklerde küpe takmak kölelik sembolüdür. Bu nedenle sufilerce küpe takmak Allah'ın (cc) kulu ve kölesi olduğunun sembolü de sayılabilir. Palhenk ise balgam taşından yapılan on iki köşelik ve yine Bektaşîlere has bir kolyedir. On iki köşeli olması on iki imama işaretidir.

ÇERAĞ: Çerağ, Çıra, Mum Kandil tarzı aydınlatma aracıdır ki tekke ve mescit ve türbelerin aydınlatılmasında kullanılır. Sufilerce ise çerağa, irşat ve mürşit anlamı yüklenmiştir. Yani etrafı aydınlatmak, irşat etmek yani mürşid-i kamiller bu tip aydınlatıcı araçlara benzetilirler. Çevrelerini aydınlatırken kendilerini de feda ederler. Bu sebeple sufiler mum, kandil benzeri şeyleri irşadın mürşidin sembolü olarak kabul etmişlerdir. Hatta sufi kabirlerine mum dikme adetinin altında yatan manada orda yatan kimsenin mürşit yani irşat edici çevresini aydınlatıcı bir kimse olduğunu ima etmektedir.

Yukarıda genel olarak tarikatların kullanmış oldukları ortak malzemelerin isimlerini ve tanımlarını yaptık. Genel olarak tarikatlarda saydığımız bu malzemeler kullanılmakta olup yine bahsettiğimiz üzere her tarikata göre bu malzemelerin şekil, renk ve tipleri ufak tefek farklılıklar arz etmektedir.

Son olarak diyebiliriz ki, gerek diğer tarikat mensupları gerekse Halveti Şabani dervişleri ve şeyhleri tennure denilen entarileri ve haydariye denilen yelekleri ve ferrace denilen cübbeleri giymişlerdir. Ve genel olarak yukarda saydığımız cihaz-ı tarikatı ve cehiz-i dervişanı kullana gelmişlerdir. anlattığımız üzere bu büyük kültür yüzyıllar boyu devam ettirilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak kullanım ortamları olmadığı için bu büyük kültürde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Temennimiz şudur ki; toplumumuz tekrar bu kültürel mirasına sahip çıkıp, gelecek nesillere hakkıyla aktarımını sağlar ve böylelikle bizi biz yapan bu tip değerlerimiz yok olup gitmez.

KAYNAKÇA

- 1-Karabaşı veli miyarı tarikat tarikat adabı haz. Mustafa TATCI – Cemal KURNAZ Alperen Yayınları Birinci basım Ağustos 2002
- 2-Derviş çehizi Türkiyede tarikat giyim kuşam tarihi Nurhan ATASOY T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 2005
- 3-Osmanzade Hüseyin Vassaf Sefine-i Evliya Prof. Dr Mehmet AKKUŞ Prof.Dr. Ali YILMAZ Kitabevi yayıncılık İstanbul Nisan 2006

TASAVVUF FELSEFESİNDE ZİKİR KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kasım Özgen
Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye

ÖZET

Tasavvufun özü Sınırsız Varlığa ulaşma çabasıdır. Bu çaba iki temel boyut içermektedir. Birinci boyut sofinin kendi varlığını Tanrının varlığı karşısında tamamen yok etme, benliğini Onun varlığı karşısında tamamen eritmektir. Ancak bu durumda zihnin ego/ben bilinci kırılır, böylece bu sahte ve sınırlı benlik bilinci yerine gerçek ve Sınırsız Ben bilinci gelip zihne yerleşir.

Zihnin bu yeni bilinç hali sofiyi iki varlık (Ben ve O) anlayışına dayalı eski düalistlik bilincini terk ettirir. Sofi artık evreni Birlik ve Tek Varlık ve Bir Gücün çoklu eylemleri olarak görmeye başlar. Gündelik yaşamında da bunu tüm eylemlerinde yaşam felsefesi haline getirir. Sofinin birliğe dayalı bu yenedünya görüşünde sofi varlıkta, sıfatlarda ve eylemlerde tam tevhidi gerektiren varlığın birliği, eylem birliği ve sıfat birliği görüşü hâkim olur. İnsan ve evrenin birliğini savunan bu dünya görüşünü pratikleştirmenin anahtarı zikirdir.

Tevhidin sofinin hayatında pratikleşmesi bir görev veya bir ödev gereği değil; tam tersi, Mutlak Varlık sevgisine dayalı içten bir çabadır. Bu gözlemeleme sonucu sofide Varlığı gözlemlemekten haz alır. Varlık sofinin kendisiyle mücadele edeceği dışarıdaki bir rakip değil, kendisi de onun bir parçası olduğu bir bütündür. Bu nedenle parçaya değil her zaman bütüne bakmayı öğrenmeli ve varlıktan zevk alınmalıdır. Bütüne bakmayı öğrenmenin yolu da sözcük anlamı “hatırlama” olan zikri sürekli yapmaktır.

İkinci boyut ise sofinin kalbine uygun bir zikirle kendi nefsinin terbiye etmesidir. Bu da ancak nefsin mertebelerini tanımak ve kendi mertebesine uygun zikrin/virdin onu tanıyan mürşit tarafından kendisine verilmesi ve bu zikri/virdi onun sürekli uygulaması ile mümkündür. Sofiyi Varlık aşkına yönelen ve onu huzurla dolduran işte bu zikrin nurudur.

Sofinin yaşam felsefesinde zikir karanlıkları aydınlatan bir feneridir. Çünkü sofi için sürekli zikir aslında zihnin en önemli hastalığı olan gaflet ve nıyan/ unutmak hastalığından kurtulmak için yapılan çaba anlamına gelir. Gaflet ve nıyan açık zihni kapalı hale getiren iki temel özelliktir. Sofi kendi zihnini bu iki özellikten kurtaramadığı sürece aydınlık aşk yolunda sağlıklı bir yolculuk yapamaz. Sevgiliyi arada bir hatırlayana aşık denildiği nerede görülmüştür. Her an aydınlığı hatırlatmaya yarayan zikir, zihnin söz konusu

bu iki özelliğini alt etmek için sofinin tüm yaşamı boyunca kullandığı en önemli güç kaynağıdır.

Özden ibaret olan zikir gönlü güçlendirir. Zikrin özü nefsi eritmektir. Nefsi eritmeyen zikir, zikir sayılmaz. Hakkı zikir etmek Ondan başkasını unutmakla yetkinleşir. Zikir sofinin Hakk'ın isimlerini belli bir bilinçle sürekli tekrarlayarak onu anmasıdır. Mutlak Varlığın Birliğini/Vahdaniyetini, tüm sıfat ve eylemlerin arkasında onun olduğunu zevki bir bilinç(marifet)le bilmektir. Bu zikir ile zikir edilen isimlerin birer tecellileri olan, görünen varlığın arkasındaki görünmeyen Varlığı görebilmek ve Onu sürekli hatırlayabilmek ve Ona vuslat/kavuşma ümit edilir.

Zikir sürecinde kalp oldukça önemlidir. Zikirde kalpteki niyet ne ise, kalp neyi kast ederse ve neyin üzerinde odaklanmışsa kalbin sahibi de o olur. Bir başka deyişle kalpteki gerçek niyet ne ise hal de o olur. Burada çalışan mekanizma niyet artı hal eşittir olmaktır. Bu nedenle, dille yapılan zikir, saf niyet ve kalp huzuru içinde yapılırsa gerçek anlamda zikir sayılır. Bir başka deyişle, dille yapılan zikir, batında/içsel dünyada geçenleri tüm boyutlarıyla ifade ettiği zaman gerçek zikir olmuş olur. Bir anlamda eğer sesli zikir yapılıyorsa dil; zihnin, kalbin, ruhun ve aklın dili olmalıdır. Zikirde dil, zihnin sesini ve kalbin sözünü ortaya koymalıdır. Adeta dil sesle susmalı, zihin ve kalp sessizlikle seslenmelidir.

Zihin neyi zikir ederse gerçekte o olur. Bu nedenle doğru zikir önemlidir. Tam bir zikir, ilahi bir suret olmasından dolayı insanı kâmildeki yetkinliklerin gerçekleşmesi anlamına gelir. İlahi suretin temel ayırıcı özelliği akıl, gönül ve bilinç sahibi olmaktır. Hakkı zikir, hak bilincini uyandırır. Yaratılışın amacı olan mutluluk, varlığın özünü hatırlamaktan başka bir şey değildir. Bunun için ihsan bilinci Mutlak Varlığı görüyormuşçasına onu zikre devam etmektir.

Kavramlar

Zikir, Tasavvuf Felsefesi, Zihin, İnsanı Kamil, Varlık, Varlığın Birliği, İsimlerin Tecellisi, Mutluluk, Şeyh Şabanı Veli, İbi Arabî

ABSTRACT

MEDITATION / MANTRA CONCEPTS at SUFISM

The essence of Sufism is an attempt to reach Infinity Asset. This effort includes two basic dimensions. The first dimension is the destruction of sofie's own existence in the face of God existence, dissolving his identity/ego in the face of His presence. But in this case the consciousness of ego/I of the mind, is broken down, thus awareness of the real and Eternal I comes and settles in the mind instead of this false limited self-awareness.

This new state of consciousness makes Sofi abandon an old düalistlik consciousness based on understanding those two entities of (I and He). Now Sofi begins to see the universe as the Union and a Unique Entity and as multiple actions of the One Power. He also makes it his life philosophy in all actions of his everyday life. At his new world conception based on unity Sofi

has disciplines over the attitudes such as the unity of existence, unity of action and unity of adjectives required for the full unification of asset, adjectives and actions. The keys of getting practice of this world view defending the unity of man and the world is meditation / mantra.

To practise the Union is not one of the necessities of a task or an assignment for Sofie. In his life, on the contrary, only a sincere effort based on the love of Asset Sofi is delighted, too with his observation of the Entity as a result of this observation. Asset is not a competitor outside to fight with him, but he is a part of it is a whole. Therefore, not to look at the part but at the whole should be learnt, the asset should be delighted with. The way to learn to look to the whole is to do the mentioning/ zikir (meditation) meaning of the word "recall" continuously.

The second dimension is that Sufi overcomes his fleshly cravings with the mentioning/ zikir favorable for his heart. But this is only possible when one recognizes the state of his own soul and applies continuously the dhikr / virdin appropriate to his state of soul given him by a mentor who knows him well That's the light of dhikr which directs Sufi to the Asset love and filled him with peace.

Dhikr /Zikir is a lighthouse that illuminates the darkness in the Sofi's life philosophy. Because continuous chanting/zikir means for sofi the efforts made to get rid of the most important mind disease such as unawareness nisan/forget. Unawareness/ gaflet and nisan/forget two major features that makes an open mind closed.

Sofi cannot travel in a healthy way on the bright road to love unless he recovers his own mind from these two features. Remember where one was seen to be called a lover since he remembers his sweetheart once in a while.

To remind him enlightenment at any moment Dhikr is the most important source of power used by sofi throughout all his life to overcome these two features of the mind.

Essence of which consists of Dhikr strengthens heart. The essence of Dhikr is to devastate one's fleshly cravings. Meditation that doesn't dissolve the flesh is not counted. To mention the right is activated with forgetting others but He. Dhikr is the remembrance of God through repetition of divine names in a certain consciously way. To know with a pleasurable awareness (gimmick) about the Absolute Unity of God/monoteizm that He was behind all the adjectives and activities. Through this it is hoped to see invisible Asset behind the visible presence, to remember Him and practising the names with manifestations of each and reunion with Him.

The heart is very important in the process of meditation. At Dhikr the owner of the heart is what faith in your heart, what the heart mean, what the heart focused on. Mechanism works here is faith plus a state is equivalent. Therefore, chanting in the language done in pure faith and peace of heart is considered true dhikr. In other words, chanting in language is noted as a real only when it states those in abdomen / inner world with all three

dimensions. In a sense, if the voice chanting is made, the language must be the language of mind, heart, soul and consciousness. The language of Zikir would put out the voice of mind and the word of heart. True-language voice should be silent, mind and heart would yell silence.

What the mind remembers, it actually happens in a real life. Therefore, the correct meditation is important. Since a human being is a duplicate of the divine, full remembrance means the realization of competencies of wise. Main distinctive feature of the divine is to become a man with mind, heart and conscious. Remembrance of Right / Hak wakes up awareness of God.

Happiness which is the purpose of creation, is nothing more than to recall the essence of existence. For, human consciousness is to continue dhikr The Absolute Existence as if it saw Him.

Key words

Dhikr /Zikir, Meditation/Mantra, Mind, Existence, Being, Perfect of human, Happiness, Revelation of Nouns, The Unity of Existence, Şeyh Şaban-ı Veli, İbni Arabi

TASAVVUF FELSEFESİNDE ZİKİR KAVRAMI

Bilgi olmadan fikir,

Fikir olmadan zikir,

Zikir olmadan tatmin,

Tatmin olmadan hal olmaz.

Tasavvuf felsefesinin özü Sınırsız Varlığa ulaşma çabasıdır. Bu çaba iki temel boyut içermektedir: Birinci boyut salikin kendi varlığını tek ve mutlak varlık olan Hakk'ın varlığı karşısında tamamen yok etme, zihnini kendi varlığının yokluğuna alıştırmak fena/yok olma bilincini kazanmaktır. Ancak bu fena bilinci sayesinde ego/benin sınırlı bilinci kırılır, böylece gerçek /hak olmayan ve sınırlı bu benlik bilinci yok olur. Bunun yerine gerçek ve Mutlak Sınırsız Ben/ Rab Bilinci gelip zihne yerleşir.

Zihnin bu yeni tevhit bilinci salike/sofiye öyle bir zevk verir ki o artık iki varlık ve iki ben bilincine dayalı, eski düalistlik bilincinden zevk almaz olur. Tevhit bilinci salikin zihnine, varlıkta, sıfatlarda ve eylemlerde tam tevhidin gerektirdiği varlık birliği, eylem birliği ve sıfat birliği görüşü ve tecrübesi/irfan ile olur. Bu tevhit bilinci sadece bilişsel değil; aynı zamanda duygusal ve tam bir zihniyet durumudur.

Bundan dolayı sofinin zihniyeti, zamanla aşkı yaşayan vecdi bir duygu/ iman; çokluktaki birliği/ kesretteki vahdeti görmekten kaynaklanan estetik haz/ihsan ve yaşamın özünü, yani eşyayı olduğu gibi bilip anlamaya dayalı hikmetle zenginleşir. Böylece sofi sahip olduğu hikmet gözüyle varlığın tüm boyutlarını kucaklar ve gerçek Varlığa/Vücuda teslim olur. Tevhidin bu pratikleşmesi, zihin, varlık, dini-estetik hayat ve yaşam sanatı biçimine dönüşebilmesi bir görev veya bir ödev gereği değil; tam tersi, salt Hak sevgisine dayalı içten bir çabanın ürünüdür. Sevgiye dayalı bu çaba/cehd, yine Hakk'ın Sınırsız Cemal/Güzellik ve Sınırsız Celal/Yücelik sıfatlarının

tecellilerini müşahede etmekten alınan zevkin zamanla zihne yerleşmesi, bedende hâl olması ve buna bağlı olarak tevhit nurunun kalbi doldurması ile sofinin iç dünyasını şenlendirmektedir. Bu boyut daha çok kendini bilmeye dayalı boyuttur.

İkinci boyut ise nefsi terbiye etmek yoluna yönelmektir. Bu yönelme de ancak nefsin mertebelerini tanımak ve kendine en uygun zikrin/virdin onu tanıyan mürşidi tarafından ona verilmesi ve bu zikri onun sürekli uygulaması ile gerçekleşir. Saliki aşk yoluna yönelten ve onu bu yola tam bir teslimiyetle tutkal gibi tutan işte bu zikrin nurudur. Şeyh Şaban-ı Veli söz konusu olduğunda bu nur başlangıcı Hz. Peygamber'e kadar varan bir silsileye dayanmaktadır. Hz. Pir Şaban Veli'nin nuru bağlı bulunduğu tarikat silsilesi yoluyla peygamberin Hz. Ali'ye öğrettiği zikri sırlar ve nurlarına dayanır.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'den zikrin şeklinin nasıl olduğunu sordu ve “ne şekil ve ne hal üzere zikredeyim?” dedi. Hz. Peygamber cevaben “Ey Ali gözünü yum ve sessizce dur. Sen bu halde dururken ben “Allah” ı üç kez zikredeyim. Sen benim bu zikrimi dinle. Ondan sonra sen de benim bu zikrim gibi üç kez zikret. Bundan sonra Hz. Ali'ye ilm-i leddünniye verildi. (Ayni, 2000) Hz. Ali bu zikri can ve gönül kulağı ile demir bir irade ve tam bir teslimiyet içinde dinledikten sonra kalbi açıldı ve eşyayı da olduğu gibi gördü. Tüm manalar onun zihnine doldu, o mana adamı oldu. Kalpte dolup taşan bu manalar onda ruh ve beden olarak tam bir hâle dönüştü. Hz. Ali'ye verilen bu zikrî sırdan tarikat yolu ile Hz. Pir de nasiplendi. O nurla o da nurlandı.

Zikrin önemi onun bir takım gizli sırlarla birlikte zikir sahibine ilahi nur ile nurlandırmasında yatmaktadır. İşte Hz. Pir'in çevresine yansıttığı bu nur, kendinde hâl olmuş, artık ağızdan tekraren çıkan lafızlar olmaktan çıkmış; ruhta aşk ateşini yakmış, ruhunu yüceltmiş ve bu nur gücü tüm bedeni kaplamıştır. Hz. Pir'in ruh ve bedenine hâkim olan bu nur sayesinde birçok kerametler kendinden varit olmuştur.

Hz. Pir'in vefatında şehirde onun cenaze namazına katılamayıp Kastamonu'dan köyüne gitmek için ayrılan bir zat, şehrin Hisar Tepesi üzerine hava apaçık olmasına rağmen çökmüş bir gökkuşağı görür ve bunu köylüye anlatır. Mana sahibi bir zat ona gördüğünün Hz. Aziz'in üzerine Allah tarafından inen bir nur olduğunu söylemişlerdir. (Ömer Fuadi, 2011) Bu sırlar dünyası, öğretmeni Şeyh Şaban-ı Veli olan gönül okulunda onun manevi dersleri ile görebilenler için kendini aşikâr etmektedir. Böyle nice gönül okullarına hocalık yapan Hz. Pir menkıbelerde anlatılan birçok davranışı ile ölümsüz örnekler geride bırakmıştır. Gönüllere neşe, mutluluk, ilim ve irfan zevki sunmuştur.

Tasavvuf felsefesinde tek gerçek varlık Hakk'ın kendisidir, Hakk'tan başka varlık sadece bir gölgeden ibarettir. Hakk'a vasıl olmak için ondan başka (ağyar, masiva) her şeyden yüz çevirmek, sadece tüm zihin ve kalp/niyet gücüyle ona yönelmek, bir başka deyişle kalbini ve fikrini sadece Hakk'a yöneltmektir. Sülükte/yolda salikin uçmak için bilgi ve hal

kanatlarını kendine kanat yapması gerekir. Bilgi yakın kapısını aralar. Ancak yakinden sonra hal ve zevkin kapılarının da fethi gerekir.

Sülükte salikin zihni bin bir vesvese, evham ve hayallerle ile dolup taşabilir. Bunlardan kendi zihnini kurtarmak için salikin gayet saf, içten, aşk ve içtenlikle Hakk'a yönelmesi ve onu sürekli zikir ile zikretmesi gerekir. Yolu temizlemek Hakk'ı sürekli zihinde saklamakla olur. Hakk'ı idrak her türlü düşünce yollarının üzerindedir. Ancak Hakk'a, yine Hakk'ın tecellileri olan isimleri zikretmek, bu isimler üzerinde derin tefekkür ve teemmül etmek/meditasyon, bu isimlerin sıfat ve eylemleri ile sıfatlanmakla kavuşulabilir. Aynı şekilde sofinin amacı olan insanı kâmil olmak ancak bu yolla yönelmekle ulaşılabilir.

Zikrin hale dönüşmesi için zihnin tam bir odaklanma ile zikirle meşgul olması gerekir. Sofi kendi zihnini bilinçli olarak zikirle meşgul etmese; zihin kendiliğinden hem de kolayca başka şeylerle meşgul eder. Zihin doğası gereği belli bir ritmik ve belli bir güçteki tek sesi belirli aralıklarla tekrarladığında zihinde muazzam bir etki meydana gelir. Bu muazzam etki zihinde ritmik seslerin ardışık olarak tekrar edilmesiyle tetiklenen Yücelik/Âliyy duygusunun ortaya çıkarmasından kaynaklanır. Ardışık ritmik sesler Mutlak Sınırsızlığı çağrıştırmakta ve bu çağrışım sonucu zihinde yücelik veya huşu duygusu tüm bedene baskın olmaktadır. (Burke, 2008) Her seste titreşim aynı olmazsa gerçekte var olan etki tam olarak ortaya çıkmaz ve zihin kendine hemen başka bir meşguliyet bulur. Zihnin söz konusu bu doğası zikirden alınacak zevki daha kolay elde etmeyi sağlar.

Yaptığı zikirten zevk almayı öğrenmek hal için atılacak ilk adımdır. Zikirde ve onun manasında zihin için Hak'tan başka maksat olmadığını zihne nakış etmek, bu zikrin hale dönüşmesi sağlayan ikinci adımdır. Zikrin hale dönüşmesinin ölçütü ondan zevk almak ve içsel dünyada farkında olmadan değişim yaşamaktır. Bu ilk hale sahip olunca zikirten tamamen haz alacak olan salikin gönül aşk ateşi ile yanmaya başlayacaktır. Temel olan zikrin tatmine/zevke, zevkin hâle, halin makama, makamın da aşka dönüşmesidir.

Zikir Kavramı, Önemi ve Çeşitleri

Zikir sözcük anlamı olarak bir şeyi zihinde tutmak, hapsedmek, hatırlamak, adını anmak, ifade etmek, referansta bulunmak, sağlam söz, gözden geçirmek, çok çalışmak, övmek ve çağrıda bulunmak anlamlarına gelir. Tasavvuf felsefesinde bu kavram, salikin/sofinin sözlerini gözden geçirmek, gayret etmek, hatırlamak, eylemlerine dikkat etmek, kendini korumak, kendine özen göstermek, yumuşaklık/hilm, onur ve şükür halinde olmak anlamlarında kullanılmaktadır. (Seccadi, 2007) Zikir her zaman Hakk'ı anmak, O'nu hatırlayıp anmaktan uzak olmamak, her daim O'nun hoşnutluğunu gözetlemektir. Fakr/yoksul olduğunu çokça hatırlayıp O'na çağrıda bulunmaktır.

Sofiler “ Unuttuğun zaman Rabbini zikret” (Bakara, 186, ayrıca Araf 205) ayetini zikir yapmanın temel bir ilkesi yapmışlardır. Buradaki

“unuttuğun” kavramı çeşitli şekillerde yorumlanmıştır: Hak’tan başkasını (ağyar) unuttuğunda, yani tüm ağyarı zihninden boşaldıktan sonra zikret. Bir kısmı ise kendi zikrinde kendini unuttuğunda, sonra kendini zikir etmede kendini unuttuğunda, ya da Hak’ın seni zikretmesinde bütün zikirleri unuttuğunda; işte o zaman Rabbinizikret. (el- Herevi, 2008)

Salık, Hak’tan başkasını unuttuğu zaman O’nu zikir etmeye hazırdır. Bu zihinsel hazırlıktan sonra gerçek anlamda zikretmiş olur. Çünkü kalpte iki zıt şeyin zikri aynı anda olmaz. Zihin doğası gereği iki şeye birden aynı anda odaklanamaz. (Necmeddin Kübra,1980) Aynı şekilde Kelabazi de “Ancak Hak’tan başkasını (ağyar) unuttuğun zaman O’nu zikretmiş olursun” görüşündedir.(Kelabazi,1992)

Zikirle ilgili bu zihinsel durumlar, sofinin ilerdeki makamlara ulaşabilmesi için önünde duran ve aşması gereken engellerdir. Ağyarı/Hak’tan başkasını tümüyle unutacak zihinsel duruma gelebilmek ve bu durumdan sonra zikir etmeye başlamak sofi için sülûka/yola yönelmek anlamına gelmektedir. Söz konusu bu zihinsel durum problemi çözülmediği sürece, dilde bir başka zikir, kalpte başka bir ağyarın olması doğaldır. Aynı şekilde kalbî zikir için temel olan şey ağyarı unutma ilkesi ve zakirin/zikredenin; mezkûr/ üzerinde zikredilene tam bir istiğrakla odaklanmasıdır.

Sofinin yaşam felsefesinde zikir onun hem yolculuk feneri/nur hem de kendisiyle ruhsal olarak besleneceği rızık/gıdasıdır. Aslında sofi için sürekli zikir zihnin en önemli hastalığı olan gaflet ve nisyan/ unutmak hastalığından kurtulmak için bir ilaçtır. Gaflet ve nisyan açık zihni kapalı bir zihin haline getiren iki temel özelliktir. Sofi kendi zihnini bu iki özellikten kurtaramadığı sürece aydınlık aşk yolunda sağlıklı bir yolculuk yapamaz. Sevgiliyi arada bir hatırlayana aşık denildiği nerede görülmüştür. İşte sürekli zikir, zihnin söz konusu bu iki özelliğini daha kolay alt etmek için sofinin tüm yaşamı boyunca kullandığı en önemli enerji kaynağıdır.

Nitekim Suhreverdi, “Sofi tüm düşüncesini toplayarak, tam bir istiğraka dalarak zikir yaparsa ve yaptığı zikrin anlamını güzelce düşünerek sürekli tekrar ederse, bunu aynı zamanda içtenlikle de yaparsa, yaptığı bu zikirten dolayı içsel (batın) dünyasında ilahi bir nur, bir rızık, rahatlık, huzur ve derin bir ünsiyet bulacaktır.” (Suhreverdi, 2011) sözleriyle bu görüşe açıklık getirmiştir.

Aynı şekilde, İbni Arabi de “ Bilin ki her zikir için muhakkak bir sonuç vardır.” der. (İbni Arabi, 2008) Ancak ilahi bir bağış, armağan olan bu sonuç sadece bu zikre özgü olan bir armağandır. Bu armağan sofinin diğer amellerin sonuçlarından tamamen bağımsızdır. İbni Arabî’ye göre zikirde temel ilke, öncelikle kalbin o zikri kabul etmesidir. Çünkü kalp zikirlerden (ezkar) kendi isti’dadına/ yeteneğine, meyil ve kabul etme özelliğine uygun olan zikri kabul eder. Söz konusu bu zikri kalp bir kez kabul ettikten sonra, artık nefes alıp verdikçe kalp bu zikre devamdan asla ayrılmaz. Hatta “ öyle bir hale gelir ki sofi o zikirten her nefeste ne uyanık iken ve ne de uyurken

artık vazgeçemez.” (İbni Arabî, 2008) Bu nedenle hangi zikrin yapılacağı konusu da zikir yapmak kadar önemlidir.

Hangi kalbin hangi zikre yetenekli olduğu, sofiye hangi zikrin verileceği konusu ise ancak bu konunun gerçek uzmanı olan mürşidin sorumluluğundadır. Zikrin kalbin yeteneğine göre düzenlenmesi konusu zikrin hal ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Doğrusu tasavvuf felsefesi hallere ait bilgilerdir. Haller, zihin ve amellerin mirası ve sonucudur. (Kelabazi,1992) İlerde değineceğimiz gibi zikrin en önemli meyvelerinden biri hal sahibi olmaktır. Zikir ağaç ise hal de meyvesidir. Amaçlanan hâlin oluşması için uygun zikir, zihne atılmış iyi bir mayadır. Hele bu zikir kutsal bir nefesten zihne atılan bir maya ise zikrin etkisi tartışmasıdır. Zikir oluşacak olan halin ilk başlangıcıdır. Meyvenin iyi olabilmesi için başlangıç sağlam olmalıdır..

Zikrin üç derecesi vardır. Birincisi; övgüde bulunmak, saygıda bulunmak ve çağrıda bulunmaktan ibaret olan zikirdir. İkincisi; bunların sonucu olan hâl gücü ile şuhudda olmak/ gerçeğe tanıklık ile dolmak, Hakk’ın huzurunda bulunmak, O’nun Varlığı ile görebilmek ve ihsan bilinci ile zikrin devamını sağlamaktır. Üçüncüsü ise kendi zikrini de unutup; Hakk’ın seni zikrettiğini bilincine/ şuhuduna vararak zikretmektir.. Bu son aşamada zikir kendiliğinden kesilir. (El- Herevi, 2008)

Birinci derecedeki zikrin özelliği Hakk’ı övmek, tenzih etmek, saygıda bulunmak ve O’na çağrıda bulunmak bilincini zihne aşıl原因an zikirdir. Bu zikrin devamlı olması halinde kendiliğinden ikinci hal gelir ki bu da zikrin kalbi etkilemeye başlamasıdır. Kalp, sürekli zikirden etkilenmiştir artık. Kalp eski kalp değildir, artık değişmiştir, sofi kalbindeki bu değişimin farkındadır. Gündelik yaşamında adalet, merhamet, sabır ve içtenlik gibi duygularını gözlemleyebilmektedir. Bu aşamada zikir artık dilden kalbe doğru kılcal bir yol bulmuştur.

Bu derecede sofinin zihninde zikrin hâle dönüşmesi, mayası tutmaya başlamıştır. Bu aşama aynı zamanda ihsan bilincinin olduğu aşamadır. İhsan bilinci Hakk’ı görmüşçesine davranma, tecrübe etme ve hissedebilme bilincidir. Bu bilince aynı zamanda şuhud/tanıklık bilinci de denilir. Çünkü şuhuttan maksat Varlık bilincidir. Varlığa tanık olmaktır. Zikir yok olmak, kendi varlığından bir şey bırakmamak, Hakk’ın Varlığı ile var olmaktır. (Burhanettin, 1980) Zira bu bilinç artık varlığın arkasındaki Mutlak Güzelliğe tanıklık edecek kadar Varlıkla yakınlaşmıştır.

Özden ibaret olan zikir gönlü güçlendirir. Zikrin özü nefsi eritmektir. Nefsi eritmeyen zikir, zikir sayılmaz. Hakk’ı zikretmek, O’ndan başkasını unutmakla yetkinleşir. Zikir salikin Hakk’ın isimlerini belli bir bilinçle sürekli tekrarlayarak onu anmasıdır. Mutlak Varlığın birliğini/vahdaniyetini, tüm sıfat ve eylemlerin arkasında O’nun olduğunu marifetle bilmektir. Bu zikir ile zikredilen isimlerin birer tecellileri olan, görünen varlığın arkasındaki görünmeyen Varlığı görebilmek ve O’nu sürekli hatırlayabilmek ve O’na karşı vuslat/kavuşma ümit edilir.

Zikrin Çeşitleri ve Tasavvuf Felsefesi Açısından Önemi

Zikir yapılış şekline ve derecesine göre birçok çeşide ayrılabilir. 1: Dil zikri. Bu zikirde zihinde nisyan/unutma giderilir. Bu zikirde amaç zihne dil ve duyma (semi/sem) yoluyla Hakk'ı sürekli hatırlamaktır. Bu zikirde zihin Hakk'ı hem anar hem de dinler. Bu zikirde temel amaç nisyan hastalığını iyileştirmek ve mezkuru/zikredileni zihinde aralıksız meşgul etmektir. 2: Zihnin zikri. Harf ve sesle işitilmeyip tüm his, duygu, bütün içsel/batın yeteneklerin hareketiyle ve hayal gücünün yardımıyla hem zihinde hem de nefiste açık-seçik bilinen ve yapılan bir zikirdir. 3: Kalbin zikri. Hakk'ın celal ve cemal isimlerinin çok derin bir bilinçle (kâmil istiğrak) yaşanılmasını, düşünülmesini, tecrübe edilmesini sonucunu doğuran bir zikirdir. 4: Ruhun zikri. Hak'ın sıfatlarına ait tecelli nurlarının müşahedesi sonucunu salikte doğuran ve onda en güzel halleri meydana getiren bir zikir çeşididir. (Ayni, 2000)

Zikrin faydasının ortaya çıkması, zihnin zikredilen/mezkur tarafından ele geçirilmesi ile başlamaktadır. Kalp ne kadar çok zikrederse zikredilen/mezkur tarafından o kadar çabuk dolar. Kalp zikredilen/ mezkur tarafından doldukça zikrin kendisi bile araç konumuna düşer ve zikrin kendisi de unutulur. Bu zikri hafi/gizli zikir denilen bir zikirdir. Ne bilgi ne de şahud/tanıklık yapma makamı olmadan zihnin kendinde olmadan yaptığı bir zikirdir. Zikreden bu aşamada beden dili ve beden gözü devrede değildir. Bu zikir zihin dili ve zihin gözü ile zikredilir. Artık zihin, zikrin lezzetini tattıkça daha dingin, daha hareketsiz ve huzur ile dolu olur.

Bu huzurdan dolayıdır ki ne zihni ne de nefsi tahrik eden, ikisini de harekete geçiren hiçbir şey yoktur. Zihin suskun, dingin; nefis hareketsiz ve arzusudur. Bu zihinsel durumun biraz uzun sürmesinden sonra zihin artık kendinden olmayarak zikrine hâl olarak devam eder. Bu zihinsel halden sonra, artık zikir sahibi Hakkı hiçbir an unutmadan, sadece şimdide kalarak, geçmiş ve geleceğe hiçbir şekilde dalmadan ve takılmadan sadece zikirle/mezkûrla meşgul ve onunla dolu kalp haline gelir. Söz konusu bu zikir zihin hali açısından hep şimdide kaldığı için, sadece şimdide yağ gibi kesintisiz akar. Asla şimdinin içinde kesintiye uğramaz. Bu zihinsel halden dolayı zikir sahibi için mezkûru ayrıca hatırlama çabası da gerekmez. Çünkü zihin mezkûr/varlıkla ile dolmuş, nefis terbiyeden ilk nasibini almıştır. Artık zikir sahibi Hakk'ın isimlerinden birini kendi içsel dünyasında tecrübe edebilmektedir.

Bu nedenle zikir sadece dil ile yapılan bir uğraş değildir. Bu konuyla ilgili olarak zikir aslında ortaya koyduğunuz iştir/eylemdir denilmiştir. Yine denilir ki Hak kullarından birini kendine dost seçmek isterse ona öncelikle zikrin kapısını açar. Aşk ve içtenlikle yapılan çokça zikir, sahibine muhakkak lezzet verir. Zikirden alınan bu lezzet tecrübesinden dolayı Hak ona kurb/yakınlık kapısını açar. Şayet yine zikre devam ederse üns meclisine yükseltir. Zikir bilinçle ve çokça yapıldıkça dil de susmayı öğrenir. Dil

susarsa ancak o zaman zikir gönle düşer. Zihin ve nefis zayıflayınca kalbin ve ruhun gücü daha da artar.

Kalp “isim”leri zikretmeye başlayınca bu durumda “ism-mel yakın” zihinde meydana gelir. “İsim”lerin içtenlikle çokça tekrarı, onların zihinde bilişsel, duyuşsal ve içsel olarak zihinde yer etmesine ve içselleştirilmesine neden olmuştur. “İsm-mel yakın” sofiyi “Resm-mel /hal yakine” yöneltir. Bu durumda manalar kalbe doğmaya başlar. Kalp bu manaların güzelliğinden hayretten dolayı susunca, zikir bu sefer ruha düşer. Resm-mel yakın, yani hal olma durumuna dönüşür. Ruh zikretmeye başlar ve bundan dolayı ruh sükun bulur, ruha sekinet iner. Bu ruh halinde ruh artık sürekli zikir halindedir ki bu zikre müşahede zikri denir. (Şirvani, 2010)

Zikirde İsim ve Resim/Hal İlişkisi (Kal ve Hal)

İbni Arabî'nin tasavvuf felsefesinde “isim”in önemli bir yeri vardır. “Esmâ/ isimlerin tecellisi” teorisini açıklamanın yeri burası değildir. Ancak zikir yoluyla Hakk'ın esma-ı hüsnasından bir ismin sırrı sofinin kalbine açılırsa, o aynı zamanda eşyanın hakikatine da vakıf olur. Bir başka deyişle söz gerçeklikle yer değiştirir. İsim sırrını sofide fenomenal halle dönüştürür. Sofi zikrettiği ismin nurları altında hayret ve şaşkınlık yaşayarak o ismin gerçeklik gücünü müşahede eder.

“İsim” sözcüğünün “nefes” sözcüğü ile ilişkisi vardır. Nasıl ki telaffuz ettiğimiz sözcükler, içimizde çıkan nefesin zatındaki taayyünlerden ibaretse, aynı şekilde, Hakk'ın isimleri de Rahmani nefesteki taayyünlerdir. Sofiler bu nefese “varlığın cevheri” ismini vermişlerdir. Ancak ismin etkili olabilmesi için, kalbe inmesi, zihinde ve nefiste hal haline gelmesi gerekir. Kalbe inen kelime/isim aynı zamanda artık sofi için “hikmet” gömleğini giymiş bir kelimedir. Bu gömleğin en üst derecesi “kelimettüllah”tır. Kalp bu yüzden hikmetin, ilhamın, marifetin, gaybın kendisine yansıdığı bir aynadır. Bu ilahi isimler ile ancak ilahi yardımlar elde edilir. Nurlar ancak bu isimler aracılığıyla kalplere indirilir. (Afifi, 2006) Tecelli, ilahi zatın, isimlerin ve sıfatların ruha zuhurundan ibarettir. Ruhani tecelliler zikir nurlarının baskın olmasından kaynaklanır. (İbni Arabî, 2010)

İbni Arabî'ye göre tecelliyat insanlarda iki şekilde gerçekleşmektedir: Bazı insanlar, ortaya çıkan tecelliyatın söz konusu isimlerden kaynaklandığının bilincindedir. Bir kısmı ise bunların farkında değildir. Tecelliyatın isimlerden kaynaklandığının bilincinde olan sofi için, Hakk'ın isimleri ile onun arasındaki bağlantı taalluk/ilgisi olmak, sevmek, tahakkuk/gerçekliği gerçekleştirmek ve tahalluk/ahlaklanmak, huy haline getirmek kavramlarıyla açıklar. İbni Arabî “taalluk” kavramına zikrin sofinin zihninde Hakk'ın zatına delalet etmesi, yani sürekli ona gönderme yapıp onu sevmesi ve fakrından/ihtiyacından dolayı sürekli Hakk'ı çağırması, yani zikretmesi için isimlere ihtiyaç hissetmesi anlamını yükler. Tahakkuk kavramını ise sofinin tam istiğrakla Hakk'la zihinsel ve kalbi bağlantı kurabilmesi için isimlerin anlamını bilip bu anlamlar üzerinde teemmül(Derin bir bilinç elde etmek için derin düşünme) etmesi anlamında

ele alır. Tahalluk kavramına gelince Hakka yaraşır bir biçimde, en yüksek tenzihle, kalbi ve ruhi olarak zikir edilen isimleri O'na dil, gönül, ruh, kalp ve akıl ile tam nispet ile nispet edilerek O'nunla hâl/olmak bağlantısını kurabilmektir. (İbni Arabî, 2010) “Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız” hadisi bu kategoride değerlendirilir.

Bu hal bağlantısının başlangıcının zikirle olduğunu tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Daha doğrusu mürşit bir nefesten alınan zikri sürekli yapmakla gerçekleşir. Ancak zikir ile ilahi muhabbetle, sevgiye, ilahi zevke yani marifetullahı doğru yükselir. Bir başka deyişle bilişsel hazretten/ bilgi ile var bulunuştan aynı hazrete/tecrübî var bulunuşa yükseltir.

İbni Arabî'ye göre evren bile isimlerin bir mazharıdır. Hakk'tan ilk tecelli eden isimlerdir. Hakkın tüm iş ve tecellileri bu isimlerdir. İnsan açısından isimler zihinde olduğu halde duyular dünyasında bulunmayan şeylerdir. Ancak zihindeki isimlerin istiğrakla işlenmesi sonucu duyulur dünyada onların ortaya çıkabilmesi da evrenin şaşırıcı sırlarından biridir. (Davud el- Kayseri, 2011) Bu bağlamda İbni Arabî açısından genel anlamda zikir, kişinin duyulur dünyasının arkasındaki bağlı olduğu misal âlemini; onun da bağlı olduğu, isimler ve sıfatlar ve onun da bağlı olduğu âlemde Hakkı anmak gayretidir.

Bu gayretin özü, sofinin yapmaya karar verdiği veya kendisine mürşidi tarafından verilen isimi sürekli zikir yoluyla içselleştirmesi, yani bir ismin sofide “ism-mel yakın” hale gelmesinden ibarettir. Daha sonra sofi ismin müsemmasından nur almayı başarmış, bu başarısı sayesinde müsemmaya daha yakın olmuştur. Söz konusu bu yakınlık/ kurb ve ünsiyet/içtenlikten dolayı isim sofinin kendisinde artık tutku, yatkınlık, huy ve zevke dönüşür. Tüm bunları içeren bir kavram olan “resm-mel yakın”e dönüşmüştür. Bu duruma kısacası zevk halinde olma da denilir.

Necmeddin-i Kübra'ya göre de zikrin sürekli yapılmasının asıl amacı Hak'tan başka/ağyar şeylerin dilden ve gönülden tam anlamıyla çıkarılması içindir. Mutlak Varlık'tan başkası / ağyar gönülden tamamen çıkarılmadıkça sürekli zikri kalbe yerleştirmek mümkün değildir. Ara sıra yapılan zikre “sürekli zikir” denmez. Buna “kesik zikir” denir. Bunun faydası eksiktir. Ayrıca önemli olan salikin zahirde görünen durumu değil, kalbin Hakk'ın huzurunda bulunması ve sürekli zikirle meşgul olmasıdır.

Sürekli zikir Necmeddin-i Kübra'ya göre müşhil ilacı gibidir. Salikin manevi mikroplardan arınmasında sürekli zikir, maddi hastalıkları mikrobundan arıtan müşhil ilacı gibidir. Zikir de her türlü kin, nefret, katılık, öfke, korku gibi manevi mikropları dışarı atar. Zikir sofinin içinde Hakka olan vuslatında ona engel olan tüm zihinsel ve nefsi mikroplarından eser bırakmaz. (Necmeddn-i Kübra, 1980) Sürekli zikir ile insan kalbi ilk yaratılışına (fitrat-itidal) döner. Bu dönüşle birlikte ilahi tecelliler kalbe yağmaya başlar. Zat ve sıfatların tecellisi ile kalbi süslenir ve nurdan taç giydirilir. Bu noktada salikin bedeni öylesine nurlanır ki gönül karanlığına dair tüm sıfatlar bedende yok olur.

Zikir sürecinde kalp oldukça önemlidir. Zikirde kalpteki niyet ne ise, kalp neyi kast ederse ve neyin üzerinde odaklanmışsa kalbin sahibi de o olur. Bir başka deyişle kalpteki gerçek niyet ne ise hal de o olur. Burada çalışan mekanizma niyet artı hal eşittir olmaktır. Bu nedenle, dille yapılan zikir, saf niyet ve kalp huzuru içinde yapılırsa gerçek anlamda zikir sayılır. Bir başka deyişle, dille yapılan zikir, batında/içsel dünyada geçenleri tüm boyutlarıyla ifade ettiği zaman gerçek zikir olmuş olur. Bir anlamda eğer cehri zikir yapıyorsa dil; zihnin, kalbin, ruhun ve aklın dili olmalıdır. Zikirde dil, zihnin sesini ve kalbin sözünü ortaya koymalıdır. Adeta dil sesle susmalı, zihin ve kalp sessizlikle seslenmelidir.

Hz. Mevlana'nın deyimi ile dilin zikri beden kulağı ile değil; zihin kulağı ile dinlemelidir. Hatta dil zikrine tüm bedeni ile kulak olmalıdır. Bunun için de dilin kıblesi her zaman kalp olmalıdır. Kalbin sessiz bir işareti, aklın sözsüz bir izni ve zihnin lezzetten kaynaklanan bir rızası dışında dil asla hareket etmemelidir. Dil ipinin Hakka daha yakın olan kalp, ruh ve akla bağlı olması gerektiğini bilmeli ve ipini onlardan koparmış bir hayvan gibi başıboş oynatmamalıdır. Ayrıca dil gerçek sahibinin kim olduğunu her an hatırlamalıdır. Bir başka deyişle, dil kalbe kulak kesilmeli ve her an onun işaretinin eseri olmalıdır. (Şucaı, 2011)

Zikirde kalbin huzur ve sekine içinde olması da oldukça önemlidir. Zikirde ehli dil değil; ehli kalp olmak gerektiğinin anlamı kalbin huzur elde etmiş olması gerektiğidir. Huzur, dinginlik, sessizlik ve suskunluk ehli kalbin özelliklerindedir. Aslında Hakk'ı zikirden amaç zikir esnasında mezkûru/zikir edileni kalp sakinliği ile hatırlamak ve onun varlığını dingince içine doldurmaktır. Zikir esnasında kalp huzuru zihnin gafletini zihinden uzaklaştırır ve kalp Hak'la dolar. Zihin gafleti kendinden uzaklaştırdığı zaman sükût etse de yani dil ile zikir yapmayı bıraksa bile zihnin zikir hali uzun bir süre devam eder.

Zihnin doğasının bu özelliğinden dolayı zikir saliki daha kolay müşahede/tanıklık yapmasını sağlar. Nitekim Cüneyd-i Bağdadi "müşahedeye dayanmadan "Allah" diyen iftiracıdır." demiştir. Kalp müşahede ve tasdik için; dil ise müşahede edileni ifade/ ikrar içindir. Bu nedenle ifadesi müşahedesine dayanmayan kişi yalancı şahittir. (Kelabazi, 2011) Bu durumun tersi olan zikrin sadece kalde/sözde kalarak müşahedeye perde olduğu durumda ise zikir, zikir olmaktan çıkmıştır. Zikir bu durumda hareketleri tekrara dayalı otomat bilinçsiz adamın alışkın sözleridir. İnsanı kâmil amaçlayan biri için zikir, zikreden bir sıfatı olmalıdır. Bu durumda zikirden gafil /bilinçsiz olmak; gerçekte kendinden ve sıfatlarından gafil olmak anlamına gelir. Bunun anlamı, bu şekilde zikreden sıfatları Hakk'ı müşahede etmesine mani olan bir perdedir. (Kelabazi, 2011)

İşte söz konusu bu perdenin kalktığı an zikir kal/söz zikri değil; artık hal zikridir. Zikrin sofiye verdiği ilk hal, zihinsel bir hal olan sürekliliği hatırlama halidir. Hatırlama hali geniş anlamdadır: Hakkı hatırlamak, insan- kâmil olmayı hatırlamak, bir ismi hatırlamak. Kısacası neyi zikrediyorsak onu

kendiliğinden hatırlamaktır. Kendiliğinden sürekli zihinsel hatırlama, insanda oluşacak sıfat, özellik ve niteliklerin kısacası halin ilk başlangıcıdır. Kendiliğinden sürekli zihinsel hatırlama hali, kalbin niyetinin kolaylıkla tüm bedende fenomenal olarak görünüşe çıkmasını sağlar. Bu durum artık sofinin doğal bir hâldir.

Başlangıçtan sonraki adım ise zikrin Varlığa karşı üns/samimi olma halini sofide sağlamasıdır. Tasavvuf felsefesinde üns kavramı heybet/yücelikten kaynaklanan huşu duygusunun sofide derinleşmesi; buna karşılık korku/haşmet duygusunun ortadan kalkmasıdır. (Kelabazi, 2011) Bir başka deyişle sofi üzerinde korkudan/havftan ziyade ümit/reca duygusu hâkimdir. İşte insanda iyi halin oluşmasına sürekli engel olan temel bir duygu olan korku, üns ile ortadan kalkınca güzel halin oluşmasına yardımcı olan ümit duygusu da sofide hemen öne çıkar. Zikir bu pozitif ümit duygusunun öne çıkmasını sağlar. Üns kavramsal anlamda Varlığa karşı samimi ve yakın olmayı ve bu hali sürekli yapmayı başarabilmektir. Bir halin salikte oluşmasını sağlayan zikir, ünsiyetle birlikte sürekli bir hale dönüşebilmektedir.

Zikrin zihinsel hatırlama halini meydana getirdiğine değinmiştik. Son olarak neyin hatırlanması sorusuna burada değinmekte fayda vardır. Sofinin yapması gereken kim olduğunu, varlığını, doğruyu, iyiyi ve güzelliği, ruh halindeyken, önceden (kalı-bela) gördüğü Mutlak Güzelliği ve ölümsüzlüğü hatırlaması ve özlemesidir. Ancak zikir ile sofi kendi zihninde iyi, doğru ve güzel ideasını uyandırabilir ve bunu kendinde hal durumuna getirebilir. (Chittick, 2008) Bu başarıyı zihin ancak ağyarı/Hak'tan başkasını terk yöntemiyle sağlayabilir. Zihnin ağyarı terk yöntemiyle görünenlerden/duyulur dünyadan artık zevk alamaz olur ve görünmeyenin/melekût dünyasının peşine düşer. Görünenin arkasındaki görünmeyenin ne, kim, nasıl olduğu sorularının peşine aşkla düşer. Bunu yaparken elindeki cemel ve celal fenerlerini asla bırakmaz. Bu fenerlerden ne görürse onlara tam bir teslimiyetle teslim olur. Bu sürekli zikir aracılığıyla görünen ile görünmeyen arasında sürekli uyanık ve bilinçli bir gönül bağı kurar. Sofi bu bağ aracılığıyla zikir beşiğinde kendini sallantıya teslim ederek Hakk'a ulaşma ve insanı kâmil olma yolunda rıza ve kabulle gider gelir.

Zihin neyi zikrederse gerçek de o olur. Bu nedenle doğru zikir önemlidir. Tam bir zikir, ilahi bir suret olmasından dolayı insanı kâmildeki yetkinliklerin gerçekleşmesi anlamına gelir. İlahi suretin temel ayırıcı özelliği akıl, gönül ve bilinç sahibi olmaktır. Hakkı zikir, hak bilincini uyandırır. Yaratılışın amacı olan mutluluk, varlığın özünü hatırlamaktan başka bir şey değildir. Bunun için ihsan bilinci Mutlak Varlığı görüyormuşçasına zikre devam etmektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AFİFİ, Ebu'l Ala (2006) , *Fusus'ul Hikem Okumaları için Anahtar*, İz. Yay. ist
- AYNİ, Mehmet Ali (2000) , *Tasavvuf Tarihi*, Kitabevi Yay. İst.
- BAGDAĞDİ, Cüneyt-i , (?) , *Mektuplar*, Yeni Ufuk Yay. İst.
- BURKE, Edmund, (2008) *Yüce ve Güzel Kavrarlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*, Bilge Yay, İst.
- BURHANEDDİN, Seyyid (1980) , *Maarif*, İş Bankası Yay. Ankara.
- CHİTTİCK, William (2008), *Tasavvufa Kısa Giriş*, İz Yay. İst.
- DAVUD, El Kayseri (2011) , *Mukaddemat*, İnsan Yay. İst.
- EL HEREVİ (2008) , *Menazilü 's-sairin*, Emin Yayınları, Bursa.
- İBNİ ARABÎ (2008) , *Fususul Hikem*, Kabala Yay, İst.
- İBNİ ARABÎ (2010) , *Allahın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi*, GelenekYay, İst.
- İBNİ ARABÎ (2010) , *Hakikat Yolcusuna Kılavuz*, Hayy Kitap, İst.
- İMAM GAZALİ (2010) , *Miskatü 'l Envar*, Nesil Yay. İst.
- İMAM GAZALİ (1980) , *Kimya-yı Saadet*, Çile Yay. İst.
- KELABAZI (1992) , *Tasavvuf*, Dergâh Yay. İst.
- KONAVİ, Sedreddin (2010) , *Mira 'atül Arifin*, Gelenek Yay. İst.
- KUŞEYRİ (2009) , *Kuşeyri Risarisi*, Dergâh Yayınları, İst.
- MAHMUD-I, Şebüsteri (2011) , *Gülşen Raz*, İş Bankası Yay. İst.
- MEVLANA (2009), Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, Konya İl Kül. Trz. Md. Konya
- NECMEDDİN Kübra (1980) , *Tarikatlarda On Esas*, Pamuk Yay. İst.
- SECADİ, Cafer Seyyit (2007) , *Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İst.
- SUHREVERDİ, Sıhabiddin , (2011) , *Avarifül-Mearif*, Semerkant Yay, İst.
- ŞİRVANİ, Seyit Yahya (2011) , *Şifaiül Esrar*, Sofi Yayınları, İst.
- ŞUCAİ, Muhammed (2011) , *Makalat-3*, İnsan Yay. İst.

MUSTAFA KEMÂLEDDİN BEKRÎ'YE GÖRE BENLİK DÖNÜŞÜMÜ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Işıtan
Karabük Üniversitesi, Türkiye

Giriş

Kişiliğin ve benliğin oluşumu ve gelişimi, modern psikolojinin ele almış olduğu bir konu olduğu gibi tasavvuf ilminin de öteden beri üzerinde durduğu hususlardan biridir. Tasavvufun, kişiliğin ve benliğin insanın özüne uygun hale dönüşümünü gerçekleştirme sanatı olduğunu kabul edersek bu durum daha iyi anlaşılır. Tasavvufun, Rabbi tanımayı benliği/nefsi tanıma⁵⁹³ şartına bağlamış olması bu durumu ifade eder.

Modern psikoloji kişiliği; bir kimseyi diğerinden ayıran, kendine özgü, tutarlı ve yapılaşmış özellikler bütünü olarak tanımlar. Bu özellikler sayesinde, zaman içerisinde kişinin davranışlarında bir süreklilik ve değişmezlik görülür. Özetle kişilik, bir insanın huyunu, mizacını, ahlâkını, bütün ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, dış görünüşünü, ilişkilerini, iç ve dış çevreyle uyum biçimini içeren bir terimdir. Böylece kişilik oldukça sabit ve sosyal ortamlardan pek etkilenmeyen özellikleri ve eğilimleri içerir. Buna karşılık benlik, sosyal etkileşimler sonucunda oluşan bir yapıya sahiptir ve kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımızı ifade eder. Kısacası benlik, bireyin özellikleri, yetenekleri, değer yargıları, emel ve ideallerine ilişkin kanılarının dinamik bir örüntüsüdür.⁵⁹⁴

Benlik gelişimi kişinin içinde bulunduğu kültürel ortamdan etkilenir. Kültürel açıdan değer verilen yetişkin özelliklerinin yetişen insanda oluşturulması ve etkin benliğin geliştirilmesi sağlanır. Kişi büyürken, sosyal ve kültürel çevrenin beklediği şekillerde davranmayı öğrenir. Bazı roller bizim seçimimize kalmıştır. Ancak bu tür rollerin örüntüsü de kültürel kurullarla belirlenir. Kültürel ve alt kültürel ortam kişiler üzerinde, bazı davranış kalıplarını dayatmakta, bundan da bazı kişilik benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, her kişi kendine özgü benliğini kendi yapısına göre şekillendirir, çünkü her kişi kendine ait özel durumunu yaşantılar.

⁵⁹³ 'Kendini bilen/tanıyan Rabbini bilir/tanır'. Bu söz için bk. İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî el-Aclûnî. (2000). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs emmâ iştahara mine'l ehâdis alâ elsinen-nâs*, haz. Ahmet Kallâş, 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-riâle, 2. cilt, s. 343, n. 2532.

⁵⁹⁴ Bk. Hayati Hökekleli. (2008). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, ss. 163-164.

Böylece kişinin kendine özgü yaşamı, kendi benliğinin oluşumunu sağlamada etkili olur.⁵⁹⁵

Modern psikoloji benlik saygısından bahseder. Ruh sağlığı ile de yakından ilişkili bir kavram olarak benlik saygısı, sahip olduğumuz yetenek ve kapasiteleri olumlu olarak görme ile yaşanan olumlu bir benlik algılamasını ifade eder. Bir başka deyişle, benlik saygısı zekâ, bedensel özellikler, yetenek ve beceriler, bireysel onur ve saygınlık gibi özelliklerin olumlu düzeyde kabullenilmesi anlamını taşır. Eğer olumlu özelliklerimizi önde tutuyorsak o zaman benlik saygımızın seviyesini de yüksek tutmuş oluruz. Birçok değerli yeteneğe sahip olmamıza rağmen eğer olumsuz özelliklerimizi ön planda tutarsak o zaman da kendimize olan saygımız düşük seviyede olur.⁵⁹⁶

Kişiliğin şekillenmesini de inceleme konusu yapan modern psikoloji bu konuda farklı anlayışlara sahiptir. Biz burada psikanaliz ekolünün kurucusu Freud'un anlayışını vermekle yetineceğiz. Freud'a göre şekillenmiş kişilik üç ana sistemden oluşur. Bunlar alt-benlik/id, benlik/ego ve üst-benlik/süper egodur. Sağlıklı bir insanda bu üç sistem bütünlük ve uyum içinde örgütlenmiştir. Bu üç sistemin birbiriyle zıtlık ve uyumsuzluk içinde olmaları durumunda ise bireyin dengesi bozulur; bu durumda patolojik durumlardan bahsedilir.

Freud'a göre kişiliğimizin çekirdeğini alt-benlik/id oluşturur. Alt-benlik yapıcı olduğu kadar yıkıcı olan bir takım dinamik güçler, arzular, isteklerin iç içe girdiği bir bölümdür. Burası haz ilkesine göre hareket eder. Haz ilkesinin amacı kişiden gerilimin atılması veya eğer bu imkansız ise gerilimin miktarının düşük seviyelere çekilmesidir. Alt-benlik ruhsal enerjinin birincil kaynağı ve içgüdülerin bulunduğu yerdir. Dış dünyadan çok, beden ve bedensel süreçlerle bir ilişki içindedir. Alt-benlik mantık ile yönetilemez, değer yargısı ve ahlaktan yoksundur. Sadece haz ilkesine bağlı olarak içgüdüsel ihtiyaçların tatmini ile uğraşır. Gerilime tahammülü yoktur, hemen rahatlamak ister. Arzularını gerçek dünyada karşılayamadığında hayal, fantezi ve rüyalarla gidermeye çalışır. Alt-benlik, hakkında çok az şey bilinen, tamamen bilinçaltında gömülü bir bölümdür. Fakat etkisi çok yönlü ve süreklidir.

İki yaşına kadar kişiliğin bir başka kısmı benlik/ego ortaya çıkar ve kişiliğin merkezi gücünü oluşturur. Hem alt-benliği hem de üst benliği yönetir ve denetler. Benlik, bir yandan alt-benliğin ihtiyaç ve isteklerini gerçekleştirme yollarını kontrol ederken, öte yandan da dış çevreden gelen taleplere cevap vermeye çalışır. Eğer benlik kendi gücünün çoğunu alt-benliğin istekleri ya da üst-benliğin taleplerinin emrine verirse o zaman dengesizlik ve uyumsuzluk ortaya çıkar. Benliğin hareket tarzı gerçekçilik

⁵⁹⁵ Bk. Hökeleli. (2008), ss. 172-174.

⁵⁹⁶ Bk. Hökeleli. (2008), ss. 170-171.

ilkesine göredir. Benlik, dış çevre ile içsel hayat arasında düzenleyici ve arabulucu bir işlevi yerine getirir.

Kişiliğin üçüncü unsuru olan üst-benlik/süper ego toplumun, özellikle de anne babaların değer yargılarının ve davranış standartlarının bir temsilcisidir. Bu kişiliğin ahlâki veya yargılayıcı bölümü olup 5-6 yaşına kadar şekillenmeye başlar ve 9-10 yaşlarında bütün hayat boyunca sürekli olacak biçimde kökleşir. Üst-benliğin anne babanın ahlâki ve yasaklayıcı yönleriyle özdeşim sonucunda geliştiği kabul edilir. Neyi yapabileceğimiz ve neyi yapamayacağımız konusunda daha çok kısıtlamalar ortaya koyar.⁵⁹⁷

Psikolojik açıdan kişilik ve benlik gelişimine kısaca göz attıktan sonra, şimdi de özetle sûfi kişilik ve benlik gelişimi üzerine duralım. Öncelikle sûfi kişilik ve benlik yapısının bilgisini nasıl elde edebiliriz diye bir soru soracak olursak şunu söyleyebiliriz: Sûfi kişilik ve benlik yapısını, sûfilerin mânevi gelişimlerinin ruhsal, zihinsel ve sosyal süreçlere nasıl yansıdığını anlamaya çalışarak öğrenme imkânı vardır. Sûfilerin insan tutum ve davranışlarını şekillendiren faktörlerin meydana geliş şekilleriyle ilgili geliştirdikleri rûhî tahliller bu konuda bize yardım eder; sûfilerin tutum ve davranışlarının bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının incelenmesi sûfi kişilik ve benlik gelişimi hakkında bilgi verir. Seyr-i sülûk esnasında kalpte oluşan gelişme ve nefiste olan terakkinin psiko-sosyal açıdan irdelenmesi sûfi benlik yapısının anlaşılması için önemlidir. Nefsin değişim ve dönüşümünün insan tutum ve davranışlarına yansımalarını analiz ederek mânevi benlik gelişiminin prensiplerini ortaya koymak mümkündür. Ayrıca mürit-mürşit ilişkisinin⁵⁹⁸ kişilik/benlik gelişimine nasıl etki ettiğini araştırmak mânevi gelişim unsurlarını ortaya koymada önemli bir noktadır.

Sûfi kişilik ve benlik, metafizik ilkeler üzerine kurulu ruhbilimi ışığında gelişen bir psikolojik yapıya sahiptir. İnsanın doğası konusunda vahyin belirlediği özelliklere dayanarak ölçütlerini daha baştan belirleyen mânevi benlik bilgisi, psikolojik problemlere insanın yaratılış özelliklerini ve yaşadığı bedensel ve ruhsal çevre şartlarını dikkate alarak bakar; böylece insânî olayların sadece zihinsel ve sosyal süreçlerin etkisiyle oluştuğu fikriyle yetinmez, aynı zamanda insan tabiatının bu süreçlere etkisini de dikkate alarak daha bütüncül bir yaklaşım sergiler.⁵⁹⁹

Sûfi bakışın birleştirici ve bütünleştirici özellik taşıması nedeniyle sûfi psikolojik benliğe sahip birey, psikolojik ve ruhsal boyutlar arasındaki

⁵⁹⁷ Bk. Hökelelki. (2008), ss. 185-189.

⁵⁹⁸ Mürit-Mürşit ilişkisi hakkında bk. Ö. Faruk Altıparmak. (2005). *Tarikat Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi*. Urfa: Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 14, ss. 37-55.

⁵⁹⁹ Sûfi anlayışın bu bütüncül bakışına karşın, herhangi bir metafizik ilke ve prensip kabul etmeyen modern psikoloji bütüncül bakış açısından mahrum kalmış ve yaptığı parçacı çalışmalarla insanın ancak bazı boyutlarının gerçekliklerini yakalayabilme imkânı bulmuştur. Sûfi psikoloji ile modern psikoloji karşılaştırması için bk. Kemal Sayar. (2008). *Sufi Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları; Süleyman Derin. (2007). *Mevlana'nın Mesnevi'sinde Psikolojik Yaklaşımlar*. Konya: Uluslararası Mevlâna Celâleddin Rûmi Sempozyumu.

duvarları kaldırma kabiliyeti gösterir çünkü herhangi bir yön ve tavırla sınırlı olmayan bir kişilik yapısına sahiptir. Bu mânevi kişilik yapısına sahip bireyin bazı özellikleri şunlardır: normal insanın düşünmediği boyutları düşünebilme yetisine sahip olduğu için normal insanların endişe ve kaygılarını taşıyamaz çünkü hayatın kaynağı ile birliktelik sağlamıştır. Bu nedenle hayatı zorlaştırmaz çünkü hayat aslında çok basittir; günlük hayatta olup bitenlerin ötesindeki gerçeklikleri görür ve bu nedenle aşkın olana yönelir ve içsel olanı kavramaya çalışır.

Sûfi bakış çerçevesinden baktığımızda fert, kendi oluşturduğu bedensel ve zihinsel hapishanesinde yaşamakta ve kendi bencil fikirleri etrafında dönüp durmaktadır. Her zaman ve her mekanda kişisel ve sosyal benliğin oluşturmuş olduğu alt-benliğin yerini üst benliğe – tasavvuf diliyle ilâhi benliğe – bırakması bir öz disiplin gerektirmektedir. Bu da, kendimizi her an bir işe verip ilerleme gayreti içersinde olarak varlığın kaynağının gizli yönlerini keşfetme mücâdelesini vermekle gerçekleşir. Böylece kalp açılır ve gerçek yönümüz ortaya çıkar ve böylece kendi bencil kişiliğimizden ve acılarımızdan kurtulma gücünü verir.

Kalp merkezli sûfi benlik yapısı zihin üzerine kurulu modern psikolojiden farklı olarak, bütün acı ve duygusal reaksiyonlardan uzak, kalbin derinliğinde mevcut öze göre gelişme özelliği gösterir. Kalbin bu özü duygusal ve zihinsel boyutlarımızı kuşattığında zihnimizi aydınlatır ve bütün çatışmalarımızı ortadan kaldırma imkânı sağlar. Eğer kendimizi zihnimizin eline bırakırsak, alt-benliğin geliştirdiği savunma mekanizmaları nedeniyle kişi kendini şuursuzca savunmaya geçer ve acıları devam eder.

Sûfi hayat bir grup zihniyeti içersinde gelişir ve olgunlaşır. Sûfi grup anlayışının önemli özelliği işte yukarıda söz konusu ettiğimiz kendi benliğini aşma ve ilâhi aşkı grup dinamiği içersinde yaşama zevkine varmaktır. Çünkü grup dinamiği müridin aşağı benliğini ilahi aşkın cezbesiyle eritir ve rûhi gücünü pekiştirir. Artık müridin kişiliği bu güçle beslenir ve psikolojik yapısı mânevi kişiliğin etkisinde yeni bir oluşum gerçekleştirir; alt-benlik/ferdî ben yerini yüce benliğe/evrensel bene terk eder.

Sûfi yaşam tarzına göre, aşkın varlığın gerçekliğini ortaya koymaktan ziyade, bu varlıkla aradaki engellerin neler olduğunu ve nasıl aşılabileceğini ortaya koymak daha uygun bir yöntemdir, çünkü söz konusu bu engeller ortadan kalkmadan aşkın varlığın zâtı hakkında bilgi elde etmek mümkün değildir. Aşkın varlıkla birliktelik asıl fitratımızı da keşfetmemize neden olur; aşkın varlığın karakteri ile asıl fitratımız aynı kaynaklı olması nedeniyle sûfiler kendini bilen Rabbini bilir demişlerdir.

Mânevi rehberin varlığı insana içsel olanı keşfetme imkanı verir ve varlığın ilahi yönünü fark ettirir. Değerli ve sevilecek yönümüzün öne çıkmasını sağlar ve acılarla başa çıkma gücünü kazandırır. Bu nedenle, asıl önemli olan kendini iyi hissetmek değil, kendine sıkıntı veren fikir ve uygulamalardan kurtulma savaşı vermektir. Günümüz psikolojisi de aslında,

acılardan kurtulmak için acı veren duygudan kurtulmayı önererek buna vurgu yapmış olmaktadır.

Kıscacası sûfi benlik, ilâhi benlikle birlikteliği gerektirir ve bütün hayatı bu konuda feda etmeyi zorunlu kılar. Bu nedenle, mânevi gelişme konusundaki niyetin her zaman yenilenmesi gerekmektedir çünkü yenilenmediği takdirde bu arzu ve istek kaybolmaya yüz tutar. Ayrıca varlığımızda mevcut olan zıt iki boyut arasında barışı temin ederek hürriyetimizi elde etmeliyiz çünkü insan sürekli bir çatışma halinde yaşamaya tahammülü olmayan bir varlıktır.⁶⁰⁰

Psikolojik benlik ve sûfi benlik hakkında bu kısa değerlendirmeleri yaptıktan sonra, sûfi benlik konusunda yukarıda özetle ifade etmeye çalıştığımız fikirleri Mustafa Kemâleddin Bekrî Efendi'de⁶⁰¹ incelemeye geçebiliriz. Konuyu üç başlıkta inceleyeceğiz: 1) Benliğin tekâmülünde zâhir bâtın/iç-dış dengesi 2) Benlik dönüşümünde riyâzet ve mücâhedenin yeri 3) Şeyh-mürît ilişkisinin benlik gelişimindeki önemi.

1) Benliğin Tekâmülünde Zâhir Bâtın/İç-Dış Dengesi

Genelde sûfilerin zâhir-bâtın dengesi diye dile getirdikleri bu durum nefsi/benliği tanımayı ve gerçek bilgiyi/mârifeti elde etmeyi ifade eder. Kendisinden önceki sûfilerin anlayışını tâkip eden Bekrî'ye göre zâhir yâni şeriat, dînin dış hükümlerini içerir ve ilâhi sırların döküldüğü kaynak olma özelliği taşır. Şerî hükümleri yerine getirmenin semeresi Rabbi tanıma yolu olan nefsi tanımadır/mârifet-i nefis⁶⁰².

Mârifetin üç aşamasından bahseden sûfimiz, sûfi bilginin oluşum aşamalarının nasıl gerçekleştiğini açıklamıştır. Hakikat bilgisine ulaşmanın ilk basamağını avâmın mârifeti olarak adlandırır ve bunu da kişinin yapması gerekenleri bilmesi ve terk edilmesi zorunlu olanları fark etmesi şeklinde ortaya koyar.⁶⁰³ Bu şekilde hakikat bilgisinin ilk aşaması gerçekleşmiş olur. Bu açıklamalara göre, dışa dönük dîni uygulamalar tasavvufta kendini keşfetmenin ilk aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle sûfi benlik

⁶⁰⁰ Sûfi kişilik ve benlik konularını üzerine bilgi almak için bk. Lynn Wilcox. (2001). *Sufizm ve Psikoloji*. İstanbul: İnsan, ss. 169-172; 179-186.

⁶⁰¹ Mustafa Kemâleddin Bekrî Efendi Halvetiyye-Şa'bâniyye geleneğinden gelen 18. asrın önemli sûfilerindendir. Vefâtı 1162/1749 tarihidir. Adına bir tarikat kolu kurulmuş olması, hem tasavvuf tarihi hem de toplumsal açıdan önemli bir sûfi olduğunu göstermektedir. Kendisine izâfe edilen tarikat kolu ismi adına nispetle Bekriyyedir. Mustafa Kemâleddin Bekrî Efendi'nin hayatı, eserleri ve tarikatı hakkında geniş bilgi almak için bk. Ramazan Muslu. (2005). *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, ss. 25-62.

⁶⁰² Bk. Muslu. (2005), ss. 93-94. Mârifet-i Nefs kavramı üzerine bilgi almak için bk. Süleyman Uludağ. (2003). Ma'rifet-i Nefs, *DİA*, c. 28, ss. 56-57. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

⁶⁰³ Bk. Mustafa Kemâleddin Bekrî. (nr. 3646). *El-Elfiyye fi't-tasavvuf*. İstanbul: Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi, vr. 5b.

gelişiminde dikkate alınması gereken ilk nokta sûfi uygulamaların dış boyutu olmalıdır.⁶⁰⁴

Hakikat bilgisine ulaşmanın ikinci şekli ve basamağı havâssın mârifetidir ki, daha ziyade kötü ahlâkın giderilmesi ve yerine iyi ahlâkın yerleştirilmesi çalışmasının yapıldığı evre olma özelliği taşır. Dikkatle ve özenle çalışmayı gerektiren bu mertebede kişi, ibâdetleri daha çok ve daha özenle yapar ki bu da nefsâni isteklere sürekli karşı çıkarak benliği arındırma gayreti içinde olmayı ve mânevi fakirliği tercih edip Rabbin hizmetinde bulunmayı gerektirir. Bu evrede kişi, nefsi/benliği sürekli gözetleme/murâkabe altında tutar ve mânevi gelişimini sağlamak için kemal ehli bir mürşidin yol göstericiliğine başvurur.⁶⁰⁵ Gerçek benliği keşfetme ve mânevi kişiliği oluşturmanın bu ikinci aşaması aslında yeniden doğuş ve kişiliği yeniden yapılandırma dönemidir. Sosyal çevrenin oluşturduğu kalıp yargılar, tutum ve davranışlardan kurtulup, kişinin kendini keşfederek oluşturduğu yeni tutum ve davranışların sergilendiği bir evredir. Fıtrata uygun hayatın yaşandığı bir dönemdir. Dıştan bakıldığında zor ve çetin gibi gözükken bu hayat tarzı aslında – insan rûhunun yapısına uygun tecelli ettiğinden dolayı – içsel anlamda çok verimli bir aşama olma özelliği taşır. Bu yapıya sahip bir kişinin psikolojik dengesinin de daha sağlam olacağı söylenebilir.⁶⁰⁶

Üçüncü aşama ise havâssü'l havâssın mârifeti olarak adlandırılır ve ilâhi lütuf sayesinde cemal perdelerinin açılmasına, havâtırın her türlü şeytânî ve nefsâni olandan arındırılıp ilâhi olmasına ve hallerin ve yapılan işlerin kalite bakımından en yüksek seviyede olmasına neden olur.⁶⁰⁷ Cemal perdelerinin açılması demek Yaratıcı'nın güzelliklerinin kalbe yansımaları demektir; nefsin ve şeytanın oyalamaları nedeniyle kişi çoğu zaman bu güzellikleri ya göremez ya da kendi kişisel arzuları çerçevesinde algılar. Havâtırın ilâhi olması demek, zihnimizde oluşan algılamaların insan ruhuyla yüzleşerek en yüksek seviyedeki hakikat bilgisine göre yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Bu durumda kişinin içsel halleri temiz ve dışsal eylemleri gerçekçi olacaktır.⁶⁰⁸

Günümüz psikoloji ilminin verileri, insanların davranışlarının çoğunun taklit/imitation yoluyla kalıtım ve kültürle insana tevârüs ettiğini göstermektedir. Farklı psikolojik yaklaşımların ürettiği terapi yöntemleri,

⁶⁰⁴ Gözle görünen ibâdetleri ve dış dünyâ ile ilgili sosyal ilişkileri içine alan bu tip dışa ait uygulamalar tembellik, dikkatsizlik gibi insanı mânen tahrir eden kötü özelliklerden koruması bakımından önemlidir.

⁶⁰⁵ Bk. Muslu. (2005), ss. 94-95.

⁶⁰⁶ İnsan davranışlarında çevreden tevarüs eden kalıp yargıların çok önemli rol oynadığı bilinmektedir. Kalıp yargı konusunda bilgi almak için bk. Dictionnaire Fondamentale de la Psychologie. (1997). Paris: Larousse, ss. 1255-1257; Selçuk Budak. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat, s. 699.

⁶⁰⁷ Muslu. (2005), ss. 95.

⁶⁰⁸ Kalbe gelen hitaba havâtır adı verilir. Şeytanî, nefsanî olduğu gibi, rahmanî ve melekî de olabilir: Ethem Cebecioğlu. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber, s. 108.

insan davranışlarını analiz edip kişilik bozukluklarını tedavi yöntemine giderler ve genelde de kendisine zarar veren kalıpsal davranışlarından kişiyi kurtarmayı hedefler. Sûfi hayat tarzında, kendini geçmişin kalıpsal davranışlarından kurtarıp, özüne ait yeni davranış biçimlerine geçilmiş olması, kişiyi kendi gelişimi içerisinde doğal tedâvi etme anlamına gelmektedir; bu da benlik dönüşümünün tabîî şekilde gerçekleşeceği anlamına gelmektedir.⁶⁰⁹

Bekrî'ye göre, dînin dış hükümlerini ihtiva eden şerîat aklın özünü oluşturduğu gibi, hakikat de şerîatın özünü teşkil eder. Kabuğun özü koruduğu gibi akıl şerîatı, şerîat da hakîkatı korur. Böylece hakikat yolcusu, eşyânın gerçeklikleri hakkında bilgi veren bâtını/içsel bakış konusunda gelişme sağlar. Zâhir-bâtın dengesi böylece kurulmuş olur. Sûfimiz, şerîatın avam grubu kişiler için olduğunu kabul ederek – hakîkate ulaştıkları bahanesiyle – şerî kurallardan muaf olduklarını iddia eden sûfi görünümünde kişileri tenkit etmiş ve gerçek sûfilerin zâhirî ve bâtınî boyutları birlikte yaşadıklarını ifade etmiştir. Şerîat ve hakîkatın birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu vurgulayarak ikisinden birini tercih etmenin kafa karışıklığına neden olacağını dile getirmiştir. Bu konuda bir örnek de vererek ölçüsünü daha da belirginleştirmiştir: 'Sekr ve şatahat⁶¹⁰ gösteren sûfilerin gerçeğini sahtesinden ayırmanın yolu, eğer sekr ve şatahat ehli sahv hâline döndükten sonra hemen şerîata sarılırsa o zaman gerçek şatahat ehlidir, yoksa sahtekardır'.⁶¹¹ Mânevi sarhoşluğun yaşandığı sûfi yolunda bazı durumlar sıkıntı meydana getireceğinden bu konuda dikkatli olunması gerektiği fikri sûfimiz tarafından böylece vurgulanmıştır. Karışıklığa ve karmaşıklığa neden olur düşüncesiyle bazı sûfiler sekr hâlinin kontrol edilmesi gerektiğini vurgular ve bu durumun içsel olarak yaşanması gerektiğini ve dışa yansımamasının daha uygun olduğunun altını çizerler.⁶¹²

Sûfimizin açıklamaları göstermektedir ki, içsel boyutu ağır basan sûfi bilgi, ahlâki değerlerin ilâhi karakter kazanmasını sağlamada teorik zemin sağlar ve böylece benlik dönüşümünün rûhânî karakter taşımasını temin eder. Böylece kişi, alt-benliğinin ve sosyal çevrenin oluşturduğu kişilik ve benlik yapısını ilâhi ve melekî özellikler taşıyan benlik yapısına dönüştürür.

2) Benlik dönüşümünde riyâzet ve mücâhedenin yeri

Bekrî'nin riyâzet ve mücâhede konusundaki görüşlerine geçmeden önce – benliğin negatif boyutuna karşı yapılan riyâzet ve mücâhedenin iyi

⁶⁰⁹ Sûfi terapi hakkında bilgi almak için bk. Don Weiner. (1994). Aşkın İşlev ve Psikoterapi: Bir Sûfi Perspektifi, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, haz. Spiegelmen, İnanet Han ve Fernandez, ss. 153-161. İstanbul: İnsan Yayınları; Robert Frager. *Kalp, Nefs, Ruh*, çev. İbrahim Kapaklıkaya. (2005). İstanbul: Gelenek Yayınları, ss. 155-188.

⁶¹⁰ Şatahat konusunda detaylı bilgi almak için bk. Ebû Nasr Serrâc Tûsî. (1996). *El-Luma'*, *İslam Tasavvufu*, ter. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk, ss. 369-413.

⁶¹¹ Bk. Muslu. (2005), ss. 104-111.

⁶¹² Sekr-Sahv hakkında bilgi almak için bk. Hasan Kâmil Yılmaz. (2000). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, ss. 213-214; Abdullah Kartal. (2009). *Sekr, DIA*, s. 334. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

anlaşılması için – nefis ve tuzakları konusundaki fikirlerine kısaca değinmek uygun olacaktır.

Sûfiler insan nefsinin birkaç boyutundan bahseder, her boyutun karakteristik özelliklerini ortaya koyarak tekâmüle engel yönlerini izah ederler. Sûfilerin genel ayırımına uygun görüşler bildiren Bekrî, nebâtî, hayvânî ve nâtika olmak üzere nefsin üç boyutundan bahseder ve insanın üçüncüsüyle diğer canlılardan ayrıldığını kaydeder. İnsanın, bu üç nefse sahip olmasıyla ‘halife’ olduğuna dikkat çeken sûfimiz, halife için bir vezir bulunması gerektiğini ve bunun da ‘akıl’ olduğunu belirtir. İnsandaki diğer bir güç ise hevâdır ve onun yardımcısı da ‘şehvet’tir. Nefis bu iki gücün etkisi altındadır. Hevâya tâbi olduğunda kötülüğü emreder ve kötü işler yapar, akla tâbi olduğunda ise temizlenir ve ‘mutmainne’ ‘rahata ermiş’ benlik özelliği kazanır.⁶¹³

Bekrî, nefsin ruhla aynı şey olmadığını ifade ederek rûhun canlı varlıkları cansızlardan ayırıcı bir özellik olduğunu vurgular ve rûhun bedene girmiş latif bir cisim olduğunu belirtir.⁶¹⁴ Sûfimiz nefsi-nâtika ile kalbin aynı anlama geldiğini ve yedi çeşit nefsin aslında tek bir nefis olduğunu savunur. Bu yüzden kalp, hem îman, ilim ve takvânın ve hem de küfür ve nifâkın cereyan ettiği yer olma özelliği taşır.⁶¹⁵

Nefis kelimesinin münâsefeden geldiğine dikkat çeken Bekrî, bu yüzden onun, Yaratıcısı’yla davalı olduğunu kaydeder. Allah dünyayı yaratıp ‘ben kimim’ diye sorduğunda dünya ‘Sen tek olan Allah’sın’ diye cevap vermiş. Sonra Allah nefsi yaratmış ‘Ben kimim’ diye ona sormuş o da aynı soruyu Allâh’a yönelterek ‘Ben kimim’ demiş. Bekri, bâtinî firavun olarak da nitelendirdiği nefsin, muhâlefete meyilli yaratıldığını ve bu nedenle ona karşı yapılan mücâdelenin en büyük cihat olduğunu belirtir.⁶¹⁶

Sûfilerin insan benliğinin yapısı ve olumsuz yönleri hakkındaki açıklamaları, sûfî benlik gelişimi hakkında bize detaylı bilgiler vermektedir. Örnek olarak, Kemâleddin Bekrî Efendi’ye göre benliğin negatif özelliklerinden baş olma sevdasını ve ibâdetleri geriye bırakmayı belirtip çözüm konusundaki fikirlerini inceleyelim.

Tasavvufî araştırmalara göre, baş olma/riyâset sevdası kişiyi en son terk eden arzularandır. Her şeyde önde olma isteği çeşitli noktalarda ortaya çıkar ve ferdin davranışlarını etkiler. Bu noktalardan bir tanesi de yaptığı ibâdetlerle öne çıkma arzusudur. Bu konuya dikkat çeken Bekrî, ferdin yaptığı ibâdetler nedeniyle insanların örnek aldığı bir kişi olmayı arzu etme isteğinin olduğunu ve bunun da baş olma sevdasından kaynaklandığını ifade eder. Buna çare olarak sûfimiz sâlikin Allah ile ünsiyet kurmasını, O’na karşı şevk duymak için yük altına girmesini ve her türlü gösteriştan

⁶¹³ Mustafa Kemâleddin Bekrî. (nr. 3029/c). *El-‘Arâisü’l-kudsiyye*. Belediye Ktp. Yazma, Tasavvuf: İskenderiye, vr. 57a-b.

⁶¹⁴ Bekrî. (nr. 3029), vr. 5a.

⁶¹⁵ Bekrî. (nr. 3029), vr. 24a.

⁶¹⁶ Bk. Muslu. (2005), s. 150.

kaçınmasını tavsiye etmektedir. 'Allah ile ünsiyet kuran, mahlûkâtta uzaklaşır'.⁶¹⁷ Bu açıklamalar irdelendiğinde, Yaratıcı'yla kurulacak yakınlık duygusunun baş olma sevdasına engel olacağı ve bunu da nefsi gösterişten uzak olacak şekilde çalışmaya yönlendirerek gerçekleştirebileceğini anlıyoruz. Allah'la ünsiyet kurma amacıyla yapılan işler çikarsız olacağından, yapılan ibâdetler aracılığıyla öne geçme arzusu da ortadan kalkacaktır. Bu durum, sûfi yaşama sahip kişinin benlik yapısının rûhi ve ilâhi olma özelliği taşıdığını göstermektedir.⁶¹⁸

Daha sonra yaparım bahanesiyle ibâdetleri daha sonraya erteletme de nefsin en önemli tuzaklarından. Mânevi yola girmiş bir kişiye ibâdetleri terk ettirmek kolay olmadığı için ileriki bir zamana erteletme yoluna başvururan şeytan nefsi daha sonra yaparsın mantığıyla kardırma yoluna gider. Sûfimiz bu durumun çok uzun süre devam edebileceğini hatta ölünceye kadar bu durumun sürebileceğini belirtmektedir. Bu nedenle, bu tuzağın farkında olan sâlik ibâdetlerini zamanında yerine getirmelidir çünkü vakit insan ömrünü kesen keskin bir kılıç gibidir fakat çoğu insan bu durumu idrak edemez.⁶¹⁹ Tecrübeyle bilinen bir gerçektir ki, insan psikolojisi işleri ertelemeye yatkın bir özellik taşır. Şimdiki zamanda rahat etmeyi tercih ettiği için ileriye dönük düşünmez ve çalışmaz. Buna çözüm olarak, sûfi anlayış – âni değerlendirme ve gerekli ödevleri hemen yerine getirme konusunda uyanık olduğundan – her an bir çalışma içersinde bulunmayı ön görür. Bu şekilde zamanın gereğine uygun tutum ve davranışlar sergileyerek hatalı davranışları en aza indirmeye söz konusudur.⁶²⁰

Bekrî nefsin tuzaklarından kurtulmak için aşağıda belirtilen dört şartın yerine gelmesi gerektiğini bildirir: ilk olarak ilâhi inâyet ve yardımın mevcut olması gerekir ki bu, Allah'tan gâfil olmamak ve nefsi tanımakla ancak mümkün olabilir. Çünkü Hakk'ı tanımanın yolu nefsi tanımaktan geçer ve nefsi hakkında bilgi sahibi olmayan kimse Rabbi hakkında da bilgi sahibi olamaz. İkinci olarak, nefsin tuzaklarından kurtulmak ve onu temizlemek için bir mürşidin rehberliğinden istifade etmek gerekir. Nefsin söz, fiil ve hallerden olmak üzere üç kısım olan âfetleri ve hastalıklarının teşhis ve tedâvileri ancak ehil mürşitler tarafından giderilebilir. Üçüncü olarak, hatalarından dönüşü ifade eden tevbe ve dinin hükümlerine sıkı sıkıya sarılmaya yönelmesi gerekir. Dördüncü olarak ta, kötü söz, fiil ve hallerden fânî olmak ve yerlerine güzellerini yerleştirmek, *mevt-i ihtiyârî*, gerekir.⁶²¹

⁶¹⁷ Bekrî. (nr. 3029), vr. 60.

⁶¹⁸ Din psikolojisi açısından bakıldığında sûfi hayat, aşkın olanın tecrübe edilmesidir. Bu da benliğin ilâhi olana dönüşümü anlamına gelmektedir; bk. Hayati Hökelekli. (2005). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 321.

⁶¹⁹ Bk. Muslu. (2005), s. 179.

⁶²⁰ Sûfilerin ibâdetleri zamanında yerine getirme ve zamanın gerektirdiği işleri hemen yapma anlayışları vardır. İbnü'l-vakt, zamanın oğlu gibi bazı tasavvufi kavramlar bu konuyla da ilgilidir. İbnü'l-vakt konusunda bilgi almak için bk. Ethem Cebecioğlu. (1997), ss. 127-128.

⁶²¹ Bekrî. (nr. 3029), vr. 68a-b.

Bu dört unsur göz önüne alındığında, nefsin hilelerinden kurtulmak için ilâhi yardımın olması ve sâlikin de mürşit yardımıyla iyi huy ve davranışları elde etmek için her hal ve makamda, sıkıntı veren kötü huylardan uzaklaşarak kendini yenilemesi gerekmektedir. Kötü davranışlardan dönme motivasyonu benliği psikolojik olarak dinamik kılar. Sûfî benlik yapısının hatalardan kolay dönme özelliği bu açıdan önemlidir.⁶²²

Bu açıklamalardan sonra sûfimize göre riyâzet ve mücâhede konusuna geçebiliriz. Tasavvufî anlayışta genel olarak nefsin hile ve tuzaklarına karşı durabilmek için riyâzet ve mücâhede etmek gerekmektedir. Bekrî, genel olarak sûfîler tarafından yemeyi ve içmeyi azaltma olarak anlaşılan riyâzet ve mücâhedeyi sadece yemeyi içmeyi azaltmak olarak görmez. Ona göre nefsin riyâzetinden asıl maksat, olumsuz özelliklerin atılarak olumlu ve güzel sıfatların elde edilmesidir. Böylece riyâzet sâyesinde yeme-içme ve uyku azaltıldığı için kalp saflaşır ve bu sayede güzel ahlak kazanılır.⁶²³ Konuya bu çerçeveden yaklaşan sûfimize göre Allâh'a vuslattan gaye, aslında insan nefsinde/benliğinde mevcut bulunan cehâlet, öfke, kin, cimrilik, kibir, kendini beğenme, riyâ, makam sevgisi, baş olma sevdası ve çok konuşma gibi kötü sıfatlardan arınmak ve yerlerine ilim, hilim/yumuşaklık, kalp temizliği, alçak gönüllülük, tevâzu, sabır, şükür, zühd, tevekkül, sevgi, haya, rızâ, ihlas, doğruluk, murâkabe, muhâsebe, tefekkür, mahlûkâta şefkat, Allah için sevme, her işte teennî ile hareket etme, hüznün, az konuşma ve huşû gibi güzel sıfatların yerleştirilmesidir. Bu şekilde kul ile Allah arasında engel olarak bulunan kötü huylar kaybolur ve kişi Allâh'ın istediği kul olma kıvamına gelmiş olur.⁶²⁴ Alışkanlıklardan kurtulmanın kolay olmaması nedeniyle, ona göre, mücâhedenin başı meşakkat ve yorgunluk, sonu ise saâdet ve sevinçtir. Sevinç ilâhi aydınlanmanın ve rabbâni müşâhedenin işaretidir. Bu nedenle mücâhedenin meyvesi müşâhededir/gerçekliği olduğu gibi görmedir; mücâhedesini olmayanın müşâhedesini de olmaz.⁶²⁵

Müridin seyr-i sülûka girmesinin amacının nefsinin kötü huylardan temizlemek ve kalbini ilâhi nur ile aydınlatmak olduğunu ifade eden Bekrî, bu gayeye ulaşabilmek için yedi özelliği elde etmesi gerekmektedir. Tasavvufta yaygın bir sembol olarak kullanılan kandil örneği ile bu konuyu açıklar ve bir kandilin etrafını aydınlatabilmesi için nasıl çakmak taşı, fânus, kibrit, fitil, yağ ve alev gerekiyorsa, kalpte ilâhi nur ve hikmetin parlaması için de cehd çakmağı, tazarru taşı, sabır fânusu, inâbe kibriti, şükür fitili, kazaya rızâ yağı, ve nefse muhâlefet alevinin bulunması gerekmektedir. Buna göre sâlikin, kalbinde hikmet ateşinin tutuşması ve

⁶²² Tasavvufun benlik gelişiminde motivasyon sağlanması konusunda bk. Wilcox. (2001), ss. 99-103.

⁶²³ Bk. Mustafa Kemâleddin Bekrî. (Tibyan I). *Hediyetü'l-ahbâb*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., vr. 362b-364a.

⁶²⁴ Bk. Muslu. (2005), s. 181.

⁶²⁵ Bekrî. (Tibyan I), vr. 351b.

aydınlanması için ceht, tazarrû, nefse muhâlefet, inâbe, sabır ve şükür sıfatlarını elde etmiş olması gerekir. Nasıl rüzgar lambayı söndürürse, hevâ ve heves de kalbin nurunu söndürür. Bu nedenle kalbî nûrun zayıflamaması için beş duyunun kapatılması gerekir. Çünkü beş duyu ne ile meşgul olursa kalp de o şeylerle meşgul olur. Allâh'ın dışındaki şeylerle meşgul edilmesi önlendiği takdirde, kalp de Allâh'ı murâkabe ile meşgul olur.⁶²⁶

Kalbi tasfiye ve boşaltmanın da mücâhede çeşitlerinden olduğunu kaydeden Bekrî, bunların zâhirî ve bâtinî temizlik ile mümkün olduğunu ve aklın, fikrin, kalbin, ruhun, sırrın, ve duyu organlarının temizlenmesi gerektiğini bildirir. Buna göre, aklın temizliği kevnî ve maddî sebeplere takılıp kalmamakta, fikrin temizliği Hak'dan başka bir şeyle meşgul olmamakla, kalbin temizliği mâsivânın ondan çıkarılmasıyla, ruhun temizliği ubûdiyetin hakikatlerini gerçekleştirmekle, sırrın temizliği Hak'tan başka bir şeyi müşâhede etmemekle ve duyu organlarının temizliği ise ilâhî feyizlerle olur. Aynı şekilde, her organın da kendine özgü bir temizliği vardır. Kulağın temizliği, ancak Hakk'ın kelâmını işitmekle, gözün temizliği Hak'tan başka bir şeyi görmemekle, burnun temizliği Allah'a ve Resûlü'ne mahsus olan kokudan başkasını almamakla, dilin temizliği şevkin kemâliyle ve dokunmanın temizliği ise his yeteneğinden uzaklaşmakla olur.⁶²⁷

Sûfimize göre riyâzet ve mücâhedenin araçlarından az yeme, az uyuma, az konuşma ve üzlet ve halvete çekilme konularını inceleyerek konuyu daha anlaşılır hale getirelim.

Az Yeme ve İçme

Bilindiği gibi insan yiyip içtiğinde vücut beslenir ve bedensel organların istek ve arzuları artarak kişiye hâkim olur. Az yeme ve içme sayesinde kişi istek ve arzularının aşırılığına engel olarak Hakk'a yönelme imkânı bulur. Sûfimize göre, açlık sâlikler için seçime bağlı olmakla birlikte tahkik ehli için zorunlu bir durumdur. Tahkike eren kişiler üns makamında acıktığı zaman az yer fakat heybet zamanında ise çok yer. Muhakkik olan kişinin bu durumu, onun ilâhî azamet karşısında kalbine gelen müşâhedeler sebebiyle hakikate ulaşmış olmasından kaynaklanmaktadır. Tahkik ehli olmayan sâliklerin çok yemesi ise Hak'tan uzaklaştıklarına ve şehvânî ve hayvânî nefsin kendilerini kuşattıklarını gösterir. Az yemeleri ise ilâhî nefhalara işaret eder. Açlık, aşırılığa kaçılmadığı takdirde, her iki halde de sâlik için bazı hallerin ve muhakkik için bazı sırların ortaya çıkmasına sebep olur. Eğer açlık konusunda aşırıya gidilecek olursa bu durum hevâ ve hevesin artmasına, aklın çalışmamasına ve mizacın bozulmasına neden olabilir. Bu konuda sâlik şeyhinin tavsiyesine göre hareket etmelidir.⁶²⁸

Sûfimizin bu ifadeleri, yeme ve içme konusunda dengeli olmanın önemini ortaya koymaktadır; benliği dengede tutacak şekilde davranılması

⁶²⁶ Bk. Muslu. (2005), s. 183.

⁶²⁷ Bk. Muslu. (2005), ss. 183-184.

⁶²⁸ Bk. Muslu. (2005), ss. 184-188.

gerektiği ima edilerek, sâlikin içinde bulunduğu mertebeye göre yeme-içme konusunda tavır alması gerektiği vurgulanmak istenmiştir.

Az Uyuma

Sûfimize göre, seher kalbin ve gözün seheri olmak üzere iki kısımdır. Gözün seheri geceleri uyumamasıdır ve bu durumda vücudun bütün organları Hakk'a itaatle meşgul olurlar. Kalbin seheri ise, göz uyusa bile kalbin uyanık durumda bulunması ve Hakk'ı müşâhede hâlinde olmasıdır. Göz uyanık olduğu halde kalp gaflet uykusunda ise, kişi hükmen uykuda kabul edilir. Buna karşılık göz uyuduğu halde kalbi uyanık kimse de hükmen uyanık kabul edilir. Bu nedenle, Hak ile beraber ve müşâhede halinde olduğu için 'âlimin uykusu ibâdetdir' denilmiştir.⁶²⁹

Bu açıklamalar asıl uykunun kalple ilgili olduğunu göstermektedir. Kalb Hak'la ilgili işlerle meşgul olduğu takdirde kişinin uyanık kabul edildiği, tersi durumunda ise fiziki olarak uyanık olsa bile uykulu halde sayıldığı vurgulanmıştır.

Az Konuşma

Sûfimize göre, mânevi yola yeni giren mübtediye gereken, diliyle boş söz söylemekten kendini alıkoyması ve kalbiyle bütün havâtıra engel olmasıdır. Eğer dilini ve kalbini sükût ettirebilirse, ilâhi sırlar açılır ve bazı mârifetler zuhur eder. Eğer lisanını ve kalbini susturabilirse sırrı konuşmaya başlar. Çünkü insanın nefisini tamamen susturması, aslâ mümkün değildir. İşte böyle bir 'susma' mârifeti doğurur.⁶³⁰

Bu açıklamaların belirttiği gibi, dilin ve kalbin susması, rûhun konuşması ve kalbi ve beyni kuşatması anlamına gelmektedir. Eğer dil ve kalp daha fazla konuşursa rûhî düşünceleri bastırma anlamına gelmektedir. Rûhî sırların insan hayatına tesir edebilmesi için dilin susması ve kalbin tefekküre dalması gerekmektedir.

Uzlet ve Halvet

Bekrî'ye göre, halk ile alâkayı keserek Hak ile baş başa kalmayı tercih etmek anlamına gelen uzlet 'cismânî' ve 'kalbî' olmak üzere iki çeşittir. Cismânî uzlet, insanlardan uzaklaşıp Mevlâ'nın sohbetini tercih etmektir. Bu uzlet çeşidi, müritlerin yaptığı uzlettir. Kalbî uzlet ise âriflerin uzletidir. Bu uzlet çeşidinde sadece cismânî yalnızlık yeterli değildir. Aynı zamanda kalbin de mâsivâ ile alâkayı kesmesi gerekir. Bu hale devam eden ârif, 'vahdâniyet' sırrına nâil olur. Bu da onun dünyâ hakkındaki mârifetini arttırır. Halvet, hiçbir kimsenin bulunmadığı hal ve yerde Hak ile sırren konuşmak, rûhen sohbet etmektir. Bu kavramın zıddı olan 'celvet' ise ilâhi nitelikler kazanan sâlikin halvetten çıkması ve halkın arasına karışması anlamına gelir. Halvetin mücâhede kavramı kapsamına girdiğini belirten Bekrî, 'küçük cihattan büyük cihâda döndük' hadisinde ifade edilen 'büyük cihâd' yani nefis ile yapılan mücâhedeyi sünnetten delil olarak getirir.

⁶²⁹ Bk. Muslu. (2005), ss. 188-191.

⁶³⁰ Bk. Muslu. (2005), ss. 191-193.

Mücâhedeyi, sâlikin hâlinde meşakkat ve yorgunluğun meydana gelmesi şeklinde tanımlar. Bu yolda meşakkat ve yorgunluk çekene 'mücâhid' denir. Mücâhede, güçlüğe göğüs germektir ve müşâhede ile tamamlanır. Bidâyette mürîdin tasfiye ve tahliyeyi gerçekleştirmesi gerekir. Tasfiye, kalbi, kendisini meşgul eden her türlü dünyevî ilgi ve alâkadan arındırmaktır. Bu gerçekleştiğinde, sâlik, seyrü sülûkünde başka şeylere iltifat etmez hale gelir. Ancak bu yeterli değildir; oturmasında kalkmasında ve her halinde tam bir mücâhede göstermesi gerekir, tahliye ise zikir ve fikir yardımıyla, sâlikin her türlü hevâsını yok etmesidir. Tasfiye ve tahliye akıl, fikir, kalp, ruh, sır ve zâhirî duylarda olur.⁶³¹

Uzlet ve halvetin nihâi amacı kişiyi ve toplumu korumaktır. Günlük hayatta gözlemediğimiz gibi, tutum ve davranışlarında gerekli kalite ve dengeyi sağlayamayan kişi hem kendi sağlığına hem de toplum sağlığına zarar vermektedir. Benliğini yeniden inşa etme amacıyla halvete çekilen kişi, zararlı yönlerini törpüler ve insanların içine çıktığında onların da benlik dönüşümlerine yardımcı olur. Halvette Hak'la elde ettiği ünsiyet ve yakınlık bireyi dünyâ hayatının etkilerinden kurtarır ve böylece ona olumsuz durumlarda olgunlukla hareket etme kabiliyeti kazandırır.⁶³²

3) Şeyh-mürît ilişkisinin benlik gelişimindeki önemi

A) Şeyhin müridiyle ilişkisi

Söz ilmi değil, hal ilmi olarak kabul edilen tasavvufta kâmil bir rehberle ilişki kurmanın amacı, mânevi gelişim konusunda ilerlemiş ve Hak ile dostluk ve yakınlık kurmuş bir kişiyle yakın olma ve onun hal ve gidişatından istifade etme hedefine yöneliktir; kişi, yabancı olduğu bir konuyu ancak ehli ile hemhal olarak elde edebilir. Sûfiler 'Ey inananlar! Allah'tan sakının, O'na ulaşmaya yol/vesîle arayın'⁶³³ âyetindeki vesileyi mürşit olarak kabul ederler. Bu genel anlayışı benimseyen Bekrî'ye göre, rehbersiz mânevi yolculuk yapmak mümkün değildir çünkü rehbersiz yola giren yoldan çıkar. İlim ile ameli, şerîat ile hakîkati ve zâhiri tıp ile bâtinî tıbbî bir araya getirmek için bir mürît âlim de olsa rûhî mürşide ihtiyaç duyar. Tasavvuf güzel ahlâkı elde etme ilmi olduğu için sülûka, sülûkü gerçekleştirmek için de ârif bir mürşide ihtiyaç vardır. Çünkü ârif bir mürşit nefsinde heybeti, kalbinde sekîneti hissedeni, kendisini Allah'tan alıkoyacak herhangi bir ilgisi olmayan ve gerçek mânada Allâh'a halife olan bir kimsedir.⁶³⁴

Günümüzde nasıl kişi psikolojik gelişimini sağlamak için bir psikoloğa başvuruyorsa rûhi gelişimini sağlamak isteyen bir kişi de mânevi bir rehberle başvurur. Psikolog, kişinin ihtiyacına ve yatkın olduğu psikolojik eğilime göre kendisine başvuran kişiye bilgiler verir ve yönlendirir. Mürşit

⁶³¹ Bk. Muslu. (2005), ss. 194-197.

⁶³² Halvetin psikolojik yansımaları konusunda daha geniş bilgi almak için bk. Michaela Mihriban Özelsel. (2002). *Halvette Kırk Gün*. İstanbul: Kaknüs.

⁶³³ Kur'an, Mâide, 5/35.

⁶³⁴ Bk. Muslu. (2005), s. 118.

dediğimiz mânevi rehber ise bilgi vermek ve yönlendirmekle beraber, elde ettiği yaşam biçimini ve metodunu mânevi gelişim sağlamak isteyen müritlerine yaşayarak ve uygulatarak gösterir.⁶³⁵

Tasavvufta rehber olarak kabul edilen şeyhte aranan bazı özel şartlar vardır. Bu şartlar Bekrî'ye göre şunlardır: Şeyh, mârifete ulaşmanın üç aşaması olan şerîat, tarîkat ve hakîkat ilimlerinin hepsinde yeterli seviyede olmalıdır. Dînin bâtinî boyutunda yeterli olduğu gibi zâhirî boyutu olan şerî ilimlerde de yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Dünyadaki en büyük hazzı dînin emirlerine uymak olmalıdır çünkü kalbin her türlü fesat çeşidinden temizlenmiş olması irşat faaliyeti için bir ön şarttır. Kişiyi Allah'tan alıkoyan nefsin ayıp ve hastalıklarını iyi tanımalı ve tedâvileri konusunda uygun yöntemleri ortaya koymada maharetli olmalıdır. Ayrıca dîni yaşantısının bütünlüğü ve eksiksizliği noktasında diğer âriflerin şehâdeti gereklidir ve mürşitliğe izni olmalıdır; insanları irşat etmede sahil bir nesebe sahip olmayan biri, ebeveyni belli olmayan bir çocuk gibidir.⁶³⁶

Bu şartlara bakıldığında mânevi kişilik gelişimi uzmanı olan mürşidin, kâmil/olgun olması ve bir usta gibi uygulama yoluyla tedâvide bulunması gerekmektedir. Mürşitleri günümüz psikologlarıyla karşılaştırdığımızda aradaki önemli farkın bu noktada olduğunu görmekteyiz; psikolog, insana kişilik bozukluklarının nereden kaynaklandığını gösteren biri olmakla beraber, problemleri aşmada herhangi bir örneklik teşkil etmemektedir. Buna karşın, mürşit problemleri örnek olarak aştıran kişi olma özelliğine sahip olması nedeniyle etki oranı yüksektir. Bilinen bir gerçektir ki, sadece söz ile söylemek yerine bir şeyi yaparak başkalarına örnek olmak daha etkili bir yöntemdir.⁶³⁷

Bekrî sadece mürşidin özelliklerinden bahsetmekle yetinmemiş, aynı zamanda müridine karşı vazifelerini de belirterek bir rehber olarak şeyhin pedagojik formasyonundan da söz etmiştir. Mânevi rehber olarak sadece yaşamak değil başkalarına da yaşatmanın yolunu bilmek gerekmektedir. Ona göre şeyhin vazifeleri şunlardır: Mürîdin inanç ve dîni emirleri yerine getirmesi konusunda eksiklikleri varsa onu terbiye eder ve düzene koyar. Kendisine bağlanmakla gerçekleştirmiş olduğu dönüşümü/tevbisini bozmayacağı ve şeyhine bağlı kalacağı/teslimiyet noktasında söz alır. Mânevi yolda ilerleyebilmesi için mürîde Allah ve mürşid sevgisini aşılar. Kalbini tasfiye ve nefsinin tezkiye ederek Muhammedî ahlakı gerçekleştirmesi noktasında kendisinden söz alır. Kendisine uygun olan zikri telkin ederek mânevi gelişimini sağlar. Esmâ ve sıfât tevhîdinden zât

⁶³⁵ Mürşidin mânevi tedavi uzmanı olması konusunda bilgi almak için bk. J. Marvin Spiegelmen. (1994). Üstad, Mürid ve Süfi Grubu: Günümüzde Süfi İlişkileri, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, çev. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, ss. 24-26. İstanbul: İnsan Yayınları.

⁶³⁶ Bk. Muslu. (2005), ss. 118-119.

⁶³⁷ Bu konuda kısa bilgi almak için bk. İbrahim İştan. (2012). *La Psychologie Soufie Selon Sadr Al-Din Qûnawî: Les Bases Fondamentales de l'Evolution de la Personnalité Soufie Selon Qûnawî*, Karabuk: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, s. 1, n. 1, 2012, s. 4.

tevhidine ulaşması için müridini bazen halvet bazen de celvet ile kalbindeki kilitleri açmasına yardımcı olur. Her bir mürit için uygun riyâzet ve mücâhedeyi tavsiye eder. Bu şekilde, kurbet/Allâha yakınlık makâmına ulaşıncaya kadar mürişidin yol göstericiliği devam eder; kurbet makâmından sonra artık mürit vasıtasız olarak Allah ile irtibata geçerek gelişimini kendisi devam ettirir.⁶³⁸

Mürişidin müridine karşı söz konusu bu vazifeleri göz önüne alındığında, mürişidin gerçekleştirdiği vuslatı/Allâh'a kavuşmayı, müridine seviyesine göre sunan bir mânevî uygulamacı olma özelliği göze çarpar. Modern hayat felsefesinde pek bulunmayan bu anlayış aslında günümüzde çok yaygın olan bunalım ve depresyon⁶³⁹ hastalıklarının tedavisinde kullanılacak bir yöntem olabilir. Çünkü mânevî gelişme zaten kişiyi beden hapsinden kurtarma faaliyeti olarak algılanmaktadır. Rûhî âlemde gelişimini hala sürdüren mürişidinin elinde sürekli yukarıdan bilgi ve görgü kazanma şansını yakalamış mürit, dâimi bir gelişme gösterecektir. Bu nedenle şeyh-mürit arasındaki gelişmeye ve olgunlaşmaya dayalı birliktelik mânevî bir terapi olma özelliği taşır. Günümüz psikoterapi çalışmalarında, hastaların terapistlerle yakınlık kurma arayışında oldukları gözlemlenmektedir. Bu durum da kişilerin olaylara daha objektif bakan kişilerle yakınlık kurma eğilimi ve ihtiyacı içersinde olduklarını göstermektedir.⁶⁴⁰

B) Müridin şeyhiyle ilişkisi

Bekrî'ye göre mürit olmak demek, Allâh'a yakınlaşmak için kendi iradesini terk etmek anlamı taşımaktadır; kendi irâdesinden soyutlanarak Allâh'a doğru yol almak demektir. Ona göre âriflerin yolu olan seyr-i sülûk, kalp ile gerçekleşen ve gözle görünmeyen bir yoldur. Bu durumun farkında olan müridin hakîkati elde etmek için tarîkatının ahlak prensiplerine sarılması gerekmektedir.⁶⁴¹

Sûfimiz seyrü sülûk yapan müridi hac yolculuğu yapan kişiye benzetmektedir. İkisinin benzer özellikleri şunlardır: Aileyi, vatani ve arkadaşları terk etmek, nefsin âdetlerini değiştirmek, azıkların en hayırlısı olan 'takvâ' azığını almak, düşmanı korkutmak için silah/zikir almak, yolu kolaylaştıracak vesile/himmet edinmek, doğru yoldan gidebilmek için yol rehberine/terbiye edici üstada sahip olmak ve yol arkadaşlarına yumuşak davranmak.⁶⁴² Sûfimizin bu ifadelerine bakıldığında aslında seyr-i sülûk ile yapılan çalışma, insanın temel yapısını sağlamlaştırma faaliyetidir. Psikolojide ve özellikle de psikanaliz akımında kişinin temeli olan çocukluk döneminin çok önemli olduğu ve bu dönemde temel sağlam atılmışsa kişilik

⁶³⁸ Bk. Muslu. (2005), ss. 120-121.

⁶³⁹ Depresyon hakkında bilgi almak için bk. Yusuf Alper. (2001). *Depresyon Psikoterapisi*. İstanbul: Alfa.

⁶⁴⁰ Sûfi yaşamın psikoterapi olabilme kabiliyeti taşıması konusunda bk. Sayar. (2008), ss. 17-28.

⁶⁴¹ Bk. Muslu. (2005), s. 129.

⁶⁴² Bk. Muslu. (2005), s. 128.

gelişiminin de o denli sağlam olacağı vurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, sūfi hayat tarzı, ilk dönemlerde dikkatsizlik ve bilgisizlik nedeniyle ve olumsuz çevre şartlarının etkisiyle temel yapıda oluşan yapılanmayı uygun şekilde yeniden düzenleme çalışması olarak kabul edilebilir. Nasıl ki hac yolculuğuna çıkan kimse günlük alışkanlıklarını değiştirmek durumunda kalıyorsa, mânevi yolculuğa çıkan kimse de bazı alışkanlıklarını terk etmekle karşı karşıya kalır ve yaptığı her şeyi yeni bir şuurla yapar.⁶⁴³

Sosyal psikoloji alanında yapılan araştırmalar, tutumların davranışsal yönünün değişikliğe uğraması, bilişsel yönünün de zaman içerisinde davranışa uyacak şekilde değişeceğini göstermektedir. Bu bulgular çerçevesinde düşündüğümüzde, müridin gerçekleştiği davranışsal değişimin zaman içerisinde mânevi anlayışta da değişikliğe sebep olacağı söylenebilir. Fiil ve hareketin fikri planda da değişime neden olacağı sūfiler tarafından hep vurgulanan bir anlayıştır. Yine sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar, içinde bulunduğunuz bir grupta, üyelerin tamamı veya çoğunluğunun bir fikri kuvvet ve inançla savunmaları, bu fikre ters olan düşüncelerimizi değiştirmeye başlamanıza neden olabilir; uyma/conformity adımı alan bu durum kişilerin davranışlarında çok sık rastlanılan bir haldir.⁶⁴⁴ Bu çerçeveden bakıldığında, aynı sūfi grupta bulunan kişilerin aynı davranışları sergilemeleri, grup üyelerinin aynı davranışları yapmalarının karşılıklı birbirlerine etki etmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal etki olarak bilinen bu durum, grup davranışlarında sıklıkla gözlenmektedir. Mürişidin üst-benlik olarak otoritesi ve tarikat kardeşlerinin benzeri davranışlar göstermesi, kişinin benlik dönüşümünü daha kolay yapacağı anlamına gelmektedir.⁶⁴⁵

1) Müridin şeyhine karşı takınması gereken tavırları

Şeyhiyle yakın bir ilişki içerisinde olan müridin dikkat etmesi gereken konuları Bekrî şöyle sıralar. Mürit Allah ve Resûlü'nden sonra şeyhini sevmelidir çünkü şeyhler peygamberlerin vârisleridir. Şeyhin hâlinin müride transferinin kalitesi müridin sevgisi nispetinde gerçekleşir. Bu nedenle, mürit kendisini azarlasa bile şeyhini sevmeye devam etmelidir. Mürit şeyhine karşı doğruluk prensibiyle hareket etmeli; iç dünyasındaki sırlarını ona açmalıdır. Mürit – çocuğun babasına itaat etmesi gibi – şeyhine koşulsuz itaat etmeli ve itiraz etmemelidir. Şeyhinden daha çok istifade etmek maksadıyla ona

⁶⁴³ Mânevi uyanış noktasında ilk yapılması gereken şey sūfilerin yakaza diye isimlendirdikleri uyanıklık durumudur. Yakaza konusunda bilgi almak için bk. Abdullah el-Ensârî el- Herevî. (1962). *Kitâbü Menâzili's-sâirîn*, Kahire: Paris Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî Bilimler Fakültesi, s. 8-9.

⁶⁴⁴ Sosyal Psikolojide inceleme konularından olan sosyal tutumların teşekkülü konusunda geniş bilgi almak için bk. Krech, Crutchfield ve Ballanchey. (1970). *Cemiyet içinde Fert*, çev. Mümtaz Turhan. İstanbul: M. E. B. ss. 227-297.

⁶⁴⁵ Benlik dönüşümü hakkında bilgi almak için bk. Cheikh Khaled Bentounes.(1997). *Le Soufisme 'Tasavvuf'*. Paris: El-Alamein, ss. 84-85.

saygıda kusur etmemelidir. Şeyhini herhangi bir konuda yetersiz bularak güvenini kaybetmemelidir. Bu, şeyhinin sohbet ve terbiyesinden istifadesinin daha çok olması amacına yöneliktir. Elinde bulunan her şeyi şeyhine ait olarak kabul edip tarîkate girerken ona verdiği sözleri yerine getirmeli ve tavsiyelerine uymalıdır. Ne yanında bulunurken ve ne de gıyabında şeyhiyle tartışma ve çekişmeye girmemelidir. Her daim şeyhinin hizmetinde bulunmalı ki ona karşı sevgisini artırarak karakterini sağlamlaştırın. Şeyhin verdiği zikre devam etmeli, huzuruna girmeden önce izin almalı, gündüz şeyhin arkasından ve gece ise önünden yürümelidir. Şeyhinin seccâdesinde namaz kılmamalı ve eşyalarını kullanmamalıdır. Bu kurallara uyarak, mürit şeyhine olan ilgisini muhabbet ve hizmetten sohbe kaymalı ve mânevi yolun âdâp ve esrârı ile ilgili şeyhin kendisine yaptığı tavsiyelere dikkat etmelidir.⁶⁴⁶

Sûfimizin dile getirdiği bu prensipler öğrenci konumunda olan müridin hoca konumundaki mürşidinden istifade etmek için uyması gereken kuralları çağrıştırmaktadır. Söz konusu mânevi eğitim amaçlı bu ilişkinin benlik dönüşümünü gerçekleştirme hedefine yönelik olduğunu görmekteyiz.

2) Müridin kendi nefisine karşı takınması gereken tavırları

Mânevi yola giren kişinin kendisine karşı da dikkat etmesi gereken bazı kural ve prensipler vardır. Bekrî bunlara şöyle dikkat çekmektedir: Mürit her şeyden önce ilmihal bilgilerini öğrenmeli ve Allah ve Resûlü hakkında bilinmesi gereken bilgilere sahip olmalıdır. Edep konusunda dikkatli olmalı çünkü tarîkat edepi elde etmenin yoludur. Bu nedenle âdâp kitaplarını okumalı veya dinlemelidir. Seyr-i sülûk yolunda beraber olduğu kardeşleriyle arkadaşlık yapmalıdır; bu durum fenâ fi'l-ihvân/kardeşlerde fenâ bulma sûfi prensibinin hayata geçmesi için gereklidir. Kalbini mânevi değerlerle süsleyebilmek için boşaltmalı ve temizlemelidir; bu da iyi huy ve düşüncelerin kalbi bezemesi için gerekli bir durumdur. Sâlih amelleri/iyi işleri işleme noktasında ivedilikle hareket etmeli ve bir vaktin nâfile ibâdetini başka bir vakte ertelememe konusunda titizlikle hareket etmelidir. Mânevi yolculukta prensip edindiği günlük virdini eksiksiz olarak yerine getirmelidir; zikir ve vaaz meclislerinden geri kaldığında üzüntü duymalı ve kendini kınamalıdır. Mânevi sarhoşluğun yol açabileceği şatahat türü sözlerden kaçınmalı çünkü bu tür sözler sarf etmek eksikliğinin işaretidir. Bütün bu uygulamalarla beraber mürit kendini sürekli murâkabe altında tutmalıdır çünkü murâkabe çok olanın edebi de çok olur. Allâh'ın kendisini gözetlediğini düşünen kişi, bütün iş ve davranışlarında edebe riayet etme durumunda kendini hisseder ve böyle hareket etmekle Allâh'ın sevgisini kazanmış olur.⁶⁴⁷ Murâkabe kendini disipline etmek için önemli bir yöntemdir çünkü kişinin kendini kontrol etme kabiliyeti kesp etmesini sağlar. Modern psikolojinin incelemeleri, kişilik gelişiminde ferdin

⁶⁴⁶ Bk. Muslu. (2005), ss.130-131.

⁶⁴⁷ Bk. Muslu. (2005), s. 141.

potansiyel güçlerini ortaya çıkartmasının ancak öz disiplinle olabileceğini belirtmesi de kendini gözetim altında tutmanın önemini göstermektedir.⁶⁴⁸

3) Müridin tarikat kardeşlerine karşı takınması gereken tavırları

Mânevi yola giren müridin tarikat kardeşleriyle ilgili de dikkat etmesi gereken kurallar vardır. Bekrî bunları şu şekilde dile getirir: Mürit Allâh'ın kendine ihsan ettiği malını kardeşleri için harcama gücünü göstermelidir. İsteyen nezaketle istemeli veren de güler yüzle verebilmelidir. Kendisini kardeşlerinden farklı görmemelidir çünkü bu durum yüksek makamlara çıkmasına engel teşkil eder. Kardeşlerine karşı sabır ve tahammülle hareket etmeli, onlara karşı güzel davranışlar sergilemelidir. Karşılıklı nefreti uyandıracak davranışlardan kaçınarak onlarla rekabet içersine girmemelidir. Kardeşlerine baş olma sevdasına kapılmamalı ve kendisini onların en aşağı mertebede olanı olarak kabul etmelidir. Çünkü baş olma sevdası ubûdiyet/kulluk çizgisine zıt bir davranıştır. İhtiyaç duyulduğunda tarikat kardeşlerine yumuşak bir dille nasihat etme becerisini gösterebilmelidir.⁶⁴⁹

Müridin tarikat kardeşleriyle geliştirdiği bu ilişki, sûfi hayatın zihinsel ve sosyal süreçlere olumlu anlamda nasıl yansıdığını göstermektedir. Çıkarısız ve hatta başkalarını öne alma şeklinde gelişen sûfi algı, kişinin zihninde başkalarına yardım etmeyi öne çıkarmaktadır. Bu durum aynı zamanda insanlığın derdini kucaklamayı da beraberinde taşımaktadır. Bu zihinsel yapıya sahip kişinin sosyal tutum ve davranışları da insanlığa hizmet etme anlayışı üzerine kurulmuş olmaktadır. Bu da müridin sosyal süreçlerini mânevi merkezli bir hayat anlayışı çerçevesinde oluşturduğunu göstermektedir.

4) Müridin tarikat kardeşi olmayan diğer insanlara karşı takınması gereken tavırları

Mânevi yolun yolcusunun mensup olduğu tarikatının dışında bulunan insanlarla ilişkisinde de dikkat etmesi gereken konular vardır. Bekrî bunları şöyle belirtir: mürit insanların ayıplarını araştırmamalıdır çünkü *'kim insanların ayıplarını araştırırsa Allah da onun ayıplarını araştırır ve onu rezil eder'*⁶⁵⁰. Dini kurallara aykırı bir durum teşkil etmediği sürece, insanların sözlerine ve fiillerine karşı çıkmamalıdır ve insanlara karşı yumuşak ve affedici şekilde davranmalıdır.⁶⁵¹

Modern psikolojinin elde ettiği verilere göre psikolojik sıkıntıların bir kısmının başkalarıyla sağlam kurulamayan ve yanlış temeller üzerine inşa edilen ilişkilerden kaynaklandığını dikkate alırsak, sûfi hayat tarzının sağlıklı bir ilişki ve iletişim kurmadaki önemini vurgulamak durumundayız. Sûfimizin ifade ettiği gibi insanlara yumuşak davranmanın ve yaptıkları kötülüklerden dolayı onları affetmenin insan ve toplum ruh sağlığına olumlu

⁶⁴⁸ Murâkabe hakkında bilgi almak için bk. Süleyman Uludağ. (2006). Murakabe, *DİA*, c. 31, s. 204. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

⁶⁴⁹ Bk. Muslu. (2005), s. 144.

⁶⁵⁰ İbn Mâce, Hudûd, 5, nr. 2546.

⁶⁵¹ Bk. Muslu. (2005), s. 148.

katkıda bulunmaktadır. Başkalarıyla barışık olmak aslında kendiyile barışık olmanın bir işaretidir.

Sonuç

Benliğin gelişimi ve dönüşümü konusunda Mustafa Kemâleddin Bekrî'den hareketle ortaya koymaya çalıştığımız fikirler çerçevesinde özetle şunları söyleyebiliriz:

Kemal ehli bir yol göstericinin gözetiminde riyâzet ve mücâhede ile oluşan sûfi benlik ilâhi karakterlidir ve bu nedenle sıra dışı özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin nihai noktasında fenâ fillah/Allah'ta yok olma özelliği gerçekleşir ve benlik artık beşerî istek ve arzuların etkisinde yaşamaktan kurtulur. Bu aşamadan sonra hakîki benlik gerçekleşir, gerçek öz-tatmin sağlanır ve aşkın hayat yaşanır.

Kendini aşan sâlik, kulluğun ve bağlılığın doruğuna ulaşır, sözleri ve fiilleri ilâhi nurla güçlenir ve etkili bir konuma gelir; bu konumdaki kişinin sözleri tesirli olur çünkü ifadeler kalbin derinliğinden gelmektedir. Bu saf haldeki benliğin etkisiyle kişinin kalbinden dudaklarına bilgi pınarları akar, gözlerin görmediğini görür ve kulakların duymadığını duyar ve normal insanların şahit olmadığı durumlara şahit olur. Bu sayede fert, Hakk'ın emirlerini hakkıyla yerine getirme kabiliyeti kazanır ve olgun insan olur.

Bu durumdaki kişi artık gündelik düşünme biçiminin ötesine geçer, sıradan dilin sınırlarının üstüne çıkar ve hayatını ilâhi nurla biçimlenmiş bir bilinçle yaşar. Bu hayat tarzına sahip kişinin benlik saygısı da çok yüksek olur ve bu nedenle stres ve depresyonun her türlüşünden uzak olarak hayatını yaşar. Çünkü gelişen olayların ilâhi karakterli olduğunu bildiği için her şeyin bir hikmet üzere tecellî ettiğini bilir ve görür.

Kısaca sûfi benliğe sahip kişi, üstün sağlıklı bir insan düzeyine çıkmıştır ve hayâtını metafizik ilkelerin ışığında yaşama imkânını yakalamıştır. Bu nedenle her türlü çekişme ve çatışmalardan uzak sırf Hak için yaşar; sosyal olaylarda Hakk'a göre hareket etme kâbiliyeti gösterdiğinden toplumu sağlıklı bir yola yönlendirme imkânı da bulur. Bu özelliğinden dolayı nefsin istek ve arzularını yaşayan bir toplumla çatışabilir ve bu durumda toplumu ilâhi yöne kaydırma çalışmaları yapar. Sonuç olarak benliğin mânevi dönüşümü toplumun da mânevi dönüşümüne zemin hazırlamış olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, toplumsal dönüşümünün sağlanması için ilk önce bazı fertlerin dönüşümlerini sağlamış olmaları gerekmektedir.

Kaynakça

ACIÛNÎ (EL-), İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî. (2000). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs emmâ iştahara mine'l ehâdîs alâ elsinen-nâs*. Hz. Ahmet Kallâş, 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'l-risâle.

ALTIPARMAK, Ö. Faruk (2005). *Tarikat Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi*. Urfa: Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 14, ss. 37-55.

ALPER, Yusuf. (2001). *Depresyon Psikoterapisi*. İstanbul: Alfa.

BEKRÎ, Mustafa Kemâleddin. (nr. 3646). *El-Elfiyye fi't-tasavvuf*. İstanbul: Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi.

- (nr. 3029/c). *El-'Arâisü'l-kudsiyye*. Belediye Ktp. Yazma, Tasavvuf: İskenderiye.

- (Tibyan I). *Hediyetü'l-ahbâb*. İstanbul: Süleymaniye Ktp.

BENTOUNES, Cheikh Khaled.(1997). *Le Soufisme 'Tasavvuf'*. Paris: El-Alamein.

BUDAK, Selçuk. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

CEBECİOĞLU, Ethem Cebecioğlu. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber.

DERİN, Süleyman. (2007). *Mevlana'nin Mesnevi'sinde Psikolojik Yaklaşımlar*. Konya: Uluslararası Mevlâna Celâleddin Rûmi Sempozyumu.

DICTIONNAIRE Fondamentale de la Psychologie. (1997). Paris: Larousse.

HEREVÎ (EL), Abdullah el-Ensârî. (1962). *Kitâbü Menâzili's-sâirîn*, Kahire: Paris Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî Bilimler Fakültesi, s. 8-9.

HÖKELEKLİ, Hayati. (2005). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- (2008). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları.

IŞITAN, İbrahim. (2012). *La Psychologie Soufie Selon Sadr Al-Din Qûnawî: Les Bases Fondamentales de l'Evolution de la Personnalité Soufie Selon Qûnawî*, Karabuk : Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi « La revue des recherches en Histoire, Culture et Art », v. 1, n. 1, 2012, pp. 13-32.

KARTAL, Abdullah. (2009). Sekr, *DİA*, s. 334. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KRECH, CRUTCHFIELD ve BALLANCHEY. (1970). Cemiyet içinde Fert, çev. Mümtaz Turhan. İstanbul: M. E. B.

MUSLU, Ramazan. (2005). *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Erkam Yayınları.

ÖNGÖREN, Reşat. (2010). Şeyh, *DİA*, c. 39, ss. 50-52. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZELSEL, Michaela Mihriban. (2002). *Halvette Kırk Gün*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

SAYAR, Kemal. (2008). *Sufî Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

SPIEGELMEN, J. Marvin. (1994). Üstad, mürid ve sûfi grubu: Günümüzde sûfi ilişkileri, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf* içinde, çev. YAZICI, Kemal ve KUTLU, Ramazan, ss. 24-26. İstanbul: İnsan Yayınları.

TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc. (1996). *El-Luma', İslam Tasavvufu*, ter. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları.

ULUDAĞ, Süleyman. (2003). Ma'rifet-i Nefs, *DİA*, c. 28, ss. 56-57. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

- (2006). Murakabe, *DİA*, c. 31, s. 204. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

WEİNER, Don. (1994). Aşkın İşlev ve Psikoterapi: Bir Sûfî Perspektifi, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, haz. Spiegelmen, İnayet Han ve Fernandez, ss. 153-161. İstanbul: İnsan Yayınları.

YILMAZ, Hasan Kâmil. (2000). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

6 Mayıs 2012 Pazar

11:00-12:30

II.OTURUM

Ömer Fuâdî Salonu

Oturum Başkanı

Doç. Dr. Cevdet Yakupoğlu

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ Gürel

(Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye)

“EDEBİYATIMIZDA ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ”

Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel

(Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye)

“ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ’Yİ ÇOCUKLARA ANLATMAK”

Doç. Dr. Musa Şahin

(Yalova Üniversitesi, Türkiye)

“KENT, KİMLİK VE SUFİ”

Prof. Dr. Ainura Kurmanaliyeva

(Farabi Kazak Devlet Ünivesitesi, Kazakistan)

“KAZAK KÜLTÜRÜNDEKİ AHMET YESEVİ

DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN YERİ”

EDEBİYATIMIZDA ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ

Yrd. Doç Dr. Nazlı Rânâ GÜREL

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

ÖZET

Menkıbevi hayatlarıyla ve inanç dünyamıza getirdikleriyle etraflarında menakıbnâmeler oluşturulan velîlerden birisi de Kastamonu'da medfûn Şeyh Şa'ban-ı Velî'dir.

Allah'ın bu velî kulları, yaşadıkları devirde toplum önderi bilge kişiler olarak hizmet halkasını zenginleştirdikleri gibi ölümlerinden sonra da etraflarında bir kültür havzası oluşmuştur. Bu kültür havzasında bulunanlar veya bu halkadan haberdar olanlar yaşanmışlığı ve yaşananları yarınlar aktarmak için kalemi ellerine aldıklarında şiirler yazmış, tiyatro eserleri kaleme almışlar hatta filimler yapmışlardır. Şeyh Şa'ban-ı Velî de etrafında şiirlerin yazıldığı, tiyatro eserlerinin kaleme alındığı, hayatının filme konu edildiği değerlerimizden birisi olarak gündemimizdedir her daim.

Biz bu bildirimizde Şeyh Şa'ban-ı Velî menakıbnâmeleri üzerinde durmayacağız. Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatında ve kültür hayatımızda Şeyh Şa'ban-ı Velî ile ilgili olarak oluşturulan edebiyat eserleri ve sanat çalışmaları üzerinde duracağız. Bu çalışmaları bir kompozisyon bütünlüğü içerisinde değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Şa'ban-ı Velî, menakıbnâme, Şeyh Şa'ban-ı Velî için yazılan şiirler

Menakıbnâmeler İslâmî Türk edebiyatında bir velinin hayatı etrafında oluşmuş menkıbe ve kerametleri manzum veya mensur olarak anlatan tasavvufî eserlerdir. Menakıbnâmeler genellikle o velînin müritleri tarafından kaleme alınan/söylenen eserlerdir. Menakıbnâmeler, kerametleri nakledilen velînin yüceliğini öncelikle müritlere anlatarak onların tarikata daha samimi bağlanmalarını sağlamak ve tarikatı yaygınlaştırmak amacıyla kaleme alınmışlardır.

İslâmî Türk edebiyatında bu tür eserlerden pek çok örnek bulunmaktadır. Şeyh Şa'ban-ı Velî menakıbnâmesi de; Halvetiyye silsilesinde Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî'den sonra Dergâh'ta beşinci sırada posta oturan Şeyh Ömer Fuâdî el Kastamonî (1560–1636) tarafından yazılmıştır. Biri muhtasar diğeri de mufassal olmak üzere iki şekilde yazılan bu menakıbnâmenin mufassal olanı ele geçmiş ve yeni harflerle de 1998 yılında yayımlanmıştır.

Güçlü bir şair olan Ömer Fuadî'nin onun üzerinde eseri bulunmaktadır. Pîr Şa'bân-ı Velî'nin mufassal ve muhtasar tercüme-i hallerini de yazmıştır.

Ömer Fuadî, gerek yazdığı Şeyh Şaban-ı Veli menakıbnâmesi, gerekse şiirleriyle dikkatleri çok çekmiş ve hakkında pek çok inceleme, araştırma yapılmış ve bunlar yayın haline de dönüştürülmüştür. Bu sempozyumda da ağırlıklı olarak ele alınacak konulardan birinin Ömer Fuadî ve eserleri olacağı kanaatindeyiz. Böyle olacağı için biz Ömer Fuadî'nin Pîr ile ilgili yazdıkları konusunda daha fazla bir şey söylemeden diğer halifelerin ve dervişlerin Pîr hakkında yazdıklarına geçmek istiyoruz.

Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin on ikinci halifesi olan Bolulu İbrahim Şevki Efendi, bu kişilikler arasında önceliğimiz olacaktır. Aslen Boluludur. Sülahadan Kabadayı denmekle maruf Mehmed Efendinin oğludur. 1833 yılında Bolu'da dünyaya gelmiştir. İyi yetişmiş bir din âlimi ve mutasavvıf şairdir. Bolu'da Gölyüzü mahallesinde Tavi Mehmed Paşa camiinde çalışırken, Kastamonu valisi Abdurrahman Paşa tarafından Pîr Şa'ban-ı Velî'nin makamı kendisine tevcih buyrulmuştur yedi sene kadar da bu makamda kalmıştır. 1896 yılında 63 yaşında iken vefat etmiştir. Mezarı Pîr'in türbesi içindedir. İbrahim Şevki Efendinin Bolu'dan gelerek/getirilerek posta oturmasının sebebi, Şeyh Saîd Efendi'nin 1889'da öldüğünde oğlu Mehmed Atâullah Efendi'nin henüz reşit bulunmamasıdır. İbrahim Şevki Efendi'nin ölümünden sonra da tekkede posta Mehmed Atâullah Efendi (Ata Armay) oturmuştur. Şeyh Şa'ban-ı Velî Dergâhı'nın bu son şeyhinin yetişmesinde Bolulu İbrahim Şevki Efendinin hiç şüphesiz ki önemli bir rolü olmuştur.

İbrahim Şevki Efendi güçlü bir şairdir. Tasavvufî şiirlerinin toplandığı bir divanının üç nüshası Ankara'da Millî Kütüphane'de mevcuttur. Kütahya'da Dumlupınar Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ali Torun'un yönetiminde Esmâ Tezcan tarafından bu divanla ilgili bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bu divanda, Şeyh Şa'ban-ı Velî için yazılmış 11 kaside, 8 medhiye ve 1 mersiye bulunmaktadır.

Şiirlerinde “Şevkî”, “Şevkiya” ve “Âşık Şevki” mahlaslarını kullanan sairin bu şiirlerinden örnekler verecek olursak:

On iki aslın esası Pîr-i Şa'ban-ı Velîdir

Hep pîrlerin müctebası Pîr-i Şa'ban-ı Velîdir

Her kim olursa bendesi olur Hakk'ın efgendisi

Şeh Şa'ban'ın has bendesi şeyhim azîzim efendim

Diye başlayan medhiyesinden sonra:

Kutbü'l-Arîin Hazret-i Pîr Şa'ban-ı Velî

Kuddise Sırruhû Efendimizin Sünhâtıdır

Diye başlayan mersiyesinden sonra şu şiirini de dikkatinize sunmak isteriz:

Mehabet bezm-i uşşaka beğim merdâne gelmektir

Verip can tîg-i müjgâna gözüm kurbana gelmektir

Girip meyhane-i dilden, içip vahdet şarabını

Esîr-i aşk olup yâ hû heman mestâne gelmektir

(...)

Eriştir cânanı Hakk'a bu bâzâr-ı mehabette
Soyunup hırka-i âri bu dem üryâna gelmektir
Eğer sen de diler isen bu sırrın aslına ermek
Tutup bu Şevkî'nin destin Pîr-i Şa'ban'a gelmektir.
Şairin Şevkî mahlaslı bu şiirlerinden sonra bir de; tipik tekke edebiyatı
şiiri özelliği taşıyan Şevkîyâ mahlaslı "Gel Şa'ban-ı Velî'ye" şiir vardır:

Ey muhibb-i bâ-safâ
Gel Şa'ban-ı Velî'ye
Ey mahbûb-ı asfiyâ
Gel Şa'bân-ı Velî'ye
Cümle halkın mir'âtı
Çok durur kemâlâtı
Hep vücûdun halâtı
Gel Şa'bân-ı Velî'ye

Her kim intisâb eder
Hak râha doğru gider
Hakîkati seyr eder
Gel Şa'bân-ı Velî'ye
Tarîkat esrârını
Hakikat etvârını
Al cevherin dadını
Gel Şa'bân-ı Velî'ye

Bu görünen Hak yüzü
Uyar sırrında özü
Dinler isen bu sözü
Gel Şa'ban-ı Velî'ye
Gâfil olma çek âhı
Bulagör dilde mâhı
Cümle sultânlar şâhı
Gel Şa'bân-ı Velî'ye

Gel ey kemter Şevkîyâ
Olma huzûrdan cûdâ
İster isen reh-nümâ
Gel Şa'bân-ı Velî'ye
Şairin Şevkîyâ mahlaslı bir başka şiiri ise şöyledir.

"Limaallah" sırrının sultânı Şa'bân-ı Velî
Semme vech" in gevher-i bürhânı Şa'bân-ı Velî

Lâmekân-ı bî-nişânın rahının hem rehberi
Bahr-ı lâhuta beka ummanı Şa'bân-ı Velî

Levhâ-i dil mücellâ nûr-ı irşadı bugün
Mekteb-i kenz-i maarif irfanı Şa'bân-ı Velî

Âlem-i kudsi hakikât rahının seyrângehi
Arş u ferş u kürsinin seyrânı Şa'bân-ı Velî

Menbâ-ı nûr-ı hüviyyet mahzen-i esrâr-ı Hû
Merci'-i erbâb-ı aşkın hânı Şa'bân-ı Velî

Meşhed-i nûr-ı velayet mehdi-i Hakk'dır bi'l yakîn
Bahr-ı imkân-ı vücûdun devrânı Şa'bân-ı Velî

Şevkiyâ vahdet-nişîn zâhir-i kesrete

Evliyâ-i kümmelin insânı Şa'bân-ı Velî

Celal Çatal, Boyabat Gazetesindeki köşesinde “Kastamonu Evliyalari”ni anlatırken İbrahim Şevki Efendi’den sonra Pîr’in dergâhında posta oturan Ata Efendinin Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili bir şiirine de yer vermiştir:

Ya hazreti kutbi cihan

Eyle inayet el’aman,

Et vagıf sırrı nihan

Eyle inayet el’aman.

Ey gavsi hah rüşen zamir,

Nurinden âlem müstenir,

Acizlere ol destegir,

Eyle inayet el’aman.

Dil hasta vu biçareyim,

Derdile hem pür yareyim,

Bilmem nasıl avareyim,

Eyle inayet el’aman.

Haki deriğ âlem senin,

Mahzun senin, Hürrem senin,

Eyle inayet el’aman

Derdi dile lütfet deva,

İslah ola hali **Ata**,

Ey mahremi bezmi beka,

Eyle inayet el’aman.

Elli sekiz yaşında iken 24 Aralık 1942 tarihinde beyin kanamasından ölen şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhının son şeyhi Ata Efendi şiir ve edebiyata da meraklı birisidir.

Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî’ye hayranlığını her vesilede dile getiren ve yazmış olduğu Sefine-i Evliyâ adlı abide eserinin büyük bir bölümünü Hz. Pîr’e ve ahfadına ayıran Hüseyin Vassaf Bey, incelemeleri sırasında Hz. Pîr’in vefatıyla ilgili olarak devrin şuara ve urefasının yazdıkları manzum vefat tarihlerini elde edemediğini belirterek “Eyledi Şa'bân Efendi azm-i dildâr-ı cinân” mısraıyla Nakîbü’l Eşrâf Şeyh Abdülrezzak İlmî Efendinin aşağıdaki manzumesini kaydetmektedir:

Pîr Şa'bân kutb-ı feyz-efzâ

Pertev-i aşkı âfitab-âsâ
Gönül âyinesin o kılmış pâk
Mâsivâ jengi kalmamış asla
 Cünbiş ettikde cezb-i ruhânî
 Etdi efsürde dilleri ihya
 Yek nazarda olurdu irşâdı
 Dilde a'mâları eder bînâ
Kuvvet-i Evliyâ cihâmı tutar
Böyledir şüphe etme ey cânâ
Keşf-i âlemin heman dümeni
Dest-i merdân-ı Hak'da subh u mesâ
 Şerîat gülsitanının gülüdür
 O gülle bülbül oldu nağme sefâ
 Hakîkat dürüne odur deryâ
 Âşıkın cânı erdi ma'sûka
İrciî gûş-ı cânâ verdi sadâ
İki mısra'la cevherîn târih
Söyledi İlmî bendesî a'lâ
Pîr-i Şa'bân Velî o merd-i ilah (H. 976)
Gönlüdür vâsıl-ı cemâl-i Hudâ (H. 976)
Hüseyin Vassaf'ın kendisinin de bir şiirini burada vermek isteriz:
Server-i ehl-i tarik Hazreti Şa'bân-ı Velî
Sâlik-i râha hakîk Hazreti Şa'bân-ı Velî.

Hâl-ü kâlinde onun bûy-ı hakîkat vardır
Cümle uşşâka şefîk Hazreti Şa'bân-ı Velî.

Misl-i hurşid tulû etti cihâna ol Pîr
Bahr-i envâra Garîk Hazreti Şa'bân-ı Velî

Halveti bağına bir bülbül-i revnak-efzâ
Meslek-i feyzi vesîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Âşık-ı sâdık-ı cânân-ı hakîkidir ki
Fikr-i irfanı amîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Dahil-i zümre-i pîrân-ı izam olmuştur
Hakk Teâlâ'ya sâdık Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Evliya rehberidir hem urefânın mahzeni
Pîr ü bürhân-ı tarîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Bülbül-i bağ-ı edeb mefhar-i erbâb-ı erib
Hiss- i âlîsi refik Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Mazhar-ı fevz-i fütûh zât-ı şerîfî memdûh
Âşîka feyz-i refik Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Sensin ummân-ı kerem bülbül-i gülzâr-ı İrem
Remz-i akvâli dakîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Ol Hüdâ aşkına Vassâf'ına bezl et keremi
Ey müridâna şefîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Şirlerinde “eş Şeyh Sâdık el Halveti eş Şa'bânî” imzasını kullanan şair ise
“Seher Vaktinin Yeliyiz” başlıklı şiirinde şunları yazıyor:

Seher Vaktinin Yeliyiz
Seher vaktinin yeliyiz
Sırr-ı hakikat diliyiz
Mecnûn'a Leyla eliyiz
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Bize gelen irfan olur
Hayvan iken insân olur
Sırr-ı cana canan olur
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Yaktık aşka can u teni
Komadık dilde gümânı
Hakk'tır bugün dil mihmânı
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Varlığımız yoktur bizim
Meydânımız pâkdır bizim
Didârımız Hakk'tır bizim
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Şerîatsız yol değiliz
Ma'rifetsiz kul değiliz
Hakîkatden dür değiliz
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Kırklarla halvete girdik
Yedilerle sohbet ettik
Üçlerle birliğe yettik
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Halveti'dir şöhretimiz
Vahdet kıldık kesretimiz
Mahviyettir maksadımız
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Döneriz biz yane yane
Aşk meyine kane kane
Mestlikte erdik bu deme
Biz Şa' bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Sanmasınlar biz mülhidiz
Hem müminiz hem müslimiz
Mucid değil muvahhidiz
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Pîrimizdir Şeyh-i Şa'bân
Erkânıdır mahz-ı Kur'ân
Yolunda canımız kurbân
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Sayılmayız parmak ile
Tükenmeyiz kırmak ile
Bir acayip dilhanemiz
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Derviş Sâdık harabattır
Özü Hakk'a müstağraktır
Zikri fikri zât-ı Hakk'tır
Biz Şa'bânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Bolu'nun Gerede ilçesinin Sarıkadılar köyünde 1637 yılında doğan ve 1715 yılında Hac dönüşü ölen ve Şam'da Muhiddîn-I Arabî Türbesi

civarında defnedilen İsa Mahvî Efendi'nin de bir şiirini sizlerle paylaşmak isteriz:

ŞA'BAN DEDE

Anladım bir bahr-i bî-pâyân imiş Şa'ban Dede
Küntü kenzün gevherine kân imiş Şa'ban Dede

Mürde-diller bulur enfâs-ı Mesîhinden hayat
Cân-ı âlem iss-i devrân imiş Şa'ban Dede

Hak marîz-i ceahl olana şerbet-i irfân virür
Çâresizler derdine dermân imiş Şa'ban Dede

Hak Teâlâ dâim eyler kalb-i pâkine nazar
Her nazarda manzar-ı Rahmân imiş Şa'ban Dede

Hükm ider gayb u şehâdet kişverine serteser
Her dü-âlem mülküne sultân imiş Şa'ban Dede

Zâil eylerse şeb-i kesret-i zalâmın ta'n mıdur
Burc-ı vahdette meh-i tâbân imiş Şa'ban Dede

Âlem-i ulvîde her dem Mahviyâ seyrân ider
Himmeti a'lâ aliyyü'ş-şân imiş Şa'ban Dede

Doğum ve ölüm tarihlerini kesin olarak bilmediğimiz Şeyhî Mehmet Efendi, 19. yüz yılda Kırşehir Mucur Geycek köyünde yaşamıştır. Asıl adı Mehmet, şiirlerinde kullandığı mahlasları ise “Şeyhî” ve “Şevkî” dir. Şeyhî Mehmet Efendinin şiirlerinden onun Şeyh Mustafa Çerkeşi'ye intisab ettiğini anlıyoruz. Şeyhî Mehmet Efendinin şiirlerinin yer aldığı el yazması tek nüsha divanı torunlarından Yrd. Doç. Dr. Hidayet Özcan'da bulunmaktadır. Bu divanda Şeyh Şa'ban-ı Velî için de bir şiir bulunmaktadır. Şeyhî, Pîr'in ziyaretine gelmiş ve ondan himmet etmesini istemiştir:

Bende-i bîçâreyim dergâhına geldim bugün
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et
Gerçi avarayım amma âh ederim dün ü gün
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Kastamonu ehlinin kulûbünü ihyâ eden
Halvetî tarîkının erkânını icrâ eden
İns ü cinnün mürşidi olduğuna imân eden
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Boynumu eğdim elimi açtım sana Allah için
Ben tehi dest gitmezem dâd eyleme fî'llâh için

Ver Muhammed Mustafâ'nın aşkına Allâh için
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Pişvâ-yı sâlikân olduğuna hiç var mı söz
Hâk-ı pâ-y-ı dergâhına gelmişim sürmeğe yüz
Bu tarîk-ı nâzenînin biz bir bendesiyiz
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Ser-firâz-ı evliyâdan olduğunu bilirim
Bir inayet eylesen devletli ben bay olurum
Sevdiğim malûmun olsun kim ırankan gelirim
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Bu cihânda ben de bir kalb-ı zayıf mahzûnunum
Cân u dilden severim Mevlâ bilir meftûnunum
Çok vakitden hayli zamandan beri Mecnûn'unum
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Var benim küstahlığım affeylemendir çâresi
Yüzüme vurma boyar cihânı yüzüm kâresi
Şeyhî dersin gün-be-gün artar yâresi
Kutb-ı âlem pîrimiz Şabân Efendi himmet et

Osmanlı'nın payitahtı İstanbul'u işgale yeltenen emperyalistlere karşı duruş sergileyen büyük edebiyatçılarımızdan Süleyman Nazif, Hazreti Pîr için: "Huzûr-ı Pîr'e yüz sür i'tilâ isterse vicdanın" diyerek övgüde bulunmuştur:

Bu Şa'bân-ı Velîdir ki
Muktedâ-yı feyz ü irfânın
Huzûr-ı Pîre yüz sür
İ'tilâ ister ise vicdânın

Geredeli âşık Figani'nin çırağı âşık Nailî'nin çıraklarından Âşık Yorgansız Hakkı/Hakkı Bayraktar (1895–1964) Kastamonulu olması hasebiyle Halvetilik terbiyesi de almıştır. Hece ve aruz vezniyle şiirleri bulunan şairin şiirlerinde lirizm ve içten söyleyiş hâkimdir. Yaşadığı hayat tarzı itibariyle Şeyh Şaban-ı Velî'ye karşı mahcuptur. Bütün samimiyetiyle ona şöyle seslenmektedir:

HAZRET-İ ŞABAN DEDE

Menba-ı fahr-i risâlet Hazret-i Şa'ban Dede
Melce-i izz ü saadet Hazret-i Şa'ban Dede
Kutb-i aktâb-ı cihandır hem velîler hâtimi
Mazhar-ı lütf-i şefaât Hazret-i Şa'ban Dede

Hem muhibb-i ehl-i beyti hânedan nâm Ali
Bende-i şâh-ı velâyet Hazret-i Şa'ban Dede

Eylesin gelsin ziyaret âşıkânın Kâbesi
Muciz-i bahr-ı hidâyet Hazret-i Şa'ban Dede

Vasfını tavsifte âciz ger bu kemter Hakkıyâ
Mürşid-i sâhib-kerâmet Hazret-i Şa'ban Dede
Günümüz şairlerinden de Şeyh Şa'bân-ı Velî için şiirler yazarlar vardır
elbette. Bunlardan biri de Ali Rıza Köseoğlu'dur.

“Erenler ve evliyalardan yurdu Anadolu'da gezerken, yolumuz
Kastamonu'ya da uğradı. Doğruca Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin aşk
bahçesinden içeri girdik, muhabbet gülünü kokladık, zembeminden içtik,
halvetinin zevkine erdik, içten içe duygularımızı, gördüklerimizi, Hazretin
de lütuf ve himmetiyle bir demet yaparak sizlere sunuyoruz.

Gerçekler bahçesinin bu ilâhi gülünü koklarken, alacağımız zevk, bizim
de zevkimiz olacaktır.

Hizmet bizden, himmet erenlerden, başarı ve muvaffakiyet ise
Allah'tandır.”

Diyerek, Şeyh Şa'bân-ı Velî isimli bir formalık bir kitabı kaleme alıp
yayımlayan Ali Rıza Köseoğlu, bu eserin başına şu şiirini de koymuştur:

ŞABAN-I VELÎ'YE

Eğer sadık dost isen,
Er Şaban-ı Veli'ye
Muhabbetle gönlünü,
Ver Şaban-ı Veli'ye
Hak ehlinin halını,
Kovanların balını,
Acan gülün halını,
Sor Şaban-ı Veli'ye
İçinde kalmasın dert,
Lokman Hekimdir Hazret
Varlığını teslim et,
Sır Şaban-ı Veli'ye.
Âşıkсан durma öyle,
Varlığın Harman eyle,
Her neyin varsa söyle
Yâr Şaban-ı Veli'ye

RIZA ile teslim ol,
Bulasın kendine yol,
Halvet sırrı ile dol,
Pîr Şaban-ı Veli'ye

Şiirlerinin çoğunu beşerî aşk üzerine yazmış olan Taşköprülü Turgut
Üner'in Şeyh Şa'bân-ı Veli ile ilgili iki şiiri dikkatimizi çekti. 1962 yılında
Kastamonu'da yazılmış olan ilk şiir şöyle:

ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ HAZRETLERİ

Çekiyorsun gönülleri kendine
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen
İlmin, Hakkın ermişin de fendine
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen

Yaradanla vasıtasın arada
Herkes sende ermek ister murada
Huzur verir halka türben burada
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen

Halkın sabah hep turbine yönelir
Dua eder, nusret bekler, söylenir
Camiinde sukun bulur eylenir
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen

Dört bucaktan ziyarete gelirler
Nusret sende, irfan sende bilirler
Meşk içinde, çarpar bütün gönüller
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen

Kastamonu sevgin ile doludur
Bilirlerki velileri uludur
Senin türben Hakkı bulma yoludur
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen

Turgut der ki, günahım çok derdim çok
Türben gördüm, muradıma erdim çok
Senden başka tavassutçu kimsem yok
Hak âşığı Şeyh Şaban Velim sen
Şair Turgut Üner'in Mart 1971'de kaleme aldığı şiir ise onun Hazreti
Pîr'i aracı kılıp Hakk'a yalvarmasıdır adeta:
Huzurunda yemin ettim ey pirim
Sadakatle Hak yolunda sendeyim
Geç anladım, ben de yettim ey pirim
İçim Hakla dolu ve ben sendeyim

Şefaati esirgeme Fakir'den
Mahrum etme Tanrım sana zikirden
Sakın beni kötü halden fikirden
Hiç ilmi yok, günahı çok bendeyim.

Bir dosya içinde daktilo edilmiş 250 sayfa şiir Zeki Gürel'in özel arşivindedir. Turgut Üner'in büyük ihtimalle kendisinin bizzat daktilo edip bir dosyada topladığı ve yayımlanmak üzere tertip ettiği şiirleri ve varsa

başka şiirlerinin de toplanarak bir kitap halinde basılarak okurlarla buluşması gerek diye düşünüyoruz.

Ali Karaca, Ağustos 2001'de Kastamonu'da kaleme aldığı bir şiirinde "Medet Şeyh Şabanı Veli" demektedir anlam yüklü yedi dörtlükte:

Medet Şeyh Şabanı Veli
Gönül her yerden yaralı,
Medet Şeyh Şabanı Veli.
Dertler peş peşe sıralı,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Zaten bende yoktu ana
Baba da yok döndüm sana,
Ağlıyorum yana yana,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Mutlu gündü geldiğim gün,
Kara haber aldım bugün,
En acı günü ömrümün,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Aklım duyguma yabancı,
Acı içim dışım acı,
Sendedir bunun ilacı,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Yol çok çetin vardı zora,
Acı bana düştüm dara,
Garibim geldim huzura,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Huzuruna varanların,
Sana gönül verenlerin,
Hatrı için erenlerin,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Yardım et Şeyhim Ali'ye
Kederden döndü deliye,
Çok muhtacım teselliye,
Medet Şeyh Şabanı Veli.

Yusuf Tuna, Kastamonu Eğitim Fakültesinde öğrenci olduğu günlerde tanıyıp anladığı “Pirler Piri Şeyh Şabanı Veli Hazretleri”ne hitaben kaleme aldığı şiirinde, Pîr’in hayat hikâyesini anlatırken doğum yeri olarak yanlışlıkla “Tosya’da doğmuştu” demektedir. Pîr’in Taşköprü’de doğduğu konusunda şüphe yoktur. Kastamonu Eğitim Fakültesinden 1982-1983 eğitim yılında mezun olan şair Yusuf Tuna’nın şiiri şöyledir:

Kastamonunun manevi sorumlusu eren,
Pirler piri Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri.
Hayrettin Tokadı’dan tasavvuf dersi gören,
Pirler piri Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri.

Aldığı ilim ile Halvetide pirleşen,
Beyazid döneminde ilim ile gürleşen.
Seyyid-i Sünneti’nin dergâhına yerleşen,
Pirler piri Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri.

Tosya’da doğmuştu Horasan’dı silsilesi,
Ona bağlı idi Kastamonu ahalisi.
Mürşid-i İns ü Can denen veliler velisi,
Pirler piri Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri.

Hakkı kelim ile onca gönüllere koydu,
Silsilei Saadatın gönül payesi oydu.
Dünyaya Halvetiye Şabaniyeyi yaydı,
Pirler piri Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri.

Yusuf gönül dergâhında sevgiyle can bulan,
Kastamonu Hisarardı türbesinde kalan.
Erenlere piri pak Mürşid-i Kamil olan,
Pirler piri Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri.

Kastamonu’nun sivri kalemlerinden Araçlı Seyfi Uzunkök, 2011 yılı Şeyh Şa'bân-ı Velî etkinlikleri arifesinde kaleme aldığı şiirinde çoğunluğun söyleyemediği bir hususu dile getirir.

Şeyh Şaban-ı Veli...

Kastamonulu bir veli...

Tanıyor muyuz?

Hayır...

Okuyor muyuz?

Hayır...

Aynen Mehmet Feyzi Efendi’yi bilmediğimiz gibi...

*

“Yok ben biliyorum”...

Birbirimizi kandırmayalım.

Hiçbir şey bilmiyoruz...

Protokol bilgileridir bildiklerimiz.
Yürekte gelen değil, dudaktan gelen...

*

Hız. Pir o kadar Allah aşkı ile dolu bir zat ki,
ağacın gölgesinde ibadet ettikten sonra,
Orayı terk ederken bile ağaç onunla gitmiş...
Yani aşk adamı...

*

Ağacın bile terk etmediği zatı
Biz terk etmişiz.
Taşköprü’de doğmuş ama...
Biz sadece sarımsağını bilmişiz oranın.
“Yabancı kızları” oynatmışız sokaklarda,
Ama bir âlimin tek kelimesini yazmamış,
Bir yerde anlatmamışız...
Ölümlü dünyada, 3 sarımsağı sergilemişiz ilçe çıkışına,
Bir tane sözünü esirgemişiz...

*

Bakıyorsunuz 1500’lü dönemlere,
ilim sahibi kişilere,
hepsi birbirine saygılı...
Hepsi öğrenme aşkıyla yaşayanlar...
Yani örnek insanlar...
O gün gündem, ilim aşkı...
Bugün ise bizim gündemimiz;
Yaşar Nuri’nin sevgilisi,
Zekeriya Beyaz’ın izlediği erotik filmler,
Vs...vs...

*

Neyse bırakalım bunları,
Dev bir organizasyon var:
Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu...
Katılanları bir inceleyin,
Hepsi değerli şahsiyetler...
Takip edilmesi gereken,
önemli bir toplantı...

*

Şeyh Şaban-ı Veli Hz.lerini anlamak istiyorum.
Ve nasip olursa Sempozyuma gideceğim.
Değerli insanları dinleyip,
Proteinimi alacağım...
Öyle umut ediyorum....
Sağlıkla kalın...

Araçlı bürokrat şair Fethi Acar, “Batının Doğusu Kastamonu’dan Sesleniş” başlıklı şiirinde;

Manevi bekçimiz, büyük Şeyh Şaban-ı Velî,
Ruh doldurur yollara yayılan dua seli

Derken, Urfa Bozova doğumlu Türkmen Beydili’nin yiğit evladı rahmetli Emin Baydil Hoca ise Kastamonu için yazdığı güzellemelerin birinde Şeyh Şaban-ı Velî’yi de anmadan geçemez:

Ergenekon bura mı ki
Kayı burada, Salur burada
Bir baksana şöyle dur da
Ne güzeldir Kastamonu.
Benli Sultan, Hazreti Pîr
Ne evliya etmiş zikir
Gece gündüz nur birikir
Ne güzeldir Kastamonu

Taşköprülü eğitimci şair Mehmet Sayan, Taşköprü’yü anlattığı bir şiirinde Pîr’in Taşköprü’de doğduğuna da vurgu yapmaktadır:

Hazreti Pîr’in hanesi
Abdal Hasan’ın Tekkesi
Şeyh Hüsamet’in beldesi
Gelin görün Taşköprü’yü

Türk edebiyatında Pîr Şa'bân-ı Velî şiirlerine son bir örnek olarak halen Kastamonu Belediyesi Başkan Yardımcısı Mehmet Sayan’ın şu şiirini vermek istiyoruz:

ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ

Yıl bin dört yüz yetmiş birdi
Taşköprü’de doğdu Veli
O, Anadolu ereni
Adı Şeyh Şabân-ı Veli
Bolu’da buldu mürşidi
Giydi devrişlik giysisi
Sonunda aldı icazet
Hazreti Şabân-ı Veli
Yaşadı o, dolu dolu
Çile çekti ömür boyu
Aydınlattı dünyamızı
Hazreti Şaban-ı Veli
Gönüldeki sır perdesi
Arif olanların hali
Ârifçe belli olur
Hazreti Şaban-ı Veli

Ölmek için hasta olmak
Hasta olunca da ölmek
Gerekmez derdi her zaman

Hazreti Şabân-ı Veli
Bu dünyaya üryan geldi
Bu dünyadan üryan gitti
Sabır, meşakkat demektir
Hazreti Şabân-ı Veli

Allah'ın kahrında lütûf
Allah'ın emrinde hikmet
Gizli olduğunu bildi
Hazreti Şabân-ı Veli
Kemâle erenin hâli
Allah'a havale belli
O, gönüller sultanı,
Hazreti Şabân-ı Veli

Yıl bin beş yüz altmış dokuz
Allah'a kavuştu Velî,
Yaşayacak gönüllerde
Hazreti Şabân-ı Velî
Kastamonu ilim şehri
Kastamonu kültür şehri
En büyük gurur kaynağı
Hazreti Şabân-ı Velî

İlim ve kültür şehri, evliyalar diyarı Kastamonu'nun gurur kaynağı Pîr Şa'bân-ı Velî ile ilgili bir de tiyatro eseri kaleme alınmıştır. 1956 yılında Kastamonu'da dünyaya gelen eğitimci yazar Turhan Yılmaz'ın “Şeyh Şa'bân-ı Velî” adıyla kaleme aldığı iki perdelik bu tiyatro eserinde Pîr, birinci perdede 40-45 yaşlarındadır. Eser Şeyh'in vefatıyla sona ermektedir. Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılına Armağan olarak Hâcegân yayınları tarafından yayımlanan bu eseri millî Türk sinemasının medarı iftiharî rahmetli Yücel Çakmaklı'nın beyaz perdeye aktarmak istediğini de burada belirmeliyiz.

Sonuç olarak: Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili olarak yazılan şiirlerin bizim burada zikrettiklerimizle sınırlı olmadığını biliyoruz. Ancak daha geniş bir çalışma bu bildirinin sınırlarını zorlamak olurdu. Araştırmamızda gördük ki, Şeyh Şa'bân-ı Velî için yazılan şiirlerin büyük ekseriyeti Bolulu ve Kastamonulu şairler tarafından kaleme alınmışlardır. Böyle olması da gayet tabiidir. Çünkü, Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi yetiştiren merkezî kişi Bolu'dadır. Belki de asıl yapılması gereken bu şiirleri bedîî terbiye açısından tahlil etmek olmalıydı. Eğer bu yapılırsa Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ve öğretisi hem anlatılmış hem de anlaşılacak olacaktı.

Şabaniye dergahında bir derviş,
Seneler boyunca hep çile çekmiş;
Nihayet sonunda kemâle ermiş,
Evliyalar şehri can Kastamonu!

Hazreti Pîr'in halvetinin kapısı üzerinde bulunan levhada Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nda Tilavet Odası girişinde bulunan Molla Câmî'ye ait:

Ka'betü'l uşşâk bâşed in makam

Her ke nâkıs âmed İncâ şod temâm

Beytinin tercemesi yazılıdır:

Âşıkânın kâbesidir bu makam

Kim ki nakıs gelse bunda olur tamam

Biz de, Allah (C. C.) bizleri, eksiklerini tamamlayanlardan eylesin diyerek tamamlıyoruz satırlarımızı.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim; **Halvetiliğ'in Şa'baniye Kolu Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Külliyesi**, Ankara 1991.

Adıgüzel, Muhammed Sani; **Şairlerin Gözüyle Kastamonu**, 3. Baskı, Kastamonu 2010.

Cihangir, Musa Seyfi; **Şeyh Şa'ban-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevî Silsilesi**, Kastamonu 1997.

Çatal, Celal; "Kastamonu Evliyalari (5)", Boyabat Gazetesi. (Boyabat Gazetesi www.boyabatgazetesi.com) 6.4.2012.

Çiftçi, Fazıl; **Hazreti Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî**, Kastamonu 2002.

Demircioğlu, Ziya; **Kastamonu Evliyalari**, Kastamonu 1962.

Demircioğlu, Ziya, **Şeyh Şaban-ı Velî Postnişinleri**, Kastamonu, 1997.

Eski, Mustafa; **Yorgansız Hakkı**,

Gürel, Zeki; "Şevkî İbrahim Efendi", **Bolu Kültür Sanat Divanı**, Bolu 2012.

Gürel, Zeki; "İsa Mahvî", **Bolu Kültür Sanat Divanı**, Bolu 2012.

Hayreddîn-i Tokâdî Kuddise Sirrihu Hazretleri Bolu ve İlçelerindeki Türbeler, Hazırlayan: Rahmi Serin, İstanbul 1995.

Hüseyin Vassaf Bey; **Sefine-i Evliya**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma başışlar Bölümü, Nu. 2311.

Köseoğlu, Ali Rıza; **Şa'bân-ı Velî**,

Ocak, Ahmet Yaşar; **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler**, Ankara 1992.

Ömer Fuadî, **Menakıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Türbename**, Hazırlayan: Muhammed Safi, Kastamonu 1998.

Şahin, Haşim; **Menâkıbnâme**", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Ankara 2004, C. 29, s. 112-114.

Tatçı, Mustafa "Hz. Pîr Şeyh Şa'ban-ı Velî", <http://tasavvufkitap.com> (6.4.2012)

Tezcan, Esmâ; **Şevkî İbrahim Efendi Divanı**, Kütahya 2007 (Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi)

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Kastamonu Meşayihleri**, Hazırlayan: Mustafa Eski, Ankara 1990.

Yılmaz, Turan; **Şeyh Şa'bân-ı Velî**, Kastamonu 1998, 35 s.

Hacegân Yayınları Nu.: 2

Tiyatro Eserleri Nu.: 1

Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılına Armağan Eserler: 1

Zengin, Ahmet Yaşar; **Kastamonu Evliyalari**, İstanbul 2005.

* * *

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ÇOCUKLARA ANLATMAK

Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

ÖZET

Allah'ın aileye bir tebessümü olan çocuklar, millete çağı yakalamak için verilmiş bir fırsattır.

Çağımızda oldukça sert ve acımasız esen küreselleşme rüzgârları karşısında bir yerlere savrulup yok olmak istemiyorsak millî kültür unsurlarımızı; mahallinde yapılacak mahallî kültür çalışmalarını millî düzeye taşıyarak dik ve dinamik durmak zarureti vardır.

Kendisiyle, ailesiyle, çevresiyle, milletiyle, devletiyle, tarihiyle ve Yaratanaıyla barışık, ortak insanlık ideallerini özümsemiş yeni nesiller yetiştirmek işin başı ve özetidir.

Biz bu tebliğimizde, kültürel değerlerimizden biri olan Şeyh Şaban-ı Velî'yi çocuklarımıza niçin anlatmalıyız? Nasıl anlatmalıyız? Bu konuda şimdiye kadar neler yaptık, bundan sonra neler yapmalıyız? Soruları üzerinde yoğunlaşacak, tespit ve değerlendirmelerde bulunacak, tekliflerimizi sunacağız.

Şeyh Şa'ban-ı Velî kimdir? Çocuklarımızın karakter eğitiminde Şeyh Şa'ban-ı Velî'den neden faydalanmıyoruz? Her fırsatta çocuklar geleceğimiz biz geleceğiz diyoruz da, geleceğimizi yoğururken/şekillendirirken kültürel değerlerimizden biri olan Şeyh Şa'ban-ı Velî ile çocuklarımızı nasıl ve ne zaman tanıştırmalıyız?

Çocuk edebiyatı sahasında eserlerde işlenen tipler çok önemlidir. Çünkü çocuklar, çoğu kere okudukları/seyrettikleri “tip” ile bütünleşirler. Bu eserlerin kahramanları onlar için rol model olabilmektedir. O halde çocuklarımızı olumlu ve bize ait tiplerle/karakterlerle/kahramanlarla tanıştırmak gerekmektedir. Kastamonulu Şeyh Şa'ban-ı Velî, niçin bu tiplerden birisi olmasın?

Küreselleşme sürecindeki günümüz Türkiye'sinde toplum mühendisliği açısından çocuk edebiyatı sahasında bu tür çalışmalara çok ihtiyacımız vardır.

Anahtar Kelimeler: Pîr Şeyh Şa'ban-ı Velî, Çocuk Edebiyatı, Küreselleşme, Millî Kültür

Ol deyince olduranın

Yeri göğü kaldıranın

Donatarak dolduranın

Doksan dokuz adıyla

Sözlerime başlıyorum. Sizlere Bolu'dan gelirken Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velf'nin hocası Hayreddîn-i Tokâdî hazretlerinin selâmını getirdim. Ben inanıyorum ki bu Allah dostlarının ruhları şimdi burada bizlerle birlikte.

Bu tür bilgi şölenlerinde pek çok akademisyen, araştırmacı yeni bilgi ve yorumlarla konuyu enine boyuna ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmalar oldukça önemlidir. Bunlardan daha da önemlisi emek mahsulü bu değerli çalışmaları toplum mühendisliği açısından değerlendirme sürecinde yaşananlardır. Türkiye, işte bu süreçte alanı kendi yönetmekten ziyade küresel güç odaklarına teslim etmiş gibidir. Hâlbuki ferdi mutlu, milleti bakî, devleti ebedî, insanlığı huzurlu kılmanın yolu toplum mühendisliğindeki etkili ve başarılı varlığımızla mümkündür. Bunun içindir ki, bizim tebliğimiz, gelecek demek olan çocukla alakalı olacaktır.

Nüfus artışı eksilerde seyreden devletlerin bile millî çocuk politikaları varken, nüfusunun % 38,7'sini 0-18 yaş arası çocukların oluşturduğu Türkiye'nin hükümetlerle değişmeyen millî bir çocuk politikası maalesef hâlâ yoktur. Vakit geçirilmeden; siyasetten arî bir TÜRK DÜNYASI ÇOCUK EDEBİYATI ENSTİTÜSÜ kurulmalıdır. Dili bir, gönlü bir, imanı bir Türk Dünyası, sadece Türkiye'nin değil, yeni yapılanma sürecinde bütün bir Türk Dünyası ile bütün insanlığın huzuru için şarttır, gereklidir... Tarih, bunun şahididir. Yaşananlar bir daha yaşanmasın istiyorsak bunu başarmaya mecburuz.

Niçin çocuk? İşte bu sorunun cevabı:

İslâm'da çocuk, çocukluğunu çocuk tabiatına göre yaşmalıdır. Toplumların ilerde alacağı şekil açısından ferdin çocukluk döneminde yaşadıkları oldukça önemlidir.

İslâm'ın getirdiği eğitim anlayışında da asıl olan, temel eğitimin ve yönlendirmenin mümkün mertebe erken yaşlarda başlatılmasıdır. Ferdin şahsiyeti, atılan bu ilk tohumların dışına çıkmamaktadır. Çocuklukta kötü şeyler öğretilip, fena şeylere alıştırıldı ise, bunlardan ferdi kurtarmak ciddi ve sistemli bir mücadele ile ancak mümkün olabilecektir. Zira küçük yaşlarda öğretilen bilgi ve kazandırılan alışkanlıklar, kişinin ilerde sahip olacağı şahsiyetin temel taşlarını teşkil etmektedir.

İslâm âlimleri, ilk yaşlarda öğretilen ve alıştırılan şeylerin, çocukta ancak ölümle çıkacağı ifade edilen ve huy denen temel karakteri oluşturduğunu ısrarla vurgularlar. Atalarımız bunu, "Can çıkmadan huy çıkmaz" diyerek veciz bir şekilde söylerken İslâmî bir hakikatin de sözcülüğünü yapıyorlardı. İnsanın ayrılmaz bir vasfı halini alan "huy"un fertte, çocukluğunda, mürebbi tarafından alıştırılan inad, gadab, acelecilik, hevaperestlik, hiddet, hafiflik, yılışıklık, yalancılık ve hırs gibi ahlâklardan meydana geldiğini nasıl görmezlikten gelebiliriz.

Hz. Muhammed (S.A.S.) küçüklükte öğrenileni "taş üzerine nakış yapmaya, yaşlılıkta öğrenileni de su üzerine yazı yazmaya benzetmişlerdir.

Bütün çocuklar İslâm fitratı üzerine doğarlar. Çocuklar insanlığa emanettir. Emanete ihanet ise on büyük günahahtan bir tanesidir ve kıyamet

alametidir. Pîr Şa'bân-ı Velî ve onun takipçilerinin öğretilerinden çıkarttığımız sonuç da budur.

Küçük yaşta öğretilen şeylerin ehemmiyeti hususunda, günümüzde batılı terbiyeciler de ittifak ederler. Ahlâkî değerleri alt yapı olarak ele alan Karl Marks'ın zıddına, toplumun iktisadî kalkınmasını bile toplumun ahlâk ve zihniyet meselesi olarak izah eden ilim adamları vardır. Maks Weber ve Sabri Fahri Ülgener gibi isimlerin eserleri unu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir kısım ilim adamları, kişide şahsiyetin on iki yaşından önce teşekkül edeceğini ifade ederler. Mesela İngilizlerin meşhur düşünürlerinden Bernart Russel, bu işin altı yaşında biteceğini söyler ve “doğru şekilde sevk ve idare edildiği takdirde karakter terbiyesi altı yaşında hemen hemen bitmiş olması gerekir.” Der.

İlmî verilere göre temel eğitimin muhteva ve kalitesi, sadece ferdin karakterini değil, toplumların, milletlerin, devletlerin ve insanlığın da kaderini tayin etmektedir. O halde, herhangi bir toplumda, tarihinin herhangi bir döneminde ortaya çıkan çöküş ve yükseliş hareketleri, temel eğitim safhasında çocuğa verilen bir kısım telkinlerin tabii bir sonucundan başka bir şey değildir.

“İslâm akıl dinidir” diyen Mustafa Kemal diyor ki; “en hakiki müşid ilimdir.” Hoca Ahmed Yesevî'nin Anadolu'daki aydınlık yüzü Hünkâr Hacı Bektaş Velî de diyor ki; “ilmin aydınlattığı yoldan gitmeyen karanlıktadır.”

Şimdi biz de diyoruz ki; her neye inanıyorsanız onu için, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in aşkına, Atamızın aşkına, bugün bizi bir araya toplayan Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî aşkına çocuklarımıza sahip çıkalım; Hz. Ali'nin de işaret ettiği gibi onları bugünden yarın için yetiştirelim...

Allah'ın aileye bir tebessümü olan çocuklar, millete çağı yakalamak için verilmiş bir fırsattır.

Çağımızda oldukça sert ve acımasız esen küreselleşme rüzgârları karşısında bir yerlere savrulup yok olmak istemiyorsak millî kültür unsurlarımızı; mahallinde yapılacak mahallî kültür çalışmalarını millî düzeye taşıyarak dik ve dinamik durmak zarureti vardır.

Kendisiyle, ailesiyle, çevresiyle, milletiyle, devletiyle, tarihiyle ve Yaratanaıyla barışık, ortak insanlık ideallerini özümsemiş yeni nesiller yetiştirmek işin başı ve özetidir.

Biz bu tebliğimizde, kültürel değerlerimizden biri olan Şeyh Şaban-ı Velî'yi çocuklarımıza niçin anlatmalıyız? Nasıl anlatmalıyız? Bu konuda şimdiye kadar neler yaptık, bundan sonra neler yapmalıyız? Soruları üzerinde yoğunlaşacak, tespit ve değerlendirmelerde bulunacak, tekliflerimizi sunacağız.

Şeyh Şa'bân-ı Velî kimdir? Çocuklarımızın karakter eğitiminde Şeyh Şa'bân-ı Velî'den neden faydalanmıyoruz? Her fırsatta çocuklar geleceğimiz biz geleceğiz diyoruz da, geleceğimizi yoğururken/şekillendirirken kültürel

değerlerimizden biri olan Şeyh Şa'ban-ı Velî ile çocuklarımızı nasıl ve ne zaman tanıştırmalıyız?

Çocuk edebiyatı sahasında eserlerde işlenen tipler çok önemlidir. Çünkü çocuklar, çoğu kere okudukları/seyrettikleri “tip” ile bütünleşirler. Bu eserlerin kahramanları onlar için rol model olabilmektedir. O halde çocuklarımızı olumlu ve bize ait tiplerle/karakterlerle/kahramanlarla tanıştırmak gerekmektedir. Kastamonulu Şeyh Şa'ban-ı Velî, niçin bu tiplerden birisi olmasın?

Küreselleşme sürecindeki günümüz Türkiye'sinde toplum mühendisliği açısından çocuk edebiyatı sahasında bu tür çalışmalara çok ihtiyacımız vardır.

Atatürk'ün “Cumhuriyetin temeli kültürdür.” Tespitini önemsiyoruz. Biz inanıyoruz ki, medeniyet bir bütündür. Kültürler ise onun bir parçasıdır. Millî Eğitim bakanlarımızdan Hasan Âli Yücel'in İyi Vatandaş İyi İnsan adlı kitabında kimlik meselesi ile ilgili olarak yaptığı şu tespitleri de konumuzla alakalı olduğu için burada zikretmek isterim:

“Mühim olan şu veya bu değil, kim olduğumuzu bilmektir. Tabi ki kim olduğumuzu bilmek tarih ve Türklük şuurudur. Tarihi bilmeden, kültürünü bilmeden kim olduğunu bilmek mümkün değildir.”

Bugün geldiğimiz noktada, tarihi değerlerimizin ve kültürümüzün popülizm ve reyting uğruna feda edildiğini nasıl görmezlikten gelirsiniz. Coğrafyayı vatanlaştıranlar, Anadolu ve Balkanları Türk-İslâm kültürüyle tanıştıran, esir yaratmayan bir Tanrıya inandıkları için fethettikleri her yerde sevgi tohumları ekenler bizim tarihimizi yazanlardır. Ahmet Yesevî Dervişleri, Anadolu Erenleri bizimle birlikte bütün insanlığın gönül aydınlığı değil midir? Bu değerlerimizden biri olan Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi ve öğretilerini çocuklarımızla nasıl tanış kılacağız? Şimdi de bu soruya cevap arayalım.

Küreselleşme rüzgârlarının bu kadar sert ve acımasız estiği süreçte, tarih olan ve tarihî olanı tespit ve tahlilde geç kalmamalıyız. Gelenekten yararlanma tarihî olanı yaşatmakla olur. Tarih olanı tespit eder, bulur, alır müzeye koyar ve ondan kopmamanın bir derece bulmuş olursunuz. Ama tarihî olanı yaşatmaz/yaşamazsak biz de bir gün tarih oluruz, yani ancak tarih sayfalarında adımız kalır. İşte biz bunun için diyoruz ki, bizim kültür dinamiklerimiz eserlerden, tarihî ve dinî şahsiyetlerden faydalanmak suretiyle, geleceğimizin emanetçisi olacak yeni nesli mazisiyle barışık, bugünü hakkıyla yaşayan ve geleceğe emin adımlarla yürüme kararlılığında yetiştirmemiz gerekmektedir.

1. Menakıbnameler, olağanüstülüklerle örülmüş metinler olmaları hasabiyle masal çağı çocuklarının severek okuyacakları edebi metinlerdir. Şeyh Şa'bâm-ı Velî Menakbname'si mutlaka değişik yaş grubundaki çocuklar için uyarlanmalıdır.

2. Bu menakıbname resimli kitap, çizgi roman olarak hazırlanıp yayımlanmalıdır.

3. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayatındaki yerler ile Şeyh Şa'ban-ı Velî dervişlerinin hâlihazırda buldukları ve bu yolu devan ettirdikleri yerler; Türkiye içinde ve Türkiye dışında tek tek tespit edilmeli bu coğrafyanın bir haritası yapılmalıdır.

4. Şeyh Şa'bân-ı Velî kültür havzasını tanıtan fotoğraf albümleri, boyama kitapları, seyahatnameler yazılıp yapılmalıdır.

5. Şeyh Şa'ban-ı Velî kültür havzasındaki şehirlerin, okulların kardeşliği sağlanmalıdır. Bu merkezlerle çocuklar arasında Pîr Şeyh Şa'ban-ı Velî kardeşliği ağı kurulmalıdır. Aileler birbirlerine misafir olmalı; tarihimizde yaşadığımız İslâm kardeşliğinin yeni örnekleri yaşanmalı, sevgi tohumları ekilmelidir.

6. Şeyh Şa'ban-ı Velî öğretisi çocuklar için kaleme alınmalıdır.

7. Şeyh Şa'ban-ı Velî ile ilgili şiirler derlenip bir kitapta toplanmalı. Bu şiirlerin çocuklar tarafından resimlenerek yayınlanması için yarışmalar düzenlenmelidir.

Bilindiği üzere şiir, hislerin ifadesinde kullanılan en güzel vasıtalarından biridir; bir nevi sözün en hayırlısı kısa olan ve söylenmek istenen şeye delalet edendir. Hubbil vatan min el iman “Vatan sevgisi imandandır.” Hük-m-i kat'isi, müşahhas unsurlarla insanın gönlüne nakşolunmazsa, iman da vatan da münakaşa götürür hale gelir. Vatanın, şairlerin gözünden ve dilinden tanınması ve sevilmesinin daha kolay olduğu da bir başka gerçektir.

8. Şeyh Şa'bân-ı velî ve öğretilerinin konu alındığı, çocukların katılacağı ödüllü kompozisyon (şiir, hikâye, makale, resim, ...) yarışmaları düzenlenmelidir.

9. Turhan Yılmaz'ın kaleme aldığı ve Hacegan Yayınlarının yayımladığı eser gibi tiyatro metinleri yazılmalı ve bunlar çocuklar tarafından sahnelenmelidir. Mesela biz bu Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Evliyalar haftasında böyle bir tiyatroyu seyretme imkânı bulabilseydik fena mı olurdu?

10. Şeyh Şa'bân-ı Velî ve öğretilerinin anlatıldığı çizgi filmler ve sinema filmi çekilmeli, televizyon dizileri yapılmalıdır.

Turan Yılmaz'ın Şeyh Şa'bân-ı Velî adlı tiyatro kitabının yayınında kitaba yazdığı biyografisinde yer alam şü bilgiyi önemsiyoruz:

“Yücel Çakmaklı bizzat Kastamonu'ya gelerek, yazarın eserlerinden Sepetçioğlu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi film yapmak istediğini bildirdi. Fakat maddi imkânsızlık Yücel Çakmaklı'nın bu filmleri yapmasını engelledi.”

Yeni bir Yücel Çakmaklı çıkmalı ve bir Allah dostu, millet aşığı zenginimiz de bu işin ağırlığını üstlenerek yarım kalan bu proje sonuçlandırılmalıdır.

Ahmet Kabaklı merhum da Turan Yılmaz'ın bu çalışmasını okumuş ve ondan övgüyle bahseden bir yazısını o zaman Türkiye gazetesindeki köşesinde yayımlamıştı.

Biz, Kastamonu'daki kısa süren hizmet yıllarımızda ancak bu eseri; Kastamonu'da kurduğumuz Hâcegân Yayınevi'nin ikinci kitabı olarak “Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılına Armağan Eserler”in ilki

olarak, bir tiyatro kitabı olarak yayımlamayı başarabildik. Gölge etmeselerdi daha da fazlasını yapabirdik...

Benim, Çocuk Yayınları Yayın Kurulu üyesi olarak bulunduğum süreçte idi; T.C. Kültür Bakanı İsmail Kahraman, Kültür Bakanlığı bütçesi görüşülürken bakınız TBMM’de neler söylemişti:

“Kültür Bakanlığı, millî motifleri ön plana çıkaracak filler yaptırırken, bu yönde hazırlanacak projelere de destek verecek. Kültür ve sanatın her alanında millî kimliğin yaşatılması için çalışmalar yapan Kültür Bakanlığı, Osmanlı’nın kuruluşunun 700. yılını geniş kapsamlı organizasyonlarla kutlamaya hazırlanıyor. Bunun için Selçuklu’dan Osmanlı’nın kuruluşuna kadar olan dönemi konu alan belgesel dramalar yaptırılacak. Türk Cumhuriyetleri ile olan ortak değerlerimiz de filme alınacak. Şeyh Şa’bân-ı Velî ile Mehmed Âkif Ersoy belgesellerinin hazırlıkları devam ederken, Hoca Ahmed Yesevî, Karacaoğlan ve Köroğlu’nun da hayatları drama olarak verilecek.

Kültür Bakanlığı, millî motiflerin ön plana çıktığı çizgi film yapımını da destekleyecek. Böylece çocuklarımız başka ülkelerin kültürlerine ve kahramanlarına özenmeyecek. Millî kültürümüzle, kendi kahramanlarımızla gurur duyacaktır.”

11. Kastamonu’nun münasip bir yerinde YAŞAYAN BİR ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ PARKI yapılmalıdır. Bu hususta neleri kastettiğimizi ilgi duyan yetkililere anlatmaya, bildiklerimizi paylaşmaya hazırız.

12. Dört başı mamur bir Şeyh Şa’bân-ı Velî Bibliyografyası hazırlanarak yayımlanmalıdır.

13. Şeyh Şa’ban-ı Velî Vakfı; Darende’deki Hulusî Efendi Vakfı örneğimde olduğu gibi çocuklar için bir çocuk dergisi çıkartmalıdır. **Somuncu Baba Çocuk** Dergisine destek olduğumuz gibi Kastamonu’da çıkarılacak **Şa’ban-ı Velî Gülleri** isimli bir çocuk dergisine de seve seve yardımcı olacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın.

Sonuç olarak:

Köprüler yaptırırım gelip geçmeye,

Çeşmeler yaptırırım suyun içmeye

Diye türkü çağırmaqla olmaz... Coğrafyadan Vatana geçişin şifrelerini kendine mesele edinenlerden Remzi Oğuz Arık ne kadar doğru demiş:

“Bütün anıtlar, saraylar, güzel veya çirkin fakat ölmeyen şeyler ancak onlara sahip olan çocuk, bunları duyan çocuk, bunlara mirasım diyen çocuk varsa yaşarlar. İnsanoğlunun ölüm karşısındaki derin, değişmeyen endişesini, yok olmak için duyduğu korkuyu önlemek için bulduğu her şeyi: Dua, hayır, anıt, mezar, yazı, sanat, tarih... hepsi onu devam ettiren, ona değer veren nesil buldukça vardır. Nesil... Nesil dediğimiz bu gerçek, çocuktan başka neyle mümkündür?”

“Ol mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler” misali pek çok yavrumuzun içine doğduğu kültürün değerlerinden haberi yok gibidir. Yeni yetişen nesli, kendi çocuklarımızı, öz kültür değerlerini tanımadan

şehirleşme ve sanayileşme sürecinin getirdiği meselelerle daha uyumlandırmadan, Avrupa Birliği'ne girme süreci içinde küreselleşme rüzgârları bizi aşındırmaya başlamıştır. Bunun içindir ki, evlatlarımızın içine doğdukları vatani ve millî kültürü, fitratlarını yeterince tanımalarına yardımcı olmakta geç kalamayız.

Yetişen yeni neslin içinden bazı çocuklarımızın aşağılık kompleksi içerisinde kendisine, milletine, tarihine ve Yaradan'ına karşı bir suç batağına itildiğini ne zaman göreceğiz.

Çocuklarımıza zaman zaman kızıp onlara “haber yok gibidir sahip olduğun değerden” deme lüksüne sahip değiliz. Bizler, emanete ihanet edenlerden olmak istemiyorsak çocuklarımızda farkındalık yaratmalıyız, onları değerlerimizle tanış kılmanın yollarını bulmalıyız.

Biz bu tespitleri yaptığımızda, III. Millî Kültür Şurası toplantısı için, Kastamonu'yu temsilen Kültür Müdürlüğünden Musa Seyfi Cihangir ve ben Samsundaki toplantıda idik. O toplantıda; bu tespitlerden hareketle her ilin, valilikleri, belediyeleri ve varsa üniversitelerinin işbirliği içinde birer şehir kütükleri hazırlamalarını, bu kütükleri de her sene yeni bilgilerle güncelleyerek yayına bir süreklilik kazandırmalarını anlatmıştım. En az 12 ciltlik olmasını teklif ettiğim bu şehir kütükleri/şehir ansiklopedileri için bir örnek olarak da Kastamonu Şehir Kütüğü için hazırladığım planı vermiştim. Bu kütüklere ilave olarak her yıl 365 sayfalık şehir kültür takvimlerinin hazırlanmasını, o şehrin tarihî ve dinî şahsiyetleri için de birer çocuk yayınının yapılması gerektiğini önermiştim. Kastamonu için ismini zikrettiğim değerlerden biri de Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî idi.

III. Millî Kültür Şurası Çalıştayından döndükten sonra da Şehit Şerife Bacı Dergisinde “Şeyh Şa'ban-ı Velî'yi Anlamak ve Anlatmak” konulu bir dizi yazıyı yayımlamaya başlamıştım. O zaman anlatmaya çalıştıklarımı tamamlamak bugüne nasipmiş meğer...

Ömür dediğiniz temmuzda kar gibidir. Ömrü kıymetli kılan temmuz sıcağı, aynı zamanda onu eriten bir yapıdır. Biz istesek de istemesek de ömür geçecek. Ancak biz ölsek de bizi yaşatacak olan çocuklarımızdır. O halde, zamanın elinden tutan faaliyetler, cabalar içinde olmalı ve çocuklarımıza sahip çıkmalıyız.

Her ne var ise aşk imiş âlemde

İlim bir kıl u kal imiş ancak

Her nefis ölümü tadacaktır. Ancak âşıklar ölmez. Aşk mahsulü olan çocuklarımıza Allah (C.C.) aşkına sahip çıkanlara aşk olsun...

Dili bir gönlü bir imanı bir insanlar, en kıymetli varlıklarımızın çocuklarımız olduğunu biliyorum. Onlarla imtihan edildiğimizi de Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî aşkına bir daha hatırlatmama müsaade ediniz...

Çocuklar geleceğimiz, biz geleceğiz. Çocuklarla ilgili olarak benimle birlikte tefekkür ettiğiniz için, beni sabırla dinlediğiniz için cümlenize teşekkür ediyorum.

Allah (C.C.) yar ve yardımcımız olsun...

KENT, KİMLİK VE SUFİ

Doç.Dr.Musa Şahin

Yalova Üniversitesi, Türkiye

ÖZET

Sufi, Gönül Yapan Değil Aynı Zamanda Mekan Yapan Ustadır. Öyleki Mekanlar Onlarla Kimlik Kazanır; Onlarla Özdeş Hale Gelirler. Birlikte Anılırlar. Hatta Kent Kimliğinin Önüne De Geçerler. Onlara Yerel, Ulusal Ve Evrensel Değer Katarlar. Örneğin; Konya'da Mevlana,İstanbul'da Eyüp, Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdayi,Bursa'da Emir Sultan,Bolu'da Hayreddin Tokadi,Kars'ta Ebül Hasan El Harakani Vb. Buldukları Mekanı İnşa Etmekle Kalmamış Kente Kimliğini Vermişlerdir. Hatta İsimleri Kentin Önüne Geçmiştir. Kastamonu'da Da Şeyh Şabani Veli Böyledir. Kastamonu Onunla Hem Mekanını Hem De Kimliğini Tamamlamış; Zamanın Da Ötesine Geçebilmiştir. Kastamonu Onunla Zamandaki Yolculuğuna Devam Etmektedir.

1. GİRİŞ

Bu çalışma özelde Ş.Ş.Veli,genelde sufinin yaşam içindeki rolünü açıklamayı amaçlamaktadır. Yaşam fiziki ve sosyal boyutlar içeren bir bütündür. İnsan davranışı üç boyutludur. Biri doğa ile,diğeri insanla ,bir diğeri de Allah ile kurduğu ilişkide ortaya çıkar. İlişkinin doğa boyutu fiziki olandır. İnsan doğa üzerinde yürür.Bu yürüyüşten geride kalan davranışa mekan diyoruz.Mekan insanın doğadaki eylemidir. Bu eylem onun varlığının göstergesidir. Ne yaptığının ve ne yapmak istediğinin ifadesidir. İnsanın insanla girdiği ilişki, sosyal alanı oluşturur. Bu ilişkide insan kendi kimliğini üretir ve sürdürür. Sadece kendi kimliğini üretmez, başkalarının da kendi kimliğini üretmesine katkıda bulunur. Bu katkı olumlu ve olumsuz boyutlar içerir. Bu kimlikler aynı mekan ve sosyal alanda birlikte akar.

İnsan, sosyal ve fiizksel alanda kendisi ve ötekiyle girdiği ilişkide aşkın bir boyut üretir. Bu boyut metafizik boyuttur.Yani insan üç boyutlu bir yaşam pratiği sürer. Üçüncü boyut fiziksel ve sosyal olanı anlamlandırma boyutudur. Her insan bu üçüncü boyuta bir anlam verir. Bu anlama göre yaşamını yani girdiği ilişkileri şekillendirir.

Sufi de fiziksel ve sosyal olana anlam veren ve bu anlamı yaşama aktaran bir insandır. Sufi eylemi ile hem fiziksel, hem sosyal hem de anlam boyutuna ayna tutar. Ona göre hiçbir şey anlamsız değildir.Anlamın kaynağı da aşkın olandır.Yani inançtır.İnançtan beklentisi de sadece Allah rızasıdır.

Sufilik, bir yaşam biçimidir. Bugün için temel soru bence şudur: Bu yaşam biçimi geçmişin derinliklerinde bir yerde kaldı mı; yoksa bu yaşam biçimi bugünkü koşullarda da sürmekte midir? Bir başka deyişle Şeyh Şaban-ı Veli'nin yaşam tarzı geçmişte kalan bir özlem midir? Yoksa bugün Şeyh Şaban-ı Veli günümüz yaşam pratikleri içinde varlığını sürdürüyor mu?

Sufi, geçmişte kalmış bir kimlik mi yoksa bugün de varlığına devam mı etmektedir? Bu bağlamda Şeyh Şaban-ı Veli ne anlama gelmektedir?

2. SUFİ KİMDİR?

Peygamber varisidir. O'nun izinden gitmeyi yaşam bilen kişidir. O'nun değerlerini zamanın süzgecinden geçirerek görünür hale getirir. Mekan üzerinde somutlaştırır. Hem hal hem eylem adamıdır. Hem yaşar hem de yaşatır. Haliyle yaşar, eylemleriyle yaşatır. Yön ve yol göstericidir. Yüzü hep Allah'a ve Resül'üne dönüktür. Hep bu yönde ilerler. Daima yoldadır. Hem yolun iz sürücüsü hem de yolun yapıcısıdır. Zamanın sunduğu maddi ve manevi değerleri kullanarak yönünü değiştirmeden aynı yolda yürümeye devam eder. 'Şeriat, tarikat yoldur varana/hakikat, marifet andan içeri' mısralarıyla Yunus; sufünün yön ve yol gösterme rolüne işaret eder.

Necip Fazıl; Sufiyi, sonsuzluk yolcusu olarak tarif eder. Ölmez ve özgürlüğün adresidir. Nur heykelidir. Ölçüden, ahenkten daha güzel ' Altun Kol Silsilesi'nin üyesidir. Birliğin ve diriliğin peşindedir. Kendisi için istediğini başkası için de ister. Hatta önceliği ötekine verir. Yunusun deyişiyle;

'Kendine ne sanırsan; ayruğa da onu san' ilkesiyle yaşar. İnsanlar arasında ayırım gözetmez.

Bir bakar ve bir görür. Bu, tevhid gözüdür. 'Biz kimseye kin tutmayız/Kamu alem yardım bize' mısralarıyla Yunus, bu gerçeği ifade eder. Aşk ötesi bir renk anlayışıyla her rengi kutsal bilerek gönüllere girmek ve gönüller yapmak arzusunu taşırlar. Bütün eylemleri tek gayede birleşir. Necip Fazıl , bu gayeyi şöyle söyler: 'Ne cennet tasası ve ne cehennem; sadece Allah'ın rızasındalar'

Sufi, ölmeden önce ölmenin ve vuslatın peşindedir. Bunun için her şeyi bu uğurda harcar. Varlığını yokluğa feda eder. Çünkü ölmeden yaşanmaz. Necip Fazıl'a kulak verelim:

'O visal, can sendeyken canını etmek feda;

Elveda toprak, güneş, anne ve yar elveda'

'Geçitlerin, kilitlerin yalnız O'nda şifresi

İşte, işte o eteğe sarılmadan geçilmez'

O, kusur aramaz, kusur örter. Çünkü o, tevazu elbisesiyle yaşar. ' Günahları örtmede gece; güzellikleri göstermede gündüz gibidir.' Bilir ki kusursuzluk yalnız Allah'a aittir. O, kendini ve haddini bilmenin peşindedir. Sufi, adanmış bir insan modelidir. O, kendini Hakk için halka adamıştır.

Sufi, sıradan biri değil; toplumsal bir aktördür. O, model bir insandır. Eylemi de söylemi de sıradan değildir; o, metafizik algının görünür hale gelmesine vesiledir. Eylemi de modeldir. Kurumsal bir eylemdir. Eylemin

fiziki yapısı;sosyal ve ruhsal yapısı da kurumsaldır.Onun rasyonelliği akıl yürütmek değil;metafizik bilgiyi akıl edilebilir ölçüye indirgemektir.

Sufi, insanın varmak istediği hayalidir. Evrimci bir yaklaşımla baktığımızda her insan için varılmak istenen bir hedef vardır. Sufi hem bir hedef hem de hedefi olandır. Hem bir makamdır; hem de makamın somut bir kimliğidir.Bu makam sabit değil hareketlidir;değişkendir.Halden hale geçiştir.Bu yönüyle basitten mükemmele evrilir.

3.BİR SUFİ OLARAK ŞEYH ŞABAN-I VELİ

Sufilik, aşkın bir yaşam pratiğinin zinciridir. Bu zincirin bir halkası da Şeyh Şaban-ı Velidir. Bu zincir verensel bir zincirdir.Evrenin her köşesini sarmış ve kucaklamıştır.Bu evrensel zincirin bir halkasını da Kastamonu oluşturmaktadır. Kastamonu da Sufilik zinciriyle örülmüştür. Bu halkanın başat aktörü Şeyh Şaban-ı Velî'dir.

Ham bir insan olarak Kastamonu'dan ayrılan Veli, doğduğu şehre 'Kamil İnsan' olarak geri dönmüştür. Zahiri ilimleri İstanbul'da, Mana İlmini de Bolu'da Halveti Şeyhi Hayreddin Tokadi hazretlerinden tahsil etmiştir. Zahiri ilim sahibi olarak Allah'ı bilmiş; mana bilgisi ile de insanlara yol ve yön göstermiştir. Zahiri ilmin aracı akıl; mana ilminin aracı gönüldür. Akıl işlevi,zan ve tahmindir.Gönlün işlevi,temaşa ve hayranlıktır.Veli,her iki alanda da yetkili ve yeteneklidir. Hem zahirde hem de manada insanları aydınlatmıştır.

Veli, 40 yıl Kastamonu'da irşad vazifesini sürdürmüştür. Bu vazifeyi sürdürecektir pek çok veli de yetiştirmiştir. Onun kapsam alanı iki boyutludur. Hem insan hem de cin toplumunu kapsar. Her iki alana da hitap etmiştir. Bu yüzden kendisine 'mürşidis sakaleyn' denir.

Niyazi Mısri bir mürşidin kapsam alanını şöyle ifade eder:

'Arz-ı vasi isterisen kamilün gir kabzına

Arş u kürsiden genişdür bil velinin ayesi'

Veli hakkında halk arasında yaşayan ve öğrencileri tarafından anlatılan efsaneler O'nun kapsam alanı hakkında bize bilgi vermektedir. Velinin kapsam alanı sosyal ve fiziki olmak üzere iki boyutludur. Sosyal ve fiziki kapsam alanı merkezden çevreye doğru genişler. Sosyal alanının merkezinde dervişler topluluğu; çevresinde ise halk vardır. Fiziki alanın merkezinde dergah, çevresinde ise kent ve bölge vardır. O'nun Kastamonu'da doğan etkisi tüm dünyaya yayılmıştır.

Teknolojideki gelişmeler özellikle 3G teknolojisi, iletişimdeki atılımlar uzayda pek çok görülmeyen ama var olan iletişim ağlarını görünür hale getirmiştir. Tasavvufta 'tayyi mekan ve tayı zaman' yani zamanda ve mekanda yolculuk gerçeği bugün daha anlaşılır hale gelmiştir. Veli'nin halvethanesinde iken namazlarını Kabe'de kıldığı halk arasındaki yaygın bir inanıştır. Türbe kapısının önündeki 'asa suyu'na yüklenen anlam bu inanın somut ifadesidir. Ayrıca zamanda ve mekanda yolculuğu somutlaştıran pek çok örnek vardır.Bunlardan biri de şudur: halk arasında yaşayan sözlü kültüre göre Veli,Hac görevini yerine getirmek üzere Kabe'ye giden ve

orada hasta olan birini' sırrını açıklamamak taahhüdüyle' Kabe'den alarak Kastamonu'ya evinin önüne getirmiştir.

Veli, sufiliğin son mertebesi olan 'irşad makamı'na ulaşmış bir mürşittir. Yaşarken olduğu gibi bugün de manevi himmet ve bereketinin etkisini sürdürmektedir. Adına düzenlenen kültürel etkinlikler, halk inanışlarında yaşayan fikir ve düşünceler, kültürel öğeler ve maddi mirası onun etkisinin somut birer göstergesidir. Afrika, Balkanlar, Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi geniş bir coğrafya üzerinde etkisi devam etmektedir.

Halk kültüründe velilere ermiş denir. Ermek hem ruhun olgunlaşmasını; hem de Allah'a vuslatı ifade eder. Bu vuslat makamına halvet denir. Halvetin somut ifadesi dergahında kendine ait olan halvet yeridir. Bu hücre maddi ve manevi kemalati temsil eder. Pir durumu şöyle ifade eder:

Âşıkânın Kâ'be'sidir bu makam

Kim ki nakıs gelse bunda olur tamâm

4.KENT ve SUFİ

4.1.MEKAN GELENEĞİ

Sufilik/dervişlik peygamber mesleğidir. Dervişlerin şahı Allah Resulü Muhammed Mustafadır. Dervişlik sanatı O'ndan doğmuştur. O'nun izniyle süregelmektedir. Allah'la kul arasındaki ilişkinin somutlaştığı yer mekandır. Hz. Muhammed (SAV), Medine'ye geldiklerinde ilk iş olarak kendi bireysel ve toplumsal sürdürülebilirlik mekanını oluşturmuştur. Bu mekan gündelik temel ihtiyaçları karşılamak içindir. Bu temel ihtiyacı karşılamak için Peygamber Mescidi ve müstemilatını inşa etmiştir. İnşa süreçlerinde rehberlik etmenin yanı sıra bizzat yer almıştır.

Mekan işlevsel ve yapısal olarak bireysel ve toplumsal kimliğin birlikte akmasına imkan verecek şekilde tasarlanmıştır. Yani mekan, bireysel ve toplumsal temsiliyet mekanıdır. Burada herkes kendini ve ait olduğu toplumsal gerçekliği temsil eder. Benzerlikler ve farklılıklar burada kendini ifade etme imkanı bulur.

Hz. Muhammed'in (SAV) bu eyleminden sonra küçük bir yerleşim birimi olan Yesrip, Kent kimliği kazanır ve Medine olur. Kurumsal bir mekan özelliği kazanır. Medine farklılıkların mekanıdır. Hem Ensarın hem de Muhacirlerin mekanıdır. Sentez bir mekandır. Herkese açıktır. Bu mekanda her şey tanımlanmıştır. Herkesin yeri ve rolü bellidir. Bireysel ve toplumsal güvenlik mekanıdır. Bun mekanda her şey ve herkes güvendedir.

Hz. Muhammed (SAV) in bu davranışı daha sonra O'nun izini sürenlerce bir geleneğe dönüştürülmüştür. Her Sufi öncelikle mekan oluşturmaya önem verir. Mekan kurmayı var oluşunun temel aracı olarak görür. Çünkü Sufilik, belli zaman aralıklarında belli ritüeller içermektedir. Bu ritüellerin yerine getirilmesi için mekana ihtiyaç vardır. Ritüellerin hem bireysel hem de kolektif boyutu bulunmaktadır.

4.2. KENT VE KÜLLİYE

Sanayi öncesi kentlerinin temel mekan öğelerinden biri de külliye'dir. Külliye kentsel mekanda sadeliği, alçak gönüllülüğü, sivillliği, dayanışmayı,

paylaşmayı ve çevresel öğeleri temsil eder. Çünkü külliye kentin çevresinde yer alır. İhtişamdan, gösterişten uzaktır. Ben iddiasında bulunmaz. Bizin temsilcisidir. Adeta kentin içinden ve dışından gelecek tehditlere karşı koruyucu bir mekanizmadır. Kentsel çevre gruplarının maddi ve manevi bağlamda kente tutunmasına yardımcı olur.

Külliye

Bireysel ve toplumsal bir davranış modeli olan külliye, tevhid inancının akıl edilebilirliğinin mekandaki somut tezahürüdür. Külliye: üç boyutlu bir tasarımdır: Fiziksel, sosyal ve ruhsal boyut. Bu boyutlar bir tek boyutta kesişerek birlikte akarlar.

Külliye; birleştirmek, bütünlemek demektir. Gerçekliğin bütünü bir tek şekil ve mana içinde ifade etmektir. Gerçekliğin evrenidir. Kül, gerçeklik alanının tamamını kapsamaktır. Dolayısıyla her şeyi içine alacak şekilde tasarlamaktır. Bu yüzden külliye bireysel ve toplumsal ihtiyaçların tamamını kapsar. Bu bütüncü yaklaşım ilhamını yukarıda belirttiğimiz gibi Hz. Muhammed (AS)'dan alır. Bu ilham zamanla Türk toplumunda bir kurumsal davranışa dönüşür.

Bu kurumsal davranış, bir yerleşim ve yaşam modeli olarak her zaman ve zeminde tekrarlanarak sürdürülür. Külliye modeli, kentsel gelişimin bir aracı olarak da toplumsal siyaset açısından kamu otoritesi tarafından benimsenmiş ve devlet adamları da modelin sürdürülmesinde öncü rol üstlenmişlerdir.

Kimlik

Külliye, kurumsal bir kimlik göstergesidir. Model mekanda dış gerçekliği ifade eder. Yapısal olarak dışa kapalı, içe açıktır. Dışarıdan bakıldığında bütünlüğü, tekil olanı temsil eder. Mekanda vahdeti; kararlılığı, sürekliliği ve sürdürülebilirliğini; eylemin sürekli olanın kalıcılığını ve değerli olduğunu anlatır. Mekanda sonsuzluk arayışının ve mahremiyetin sembolik ifadesidir.

Bireysel eylem açısından iç mekanı temsil eder. İç mekan, açık, sade ve seffaftır. Külliye, iç mekan bakımından mahremiyetin paylaşım alanıdır. Birincil ilişkiler alanıdır. Herkes birbirinin varlığından haberdardır. Külliye, işlevsel açıdan farklılıklar alanıdır. farklı kimlikler burada yan yana birlikte akarlar. Her şey ve her kes kendi farkıyla bu alanda birlikte akar. Birinin diğerine üstünlüğü yoktur.

Farklı kimlikler bir uyum içinde hareket ederler. Farklılık sadece benzerlerin değil aynı zamanda benzer olmayanların birlikteliğini anlatır. Bu durum yapısal olarak bir arada olmayı ifade etse de işlevsel anlamda bütünleşmeyi ifade eder. Amaç hem mekanda hem sosyal alanda hem de aynı ruh ikliminde buluşmaktır.

Külliye de aynileştirme yoktur. Her kurum kendi içinde bağımsız; ancak aynı amaca hizmet bağlamında bir tek bütünü eş değer elemanıdır. Hiçbir eleman diğerini kendi tekeline almak istemez. Her biri kendi kimliğinde akar. Özgür ve sorumludur. Aynı sosyal sorumluluk alanında kesişir ve bütünleşirler. İşlevsel birliktelik esastır. Aynı bütünü oluşturmak için

dayanışma içindedirler. Külliye bir paylaşma, dayanışma ve işbirliği mekanıdır. Mekanda kardeşliğin sembolüdür.

Külliye, bir ibadettir. Bu ibadetin odağında yani merkezinde yine ibadet yeri yer alır. Mescit merkezin belirleyicisidir. Mescit secde edilen yerdir. Secde, mekanda Allah'a yakınlığı ifade eder. İnsanın mekandaki zirve noktasını sembolize eder. Külliyelelerdeki merkezi kurum Selçuklularda ilim yani medrese; Osmanlılarda ise ibadet yani camidir.

Külliye fiziksel ve sosyal kimliğin yanında bir mana kimliğini de taşır. Sufi, mana kimliğinin sembolüdür. Mana kimliğinin, karşılıklı haberdarlığın temsilcisi ve taşıyıcısıdır. Mürşit, haberdarlığın, iletişimin ve ilişkilerin merkezinde yer alır. Her şeyin anlamı, mürşide olan mesafeyle ölçülür. Külliyelelere tarikatlarda dergah denir. Ya da dergahlar da Külliye özelliği taşırlar. Dergah, mürşidin hem bir birey hem de bir topluluk olarak eylemini gerçekleştirdiği ve sürdürdüğü mekandır.

Külliye, bireysel ve kolektif bilincin inşa edildiği ve bir uyum içinde birlikte aktığı bir ruh iklimidir. Birey topluluk içinde kendi bilincini inşa eder. İnsan bilinci basitten mükemmele doğru evrilir. Bu evrimde külliye bir taşıyıcı aygıttır. Bu evrimin sembolü de sufidir. Sufi, insanın mana evriminin önemli bir basamağında yer alır. Mana evriminin somut ve soyut boyutları vardır. Somut görünümü 'gelene geçene hizmet'; soyut görünümü ise samimiyet, sadakat ve teslimiyettir. Mana evriminin taşıyıcı aygıtı aşktır. Aşk en yüce ibadettir. Aşk kemale ermenin, Veli'nin yukarıda ifade ettiğimiz mısrasında belirttiği gibi tamamlanmanın vasıtasıdır.

Kültür

Kültür, öğrenilmiş davranışlar bütünüdür. Sürekli kuşaktan kuşağa tekrar edilerek sürdürülürler. Külliyele de birer kültür taşıyıcı ve dönüştürücü kurumlardır. Sufi de bir kültür taşıyıcı bireydir. Şeyh Şaban-ı Veli de bir sufi olarak kültür taşıyıcısıdır. Ustasından aldığı kültürü yeni ustalar yetiştirerek kültürün yaşatılmasına ve sürdürülmesine vesiledir. Genelde Külliye ve özelde Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi maddi ve manevi kültürün taşıyıcısıdır.

4.3. KENTSEL MEKAN GELENEĞİ OLARAK ŞEY ŞABAN-I VELİ KÜLLİYESİ

İnsanın eylemi hem yapıcı hem de yıkıcıdır. Sufi, ise yapmanın, inşa etmenin peşindedir. Yapmak marifet, yıkmak ise acziyettir. Yapmak kalbi, yıkmak ise nefsidir. Şeyh Şaban-ı Veli, hem yürek yapan hem de mekan yapandır. Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi Kastamonu ile bütünleşmiştir. Adeta Kastamonu'nun bir sembolüdür. Veli'nin ünü kentin önüne geçmiştir. Dünyanın geniş bir coğrafyasında Veli'nin adı bilinir ve sürekli anılır.

O'nun mekanı bir yaşama ve yaşatma mekanıdır. Mekanda sonsuz aramaktır. Aynı zamanda O'nun mekanı bir vuslat mekanıdır. Ona göre mekan hem ayrılığın hem de kavuşmanın mekanıdır. Dergah yani mekan aşka giriş kapısıdır. Bu yüzden tasavvufta aşkın mekanına 'dergah' denir. Mescit kolektif eylem alanıdır. Kesret halini sembolize eder. Çocuklukta

vahdeti aramaktır. Halvet hücreleri ise teklikte vahdeti aramaktır. Halvet her an Allah ile olmaktır. Ölmeden önce ölmenin sırrına ermektir.

Küllîye kentin çevresinde yer alır. Merkezi ve çevresel kurumlar olmak üzere ikili bir yapı özelliği taşır. Merkezi yapıyı cami oluşturur. İbadet, kurumun temel davranışıdır. Temel eylemdir ve her türlü eylemin belirleyicisidir.

Küllîyenin çevre elemanları türbe, mezarlık, çeşme ve şadırvandır. Küllîyenin en dışında da konaklar bulunmaktadır. Çevre elemanları eylemin tamamlayıcı öğeleridir. Mekandaki evrimsel süreci anlatırlar. İnsanın kemalat arayışının mekana yansımalarıdır. Hakikate içerden gidilirin somut bir anlatımıdır. Mekandaki evrim, insandaki evrime benzer. Sufi madde ve manada bir bütündür. Beden, maddeyi, sonu olanı,dünyayı;mana ahireti,sonsuzu temsil eder.Küllîyenin 'kurumsal kimliği' yani dış mekanı bedeni; iç mekanı da manayı yani ruhu ifade eder.

Mekanın belirleyici ilkesi metafizik mesafedir. Odakta 'sıfır noktası' bulunur. Yani secde alanı.Yani ibadet yeri. Her eylemin yeri bu noktayla ilişkisine göre şekillenir. Sosyal alanın merkezinde de 'Mürşit' yer alır. Herkesin yeri O'na olan mesafeye göre belirlenir.

4.3.1.MEKANDA/KÜLLİYEDE RİTÜELLER

Ritüel ya da kült ; kişi veya kurumlara atfedilen;özel durumlarda tekrarlanan ve bir alışkanlık haline dönüşmüş davranışlar bütünüdür. Ritüeller iç içe geçmiş davranışlardan oluşur. Metafizik bir değer taşırlar. Bireysel ve toplumsal kültürün önemli bir öğesidirler. Aynı zamanda kültürü taşıyan ve yaşatan aygıtlardır. Kültürün zaman, mekan ve sosyal ilişkiler içinde yol almasına vesiledirler. Bireysel ve toplumsal kimliğin inşasında ve sürdürülmesinde yapıcı rol oynarlar.

Küllîye, bireysel toplumsal ritüeller alanıdır. Bireysel anlamda halvet; toplumsal anlamda ise zikir ve ayinler yapılıır. Sohbet meclisleri düzenlenir. Tüm ritüellerin odağında 'Mürşit' yer alır. Küllîyelerin kutsallığına inanılır. Bu inanışlar, küllîye ekseninde sürekli tekrar edilen davranışlar zinciri oluşturur. Bu bağlamda ortaya çıkan ve sürdürülen ritüellerden bazıları hakkında kısa bilgi vermekle yetinelim.

4.3.2.ŞEY ŞABAN-I VELİ EKSENİNDEKİ RİTÜELLER

Veli, kendisine kutsiyet atfedilen insandır. Sıra dışı bir bireydir. Allahın sevgi ve rızasına layık olmuş biridir. Halk O'nun çevresinde böyle bir kültürel davranış geliştirmiştir. O, yaşadığı mekana şeref veren bir toplum önderidir. Bu şeref, mekana ayrıcalık kazandırmaktadır. Mekana izafe edilen şeref, O'nun orada yaşamasından ve hem maddi hem de ruhani varlığının orada olduğu inanışından kaynaklanır. Bu inanış biçimi kentin tamamına yansımaktadır. Bu sempozyumu da bu kutsiyet etrafında gelişen bir ritüel örneği olarak alabiliriz.

4.3.2.1.Türbe Ziyareti ve Dua

Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi, bir ritüel vasıtasıdır. Her gün ve halkın önem verdiği günlerde türbe ziyaret edilmekte ve O'nun manevi ruhaniyetinden

istifade edilmektedir. Hem kendisine dua edilmekte hem de kendisinin vesilesiyle beklentilerine kavuşacaklarını Allah'tan ummaktadırlar. Bu dualar içinde en meşhur olanı Ömer Fuadi hazretlerinin;’’Ey Hüda, Peygamberin hürmeti için,Hakk yoluna sıdk ile mürşid ve delil olan Pir’imiz Şaban Efendi Sultan hürmeti için türbemize gayb hazinenden itmam ve tekmil müyesser eyle’ duasıdır.

4.3.2.2.Asa Suyu Hediye Götürme

Külliyeye ve Kastamonu’ya kutsiyet kazandıran ritüellerden biri de ‘Asa Suyu Çeşmesi’dir. Bu suyun Mekke ile Kastamonu arasında bir köprü görevi gördüğüne inanılır. Kastamonu oluşan Asa suyu kültürü tüm topluma yayılmıştır. Asa Suyu hediye etmek bir adet halini almıştır. Halk inanışına göre Tekkenin yaslandığı taşın dibine asasıyla vuran Veli, suyun fişkırmasına neden olmuştur. O günden beri bu su akmaya devam etmektedir.

4.3.2.3.Şifa Beklentisi ve Umudu

Külliyeye/dergah halk arasında bir şifa mekanı olarak görülür. Bu inanışı benimseyen insanlar buraları ziyaret ederek beklentilerine kavuşacaklarına, varsa maddi ve manevi hastalıklarından arınacaklarına inanırlar. Mürşidi, sorun çözme kaynağı olarak da görürler. Şeyh Şaban-ı Veli’nin de insanların pek çok sorununu çözmeye vesile olduğu kabul edilmektedir. Bu duygu ve düşüncelerle insanlar Veli’nin türbesini ziyaret etmektedirler.

4.3.3.EFSANELER

Halk inanışları içinde oluşmuş Şeyh Şaban-ı Veli hakkında efsaneler bulunmaktadır. Bu efsanelerden birkaçını şöyle sıralamak mümkündür:

* Kastamonu’dan hacca giden birinin hastalanması ve Veli tarafından zamanda ve mekanda yolculukla (Tayy-ı Mekan) Kastamonu’ya evinin önüne getirilmesi

*Ebi Zemzem-Asa Suyunun koku ve tat olarak, aynı zamanda oluş şekliyle zemzem suyuna benzetilmesi

*Tayyı zaman ve tayyı mekan ile namazlarını Ka’be’de kıldığının söylenmesi

*İçinde halvete girdiği rivayet edilen çınar ağacı efsanesi

Şeyh Şaban-ı Veli’nin Allah’ın seçkin kullarından biri olduğunu anlatan başka pek çok rivayetler bulunmaktadır. Bu efsaneler O’na duyulan saygı ve beklentilerin bir ifadesidir.

SONUÇ

Her kentin bir manevi kurucusu vardır. Bu kurucuyu başka kurucular izler. Şeyh Şaban-ı Veli de kurucu velilerden birisidir. Kastamonu merkez ve çevresinde 99 velinin olduğunu kaynaklardan biliyoruz. Velilerin sayısı; geride bıraktıkları maddi ve manevi kültür, şehrin kuruluşu, gelişmesi ve sürdürülmesinde temel bir rol oynadığını göstermektedir. Bu Veliler ordusu içinde ünü Kastamonu’yu aşan ve şehirle özdeşleşen Veli, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleridir. O,varlığıyla şehri şereflendirmiş ve şereflendirmeye de devam etmektedir.

Veli, yaşarken olduğu gibi yaşam sonrasında da Kastamonu'ya hayat vermeye devam etmektedir. Gerek Kastamonu halkı gerekse toplumun diğer kesimleri günümüzde de O'nu model almaktadırlar. O,hala topluma ayna tutmayı ve onları aydınlatmayı sürdürmektedir.

Bu Şa'bân-ı Velîdir ki
Muktedâ-yı feyz ü irfânın
Huzûr- ı Pîre yüz sür
İ'tilâ ister ise vicdânın
Süleyman Nazif

KAYNAKLAR

Erdoğan ,Kenan,(2008),Niyazi-i Mısri Divanı, Akçağ ,Ankara
Kısakürek,Necip Fazıl,(1998),Büyük Doğu Yayınları,İstanbul
İzzeti,Metin,(2004),Balkanlarda Tasavvuf,Gelenek yayıncılık,İstanbul
Tatçı,Mustafa,(2005),Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiye,Sahaflar
Kitap Sarayı, İstanbul
Yıldırım,Ergün,(2005),Bayrampaşa Külliyesi,İstanbul Büyükşehir
Belediyesi Kültür Müdürlüğü,İstanbul
Kastamonur.com-05.04.2012

KAZAK KÜLTÜRÜNDEKİ AHMET YESEVİ DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN YERİ

Prof.Dr. Aynur KURMANALİYEVA

Farabi Kazak Devlet Ünivesitesi, Kazakistan

Özet

Makalede İslam'daki tasavvuf ekollerinden biri, Kazakistan'daki tasavvufun önderi, meşhur düşünür Hoca Ahmet Yesevi dünyagörüşünün kazak kültüründeki yeri hakkında anlatılıp, onun Kazakistandaki tasavvufun oluşumundaki etkisi ve katkısı, ibrete dolu görüşleri incelenir.

Yesevi eserindeki sosyal-etik meseleye verilen önem ve oradaki sufinin ahlaki ideali hakkında yeni fikirler ortaya konulur. Yesevi'nin İslam'ı derinden bildiği Kuran, Hz. Muhammed ve onun sahabeleri hakkında söylediklerinden görüldüğü ve daima sufinin şeriat esaslarını bilmesini talep etmesi makalede esas olarak alınmıştır. Düşünürün ahlak görüşü, hayat prensibi «Divanı Hikmet'inde» yer alan 69 hikmeti incelenerek sufi eserindeki insani değerler açıklanır.

Anahtar kelimeler: Ahmet Yesevi, hikmet, sufi.

Abstract

A role of Akhmet Yassawi in kazakh culture

In article is considered Sufism current of Islam, a role of the doctrine of the great poet known all over the world, the sample of Sufism in Kazakhstan

Khoja Ahmet Yassau in kazakh culture. The outlook and the role of the great thinker in formation of a current of Sufism in Kazakhstan, in culture, spiritual life of Kazakhs, specificity of Sufism, opinion on various allegoric thoughts is summed up. It is told about the main role to the devoted social and ethical problem in creativity of Yassau and original opinions about Sufism and mystical ethical idea. And also it is taken on a basis deep studying of Yassau of Islam which is shown in opinions on the prophet Mohammed and his associates and always indispensable condition knowledge of bases of Sharia of a sufiya. There are analyzed the values in a heritage of the mystical thinker, sacred advantages, wise outlook of the thinker, a living position in this article which is analyzed in 69 wisdoms of the thinker which are displayed in "Diuani Hikmet's" work (The book of mind).

Ülke bağımsızlığıyla gelen yenilikler, manevi hayata da kendi etkisini gösterdi. Mirasımızı yeniden canlandırma yolunda çalışmalar neticesi siyasi olaya bağlı tarih kenarında tozlanmış birtakım mirasımızı yasal yoluyla geri

almış bulunmaktayız. Ayrıca bunları dinç kafayla araştırma imkanına da sahibiz. Sovyet döneminde yabancı ülkelerdeki İslam sadece araştırma objesi olarak bakılırdı. Bu bakımdan Kazakistan toprağında İslam, kapalı konular arasında yer almıştı. Bunun içinde İslam tasavvuf yolu, Kazakistandaki sofuluk örneği, dünyaya tanınmış alim Hoca Ahmet Yesevi ilimi tarih tenkidinden geçmesi mecburi oldu. Bu günleri mutasavvuf, alimin dünya görüşü, Kazakistandaki sofuluk iliminin gelişme süreci, kazak medeniyetinde ve ruhani hayatında alimin yeri, tasavvufun ayrıntıları ve imalı düşünceleri araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu doğrultuda Kazakistanda araştırma yapan alimleri saymamız mümkündür. Onlar: A. Abuov, D. Kencetay, K. Begalinova v.d. [1-3]

Tasavvuf – İslamın mistik takvalık cihetidir. Kavramın etimolojisine bağlı gelişen birçok nüshaları vardır. Bunların içinde çok kullanışta olan “suf” (yün) sözü hakkındaki fikirler: sofu – takvanın yünle dokulan giyimini atribüt olarak kullanmasıdır. Eskilerden sofuların dünyayı terk etmesi (zühd), fakirliği yaşaması (fakr), kadere razı olması (rida) ve zorluklara sabretmesi (sabr) özel vasıflarıdır. Sofu, günlük ihtiyaçları kendi emeğiyle veya divane yoluyla bulması gerekir. Sofu sadece Allaha tevekkül eder. Tevekkül prensiplerine uygun Allahın nimetine şükrederek bir günlük sadakayla günün geçirir. Yarınki gününü düşünerek hazine toplamak tasavvufa aykırı adet görmüşlerdir.

Tasavvufun insanoğluna veren birçok yönleri vardır. Tasavvuf ilimi, asırlar boyu gelişen, takva kültürüyle Allaha olan aşkı beyan eden, zarafetle uzlaşan İslamın gizemli boyutudur. Araştırmanın bu yönünü, batı araştırmacı alimlerin (R. Genon, R. Garadi, M. Lingz, T. Bukhart) eserlerinden görmek mümkündür.

Tasavvufu yaşamak kolay bir iş değildir. O büyük sabırlılığı, derin ruhani halleri ister. Derviş, seyri sülük yolunda dört merhaleden geçmesi gerekir. Bu seyri sülük yolun yalnız geçmesi mümkün değildir dolayısıyla yanında danışmanlık eden üstazın olması şarttır. Öğrenci “mürid” kendisinin üstazına “mürşide” bağlanması gerekir. Tasavvufun “şeriat”, “tarikât”, “marifat” ve “hakikat” merhaleleri ruhani gelişmenin satısı olarak bilinir.

Şeriat – tüm müslümanlara ortak kaideler bütünüdür. Bu merhale mistik tasavvufun başlangıcıdır. Tarikat – bu mistik yoldur. İnsanın kendi iradesiyle fakirce yaşaması ve üstazının emirlerine itaat göstermesidir. Marifat – işi kavramaktır. Yani derviş nefisini dizginleyerek ekstaz hale girmektir. Sofu marifat merhalesinde mürşidinin izniyle diğer müridlere şeyhlik yapabilir. Hakikat merhalesinde derviş hakikate ulaşır. Yani insan-ı kamil noktasına gelir.

Kazakistanda tasavvufu geliştirerek, kazak medeniyetine büyük katkı sağlayan alim Hoca Ahmet Yesevinin yeri ayrıca bir öneme sahiptir. Dünyaya meşhur olan alim Hoca Ahmet Yesevi İsficabta (şimdiki Sayram) 1103 yılında dünyaya gelmiştir. Evvelki ilimleri, babası İbrahimden alır. Ondaki sonraki ilimi meşhur alim Bahau'd-Din İsficabiden alır. İlimin

ilerletmek için Otrara giderek, Arslan-Babtan ders alır. Ahmet Yesevinin hocalardan aldığı ilimi, bilenmiş hal alarak günlük yaşamında ve ruhani hayatında olgunluk kazanır. Üstazının ölümünden sonra Buharaya yol alarak şeyh Hoca Yusuf Hamadaninin müridi olur. O dönemde şeyh Hamadani, hayatını Allah yolunda sarfetme arayışı gösteren mistik mektebi idare ediyordu.

Hoca Ahmet Yesevi, dini hizmetleriyle beraber şairliliğiyle de ve felsefi dünyagörüşüyle de meşhur olmuştur. O, ortamın hareketliliğini ve değişken tabiyat yapısını derin hissedirdi. Onun gündemde tuttuğu konular bu dünyaya alakalı başkanların kaderi, halkın kaderi doğrultusunda olmuştur. Hoca Ahmet Yesevinin şiirleri, divanu'1 hikmetleri yerel halk arasında geniş destek buldu. Bununla birlikte Yesevi dünyagörüşü, D. Kencetayın dediği gibi önemine binayen dört yönlüdür. “Birinci Yesevinin dünyagörüşü, insanı ruhani özgürlüğe götüren namuslu düzeni bulmasıdır. İkinci, Yesevi iliminin gelişme süreci ve yaşadığı dönem Türkler için tarihi öneme sahip olmasıdır. Üçüncü, Yesevi ilimi – toplumsal ittifak ile barışa sebep olan hikmetlerin ordası olmasıdır. Dördüncü, Yesevi ilimi – ahlaki tatbikatın önemi açısından bugün bilimle teknoloji ve istihbarat devirinde yaşayan toplumun ruhani aleminden habersiz olması, iman ile namusu düşünmemesi ve nefesine düşkünlüğün yayılması gibi hastalıklara deva olmasıdır.” [4].

Yesevi edebi eserlerinde toplumsal-ahlak meselesi ana temeli oluşturur ve onun içinde sofu – mistik ahlaki değerler medhedilir. Yesevinin İslami derin bilgisi Kur'an, sünnet ve sahabaların görüşü etrafında bütünleşir. Alimin ahlaki görüşü, hayati tutumu “Divanu'1 Hikmet” adlı eserinde etraflıca beyan edilmiştir. Adı geçen eser “ruhani ve hümanistlik” cihetinde yazılmıştır. Yesevi hikmetleri özellikle Türklerin arasında meşhur olmasına sebep – sabırlılığı, insanı iyiliğe çağırması ve değerli ahlaki prensipleri gündeme getirmesindedir. “Kırgın kimseyi görürsen, oluver onun tabibi”, “ben boyun eğmeyenlerin alametini bulmaya çalıştım”, “Özeniyorsan, peygambere özen”, “yetimleri unutma” [5] gibi öğütler bu niyetle ortaya çıkmıştır.

“Alim “Divanu'1 Hikmet” girişinde müslümanların temel dini bilgisinden bahseder. Buradaki düşüncenin özeti sekiz bölümden oluşur. Onlar: Tevbe, ibadet, ilahi aşk, sabır, şükür, rızalık, zahid ve gariplik. Yani bunlarda Allah'ı bulmanın ve insanca yaşamının sırrı saklıdır.” [6].

Hoca Ahmet Yesevinin “Divanu'1 Hikmeti”, insanoğlunu hayırlı işlere ve insan-ı kamil seviyesine yükselmeyi hedefler. “Neredeysen gönlün açık kibarlı ol, görmüşsen misafiri hemen ona sırdaş ol. Mahşer günü tanrıya yakın ol, kibirlenen halktan kaçıcı ol.” [7] diyerek yumuşak huylu olmak, misafire hürmet göstermek bu değerle tanrıya yakın olacağını ve kibirlikten kaçması gerektiğini beyan ediyor.

Ahmet Yesevi kendi hikmetlerini söylediğinde oradaki değerlere uygun hayat geçirdiğini görürüz. O hayırlı işleriyle garip fakirleri yanına çekmiş ve ülke gezerek yetimlere el ucun vermiştir. Hayatında cimrilikten kaçarak,

muhtaçlara yardımcı olmak temel görevi olmuştur. Nitekim alim şairin 1-ci hikmetinde fakir ve yetimin mutluluğu için “boynuna tuzak asarak, canın kurban olmuşsa”, yanına yakın “akraba bulduğunda canlı başlı karşıla misafiri” haktan gelen gerçektir diye beyan eder. İnsan hayata atıldıktan sonra itibarla yaşaması gerektiği tüm insanların kalbinde yer tutmuştur. Şimdi 6-cı hikmetinde insan erkekçe ülkesine hizmet etmiyorsa er olmaktan ez olması daha iyidir düşüncesi “Kul Hoca Ahmet: erkek değilsen ölüm iyi, kırmızı yüzün sararması iyi, toprak yer altında olması iyi, yüce tanrım sana sığınırım”. [8] sözleriyle pekişiyor.

Hayatın geçiciliği, hangi şair düşünürler olmasın gamsız bırakmamıştır. Meşhur alim Garifulla Esim Asan Kaygıya alakalı “kaygı, düşünen adamın sıfatıdır” demiş. Ahmet Yesevi bu hakkında 11-ci hikmetinde genişçe beyan etmiştir. Bu dünya nimetlerin hiçbiri kalıcı değildir. Mal varlığına güven duymak, o da boşunadır fayda vermez. Çünkü hayat geçicidir. Kalıcı olan imanımızdır ve salih amellerimizdir. O nedenle Hak tealaya yalvarmak ve ondan başkasını düşünmemek en doğrusudur diye nasihatlerini kaldırmıştır. [9].

Bununla birlikte Ahmet Yesevinin hikmetinde cahillik konusu da işlenmiştir. Cahillikten canı yanan düşünürün kaygısını görürüz. Orada kendisinin cahille dost olarak birçok defa yandığını, doğru yola koysa bile ters tarafa kaçtığını, ardı öfkeli hal alarak ondan kaçtığını şiir yoluyla bildirmiştir. “Cahillikle geçen hayat dozak olur, dozak bile cahillikten uzak durur” şiiriyle cahillığe olan öfkesini bildirmiştir. Yani cahillikle dost olma cehenneme yol almaktır. Hayatta iyilerin gidip yalnız kalması, cahillerin sözü canı yakması gibi sıkıntıları beyan etmiştir. Yine bu hakkında 47-ci hikmetinde açıklanmıştır. [10].

İnsanoğlu hangi devirde yaşamış olursa olsun değişen sadece zamandır, değişmeyen insani değerlerdir. Kalıcı değerlerin ilelebet devam etmesi insanoğlunun varlığına bağlıdır. Ahmet Yesevi kendi zamanın sıkıntılarını söz etmişse, bunun görüntüsü bizde de vardır. 28-ci hikmetinde toplumdaki meseleleri öfkeli beyan ederek: “Büyük, küçük insanlardan edep gitti, kız gelin narin candan utanç gitti. Utanmak imandandır demiş resul, terbiyesiz kavminin işi meçhul” diye can derdini söylemiştir. Yine “Müslüman müslümana oldu gaddar, nahak ile bozuldu bütün haklar. Mürid pire iyimserle gitmez oldu, dostlar bakın ne acaip zaman oldu” hikmetleri şimdiki devirin dini problemlerine değinerek, ters niyetli cahil fırkalar için söylenmiş gibidir. [11]. Buna yine şairin “Haysiyetsizler haysiyetli göstererek diliyle yardım eder, içiyle bölünür” [12] sözü delildir.

Sapıklıktan korumanın yollarını misallerle anlatarak, çıkış yolunu gösterir. Allah’a sevgi besleyerek hakikate ulaşmayı isterim, tasavvufun şeriat, tarikat, marifat ve hakikat yolları doğrultusunda gayret gösteririm diyen mürid, zorlu dönemden geçmesi ve dünya zevklerinden men etmesi gerekir. Ancak bu yolla insanın nefsanî arzuları alıkonulur ve hakikate ulaşmanın yolu açılır. Ahmet Yesevi, ahirzaman alimin zalim olarak nefsanî

arzularına boyaldırdıklarını söyler. Bunun yerine: “Alim o ki; namaz kılar, ahireti düşünür; Kuran okur, haktan korkar ve zikreder” [13] hikmetleriyle o devirin meselelerine cevap vermeye çalışmıştır.

60-cı hikmetinde ve tüm dilekleri kabul edici Allah Tealaya dua özetinde, Ahmet Yesevi tüm insanoğluna nurani feyzi yakalamanın yollarını gösterir. Allaha ilahi aşkla ulaşmanı şiirle anlatarak, manası derin iz bırakır. O, “Aşk derdine deva aramıştır delbe, içi-dışı yalanla dolmuşsa güvenme. Arvicdanın var olursa, herbir fetih senindir. Aşk derdine rahim deva olursa, Allah verir o devayı merhametle” [14] der. Yine hikmetlerini esasa alarak şöyle der: “Benim hikmetime kim itaat gösterir, son nefesinde iman ona yardım eder. Yesevi hikmetin dahiler işitsin, işitenler muradına erişsin”. [15]. Dolayısıyla şair, hikmetlerin dinleyicilerin seçiyor. Hikmetlerin “derdi olmayana söylememek, cevheri cahile satmamak” ricası vardır. [16]. “Yesevi hikmetin kadirin bil, aşk şarabın tadını bil, Aşk şarabın bir damla tadan, Allahın cennetine ulaşır biran” diye hikmetleriyle sözü tamamlıyor.

Yesevi ilmindeki dini sabırlılık, hayır yolunda kemale ermek, insan boynundaki tüm değerleri dışa vurmak gibi gayretleri sadece kazak medeniyetinde değil, dünya medeniyetinin esas değerler arasından bulmak mümkündür. Adı dünyaya meşhur olan alimin Türk toprağınan, kazak toprağınan çıkması büyük mertebedir ve aynı zamanda büyük sorumluluktur. Bu açıdan baktığımızda bugünleri kazak medeniyetinde Yesevi ilimi ve eserleri daha da derin araştırmanın eşiğinde durmakta ve bu ilmi araştırmalara destek bulmayı ummaktadır.

Kaynaklar:

1.Abuov A. P., Mirovazzreniye Hoca Ahmeta Yassavi, Almatı: felsefe enstitüsü MN-AN RK, 1997.

2.Kencetay D, Koja Ahmet Yasavi dünyetanı, Almatı - 2008.

3.Begalinova K.K., Sufizm kak religiozno – filosofskaya kensetsiya mirai çeloveka, Almatı - 1999.

4.Kencetay D, Koja Ahmet Yasavi dünyetanı, Almatı – 2008, 7-8 s.

5.Nısanbayev A, Ahmet Yasavi dünyetanı jane filosofiyası, Ulttık tauelsizdik jane filosofiyası, Almatı – 2011, 86 s.

6.Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, şerh ve çeviren: M. Jarmuhamedoğlu, S. Dautoğlu, M. Şafii, Almatı – 1993, 12 s.

7.1 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı).–17 s.

8.6 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı). – 31 s.

9.46 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı). – 87 s.

10.15 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı).–47 s.

11.28 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı).–62 s.

12.“Münacat bölümü” // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı). – 120 s.

13.33 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu’l Hikmet, (akıl kitabı).–69 s.

14.60 hikmet // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu'1 Hikmet, (akil kitabı). – 104 s.

15.“Münacat bölümü” // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu'1 Hikmet, (akil kitabı). – 121 s.

16.“Münacat bölümü” // Yasavi Hoca Ahmet, Divanu'1 Hikmet, (akil kitabı). – 122 s